STEFAN ZWEIG

BALZAC

BİR YAŞAMÖYKÜSÜ

BİYOGRAFİ

Çeviri: ŞEBNEM SUNAR - YEŞİM TÜKEL KILIÇ

CAN

STEFAN ZWEIG

BALZAC

BİR YAŞAMÖYKÜSÜ

BİYOGRAFİ

Çeviri: ŞEBNEM SUNAR - YEŞİM TÜKEL KILIÇ

CAN

Can Yayınları 1809
Balzac, Stefan Zweig
© 1976, Williams Verlag, Zürich
© 2009, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2009
2. basım: Mayıs 2011
E-kitap 1. sürüm Eylül 2015, İstanbul
Mayıs 2011 tarihli 2. basım esas alınarak hazırlanmıştır.

Yayına Hazırlayan: Şebnem Sunar
Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

ISBN 978-975-07-2708-5

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

STEFAN ZWEIG

BALZAC

BİR YAŞAMÖYKÜSÜ

BİYOGRAFİ

Almanca aslından çeviren

Şebnem Sunar - Yeşim Tükel Kılıç

Stefan Zweig’ın Can Yayınları’ndaki diğer kitapları:

Amok Koşucusu, 1990
Yarının Tarihi, 1991
Lyon’da Düğün, 1992
İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar, 1995
Günlükler, 1997
Satranç, 1997
Değişim Rüzgârı, 1998
Amerigo, 2005
Sabırsız Yürek, 2005
Marie-Antoinette, 2006
Joseph Fouché, 2007
Dünün Dünyası, 2008
Rotterdamlı Erasmus, 2008
Bir Kadının Yaşamından 24 Saat ve *Bir Yüreğin Ölümü*, 2009
Clarissa, 2010
Macellan, 2010

STEFAN ZWEIG, 1881 yılında Viyana'da doğdu. Babası varlıklı bir sanayiciydi. Avusturya, Fransa ve Almanya'da öğrenim gördü. Savaş karşıtı kişiliğiyle dikkat çekti. 1919-1934 yılları arasında Salzburg'da yaşadı, Nazilerin baskısı yüzünden Salzburg'u terk etmek zorunda kaldı. 1938'de İngiltere'ye, 1939'da New York'a gitti, birkaç ay sonra da Brezilya'ya yerleşti. Önceleri *Verlaine*, *Baudelaire* ve *Verhaeren* çevirileriyle tanındı, ilk şiirlerini ise 1901 yılında yayımladı. Çok sayıda deneme, öykü, uzun öykünün yanı sıra büyük bir ustalıkla kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür. Psikolojiye ve Freud'un öğretisine duyduğu yoğun ilgi, Zweig'ın derin karakter incelemelerinde ifade bulur. Özellikle tarihsel karakterler üzerine yazdığı yorumlar ve yaşamöyküleri, psikolojik çözümlemeler bakımından son derece zengindir. Zweig, Avrupa'nın içine düştüğü siyasi duruma dayanamayarak 1942 yılında Brezilya'da karısıyla birlikte intihar etti.

ŞEBNEM SUNAR, 1972 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda öğrenim gördü. Aynı alanda yüksek lisans ve doktora yaptı. Çevirileri çeşitli yayınevlerince yayımlandı. Editörlük yaptı. Halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

YEŞİM TÜKEL KILIÇ, 1975 yılında İstanbul'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini İstanbul Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda lisans eğitimi aldı, yüksek lisans ve doktorasını da aynı alanda yaptı ve bu bölümde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Çeşitli yayınevlerinde editörlük yaptı, çevirileri yayımlandı. Halen Okan Üniversitesi Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Stefan Zweig'ın Balzac'a uzanan yolu

"Londra'da tekrar çalışmaya başlamak istiyorum. Belki de ilkgençlik dönemlerimden bu yana beni meşgul eden büyük bir eser yazmayı denerim; *Balzac* hakkında kalın bir kitap, bir yaşamöyküsü ve eleştiri. Muhtemelen üç, hatta dört yıl gerektireceğini biliyorum. Ama geriye kalıcı olan bir şey bırakmak istiyorum, onyıllarca etkisini yitirmeyecek bir eser; siz nasıl bir Beethoven'cıysanız, ben de bir Balzac'çıyım. Otuz yıldır Balzac okuyorum, hayranlığımdan hiçbir şey kaybetmeden tekrar tekrar okuyorum." Stefan Zweig Toronto ile New York arasındaki tren yolculuğunda bu karara varmış ve hemen 28 Şubat 1939'da bunu Romain Rolland'la paylaşmıştı.

Gençliğinde "kendi" Balzac'ıyla ne zaman karşılaşmıştı? Hangi romanıyla ona hayranlık duymaya başlamıştı? Bu sorunun ayrıntılı yanıtı henüz verilmedi, kaynaklar henüz bulunamadı. Fakat yanıt ne olursa olsun, Zweig 15 Nisan 1906'da, Berlin' deki Franz Ledermann Yayınevi'nin sadece on cilt olarak planladığı çeviri baskıyı, aslında "son derece övgüye değer olan bu iş"i, "sanatsal açıdan başarılı" diye nitelendirebilecek kadar Balzac'ın eserleri hakkında bilgi sahibiydi: "Çünkü Balzac'ın eseri bir yığışım değil, bir bütünlüktür." Hep kullandığı "Fransız edebiyatının Napoléonu" deyimini de ilk kez yine burada kullanmış olmalıdır ("Anmerkungen zu Balzac", *Begegnungen mit Büchern*[1] içinde, Frankfurt am Main: S. Fischer Yayınevi, 1983, s. 169-178). Stefan Zweig "modern yazarların en büyük hayalperesti"nin eserini, büyük olasılıkla, yaşamöyküsel bir kopuş olarak başlıyormuş gibi görünen ve sonraları "Bir Çöküşün Hikâyesi" adını verdiği Madam de Prie'nin yaşamı ve ölümü hakkındaki eseri (*Amok Koşucusu*, Stefan Zweig, çev. İlknur Özdemir, Can Yayınları) üzerinde çalışırken kendince keşfetmiş ve çalışmasına ara vermişti. Bu, 1 Temmuz 1905' ten sonra, Ellen Key'e "bu son derece esrarengiz kişinin" bir portresini kitap olarak –"ama belki de kitapçılarda değil de sadece belli sayıda basılmış olarak"– ortaya koyma niyetini bildirdiği gün gerçekleşmiş olmalıydı. (Bunun geliştirilmiş bir örneği daha sonra 1910 Eylülü'nde Viyana'da *Neue Freie Presse*'de yayımlanmıştır.) 1907 yazında, trajedisi *Tersites* henüz Insel Yayınevi tarafından hazırlanırken, Gabriele d'Annunzio'nun oyunu *La nave* (daha sonra 1910'da Rudolf G. Binding tarafından sahneye konacaktır) ilgisini çekiyordu ve Franz Servaes'e bildirdiği gibi, bunun üzerine yazdığı makaleyle "İtalyan sayfalarında onu saygın bir şekilde görmenin sevinci"ni yaşamıştır. Büyük gururla da şunları eklemiştir: "Yine Balzac ile dopdoluyum, giriş yazısını Hofmannsthal'in yazdığı ve sabırsızlıkla beklediğim Insel Yayınevi'nin 15 ciltlik yeni basımında tavsiyelerimle onlara yardımcı oluyorum." Bunu nasıl yaptığı, örneğin 16 Şubat 1908'de Hugo von Hofmannsthal'e yazdığı bir mektupta açıkça belli olmaktadır: "Size yazmak üzere bir kez kalemi elime almıştım ki, Paris'ten henüz sipariş ettiğim ve bütün bir *İnsanlık Komedyası*'nın belki de yabancısı olduğunuz planını, yazılmamış romanları *(Moscou, La plaine de Wagram*, vd.) sıralayan Spoelbergh van Loevenjoul'un ilginç kitabı *Histoire des œuvres de Balzac*'ı bilmiyor olabileceğiniz

aklıma geldi. Dilerseniz, elime geçer geçmez kitabı size yollayabilirim. Benim makalem sizinkisi kadar önemli değil, Balzac'ın felsefesi üzerine yoğunlaşıyor ve bu sınırlamanın özrünü dile getirebilecek bir başlık bulmak için kendimi paralıyorum. Gelecek hafta Balzac üzerine yapacağım bir konuşma için, gelmenizi rica bile edemeyeceğim: Viyana'da yeni baskılar için ilgi uyandırabilmek üzere konunun zenginliğini en geniş ölçüde dile getirmeye çalışacağım sadece.

Denemenizi bitirdiyseniz ya da Spoelbergh'in kitabını biliyorsanız, o zaman bugün size söylemek istediğim her şey şöyle özetlenebilir: Yürekten teşekkürler. Bu ve buna benzer tavsiyelerimi saygılarımla sunarım!"

İnsanlık Komedyası'nın kâğıt kapaklı baskısının toplam on altı ciltlik üç cildi 1908'de Felix Paul Greve ve diğerlerinin çevirileriyle yayımlanmıştır. O sıralarda Stefan Zweig bundan tamamen bağımsız olarak Stuttgart'ta Robert Lutz'un yayınevi için, yer aldığı diziye ("*Aus der Gedankenwelt grosser Geister. Eine Sammlung von Auswahlbänden*" – "Büyük Tinlerin Düşünce Dünyasından. Seçme Eserlerden Bir Seçki" Lothar Brieger-Wasservogel tarafından yayına hazırlanmıştır) uygun olarak hazırlanmış aforizmalar kitabı *Balzac: Sein Weltbild aus den Werken* (Balzac: Eserlerinden Dünya Görüşüne) üzerine çalışmaktaydı. Bu dizide kaynak bilgileri verilmiyordu, konuya göre düzenlenmişti, anahtar sözcük dizini şeklinde sıralanmış ve yukarıdaki mektupta adı geçen "makale"nin önsöz olarak kullanılmasıyla başlanmış. İki yıl önce ise "Balzac Üzerine Notlar" adlı eleştirisinde on ciltlik bir baskı projesinden "sanki tek bir denemeyle, Balzac üzerine, sadece Fransız roman edebiyatının başı ve sonu, çıkışı ve dönüşü olan Balzac üzerine her şey anlatılabilecekmiş gibi", "o kadar yıpranmış gibi görünen, ama yine de iddialı bir başlangıç" olarak söz edecektir.

1906 tarihli "Balzac Üzerine Notlar" eleştirisi, Balzac çevirisinin hazırlanışında, Stefan Zweig'ın 1906'dan beri yazarı olduğu Insel Yayınevi'nin editörlerinin nasıl dikkatini çekmişse, bu kitap da gözlerinden kaçmamıştır. Bilgilerinden yararlanmak üzere ona açık ve net bir soru sormuşlar, Zweig da bu soruya yanıtını 16 Kasım 1908'de Berlin'den yolladığı bir karta yazmıştır: "Sayın baylar, bütün çözümlerden yoksun olduğum bir gezide Balzac hakkındaki başvurunuzu değerlendiremediğimden, özrümün kabulünü rica eder, size Balzac'ı en iyi tanıyan, duyduğum kadarıyla bir yaşamöyküsü hazırlayan Viyana'dan avukat Dr. *Anton Bettelheim*'ı tavsiye ederim." (*Balzac: Eine Biographie* [Balzac: Bir Yaşamöyküsü]) Anton Bettelheim tarafından ancak 1926'da Münih, C.H. Beck Yayınevi bünyesinde yayımlanmıştır.) Zweig'ın şimdi de kendini *yazarına* adama isteği yoktu. 26 Kasım'da *Tersites*'i ilk kez aynı anda hem Dresden hem de Kassel'da sahnelenmiştir. Bunun ardından hiç beklemeden beş ay sürecek bir Doğu Asya gezisine çıkar; dönüşünden sonra özellikle Belçikalı arkadaşı Emile Verhaeren'in monografisi ile 1910 Martı'nda Insel Yayınevi tarafından üç cilt olarak yayımlanan, yine onun tarafından çevrilen şiirler ve dramlarla ilgilenir. Buna paralel olarak Charles Dickens hakkında hazırladığı deneme üzerine çalışmış olmalıdır; çünkü bu deneme iki bölüm halinde 1910 Ocak ve Haziran'ında Maximilian Harden'in *Zukunft*'unda (Gelecek) basılmıştır.

Stefan Zweig bu dönemde Balzac üzerine yoğunlaşamamış olsa bile, onun için en azından "yeraltı"nda varlığını sürdürmektedir. Bu, Insel Yayınevi'nin *Zukunft*'ta yayımlanan bir makalesinin yayın hakkını almak üzere yaptığı başvuruya 17 Kasım 1910 tarihinde verdiği yanıttan da anlaşılabilir: "*Zukunft*'un peş peşe iki sayısında yayımlanan Balzac hakkındaki makalemin basılması için tabii ki size gönülden izin veririm. Bununla ilgili olarak sadece şunu belirtmek isterim, bu yazı Balzac'ın, R. Lutz'un yayınevinden yayımladığım *Das Weltbild in seinen Werken* adlı aforizma seçkisinin girişidir. Bay Lutz cephesinde herhangi bir sıkıntının yaşanmaması için bunu bir şekilde belirtmenizi rica ederim." Yayınevinin günümüze kadar ulaşmayan başvurusunda büyük olasılıkla Dickens adı geçmiyordu, bu nedenle Stefan Zweig soruyu kendiliğinden, 1908 Temmuz ve Eylülü'nde yine aynı yayınevi tarafından basılan "Balzac"la ilişkilendirmiştir. Oysa büyük bir olasılıkla başka bir şey kastedilmişti. "Dickens" denemesi, aynı yıl içinde çıkarılan on iki ciltlik "Seçme Romanlar ve Novellalar" dizisinin ilk cildi olan *David Cooperfield*'a giriş yazısı olarak

alınmıştı. Sonraki yıl Balzac'ın *İnsanlık Komedyası*'nın yayını kesinleşti; bunun sonsözünü Wilhelm Weigand yazmıştır. Zweig'ın 1908 tarihli *Balzac*'ı pek önemli görünmemişti; bununla birlikte 1919'da Insel Yayınevi'nden çıkan Dünya Fikir Mimarları"nın (Çev. Dr. Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1990) ilki, –"Ruhun Tipolojisi"nin ilk bölümü *Üç Büyük Usta Balzac, Dickens, Dostoyevski*– Charles Dickens hakkındaki 1910 tarihli denemenin yanı sıra, 1908 tarihli Balzac'ın portresini de içeriyordu. Bunlardan ikisi önceki kullanımlara herhangi bir atıfta bulunmuyordu; sadece Dostoyevski'ye adanmış üçüncüsü, yayımlanan birkaç ön çalışmanın dışında, orijinal bir makaleydi.

Stefan Zweig için Balzac, onu keşfettiğinden beri hep örnek olarak kalmıştır ve eserleri karmaşık yapısıyla edebiyat için ölçü olmuştur. Böylece örneğin romanlarını ağustosta *Neue Rundschau*'da büyük bir eleştirel denemeyle övdüğü Jakob Wassermann'a 1 Ekim 1912'de, güncesinde yazdığı üzere, "kendisinde Balzac'a oranla eksik kalanın, eserlerindeki proleter yan" olduğunu itiraf edecektir. Birkaç hafta sonra, 15 Kasım'da Berlin'de *Literarisches Echo*'da Balzac'ın *Kibar Yaşamın Fizyolojisi* ("Balzac'ın Kibar Yaşamın Kuralları", *"Begegnungen mit Büchern"*, Frankfurt am Main: S. Fischer Yayınevi, 1983, s. 179-184) üzerine o güne kadar yayımlanmamış yazılarının basılması üzerine bir eleştiri yazar. 22 Aralık 1912'de *Berliner Tageblatt*'ta, 12 Kasım'da Romain Rolland'a *Jean Christophe*'un tamamlanmasını tebrik etmek üzere yazdığı açık mektup yayımlanır; Zweig burada Rolland'ın "bir Alman müzisyenini, Beethoven'ı yeniden yaratarak bir etik eserine kahraman olarak seçmesini ve Fransız romanlarında, Balzac'ta bile Almanların hiçbir şekilde ironik, komik bir figür olarak yansıtılmamasını" kendine "görev edinmesinin" sevinci dile gelir.

Stefan Zweig, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki bu dönemde hep "yazarına" geri dönmüştür: "Akşamları yine sessizce Balzac'la birlikte, yine ondan öğrenmek için" (Günce, Paris, 24 Nisan 1913); 25 Mart 1914'te Paris'te "yıldırım hızıyla, atik, duygularıyla ödeme pahasına" (Günce) "ağır maddi şartlar altında – *Esrarlı Bir Vaka*'nın üç katlı tashih provalarının örneğini (bilinmeyen bir doküman)" alır; sahip olduğu ikinci Balzac otografıdır; *La Messe de l'Athée* anlatısının elyazmalarına, Rolland'a yazdığı bir mektuptan da bilindiği üzere, 1912 Şubatı'ndan beri sahiptir. 1914 Nisanı'nda *Berliner Tageblatt*'ta "biraz uykulu şehir Tours"daki müzeyi ziyareti hakkında "Besuch bei Balzac, 47 rue Reynouard" (Balzac'ı Ziyaret, Reynouard Sokağı, No. 47) başlıklı bir haber yayımlar. Günceye kaydedilecek kadar önem taşımayan, daha çok gazete yazısı olmaya uygun bir alıştırmadır bu; yine de Zweig, 1 Ağustos 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlayıncaya dek onun izini sürmeye devam etmiştir. Kasım'da, "savaş süresi boyunca gönüllü olarak" yollandığı basın yayın bölüğünde, kendine örnek aldığı bu adama derin bir iç çekişte bulunmuştur: "Teğmen bile aptal, ama tam anlamıyla adil ve zarif; gerçek bir figür; Kâtiplerin, Balzac ve diğerlerinin nasıl yazar ve kişilik yaratıcı haline geldiklerini şimdi anlıyorum. Seçimle değil zorla insanlara bağlı olmak gerekiyor, insanın kendisi seçmemeli, rastlantının bir yerlere yerleştirmesine izin vermeli." Rastlantıyla: Beklenmedik bir şekilde savaşın ortasında, 1916 Mayısı'nda Hans Feigl'ın Viyana'daki "Deutsche Bibliophilenkalender für das Jahr 1915 und 1916"ı (1915 ve 1916 Yılları Alman Kitap Dostları Takvimi), kitap dostları için Zweig'ın "Die unterirdischen Bücher Balzacs" (Balzac'ın Yeraltındaki Kitapları) adlı makalesini (Das Geheimnis des künstlerischen Schaffens, Frankfurt am Main: S. Fischer Yayınevi, 1984, s. 332-338), Zweig koleksiyonunda yer alan düzeltilmiş prova baskısının tıpkıbasımıyla birlikte basar. Bu yayının bu dönemde nasıl gerçekleştiği ise pek açık değildir.

Bilindiği kadarıyla, mektuplarda ve güncede Balzac'ın adı, 1918 yılının Ocak ayına dek bir daha geçmez, Stefan Zweig savaşın sonuna kadar İsviçre'de kalacağını anlamıştır. Sanki Balzac'çı anlamıyla insanları gözlemlemeye karar vermiş gibi, 16 Ocak 1918'de, politikacı Joseph Caillaux'yu Fransa'da en yüksek mahkemenin karşısında ilişkileri yüzünden düşman ilan eden davanın haberlerine ilişkin olarak şunları belirtir: "Caillaux davasında nefesimi tutuyorum. Artık neredeyse

başka bir şey düşünemez oldum. İşte Balzac'a uygun bir figür. Neden buna benzer bir şeye cesaret edemiyoruz? Hep psikolojik olana saklanıp bunun içinde boğuluyoruz." Altı ay sonra, 3 Haziran 1918'de bu dönemde örnek aldığı diğer yazara, Romain Rolland'a yazarak Rolland'ın 1870-1914 tarihleri arasında yaşayan iki kuşağı anlattığı *Jean Christophe*'un "yüzyıllar boyu bir tanıklık olarak kalacağını" söyleyecektir, "tıpkı Balzac'ın Fransa'da iki devrim arasındaki yaşamın tanığı olarak kalması gibi". Balzac'ın *İnsanlık Komedyası*'yla bunu başardığını Stefan Zweig daha sonra yaşamöyküsünde anlatacaktır: "Aklına çok yaratıcı bir fikir gelmiştir; bir kitaptan diğerine geçerken yarattığı karakterleri tekrar ele alacak ve bu karakterlerin geçirgenliği sayesinde tüm sosyal konumları, meslekleri, düşünceleri, duyguları ve bağlantıları kapsayan bütünlüklü bir şiirsel dönem tarihi yazacaktır." (s. 164-165) Buna uymak ve *historien de son temps* (kendi çağının tarihçisi) olmak, Stefan Zweig için kendi epik ve buna bağlı olarak da yaşamöyküsel çalışmasında bilinçli olarak ulaşmak istediği hedef haline gelmiştir. Bunu Romain Rolland'a 8 Ekim 1919'da itiraf etmiş, ama aynı zamanda bu boyutlara ulaşmanın onun için imkânsız olduğunu da kabul etmiştir. "Viyana'daki durum korkunç. Ancak şehrin canlılığı şaşırtıcı. İnsan bir sonraki hafta nasıl yaşayacağını bilemiyor, para yok, saat sekizde ışıklar söndürülüyor ve bu saatlerde evler, lokantalar, kafeler kapatılıyor; ancak yine de halk neşeli, hatta incitici bir neşe hâkim. Umut yok, ama çaresizlik de yok. Böyle sonsuz bir canlılık gücünü başka hiçbir yerde görmedim. Ancak ölümü çok yakından görmüş olanlar yaşamı anlıyor sanki ve sevinci yaşayabilmek için çekilen bütün bu acılar, sabrı artırıyor bir tek. Bu oyuna, uçurum üzerindeki bu delice dansa, umutsuz insanların, yarını olmayan bir ulusun bu benzersiz deliliğine tanık olmadığınız için üzülüyorum. Ah, yazar olarak kendimi ne kadar zayıf hissediyorum! Bu çıkış yolu bulamayan yüreklerin kurtarıcısı olamasam bile, en azından bu dönemin Balzac'ı olmak ne büyük bir mutluluk olurdu! Gazetelerde okuduğunuz her şey merhameti ateşlemeyi amaçlıyor, ama hiç kimse bize hâkim olan delice durumu henüz anlatmadı ve benim de buna gücüm yetmez!" Üç yıl sonra, 17 Haziran 1922'de, Rolland'a yolladığı bir mektubunda bu isteğinden söz eder yine: "Edebiyatımızın çekimserliği yüzünden sık sık kaygıya kapılıyorum; Balzac dirilseydi, bizim dönemimize ilişkin neler yaratırdı! Yirmi roman, bir dönem şiiri! Siz bunları gerçekleştirebilecek olan tek kişisiniz! Tarihin bugünün gerçek yaşamını hiçbir zaman öğrenemeyeceğinden korkuyorum. Tarih sadece muharebeleri ve konferansları yazacak. Ancak yenilginin ardından, binlerce gölgesi ve farklılığıyla bir halkın ruhunu –Avusturya'daki, Almanya'daki halkı– anlatmak aslında bizim görevimizdir!" Bunun üzerine arkadaşı 24 Haziran'da ona bir yanıt yazar: "Bir Balzac'ın çıkıp da ağını bizim dönemimizin üzerine atmayı denememesi beni şaşırtmıyor. Bu çağ çokyüzlü ve özellikle de değişken. Balzac Kral Louis Philippe'in şemsiyesi altında yazıyordu. Zemin devrimlerin adımlarıyla ve imparatorluğun at sesleriyle sarsıldıkça, ne bir Balzac kaldı ne de bir Hugo. Sabır! Çağımız beklediği sürece hiçbir şey kaybetmeyecektir. Ama öncelikle şu anda söylemeye cesaret edilemediği için geleceğe havale edilen kişisel hatıralar döneminin gelmesi gerekiyor. Kim bilir? Belki de bu çağ gelmiştir."

Rolland'ın düşüncesi o dönemde Stefan Zweig için söz konusu bile olamazdı; büyük olasılıkla bir süre daha idealine sıkıca tutunmuştu. Ama 1926 yılının Aralık ayında yirminci yüzyılda tek bir yazarın dönemine ve kuşağına ilişkin kendi içinde kapalı kurmaca bir panorama yaratabileceği düşüncesinden tamamen vazgeçmişti; 19 Aralık'ta Maksim Gorki'ye şunları yazmıştır: "Balzac ya da Dostoyevski gibi bir evren yaratabilmek için gerekli olan güce sahip miyiz, bilemiyorum. Belki de tek bir bakışla kavranamayan, fazlasıyla hareketli bir dönemde yaşıyoruz. Ama belki de tek tek eserler gelecekteki kuşaklar için bizim yüreğimizin durumunu ortaya koyan bütün bir tablo oluşturur." Bundan çok sonra, yaşamının son haftalarında hatıralarından, romancı olarak dönemine tanıklık etme çabasına girmeyi yine de denemiştir: fragman halinde kalan *Clarissa*'da (Frankfurt am Main: S. Fischer Yayınevi, 1990).

Sonra 1920 Temmuzu'nda Insel Yayınevi "iki baskısı daha yayımlanmadan önce satılan" (Rolland'a, 5 Mayıs 1920) *Üç Büyük Usta*'yı çıkarır. Zweig bunları bir ciltte toplamaya, Birinci

Dünya Savaşı patlak vermeden önce 1913 Ağustosu'nda Romain Rolland'a şunları yazdığında karar vermişti: "Balzac, Dickens, Dostoyevski üzerine olan üç denemeyi tek bir kitap halinde yayımlamak istiyorum (toplumun, ailenin ve bireyin ve ayrıca insanlığın üç büyük romancısı) ve bunun iyi bir kitap olacağını düşünüyorum, izninizle bu kitabı size ithaf etmek istiyorum. Olağanüstü ahlaki ve sanatsal çabanız için size toplumun karşısında teşekkür etmeyi bir borç bilirim ve bir sanatçı açısından, oldukça başarılı bulunan bir kitabın adanması kadar köklü başka bir onur bilmiyorum. Sevgili üstadım ve dostum, adınızı ilk sayfaya yerleştirmeme ve tam da bu kitabı size ithaf etmeme izin verecek misiniz?" Bu mektubun yanıtı 2 Eylül'de gelir: "Hayran olduğum ve diğer herkesten daha çok değer verdiğim bu üç büyük usta üzerine olan kitabınızı bana ithaf etmekten daha büyük bir sevinç bahşedemezdiniz bana. Duygularımı anlatacak sözcük bulamıyorum. Çok teşekkür ederim. Karşılığını vermem gerekecek!"

Yedi yıl sonra ithaf şöyledir: "Romain Rolland'a, aydınlık ve karanlık yıllardaki sarsılmaz dostluğunun teşekkürü olarak." Stefan Zweig ona hemen kitabın bir kopyasını yollatır – bu onura sahip olan Romain Roland'dan hemen karşılık gelmemiştir. Onu onurlandıran Zweig bu andan itibaren karşılık beklemiş olsa bile (mektuplarında sürekli bunu hatırlatır) böyle bir karşılık, ancak yine yedi yıl sonra, kitabın baskı sayısının yirmi beş bine ulaşmasından sonra gelir.

İlerleyen yıllarda kitabı okuyan Sigmund Freud şu yargıya varmıştır (19 Ekim 1920): "Balzac ve Dickens, hakkıyla verilmiş." Hermann Bahr, ancak 1923 Eylülü'nde alışıldığı üzere *Neues Wiener Journal'*deki yazdığı kısa yazıdan sonra yayımlanan güncesinde "Balzac üzerine yazılmış benzersiz makalenize nasıl da hayranım ve bunu bilmenizi isterim," diye yazacaktır. Portrelerin toplamına benzer başka sesler de eklenecektir ve vurgu sıkça Balzac'a kayacaktır. Hayran olunan yazarın yaşamına ve eserine derinlemesine dalmak ve onunla ilgili yayımlanmış olan her şeyi bilgisini artırmak için kullanması ve bunu herkesin önünde yapmasına ilişkin cesaretlendirmeler. Böylece 27 Eylül 1925'te *Prager Tagblatt*'ta Ernst Weiss'ın henüz çıkan Balzac'ı temel aldığı romanı *Männer in der Nacht* üzerine konuşur.

Ancak *Üç Büyük Usta*'yı ithaf ettiği bir Fransız'ın, dostunun sözleri ve düşünceleri her şeyden önce –özellikle nihai sonda değil– romancının büyük biyografisine ilişkin olarak 1939'da bildirdiği planı için önemli olmuştur: "Balzac ve Dickens üzerine olan denemenizi bir kez daha okumak beni çok mutlu etti ve ithaf için size yürekten teşekkür ederim. Böyle bir ithafa nail olanlar, genellikle bunun haklı olduğunu söylemezler. Söz konusu durumda yanlış bir özsaygıya kapılmadan yapıyorum bunu," diye başlar Rolland'ın 19 Nisan 1927 tarihli mektubu. "Bir ruhun ve dönemin bu muhteşem panoramatik kesitlerini olağanüstü bir biçimde sunuyorsunuz. Bir dönemin ve halkın manzaraları. Bunları yapan bir ustadır. Ve zıtlıkları sayesinde güzellikleriyle birlikte öne çıkıyorlar. Balzac'ınız, Dickens'ınız belleklere kazındı."

1927'den yukarıda alıntılanan Rolland'ın 28 Şubat 1939 tarihli mektubuna kadar Stefan Zweig'ın güncesinde ya da mektuplarında Balzac'la ilgili tek bir pasaj yoktur, olanlar da önemli değildir. Ancak özyaşamöyküsünde geçmişe bakarak şunları açıklar: "Yıllardan beri" –özellikle bu yıllar kastediliyor olmalı– "yıllardan beri yaptığım çalışmaları Balzac ve eserleri üzerine iki ciltlik büyük bir kitap için sürekli biriktirdim, ancak bu kadar geniş, uzun bir sürece yayılmış bir esere başlama cesaretini hiç bulamadım. Tam da hoşnutsuzluk bunun için gerekli cesareti verdi." Avrupa'daki politik gelişmelere ilişkin hoşnutsuzluktur söz konusu olan.

Bu dönemde Stefan Zweig'ın onunla, Balzac ve yaşadığı çevreyle ilgilendiğine dair izler, önceden olduğu gibi diğer yaşamöykülerinden de çıkartılabilmektedir ki, Zweig daha sonra "Büyük Balzac"ta buna tekrar dönmüştür. Böylece örneğin *Marie-Antoinette*'te (1932) kraliçenin hapishaneden kurtarılması için çabalayan Şövalye de Jarjailles ortaya çıkar – Balzac'ın kendisinden oldukça yaşlı ilk sevgilisi Madam Laure de Berny'nin üvey babasıdır; yine bu şekilde "Marceline

Desbordes-Valmore”da (1920) Henri Latouche, kadın yazarın vefasız âşığı olarak anlatılmıştır; matbaa macerasının iflasla sonuçlanmasının ardından Balzac’ı alacaklılarından kaçırmak üzere evinde saklayan bir arkadaşı. Diğer yandan Stefan Zweig Balzac’ın yaşamöyküsünde en azından kendi eski kültür-tarihsel anlatımlarına geri dönmeyi unutmamıştır – “... Üstelik Ortaçağ’ın önemli hümanistleri de yayıncıların düzeltmen ve teknik danışmanları değil miydi zaten?” (s. 120)–, örneğin Basel’de kitap basımcısı Johann Froben ile Rotterdamlı Erasmus ve aynı zamanda eserlerinin yayıncısı Beatus Rhenanus arasındaki işbirliği (*Rotterdamlı Erasmus’un Zaferi ve Trajedisi*, 1935); böylece Balzac’ı “Fouché figürünün ... hep büyülediğini” belirtir (s. 154) – Stefan Zweig’ın trajikomedisi *Das Lamm des Armen* (1929) ve öncelikle de *Bildnis eines politischen Menschen’*de (“Joseph Fouché”, 1929) (*Joseph Fouché, Bir Politikacının Portresi*, çev. Gülperi Sert, Can Yayınları) kendisinin çizdiği bir kişilik.

Ancak “Balzac üzerine kalın bir kitap, bir biyografi ve eleştiri” yazmak üzere gerçekten “işe başlamadan” önce, bu zaman aralığında gerçekleşen her şeye paralel olarak Zweig’ın aklında bu projenin temel taşlarıyla ilgili bir sürü düşünce vardı. Sonuç olarak bunlar yaşam ve eser anlatımını içeren yansımalarda ifadesini bulmuştur: “Roman kahramanları yaratmak demek, doğru görebilmek, yoğunlaşmak ve şiddetlendirmek, maksimuma ulaşmak, her tutkunun içindeki acıyı ortaya koymak, her gücün içindeki zayıflığı görebilmek, gizli kalmış güçleri dışarı çıkartmak demektir.” (s. 260)

1939 ilkbaharında Birleşik Devletler’den Londra’ya dönüşünden sonra Zweig’ın kitaba başlaması pek kolay olmamıştır. Arkadaşı Felix Braun’a, 23 Nisan’da şunları itiraf eder: “Senin yaptığını yapmayı ve bir süre kentten uzaklaşmayı çok istiyorum. Avusturya, Almanya, Çekoslovakya ve Macaristan’dan akın akın gelen insanlar durdurulacak gibi değil. Asıl arkadaşlarımı, örneğin Victor’u (Fleischer) görebilmek için neredeyse hiç zamanım yok ve oturma izni, yurttaşlık hakkı, İngiliz Göçmen Bürosu, kefalet sistemi üzerine –şu sıralarda yaşam üzerinde düşünsel konulardan çok bunlar hüküm sürüyor– yapılan bitmek bilmez konuşmalar yüzünden tamamen tükendim. Yoğunlaşmam mümkün olmadığından, böyle büyük bir edebî kişiliğin çok daha kapsamlı bir tasviri için iki üç yıl sürecek ve iki devasa cilt halinde çıkacak olan bir çalışmanın ön hazırlıklarıyla uğraşıyorum. İnsanı kendi zamanından kopartan her şey içsel dayanıklılığa yardımcı oluyor.” Zweig dört hafta sonra notlar almaya başlamış ve 27 Mayıs’ta Romain Rolland’a şunları bildirmiştir: “Size gençlik hayalim olan bir kitap yazmaya, – hayır Balzac üzerine yazılması gereken o kitabı (en azından iki cilt) yazmaya tekrar giriştiğimi söyleyip söylemediğimi hatırlamıyorum. Otuz yıl boyunca, onun üzerine yayımlanan her şeyi sürekli takip ettim, ama işin başına oturmak konusunda kararsız kaldım. Sanırım artık onun hakkında aşağı yukarı her şey biliniyor, toparlanması gereken bir şey kalmadı. Ve ben bu devi ve eserini anlatmaya nihayet koyulabilirim; ne müthiş bir adam, ne büyük bir kudret! En az iki yılıma mal olacak. Ancak küçük işler dönemi artık benim için geride kaldı. İnsan kalıcı bir şeyler yaratmalı.”

Temmuz’da –“sonuçta büyük şehre artık dayanamıyordum”– “bu yüzyıldan kaçıp (insan burada kendini XVIII. yüzyıldaymış gibi hissediyor) Bath’a, İngiltere’nin en sıkıcı ve en eski moda şehrine” döner. (Rolland’a, 15 Temmuz) Burada –“dünyanın çöküşü karşısında günlük mağlubiyet haberleri, sadece bunlar, sadece bunlar beni sıkıştırıyor”– haberlerden olabildiğince uzakta, “edebiyatın en büyük işçisinin fantastik, absürd yaşamı üzerine”, Balzac üzerine ve ikinci bir kitapta da onun eserleri üzerine yazmak istiyordu – “barış içinde olmak kaydıyla” (Felix Braun’a, 5 Ağustos 1939). Şunu biliyordu: “Buna yeltenmek korkunç, şimdiye dek hiç kimse (Curtius oldukça eksik), ne bir Fransız ne de bir İngiliz buna kalkışmıştır.” *(A.g.y.)* Arkadaşı sevincini paylaşıyordu: “Balzac hakkındaki önceki denemen ... şimdi tam bir ahenge kavuşacak.” (12 Ağustos 1939) Zweig’ın böyle bir cesaretlenmeye acilen ihtiyacı vardı; politik haberler –“Almanya Polonya’ya girdi”– onu güçsüz düşürüyordu: “Balzac üzerine yaptığım çalışma yarıda kesildi, burada hiçbir kitabım, hiçbir materyalim yok ve bu durum bana anlamsız görünüyor. Yaptığım her şey karmaşık bir dünyanın ortasında özel hayatımı düzenleme çabasından başka bir şey değil... Kitaplarım burada olsaydı, her

şey bana daha kolay gelirdi.” (Felix Braun’a, Eylül 1939) Zweig yine de çalışmaya devam etti, yeni yayıncısı Gottfried Bermann-Fischer’in kendisine yolladığı diğer sürgün yazarların yeni kitaplarından güç aldı: Thomas Mann’ın, hayranlık verici bir eleştiri yazdığı *Lotte Weimar’da*’sından, “ne kadar bana fazlasıyla Katolik gelse de” Franz Werfel’in *Das Lied von Bernadette*’sinden (Bernadette’nin Ezgisi) kendine güç topluyordu. Ancak, “Balzac benim boynumda asılı duran bir değirmen taşı, ama yine de zamanımızın yükünden daha hafif.” (Felix Braun’a, 16 Aralık 1939)

Bu haftalarda, bir yıl önce boşandığı halde arkadaşlığını hâlâ sürdürdüğü karısı Friderike, “ortak arkadaşımız Julien Cain ve Conferences des Ambassadeurs’un yöneticisinin yardımıyla” Paris’te bir konuşma için gerekli olan davetiyeye ulaşmaya çalışıyordu. 13 Şubat 1940’ta Rolland’a şunları bildirir: “On dört günlüğüne Fransa’ya gelebilmek için izin almaya çabalıyorum... Balzac’ım için mutlaka on dört günlük bir çalışmaya ihtiyacım var (mektupların önemli bir kısmı henüz yayımlanmadı).” Zweig nisan başında üç haftalığına Paris’e gidebilmiştir. Dolup taşan Théâtre Mariguy’da “Dünün Viyanası” adlı bir konuşma yapar, “radyo üzerine de birkaç söz” eder, “... ancak günlerimi Balzac adında şişman bir adama adadım,” der. (Romain Rolland’a, 19 Nisan 1940) Burada tamamen “büyük eseri”, “Balzac üzerine yazılan ilk bütünlüklü kitap” üzerine yoğunlaşmıştı. Ancak ilk kişi olarak Felix Braun’a yolculuğundan önce yeni bir kuşkusunu, yeni bir zorluğu itiraf etmiştir: “Devasa Balzac kitabı üzerinde çalışıyorum, ancak bu nasıl basılacak? Elyazmaları büyük zorluklarla yurtdışına yollanabiliyor, her bir düzeltili formanın gidip geri gelmesi sekiz hafta sürecektir ve ben her şeyi üç kez düzeltiyorum; yani bu, 50 forma için iki yıl anlamına geliyor!!! Dolayısıyla savaş sırasında elimiz kolumuz bağlı.” (Mart 1940) Paris’ten Bath’a döndüğünde öncekinden çok daha kötümser bir hava içindedir: “Bana korkutucu derecede Tiresias’ın yeteneği bahşedilmiş, tüm bu aylar boyunca ... aralıksız bir şekilde– tabii ki olaylar sayesinde çok daha korkunç hale gelen– büyük zorluklar içinde yaşadım... Dört hafta öncesine kadar Paris’i ve Fransa’yı hiç olmadığı kadar sevmeye değer, muhteşem ve insancıl olarak görmüş olan ben, ne büyük bir tehlike altındayım bilemezsin; kendimi evimde hissettiğim son ülke, bizim bir zamanlarki Avrupa’mızdan geriye kalan son yerdi. Artık tamamıyla yersiz yurtsuzum ve hiçbir şeyin benim için anlamı yok... Balzac’ı, 600 sayfalık müsveddesi ve binlerce notuyla öylece bıraktım. Bu haliyle onu ne kimse basar ne de okur.” Felix Braun’a bunları yazdığı gün olan 10 Temmuz 1940’ta günlüğüne şunları kaydeder: “Karanlık bir gün ... saat 6’da fırtına koptu ... İtalya savaş ilan etti. Uzun zamandan beri biliniyordu bu, ancak insanların içinde hâlâ umut vardı. Buna ek olarak bir de Somme’deki yenilgi, Norveç topraklarında ve denizinde Alman zaferi; bana göre artık herkes kurbanlığa mahkûm ve gerçek bir başarı imkânsız, buna karşın çöküşü düşünmek bile istemiyorum, Avusturya sadece bir ön oyundu. Brezilya meselesi de pek doğru düzgün gitmiyor, burada da başında olduğu gibi geç kaldım gibi görünüyor. Hiç isteğim kalmadı artık. Bu yaşamın artık düzelmeyeceğini biliyorum, mahvolmuş bir Fransa’yla yaşamanın – ya Alman ya da Yahudi olarak– bana düşman bir İngiltere’yle birlikte yaşamanın anlamı yok artık, edebiyat açısından da yapmak istediğim her şey yıllar boyunca bunlar üzerine yoğunlaşamadığım için engellendi ve altmış yaşında artık neredeyse toprağa gömülmüş ve yarı yarıya bitmiş sayılır insan. Artık istemiyorum ve sadece bu isteği gerçekleştirmeye çekiniyorum, ancak dışarıdan bana kesin yardım gelecektir; çok zor günlerin geleceğini herkesten daha çok hissediyorum.” Paris dört gün sonra bir mücadele yaşanmadan Alman birlikleri tarafından işgal edilir.

Stefan Zweig giderek derinleşen bir sinir krizine girer. “Hep kendini bastırmak, hep kendini suçlu hissetmek zorunda kalmak, bu duyguya belki birkaç hafta katlanılabilir; ancak bir varoluş biçimi olarak dayanılacak şey değil bu. Hiç bu kadar kötümser, bu kadar çaresiz olmamıştım... Ama nereye gitmeli?” (Günce, 13 Haziran 1940) Dönemin bu sıkıntılı ruhu *Balzac*’ta karşılığını bulur: “Eseri *İnsanlık Komedyası*’nı bitirecek gücü hâlâ bulabilecek midir gerçekten? Bir kez daha olsun, diğer insanlar gibi dinlenebilecek, gezebilecek, kaygısız olabilecek midir? Balzac ilk kez cesaretini kaybettiği anlar yaşar. Paris’i, Fransa’yı, Avrupa’yı terk edip Brezilya’ya gitmeyi ciddi ciddi düşünür. Orada Balzac’ı kurtaracak ve ona bir yuva sağlayacak bir İmparator Dom Pedro mutlaka vardır.

Balzac Brezilya üzerine kitaplar getirtir, hayaller kurar, düşünür. Çünkü bu şekilde devam edemeyeceğinin farkındadır, onu hiçbir semeresi olmayan angaryadan kurtaracak bir mucize gerçekleşmelidir, onu kürek cezasından kurtaracak, bu artık dayanılmaz aşırı gerilimden kurtarıp rahatlatacak bir şeyler olmalıdır birdenbire." (s. 434)

Stefan Zweig, 1939 Eylülü'nde evlendiği ikinci karısı Lotte'yle birlikte uzun süren çabaların sonucunda Brezilya'ya vize alır. New York'a "hareket etmeden" kısa bir süre önce 25 Haziran 1940'ta Joseph Leftwich'e şunları itiraf eder: "Uzun süre karar veremedim; ancak şimdi zorunlu hale geldi, her şeyden daha zorunlu, her şey Yeni Dünya'ya bağlı." Mektubu şu şekilde tamamlar: "Ekim sonunda dönmeyi umuyorum..." Başkalarına da sonraki haftalarda "*rebus bene gestis*", politik durumda olumlu gelişmeler olursa İngiltere'ye dönmeyi umduğunu yazmıştı. "Böylece büyük Balzac biyografimin neredeyse tamamladığım elyazması da ... öylece kaldı, ancak yarı yarıya ya da tam olarak bitirilmiş bir işin yerine henüz yapılabilecek bir işi kurtarmak çok daha önemli değil mi?" (Thomas Mann'a, 17 Temmuz 1940)

Karısıyla birlikte birkaç hafta New York'ta kalır, 9 Ağustos'ta konferanslar vermek için onunla birlikte Brezilya, Arjantin ve Uruguay'a gider ve buradan tekrar Brezilya'ya döner: "Geleceğin ülkesi" üzerine yazacağı kitabı tamamlayabilmek için Kuzey'in bakış açısına ihtiyacı vardır. Bu yolculuk sırasında vatanı, Avrupa'yı bir daha hiç göremeyeceği iyice kesinlik kazanmaya başlamıştı: "Sanırım bu Avrupa'ya ve orada sahip olduğum hiçbir şeye bir daha dönemeyeceğim, kitaplarımı ve her şeyden önce Balzac'ı (dörtte üçü yazılmış halde ve hazır olan Balzac'ı), bunun dışında zemin bulduğum tüm ülkeleri kaybettim." (Friderike Zweig'a, Kasım 1940) 1941 Ocak ayının sonunda yine New York'a gelirler; ancak Stefan Zweig burada, çalışabilmek için gerekli huzuru bulamamıştır. New Haven'da (Connecticut) sakin bir otel arayıp bulurlar; Brezilya ile ilgili araştırmaları için gerekli olan dokümanların bulunduğu Yale Kütüphanesi de buradadır. Üç hafta sonra dokümanları aynı anda Rio de Janeiro, Buenos Aires, New York ve Stockholm'deki yayıncılarına yollayabilecektir.

Ancak edebiyatla ilgili planları için kendisine gerekli olan "gerçek huzur ve konsantrasyon" eksikti. Böylece ilk önce New York, Ossining'e taşınır; bir süre sonra karısı ve kendisi için sürekli oturma izni aldıkları Brezilya'ya gitmeye karar verir. 17 Eylül'e kadar Rio de Janeiro'da bir otelde kaldıktan sonra, Rio yakınlarındaki Petropolis'te altı ay için kiralık bir ev bulurlar.

Stefan Zweig 1939 yazının sonuna doğru anılarını yazmaya başlamıştı. "Viyana'yı ve hatta Yahudilerin Viyana'sını, savaşı ve savaşın içinde bizim mücadelemizi, Hitler'den bu yana yükselip düşüşümüzü, çöküşleri ve *sans patries*'lerin (vatansızlar) yaşamını anlatacağım. 'Üç Yaşamım' adını vereceğim; çünkü üç farklı çağda yaşadığıma inanıyorum." (Joseph Leftwich'e) Son olarak "Bir Avrupalının Anıları" adını verdiği *Dünün Dünyası* başlıklı müsveddelerini Yeni Dünya'ya yolculuğu sırasında beraberinde götürür ve de bitirir; *Balzac*'ını, "600 sayfalık *Almanca* elyazması, 2000 sayfa not ve 40 tane altı çizili kitap" içeren o muhteşem büyüklükteki paketi Bath'ta bırakmıştır, sansür yüzünden zorluklar çıkmasından korktuğu için sonra arkasından gönderilmesini ilk başta istememiştir; ancak Brezilya'ya vardığında Friderike'nin tavsiyeleri üzerine fikrini değiştirmiştir. 27 Ekim 1941'de Friderike'ye şikâyette bulunur: "Yapıp ettiklerime her anlamda ket vurulduğunu hissediyorum; kitaplar orijinal haliyle neredeyse yayımlanmayacak artık, tüm düşüncem ve gözlemlerim Avrupalı, hatta Latin zihniyetine bağlı; ayrıca materyallerim tamamen eksik. Balzac'ımın elyazması hâlâ gelmedi ve gelseydi bile, yine de benim için zor olacaktı." Üç hafta sonra Zweig'ın yine içi içine sığmamaya başlamıştır. "... ve bir yaşamöyküsü olacaksa, o zaman bütün yüreğimle istediğim bir yaşamöyküsü olmalı, Balzac ve Montaigne." (Friderike Zweig'a, 20 Kasım 1940) 28 Kasımda altmışıncı yaş gününde yayıncı Ben Huebsch (Viking Press, New York) onu cesaretlendirmek için "komple bir Balzac nüshası" hediye eder. Montaigne ile ilgili dokümanları şans eseri kiraladığı evde bulur – ancak "Balzac" için hazırladığı materyal bir türlü gelmek bilmemektedir. Lotte ve kendisinin intihar ettiği gün, 22 Şubat 1942'de Friderike'ye yazdığı veda mektubunda şunları söyler: "Petropolis çok hoşuma gitti; fakat ihtiyacım olan kitaplarım yoktu ve ilk başta

sakinleştirici bir etkisi olan yalnızlık beni dibe doğru çekmeye başladı; odak noktam olan eserim Balzac'ı iki yıllık huzur dolu bir yaşam ve tüm kitaplarım olmadan hiçbir zaman bitiremeyeceğim düşüncesi çok ağır geldi ve bir de doruk noktasına henüz ulaşmayan şu savaş. Bütün bunlar için fazlasıyla yorgundum."

Bir sonraki hafta "Balzac" için gerekli dokümanların olduğu paket Petropolis'e ulaşmıştır.

Richard Friedenthal, Stefan Zweig'ın (tıpkı "Montaigne" ve "Clarissa" gibi) "ilk taslak halinde" (Abrahão Koogan'a, 18 Şubat 1942) geriye bıraktığı "Balzac"ını 1945'te eleştirel bir şekilde inceleyip tamamladığında, bunu arkadaşının tam güveni temelinde yapabileceğini biliyordu. 22 Haziran 1925'te o şu açıklamayı yapmıştı: "Yakında size bir ricada bulunacağım, biliyor musunuz? Kulağa ne kadar tuhaf gelse de –aslında içimdeki kimi belirsizlikler konusunda danışabileceğim doğru düzgün az sayıda insan var ya da hiç yok. Söz konusu ünlü insanların gerçekten yönlendirici olabilmek için zamanı yok– böylece şimdi, bir novellayı bitirdikten sonra kendimden başka bir merciye sahip değilim. Yeni çalışmalarımı bitirir bitirmez daktilo yazısıyla okumanızı ve bana sadece iyi ya da kötü olup olmadığını değil, aksine bir şeylerin doğru olmadığını ya da üslup açısından ve sanatsal olarak başarısız yerlerini dürüstçe açıklamanızı rica ettiğimde size boşuna çağrıda bulunmadığımı umuyorum... Benim için bu arkadaşlık görevini yerine getiren birisi olması çok önemli. Eleştirilerinizde tamamıyla açıksınız, herhangi bir gruba bağlı değilsiniz ve bu anlamda benimle bağlantı kurarsanız beni yürekten sevindirmiş olursunuz. Bir eser başarılı bulunduğu için bitmiş olarak görülmek istenmiyorsa, yardım ve disiplin anlamında bu tarz bir anlaşma kesinlikle gereklidir. Ve sizde bunun için gerekli olan her iki şeyin zihniyetiniz ve dolayısıyla sözlerinizde samimiyetin bulunduğu hissindeyim."

Yirminci bölüm olan *İnsanlık Komedyası* dışında (Alman Literatür Arşivi, Marbach) elyazmalarının ve notların nerede bulunduğu bugün bilinmiyor. Ancak orijinal metnin bu kısmı, Richard Friedenthal'in, Zweig'ın yayımlanmamış eserleri üzerinde nasıl bir özen ve duyarlılıkla çalıştığını kanıtlamaktadır. Kimi kısımların –Zweig'ın bıraktığı yayımlanmamış eserlerinden çıkartılan *Montaigne*'deki kadar fazla olmamakla birlikte– yayıncının kendi üslubuyla gözden geçirilmiş olması, işin doğasından kaynaklanmaktadır; ancak öncelikle yapılması gereken, Stefan Zweig'ın duruma göre patetik dışavurumculuğuna ilişkin olası tenkitleri, "belki vurgudaki yarı-hakikilik, belki değerlendirmelerdeki şüpheli olanı", örneğin Hofmannsthal'in novellalarında beklediği gibi, azaltmaktı.

Kurt Böttcher'in *Balzac* üzerine 1959'daki eleştirisinde şunlar söylenmektedir: "Stefan Zweig'a ... yazınsal olarak başarılı, kalıcı ve tamamıyla doğru, fakat her zaman büyük yazarın asıl özüne yönlenmeyen bir yaşam romanı olan bu yaşamöyküsünden dolayı minnettarız; özellikle Balzac'ın eserlerini tanıyan ve ona sağlam bir bakış açısıyla yaklaşan okurlara yönelik bir armağan."

KNUT BECK[2]

Kaynakça:

Balzac. Zweig'ın ölümünden önce yayımlanmamış eserlerinden alınmış ve Richard Friedenthal sonsöz yazmıştır. Stockholm: Bermann-Fischer Yayınevi, 1946.

1. *Yarının Tarihi*, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, 1991, s. 47-55. (Ç.N.)

2. Stefan Zweig'ın toplu yapıtlarını yayımlayan Fischer Yayınevi'nin editörüdür. (Y.N.)

BİRİNCİ KİTAP

Gençlik Dönemi ve Yeni Başlangıçlar

1

Çocukluk dönemi trajedisi

Bitmez tükenmez hayal gücünün sayesinde dünyevi olanın yanına tamamen kendine özgü ikinci bir evren daha yerleştirme gücünde olan Balzac gibi bir dâhinin, kişisel yaşamının başarısız dönemlerinde kuru gerçekliğe katı bir biçimde bağlı kaldığı pek görülmeyecek; her şey onun bağımsızca değişiklikler yapan keyfî iradesine tabi olacaktır. Yaşamının pek çok döneminde başına buyruk değişiklikler yapma isteği, kentsoylu bir varoluşun aslında değiştirilemez olan temel bir gerçekliğinden, isminden bile anlaşılabilir. Yaklaşık otuz yaşlarındayken Balzac bir gün dünyaya, adının Honoré Balzac değil, Honoré “de” Balzac olduğunu ilan eder; dahası bu soyluluk unvanını taşımaya başından beri hakkı olduğunu öne sürer. Babası yalnızca çok yakın akrabaları bir araya toplandığında Galyalı köklü bir derebeyi ailesi olan Balzac d’Entrague ailesiyle uzaktan akraba olma ihtimali üzerine atıp tutuyorken, hayal gücü geniş oğlu, inanılması mümkün olmayan bu varsayımı meydan okurcasına yücelterek tartışmasız bir gerçeğe dönüştürür. Mektuplarını, kitaplarını “de” Balzac olarak imzalar, hatta onu Viyana’ya götüren arabanın üzerine d’Entrague’ların soyluluk armasını yaptırır. Kendi kendisini böylesine kaba ve anlamsız bir tavırla soyluluk payesiyle donattığı için, ondan hoşlanmayan meslektaşlarının alay konusu olsa da, o, gazetelere verdiği beyanatlarda hiç çekinmeden, kendisi doğmadan çok önce de babasının soylu bir kökenden geldiğini gösteren resmî belgeler olduğunu iddia eder, dolayısıyla Balzac’a göre doğum belgesindeki soyluluk unvanı, en az şu Montaigne’inki veya Montesquieu’nünki kadar geçerli olmalıdır.

Ne yazık ki bizim samimiyetsiz dünyamızda, yazarların o muhteşem canlılık ve güzellikteki efsanelerine karşı kupkuru gerçeklerle dolu belgelere kin yüklü, sorgulayıcı bir düşmanlık hâkimdir; Balzac'ın büyük bir coşkuyla söz ettiği şu doğum belgesi ne yazık ki Tours kentinin arşivlerinde yer almaktadır, ne var ki isminin yanında, aristokratlığın simgesi "de"nün tek bir harfi bile yoktur. Tours'un zabıt kâtibi 20 Mayıs 1799'da resmî ve açık bir ifadeyle şunları kayda geçirmiştir:

> Fransa Cumhuriyeti'nin yedinci yılının ikinci Prairial'inde[3] olduğumuz bugün, l'Armée d'Italie Sokağı, Chardonnet Bölgesi No: 25'te ikamet eden Bernard-François Balzac adlı mülk sahibi vatandaş, oğlunun doğumunu bildirmek üzere, ben nüfus memuru Pierre-Jacques Duvivier'ye başvurmuştur. Adı geçen Balzac, doğan çocuğa Honoré Balzac adının verildiğini ve çocuğun dün sabah saat on birde, başvuru sahibinin evinde doğduğunu bildirmiştir.

Yine aynı şekilde ne babasının ölüm ilanında ne de ilk kızının evlenme ilanı gibi diğer belgelerde bu soyluluk unvanından söz edilmektedir, dolayısıyla bu büyük romancının soy kütüğüne ilişkin tüm iddiaları, gerçek olmasını dilediği temelsiz bir arzu olmaktan öteye gidememiştir.

Balzac'ın karşısında belgelerin haklılığı, hiçbir kuşkuya yer bırakmasa da, yine de iradesi, yanıp tutuşan yaratıcı iradesi bu soğuk yüzlü resmî kâğıtların karşısında muzaffer bir edayla haklı olduğunu iddia edecektir; sonradan yapılan tüm düzeltmelere karşın, kurmaca olan, her zaman tarihe üstün gelecektir. Fransa krallarından hiçbiri Balzac'a ya da atalarından birine bir soyluluk unvanı bahşetmemiş olmasına rağmen, sonraki kuşaklar, bu en önemli Fransız romancısının ismini, onun arzusuna riayet ederek Honoré de Balzac olarak kabul etmiştir; Honoré Balzac ya da Honoré Balssa olarak değil.

Ne de olsa yoksul atalarının gerçek soyadı Balssa'dır, Balzac değil, de Balzac ise hiç değil; şatoları yoktur, gelecek kuşaklarda bu aileden çıkacak şairin arabasına yaptırabileceği bir soyluluk armaları da yoktur; parlak zırhlarla ata binmemiş ve romantik turnuvalarda kılıç sallamamışlardır; aksine her gün düzenli olarak inekleri otlamaya götürmüş ve Languedoc topraklarında tarla açarken kan ter içinde kalmışlardır. Balzac'ın babası Bernard-François, Cannezac yakınlarında küçük bir köy olan La

Nougayrié'de sefalet içindeki bir kulübede, 22 Haziran 1746'da, oraya yerleşmiş birçok Balssa'dan biri olarak doğmuştur. Bu Balssalardan yalnızca biri herkes tarafından çok iyi tanınmaktadır, bunun da nedeni son derece manidar bir olaydır: Honoré'nin üniversiteden ayrıldığı 1819 yılında, babasının elli dört yaşındaki erkek kardeşi, hamile bir köylü kızını öldürdüğü şüphesiyle tutuklanmış ve yaşanan oldukça sansasyonel bir sürecin ardından ertesi yıl giyotinle idam edilmiştir. Balzac'ın kendini soylu biri gibi gösterip farklı bir kökenden geldiğini uydurmasının başlıca nedeni, babasının bu kötü ün sahibi erkek kardeşinden mümkün olduğunca uzaklaşma isteğiydi belki de.

Balzac'ın babası Bernard-François, on bir çocuğun en büyüğü olarak, sıradan bir toprak işçisi olan babası tarafından din eğitimi almaya yönlendirilir; köy papazı ona okuma yazma, hatta biraz da Latince öğretir. Ancak bu güçlü kuvvetli, canlı ve hırslı delikanlı, papazlar gibi, başının tepe kısmındaki tüm saçları kazıtmaya, cinsel ilişkiye girmemek için zorla yemin etmeye pek hevesli değildir. Bazen bir noterde kâtiplik yapıp işlere yardım ederek, bazen de üzüm bağında çalışıp saban sürerek kendi köyünün topraklarında bir süre boyunca zaman öldürür; ancak yirmi yaşına gelince bir daha geri dönmemek üzere kaçıp gider. Oğlunun romanlarında olağanüstü bir çeşitlilik içinde anlattığı o taşralı inadıyla Paris'e yerleşir; başlangıçta Paris'te kariyer yapmak isteyen, kimsenin dikkat etmediği sayısız gençten biridir, hangi yolla ve meslekle kariyer yapacağını kendisi de bilmemektedir. Sonraları –kendini kanıtlamış bir taşralı olarak– XVI. Louis'nin hizmetinde Kraliyet Konseyi'nde sekreterlik yaptığını, hatta kralın avukatı olduğunu söyleyen öyküler uydurmaya hevesli bu ihtiyar adamın iddialarının palavradan başka bir şey olmadığı ve kralın almanaklarında benzer bir görevde ne bir Balzac ne de Balssa adının geçtiği ortaya çıkar. Diğer pek çokları gibi, bir işçi ailesinden gelen bu gencin de yükselmesi ancak devrimle birlikte mümkün olur, Paris devrimci belediye meclisinde memur olarak çalışmaya başlar. Daha sonra ordu tedarikçisi olduğunda, bu eski görevi hakkında konuşmaktan kaçınacaktır. Görünüşe göre, orada faydalı ilişkiler kurmayı başarmış ve ileride oğluna miras bırakacağı para için yanıp tutuşan bir sezgiyle, savaş döneminde ordunun en fazla para kazanabileceği bölümüyle çalışmayı seçmiştir: savaş gereçleri ve levazım bölümü. Bir ordunun levazım bölümüyle çalışan bir insanın karşısına tefeciler ve bankacılarla ilişki kurmak için asla kaçırılmayacak

altın gibi fırsatlar çıkabilmektedir. Karanlık işler ve ilişkilerle geçirdiği otuz senenin ardından Bernard-François, bir gün her şeyi yeniden tersyüz ederek Paris'te Daniel Doumerc'in bankasına başsekreter oluverir.

Baba Balzac elli yaşına geldiğinde nihayet büyük bir başkalaşım geçirir –oğlu bunu ne kadar da çok anlatmıştır!– ve huzursuz, hırslı bir çulsuz olmaktan çıkıp sonunda hali vakti yerinde bir yurttaş, kalburüstü "cemiyet"in giderek daha da saygıdeğer hale gelen bir üyesi olmuştur. Bir miktar birikmiş sermayesi ve güvenli işi sayesinde, küçük burjuvalıktan büyük burjuvalığa (ve sonraları büyük burjuvalıktan –arzu edilen en son basamağa– rantiyeliğe) geçebilmek için gerekli bir sonraki adımı ancak şimdi atabilecektir: Evlenecektir, üstelik de varlıklı ve iyi bir burjuva ailesinden bir kızla evlenecektir. Elli bir yaşında, sağlıklı, boylu boslu, aynı zamanda usta bir palavracı ve deneyimli bir çapkın olan bu adam, bankadaki amirlerinden birinin kızına göz koymuştur. Anne Charlotte Sallambier, gerçi ondan otuz iki yaş küçük ve biraz da romantik arzulara sahiptir, ama iyi yetiştirilmiş, inançlı bir burjuva kızı olarak, kendisinden oldukça yaşlı olan, ama paradan anlayan Balzac'ı iyi bir kısmet olarak gören anne babasının öğüdünü dinler. Baba Balzac evlenir evlenmez, bankada sıradan bir memur olarak çalışmanın onuruna yakışmadığını, üstelik az para getirdiğini düşünmeye başlar. Napoléon'un komutasındaki bir savaş, çok daha kolay para kazanabileceği kârlı bir gelir kaynağı gibi görünmektedir. Böylece eski bağlantılarını tekrar devreye sokar ve karısının çeyizinin güvencesiyle 22. Tümen'in tedarikçisi olarak Tours'a taşınır.

İlk oğulları Honoré'nin doğduğu bu tarihlerde (20 Mayıs 1799'da) Balzac'lar artık varlıklı insanlardır ve saygın yurttaşlar olarak Tours'un yüksek burjuvazisine kabul edilmişlerdir. Bernard-François'nın işleri görünüşe göre iyi para getirmektedir; çünkü sürekli olarak hem para biriktiren hem de borsada oynayan aile, kendini iyice göstermeye başlamıştır artık. Honoré doğar doğmaz, küçük l'Armée d'Italie Sokağı'ndan ayrılarak kendi evlerine taşınırlar; Napoléon seferlerinin altın çağının devam ettiği 1814 yılına değin, taşralılar için bir lüks olan araba sahibi olmak ve çok sayıda hizmetkâr çalıştırmak gibi avantajların keyfini sürerler. Kalburüstü cemiyet, hatta aristokratlar bile, eskiden köyde sadece bir kulübesi olan, kızıl belediye meclisinin eski üyesinin oğlunun evine sürekli gidip gelmektedir artık. Bunların arasında, daha sonra Balzac'ın *Esrarlı Bir Vaka*'da esrarengiz bir biçimde kaçırılmasını ayrıntılı olarak

anlatacağı Senatör Clément de Ris, yazarın en zor anlarında ondan desteğini ve yardımını esirgemeyen Pommereul baronu ve Mösyö de Margonne da vardır. Hatta Baba Balzac kentle ilgili işlerde de söz sahibidir, hastaneyi yönetir ve bütün kararlarda onun fikrine danışılır, soylu bir kökenden gelmemesine ve karanlık geçmişine rağmen, önemli sınıfsal değişimlerin yeşerdiği kargaşalarla dolu bu dönemde kusursuz, saygın bir kişi olup çıkar.

Baba Balzac'ın böylesine itibar görmesi her açıdan anlaşılabilir bir şeydir. Kendisiyle, başarılarıyla ve tüm dünyayla barışık, neşeli, kaba saba babacan bir adamdır. Bir aristokrat gibi konuşmayı bilmez, küfürleri büyük bir keyifle taramalı tüfek gibi art arda yağdırır ve abartılarla süslediği anılarını anlatmaktan kendini alamaz –*Tuhaf Öyküler*'in bazılarını oğluna da anlatmış olmalıdır–, doğrusu olağanüstü bir anlatıcıdır, gerçekleri bir sürü palavrayla süslese de aslında iyi niyetli ve babacandır. Öte yandan kendisini duruma göre imparatora, krala ya da cumhuriyete adayabilecek kadar da kurnazdır, iyi bir eğitim almamıştır, yine de hem sağa hem de sola eğilimi vardır, kaldı ki çevreden öğrendiği ve okuduklarıyla bir bakıma evrensel eğitim almış da sayılabilir. Hatta *Mémoire sur le moyen de privenir les vols et les assasinats* (Hırsızlık ve Cinayeti Önleme Yolları Üzerine Araştırmalar) ve *Mémoire sur le scandaleux désordre causé par les filles trompés et abandonnées* (Kandırılmış ve Terk Edilmiş Kızların Yarattığı Skandallar Üzerine Araştırmalar) gibi birkaç küçük elkitabı bile yazmıştır. Baba Goethe'nin İtalya güncesi Johann Wolfgang'ın *İtalya Seyahati*'yle nasıl boy ölçüşemezse, bunlar da doğal olarak büyük oğlunun kitaplarıyla boy ölçüşemeyecek türden eserlerdir. Son derece sağlıklı, tamamen kaygısız ve yaşama sevinciyle dopdolu Baba Balzac, yüz yaşına kadar yaşamaya kararlıdır. Altmış yaşından sonra, evliliğinden olan dört çocuğuna, evlilikdışı birkaç çocuk daha eklemiş, seksenine geldiğindeyse kasabada bir kızı hamile bırakmakla itham edilmiş ve itibarı zedelenmiştir. Bir kez olsun evine doktor girmemiştir. Bu herkesten uzun yaşama isteği, iştirakçilerden biri öldüğünde gelir payının geride kalanlar için arttığı Tontine Lafarge'daki bir hayat sigortasıyla daha da belirginleşmektedir. Oğlunun, yaşamdan bin türlü sanatsal biçim yaratmak için kullandığı şeytani gücü, Baba Balzac sadece kendi yaşamını sürdürmek için kullanır; ne var ki ortaklarını tam geride bırakmayı başardığı ve gelir payı 8.000 franka yükseldiği sırada, seksen üç yaşındaki bu adam saçma sapan bir kazanın kurbanı olur. Yoksa o

güçlü iradesi sayesinde, tıpkı oğlu Honoré gibi o da imkânsız olanı gerçekleştirebilirdi.

Honoré de Balzac babasından aldığı canlı bir mizaç ve hikâye uydurma zevkinin yanı sıra, annesinin de duyarlılığını almıştır. Kocasından otuz iki yaş küçük olan Anne Balzac isteyerek evlenmiş olmasına rağmen, kendini sürekli mutsuz hissetmek gibi vahim bir özelliğe sahiptir. Karısının huysuzluklarına ve hastalık hastası olmasına aldırmayarak keyfinin kaçmasına asla izin vermeyen Baba Balzac neşe içinde kaygısızca yaşamını sürdürürken, Anne Charlotte Balzac isterinin tüm hallerini yaşayan, daima kırılgan ve acılar içinde olan bir insan tiplemesi ortaya koyar. Evde kimsenin onu yeterince sevmediğini, yeterince düşünmediğini ve ona yeterince değer vermediğini hissetmektedir; sürekli olarak, kendisinin büyük fedakârlıklarına karşılık çocuklarının yeterince minnettarlık duymadığından yakınmaktadır; “iyi niyetli” önerileri ve ağlamaklı yakarışlarıyla, artık tüm dünyanın tanıdığı bir yazar olan oğluna, yaşamının sonuna kadar eziyet etmekten vazgeçmeyecektir. Öte yandan eğitimsiz, kafası çalışmayan bir kadın da değildir. Genç kızlığında Banker Doumerc’in kızına nedimelik etmiş ve bu çevrede bazı romantik eğilimler kazanmıştır. Bütün bu yıllar boyunca gerçek edebiyat eserlerine büyük hayranlık beslemiş, sonraları Swedenborg’a ve başka mistik yazılara özel bir ilgi duymaya başlamıştır. Ancak kısa bir süre sonra, içten içe duyduğu bu idealist eğilimler, ailesinden devraldığı maddi kaygılarla gölgelenir. Tuhafiyecilik yaparak tükenmez bir hırsla cebini kuruş kuruş dolduran Parisli tipik bir küçük burjuva ailesinden gelen Anne Charlotte Balzac, alt tabaka burjuvazisinin tüm dar görüşlü ve küflenmiş dürtülerini yeni ailesine taşıyacak; özellikle de küçücük şeylerde cimrilik yaparken gözünü kârlı yatırımlardan ayırmama özelliğini de beraberinde getirecektir. Anne Charlotte Balzac için çocuklarla ilgilenmek, onlara para harcamanın bir hırsızlık, para kazanmanın ise en büyük erdem olduğunu, hatırı sayılır bir “mevki” sahibi olmayı –ya da kızlara iyi bir evlililik yapmayı– öğretmek, özgür kalmalarına izin vermeyip gözlerini üstlerinden ayırmamak demektir. Ama işte tam da bu sürekli, can sıkıcı kaygılı hali ve onların mutlu olması için gösterdiği bu rahatsız edici çabasıyla, tüm “iyi niyeti”ne rağmen, bütün aileyi yıldırır. Yıllar sonra artık bir yetişkin olduğunda bile Balzac,

çocukken annesinin daha sesini duyar duymaz dehşete kapıldığını anımsayacaktır.

Coşkulu, iyi niyetli ve tutkulu çocuklarının her türlü şefkat isteğini soğuk bir tavırla reddeden, her zaman huysuz ve tutuk biri olan annesinden dolayı Balzac'ın nasıl acı çektiği, bir mektubundaki haykırıştan da anlaşılabilir: "Benim hiçbir zaman bir annem olmadı." Anne Charlotte Balzac'ı ilk çocukları Honoré ve Laure'dan içgüdüsel olarak uzak tutarken, sonraları diğer iki çocuğu Laurence ve Henri'yi şımartmasına yol açan esrarengiz nedenin ne olduğunu keşfetmemiz bugün artık mümkün değil. Kocasına duyduğu abartılı bir direnç buna yol açmış olabilir belki. Ancak kesin olan bir şey varsa, o da hiçbir annenin kendi çocuklarına karşı ondan daha umursamaz ve sevgisiz olamayacağıdır. Oğlunun doğumundan hemen sonra, henüz loğusayken, onu bir cüzamlı gibi evden atar. Çocuk, kendisine sütanneliği yapması için bir jandarmanın karısına teslim edilir; dört yaşına kadar orada kalır; bundan sonra da annesinin, babasının ve kardeşlerinin, hali vakti yerinde olan ailesinin yanına gelemez, yarım pansiyonlu olarak yabancı bir ailenin yanına verilir; sanki kendi ailesi değil de çok uzak akrabalarıymış gibi onları sadece haftada bir kez, o da pazar günleri ziyaret edebilir. Küçük kardeşleriyle oyun oynayamaz, oyuncakları yoktur, hediyeler de almaz. Hastalandığında başucunda bekleyen bir annesi hiç olmamış, tatlı sözler söylediğini hiç duymamıştır; sevgiyle dizlerine sokulup sarılmak istediğinde annesi sert sözler söyleyerek bu türden bir samimiyete hep engel olur. Kaldı ki yedi yaşında, küçük ayaklarının üzerinde durmayı henüz öğrenmiş çocuğunu istemediği için onu Vendôme'da yatılı bir okula yollar; çocuk olabildiğince uzakta, başka bir yerde, başka bir kentte olmalıdır. Yedi yıl süren dayanılmaz bir eğitimden sonra Balzac ailesinin evine adımını atar atmaz, annesi –Balzac'ın ifadesiyle– "hayatını öyle bir zorlaştırır" ki, Balzac on sekiz yaşına geldiğinde bu dayanılmaz ortama kendiliğinden sırtını çevirir.

Balzac, tuhaf huylu annesi tarafından ihmal edildiğini, bütün yumuşak başlılığına rağmen, yetişkin bir adam olduğunda bile hiç unutamayacaktır; çocukluğunda ona cehennem azabı yaşatan bu kadını yıllar sonra kendisiyle birlikte yaşamak üzere evine aldığında bile, saçlarına aklar düşmüş kırk üç yaşındaki Balzac, bir zamanlar annesinin duyduğu antipati yüzünden o hassas, sevgiye muhtaç altı yaşındaki ya da on yaşındaki çocuğa neler

yaptığını hatırlar ve Madam de Hanska'ya kendinden geçmiş bir halde isyan ederek korkunç gerçeği haykırır:

> Ah bir bilseydiniz annemin ne tür bir kadın olduğunu: hem bir gaddar hem de gaddarlığın ta kendisi. Zavallı Laurence'ı ve büyükannemi öldürdükten sonra, şimdi de kız kardeşimi toprağa göndermeye kararlı. Birçok nedenden ötürü benden nefret ediyor. Doğmadan önce bile benden nefret ediyordu. Onunla bağlarımı koparmak üzereydim; neredeyse bir zorunluluktu bu. Ama ben acı çekmeye devam etmeyi tercih ettim. Onun delirdiğini sanıp otuz üç yıldır arkadaşı olan bir doktora danıştık. Doktor bize şöyle dedi: "Hayır, deli değil. Sadece kötü biri." ... Benim hayatımdaki tüm kötülüklerin sebebi annemdir.

Bu sözler, en hassas olduğu yıllarda doğa yasalarına göre kendisine en yakın olması gereken kişinin ona yaşattığı binlerce gizli eziyete yıllar sonra patlarcasına verilmiş bir cevaptır. Kendi ifadesiyle, "bir insana dünyada yaşatılabilecek en korkunç çocukluğu yaşamış olması"nın tek suçlusu annesidir.

Balzac'ın Vendôme'daki Oratoryen rahiplerinin yatılı okulunda geçirdiği altı yıl hakkında iki tür bilgi vardır: okul kayıtlarına geçmiş resmî, can sıkıcı bilgiler ve kendisinin *Louis Lambert*'de anlattığı olağanüstü bir şiirselliğe sahip olanlar. Okul yöneticileri mesafeli ve resmî bir ifadeyle sadece şunları belirtmiştir:

> No. 460. Honoré Balzac, sekiz yaşından bir ay almış. Çiçek hastalığı geçirmiş, hastalığın kalıcı bir etkisi olmamıştır. Canlı bir karaktere sahiptir, kolayca ateşlenir ve zaman zaman şiddetli ateşe tutulur. Yatılı öğrenci olarak okula giriş tarihi 20 Haziran 1807, mezuniyeti 22 Ağustos 1813. Mektuplar, Tours'da yaşayan babası Mösyö Balzac'a yollanacak.

Balzac, okul arkadaşlarının aklında sadece "şişko, dolgun yanaklı, kırmızı suratlı bir oğlan" olarak kalmıştır; ancak onların anlattıkları sadece

dış görünüşüyle ilgili şeyler olmaktan ya da doğruluğu kuşku götürür birkaç anıdan öteye gitmez. *Louis Lambert*'in yaşamöyküsel izler taşıyan sayfaları ise dâhi olan ve dâhiliğinden dolayı iki kat fazla acı çekmiş bir çocuğun trajik içsel yaşamını çok daha sarsıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Balzac, yetişme dönemini anlatırken, kişilik betimlemesinde ikili bir portre biçimine başvurmayı tercih etmiştir; birbirinin okul arkadaşı olan iki çocuğu anlatırken kendisini şair, Louis Lambert'i ise filozof "Pythagoras" olarak betimlemiştir, tıpkı Faust ve Mephisto karakterlerinde Goethe'nin yaptığı gibi, o da kişiliğinde bir bölünme meydana getirmiştir. Dehasının iki temel biçimini, insan varoluşunun suretlerini yeniden oluşturan yaratıcı yanını ve gizli yasaları geniş bir varoluş bağlamında göstermek isteyen düzenleyici yanını iki farklı varlığa pay etmiştir. Gerçekte her iki durumda da Balzac, Louis Lambert'in kendisidir; en azından görünüşte uydurma olan bu figürün başından geçenler, onun kendi yaşantılarıdır. Kendini yansıttığı hiçbir yerde –*Tılsımlı Deri*'de Raphael, *Sönmüş Hayaller*'de d'Arthez, *On Üçlerin Romanı*'nda General Montereau–, aldığı çok sıkı eğitimin altında ezilmiş çocuğun yazgısı böylesine derinden ve böylesine yakından hissedilerek anlatılmamıştır.

Vendôme şehrinin ortasında, Loir Irmağı'nın kenarında, kasvetli kuleleri ve devasa duvarlarıyla söz konusu yatılı okulun, eğitim kurumundan çok hapishaneye benzer bir hali vardır. Buraya iki üç yüz kadar yatılı öğrenci alınmakta ve öğrenciler ilk günden itibaren sıkı bir kilise eğitimine tabi tutulmaktadır; tatilleri yoktur ve anne babalar çocuklarını ancak özel durumlarda ziyaret edebilmektedir; bütün bu yıllar boyunca Balzac eve neredeyse hiç gitmemiştir ve işte kendi geçmişiyle benzerlikleri daha fazla vurgulamak için Louis Lambert'i, annesi ve babası olmayan, öksüz bir çocuk olarak kurgulamasının nedeni de tam olarak budur. Sadece eğitim ücretinin değil, aynı zamanda bakım ve giysi masraflarının da içinde bulunduğu okul ücreti nispeten düşüktür; ancak çocuklar için asla gereksiz harcamalar yapılmaz; aileleri eldiven ve kalın iç çamaşırı yollamayan –annesinin kayıtsızlığı yüzünden Balzac da yoksunluk çeken çocuklar arasındaydı– çocuklar, kışın çevrede elleri donmuş, ayakları buz tutmuş halde dolaşırlar. Gerek bedensel gerek ruhsal anlamda fazlasıyla hassas olan Balzac-Lambert, en başından beri diğer köylü arkadaşlarından daha fazla acı çekmiştir:

Kır havasına, şansa bırakılan bir eğitimin özgürlüğüne, onu şefkatle seven bir ihtiyarın desteğine, güneş altında düşünmeye alışmış olduğundan, okulun kurallarına boyun eğmek, sıra halinde yürümek, seksen gencin tahta sıralarda, her birinin kendi masasının önünde sessizce oturduğu bir mekânın dört duvarı arasında yaşamak onun için çok zordu. Duyuları kusursuz ve olağanüstüydü ve ortak bir yaşam sürdürmekten dolayı her yönüyle acı çekiyordu. İkindi kahvaltısının artıkları oraya buraya dökülmüş olduğu için hep kirli olan sınıfın kokusuna karışarak havayı daha da ağırlaştıran pis kokular, bütün duyular arasında beyin sistemine çok daha yakın olan ve zarar görmesi halinde düşünme organlarında onarılamaz yaralar açabilen koku alma duyusu üzerinde son derece olumsuz etkiler bırakıyordu. Pis havanın nedenleri bir yana, okulumuzda herkesin kendi küçük hazinesini sakladığı bir tahta dolabı vardı: Bayram günleri için kesilmiş güvercinler ya da yemekhaneden aşırılmış yiyeceklerdi bu hazineler. Bunun dışında okulun çeşitli yerlerinde, üzerinde her zaman iki kova dolusu suyun bulunduğu devasa bir taş bulunurdu, bu bir tür yalaktı, her sabah öğretmenlerin gözetiminde sırayla, elimizi ve yüzümüzü yıkamak zorundaydık. Buradan hizmetli kadınların saçlarımızı tarayıp pudraladığı bir masaya geçerdik. Biz uyanmadan günde sadece bir kez temizlenen yatakhaneler hiçbir zaman temiz olmazdı. Pek çok pencere olmasına ve kapıların yüksekliğine rağmen, seksen bedenin bir araya sıkıştırılmış olmasını saymazsak, yıkanılan ve saç taranan yerden, dolaplardan, her bir öğrencinin yaptığı bir sürü şeyden yayılan kokulardan dolayı içerdeki hava her zaman kötüydü... Bugüne kadar yaşadığı temiz ve mis kokulu kır havasından yoksun kalması, alışkanlıklarının değişmesi, disiplin; işte bütün bunlar Lambert’i çok mutsuz ediyordu. Başını sürekli sol eline yaslayıp dirseğini de sıraya dayayarak ders saatlerini avludaki yemyeşil ağaçları ve gökyüzündeki bulutları izlemekle geçirirdi. Dersine çalışır gibi görünmekteydi; ancak kaleminin hiç oynamadığını ve sayfasının bomboş olduğunu gören öğretmen ona, “Lambert, hiçbir şey yapmıyorsun!” diye bağırırdı.

LOUIS LAMBERT

Öğretmenler içten içe bu çocukta bir direniş olduğunu hissediyor, ama ruhunda sıra dışı bir şeylerin etkili olduğunu fark etmiyor, yalnızca düzenli ve normal bir biçimde okuyup çalışmadığını düşünüyorlar –diğerleri kadar sıradan olmadığından, bazen onların gerisinde kalır, bazen de onların bir adım önüne geçerdi– ve ona kimi zaman donuk ya da uyuşuk, kimi zaman da inatçı ya da hayalci biri gözüyle bakıyorlardı. Sıkı gözetim altında yaşamak diğerlerinin hiçbirine, ona verdiği kadar acı vermemiştir. Durmadan cezalandırılıyordu. Dinlenmek için hiç boş zamanı olmuyordu, sürekli ödev cezalarına çarptırılır, o kadar çok izin cezası alırdı ki, bir keresinde iki yıl içinde altı izin günü bile olmamıştı. Daha da kötüsü, döneminin bu en büyük dehası, sert öğretmenlerinin sık sık başvurduğu son çareye, bedensel terbiyeye de maruz kalmıştır:

> Zayıf ve aynı zamanda o kadar güçlü olan bu çocuk... bedeninde ve yüreğinde akla gelebilecek her türlü acıya tahammül etmek zorunda kalmıştır. Tıpkı bir köle gibi sıraya zincirlenmiş, dayak yemiş, hastalıktan bitap düşmüş, bütün duyuları zedelenmiş, sıkıntılar kıskacına sıkıştırılmış bir halde kendi dış kabuğunu okulun binlerce zulmüne feda etmeye zorlanıyordu...
>
> Çektiğimiz fiziksel acılar arasında en şiddetli olanı, öğretmenin olanca gücü ve öfkesiyle ellerimize indirdiği iki parmak kalınlığındaki deri kemerin verdiği acıydı. Bu klasik cezanın uygulanabilmesi için suçlu, salonun ortasında dizlerinin üzerine çökerdi. Sıradan kalkmak, kürsünün önünde diz çökmek ve sınıftaki diğer arkadaşların meraklı, çoğu zaman alaylı bakışlarına katlanmak gerekirdi. Cezalandırma öncesindeki bu türden hazırlıklar hassas yüreklerin duyduğu acıyı ikiye katlar, kendilerini mahkeme salonundan giyotine giden yolu geçmek zorunda olan mahkûmlar gibi hissetmelerine neden olurdu. Kişiliklerine göre bazıları cezadan önce, bazıları sonra çığlıklar atıp gözyaşı dökerdi; bazıları ise soğukkanlı bir tavırla acıya katlanırdı; yine de en güçlüleri bile yüzlerindeki acıyı bastıramazdı. Louis Lambert sık sık dayak yiyordu ve bunu doğasından gelen, varlığından bile habersiz olduğu bir yeteneğe borçluydu. Öğretmenin, “Hiçbir şey yapmıyorsun,” diye bağırmasıyla kurduğu bir hayalden zorla kopartıldığında, başlangıçta kendisi de farkında olmadan, elektrik yüklü bir Leiden şişesi misali,

> düşüncelerle yüklü, küçümseyici ve vahşi bir bakış atıyordu çoğunlukla. Bu bakış değişikliği ister istemez tedirgin edici duygulara yol açıyor ve gizliden gizliye bakışın altında yatan alaydan rahatsız olan öğretmen, çocuğun gözlerinde çakan şimşekleri yok etmek istiyordu. Rahibin, kendisini bir şimşek gibi çarpan bu aşağılayıcı parıltıya ilk defa tanık olduğunda söyledikleri hâlâ aklımdan çıkmaz: "Bana böyle bakmaya devam edersen Lambert, köteği yersin!"
>
> LOUIS LAMBERT

Bütün bu yıllar boyunca bu katı rahiplerden hiçbiri Balzac'ın gizeminin farkına varamadı. Onu yalnızca, Latince ve kelime bilgisinde diğerlerinden başarısız bir öğrenci olarak görüyorlardı ve olağanüstü bir önseziye sahip olduğu akıllarının ucundan bile geçmiyordu. Onun dikkatsiz ve umursamaz olduğunu düşünüyor, verilen ödevler çok kolay geldiğinden okuldan sıkılıp yorulduğunu, aldatıcı tembelliğinin sadece *congestion d'idiées*'den (düşünce seli) ileri gelen bir yorgunluk olduğunun farkına varmıyorlardı. Bu elma yanaklı küçük oğlanın, zihninde uçuşan düşüncelerle, boğucu okul binasından çok daha başka mekânlarda olduğu, oturmaları gereken yerde oturup uyumaları gereken yerde uyuyan diğerleri arasında bu çocuğun gizli bir ikinci hayatı olduğu kimsenin aklına gelmiyordu.

On iki on üç yaşlarındaki çocuğun yaşadığı bu diğer dünya kitapların dünyasıydı. Politeknikte çalışan, özel matematik dersleri aldığı kütüphane görevlisi –Balzac'ın yaşamı boyunca edebiyat tarihinde hesaplamalar konusunda en beceriksiz kişi olmasının nedeni budur– onun istediği kitapları yurda götürmesine izin veriyor, ama bu tutkulu çocuğun kendisine verilen izinden abartılı bir biçimde faydalandığını fark etmiyordu. Bu kitaplar Balzac için bir kurtuluştu ve okulda yaşadığı tüm acıları ve küçümsenmeleri hafifletiyordu. "Kütüphaneden alıp okuduğumuz ve zihnimizi canlı tutan kitaplar olmasaydı, bu sistem varlığımızı tamamen köreltebilirdi." Böylece okul ve teneffüslerdeki günlük yaşamı sisli bir alacakaranlığa bürünürken, kitaplar onun gerçek yaşamı haline geldi.

"O andan itibaren," diyordu kendi sureti Louis Lambert'i anlatırken, "bu durum doymak bilmez şiddetli bir açlık haline geldi. Her türden kitabı yutuyor, din, tarih, felsefe ve doğa bilimleri kitapları arasında hiç fark

gözetmeden hepsiyle besleniyordu” – Balzac’ın evrensel bilgisinin sarsılmaz temeli, çocukluğundaki bu gizli okuma saatlerinde atılmış, olağanüstü bir canlılık ve hıza sahip hafızası sayesinde binlerce ayrıntı bir daha kopmayacak şekilde birbirine bağlanmıştı.

Belki de Balzac’ın eşi benzeri görülmemiş algılama yeteneğini, Louis Lambert’in gizli okuma seansları kadar güzel açıklayan hiçbir şey yoktur:

> Okuyarak düşünceleri sindirme biçimi garip bir hal almıştı. Gözleri yedi sekiz satırı birden görüyor, aklı bu satırların anlamını aynı hızla kavrıyordu. Kimi zaman cümledeki tek bir sözcük, o cümlenin özünü anlayıvermesi için yetiyordu. Olağanüstü bir belleği vardı. Okurken edindiği düşünceleri de, kafa yormanın ya da bir konuşmanın içinde uyandırdıklarını da aynı doğrulukla hatırlıyordu. Kısacası onda belleğin her türü vardı: Yer, ad, sözcük, eşya, yüz, hepsini anımsardı. Yalnız her şeyi istediği zaman anımsamakla kalmıyor, onları kendi içinde ilk rastladığı gibi, aynı renkte, aynı ışıkta, aynı yerde buluyordu. O, kavranması en imkânsız anlama süreçleri açısından da aynı yeteneğe sahipti. Kendi deyimiyle yalnızca edindiği düşüncelerin bir kitabın tabakaları arasındaki yerini değil, ruhunun uzak zamanlarındaki durumunu da anımsayabiliyordu. İlk edindiği düşünceden sonuncuya, en karışığından en aydınlığına kadar, ruhundaki tüm aşamaları olduğu gibi, bütün gelişmeleriyle gözünün önüne getirebilmek gibi benzersiz bir özelliğe sahipti. Beyni, insan doğasına ait güçleri bir araya toplama işine erkenden alıştığı için, bu zengin hazineden, gerçekliğine, tazeliğine doyulmayan bir sürü hayal çekip çıkarabiliyordu; Lambert derin, duru düşüncelere daldığı zaman bunlarla besleniyordu. (...) On ikisine bastığında yeteneklerinin durmadan işlemesiyle canlanan hayal gücü adamakıllı gelişmişti, bu, yalnızca kitaplarda gördüğü şeyler konusunda bile öyle kesin bilgeler edinmesini sağlıyordu ki, onları gerçekten görseydi bile izlenimleri bundan canlı olamazdı. Buna belki karşılaştırmalar yoluyla varıyordu; belki de doğayı kavramaya yarayan ikinci bir görme yetisine sahipti. Bir gün bana şöyle demişti:
>
> “Austerlitz Savaşı’nın öyküsünü okurken orada bütün olup bitenleri gördüm. Topların hep birden ateş edişi, savaşçıların

çığlıkları kulaklarımda çınlıyor, yüreğimi parçalıyordu; burnuma barut tütüyordu; atların gürültüsünü, insanların seslerini duyuyordum. Sanki bir tepeden bakarmış gibi silahlı ulusların çatıştığı yaylayı seyrediyordum. Bu manzara bana Apokalypsis'ten bir sayfa kadar korkunç görünüyordu."

Böylece Louis, bütün gücünü okumaya verirken sanki maddesel yaşamı unutuyor, olağanüstü bir kapasiteye sahip iç yetilerinin her şeye muktedir oyunuyla var oluyor, kendi deyimiyle, "mekânı arkada bırakıyordu."[4]

LOUIS LAMBERT

Sınırsızlığa uzanan böylesi uçuşların ardından sevince boğulup yorgun düşmüş ruhuyla kendinden geçen uykusuz küçük oğlan, öğretmenin dersini tıpkı bir sabanın ardından sürüklenir gibi takip eden, beyinleri körelmiş köylü çocukların arasında, nefret ettiği manastır kıyafetleri içinde otururdu. En zor problemlerle uğraşmış olmanın heyecanını henüz üzerinden atamamışken, bir de *mensa*, *mensae*'ya ve dilbilgisi kurallarına dikkat etmesi gerekiyordu. Bir kitap sayfasını ezberlemek için şöyle bir bakmanın yeterli olmasını sağlayan beyninin gücüne duyduğu güvenle bunları dinlemekten vazgeçip diğer kitaplardaki fikirler üzerinde düşünmeye devam ederdi. Gerçeklik karşısındaki bu vurdumduymaz tavrı, bazen çok kötü sonuçlar doğururdu.

Hafızamız o kadar güçlüydü ki, hiçbir zaman derslerimizi çalışma ihtiyacı duymazdık. Fransızca veya Latince parçaları veya dilbilgisi kurallarını ezbere söyleyen arkadaşlarımızı dinlemek, aynısını bizim de yapabilmemiz için yeterli oluyordu. Ama şanssızlık eseri, öğretmen sırayı değiştirip ilk önce bize soru sormaya kalktığında, sorunun ne olduğu hakkında bile fikrimiz olmazdı. Bütün bahanelerimize rağmen ceza ödevi almaktan kurtulamazdık. Ödevlerimizi hep son anda yapardık. Okuyup bitirmek istediğimiz bir kitap varsa, hayaller içinde kendimizi yitirmişsek, ödevleri zaten unuturduk: Bu ise yeni bir ceza ödevi demekti elbette!

LOUIS LAMBERT

İşte bu dâhi çocuk, giderek daha sert terbiyeye maruz kalır; hatta Shakespeare'in *Kral Lear*'ın cesur Kent'i mahkûm ettiği *culotte de bois*'dan, Ortaçağ'ın cezalandırma tahtasından da kaçması mümkün olmaz. Erken olgunlaşan bu dâhi, ancak sinirleri tamamen harap olduğunda – manastır okulundan kurtulmasını sağlayan hastalığın ne olduğunu kimse bilmiyor– acı çektiği ve her yerde hem ruhsal hem de bedensel olarak acıyla karşılaştığı çocukluğunun bu hapishanesinden ayrılabilir.

Bu ruhsal esaretten sonsuza kadar kurtuluşundan önce, Balzac'ın *Louis Lambert*'inin "entelektüel öyküsü"nde büyük olasılıkla tümüyle kurgusal olmayan bir dönem yaşanır. Balzac öteki benine, kurgusal Louis Lambert'ine, on iki yaşında, psikofiziksel bağıntılar üzerine büyük bir felsefi sistem kurdurur, bir *Traité de la volonté* (İrade Üzerine Bir İnceleme) yaptırır; bunların müsveddeleri ise "kapalı aristokratik tutumu"nu çekemeyen arkadaşları tarafından sinsice elinden alınır. Öğretmenlerinin arasında en sert olanı, gençliğinin en büyük felaketi *terrible père Haugolt* (Korkunç Haugolt Baba) yaşanan kargaşayı öğrenir, müsveddeleri alır ve *Traité de la volonté*'yi değersiz kâğıt parçasıymışçasına hırdavatçılara vererek, "karşısında ne denli önemli düşünsel hazinelerin durduğunu anlamadan, bunların çok erken açan çiçeklerinin daha sonra cahillerin elinde solması"na neden olur. Bu sahne, öfkesinden deliye dönen incinmiş çocuk da dahil olmak üzere, öyle sarsıcı bir gerçeklikle anlatılmıştır ki, tamamıyla kurgusal olması mümkün değildir. Acaba Balzac buna benzer bir şeyi sadece edebî bir denemesinde mi yaşadı, yoksa Oratoryen rahiplerinin okulunda daha sonraları fikirlerini ve anahatlarını ayrıntılı bir şekilde tartıştığı *Traité de la volonté* üzerinde gerçekten çalıştı mı? Bu kadar erken bir dönemde, bu türden bir eser yaratma cesareti gösterip üretken olabilecek kadar gelişmiş miydi gerçekten? Böyle bir eseri kaleme alan sahiden de Balzac mıydı, şu gerçek, hakiki, çocuk yaştaki Balzac mıydı, yoksa sadece kurgulanmış, hayal ürünü ruh ikizi Louis Lambert mi?

Bu soruya kesin bir yanıt vermek hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Kesin olan tek şey, Balzac'ın gençliğinde –bir düşünürün en önemli düşüncelerinin merkezinde her zaman gelişim yılları vardır– binbir türlü içgüdüyü ve iradenin doğasını *İnsanlık Komedyası*'nın karakterlerinde somutlaştırmadan önce böyle bir *Traité de la volonté* üzerine düşünmüş

olduğudur. Tıpkı Louis Lambert gibi ilk romanı *Tılsımlı Deri*'nin kahramanının da *Traité de la volonté* üzerinde çalıştığını anlatması dikkat çekicidir; "Belki günün birinde formüllendirilme biçimleriyle bana ün kazandıracak olan temel yasaları" bulma planı kesinlikle merkezî bir düşünce, gençlik döneminin *idée mère*'i (anafikir) olmalıdır; ayrıca Balzac'ın gizemli bir *fluide étheré*'le (akışkan eter) ruh ve beden arasında kurulan bağlantılar üzerine ilk fikirlere daha okul yıllarındayken kapıldığına dair tahminlerin ötesinde bilgiler de var elimizde. Öğretmenlerinden biri olan Dessaignes de o dönemde yaşayan pek çokları gibi, Balzac'ın tüm eserlerinde de izlerine rastladığımız Mesmer ve Gall'ın –o zamanlar yanlış anlaşılmış– fikirlerinin etkisi altındaydı ve *Études de l'homme moral fondées sur les rapports de ses facultés avec son organisme*'i (Ahlaklı İnsanın Yetenekleri ile Organizması Arasındaki İlişkileri Üzerine Çalışma) başlıklı bir kitap yazmıştı. Bu fikirlerinden ders saatlerinde de söz etmişti kuşkusuz ve sınıftaki bu biricik dâhi çocuğun içinde bir *chimiste de la volonté* (irade kimyacısı) olma hırsı uyandırmıştı. Eskiden yaygın olan kinetik evrensel töz fikri, Balzac'ın doğasında yatan, bir yöntem oluşturmaya duyduğu bilinçsiz eğilime tamamen uygundu; yaşamı boyunca ruhsal fenomenlerle dopdolu bir halde, Balzac, *İnsanlık Komedyası*'ndan çok önceleri ruhun doğasını ruhsuz organizmalarınki kadar net bir biçimde belirleyebilmek için, bu olağanüstü kaosu biçimsel bir düzene dönüştürmeye ve bunları konularına göre ya da yasaya uygun olarak bölümlemeye çalışmıştır. Ancak Balzac böylesine erken bir dönemde görüşlerini kaleme almaya gerçekten kalkışmış mıdır, yoksa bunlar Balzac'ın sonradan ortaya attığı iddialar mıdır? Bunu kanıtlamak artık mümkün değildir; ancak *Louis Lambert*'in *Traité de la volonté*'sindeki –biraz karmaşık– aksiyomların kesinlikle on iki yaşındaki bir çocuğa ait olamayacak olması, ilk Louis Lambert (1832) metninde bunların yer almadığının ve sonraki baskılarda tamamen doğaçlama olarak eklendiğinin kanıtıdır.

Oratoryen rahiplerinin okulundan birdenbire ayrılmasının ardından, on dört yaşındaki Balzac, doğduğundan beri anne babasının evini ilk kez görür. Aradan geçen zaman boyunca ara sıra yaptıkları ziyaretlerde uzak akrabalarından biri gibi davranan anne ve babası, onu hem görünüşü hem

de ruhu açısından tamamen değişmiş bulur. O dolgun yanaklı, son derece sağlıklı ve iyi huylu çocuk, aldığı dinsel eğitimin ardından, kocaman açılmış korkulu gözlerle bakan, sararıp solmuş huysuz bir çocuk olarak dönmüştür. Başından anlatılamayacak denli korkunç olaylar geçmiş biri gibi dönmüştür adeta; kız kardeşi sonraları onun bu halini, gün boyunca donuk bakışlarla dolaşan bir uyurgezere benzetecektir. Kendisine bir şey sorulduğunda pek duymamakta, orada burada hayallere dalmış bir halde oturmaktadır; içinde gizemli düşünceler saklayan bu içedönük tavrı annesini öfkelendirmektedir. Ancak bir süre sonra –hayatının tüm krizlerinde olduğu gibi– kendisine miras kalan canlılık yeniden ortaya çıkar. Kendini toparlar, konuşkanlaşır; hatta annesine göre çok fazla açılmıştır. Eğitimini tamamlaması için önce Tours'daki koleje, 1814'ün sonunda aile Tours'dan Paris'e taşındığında ise oradaki Lepître yatılı okuluna gönderilir. Mösyö Lepître, devrim sırasındaki adıyla Citoyen[5] Lepître, radikal belediyenin eski üyelerinden biri olan Baba Balzac'ın arkadaşıdır ve Marie-Antoinette'i *Conciergerie'*den[6] kurtarma girişiminin asıl düzenleyicilerinden biri olarak tarihî bir rol oynamıştır. Şimdi ise delikanlılara sınavlarında yardım etmekle görevli, kendi halinde okul idarecisinden başka bir şey değildir. Dışlanmış ve terk edilmiş olmanın acısı, sevgiye muhtaç delikanlının peşini bu yatılı okulda da bırakmaz. Böylece gençlik dönemini yansıtan bir başka karakter olan Raphael'e *Tılsımlı Deri*'de şunları söyletir:

> Aile ocağında, okulda, yatılı okulda çektiğim acılar bu kez de farklı bir biçimde Pension Lepître'de bulunduğum sırada tekrarlanıyordu. Babam yanıma hiç para vermemişti. Bana bakıldığını, benim sürekli Latince ve Yunanca ile uğraşıp durduğumu bilmek, anne ve babamın memnun olması için tamamen yeterliydi. Yatılı okulda geçirdiğim dönemde neredeyse binlerce çocuk tanıdım, ama anne babası bu kadar umursamaz olan tek bir kişiyle bile karşılaştığımı hatırlamıyorum.

Görünen o ki içsel bir savunma mekanizmasının sonucu olarak Balzac burada da iyi bir "öğrenci" olamaz. Öfkeli ailesi onu başka bir yatılı okula yollar. Durum burada da iyiye gitmez; Balzac Latince'de yaklaşık otuz beş

öğrenci arasında otuz ikincidir ve bu, annesinin Honoré' nin bir *raté*, başarısız bir çocuk olduğu şüphesini her geçen gün biraz daha artırmaktadır. Sonunda Anne Balzac, artık on yedi yaşına gelmiş oğluna, ağlamaklı, acı dolu bir sesle, öyle bir mektup yazar ki, ilerde elli yaşına geldiğinde bile bu uzunca mektup Balzac'ı hâlâ çaresizliğe düşürebiliyor olacaktır:

> Sevgili Honoré'm, bana yaşattığın acıları ifade edebilecek kadar güçlü sözcükler bulamıyorum. Beni, çocukları için her şeyi yapan, çocukları tarafından mutlu edilmeyi beklemeye elbette hakkı olan benim gibi bir anneyi gerçekten mutsuz ediyorsun.
>
> İyi niyetli, saygıdeğer Mösyö Gancer bana çeviri dersinde 32. sıraya düştüğünü söyledi!!! Birkaç gün önce yine çok terbiyesizce davrandığını da anlattı. Böylece yarınki planlar için bütün keyfimi kaçırmış oldun...
>
> Aslında sabah sekize doğru buluşmamız gerekiyordu: Birlikte öğle ve akşam yemeği yiyip tatlı tatlı sohbet edecek, birbirimize bir sürü şey anlatacaktık. Yeterince çalışmayışın, kayıtsızlığın, ihmallerin seni haklı olarak cezalandırmaya mecbur bırakıyor beni. Kalbim nasıl da bomboş! Yolculuk bana o kadar uzun gelecek ki! Kötü bir not aldığını babandan saklayacağım, yoksa pazartesi günü kesinlikle dışarı çıkamazsın, her ne kadar eğlenmek için değil, başka gerekli nedenlerle çıkacak olsan da... Yarın dört buçukta dans öğretmenin gelecek. Seni aldırır, dersten sonra da geri yollarım. Sana başka türlü davranırsam, çocuklarıma duyduğum sevginin bana yüklediği sorumluluğa aykırı davranmış olurum.

Dışlanan bu çocuk tüm kötü, önyargılı sözlere rağmen zar zor da olsa eğitimini tamamlar. 4 Kasım 1816'da üniversiteye hukuk öğrencisi olarak kaydolmayı başarır.

Bu 4 Kasım 1816 günü, genç Balzac için esaret döneminin sonu ve özgürlüğün doğuşu olmuştur herhalde. Bundan sonra bütün diğer gençler gibi derslerini özgürce, herhangi bir bağımlılığı olmadan takip edebilecek, boş zamanlarını istediği gibi değerlendirebilecek ya da kendi zevklerine ayırabilecektir. Ancak Balzac'ın anne ve babası hiç de aynı fikirde değildir. Genç bir insan hiç özgür olmamalı, zamanını asla boşa harcamamalıdır. Para kazanmalıdır. Ara sıra üniversitedeki dersleri dinlemesi ve geceleri

Roma hukukunu çalışması onun için yeterlidir; gündüzleri ayrıca bir işi olmalıdır. Kariyer yapmak için zamanını gereksiz işlerle geçirmemelidir! Gereksiz tek bir kuruş bile harcamamalıdır! Böylece öğrenci Balzac aynı zamanda Guyonnet de Merville adlı avukatın yanında kâtip olarak robot gibi çalışmak zorunda kalır – içtenlikle sevdiği ve Derville adıyla ebedileştirerek minnettarlığını sunduğu ilk amiridir o; çünkü kâtibinin yeteneğini fark edecek kadar zeki biridir ve alçakgönüllü bir tavırla, kendinden oldukça genç olduğu halde bu delikanlıdan arkadaşlığını esirgememiştir, iki yıl sonra Balzac, aile dostu olan Passez isimli bir noterin yanına verilir; böylece burjuvalara özgü geleceği görünüşe göre tamamen güvence altına alınmış olur. Nihayet "normalleşen" bu delikanlı 4 Ocak'ta bakaloryayı verir; pek yakında saygıdeğer noterin ortağı olacaktır ve Üstat Passez yaşlandığında ya da öldüğünde, yönetimi devralacak, sonra elbette zengin biriyle evlenip iyi bir ailenin üyesi olacak ve nihayet kendisine hiç güvenmeyen annesine, bütün Balzac ve Sallambierlere, ayrıca diğer akrabalarına saygınlık kazandıracaktır. Bir Mösyö Bouvard ya da Pecuchet olacak, yaşamöyküsünü ancak Flaubert yazabilecek ve dürüst ve iyi bir burjuva olarak örnek oluşturacaktır. Ama sonunda Balzac'ın yıllardır içinde bastırdığı isyanının sönmüş ateşi alevlenir. Günlerden bir gün, 1819 baharında noterdeki masasından bir anda kalkar ve üzerinde çalışmaya başlamış olduğu tozlu evrakları öylece bırakıp gider. Özgür ve mutlu tek bir gün bile geçirmediği bu hayattan bıkmıştır artık. Kararlı bir şekilde yaşamında ilk kez ailesine başkaldırır ve ne bir avukat ne bir noter, ne bir hâkim ne de bir memur olmayı istediğini sözünü hiç sakınmadan söyler. Burjuvalara özgü bir meslek sahibi olmayı kesinlikle istememektedir. Yazar olmaya kararlıdır ve gelecekte yaratacağı başyapıtlar sayesinde bağımsız, zengin ve ünlü olacaktır.

3. Fransız devrim takviminin 20 Mayıs-18 Haziran'a denk gelen dokuzuncu ayı. (Ç.N.)

4. Bkz. *Louis Lambert*, çev. Oktay Rifat; Mehmet Rifat, *Balzac Kitabı*, YKY, 1994, s. 272-273. (Ç.N.)

5. Devrim sırasında "Bay" yerine kullanılırdı. (Ç.N.)

6. Paris Adalet Sarayı'nın Ortaçağ'dan kalma bölümü. 1392'de hapishaneye dönüştürüldü. Marie-Antoinette, 1 Ağustos 1793'te tek başına buraya kapatıldı. (Ç.N.)

2

Kadere yöneltilmiş vakitsiz bir soru

Çektiğim acılarla ihtiyarladım...
Yirmi iki yaşıma kadar
Nasıl bir hayat sürdürdüğümü
Hayal bile edemezsiniz.

Abrantès düşesine mektup, 1828

Yirmi yaşındaki gencin, noter ya da avukat olmak yerine bir yazar, bir edebiyatçı, bağımsızca eserler yaratan bir insan olmak istediğini açıklaması, böyle bir şeyi hiç tahmin etmeyen ailede şok etkisi yaratır. Güvenli bir meslek hayatından vazgeçmek mi? Bir Balzac, saygın Sallambierlerin torunlarından biri, yazarlık gibi sonu belli olmayan bir işle uğraşacak, öyle mi? Peki nerede bu işin garantisi, nerede dürüst yoldan elde edilmiş sağlam bir kazancın sağlayacağı güven? Bretagne'nin bir yerlerinde güzel bir şatosu olan bir Vikont de Chateaubriand, bir Mösyö Lamartine ya da General Hugo'nun oğlu uğraşabilir belki edebiyatla, şiirle ya da bu türden gereksiz lükslerle, ama sıradan bir burjuvanın çocuğu asla. Üstelik bu beceriksiz oğlanın yetenekli olduğuna dair en ufak bir belirti görülmüş müdür bakalım bugüne dek? Bir kez olsun güzel bir kompozisyon yazmış, taşra gazetesinde şiirleri yayımlanmış mıdır hiç? Asla! Bütün okullarda hep kara listede yer almış, Latince'de otuz ikinci olmuştur, matematikten söz

etmeye gerek bile yoktur, üstelik aklı başında bir ticaret adamına en gerekli bilgidir matematik bilgisi.

Her şey bir yana, Balzac bu açıklamayı en uygunsuz zamanda yapmıştır; çünkü tam da bu dönemde Baba Balzac'ın mali durumu son derece kötüdür. Kanlı savaşın da etkisiyle Restorasyon dönemi, Napoléon yıllarını rahat geçiren bu kan emicilerin de kökünü kurutmuştur. Ordu tedarikçileri, savaş vurguncuları için en kurak zamanlar başlamıştır; Baba Balzac'ın 8.000 frank değerindeki dolgun maaşı kuru bir emekli maaşına düşmüştür ve bunun dışında Doumerc Bankası'nın tasfiyesi ile diğer spekülasyonlarda da Baba Balzac bol miktarda para kaybetmiştir. Yine de aile hâlâ varlıklı sayılabilecek durumdadır, sonradan da anlaşılacağı üzere, bir köşede en azından birkaç on binlikleri bulunmaktadır; ancak küçük burjuvalar için devletin her türlü yasasının üstünde olan bir yasa vardır ki, o da ailenin geliri azaldığında, bunu telafi edebilmek için hemen iki kat daha tutumlu davranmaktır. Balzac ailesi o dönemde Paris'teki evden ayrılıp başkentten yaklaşık yirmi kilometre uzakta, daha ucuz bir semte, insanın harcamalarını usulca kısabileceği Villeparisis'ye taşınmaya karar verir. İşte tam böyle bir dönemde, zaten kendilerine hep yük olduğunu düşündükleri bu budala oğlan yazar olmayı istemekle kalmayıp, bir de ailesinin bu boş uğraşıyı finanse etmesini istemektedir.

"İmkânsız!" yanıtını verir Balzac ailesi ve bu küstah, işe yaramaz çocuğun saçmalıklarına hep birden karşı koymaları için arkadaş ve akrabalardan destek isterler. Aralarında en soğukkanlı olan Baba Balzac'tır. Aile dramlarının yaşandığı sahneleri sevmeyen baba, sonunda iyi niyetli bir tavırla, "Neden olmasın?" diye homurdanır. Kendisi de bir maceraperest ve spekülatör olan ve ancak binlerce kez mesleğini değiştirdikten sonra rahat bir burjuva yaşantısına geçebilen baba, sıra dışı evladının bu ayrıksı halinden dolayı çılgına dönmez. Ayrıca çok sevdiği kız kardeşi Laure da gizliden gizliye Balzac'ı desteklemektedir, bunun da nedeni, edebiyata karşı romantik bir eğilim duyması ve ağabeyinin ünlü olması düşüncesinin gururunu okşamasıdır. Ancak romantik kızın saygınlık olduğunu düşündüğü bu eğilim, bir küçük burjuva olarak yetiştirilmiş anne için büyük bir utanç kaynağıdır. Bu korkunç gerçeği, Sallambier olarak doğmuş Madam Balzac'ın oğlunun kitap ya da gazete yazarı olmasını akrabaları öğrendiği takdirde, onların yüzüne nasıl bakacaktır? Tipik bir burjuvanın "sağlam olmayan" bir yaşam karşısında duyacağı bütün nefretle buna karşı koymaya

başlar. Asla ve katiyen! Okulda bile hiçbir şeyden anlamayan bu tembel oğlanın, beş kuruş para getirmeyecek bu türden çılgınlıklara kalkışmasına asla göz yummayacaktır, üstüne üstlük hukuk öğreniminin vergi ve masrafları peşin olarak ödenmişken, mümkün değildir bu. Bu saçma fikir bir daha kesinlikle gündeme gelmemelidir.

Ancak bu dönemde Anne Balzac yumuşak başlı, uyuşuk oğlundan hiç beklemediği bir dirençle, Honoré de Balzac'ın hiçbir şey karşısında yılmayan iradesiyle karşı karşıya kalır; öyle güçlü bir iradedir ki bu, Napoléon'un iradesinin bile yenik düştüğü bir dönemde, Avrupa'da eşi benzeri görülmemiştir. Balzac neyi istiyorsa o gerçekleşecektir; Balzac bir şeye kesin kararlıysa, imkânsızı bile mümkün kılar. Ne gözyaşları ne kandırmalar, ne yeminler ne de isteri nöbetleri onu yolundan alıkoyabilir – büyük bir yazar olmayı istemektedir o, bir noter değil ve işte bütün dünya şahididir bunu başardığının. Günlerce süren sert tartışmaların ardından tamamen burjuvalara özgü bir anlaşmaya varılır; bu büyük deney, sağlam bir temel üzerine oturtulur. Her şey Honoré'nin istediği gibi olacaktır; büyük, ünlü bir yazar olmayı deneyebilecektir. Bunu nasıl gerçekleştireceği ise artık ona kalmıştır. Aile bu riskli işe ancak çok sınırlı miktarda parayla destek olabilecektir. Honoré'nin ne yazık ki başka kimsenin güvence vermediği oldukça kuşkulu yeteneğine en iyi ihtimalle iki yıl için yatırım yapabileceklerdir. Bu iki yıl içinde Honoré çok önemli, ünlü bir yazar olamazsa, ya noterdeki küçük odasına geri dönecektir ya da aile başarısız oğullarına bir daha yardım eli uzatmayacaktır. Böylece baba ile oğul arasında tuhaf bir anlaşma imzalanır. Bu anlaşmaya göre, yaşamak için gerekli olan en az miktar tam olarak hesaplanmıştır ve aile, oğullarının ölümsüzlüğü yakalamasına karşılık 1821 sonbaharına kadar ayda 120 frank, yani günde dört frank yardımda bulunma sorumluluğunu üstlenir; yine de bu iş, Baba Balzac'ın bütün kârlı ordu tedarik işlerinden ve mali spekülasyonlarından çok daha iyi bir alışveriş olacaktır.

İnatçı anne hayatında ilk kez kendininkinden daha güçlü bir iradeye boyun eğmek zorunda kalmıştır; bunun onu nasıl bir ümitsizliğe sürüklediğini tahmin etmek hiç de zor değildir, çünkü o kendi yaşam anlayışına uygun olarak oğlunun aptalca bir hayalperestlik yüzünden hayatını mahvettiğinden kesinlikle emindir. Şimdi onun için her şeyden

daha önemli olan, saygıdeğer Sallambierlerden bu rezaleti, Honoré'nin saygın bir mesleği bırakıp kendi ayakları üzerinde durmaya çalıştığı saçmalığını saklamaktır. Oğlunun Paris'e doğru yola çıktığını gizleyebilmek için, akrabalarına sağlık sorunlarından dolayı güneye, bir kuzeninin yanına gittiğini söyler; belki bu saçma sapan mesleği seçmek istemesi yalnızca geçici bir hevestir, belki de hayırsız evladı bu çılgınlık üzerine bir daha düşünecektir; hem o zaman güvenli mesleğini olumsuz yönde etkileyecek, aynı zamanda evlenme ihtimalini ortadan kaldırıp noterdeki müvekkillerini sonsuza dek yitirmesine neden olacak bu yanlış adımdan kimsenin haberi olmayacaktır. Anne Balzac, her ihtimale karşı gizliden gizliye plan yapar. Dikkafalı oğlanı iyilikle ve ricalarla yola getirip bir skandala yol açabilecek bu meslekten vazgeçirmek mümkün olmadığına göre, artık bunu cebren ve hile ile başarmak zorundadır. Oğlu aç kalmalıdır. Evde ne kadar rahat, noter odasının ise ne kadar sıcak olduğunu anlamalıdır. Paris'te açlıktan midesi guruldamaya başladığında, oğlu bu iddialı planlarından vazgeçip teslim olacaktır. Çatı katındaki odasında parmakları soğuktan buz kestiğinde, bu yazarlık saçmalığından vazgeçecektir. Oğlunu rahat ettirmek isteyen bir anne olduğu bahanesiyle, oda kiralamak üzere Paris'e giden Balzac'a eşlik eder ve geleceğin büyük yazarının direncini kırabilmek için bilinçli olarak Paris'in varoşları için bile çok kötü denebilecek en sefil, en rahatsız odayı seçer.

Lesdignières'deki 9 numaralı ev zaten harap durumdadır, üzücü bir durumdur bu. Çünkü Paris'te, Napoléon'un mezarına rağmen, kendini acılar içinde, tutkuyla kurban etme fikrini –*Tılsımlı Deri*'de de anlatılan– sefalet içindeki bu tavan arası kadar eşsiz bir biçimde ifade eden başka bir anıt daha yoktur. Beş kat yukarıdaki, kabaca birbirine tutturulmuş birkaç kalastan yapılma, yıkılmak üzere olan bir giriş kapısına doğru yükselen karanlık, kötü kokan dar bir merdiven vardır. Kapı itilip açıldığında, kışları buz gibi, yazları çok sıcak olan basık, karanlık bir tavan arasına girilir. Ayda beş frank –günde üç kuruş– gibi gülünesi bir paraya bile bu göçükte barınmak isteyen birini bulamamıştır ev sahibesi; Balzac'ın annesi, geleceğin yazarına mesleğini katlanılmaz kılmak için tam da "Venedik Kurşunlu Zindanı'nı aratmayacak bu deliği" seçmiştir.

“Sarı, kirli duvarları olan, her yerin sefalet koktuğu bu tavan arasından daha tiksindirici bir şey olamazdı,” diye yazacaktır Balzac yıllar sonra.

> Tavan giderek çöküyor ve gevşek döşenmiş tuğlalar arasından gökyüzü görünüyordu... Burada kalmak için günde üç kuruş, geceleri yaktığım gaz için de üç kuruş ödüyordum. Odamı kendim topluyor, çamaşıra her gün iki kuruş veremediğim için yün fanilalar giyiyordum. Kömürle ısınıyordum; bütün yılın toplam masrafını günlere böldüğümde yaklaşık olarak iki kuruştan fazla tutmuyordu... Bu harcamaların hepsi on sekiz kuruşu aşmıyordu; böylece hesapta olmayan masraflar için geriye iki kuruş kalıyordu. Pont des Arts’ta büyük sıkıntılar çektiğim bu uzun dönem boyunca bir kez olsun suya para verdiğimi hatırlamıyorum. Sabahları St. Michel Meydanı’ndaki çeşmeye gidip suyu kendim taşıyordum... Münzeviler kadar yalnız olduğum ilk on ay boyunca öylesine sefalet içinde, öylesine kapalı yaşadım ki, hem kendimin efendisi hem de hizmetkârıydım. Diogenes gibi tarif edilemez acılarla dolu bir yaşam sürdürüyordum.
>
> *Tılsımlı Deri*

Oğluna sadece gerekli gördüğünde ilgi gösteren Anne Balzac, bu hapishane hücresini daha rahat ve yaşanır hale getirmek için en ufak bir çaba göstermez; oğlu çektiği sıkıntılar yüzünden normal bir mesleğe ne kadar çabuk dönerse, o kadar iyi olacaktır. Böylece Balzac’a tavan arasının döşemesi için evdeki eşyalar arasında en işe yaramaz döküntüler verilir; “sehpaya benzeyen” düz, sert bir yatak, üzerine aşınmış deri bir kaplama geçirilmiş küçük bir meşe masa ve iki tane eski sandalye. Hepsi bu kadar: uyumak için bir yatak, çalışmak için bir masa ve bunlara ek olarak oturmak için gerekli birkaç parça eşya. Honoré’nin en büyük arzusu olan küçük bir piyano kiralama isteği de yerine getirilmemiştir; aradan birkaç gün geçmiştir ki, Balzac “beyaz pamuklu çoraplar, gri ince çoraplar ve bir el havlusu” göndersinler diye evdekilere yalvarmak zorunda kalır, iç karartıcı duvarları biraz sevimli bir hale getirebilmek için kendine bir gravür ve bir *glace carrée et dorée* (dört köşeli altın kaplama ayna) aldıktan hemen sonra, Anne Charlotte Balzac hiç vakit kaybetmeden kızı Laure’dan, ağabeyini “gereksiz harcamaları”ndan dolayı uyarmasını ister.

Ancak Balzac’ın hayal gücü, gerçeklikten bin kat daha güçlüdür, bakışıyla en gösterişsiz şeylere bile canlılık katabilir, çirkinliği ortadan kaldırabilir. Hapishane hücresinden farksız tavan arasında, Paris’in gri renkli çatılarının üzerinden görünen solgun manzarasıyla bile teselli bulabilir.

Pencerenin önüne oturup havayı soluduğumu, ekmeğimi süte batırırken nasıl keyif aldığımı hâlâ anımsıyorum; gözlerim sarıya çalan yeşil renkli yosunlarla kaplı, arduvaz ya da tuğladan yapılmış, kahverengi, açık gri ve kırmızı renkli çatıların oluşturduğu manzaranın üzerinde gezinirdi. Başta bu görüntü bana çok tekdüze geliyordu, ama kısa süre sonra bunların kendine özgü güzellikleri olduğunu keşfetmeye başladım. İyi kapatılmamış pencerelerden sızan ışıklar bu kendine özgü manzaranın kapkaranlık derinliğini daha da belirginleştirirken, ışıkların parıltısı arasından yükselen akşam, sonra aşağıda sisin içinde sarı yansımalarının görüldüğü sokak lambaları ve yan yana dizilmiş çatıların gölgesini dalgalar halinde caddeye nazlı nazlı yansıtan sokak lambalarının solgun parıltısı, binaların oluşturduğu bir sis denizi; bazı zamanlar bu mahzun çoraklığın ortasında tuhaf şekiller belirirdi. Bahçe şeklinde düzenlenmiş düz damlardaki çiçekler arasında, Latin çiçeklerini sulayan yaşlı bir kadının kanca şeklindeki keskin profilini izler, bir çatı penceresinin çürümüş çerçevesinden tuvalette kendisini kimsenin görmediğini sanan bir genç kızı seyrederdim; sadece güzel alnını ve zarif beyaz kollarıyla ışığa tuttuğu uzun örgülerini görürdüm. Çatı oluklarındaki yabani bitkilere, belki de bir fırtınanın buralara kadar taşıdığı zavallı otlara hayran kalırdım ve onların yağmurda canlanan, güneşte ise kuruyup kadifeye dönüşen, titrek yansımalarıyla kahverengiye çalan renklerini incelerdim. Nihayet bu gelip geçici günün bıraktığı şiirsel izlenimler; kederli bir sis, güneşin birdenbire doğuşu, gecenin sessizliği ve büyüsü, güneşin doğuşundaki gizem, bacalardan tüten duman; bu kendine özgü doğanın bütün olayları bana çok tanıdık gelmeye başlar ve beni eğlendirirdi. Hapishanemi seviyordum. İsteyerek oradaydım. Yaşam uçurumunun üzerinde, birbirinin aynı çatıların oluşturduğu, bir

düzlem gibi uzanan şu Paris savanaları; bunlar tüm ruhuma işliyor ve hayallerimle karışıyorlardı.

Tılsımlı Deri

Havanın güzel olduğu günlerde odasından çıkıp Faubourg St. Antoine karşısındaki Bourdon Bulvarı'nda dolaşmak –para ödemek zorunda olmadığı için bu onun tek eğlencesiydi– ve ciğerlerini biraz temiz havayla doldurmak istediğindeyse, bu kısa gezinti Balzac için bir heyecana, bir maceraya dönüşüyordu.

Yalnız tek bir tutku beni çalışmalarımdan uzaklaştırabiliyordu; aslında bu da çalışmalarımın bir parçası sayılmaz mı? Faubourg'daki koşuşturmayı, buranın sakinlerini ve onların karakterlerini gözlemlemeye başlamıştım. Yörenin işçileri gibi kötü giyiniyor, dış görünüşüme aldırış etmeyip çekinmeden onların arasına giriyordum. Gruplarına karışabiliyor, alışverişlerine tanık olabiliyor, iş çıkışında yaptıkları tartışmaları dinliyordum. Bu gözlemleri tamamen sezgisel olarak yapıyordum. Dış görünüşleri de göz ardı etmeden insanların ruhlarına giriyor ya da dış görünüşlerindeki özellikleri o kadar iyi kavrıyordum ki, gözlemlerim kendiliğinden bunların ötesine uzanıveriyordu; bu bana gözlemlediğim kişilerin hayatını onların sürdürdüğü gibi, onlarla birlikte yaşama becerisi kazandırmıştı; sihirli sözcükleri söyleyerek insanın görünüşünü ve ruhunu alan Binbir Gece Masalları'ndaki o derviş gibi, ben de kendimi insanların yerine koyabiliyordum...

Bu insanlarla anlaşıyor, hayatlarıyla bir oluyor, paramparça giysilerini omuzlarımda hissediyordum, ayaklarım onların delinmiş ayakkabılarıyla dolaşıyordu; istekleri, ihtiyaçları yüreğimden geçiyor ya da benim yüreğim onlarınkinin içine geçiyordu. Tatlı gündüz düşleri gibi bir şeydi bu. Eziyet eden şeflerine ya da çoğu kez paraları verilmediği halde onları çalışmaya zorlamak için oynanan çirkin oyunlara onlarla birlikte sinirleniyordum. Kendi alışkanlıklarımdan vazgeçip adeta ahlaki güçlerimin içinde kendimden geçerek bir başkası olmak ve bu oyunu kendi isteğimle oynamak; işte buydu benim eğlencem. Bu yeteneği kime borçluydum? İkinci yüzüm müydü bu benim? Yanlış kullanıldığında

> deliliğin sınırına değin uzanabilecek bir özellik miydi? Bu yeteneğimin nedenlerini hiçbir zaman araştırmadım; bu yeteneğe sahiptim ve onu kullanıyordum, hepsi buydu. Önemli olan, bu dönemde, “halk” adı altında bir araya getirilmiş bu kitleyi parçalarına ayırıp analiz etmiş olmam ve artık iyi ve kötü yanlarını ayırt etmeyi becerebilmemdi sadece. Sefalet içinde bir araya sıkıştırılmış, yoksullukla bastırılmış, şarap içinde boğulmuş, konyakla hırpalanmış tüm kahramanları, mucitleri, pratik yöntemleri, alçakları, hırsızları, erdemleri ve kötülükleriyle birlikte Faubourg’un, bu devrimler seminerinin benim için niçin faydalı olduğunu çok iyi biliyordum elbette. Bir bilseydiniz bu acılar kentinde kimse farkına varmadan ne kadar çok macera yaşandığını, hemen unutulup giden hangi aramaların sahnelendiğini. İnsanın burada ne kadar korkutucu ve ne kadar güzel şeylerle karşılaştığını. Orada saklı olan ve kimsenin keşfetmeyi başaramadığı o gerçekliğe, hayal gücünün yaklaşması bile mümkün değildir; insanı hayran bırakan bu sahneleri, trajedileri ya da komedileri, rastlantıyla kendiliğinden kuruluveren başyapıtları bulabilmek için çok derinlere inmek gerekir.
>
> *Facino Cane*

Odasındaki kitaplar, sokaklardaki insanlar ve her şeye nüfuz edebilen bir göz, düşünceler ve olaylar; bir dünya kurabilmek için bunlar yeterlidir; çalışmaya başladığı andan itibaren Balzac için, kendi yarattıklarından daha gerçek bir şey yoktur.

Balzac, karşılığında büyük bir bedel ödediği özgürlüğünün ilk günlerini bulunduğu yeri, gelecekteki ölümsüzlüğünün bu hüzünlü mekânını çalışmaya hazır hale getirmekle geçirir. Hiç düşünmeden tek başına duvarların sıvasını yapıp kâğıtlarını yapıştırır. Yanında getirdiği kitapları yerleştirir, kütüphaneden başka kitaplar alır, yaratacağı başyapıt için bembeyaz kâğıtları desteler, tüy kalemlerini hazırlar, bir mum alıp bunu, şamdan olarak kullanacağı boş bir şişeye yerleştirir; çalışmalarının uçsuz bucaksız çölüne adeta gece güneşi gibi doğacak olan lamba için gaz bulur.

Artık her şey hazırdır. Sadece tek bir eksik vardır, göz ardı edilemeyecek ufak bir ayrıntı kalmıştır geriye; geleceğin yazarının ne yazacağı konusunda henüz en ufak bir fikri bile yoktur. Bir mağaraya kapanıp bir başyapıt yaratmadan buradan çıkmamak gibi şaşırtıcı bir kararı vermesine neden olan şey, yalnızca bir içgüdüden başka bir şey değildir, işte şimdi, tam başlayacağı sırada, belirli bir çalışma planı yoktur; aksine zihninde yüzlerce belirsiz, dağınık plan dolaşıp duruyordur. Yirmi bir yaşındaki bu genç, ne olduğuna ve ne olmak istediğine ilişkin belli bir fikre sahip değildir; bir filozof, bir şair, bir roman yazarı, bir dram yazarı ya da bir bilim adamı mı olmak istiyordur? Hissettiği tek şey, içinde nereye yönlendireceğini bilmediği bir güç olduğudur.

İçimde, dile getirebileceğim bir düşüncem, kuracağım bir sistem, ortaya koyacağım bir bilim olduğu inancını taşıyordum.

Ama öncelikle hangi düşünceye, hangi sisteme, hangi edebî türe yönelmelidir? Arzu pusulasının iğnesi huzursuzluk içinde bir ileri bir geri titreşmekte, Balzac'ın içsel kutbu bir türlü bulunamamaktadır. Balzac, evden getirdiği müsveddelerini karıştırır. Hiçbiri tamamlanmamış olan ve hiçbiri ölümsüzlüğe uzanan doğru adım gibi görünmeyen fragmanlardır bunlar. Birkaç defter dolduran *Notes sur l'immortalité de l'âme* (Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine Notlar), *Notes sur la philosophie et la religion* (Felsefe ve Din Üzerine Notlar), bazı ders ve okuma notları ve içinde sadece tek bir şaşırtıcı notun olduğu taslaklar vardır. Şaşırtıcı not da şudur: "Yazdığım trajedinin ardından bunu tekrar ele alacağım." Dağınık halde bulunan bu dizeler, kafiyeli bir destan olan *Saint Louis*' nin başında yer almaktadır, *Sylla* adlı bir trajedinin ve *Les deux Philosophes* (İki Filozof) adlı bir komedyanın ön çalışmalarıdır bunlar. Balzac bir süre boyunca *Coqsigrue* adlı bir roman, *Sténie ou les Erreurs philosophiques* (Sténie ya da Felsefi Yanılgılar) ve *dans le genre antique* (Antikçağ tarzında) *Stella* adlı mektup biçiminde yazılmış romanlar tasarlar; bu arada bir komik opera olan *Le Corsaire*'ın (Korsan) taslağı üzerinde çalışır. Hayal kırıklığı yaratan bu tablo karşısında Balzac, nereden başlayacağı konusunda giderek daha fazla bocalamaya başlar. Bir felsefe sistemi mi, bir opera librettosu mu, yoksa romantik bir destan ya da bir roman mı duyuracaktır Balzac'ın ismini tüm dünyaya? Ama önce herhangi bir şey yazması, herhangi bir şeyi

tamamlaması gerekmektedir ki, ünlü olup ailesinden bağımsızlığını kazanabilsin! Kişiliğinin parçası olan telaşlı hevesle, kısmen konu bulmak, kısmen de diğer usta yazarların tekniklerini öğrenebilmek için ciltler dolusu kitap okur.

> Aklımı kaybedeceğime inandığım âna kadar araştırmak ve üslubumu biçimlendirmekten başka hiçbir şey yapmadım,

diye yazar kız kardeşi Laure'a. Ancak zamanı yavaş yavaş tükenmektedir. İki ay, arayışlar ve denemelerle geçmiştir ve eline geçen para fazlasıyla sınırlıdır. Böylece felsefi bir eser yaratma planından, büyük olasılıkla zahmetli ve kazancı çok az olduğu için vazgeçer Balzac; roman yazmak içinse kendini yeterli görmemektedir. Geriye bir tek dram kalmıştır; bu elbette Schiller, Alfieri, Marie Joseph Chénier'nin moda haline getirdiği gibi tarihî, neoklasik, *Comédie Française*'e uygun bir dram olmalıdır; okuma odasından defalarca yığınla kitap alarak gözden geçirir. Tek bir konuda yazılmış ne de çok kitap vardır!

Nihayet karar verir. 6 Eylül 1819'da kız kardeşine şöyle yazar:

> Sonunda Cromwell konusunda karar kıldım; bu konuyu seçmemin nedeni, tüm modern tarihin en güzel konusu olmasıdır. Bu konuyu seçip üzerine etraflıca düşünmeye başladığımdan bu yana, adeta şuurumu yitirinceye kadar çalışıyorum. Zihnimde pek çok fikir birikiyor, ama dize oluşturma sanatı konusunda pek yetenekli olmadığım için sürekli duraksamak zorunda kalıyorum.
>
> Ama şimdi sıkı dur sevgili kız kardeşim; oyunu dizelere dökebilmek, buluşlarımı şekillendirebilmek ve daha sonra da olgunlaştırabilmek için en az yedi sekiz aya daha ihtiyacım var... Ah, bir bilseydin, bu türden eserlerde insanın ne kadar çok zorlukla karşılaştığını! Şunu düşünmen zorlukları zihninde canlandırabilmen için yeterli olacaktır: Üstat Racine bütün yazarları umutsuzluğa düşüren Phaedra'yı olgun hale getirebilmek için iki yıl harcamış. İki tam yıl! İki yıl; düşünsene: iki yıl!

Artık geri adım atmak mümkün değildir.

Yaratma yeteneğim olmadan bir hiçim!

Dolayısıyla yaratma yeteneği olsa iyi olacaktır. Balzac kendine ilk kez bir ödev verir ve asla boyun eğmeyen iradesini devreye sokar. Bu iradenin etkin olduğu yerde ona karşı koymak imkânsızdır. Balzac *Cromwell*'i bitireceğinden emindir; çünkü onu bitirmeyi istemektedir ve bitirmek zorundadır.

Öleceğimi bilsem, yine de Cromwell'i bitirmeye kararlıyım. Annem gelip zamanımı nasıl geçirdiğimin hesabını sormadan bir şeyleri tamamlamak zorundayım.

Balzac, bir keresinde söylediği gibi, en öfkeli düşmanlarının bile kabul etmek zorunda kaldığı tek hedefe odaklanmış enerjisiyle kendini çalışmaya verir. Daha sonraları hayatının tüm yoğun çalışma dönemlerinde sarsılmaz bir kural haline getireceği gibi, kendini ilk kez bir münzevi, hatta bir keşiş hayatına mahkûm eder. Gece gündüz çalışma masasında oturur, haftanın yarısını çoğunlukla tavan arasındaki odasından çıkmadan geçirir, çıksa bile, yorgun düşmüş sinirlerinin zorlamalarına karşı koyamadığı için kendine ekmek, biraz meyve ve taze kahve almaya çıkar yalnızca. Yavaş yavaş kış bastırmaktadır ve eskiden beri soğuğa karşı hassas olan parmakları, cereyanlı, buz gibi tavan arasında donmaya yüz tutar. Ancak Balzac'ın aşırı derecede tutkulu iradesinin vazgeçmeye hiç niyeti yoktur. Çalışma masasından hiç kalkmaz, bacaklarını babasının eski yün battaniyesine sarar, göğsünü yün süveterle korur. Çalışırken omuzlarını sarabilmek için kız kardeşine "çok eskiden kalma bir şal" göndermesi için yalvarır, annesindense bir bere örmesini ister ve sırf odun masrafını azaltmak, muhteşem trajedisini yazmaya devam edebilmek için gün boyu yatağında kalır. Yine de bu aksiliklerin hiçbiri, iradesini kıramaz; tek korkusu, karanlık çok erken çöktüğü için, saat daha öğleden sonra üç iken yakmak zorunda kaldığı lambanın ateş pahası olan gazı için çok fazla para harcamaktır. Yoksa gece ya da gündüz olması umrunda bile değildir; nasıl olsa her ikisi de yalnızca çalışmak içindir.

Tüm bu süreçte hayatında ne bir arkadaş ne bir kadın vardır ne de lokanta ya da kafeler; böylesine yoğun bir gerilimin içinde rahatlatıcı hiçbir şey yoktur. Yirmi yaşındaki bu delikanlı, utangaç bir mizaca sahip olduğu

için kadınlara yaklaşmaya cesaret edememektedir. Bütün o yatılı okullarda sadece erkeklerle vakit geçirmiş ve hep beceriksiz biri olmuştur. Dans etmeyi bilmemektedir, saygın toplulukların içinde nasıl davranacağını da, kaldı ki ailesinin maddi kısıtlamaları yüzünden giyimi kuşamı da hep kötüdür. Buna ek olarak, Balzac tam bu geçiş döneminde, gerek dış görünüşü açısından gerek kendine özen göstermemesinden dolayı pek de öyle etkileyici biri değildir. Hatta o yıllardan tanıdığı biri, Balzac'ı oldukça çirkin bulmaktadır:

> Işıldayan küçücük gözlerinden ne kadar zeki olduğu anlaşılmasına rağmen, Balzac o zamanlar dikkati çekecek kadar çirkindi. Şişman, tıknaz bir bedeni, darmadağın simsiyah saçları, kemikli bir yapısı vardı, ağzı kocaman, dişleri ise çarpıktı.

Bunun yanı sıra, elinden çıkarmadan önce her kuruşun hesabını yapmak zorunda olduğundan, arkadaşlık kurmak için gerekli olan en basit önkoşula bile sahip değildir. Genç gazeteci ve yazarların bir araya geldiği kafe ve lokantalara olsa olsa dışarıdan bakabilmekte ve yüzündeki açlık ifadesinin camdaki yansısını izlemekten başka bir şey elinden gelmemektedir; Lesdignières Sokağı'nın bu gönüllü münzevisi, bütün bu aylar boyunca milyonlarca insanın yaşadığı kentin en basit, en sıradan eğlencelerinin, zevklerinin ve güzelliklerinin bile tadına varamamıştır.

Tek başına bırakılmış bu gençle arada sırada ilgilenen tek bir kişi vardır, o da *le petit père Dablin*'dir (Küçük Dablin Baba). Eski bir aile dostu ve dürüst bir yurttaş olan bu adam, kendi ifadesiyle bir *quincailler*, yani bir hırdavatçıdır ve bu fakir yazar adayıyla biraz olsun ilgilenmeyi kendine görev edinmiştir. Bu ihtiyar beyefendi, tek başına bırakılmış gence karşı endişeyle karışık sevecen bir dostluk göstermeye başlar. Bu dostluk Balzac'ın tüm hayatı boyunca hiç sarsılmayacaktır. Küçük bir varoş tüccarından başka bir şey olmayan bu dürüst ihtiyarın edebiyata karşı derin bir saygısı vardır; bazen can sıkıcı işlerini bitirdikten sonra genç şairi de alıp izlemeye götürdüğü *Comédie Française* onun tapınağıdır ve Racine'in olağanüstü görkemli dizelerinden önce zengin bir sofrada yemeklerin yendiği bu akşamlar, minnettar misafirini bedensel ve ruhsal olarak tazeleyen tek besindir. *Le petit père Dablin*, himayesi altına aldığı genci görebilmek için, tavan arasındaki odaya çıkan beş katı her hafta cesaretle

tırmanmaktadır, Collège Vendôme'un bu kötü öğrencisiyle birlikte aslında kendini geliştirebilmek için Latince'ye yeniden göz atmaya başlamıştır. Şimdiye kadar ailesinden küçük burjuvalığın sadece para biriktirme hırsı ile dalkavukça ihtirasını öğrenmiş olan Balzac, bu adamla birlikte, usta ve dalavereci edebiyatçılardan çok, bu türden tanınmamış orta sınıf insanlarda görülen bir ahlak anlayışını, bir yaşama biçimini tanımıştır; bu yaşam ve anlayış biçimini daha sonra büyük bir heyecanla romanlarına aktaracaktır. Sonraları *César Birotteau'*da sıradan vatandaşa ithaf ettiği kendi neşideler neşidesine, "hiçbir eksiği ya da fazlalığı olmayan içsel bir duyarlılığa sahip" olan ve hayatında ona destek veren ilk kişi olma özelliğini taşıyan bu adam için minnettarlıkla tüm duygularını ifade ettiği bir dize daha ekler. Sıradan bir yaşam sürdürdüğü için dar bir görüş açısına sahip olmasına rağmen, yüreğinden gelen bir sezgiyle Balzac'ın dehasını, Paris'ten, edebiyat çevrelerinden ve tüm dünyadan on yıl önce keşfeden bu adam, iyi yürekli, mütevazı ve gösterişsiz Noter Pillerault karakterine aktarılmış, böylece bu içten "*le petit père Dablin*" figürü bizlere yakınlaştırılmıştır.

Balzac'la ilgilenen tek kişi olan bu adam, Balzac'ın hissettiği olağanüstü ağır terk edilmişlik duygusunun yükünü zaman zaman belirgin bir biçimde hafifletebilmektedir; ancak başına buyruk tecrübesiz yazarın içsel güvensizliğinden kaynaklanan derin ıstırabını dindiremez. Heyecandan şakakları atarak, sabırsız bir coşkunluk içinde titreyen alev alev elleriyle Balzac yazdıkça yazar: *Cromwell* ne pahasına olursa olsun birkaç hafta içinde bitmek zorundadır. Ancak bu arada, hiçbir arkadaşı ve danışabileceği hiç kimsesi olmadan yaratıcı olmaya çalışan her acemi gibi o da kendine, yeteneklerine, henüz oluşma aşamasındaki eserine karşı kuşku duyduğu korkunç saatler yaşar. Durmaksızın kendine, "Yeterince yetenekli miyim?" diye sorar ve kız kardeşine bir mektup yazarak, kendisine acıdığı için övgüler yağdırıp aklını karıştırmaması için ona yalvarır:

> Kız kardeşim olarak bana duyduğun sevginin hatırı için sana yalvarıyorum: Çalışmalarımdan biri hakkında konuşurken bana asla, "Bu iyi olmuş!" deme lütfen, bana sadece yanlışlarımı göster; övgülerini kendine sakla.

Yüreği heyecanla yanıp tutuşan bu genç, vasat, sıradan bir şey yaratmak istememektedir.

> Lanet olsun vasatlığa! – diye bağırır. – Bir Grétry, bir Racine olmak gerek!

Öte yandan kimi zaman yaratma ediminin kızıl renkli bulutlarıyla kuşatılmış bir haldeyken, *Cromwell*'i olağanüstü bulduğu da olur ve gururla şunları söyler:

> Trajedim kralların ve halkların kutsal kitabı olmalı: Ya bir başyapıtla ortaya çıkarım ya da kendi ipimi kendim çekerim.

Sonra yine ümitsizliğin pençesine düşer:

> Bütün endişem, ne kadar yeteneksiz olduğumun farkına varmamdan kaynaklanıyor.

Gösterdiği tüm çabalar boşuna olabilir miydi acaba? Sanat söz konusu olduğunda, yalnızca çaba göstermek ne işe yarayacaktı?

> Dünyanın tüm çabalarını toplasanız, küçücük bir deha zerresinin yerine geçemez.

Cromwell'in sonuna yaklaştıkça, elinin altındaki trajedinin bir başyapıt mı, yoksa boş bir piyango bileti mi olacağı, bu yalnız genç için giderek daha çok ıstırap veren bir soru haline gelmektedir.

Ne yazık ki, Balzac'ın *Cromwell*'i bir başyapıt olacak gibi görünmemektedir. Sürüklendiği içsel yolun nereye götüreceğinden habersiz olan ve hiçbir tecrübeli rehber tarafından yönlendirilmeyen bu acemi genç, yanlış bir yola sapmıştır. Ne dünyayı ne de sahne uygulamalarını tanıyan yirmi bir yaşındaki bu gencin henüz kendi kanatlarıyla uçabilecek kadar güçlü olmayan yeteneğine bir trajedi, en azından dizelerden oluşan bir trajedi yazmaktan daha uzak bir şey yoktur. "Kafiye kurmak konusunda pek yetenekli olmadığı"nın o da farkına varmıştır büyük olasılıkla. Günümüze ulaşan az sayıdaki şiirindeki dizelerinin bile kendi seviyesinin oldukça

altında kalması rastlantı değildir. Dizeler, özellikle de hece ölçülü aleksandrin[7] ile kurulmuş olanlar, sanatçının sakin, dikkatli ve sabırlı olmasını gerektirir; oysa Balzac'ın dolup taşan karakterine tamamen zıt özelliklerdir bunlar. Uçarcasına düşünüp uçarcasına yazar o, tüy kaleminin ne sözcüklere ne düşüncelere yetişmesi mümkündür. Bir çağrışımdan diğerine atlayan hayal gücü heceleri saymak, sanatsal kafiyeler kurmak için hiç ara vermez; böyle dingin bir biçim kullandığında, özündeki coşkuyu dizginlemek zorunda kalacak ve bu tutkulu gencin klasik modellere bağlı kalarak yazdığı trajedi soğuk, boş ve taklitçi olmaktan öteye gidemeyecektir.

Ancak Balzac'ın kendi yeteneklerini değerlendirmeye ayıracak zamanı yoktur. Kitabını bitirip özgür ve ünlü olmayı istemektedir yalnızca, böylece aksak aleksandrinleri art arda sıralar. Sadece bitirmek, kaderini belirleyecek sorunun yanıtını bulmak, yani bir "dehaya sahip" olup olmadığını anlamak, yeniden noter kâtibi ve ailenin kölesi olup olmayacağını öğrenmek istemektedir. 1820'nin Ocak ayında, dört aylık yoğun bir çalışmadan sonra, *Cromwell*'in taslağı biter, ilkbaharda l'Isle Adam'daki arkadaşlarının yanında son defa gözden geçirir. Mayısta ise yanına birkaç parça eşya alıp tamamlanmış elyazmasını okutmak üzere Villeparisis'ye, ailesinin yanına gider. Fransa'nın ve tüm dünyanın Honoré Balzac adında yeni bir dehaya sahip olup olmadığına karar verilecektir artık.

Balzac ailesi bu sorunlu çocuğu ve eserini merakla, sabırsızlık içinde beklemektedir. Bu arada Balzac'ın lehine olmak üzere küçük bir de değişiklik meydana gelmiştir. Ailenin maddi durumu biraz olsun düzelmiştir; öncelikle de Honoré'nin en çok sevdiği kız kardeşi Laure, varlıklı ve soylu Mühendis de Surville'le evlenip mükemmel bir çıkış yaptığından umut rüzgârları esmeye başlamıştır. Ayrıca hiç beklenmedik bir şekilde, Balzac'ın tek bir kuruş bile borca girmeden perhizini büyük bir kararlılıkla tamamlamış olmasının da bunda etkisi olmuştur kuşkusuz, ne de olsa bütün bunlar sağlam bir kişiliğin ve güçlü bir iradenin kanıtıdır, iki bin dizeden oluşan tamamlanmış bir elyazması, daha harcanan kâğıtların miktarıyla bile bir noter adayını güvenli bir kariyerden böyle boşu boşuna vazgeçirten şeyin salt tembellikten öte bir şey olduğunun kanıtıdır. Büyük olasılıkla *le petit père Dablin*'in bir münzevi gibi sınırlı bir yaşam sürdüren

genç şair hakkında verdiği olumlu bilgiler de anne babasının oğullarına her şeye rağmen fazla sert, fazla güvensiz davranmış olabileceklerini düşünmelerini sağlamıştır. “Belki de bu sıra dışı ve başına buyruk delikanlının içinde yine de özel bir şeyler vardır,” diye düşünmüşlerdir, gerçekten yeteneği varsa, bu durumda *Comedié Française*’de yapılacak bir prömiyer Sallambierler ve Balzac’lar için sonuç itibarıyla hiç de fena olmayacaktır. Anne Balzac bile genç oğlunun yazdıklarına karşı oldukça geç kalmış bir ilgi göstermeye başlamıştır; genç Balzac yazdıklarını topluluk karşısında etkileyici bir biçimde okuyabilsin, herhangi bir yanlışlık yüzünden duraksamak zorunda kalmasın diye, düzeltmelerle dolu müsveddelerini kendi eliyle temize çekmeyi teklif eder. Honoré, ilk defa ailesi tarafından az da olsa ciddiye alınmış olur, ama çok uzun sürmeyecektir bu.

Honoré de Balzac’ın deha sahibi olup olmadığını gösterecek olan bu okuma, mayıs ayında Villeparisis’de gerçekleşir ve Balzac ailesi bu olayı adeta bir şölen havasında yaşar. Kararı verecek yüksek kurulu tamamlayabilmek için, yeni Enişte Surville’in dışında, aralarında Balzac’ın ölene dek kadar doktoru, arkadaşı ve hayranı olarak kalacak Dr. Nacquart’ın da bulunduğu birkaç önemli dost davet edilir. Dürüst *le père Dablin* de bu özel prömiyeri kaçırmaz elbette; *Coucou* denen eski model bir arabayla Paris’ten iki saat tutan mesafeyi aşarak tek başına, sarsıla sarsıla ilerleyerek gelir.

Tuhaf prömiyer şu şekilde gerçekleşir: Balzac ailesi, salonu okuma için tören alanına dönüştürmüştür. Daire oluşturacak biçimde dizilmiş koltuklara sırayla, çok gezip görmüş çiftçi oğlu Baba Balzac, sert anne, yaşlı, evhamlı büyükanne Sallambier, mühendis olduğu için aleksandrinleri değerlendirmekten çok köprü ve yol yapımından anlayan genç eşi ile birlikte kız kardeşi Laure büyük bir beklenti içinde oturmaktadır. Protokolde yer alan onur konukları arasındaysa Kraliyet Tıp Derneği’nin sekreteri Dr. Nacquart ile *le petit père Dablin* vardır; arka tarafta da Honoré’nin küçük kardeşleri Laurence ve Henri büyük olasılıkla fazla dikkat göstermeden kulak kabartmaktadırlar. Pek de yetkin olmayan bu dinleyicilerin önünde, küçük bir masada, minik beyaz elleriyle elyazmalarını karıştıran çiçeği burnunda yazar oturmaktadır: Düzgün bir biçimde arkaya doğru taranmış gür saçları, o an için her zamanki kıvılcımını kaybetmiş ve orada bulunanlara huzursuz bakışlar fırlatan küçük

siyah gözleriyle yirmi bir yaşındaki delikanlı, bu kez her zamankinden farklı olarak tertemiz giyinmiştir. Oldukça çekingen bir tavırla okumaya başlar: Birinci sahne, birinci bölüm. Ama hemen ardından büyük bir coşkuyla devam etmeye başlar. Sonra da üç dört saat boyunca odada aleksandrinler fırtınası eser.

Bu ilginç ve düşündürücü okumada daha sonra ne olup bittiğini ve başarılı olup olmadığını bilmiyoruz. Okuma sırasında Büyükanne Sallambier'nin uyuyup uyumadığını, I. Charles'ın idam edilmesinden önce küçük kardeşlerin yataklarına gidip gitmediğini, dinleyicilerin bu –biraz yorucu– denemenin hemen ardından otoriter bir tavırla Honoré'nin deha sahibi olup olmadığına karar verme sıkıntısı duyup duymadıklarını bilmiyoruz. Eski bir ordu tedarikçisi, bir hırdavatçı, bir inşaat mühendisi ve bir cerrah dizeler halinde yazılmış bir trajediyi değerlendirebilecek ideal eleştirmenler değildir ve bu teatral felaketin yalnızca onlara mı sıkıcı geldiğini, yoksa zaten sıkıcı mı olduğunu saptamak konusunda kararsızlığa düştüklerine hiç kuşku yok. Herkesin kararsız olduğunu fark eden Mühendis Surville, "yeni Sofokles"in –Honoré kendini hemen, böyle hayal etmeye başlamıştır– eserinin gerçekten yetkili mercilere gösterilmesini önerir. Bu sırada, politeknikte edebiyat dersi veren, hatta sahneleri fethetmeyi bile başarmış, dizelere dökülmüş birkaç komedinin yazarı olan öğretmeni aklına gelir. Söz konusu Mösyö Andrieux'ye gidip seve seve ondan eseri değerlendirmesini isteyebileceğini söyler. Genç bir yazarın deha sahibi olup olmadığına Collège de France'ta bile çalışmış değerli bir edebiyat tarihi profesöründen kim daha iyi karar verebilecektir ki?

Sıradan burjuvaları resmî bir unvandan daha çok etkileyecek hiçbir şey yoktur; profesörlüğe yükselmiş ve Collège de France'ta ders verebilen birinin kararı muhakkak doğru olacaktır. Böylece Anne Balzac kızıyla birlikte Paris'e giderek –dünya çoktan unutmuş olsa da– aslında ünlü bir yazar olduğunun hatırlatılmasından hoşlanan, gururu okşanan beyefendinin önüne müsveddelerini koyup değerlendirmesini isterler. *Cromwell*'i ilk okumada bile ümitsiz bir eser olarak gören profesörün bu değerlendirmesini, gelecek kuşaklar da onaylayacaktır. Ancak bu dürüst adamın olumsuz yargısının, kesinlikle Honoré de Balzac'ın yazınsal yeteneğinin acımasız ve mutlak bir biçimde yadsınması anlamına gelmemesi, esere yönelik övgü anlamına bile gelebilir. Profesör tüm kibarlığıyla Anne Balzac'a şunları yazar:

> Oğlunuz Mösyö Balzac'ın cesaretini kırmayı asla istemem; ancak trajedi ve komedi yazmak yerine, zamanını daha iyi değerlendirebileceğine inanıyorum. Beni ziyaret etme lütfunda bulunursa, hemen bir yazar olmadan önce edebiyatın kanımca nasıl öğrenilmesi gerektiği ve bunun nasıl avantajları olabileceği konusunda onu aydınlatabilirim.

Balzac ailesinin en çok duymak istediği tam da bu tarz "akıllıca" bir anlaşma önerisidir. Honoré yazar olarak çalışmaya devam etmek istiyorsa, neden olmasın? Ne de olsa bir delikanlının kafelerde oturup durmaktan ya da kafasız kızlarla vaktini ve sağlığını (ve parasını) harcamaktansa çalışma masasının başında oturması daha iyidir (ve daha ucuzdur). Ama bu konuda muhakkak daha bilgili olan Profesör Andrieux'nün önerdiği gibi *poète de profession* (profesyonel yazar) olarak çalışmayacak, sade, sağlam ve kazançlı bir mesleğin yanı sıra, ilgi duyduğu için edebiyatla uğraşacaktır. *Cromwell* başarısız olduğu halde, kendini hâlâ bir *poète de vocation* (doğal bir yeteneği olan yazar) olarak hisseden Balzac, tehlikenin farkına varır. Tuhaf bir biçimde içgüdüsel olarak, doğal bir eğilim duyduğu yazarlığın yan iş olarak yapılamayacak kadar ağır olduğunu bilmektedir.

> Bir işe girersem, kaybolup giderim. Bir kâtip, bir makine olurum o zaman, daire çizerek 30 ya da 40 tur atan, belirlenmiş saatlerde yiyip içen ve uyuyan bir sirk atı, sıradan bir insan olurum. Buna hayat denirse tabii; bu değirmen taşı gibi sürekli dönüşler, aynı şeylerin sonsuz döngüsü.

Nereden kaynaklandığını bilmese de Balzac, insanın bütün gücüyle, hatta daha da büyük bir çabayla çalışmasını gerektiren özel bir görevi yerine getirmek için doğduğunu hissetmektedir. Bu nedenle uzlaşmayı reddedip kendi kararında diretir. Babasıyla yaptığı anlaşmaya göre, yazar olmak için çalışacağı iki yıllık süre henüz dolmamıştır; önünde daha bir yıldan fazla zamanı vardır, Balzac da bunu kullanacaktır. Kendini angarya işlerden ve ailesinden *indépendiser* (bağımsız kılma) çabasında yaşadığı tüm hayal kırıklıklarından sonra yaptığı gibi, boyun eğmeden ve ödün vermeden, hatta eskisinden de kararlı, kendi seçimi olan Lesdignières Sokağı'ndaki zindanına geri döner.

7. On iki hecelik Fransız dizesi. (Ç.N.)

3

Roman fabrikası Horace de St. Aubin ve Ortakları

Birkaç gün, hatta belki de birkaç hafta boyunca Balzac, *Cromwell*'inin başarısız bir deneme olduğunu kabul etmek istemez. Sevecen dostu Dablin'e, yazdığı trajedinin yine de *Comédie Française*'e sunulup sunulamayacağı hususunu danışır. Tiyatrolarda bazı tanıdıkları olan dürüst hırdavatçı, oyuncu Lafont'un bir tanıdığına, bu eserle ilgilenip ilgilenemeyeceğini sorar. Balzac Lafont'u ziyaret etmeli ve ona bol bol yağ çekmelidir; belki böylece Lafont'un *Cromwell*'i, *Comédie Française*'in diğer üyelerine sunması mümkün olabilecektir. Ancak Balzac birden kendini toparlayarak buna karşı çıkar. Gereksiz yere kendini alçaltmak da niye? Bu eski kartı oyunda bir kez daha açmak niye? Kendi içindeki gücü hisseden biri, ağır bir darbeye daha dayanabilir. *Cromwell* bitmiştir artık; en iyisi daha iyi bir şey yazmaktır. Balzac, Dablin'den artık çaba göstermemesini rica eder. Müsveddelerini kararlılıkla bir çekmeceye kaldırır. Yaşamı boyunca gençliğinin bu ilk yanılgısına bir daha dönüp bakmayacaktır.

Şimdi yine çalışmaya başlama zamanıdır! Bu korkunç başarısızlık yüzünden Balzac'ın kibri sönmüştür. Oysa bir yıl önce büyük bir heyecanla *Cromwell*'i yazdığı sırada, olağanüstü hayallere dalmıştı. Yirmi bir yaşındaki genç, bir anda şöhret, saygınlık ve özgürlük kazanmak istiyordu. Ne var ki şimdi çöküntüye uğramış bu dram yazarı için, yazmak ve yaratmanın öncelikle pratik bir anlamı vardır: yine ailesine bağımlı olmak zorunda kalmamak. Başyapıtlar yaratabilmek ve ölümsüz olabilmek, sonra

düşünülecek iştir; bunun için öncelikle yazdıklarından para kazanmalıdır; anne, baba ve büyükannesinin verdiği her kuruşu lütuf olarak görmemek için her ne pahasına olursa olsun para kazanmalıdır. İflah olmaz hayalperest delikanlı ilk kez gerçekçi olmak zorundadır. Balzac, kolaylıkla başarı sağlayabileceği bir şey yazmaya karar verir.

O dönemde neler kolayca başarı kazanabilmektedir? Söz dinlemez delikanlı etrafına şöyle bir baktıktan sonra yanıtı hemen bulur: roman. Jean-Jacques Rousseau'nun *Yeni Héloïse*'inin ve Goethe'nin *Werther*'inin temsil ettiği eski akım tüm Avrupa'ya yayıldıktan sonra, şimdi bunun yerini İngiltere'den yayılan yeni bir akım almıştır. Bütün savaş dönemleri gibi Napoléon dönemi de günlük yaşama yeterince (ya da fazlasıyla) gerilim katmıştır zaten; bu gerilim o kadar büyüktür ki, insanlar başka bireylerin kurmaca yazgılarından heyecan duyma ihtiyacı bile hissetmemiştir. Resmî gazete *Moniteur* şairler yerine yapacağını yapmıştır zaten. Ancak Bourbonlar[8] ve barışla birlikte, yüreklerin bilinmeyen maceralara sürüklenerek heyecanlanması, sinirlerin gerilmesi, insanların bir duygulanıp bir tüylerinin diken diken olması ihtiyacı yeniden ortaya çıkmıştır. Okurlar heyecanlı, şiddetli, romantik, egzotik romanlar istemektedir ve yeni kurulan okuma odaları ile ödünç kitap alınan kütüphaneler kitlesel açlığı neredeyse hiç gideremektedir. Cadı kazanlarından, zehir ve gözyaşından, erdemli bakireler ve korsanlardan, kan, buhur, alçaklıklar ve iyilikseverliklerinden, cadılar ve âşıklardan romantik-tarihsel bir hamur oluşturabilen ve ondan sonra bunu hayaletlerden ve dehşetten oluşan buz gibi soğuk bir dökme kalıba döken yazarlar için artık olağanüstü bir dönem başlamıştır. İngiltere'den Miss Anne Radcliffe, tüyler ürpertici hayalet öyküleri sayesinde bir değirmen çarkı gibi işleyen fabrikasıyla bunun örneklerindendir. Bu çalışkan hanımın elinden makinenin dümenini *romans noirs*'larıyla (gotik roman) almasını beceren birkaç belli başlı Fransız da oldukça bol miktarda para kazanmıştır. Ama bir üst basamakta tarihsel bir atmosfer, özellikle de Ortaçağ atmosferi oldukça revaçtadır: Walter Scott'ın şövalyeleri eski moda kılıçları ve parlak zırhlarıyla, Napoléon'un toplarıyla fethettiğinden çok daha fazla ülkeyi, çok daha fazla insanı fethetmiştir. Byron'ın melankolik paşaları ile korsanları, bir zamanların Rivoli ve Austerlitz zafer haberleri kadar nabızları yükseltmektedir artık.

Balzac romantik dönemin rüzgârıyla sürüklenip gitmeye ve tarihî bir roman yazmaya karar verir. Byron ve Walter Scott'ın başarılarının peşinden giden tek Fransız yazar o olmayacaktır: Kısa süre içinde Victor Hugo *Bug-Jargal*, *Han d'Islande*, *Notre Dame*; Vigny ise *Cinq-Mars*' la usta parmaklarını aynı alanda oynatmak istemişlerdir; ancak onlar şiir tecrübelerinden dolayı süslü kelimeler ve kompozisyon sanatında deneyimlidirler. Buna karşın Balzac kendinden emin olmayan bir taklitçi olarak *Falthurne* romanına başlar. Anne Radcliffe'in acıklı romanlarından tarihsel arka planı, genel bir Napoli manzarasını ödünç alır, değersiz piyasa romanlarının tüm zorunlu figürlerini, en başta da olmazsa olmaz *La sorcière de Sommaris, magnétiseuse*'ü (Büyücü, Manyetizmacı Sommaris), Normanlar ve Condottierileri, zincire vurulmuş soylu tutsakları ve duygusal betimlemeleri kullanır; taslaklar aşk için yapılan savaşları, kuşatmaları, zindanları ve en inanılmaz kahramanlıkları –hatta genç yazarın başa çıkabileceğinden fazlasını– müjdeler. Yine Rousseau üslubuyla, mektuplar halinde yazılmış olan ve Louis Lambert'in en sevdiği konunun, *Théorie de la volonté*'nin (İrade Kuramı) anahatlarıyla işlendiği diğer bir roman *Sténie ou les Erreurs philosophiques* de fragman olarak kalır (bu romanın bir bölümü daha sonra başka bir romana yama gibi eklenmiştir). Balzac ikinci yenilgisini yaşar. Trajedi denemesi başarısız olmuştur. Romanı da başaramamıştır. Bir bir buçuk yıl boşa gitmiştir ve evdeki acımasız kader tanrıçası, özgürlüğünün yaşamla incecik bağını kesmek için onu beklemektedir. 15 Kasım 1820'de aile, 1 Ocak 1821'de Lesdignières Sokağı'ndaki evi boşaltması gerektiğini bildirir. Yazarlığa son! Memuriyete dönüş! Saygın bir meslek seçmelidir! Baba parası yemekten artık vazgeçmeli, kendi parasını kazanmalıdır!

Kendi parasını kazanmak, *s'indépendiser*, özgür olmak, bağımsız olmak – Balzac'ın, Lesdignières Sokağı'ndaki bodrumu ya da zindanı andıran odasında geçen yıllarda uğruna bundan daha çok savaştığı başka bir şey olmamıştır. Gereksiz harcamalar yapmamış, aç kalmış, parmakları kanayıncaya kadar yazmış, deli gibi çalışmıştır. Ama boşuna! Son anda bir mucize gerçekleşmezse, tekrar memuriyete dönmek zorunda kalacaktır.

Masallarda bu türden çaresizlik ve umutsuzluk anlarında hep şeytan gelip çaresiz kalan insandan ruhunu satın almaya kalkışır. Balzac'ın

durumundaysa şeytanın, hiç de öyle şeytana benzer bir yanı yoktu: Cazip, eğlenceli genç bir adam gibi görünüyor, temiz çamaşırlar, güzel pantolonlar giyiyordu ve kesinlikle Balzac'ın ruhunu değil, sadece yazı yazan elini satın almak istiyordu. Balzac günün birinde bir yerlerde –belki de romanlarını verdiği bir yayıncıda, belki kütüphanede ya da bir lokantada– çekici olmasının yanı sıra soylu bir aileden de gelen, kendisiyle neredeyse aynı yaştaki Auguste le Poitevin de l'Egreville'le tanışmıştır. Bu genç adam, bir tiyatro oyuncusu olan babasından bazı özellikler almıştır. Edebiyat yeteneğindeki eksiklikleri canlı dünya bilgisiyle tamamlamaktadır. Kesinlikle yeteneksiz olan bu adam böylece, üstünkörü yazıp bitiriverdiği *Les deux Hectors ou les deux Familles Bretonnes* (İki Hektor ya da İki Breton Ailesi) romanı için, bir yayıncı bulmayı başarmıştır, hatta çalışmasına karşılık yayıncısından nakit 800 frank alacaktır. Kitap hemen şubatta iki cilt halinde Aug. de Viellerglé takma adıyla Palais Royal'deki kitapçı Hubert' de satışa sunulacaktır. Büyük ihtimalle Balzac bu yeni arkadaşına, kendi kitaplarının başarısızlığını anlatmış ve Poitevin de bu başarısızlığın gerçek nedeni olarak, edebiyat konusunda aşırı hırslı olmasını göstermiştir. Sanatsal vicdanını bir romanda kullanmanın ne anlamı var, diye dürter onu şeytan, işi bu denli ciddiye almanın ne anlamı var? Roman yazmak kolay iş. Yayıncının o sıralarda ilgisini çeken bir konu, herhangi bir tarihî olay seçiyor ya da çalıyorsunuz ve hemen birkaç yüz sayfa yazıveriyorsunuz; iki kişi çalışırsa daha iyi. Sonra yayıncı avucunun içinde, der Poitevin. Balzac isterse, bir sonraki romanı birlikte bile yazabileceklerdir. Daha iyisi, saçma sapan olayları birbirine ekleriz ve sen tek başına uyduruk bir şeyler yazıverirsin, benden çok daha marifetli ve hızlısın. Ben de işin parasal yanıyla ilgilenirim. Öyleyse anlaştık: Kazancımızı yarı yarıya kırışırız.

Küçük düşürücü bir tekliftir bu. Önceden saptanmış bir süre içinde belli şablonlara tamamen uygun, adi, değersiz bir roman yazmak, üstüne üstlük bir de heyecansız, vicdansız biriyle birlikte çalışmak; oysa ne kadar farklıydı "yeni Sophokles"in dünkü hayalleri! Sırf birkaç yüz frank için yeteneğini kötüye kullanmak, belki bir de bunun için boş yere para harcamak! Daha bir yıl öncesine kadar Balzac adını ölümsüzleştirmek, Racine'i aşmak, insanlığın istencinin mutlak kudreti üzerine yeni bir teori kurmak istemiyor muydu? Şeytanın bedel olarak talep ettiği şey, sanatçının en içten hazinesi, yani vicdanıdır. Ancak Balzac'ın seçme şansı yoktur.

Oturduğu evin boşaltılmasına karar verilmiştir. Para kazanmadan ya da kazanmamış olarak eve dönerse, anne ve babası ona ikinci bir özgürlük hakkı tanımayacaklardır. Kendi yağında kavrulmak başkalarına muhtaç olmaktan iyidir, diye düşünür Balzac. Böylece kararını verir. Le Poitevin de l'Egreville'in başlamış (ya da belki de tasarlamış) olduğu bir sonraki roman *Charles Pointel ou Mon Cousin de la Main Gauche*'ta (Charles Pointel ya da Anne Tarafından Kuzenim) gizli iş ortağı (ya da asıl işi yapan kişi) olarak Balzac'ın adı henüz geçmeyecektir. Ama kurdukları roman fabrikasının sonraki ürünlerini bütün firmaların yaptığı gibi birlikte imzalayacaklardır: A. de Viellerglé (Egreville'in anagramı) ve Lord R'hoone (Honoré'nin anagramı) olarak.

Böylece şeytanla anlaşma yapılmış olur. Chamisso' nun ünlü novellasında Peter Schlemihl'in cehennemin efendisine sattığı kendi gölgesidir; Balzac ise sanatını, sanatsal hırsını, adını satar. Özgürlük uğruna –bir *négre*, başkaları adına gizliden gizliye yazarlık eden biri haline gelmiş– esarete yenik düşmüştür; dehası da adı da kürek mahkûmları gibi belirsizlik içinde yıllar yılı saklı kalacaktır.

Ruhunu satmaya karar verdikten sonra Balzac ailesinin yanına, Villeparisis'ye sadece dinlenmek için döner. Lesdignières Sokağı'ndaki evinden ayrılmak zorunda kalmıştır; kız kardeşi Laure'un evlenmesi üzerine boşalan odaya yerleşir. Yorulmak bilmeden çalışıp kendi parasıyla başka bir *pied-à-terre* (başını sokacak bir yer) tutmaya kesinlikle kararlıdır. Kız kardeşinin, romantik hayaller kurup onun ün ve saygınlık kazandığını düşlediği bu küçük odada, Balzac kendi roman fabrikasını kurar. Yazdığı kâğıtlar desteler halinde yığılırken, gece gündüz demeden çalışır; çünkü Le Poitevin de l'Egreville'in büyük bir gayretle sürdürdüğü çalışmalar sayesinde sürekli sipariş gelmektedir. Aralarındaki denge son derece iyi kurulmuştur. Romanları Balzac yazmakta, Poitevin ise satmaktadır.

Aile bu dönüşümü, burjuvalara özgü bir memnuniyetle karşılar, ilk kitap için 800 frank ödeneceğini, daha sonra yazılacak ortak kitaplar içinse ücretin 2.000 franka kadar yükseleceğini söyleyen o ilk sözleşmeleri gördükten sonra Honoré'nin uğraşısını artık pek de saçma bulmamaya başlamışlardır. Belki de işe yaramaz oğulları bir kez olsun kendi ayaklarının üzerinde durabilecek ve sonsuza kadar onların parasını yemek zorunda

kalmayacaktır. Babayı en çok sevindiren, görüldüğü kadarıyla oğlunun büyük bir şair olmaktan vazgeçmesi ve çeşitli takma adlar kullandığı için saygıdeğer Balzac adını lekelemeyecek olmasıdır. “Şarabına su katıyor,” diye kaydeder iyi niyetli yaşlı adam, “önünde daha zaman var, ilerde iyi bir yerlere geleceğini umuyorum.” Buna karşılık ısrarcı ve endişeli tavrıyla oğluna her şeyi zehretmek gibi kötü bir özelliğe sahip olan Anne Balzac, evine kurulmuş roman fabrikasını aile meselesi haline getirir; Honoré’nin annesi ile kız kardeşi eleştirmen ve yardımcı rolüne soyunurlar. Anne Balzac, pek çok şeyin yanı sıra “üslup eksikliği”nden şikâyet eder, ancak en önemli sorunun “Rabelais’nin onu mahvetmiş olması” olduğuna dikkat çeker. Anne Balzac, oğlunu, “müsveddelerini düzenli olarak gözden geçirmesi” için zorlar. Belli ki, artık bir yetişkin olan Balzac, ailenin bitmek bilmez baskılarından yorgun düşmüştür. Başarısız bulduğu oğluna elinde olmadan acımayla karışık endişe duymaktan bir türlü vazgeçemeyen Anne Balzac şunları söyler: “Honoré, kendisi ve yetenekleri konusunda öyle kibirli ki, herkesin kalbini kırıyor.” Oysa bu oda Honoré’nin bir türlü zaptedilemeyen ruhuna dar gelmekte, evdeki atmosfer dayanılmaz bir hal almaktadır. Tek isteği vardır: Paris’te tekrar bir oda tutmayı başarmak ve yıllardır özlemini çektiği özgürlüğe kavuşabilmek.

Bu özgürlük dürtüsüyle kürek mahkûmları gibi çalışır; yirmi, otuz, kırk sayfa, hatta günde ortalama bir bölüm bitirmek zorundadır. Ancak para kazandıkça daha da çok kazanmayı istemektedir. Nefret ettiği bu kahrolası aile hapishanesinden kaçmak için, koşmaktan nefes nefese kalmış bir mahkûm gibi yazdıkça yazar. O kadar çok çalışır ki, annesi bile dehşet içinde kalır. “Honoré deli gibi çalışıyor. Üç ay daha böyle çalışmaya devam ederse, hastalanıp benim başıma kalacak.” Ancak bir kere atağa kalkmış olan Balzac, var gücüyle roman fabrikası için çalışmaya devam eder; her üç günde bir, bir mürekkep şişesi boşalır, on adet tüy kalem harcanmış olur. Yazarken çalışma arzusu öylesine dur durak bilmez bir tutkuya dönüşür ki, bütün arkadaşları onun karşısında şaşkınlığa düşer. 1821’de (büyük ihtimalle Poitevin’in ilk romanı *Les deux Hector*’una da yardım ettikten sonra) onunla birlikte –belki de onun yerine– *Charles Pointel* romanını tamamlar; üstelik Viellerglé adıyla yayımlanan bu roman, Balzac’ın *Sténie*’sinden de pek çok bölüm içermektedir. Aynı yılın sonlarında ikinci, hatta *Les deux Hector* sayılırsa, üçüncü roman da biter: *L’Héritière de Birague, histoire tirée des manuscrits de Dom Rago, exprieur des*

bénédictins, mis au jour par ses deux neveux M. A. de Viellerglé et Lord R'hoone (Birague'ın Mirasçısı Kadın, Benediktenlerin eski başrahibi Don Rago'nun müsveddelerinden çıkartılmış öykü; iki yeğeni M. A. de Viellerglé ve Lord R'hoone tarafından gün ışığına çıkarılmıştır). Bu dört citlik baştan savma eser 1822 yılının Şubat ayında henüz tam olarak basılmadan, Balzac bu kez de efsanevi bir Dominiken başrahibinin iki inançlı yeğeninin ortak imzasını taşıyan dört ciltlik başka bir esere başlar: *Jean Louis ou la Fille trouvée* (Jean Louis ya da Sokakta Bulunmuş Kız). Ne var ki Balzac bu ortaklığın tek başına hem kafası ve eli hem de beyni ve yüreği olmaktan sıkılmıştır. A. de Viellerglé adı altında (yine 1822'de) üçüncü bir roman olan *Le Tartare ou le Retour de l'Exile*'i (Tartaros ya da Sürgünden Dönüş) hızla yazar. Bu roman, Lord R'hoone'un adı yardımcı olarak veya asıl yazar olarak geçmeden yayımlanır: Görünüşe göre anlaşma böylece feshedilmiştir. Artık Balzac, (önceleri A. de Viellerglé ve Lord R'hoone olan) Lord R'hoone roman fabrikasının tek sahibi olarak kitaplarını yayımlamaktadır ve burayı Fransa'nın ilk firması haline getirmeye kesin kararlıdır. Cebine indirdiği ilk paranın sevincini kız kardeşine coşkuyla haykırır:

> Sevgili kız kardeşim,
>
> IV. Henri'nin atının bronz heykeli dökülmeden önceki hali misali çalışıyorum ve servetimin temelini oluşturacak 20.000 frankı bir yılda kazanmayı umuyorum. Teslim etmem gereken siparişler şunlar: Le Vicaire des Ardennes (Ardennes Papazı), Le Savant (Bilgin), Odette de Champdivers ve La Famille R'Hoone ... bunun dışında bir yığın da tiyatro oyunu.
>
> Lord R'Hoone kısa sürede ün kazanacak, yazarların en üretkeni, cemiyetin en sevileni olacak ve hanımlar ona çok değer verecekler. O zaman senin küçük Honoré'un lüks arabalarla dolaşacak, başı dimdik, gözlerinde gurur, ceplerinde bol para; halkın idolü olacak, çevresindekilerden insanın ruhunu okşayan bir mırıltı yükselecek; şöyle fısıldayacaklar: "Bu, Madam Surville'in ağabeyi!"

Bu son derece kötü eserler çıkaran fabrikanın sahibinin, geleceğin Balzac'ı olduğu, romanlardaki sadece tek bir şeyden, o da akla hayale, tasvire sığmaz üretim hızından anlaşılmaktadır. Balzac, Le Poitevin'le

birlikte ya da onun için yazılmış bu on altı ya da yirmi kitabın ardından, 1822 yılında dört ciltlik üç roman daha yayınlatır: *Clothilde de Lusignan ou le Beau Juif* (Clothilde de Lusignan ya da Yakışıklı Yahudi), *Les Centennaires ou les Deux Beringheld* (Yüz Yaşındaki Adam ya da İki Beringheld) ve *Le Vicaire des Ardennes.* Anlaşılan kendisi bile, okurların bu tarz bir makineli tüfeğe nasıl dayanacağını düşündükçe endişelenmeye başlamıştır. Adı geçen son üç romanda maskesini değiştirmesinden de anlaşılmaktadır bu, kitapları artık "Lord R'hoone" olarak değil, "Horace de Saint Aubin" olarak imzalamaktadır. Bu yeni marka eski ortaklıktan daha yüksek kazanç sağlamaktadır: Lord R'hoone Saint Aubin, fiyatı, ortağıyla paylaşmak zorunda kaldığı 800 franktan, roman başına bin beş yüz kopya için 2.000 franka kadar yükseltmiştir. Her yıl beş roman, on roman derken – bu kadar kıvrak ve vicdansız bir göz boyamanın içinde çocuk oyuncağıdır bu– görünüşe göre gençlik hayallerinden biri gerçekleşmiştir: Birkaç yıl daha dayanırsa, zengin ve sonsuza dek bağımsız olacaktır.

En tanınmış Balzac uzmanları bile, Balzac'ın o yıllarda başkaları için ve takma adlarla hangi kitapları yazıp yayımladığını tam olarak ortaya koyamamaktadır. Lord R'hoone ve Horace de Saint Aubin imzasıyla yayımladığı romanlar, övülecek hiçbir yanı olmayan şüpheli romanlarının sadece küçük bir kısmıdır. Eski ortağı Le Poitevin'in son derece kötü ve baştan savma olan *Michel et Christine et la suite'*inde (Michel ile Christine ve Sonrakiler) parmağı olduğuna ve Aurore Cloteaux imzasıyla yayımlanan *Le Mulâtre*'yi (Melez) tamamen veya kısmen onun yazdığına şüphe yoktur. Balzac, yirmi iki yaşından otuzuna kadar hiçbir edebiyat türünü, hiçbir siparişi, hiçbir ortak çalışmayı geri çevirmez; hızlı kalemiyle, altına kendi imzasını atmadığı bütün işlerin üstesinden kolaylıkla gelmeyi başarır. Okuryazar oranının düşük olduğu o dönemde, Paris banliyölerindeki sokaklarda oturmuş, birkaç kuruş karşılığında gelip geçenlerin isteklerini yerine getiren, hizmetçi kızlar için aşk mektupları, şikâyetler, kayıp ilanları, ihbarlar yazan *scribes publics* (arzuhalciler) gibi, kendi yüzyılının bu en büyük yazarı Aretino'yu[9] bile imrendirecek kadar çıkarcı ve tereddütsüz bir tavırla zanlı politikacılar, şüpheli yayıncılar, usta ajanlar için kitaplar, broşürler, sayısız türde hicivler yazar, her tarzda ve farklı fiyatlarda ucuz işler hazırlar. Emir üzerine *Du droit d'aînesse* (İlk Doğan Çocukların Hakları Üzerine) başlıklı, kraliyet yanlısı bir kitapçık hazırlar, bir *Historie*

impartiale des Jésuites'i (Tarafsız Cizvit Tarihi) oradan buradan çalıp çırparak yazıverir; *Le Nègre* (Zenci) başlıklı bir melodramı da bir *Petit Dictionnaire des Enseignes de Paris* (Küçük Paris Tabelaları Sözlüğü) kadar kaygısızca hazırlanır. 1824 yılında firma, *société anonyme* (anonim şirket), konjonktüre uygun olarak üretimi romanlardan *code*'lara (kurallar kitabı) ve *physiologies*'ye (fizyolojiler) kaydırır; bunların moda olmasını sağlayan da Horace Raisson adında şüpheli bir *courtier littéraire* (edebiyat simsarı) olmuştur. Fabrika her ay farklı "*code*"lar üretir; küçük burjuvalar için son derece komik eğlenceler, *Code des gens honnêtes ou l'art de n'être pas dupé des fripons* (Dürüst İnsanların Uyması Gereken Kurallar ya da Dolandırıcılara Kanmama Sanatı), *L'Art de mettre sa cravatte* (Kravatını Bağlama Sanatı), daha sonraları *Physiologie du Mariage* (Evliliğin Fizyolojisi) haline gelen *Code conjugal* (Evlilik Yasası), sonraları eğlendirici olduğu kadar yararlı da olan *Code du Commis Voyageur* (İş Gezisine Çıkanların Uyması Gereken Kurallar) ve bir *Art de payer ses dettes et de satisfaire ses créanciers sans débourser un sou* (Bir Kuruş Bile Ödemeden Borçlarını Ödeme Sanatı) yazılır; gelecekte yazacağı oyunlardan birinin kahramanı Mercadet'nin son derece iyi bildiği, ama bizzat Balzac'ın yaşamı boyunca asla öğrenemediği bir sanattır bu. Aralarında aynı zamanda Horace Raisson'un imzasıyla çıkan ve büyük kâr getiren bir *Manuel complet de la Politesse*'in (Tepeden Tırnağa Kibarlığın Elkitabı) de bulunduğu bu değersiz, baştan savma metinlerin bazıları on iki binden fazla satmıştır ve bütün bu *code*'ların tamamının ya da büyük bir bölümünün Balzac'ın kaleminden çıktığını kanıtlamak mümkündür. Bunun yanı sıra kaç tane katalog, gazete makalesi ve belki de reklam broşürü yazdığını bulmak imkânsızdır; çünkü pislik yuvasında peydahlanan bu gayrimeşru çocukları, ne kendisi ne de meçhul işverenleri meşrulaştırma eğilimindedir. Tartışmasız olan tek şey, Balzac'ın bu utanç yıllarında bir araya getirdiği on binlerce satırın bir tekinin bile edebiyat ya da sanatla uzaktan yakından ilgisinin olmamasıdır, hatta bu satırların ona ait olduğunun kanıtlanması ya da düşünülmesi bile utanç vericidir.

Bütün bu çalakalem karalamalara orospuluktan başka bir şey denemez, üstüne üstlük en sefilinden bir orospuluktur bu; çünkü hiç haz duymadan, yalnızca çabucak para kazanma sevdasıyla yapılmaktadır. Başlangıçta bir an önce özgür olma sabırsızlığından kaynaklanmış olsa da sürekli kolay para kazanmaya alışan ve bunların içinde kaybolup giden Balzac, bu batağın

içine giderek daha çok gömülmüştür. Roman sayesinde çok para kazandıktan sonra, zaman içinde iki üç pezevenge bağlı çalışan bir fahişe misali, ucuz sokak edebiyatının her köşesinde küçük bedeller karşılığında kendini kullandırmıştır. *Şuanlar* ve *Tılsımlı Deri* sayesinde en önemli Fransız yazarlarından biri olduğu dönemlerde bile hâlâ, harçlığını çıkarabilmek için gizlice *maison de rendezvous*'ye (randevuevi) giden evli kadınlar gibi dolaplar çevirmiş ve artık ünlü bir yazar olan Honeré de Balzac'ı birkaç yüz frank için şüpheli bir sahtekârın suç ortağı haline getirmiştir. Takma adlarla sürdürdüğü bu kuşkulu işler artık iyice gün ışığına çıkmış olduğu için şunu biliyoruz: Balzac, bu utanç yıllarında edebiyat alanında her türlü pisliğe bulaşmıştır, başkalarının romanlarını alıp araya kendisi bölümler eklemiş, kendi uyduruk eserleri için de farklı yerlerden öykü ve olaylar çalmıştır. Metinleri böyle kesip biçme işini çok iyi becermiş, başkalarının eserlerini kısaltmış ya da uzatmış, değiştirip renklendirmiş, modernize etmiştir, ister felsefe, politika metinleri ister eğlencelik metinler olsun, siparişe uygun olarak her türlü metni kullanmış, çağrıldığı an hemen gelen, hızla çalışan becerikli bir işçi haline gelmiştir. O sırada eline geçen her yazıyı olağanüstü bir hızla değiştirebilmiştir. Bu karanlık yıllarda kendine seçtiği arkadaşları, yardımcıları, sahtekâr yayıncılar ve toptan kitap satıcılarından oluşan bir sürü insanı düşünmek bile, insanı hayrete düşürmeye yeter; yaşadığı yüzyılın en usta romancısı Balzac, kendini adeta ayaktakımına satmış, kiralamış, onlara kul köle olmuştur ve görünen o ki, bunun tek nedeni kendine güvenmemesi, yazgının onu sürükleyeceği yerin farkında olamamasıdır.

Böyle bir bataktan, böyle bir dehanın zarar görmeden çıkabilmesi, edebiyat dünyasının ender görülen mucizelerinden biri, kendi saç örgüleriyle bataklıktan kurtulmayı başaran Münchhausen misali, neredeyse bir masal olarak kalacaktır. Bu acınası macerada bulaştığı pislikler, müdavimi olduğu bu edebiyat batakhanelerinin o baygın parfüm kokusu üzerine sinip kalmıştır elbette. *Semper aliquid haeret* (bir şeyler hep yapışıp kalır); sanatçı edebiyatın dehlizlerine dalınca, asla günahsız kalamaz, yeteneğini yıllar yılı onursuz işlerin denetimine bırakınca, zarar görmemesi söz konusu olamaz. Balzac romanlarını, değersiz piyasa romanlarının o çekincesiz, o inanılmaz ve kaba duygusal havasından artık büsbütün uzak tutamayacaktır, ama asıl önemlisi, o dönemden geriye kalan o akıcılık, o uçuculuk ve çabukluğun üslubuna damgasını vurmuş olmasıdır. Çünkü dil,

dile karşı umursamaz tavırlar takınıp onu satılık bir kadın gibi kullanan, büyük bir sabırla ona kur yapmayan sanatçılardan acımasızca intikam alır. Balzac, olgun Balzac, böyle bir sorumluluk taşıdığının çok geç de olsa farkına varmış ve taslakların, müsveddelerinin provaların üzerinden on kez, yirmi kez geçerek, kâğıtları düzeltilerle doldurarak onları bir tarla gibi sürmüştür adeta, ama yabani otların kökü temizlenemeyecektir artık, Balzac'ın kaygısızca birbiri ardı sıra romanlar yazdığı yıllar boyunca her yere yayılmıştır bu otlar. Balzac'ın üslubu ve dili yaşamı boyunca kurtarılamayacak kadar kirlenmişse, bu sadece gelişme döneminin önemli yıllarında kendine karşı temiz olmamasından ileri gelmektedir.

Genç Balzac, bu kadar uçarı ve coşkulu olmasına rağmen, kendisini böylesine küçük düşürerek gerçek benini inkâr ettiğini hissetmiştir. Bu değersiz romanlarının hiçbirine kendi ismini koymamış, sonra da bu uyduruk romanlarını bir başarıdan çok cüretkârlık olarak nitelendirerek acımasızca eleştirmiştir. Gençlik döneminde güvendiği tek kişi olan ve ilk çabalarına inançla destek veren kız kardeşi Laure'a, ilk ortak eseri *Héritière de Birague*'ı (Birague'ın Kadın Mirasçısı) göstermeye bile cesaret edememiştir; *çünkü tam anlamıyla iğrenç bir edebî saçmalıktır bu.*

Jean Louis'nin bir nüshasını da sadece şu şartla verir:

> Hiç kimseye vermemek, hatta göstermemek ve örneğin tüm Bayeux'de yayılmaması ve ticari faaliyetlerime zarar vermemesi için adından bile söz etmemek şartıyla.

Balzac'ın kitap yazma konusundaki tutumunun hayal gücünden ne kadar yoksun olduğu, sadece *commerce*, ticari faaliyet sözünden bile belli oluyor. Sözleşmeye bağlı olarak şu ya da bu kadar forma teslim etmesi gerekmektedir; üstelik ne kadar çabuk olursa o kadar iyidir. Önemli olan sadece, yapılacak ödemelerdir. Yeni bir kitaba hemen başlamanın sabırsızlığı içinde, romanlarında kompozisyon, üslup, bütünlük, orijinallik gibi sanatsal sorunlarla o kadar az ilgilenmektedir ki, fazla işi olmayan kız kardeşine, ilk cildini tamamladığı *Vicaire des Ardennes*'in ikinci cildi için üstünkörü bir kurgu tasarlamasını önerir – fabrikatör olur olmaz, ucuz iş makineleri aramaya başlamıştır ve daha kendisi başkaları için "hayalet yazar" iken, bizzat böyle "görünmez" bir işçi aramaya koyulmuştur. Ancak

böylesine yoğun, insanlıktan uzak bir halde çalışırken, nadiren de olsa vicdanı sızlamaktadır: Henüz vicdanı büsbütün körelmemiştir.

> Ah, benim sevgili Laure'um –diye yakınır– böyle serbest çalışabildiğim bir mesleğe sahip olduğum için her gün şükrediyorum ve bu meslekten para kazanacağımdan da eminim. Ancak şimdi yeteneklerimi keşfetmeye başladığım için, en taze düşüncelerimi, hayatımın baharında böyle saçmalıklara harcamak zorunda kalmak beni üzüntüye boğuyor. Ruhumda bir şeylerin kıpırdandığını hissediyorum, maddi sorunlarımı bir halledebilsem, işte o zaman önemli eserler yaratabilmek için çalışacağım.

Sonraları, kendi çöküşünü ve nihai kurtuluşunu anlatacağı Lucien de Rubempré gibi, derin bir utanç hissetmektedir ve Lady Macbeth gibi dehşetle kendi kirli ellerine bakmaktadır:

> Kendimi, zorbalıkla roman yazarak kurtarma çabam; hem de ne romanlar! Ah, Laure, zafer kazanan projelerim ne kadar acı bir şekilde parçalanıp darmadağın oldu.

Yazdıklarını ve kendileri için yazı yazdığı simsarları yine yazarak aşağılamaktadır Balzac; gösterdiği bu insanüstü çabayla eninde sonunda –kendi bakış açısına göre– önemli bir yerlere geleceğini belli belirsiz de olsa hissetmekte, böylelikle, kendinde bu ağır yüke katlanma gücü bulmaktadır. Bütün hayalperestlerin en gerçekçisi olan bu adamı gerçeklikten kurtaran yine hayallerdir.

Bu arada Honoré de Balzac yirmi üç yaşına basmıştır. Çalışmaktan başka bir şey yapmamıştır; ne yaşamış ne de sevmiştir. Onu sayan, yardım eden, güvenen birini hâlâ bulamamıştır. Çocukken okulda baskı altında tutulmuş, ailesinin kölesi olmuştur, gençliğini ise sadece kendisini bu esaretten kurtarabilecek fidyeyi toparlayabilmek üzere kirli paralar kazanabilmek için harcamıştır. Çalışma zorunluluğundan kurtulabilmek için çalışmış, angaryalardan kurtulabilmek için angarya işler yapmıştır ve işte bu trajik çelişki bundan sonra yaşamının biçimi ve formülü haline gelecektir. Hep aynı acı dolu kısırdöngü: bir daha yazmak zorunda kalmamak için yazmak; parayı düşünmemek için para, daha fazla para ve

hep daha fazla parayı bir araya getirmek; ilerde bütün ülkeleri, kadınları, rahatlığı ve tacı sunacağı ölümsüz şöhretle tüm dünyayı kendinden emin bir biçimde fethedebilmek için dünyadan elini eteğini çekmek; harcayabilmek için para biriktirmek, çalışmak, çalışmak, sonunda gerçek bir yaşam sürdürebilmek için gece gündüz, hiç keyif almadan aralıksız çalışmak. Balzac'ı insanüstü bir gayret göstererek daha çok çalışmak üzere kamçılayan, ruhunu harekete geçiren zorlu hayali budur artık. İçindeki sanatçı henüz ortaya çıkmamıştır, ama olağanüstü bir hızla metinler üretme gücü, düzenli ve aralıksız olarak metinler yazması, insanlar, figürler, yazgılar, manzaralar, hayaller ve düşünceler üretmesi, onların bir volkandan fışkırır gibi fışkırması, bu sönmeyen ateşin yüzeysel bir dışavurum değil de gizemli bir derinlikten kaynaklanan bir boşalma, bir hafifleme olduğunun işaretidir. Kendi yoğunluğuyla boğulan, engellenmiş, bastırılmış doğal bir güçtür bu ve artık serbest kalmayı istemektedir; bu genç insanın çalışmalarının karanlık dehlizlerinden çıkıp ışığa kavuşabilmek, soluk alabilmek, güçlü, baştan çıkarıcı özgürlük havasını soluyabilmek için nasıl deliler gibi mücadele ettiği, sadece yaşamı keşfetmeyi değil, yaşam tarafından da keşfedilmeyi istediği bellidir. Eserler yaratma gücünü kazanmıştır artık; sadece kaderin yüzüne gülmesi gerekmektedir. Bir parça ışık yalnızca; sonra bu soğuk zindanda çürümüş, kokuşmuş her şey yeniden çiçek açacaktır.

> Ah, biri çıkıp bu çorak yaşamıma sihirli değneğiyle bir dokunsa keşke! Yaşamın güzelliklerinden hiçbirinin tadına varamadım henüz... Bu açlık öldürecek beni, hiçbir şey arzularımı tatmin etmiyor. Ne çıkar? Sadece iki tutkum var: aşk ve şöhret. Şimdiye kadar ikisi de gerçekleşmedi.

8. Avrupa'daki en büyük hanedanlardan biri. 1589-1792 ve 1814-1830 arasında hüküm süren Fransa kralları bu ailedendi. (Ç.N.)

9. Pietro Aretino (Arezza 1492-Venedik 1556): İtalyan yazar. Tüm yaşamı boyunca para kazanmak amacıyla skandallar, şantaj ve iftiralarla dolu bir yazarlık sürdürmüştür. (Ç.N.)

4

Madam de Berny

Yirmi iki yaşına kadar Balzac’ın ne aşk ne de şöhrete duyduğu tutku karşılığını bulabilmiştir. Önüne geçilemez tüm hayalleri gücünü yitirmiş, tutkulu çabaları boşa çıkmıştır. Böylece “yeryüzünün kralı”na adadığı *Cromwell*, önemsiz diğer kâğıtların arasına atılıp unutulur, bir çekmecede onlarla birlikte sararıp solar. Makineli tüfek gibi birbiri ardına yazdığı romanlar, başka birinin imzasıyla yayımlanmakta ve kaybolup gitmektedir. Fransa’da hiç kimse, ülkenin beş bin kitap yazarı arasında Honoré Balzac adını anmamakta ve onu tanımamaktadır. Başta kendisi olmak üzere, yeteneğine saygı duyan kimse yoktur. Hiç değilse bodrum kapısından girip edebiyatın kötü nam salmış arka bahçesine geçebilmek için kendi yeteneğinin çok altında romanlar yazması hiçbir işe yaramamıştır. Aç bir farenin, içine işleyen o mis gibi yemek kokularının etkisiyle yemek odasına doğru büyük bir hevesle tünel kazması gibi, Balzac’ın da gece gündüz durmaksızın yazmasının hiç faydası olmamıştır. Gösterdiği olağanüstü çaba, onu bir adım bile ileriye götürmemiştir.

Balzac’ın bu yıllarda kaderinin kötü gitme nedeni yeterince güçlü olmaması değildir kesinlikle, aksine içinde birikmiş, onu içeriden zorlayan bir güç vardır, ama eksik olan cesarettir. Balzac, bir fatihin yaradılışına ve istediğini yapma gücüne sahiptir. Çok ender de olsa büyük bir üzüntüye boğulduğu durumlarda bile zekâsı, çalışkanlığı, bilgisi ve duyarlılığıyla meslektaşlarından çok üstün olduğunun farkındadır; ancak belki de ailesinin yıllar yılı onda yarattığı korkuyla kendine olan güveni sarsıldığından, ruhunda saklı cesareti nasıl açığa çıkaracağını bilmemektedir:

Gerçi cesurdum; ancak sadece yüreğimde, davranışlarımda değil.

Otuz yaşına kadar Balzac bir sanatçı olarak üstlenmesi gereken görevleri yerine getiremeyecek, özel yaşamında ise kadınlara yaklaşmaya cesaret edemeyecektir. Her ne kadar böyle bir şeyi düşünmek tuhaf da olsa, ilerleyen yıllarda öylesine keyif düşkünü, öylesine coşkulu olacak bu adam, gençliği boyunca neredeyse hastalık derecesinde utangaç biridir.

Ancak utangaçlık her zaman zayıflıktan ileri gelmez; sadece dengede durabilen insan tam anlamıyla kendine güvenir, ama neye yarayacağı henüz bilinmeyen kullanılmamış bir güç fazlası, huzursuzluk yaratan şiddetli darbeleriyle insanın ruhunu sarsabilir. Kendine karşı duyduğu üstünlük duygusu ile başkalarının karşısında duyduğu, henüz hayata geçirilmemiş bu gücü açıklayamamaktan kaynaklanan korku arasında bir gidip gelmedir bu. Genç Balzac âşık olmaktan değil, kendi şiddetinden korktuğu için kadınlardan kaçmaktadır. Şehvet duygusu bile onda çok geç uyanmıştır.

> Çalışmaları yüzünden normalden çok daha uzun süren ergenlik döneminden, şehvet ve arzularını yaşamakta çekingen erkekliğinden kendisi de söz etmektedir.

Ancak bu içine kapalı, geniş omuzlu, zenciler kadar dolgun dudaklı delikanlının kanı öyle bir kaynamaktadır ki, sonunda bir erkeğe bahşedilebilecek en güçlü cinsel beceriyi kazanır: kör topal demeden davranma becerisini. Balzac'ın ne bedeni ne de hayal gücü bir kadında gençlik ya da zarafet arar. Parasızlık içinde geçen yıllar boyunca masanın üzerine bir mönü yazan ve bayatlamış bir ekmeği çiğnemeye çalışırken tatlılar, börekler yediğini hayal eden bir iradenin büyüsüdür bu; bu adam, arzuları devreye girdiği anda bütün dişilerde, Hekabe'de[10] bile Helena'yı[11] görebilir. Ne yaşlılık ne buruş buruş olmuş yüz hatları, ne şişmanlık ne de çirkinlik ona engel olabilir. Kimi istiyorsa onu sevecektir ve neye haz duyuyorsa onu elde edecektir. Yazar olarak kalemini nasıl gelişigüzel her türlü pisliğe bulaştırmaya hazırsa, erkek olarak da kendini ailesinin esaretinden kurtarabilecek her kadına peşkeş çekmeye hazırdır; güzel ya da çirkin, vurdumduymaz ya da huysuz, hiç önemli değil. Talip olduğu ilk kadın –tıpkı kitapları gibi– anonimdir.

> Benim için etrafa bakın –diye yazar bu sıra dışı idealist yirmi iki yaşında kız kardeşine–, varlıklı bir dul bulmaya çalış... ve beni öv ona: Yirmi iki yaşında, iyi bir delikanlı, iyi görünümlü, heyecan dolu, ateşli gözleri var! Bulunmaz bir koca!

Honoré Balzac o dönemde kendi değerini sıfırladığından, Palais Royal kitapçılarında olduğu gibi, evlilik pazarında da ucuza satın alınabilecek durumdadır. Balzac günün birinde biri onu teşvik edinceye dek kendine inanmayacaktır. Başarılı olacağına dair onu yüreklendiren bir yayıncı, bir eleştirmen ya da ona bir gülücük bahşeden bir kadın olsa, utangaçlığı uçup gidecektir. Ancak şöhret onu istememiş, kadınlar onu dikkate almamıştır; böylece Balzac hiç değilse yeryüzünün üçüncü hazinesine sahip olmak istemiştir: para ve parayla birlikte özgürlük.

Kadınların bu isimsiz genç öğrenciyi pek de öyle yüreklendirmemiş olmaları anlaşılır bir durumdur. “Oldukça çirkin genç bir adam”; böyle başlar Vigny, Balzac’ı tasvir etmeye; bu yıllarda Balzac, yeteneği gibi dış görünüşünü de umursamamaktadır. Erkek arkadaşları bile saçlarında bir parmak yağ olduğunu, hızlı konuştuğunda salyalar akan çirkin dişlerini, tıraşsız yüzünü ve pis sakallarını, bağlanmamış ayakkabı bağcıklarını görüp rahatsızlık duyarlar. Babasının eskimiş giysilerini oğluna uygun olarak biçme görevini üstlenen Tourslu yaşlı terzi, Balzac’ın kalın ensesi ve geniş omuzları altındaki giysiyi modaya uygun bir kupa oturtamaz. Balzac döneminin zarif beyefendileri gibi çalımlı çalımlı yürümeye ya da parkenin üzerinde dans etmeye kalkıştığında, doğuştan bodur olmasının, kendisini gülünç duruma düşürdüğünün farkıdadır. Üstelik kadınlar karşısında aşağılık duygusuna kapılmasına yol açan bu durum onu hep, kendisiyle baş başa kaldığı çalışma masasına sürüklemiştir. Güzel bir kadın ona yaklaştığında utangaç bir şekilde gözkapaklarının altına saklanan “ateşli gözler” ne işe yarar? Kendisinden bin kat daha aptal olanlar saçma sapan şeyler söyleyerek yaltaklanabiliyorken, Balzac aklından geçenleri dile getiremiyor ve işe yaramaz birkaç sözcük kekelemekten başka bir şey yapmıyorsa, bütün o zekâ, bilgi ve içindeki coşku ne işe yarar? Genç adam, bin kez daha iyi konuşabileceğinin, bir kadını baştan çıkarma, erotik ve ayrıca cinsel olarak mutlu etme yeteneğinin, şu saplı gözlüklerle ortalıkta dolaşan, şık fraklarının ve düzgün bağlanmış kravatlarının içindeki yakışıklılarınkiyle ölçülemeyecek kadar şiddetli olduğunun farkındadır.

Tatmin olmaz bir sevgi açlığı duyduğu için gelecekte yazacağı tüm eserleri, zekâsını ve sanatını, ruhunu ve bilgisini ışıl ışıl parlayan gözlerle bir kadına doğru eğilme ve kadının omuzlarının hafifçe titreyişini hissetme sanatına feda etmeye hazırdır. Ne var ki, hayal gücünün baskın çıkmasıyla hemen alevlenip bütün bir dünyayı aydınlatabilecek bu tarz başarıların zerresi bile ona bahşedilmemiştir. Adının yayıncılara bir şey ifade etmemesi gibi, bakışları da kadınlara bir şey ifade etmemektedir ve gençliğinde yaşadığı bu başarısızlıkları *Tılsımlı Deri*'de kahramanı Raphael'e anlattıran yine Balzac'tan başkası değildir:

> Kendini ifade etmek konusunda her zaman engellenmiş ve ket vurulmuş ruhum giderek hep daha fazla içine kapanıyordu. Açık ve doğal bir insandım aslında; ama soğuk ve yapmacık izlenimi bırakıyor olmalıydım. Ürkek ve beceriksizdim; sesimin en ufak bir etkisi olabileceğinden bile kuşkuluydum; kendime katlanamıyordum, çirkin olduğumu düşünüyor ve kendimden utanıyordum. Kendi çaresizliği içinde yetenekli kişileri her zaman ayakta tutan ve bana da, "Cesaret! İleri!" diye haykıran o iç sese rağmen, yalnız geçen saatlerde şimşek gibi bir anda bana nasıl bir güce sahip olduğumu gösteren esinlere rağmen, halkın hayran kaldığı popüler eserleri hayalimdeki sanat eserleriyle karşılaştırdığımda içime doğan umuda rağmen, bir çocuk kadar korumasızdım. En vahşi hırslara tutsak olmuştum, büyük işler başarmak için doğduğuma inanıyordum, ama aynı zamanda bir hiç olduğumu da hissediyordum... Akranlarım arasında burunları havada dolaşan, manasız şeyler zırvalayan ve hiç çekinmeden kadınların yanına sokulan bir sürü palavracıyla karşılaşıyordum. Çok iyi becerdikleri utanmazlıkları, bastonlarının başıyla oynayış tarzları, palavralarla dolu, süslü püslü gevezelikleriyle en çok bunlar beni etkiliyordu. Konuşmalarıyla, en güzel kadınları acınacak hallere düşürüyorlardı, hepsiyle yattıklarını iddia ediyor ya da en azından öyle davranıyorlardı, sonra da bu tarz eğlencelerin kendileri için hiçbir anlam ifade etmediğini söyleyip soylu tavırlar takınıyorlardı. En erdemli, en iffetli kadınlar onların gözünde çok kolay birer avdı; basit tek bir sözcük, küçük bir düşündürücü jest, kaçamak bir bakış, kadını elde etmeye yeterdi! Şerefim ve onurum üzerine yemin ederim: Eskiden, güç ya da

> edebiyat dünyasında ün kazanmak genç, çekici ve zarif bir bayanın ilgisini çekmekten daha kolay gelirdi ... Eskiden uzaktan uzağa benim olsun diye dua ettiğim, kalbimi tamamen vermeye hazır olduğum yeterince kadın gördüm, her türlü sınava hazırdım, yüreğimi paramparça edebilirlerdi, öyle güçlüydü ki duygularım, kendimi feda etmekten, eziyet çekmekten hiç korkmazdım. Oysa onlar kapımda bekçi olmalarını bile istemeyeceğim sersemlere aittiler. Açıkça belliydi ki, sahte bir ışığın altında hareket eden ve bütün düşüncelerine herkesin bildiği cümleleri giydiren ya da bunları modaya uygun konuşma tarzlarına uyduran bu yapmacık toplulukta ben çok nahif kalıyordum. Kaldı ki ne sessizliğimi söze dökebilmeyi ne de gevezelik ederken suskun kalmayı becerebiliyordum. Bu nedenle içimi kasıp kavuran ateşi, kalbimde saklı tutmalıydım. Ancak kadınların sahip olmak isteyebileceği bir ruhum vardı; özledikleri coşkularla dolu, bütün aptalların sadece öyleymiş gibi gösterip hava attığı güçlere ben gerçekten sahiptim... İnsanın aşk için doğduğunu hissetmesi, bir kadını mutlu etmek için var olduğunu bilmesi, ama tek bir insan bile bulamaması, ne cesur ve kibar bir Marceline ne de herhangi bir yaşı geçkin markiz! Hazinelerle dolu dilenci bohçasıyla dolaşmak, ama onlara hayran kalacak ne bir çocuğa ne de meraklı genç bir kıza rastlayabilmek. Umutsuzluk içinde ölmek istediğim o kadar çok an oldu ki!

Ama Balzac, gençlerin, yaşamayı hayal ettikleri aşklara teselli buldukları küçük maceralardan bile mahrumdur. Küçük bir kent olan Villeparisis'de ailesinin gözü hep üzerindedir. Çok az olan aylık harçlığı, onun Paris' teki en fakir oynak işçi kızını bile akşam yemeğine davet etmesine izin vermemektedir.

Ancak suyun önündeki set ne kadar yüksekse, seti aşmak isteyen dalga da o kadar güçlü olur. Oruç tutan ve bedenini dünyevi zevklerden mahrum bırakan bir münzevi gibi Balzac, hayal gücüyle yarattığı eserleri sayesinde kadınlara duyduğu arzuyu ve şefkat ihtiyacını bir süreliğine bastırmayı başarır. Romanlarında, gerçekliğin yerini alan hayali yaşantılara bırakır kendini ve son derece bayağı kadın kahramanlarıyla kendinden geçer. Ancak bu hayal gücü –*circulus vitiosus* (kısırdöngü)– içinde yanıp tutuşan özü beslemeye yarar sadece. Yirmi iki yaşındaki Balzac giderek şiddetlenen

arzularla dolup taşmaktadır. Ölçüsüz bir aşkı sonuna kadar yaşayabilmek için sadece tek bir kıvılcım yeterli olacaktır. Karmaşık, dumanlı ve eziyet dolu hayallerle yaşama dönemi geride kalmıştır. Balzac bu yalnızlığa dayanamayacak hale gelmiştir. Artık yaşamalıdır, artık sevmeli, sevilmelidir. Kaldı ki iradesini devreye soktuğu her yerde Balzac, bir toz zerreciğinden sonsuzluk yaratabilen biridir.

Hava, su ve ateş gibi diğer doğal elementler misali bastırılan tutkular da istinat noktasına çıktığında, en beklenmedik anda büyük bir şiddetle patlak verme eğilimindedir. Balzac'ın en önemli deneyimi o küçük kentte, aslında her zaman çok tedbirli davranan ailesinin neredeyse yanı başında başlar. Bir rastlantı sonucu Berny ailesinin Paris'teki evi, tıpkı Villeparisis'deki yazlık evleri gibi, Balzac ailesinin *pied-à-terre*'inin (her zaman kullanmadıkları, ama uğradıkça kaldıkları ikinci evlerinin) yanındadır. Bunun sonucunda kısa sürede aralarında bir yakınlık kurulur, ki küçük burjuva Balzac ailesi için hiç de azımsanmayacak bir şereftir bu. Gerçek bir valinin oğlu ve bizzat *Conseiller à la Cour Impériale* (imparatorluk sarayında danışman) olan Mösyö Gabriel de Berny soylu bir kökene sahiptir; kendinden epeyce genç olan karısının pek de soylu bir aileden geldiği söylenemez, buna karşılık çok daha ilginç biridir. Karısının babası Philip Joseph Hinner, Wetzlar'lı köklü bir Alman müzisyen ailesinden gelmektedir ve oda hizmetçisi Marguerite de Laborde'u ona eş olarak uygun gören Marie-Antoinette'in özel himayesine nail olmuştur. Hinner'in genç bir yaşta, otuz yaşında ölmesinin ardından kraliyet ailesiyle ilişkiler daha da güçlenmiştir; çünkü dul eşi ikinci evliliğini, tehlikeli dönemlerde en sadık hizmetkâr olduğunu kanıtlamış ve tutuklu kraliçeyi *Conciergerie*'den kurtarmak için hayatını tehlikeye atıp Koblenz'ten geri dönerek imkânsızı denemiş kralcıların en cesuru Şövalye de Jarjailles'le yapmıştır. Yedi çocuk, inanılmaz güzellikte kızlar ve sevimli oğlanlar, geniş köy evine canlılık ve neşe katmaktadır; evden kahkahalar yükselir, şakalaşılır, oyunlar oynanır ve zevkli sohbetler edilir. Mösyö Balzac, gözleri görmemeye başladığından beri biraz huysuzlaşıp tuhaflaşan evin beyine hoşça vakit geçirmeye çalışmaktadır. Madam Balzac ise, kendisiyle yaklaşık aynı yaşta ve aynı şekilde romantik bir karaktere sahip olan kadınla arkadaşlık kurar. Laure Balzac genç kızların oyun arkadaşı olur.

Elbette tüm bunlara uygun olarak Honoré de bu durumdan nasiplenecektir. Anne babası edebî çalışmalarını pek ciddiye almadığından ve hiçbir işe yaramayan gencin barınması ve yeme içmesi için en azından yararlı bir şey yapması gerektiğinden, romanı üzerine çalışmadığı saatlerde, küçük kardeşi Henri'ye ders çalıştırması istenir. Alexander de Berny de hemen hemen aynı yaşta olduğundan, ders tekrarları için her ikisiyle birden çalışması kadar doğal bir şey yoktur ve böylece ailesine sırtını dönmek için her türlü fırsatı değerlendiren yirmi iki yaşındaki genç, Berny'lerin rahat ve neşe dolu yazlık evlerine sık sık gidip gelmeye başlar.

Kısa sürede Balzac ailesi bazı şeylerin farkına varır: Öncelikle Honoré'nin ders vermediği günlerde de Bernylerin evine gittiğini, bütün öğleden sonra ve akşamlarını onlarda geçirdiğini, ayrıca üstüne başına dikkat ettiğini, daha girişken ve çok daha sevimli olmaya başladığını fark ederler. Annesi için bu bilmeceyi çözmek pek zor değildir. Honeré âşık olmuştur ve kime âşık olduğu bellidir. Madam de Berny'nin evli olan kızının dışında bir de Honoré'den sadece birkaç yaş küçük olan Emmanuele adında rüya kadar güzel küçük bir kızı vardır – "Öyle etkileyici bir güzelliği vardı ki, egzotik bir çiçek gibiydi!" diye yazacaktır Balzac yirmi yıl sonra. Balzac ailesi bıyık altından gülmektedir. Bu hiç de kötü değildir ve bugüne kadar kimsenin dikkatini çekmeyi beceremeyen oğlanın kalkıştığı şeylerin içinde en akıllıcasıdır; çünkü Berny ailesi Balzac'lardan daha saygın bir ailedir ve –Anne Balzac'ın dikkatinden asla kaçmayacağı üzere– fazlasıyla varlıklıdırlar. Bu kadar nüfuzlu bir çevreden gelen biriyle evlenirse Honoré kendine hemen kazançlı bir konum edinecek, üstelik bu yeni konumu küçük yayıncılar için durmaksızın roman üreten birinin konumundan daha saygın olacaktır. Böylece bu sevindirici samimiyeti içten içe onaylarlar; Anne Balzac, büyük olasılıkla gizliden gizliye, evlilik sözleşmesi sayesinde gelecek yuvarlak drahomaların miktarını kestirmeye çalışmakla meşguldür. Honoré Balzac ve Emmanuele Berny'nin karşılıklı olarak akrabalıklarını ilan eden imzalarıyla süslü evlilik sözleşmesini hayal etmektedir.

Ancak tam anlamıyla bir burjuva anlayışına sahip Anne Balzac oğlunun geleceği için ne kadar çaba gösterirse göstersin, oğlunun aklından geçenleri hiçbir zaman kavrayamamıştır, bu onun kaderidir. Bu sefer tamamen yanılmıştır. Honoré'yi cezbeden büyüleyici genç kız Emmanuele

de Berny değil, evli kızı sayesinde çoktan büyükanne bile olmuş annesi Laure de Berny'dir. Dokuz çocuk doğurmuş kırk beş yaşındaki bir kadının bir başka aşka daha tutulması; işte bu kimsenin aklına gelmeyecek en uzak ihtimaldir. Fotoğrafları günümüze kadar ulaşmadığından, Madam de Berny'nin gençliğinde güzel olup olmadığını bilmiyoruz. Kesin olan tek şey, kırk beş yaşındaki bu kadının normal bir erkekte cinsel arzu uyandırmasının pek mümkün olmamasıdır. Yüz ve vücut hatlarının taşıdığı melankolik yumuşaklık çekici olsa bile, fiziği çoktan bozulmuş olmalıdır. Kadınsı olan her şey anneliğe özgü olanların içinde eriyip gitmiştir. Ama Balzac bu bedende, tüm çocukluğu boyunca kendi annesinde özlemini çektiği böyle bir annelik aramış ve bulmuş olsa gerektir. Koruyucu melek misali, ilerledikleri yolda dehalara eşlik eden o gizemli içgüdü sayesinde Balzac, içinde yatan gücün yönlendirilmeye, kendi yontulmamış yönlerini ise zarar vermeden inceltip düzeltecek, dokunuşuyla bütün gerilimleri çözüp dağıtacak bilgili ve sevgi dolu bir ele ihtiyaç duyduğunun farkındadır. Cesaret verecek ve aynı zamanda ona yanlışlarını gösterecek, ama bunu sert, eleştirel bir tarzda yapmayacak, aksine yardımcı olacak ve onunla birlikte yaratacak, düşüncelerini anlamaya çalışacak ve olağanüstü hayallerinin saçmalık, delilik olduğunu düşünüp küçümsemeyecek bir el. Annesinin gereksiz bir küstahlık olarak algıladığı, ancak onun kendini açıp zenginleştirmeye duyduğu o ihtiyaç, kendini ifade etmekten aldığı o delice keyif, neredeyse annesi yaşında olan ve Balzac projelerini anlatırken ışıl ışıl parlayan, zeki ve yumuşak bakışlarıyla onu onaylayan bu kadının yanında nihayet güven içinde dışa vurulabilecektir. Bu kadın, onun basit hata ve yanlışlarını, beceriksizliklerini ve patavatsızlıklarını şefkatle, ilgiyle yaklaşıp düzeltecektir, annesi gibi emredici sert bir tarzla değil de onu sessizce biçimlendirerek, dikkatlice eğiterek ve sadece ona yardım edip onu dinleyerek bile Balzac'ın kendine güven kazanmasını sağlayacaktır. *Madam Firmiani*'de Balzac bu zihinsel karşılaşmadan duyduğu mutluluğu anlatır:

> Sözcüklere uyum içinde eşlik eden tatlı sesiyle büyüler yaratan, dahası bu büyüyü tüm tavırlarında taşıyan bir kadınla karşılaşma şansını yakalayabildiniz mi hiç? Konuşmasını da susmasını da bilen bir kadın, şefkatle karşısındakini ele geçiren, sözcüklerini keyifle seçen ve konuşması tertemiz bir kadın? Şakalaşmaları okşama gibi, eleştirileri yaralamıyor insanı; bir konudan kavga eder gibi söz

> etmiyor, konuşmayı yönlendirmek ve doğru yerde kesmekle yetiniyor. Davranışları sevgi dolu, yüzünde gülümseme, zorla kibar olmaya çalışmıyor; bir şeylere canı sıkıldığında bile derin endişelere kapılmıyor, beklediği saygı tatlı bir gölgeden fazlası değil; seni hiçbir zaman yormuyor, seni kendi kendinle ve onunla rahat bırakmasını biliyor. Bu hoş zarafet dokunduğu her şeye nüfuz ediyor. Evindeki her şey göze hoş geliyor, evin havasını içine çektiğinde kendini yurdunda hissediyorsun. Bu kadın doğal. Hiçbir şeyi zorla, gösteriş için yapmıyor, duyguları içten olduğundan bunları kolaylıkla dile getirebiliyor... Yumuşak ve neşeli aynı zamanda, kendine özgü çok hoş bir teselli etme tarzı var. İnsan onu öyle seviyor ki, bu melek bir hata yaptığında, hatasında bile haklılık payı olduğunu düşünmemek elde değil.

Hem sonra, bu çevrede o kadar yeni, o kadar farklı bir ortama girmiştir ki Balzac! İnsanların yaşadığı çağla kurdukları bağı herkesten daha iyi kavrayabilen bu delikanlının kadınla ilişkisi, ona tarihi canlı bir şimdiki zaman olarak hissetme ve yaşamayı öğretmiştir. Laure de Berny' nin vaftiz törenine, vaftiz anne ve babası olarak Fransa kralı ve kraliçesini temsilen Dük de Fronsac ile Prenses de Chimay katılmışlardır. XVI. Louis'ye atfen adı Laure Luise'dir, Marie-Antoinette'e atfen de Antoinette adını almıştır. Üvey babası Şövalye de Jarjailles'in malikânesinde, kraliçenin en sadık hizmetkârı olan bu adamın ağzından, ölüm tehlikesi altında gizlice *Conciergerie*'ye girip kraliçeden sevgilisi Fersen'e yazdığı mektupları nasıl aldığını dinlemiştir. Belki de Laure de Berny, Balzac'a idam sehpasındaki mendilin yanında kana bulanmış olarak bulduğu kraliçenin müteşekkir mektubunu, o sarsıcı mektubu bile göstermiş olabilir: "Çok güzel bir düş gördük, hepsi bu. Ancak bu vesileyle, bana olan bağlılığınızı bir kez daha göstermiş olmanız, benim için büyük bir kazançtır." Öyle anılardır ki bunlar, binlerce ayrıntısıyla insanın hayal gücünü harekete geçirip duyguları canlandırır, iradesini yaratmaya ve figürler oluşturmaya sürüklerler. Genç Balzac'ı getirelim gözümüzün önüne, gençliğini hücreye kapatılmış gibi hissettiği bir okulda geçiren o terk edilmiş çocuğu ve Lesdignières Sokağı'ndaki yoksul tavan arasını ve ailesinin kiranın yüksek oluşu, faizler, yatırımlar ve emeklilik, artık para kazanması ve sıradan bir burjuva ya da küçük bir memur olması gerektiği konusunda durmaksızın yaptığı

serzenişleri. Kadının zarif, yumuşak sesiyle yıkılmakta olan krallık hakkında anlattığı olağanüstü efsaneleri ve ürkütücü devrim hikâyelerini nasıl da can kulağıyla dinlemiş olmalıdır. Üstelik meraklı, sabırsız davranışları hiç terslenmemekte, aksine bir annenin sıcak bakışıyla karşılık bulmaktadır. Bu sohbetler sırasında Balzac, hayal gücünün kanatlandığını, yüreğinin daha hızlı çarptığını hissetmektedir; yumuşak tavırlı öğretmeni sayesinde sabırsız şair, yaşama ilk bakışını kazanır.

Madam de Warens, genç Jean-Jacques Rousseau'yu yanına aldığında da olaylar aynı şekilde başlamıştır. O da beceriksiz, olgunlaşmamış, heyecanlı genci biraz olsun yönlendirip ona yol göstermek ve onu yetiştirmek istiyordu. O da tecrübelerini tecrübesiz birine aktarmaktan başka bir şey düşünmüyor ve başka bir niyet beslemiyordu. Ancak öğretmen ile öğrencisi arasındaki duyguların farkına varılmaksızın erotizme dönüşüvermesi çok kolaydır. Anlayış dolu dersler istemeden şefkate, saygıya, aşka; güven içinde bir arada olma isteği de daha derin, daha özel duygulara dönüşür. Başlangıçta Madam de Berny de bu ateşli delikanlının utangaçlığı konusunda yanılır ve onun, konumundan dolayı saygı duyduğu için böyle davrandığını düşünür. Oysa de Berny onaylayıcı şefkatli tavırlarıyla Balzac'ın kendine güvenini ortaya çıkarmaya çalışırken, ne büyük bir gücü özgürleştirdiğinin, tek bir bakışıyla bile yıllarca bastırılmış bir ateşi nasıl körükleyebileceğinin farkında değildir. Balzac gibi hayalleriyle yaşayan biri için yaşın önemli olmadığı ve sınırsız tutkular duyma yeteneği sayesinde bir anneyi, bir büyükanneyi bir kez daha arzulanmaya değer biri haline getirebileceği aklına bile gelmez. Ancak Balzac'ın sevme arzusu, bu biricik arzu, kuvveden fiile çıkmakta, mucizeler yaratmaya çalışmaktadır.

> Sizi ilk gördüğümde, bütün bedenim sarsıldı ve hayal gücüm ateşlendi: Sizde mükemmel bir ruh bulduğumu düşündüm... Ne tür bir ruh olduğunu söyleyemem. Ama sonuçta bu düşüncelerle dopdoluyken, başka hiçbir şeye bakmıyor ve yalnızca içinizdeki bu bulunmaz mükemmelliği görüyorum.

Hayranlık arzuya dönüşmüştür ve artık arzulama cesaretini kazanan Balzac hiçbir şeyin kendisini engellemesine izin vermeyecektir.

Madam de Berny korkar. Öylesine yumuşak, anne sıcaklığına sahip bu kadın gençliğini hiç de bir azize gibi geçirmemiştir. Evlendikten hemen sonra –en az yirmi iki yıl önce– siyah saçlı genç bir korsanla ateşli bir aşk ilişkisi yaşamıştır ve bunun son aşk ilişkisi olmadığına da şüphe yoktur. Hatta Villeparisis'deki söylentiye göre, son iki çocuğu, gözleri neredeyse kör olmuş yaşlı eşinin ismini taşısa da ondan değildir. Dolayısıyla bu delikanlının duyduğu tutkunun karşısında, tehlikeye düşebilecek sahte bir katı kurallı ahlak bile yoktur aslında. Ancak kırk beş yaşında yetişkin bir kadın olan de Berny, çocuklarının gözü önünde yaşça kızından daha küçük olan genç bir adamla aşk yaşamanın saçmalığının farkındadır. Devam etmesi mümkün değilse, bu tatlı belaya bulaşmanın ne anlamı olacaktır? Böylece –günümüze ulaşmayan bir mektupta– Balzac'ın aşırı coşkularla yüklü duygularını reddederek bunları arkadaşlık sınırları içinde tutmak ister. Yaşını gizlemek yerine, özellikle vurgular; ancak Balzac sert bir cevap verir. Sonradan *Evde Kalmış Kız*'da anlatacağı, yirmi üç yaşındaki delikanlının kırk yaşındaki bir kadına duyduğu aşkla herkesin alay etmesinden korkan trajik kahramanı Athanase Granson kadar korkak değildir.

Balzac bu kadını karşı koymaktan vazgeçirmeye kesin olarak kararlıdır ve neredeyse öfkeyle şunları söyler:

> Yüce Tanrım, kırk beş yaşında olup da hâlâ sevilmeye değer bir kadın olsaydım – ah, ne kadar da farklı davranırdım sizden! Ne büyük bir sorundur bu: hayatının ikinci baharında, Âdem ile Havva'yı mutsuzluğa iten elmayı koparmaktan çekinen bir kadın olmak.

Oysa Madam de Berny bu heyecanlı delikanlıyı gerçekten sevdiği için onun ısrarcı tavrına kolayca teslim olmaz; haftalarca, aylarca şiddetle direnir. Ancak Balzac bu ilk aşkına tüm ihtirası ve arzularıyla sarılmıştır. Özgüvenini kazanmak uğruna bu ilk ve belirleyici zafere ihtiyacı vardır. Evliliğinde hayal kırıklığına uğramış ve bu büyük arzu sayesinde içinde yeniden arzular uyanmaya başlamış yalnız, zayıf bir kadın, tüm dünyayı boyunduruğu altına alabilecek kadar güçlü bir iradeye nasıl karşı koyabilir? Serin bir ağustos gecesinde, yaşanması gereken ne varsa yaşanır.

Karanlıkta, yazlık evin parkına açılan bahçe kapısının mandalı yavaşça oynar. Zarif bir el korku içinde bekleyen delikanlıyı içeri alır ve o sevgiyle dolu şaşkınlıklar gecesi başlar. Mutlu çocuk-adamın yaşamı boyunca sadece bir kez tadabildiği ve bir daha asla tekrarlanmayacak o gece!

Küçük yerlerde hiçbir şey uzun süre gizli kalmaz. Genç Honoré'nin Madam de Berny'yi sık sık ziyaret etmesi çeşitli tahmin ve dedikodulara yol açar. Bernylerin evinde huzursuzluklar başlar ve çeşitli sahneler yaşanır; çünkü evdeki üç kız için –en büyükleri artık evlidir– öz annelerinin neredeyse kör olan babalarına ihanet ettiğini görmekten daha acı verici bir şey olamaz ve bu davetsiz âşığın evlerinde kalmasını önleyebilmek için her şeyi yaparlar. Madam Balzac, nihayet gerçeği sezmeye başladığında, daha da büyük bir sarsıntı yaşar. Yetişme çağında oğluyla neredeyse hiç ilgilenmemiştir; onun serbest tavırlarını, sevecenliğini, kendine güvenini büyük bir güçle bastırmaya ve ne pahasına olursa olsun ilişkilerini belli bir mesafede tutup onu kendine tabi kılmaya çalışmıştır. Oğlunun, Madam de Berny'de bir yardımcı, bir arkadaş, bir danışman bulduğunu, bir anne olarak aslen kendisinin üstlenmesi gereken her türlü rolü ona biçip üstüne üstlük onun sevgilisi olduğunu fark ettiği an, bu buyurgan kadının içinde vahşi bir kıskançlık uyanır. Kendi buyurgan ve sert tavrına oranla şefkatli ve yumuşak tarzıyla oğluna daha çok söz geçirebilen bu kadından uzaklaşması için onu, 1822 ilkbaharında Villeparisis'den ayrılmaya ve Bayeux'ye kız kardeşi Madam Surville'in yanına gitmeye zorlar. Son anda kaçmaması için ona posta arabasına kadar eşlik eder. Fabrika gibi roman üretme işini daha önceleri sadece para kazanma yollarından biri olarak gördüğü halde, şimdi edebiyat çalışmalarında ona yol gösteren biri rolüne bürünmeye kalkar. Honoré'nin romanlarının müsveddelerini kendisine göstermesini ve eleştirilerini dinlemesini ister. Ama artık çok geçtir. Balzac, Madam de Berny'nin şefkatli, huzur dolu yaklaşımı ile annesinin buyurgan tavrı arasında ayrım yapmayı öğrenmiştir. Annesinin öfkeli tavırlarına olduğu gibi, şimdi gösterdiği yapay, gecikmiş ilgiye karşı da kayıtsız kalır. Korkusu kalmamıştır artık, bununla birlikte ona duyduğu saygı da uçup gitmiştir. Madam Balzac, o güne kadar sözünü her zaman dinlemiş olan oğlunun ilk kez böylesine sert, böylesine kararlı bir biçimde direnç gösterdiğini görür.

Honoré'ye müsveddelerini dikkatlice gözden geçirmesini söylemiştim, diye yazar kızına öfkeyle. Bunları, edebiyat dünyasında daha tecrübeli birilerine göstermesini istemiştim ondan... Honoré, sanki sözlerimin en ufak

bir önemi yokmuş gibi davrandı. Sözümü dinletemiyorum artık. Honoré kendinden o kadar emin ki, müsveddelerini başkalarına gösterme ihtiyacı duymuyor.

Madam Balzac, oğlunun artık elinden kayıp gittiğini hissettiği an, onu zorla elinde tutmaya çalışır. Ancak iktidarı çoktan yıkılmıştır. Bir kadınla yaşadığı ilk başarı sayesinde Balzac gerçek bir erkek olmuştur. Yıllarca bastırılmış özgüveni inatla başkaldırmaktadır; çocukluğunun katili, yirmi yıl boyunca üzerinde uyguladığı dehşet saçan iktidarının sonsuza kadar yıkıldığının farkına varıp çaresizlik içine düşer. Bütün sitemler boşunadır. Balzac, ailesiyle bağını koparmıştır, kötü geçen çocukluğunu bir hastalık gibi atlatmıştır, iyileştiği bellidir, kendi gücünü hissetmekten aldığı olağanüstü keyfin tadını çıkarmaktadır. Artık evi ailesinin evi değildir, Madam de Berny'nin evidir. Ailesinin evindeki yalvarıp yakarmalardan, sitemlerden, isteri krizlerinden hiçbiri yoktur burada, şehirde kulaktan kulağa dolaşan gizli dedikodular da onu seven kadına kendisini özgürce ve tutkuyla teslim etme isteğinin önüne geçemez.

> Honoré –diye anlatır annesi kızına öfkeyle– günde iki kere o kadının evine gittiği takdirde, bunun saklı kalamayacağını anlamak istemiyor. Gözünün önünde duran gerçekleri görmüyor. Villeparisis'den yüzlerce mil uzakta olmayı isterdim! Bu hikâyeden başka bir şey yok aklında, üstelik kendini o kadına bu kadar çok adarsa bir gün bu ilişkiden usanacağını kavramıyor.

Anne Balzac'ın son umudu, oğlunun bu *passion qui le perd*'den (onu yıkıma sürükleyecek bu tutku) kısa sürede yorgun düşmesidir. Kırk beş, daha doğrusu artık kırk altı yaşındaki kadına karşı duyduğu bu aşktan oğlunun kısa sürede vazgeçeceğini düşünmektedir. Ama başından beri çocuğu hakkında ne kadar az şey bildiğini, görünüşte iyi huylu ve zevkine düşkün bir yaradılışa sahip bu gencin asla boyun eğmeyen sarsılmaz iradesinin gücünü ne kadar hafife aldığını bir kez daha fark edecektir. Bu tutku "mahvetmek"ten çok, özgüvenden yoksun delikanlının kendini bulmasına yardım eder. Sabırsızlık içinde bekleyen *homme-enfant*'ın (çocuk-adam) içindeki erkeği uyandıran de Berny, hızla baştan savma metinler yazan, kimsenin tanımadığı bu delikanlının içindeki romancının da

serbest kalmasını sağlar; de Berny'nin *conseils d'expérience*'ları (deneyimlerinden hareketle verdiği öğütler) sayesinde Balzac, gerçek Balzac olur.

> O benim, annem, arkadaşım, ailem, eşim ve danışmanım oldu, diyecektir Balzac sonraları. Benim yazar olmamı sağladı, gençken beni teselli etti, bana tat almayı öğretti, bir kız kardeş gibi benimle ağladı, güldü, her gün acılarımı dindiren tatlı bir uyku gibi geldi bana... O olmasaydı büyük ihtimalle ölmüş olurdum.

Madam de Berny, bir kadının bir erkek için yapabileceği her şeyi yapmıştır.

> En fırtınalı dönemlerimde cesaret veren konuşmaları ve özverili davranışlarıyla ayakta kalmamı sağladı ... Bir erkeği tüm kötülüklerden koruyan bir gurur kazanmamı sağladı... Bugün yaşıyorsam, bunu ona borçluyum. O benim her şeyimdi.

Dilecta'yla,[12] "seçtiği biricik kadın"la 1822'den 1833'e, yani Madam de Berny elli beş yaşına gelinceye değin geçen tam on yıl boyunca yaşadığı bu *amitié amoureuse* (aşk arkadaşlığı) on yıl sonra salt bir *amitié*'ye, arkadaşlığa doğru giderken, Balzac'ın bağlılığı ve sadakati daha da yücelip artar. Balzac'ın, Madam de Berny yaşadığı dönemde ve ölümünden sonra ona dair yazdığı ve içindeki her şeyi, erkeği, sanatçıyı, yaratıcıyı uyandıran, ona cesaret, özgürlük veren, içsel ve dışsal olarak güvende olmasını sağlayan bu *grande et sublime jemme, cet ange d'amitié'ye* (bu büyük ve yüce kadına, bu melek arkadaşa) duyduğu minnetin ifadesi olan tek bir şiiri vardır ve *Vadideki Zambak*'ta çizdiği ideal Madam de Mortsauf imgesinin bile bir "*loin reflet d'elle ... une pâle expression des moindres qualités de cette personne*" (onun çok uzak bir yansıması ... bu insanın onun düzeyine asla çıkamayacak renksiz bir portresi) olduğunu söyler ve bu kadının kendisi için ne anlam taşıdığını hiçbir zaman tam olarak dile getiremeyeceğini utanarak itiraf eder: "*Car j'ai horreur de prostituer mes propres émotions au public*" (çünkü kendi duygularımı ifşa etmekten utanıyorum). Ancak ona rastlamış olmanın hayatında bir daha

yaşayamayacağı en büyük mutluluk olduğunu, o zamandan bu yana ölümsüzleşen şu sözlerle ifade eder:

> Bir erkeğe ilk aşkı yaşatan bir kadının son aşkına denk düşebilecek hiçbir şey yoktur.

Madam de Berny ile karşılaşması, Balzac'ın yaşamını ortaya koyacak türden kesin bir sonuç olmuştur. Madam de Berny, sadece ailesinin baskı altında tuttuğu bir oğlanın içindeki erkeği ve değersiz romanlar yazan bir kölenin içindeki ümitsiz sanatçıyı serbest bırakmakla kalmamış, aynı zamanda gelecekte aşk yaşayacağı kadın tipini de belirlemiştir. Balzac bundan böyle bütün kadınlarda, bu ilk ilişkisinde yaşadığı gibi koruyucu, yumuşak tavırlarla yönlendiren özverili anne figürünü, bu yorulmak bilmez adamdan zaman ayırmasını beklemek yerine, çalışmalarının ardından onu rahatlatacak zamana ve güce sahip bir kadını arayacaktır. Hem ruhsal hem sosyal açıdan zarafet, aşkının önkoşulu olacak, anlayışı tutkudan daha önemli sayacaktır; daha tecrübeli ve –garip bir biçimde– yaşından dolayı onda saygı uyandıran kadınlarla yetinebilecektir. *La femme abandonnée* (Terk Edilmiş Kadın), *La Femme de trente Ans* (Otuz Yaşındaki Kadın) sadece romanlarının başlıkları değil, aynı zamanda yaşamının kadın kahramanları da olacaktır; hayatlarının sonbaharında artık olgunlaşmış, aşkta ve yaşamda hayal kırıklığına uğramış, artık kendileri için yaşamdan hiçbir şey beklemeye kalkmayan, bir kez daha sevilmeyi Tanrı'nın bir lütfu olarak gören, şaire bir yardımcı eş gibi seve seve hizmet edecek kadınlardır bunlar. Yosmalar, profesyoneller, şeytani, züppe kadınlar Balzac'a hiçbir zaman çekici gelmeyecektir. Sahte güzellikler onu baştan çıkartmayacaktır. Gençlik aklını başından almayacaktır, hatta Balzac, "genç kızlardan hiç hoşlanmadığını" etkileyici bir biçimde ifade de etmiştir; çünkü genç kızlar çok fazla şey istemekte ve pek az şey vermektedir.

Kırk yaşındaki bir kadın senin için her şeyi yapacaktır, yirmi yaşındaki ise hiçbir şey.

Farkında olmadan bütün ilişkilerinde, yaşadığı bu ilk aşkta bulduğu, kendisi için anne ve kız kardeş, arkadaş ve öğretmen, sevgili ve eş, yani aynı anda her şey olan, bütün sevgileri içinde barındıran aşkı arayacaktır.

10. Homeros’un *İlyada* adlı destanında Kral Priamos’un karısı. İlkçağ yazınında doğurgan ve bahtsız ana tipini canlandırır. (Y.N.)

11. Homeros’un *İlyada* adlı destanında Troya Savaşı’nın çıkmasına neden olan Kral Menelaos’un dillere destan güzellikteki eşi. (Y.N.)

12. “La Dilecta”; Balzac, Madam de Berny’ye bu adla hitap eder. (Ç.N.)

5

Ticari ara oyun

Balzac’ın hayattan beklediği ilk arzu gerçekleşmiştir. Özlemle beklediği bir sevgilinin yardımı ona bahşedilmiş ve yeni kazandığı bu özgüven sayesinde içsel bağımsızlığına kavuşmuştur. Şimdi de sıra asıl uğraşısına, eserine hazır olmak için dış dünyada bağımsızlık kazanmaya gelmiştir.

Yirmi beş yaşına kadar Balzac, zamanla bağımsızlığını kazanabilmek için hızla değersiz romanlar yazması gerektiğini düşünüyordu; 1824 kışının son günlerinde ansızın farklı bir karar aldı. Kitapçı ve yayıncı Urbain Canel’in Place Saint-André-des-Arts 30 numaradaki dükkânını roman deposundaki en yeni ürünü olan son romanı *Wann-Chlore*’u teklif etmek üzere ziyaret ettiği gün, Balzac’ın yaşamında karanlık bir dönüm noktası olmuştur. Bunun nedeni orada kötü karşılanması değildir. Aksine kitapçılık ve yayıncılık yapan Canel firması yöneticileri, Horace de St. Aubin firmasını yakından tanımakta, ihtiyaç neyse ona göre, cinayet romanları ya da duygusal ve egzotik romanlar ürettiğini ve bütün bunları çabucak teslim ettiğini bilmektedir. Mösyö Canel çok kısa bir süre önce tamamlanmış olan bu eseri hiç tereddütsüz kabul eder. Ama ne yazık ki, fırsattan istifade, Balzac’ı farklı ticari projelere de yönlendirir. Mösyö Canel Noel hediyeleri, dinî cemaate kabul törenleri ve zengin olmuş burjuva aileleri için muhteşem fikirleri olduğunu söyleyerek genç Balzac’ın aklını çeler. Fransız klasiklerine hâlâ talep vardır, ama ciro, bu saygıdeğer beyefendiler çok fazla yazdığı için düşmüştür. Molière ya da La Fontaine’in tüm eserlerinin o güne kadarki baskıları yığınlarca cildi içermekte, bunlarsa burjuva ailelerin

evlerinde çok fazla yer kaplamaktadır. Mösyö Canel'inse mükemmel bir fikri vardır: bu klasiklerin her birini tek bir cilt olarak yayımlamak. Tiyatro oyunları ve dram metinleri küçük puntolarla, her sayfada iki sütun yer alacak biçimde basılırsa, La Fontaine'in ya da Molière'in bütün eserleri kolaylıkla bir kitapta toplanabilecektir. Üstelik kitap bir de hoş vinyetlerle süslenirse, peynir ekmek gibi satacaktır. Planın bütün ayrıntıları düşünülmüş, hatta "La Fontaine" projesine de başlanmıştır. Bu olağanüstü projeyi gerçekleştirebilmek için sadece küçük bir ayrıntı eksiktir, o da bu iş için gereken sermayedir.

Doğası gereği her zaman coşkulu ve hayalperest biri olan Balzac bu plandan etkilenir ve Canel'e bu riskli kitap işine girişeceğini söyler. Aslında bu tarz karanlık işlerin peşinden koşmak için bir gerekçesi yoktur. Kendi firması, roman fabrikası Horace St. Aubin'de işler, yorulmadan çalışabildiği ve edebî kaygılar taşımadığı için yolunda gitmektedir. Yirmi beş yaşındaki Balzac, ayda düzinelerle tüy kalem ve birkaç paket kâğıt harcayarak yılda düzenli olarak birkaç bin frank kazanmaktadır. Ama yeni yeni kazandığı özgüveniyle birlikte Balzac'ın talepleri de artmıştır. Saygın bir hanımefendinin âşığı olduğu için, artık yirmi yaşındaki bir öğrenci gibi tavan arasında yaşamamalıdır; Tournon Sokağı'nda bir apartmanın beşinci katındaki odasının kendisine layık olmadığını düşünmeye, burayı çok dar bulmaya başlamıştır. Yazdığı her satırdan, her sayfadan, her ciltten, her romandan para kazanabilmek için böylesine eziyet çekmesi ne kadar küçük düşürücü, yorucu, faydasız bir iştir. Bu durumda özgürlüğü, bağımsızlığı daha çabuk kazanma yolunu neden seçmesin ki? Neden bu işe birkaç bin frank yatırmasın ki? Bu işin yanı sıra yine saçma sapan romanlar, gazete yazıları ve bütün bu anonim saçmalıkları yazmaya devam edebilir, nasıl olsa çok kolay ve çok hızlı yazabilmektedir. Sonuçta Beaumarchais gibi bir dâhinin, kendi işinin yanı sıra Mösyö Voltaire'in eserlerini de yazmasının ona bir zararı olmamıştır. Üstelik Ortaçağ'ın önemli hümanistleri de yayıncıların düzeltmenleri ve teknik danışmanları değil miydi zaten? Hangi yoldan olursa olsun, çok para kazanmak Balzac'a hiçbir zaman alçaklık gibi görünmemiş, aksine Balzac, bunu kişinin yeteneğinin kanıtı olarak görmüştür. Asıl budalalık, çok çalışarak az para kazanmaktır, zekice olan ise tek hamlede turnayı gözünden vurmaktır. Sonuçta bu dönemde Balzac'ın, gelecekte kararlı bir biçimde gücünü asıl yapmak istediği şeyde

kullanarak gerçek bir eser, kendi imzasını taşıyan bir sanat eseri yaratabilmek için gerekli olan sermayeyi sağlaması gerekmektedir.

Balzac çok düşünmez. Ne zaman ticari bir girişimden söz edilse, mantıklı davranıp riskleri hesaplamak yerine, bitmez tükenmez hayal gücü işlemeye başlar; riskli işlere girişmek onun için tıpkı yazmak, yaratmak gibi bir keyiftir. Balzac edebî kibrinden dolayı, ticari işleri asla küçümseyen biri olmamıştır. Her şeyin ticaretini yapmaya hazırdır; kitaplar ve resimler, demiryolu hisseleri, arsalar, odun ve madenler. Tek hırsı, nerede ve nasıl olursa olsun enerjisini dışarı boşaltmaktır. Genç Balzac'ın tek bir isteği vardır: yükselmek, güçlü olmak. Henüz otuz yaşındayken, meclis üyesi mi, yoksa gazeteci mi olacağını düşünmeye başlamıştır ve eline fırsat geçseydi, yine aynı şekilde tüccar, komisyoncu ve köle tüccarı, arsa spekülatörü ya da bankacı da olabilirdi. Dehasını edebiyata yöneltmesi, 1830, hatta 1840 ve 1850 yılları arasında bir Rothschild mi, yoksa *İnsanlık Komedyası*'nın yaratıcısı mı olacağı sorusuyla karşı karşıya olması, finans dünyasında zirvede bir yer yerine kendine edebiyatta bir yer seçmesi sadece bir rastlantıdır. Gerek edebî gerek ticari her türlü proje, hesaba katılmayan olasılıklar taşıdığından heyecan uyandırmakta, Balzac'ın hayal gücünü harekete geçirmektedir. Gördüklerine hep hayaller de karışır Balzac'ın; abartmadan anlatamaz; her ne kadar iyi hesap bilen biri olsa da, sayılarla kendinden geçmiyorsa hesaplama yapamaz. Üstelik aklına bir roman fikri gelir gelmez, konunun tüm karmaşık yönlerini ve bunların çözümlerini hemen kavrayabilmesi gibi, olağanüstü hırsıyla, bütün spekülasyonlarda kazanabileceği milyonları da hemen görmektedir. Mösyö Urbain Canel'in bu klasikler dizisinden söz etmesi bile yeterli olmuştur. Gerçekte sadece ilk iki tabakanın dizgisi yapılmışken, Balzac bembeyaz kâğıtlara basılmış, vinyetlerle süslenmiş gösterişli ciltleriyle bütün eserlerin, birinci cildin, ikinci cildin, dizinin tüm kitaplarının tamamlandığını hayal eder; kitapçının önünde sıraya giren insanları gözünün önünde canlandırır: Paris'te, taşrada, şatolarda, küçük odalarında kitapları okuyan, keyif alan on binlerce, yüz binlerce insan. Mösyö Canel'in tezgâhının siparişlerle dolduğunu, sürekli olarak dünyanın dört bir yanına gönderilmesi gereken kâğıt toplarının ağırlığıyla ezilen hamalları düşünür. Kasanın binlerce frankla dolduğunu, kapının önünde çift tekerlekli görkemli bir İngiliz arabasının durduğu muhteşem bir evde yaşadığını hayal eder. Evi döşeyeceği eşyaları, dün bir antikacıda gördüğü kırmızı Şam kumaşından kanepeyi, yine Şam

kumaşından perdeleri, şöminenin üzerindeki heykelleri ve duvarda asılı tabloları gözünde canlandırır. Bu heyecanının karşısında şaşkına dönen Mösyö Canel'e, böylesine mükemmel bir iş için gerekli olan birkaç bin frankı hiç düşünmeden verebileceğini söyler. Ayrıca "La Fontaine" ve "Molière" için önsöz yazacaktır, Fransa'ya bu adamların kim olduğunu ilk kez o anlatacaktır ve şimdiye kadar yapılan baskıların en güzeli, en büyük başarı olacaktır bu.

Balzac, Canel'in dükkânından ayrıldığında kendini bir milyoner gibi hissetmeye başlamıştır bile. İşadamı Urbain Canel tasarladığı bu basit spekülasyon için bir ortak, Balzac ise hayallerinde bir servet kazanmıştır.

Aslında bu girişimin tuhaf öyküsünü bizzat Balzac anlatsa ne iyi olurdu. Görünüşe göre genç yazar, bu meselenin tamamen içinde olmayı aklının ucundan bile geçirmemiştir. Başlangıçta girişimdeki hissesi bin beş yüz ya da 2.000 franktan, yani alelacele çiziktirdiği bir Horace de St. Aubin romanının kendisine kazandırdığından daha fazlası değildir. Ancak Balzac söz konusu olduğunda, her şey zorunlu olarak boyutlarının ötesine taşar; kısıtlı olanakların, zor koşulların anlatıldığı romanları, hayal gücü sayesinde nasıl evrensel olana uzanabiliyorsa, spekülasyonlarının da her biri tehlikeli boyutlara varır; nasıl ki *Scènes de la vie privée*'yi (Özel Yaşamdan Sahneler) yazarken döneme damgasını vuracak *İnsanlık Komedyası*'nı yazmaya başladığının farkında değilse, bu basit ortaklık yüzünden nasıl bir riske girdiğinin de farkında değildir.

1825 Nisanı'nın ortasında imzalanan ilk sözleşmenin sakıncalı hiçbir yanı yoktur. Buna göre Balzac, bir La Fontaine kitabı yayımlamak için aralarında 7.000-8.000 frank toplamaya çalışan bir küçük burjuva konsorsiyumunun ortağından başka bir şey değildir. Bu dört kişiyi, Balzac'ın yanı sıra biri doktor, biri emekli memur, diğeri ise büyük ihtimalle o güne kadar yaptığı bütün harcamaları sermaye olarak gösteren kitapçıyı, kimin bir araya getirdiğini bilen kimse yoktur; bu önemsiz insanların dördü de söz konusu kazançlı işe yaklaşık olarak 1.500 frank yatırmaya heveslidir. Ne yazık ki La Fontaine'in fabllarından nasiplenmeyi hedefleyen bu dört kişilik ortaklık çok geçmeden bozulur. Doktorun günümüze kadar ulaşmış oldukça öfkeli mektubundan, dört ortak arasındaki tartışmaların son derece sert geçtiği ve neredeyse kavgaya dönüştüğü

anlaşılmaktadır. Ortakların üçü de tedbirli yatırımcılar olduğu için ortaklıktan ayrılır ve bütün işi ortakların en idealist ve hayalcisi olan Balzac'ın omuzlarına yükleyip onu tek başına bırakırlar.

Böylece Balzac, hedefinin bir adım ötesine sürüklenmiş olur. Henüz basılmadığı halde, "La Fontaine" projesinde tek başına kaldığı için masrafları karşılamak ve neredeyse 9.000 franklık muazzam bir meblağı nakit olarak ödemek zorundadır. Peki bu parayı nereden bulmuştur? Sorunun yanıtı, muhasebe defterlerindeki kayıtlardadır. Genç yayıncı boş zamanlarında yine fabrikasyon romanlar mı üretmiş, yoksa artık varlıklı olan ailesi yirmi altı yaşındaki oğullarına bir miktar sermaye vermeye ikna mı olmuştur? Balzac'ın ödediği üç borç senedi de besbelli –sonraları bütün Fransa'nın ve tüm dünyanın da yapacağı gibi– onun ifadelerindeki büyüye para yatıran Madam de Berny'dir. Arkadaşı, sevgilisi Madam de Berny, Balzac'ın karşısına çıkan engelleri bir kez daha ortadan kaldırmıştır.

Ne var ki Balzac heyecanlı karakterine yenik düşer. Mantıklı düşünülecek olursa, yeni bir klasik yazarın, Molière kitabının üzerinde çalışmaya başlamadan önce "La Fontaine"in başarılı olmasını beklemesi gerekirdi. Fakat Balzac'ın doğuştan gelen iyimserliği, neredeyse her zaman mantığına üstün gelmiştir. Balzac yaptığı işleri, yaşamı artık küçük ölçeklerde tasarlayamaz olur. Tutumlu, her kuruşun hesabını yapan genç öğrenci sabırsız, ele avuca sığmaz, ölçüsüz bir insana dönüşmüştür ve tüm yaşamı boyunca da öyle kalacaktır. Öyleyse "La Fontaine"in yanına bir de "Molière" hazırlanmalıdır hemen! İki kitap satmak, bir kitap satmaktan daha kolay olacaktır, artık küçük işlerle zaman kaybedilmemelidir.

Balzac yine ikna yeteneğini kullanarak bu kez de aile dostları Mösyö D'Assonvillez'den 5.000 frank almayı başarır. Böylece henüz tek bir kitap bile satılmadığı halde, Balzac büyük bir riske girerek, başkalarından aldığı toplam 14.000 frankı bu işe yatırmış olur. Bu iki cildin hazırlanması için büyük bir gayretle çalışmaya başlar, üstelik o kadar büyük bir gayretle çalışır ki, bu heyecanlı gencin telaşını ve deneyimsiz olduğunu fark eden toptancılar durumdan faydalanarak ona, depolarında kalan eski kâğıtları gönderirler. Balzac'ın olağanüstü olacağını hayal ettiği Devéria'nın[13] vinyetleri de beklediği kadar güzel değildir. "La Fontaine"in bütün eserlerini tek bir ciltte toplayabilmek, sağlıklı bir gözü bile yoracak kadar küçük punto kullanmayı gerektirmiş, öte yandan Balzac'ın aceleyle yazdığı

önsözler de biçimsel olarak hiç de hoş görünmeyen bu kitapları cazip kılmaya yetmemiştir.

Ticari açıdan da sonuçlar hiç umut verici değildir. Sabırsız Balzac olabildiğince çok para kazanmak istediği için kitaplara 20 frank fiyat koymuştur. Bu fiyat, kitapçılara korkutucu gelmiş, böylece Balzac'ın çoktan okurların elinde hayal ettiği binlerce kitap matbaacının ve yayıncının depolarında öylece kalakalmıştır! Bir yıl sonra, çok satacağı sanılan bu kitaplardan yalnızca yirmi tanesi satılmıştır. İşin kötüsü, kitapçı, dizgici ve matbaacı ile kâğıt masraflarının giderlerinin nakit olarak ödenmesi gerekmektedir. Biraz olsun rahat bir nefes alabilmek için Balzac kitabın fiyatını 13 franka indirir. Nafile. Hiç sipariş gelmeyince, fiyat 12 franka iner. Sonuçta Balzac, depodaki tüm kitapları komik bir fiyata satar. Bir yıl süren mücadele boşa gitmiş, sonuç yıkım olmuştur. Honoré de Balzac hayal ettiği gibi servet kazanmak yerine, 15.000 frank borçlanmıştır.

Bir başkası olsa, böylesi bir başarısızlıktan sonra pes ederdi. Ama Balzac, son bir yenilgi daha yaşayabilecek kadar güçlüdür hâlâ. Oyunlarından biri başarısız olsa bile, tüm dünyayı yerinden oynatacak bir roman sayesinde bunu telafi edecektir. Alacaklılar peşinden koştuğunda, *huissiers* (icra memurları) kapısına dayandığında bundan keyif alacak, onlarla alay edecek ve zafer kazanmışçasına borçlarından gurur duyacaktır. Ancak yirmi altı yaşındaki bu delikanlının tutunabileceği önemli bir başarı ya da alacaklara teminat gösterebileceği bir sermayesi yoktur. Henüz edebiyat dünyasının Napoléon'u da olmamıştır ki, zaman zaman uğradığı başarısızlıklar hoş görülsün. Belki yeteneklerinden hep kuşku duyan ailesinden utandığından, belki de sevgilisine bütün parayı bir çırpıda batırdığını itiraf edemediğinden, ortaya koyduğu parayı iki misline çıkarır. Batan parayı kurtarmanın tek bir yolu vardır, o da daha fazla sermayeyi riske atmaktır. Başlangıçta yaptığı hesaplarda bir yanlışlık olmalıdır ve Balzac bunun nedenini bulduğunu düşünmektedir. Sadece yayıncılık yapmak kazançlı bir iş değildir; işin kaymağını yiyen ve çok para isteyen matbaacılar yayıncılara kazık atıp durmaktadır. Bu işte asıl kazanç getiren şey, kitap yazıp yayınlamak değil, kitap basmaktır. Tüm yeteneklerini ortaya koyabilmesinin tek yolu, iddialı bir biçimde, kitap yazmak, seçmek, aynı zamanda kitapları hazırlayıp yayımlamaktır. Böylece Balzac "La

Fontaine” ve “Molière” projelerinin başarısızlığını hızla telafi etmek için, genel anlamda kitapların üretimini üzerine almaya karar verir. Müflislerin başvurduğu eski bir çareyi izleyip batan işletmesini büyüterek kurtarmayı dener. Bu büyük girişimin ikinci dönemi başlamıştır: Balzac bir matbaa açmaya karar verir.

Fakat genç adam, böyle bir girişim için gerekli olan birkaç önemli önkoşuldan yoksundur: Öncelikle işin uzmanı değildir, matbaacılıktan hiç anlamamaktadır, ayrıca o dönemde Fransa’da bütün *imprimeur*’lerin (matbaa sahibi) alması gereken kraliyet iznine de sahip değildir. Üçüncü olarak, ne uygun bir yere ne de araç gereçlere sahiptir ve dördüncüsü, matbaa açabilmek için alınacak özel izni, malzemeleri ve ücretleri karşılayabilecek sermayesi yoktur. Ancak insan zarar eden bir firmayı alelacele kurtarmayı kafasına koymuşsa, şeytana parmak ısırtan kader başlangıçta yüzüne gülecektir. Balzac bir dizgici bulmayı başarır, söz konusu kişi “La Fontaine”in basımı sırasında gözüne çarpan André Barbier’dir. Barbier’yi “Imprimerie Honoré Balzac”ın teknik sorumlusu olmaya ikna eder. Mösyö de Berny’nin bir bakan ile emniyet müdürüne yazdığı tavsiye mektubu, ona bir *brevet d’imprimeur* (matbaacılık brövesi) sağlar; etkisiz hale getirilen bu kocanın kalemini hangi zarif parmakların yönlendirdiği bellidir:

> Bu genç adamı uzun süreden beri tanımaktayım. Düşünüş tarzındaki samimiyet ve edebiyat bilgisi, bende bu tarz bir mesleğin gerektirdiği sorumlulukların tamamen bilincinde olduğu kanaatini uyandırıyor.

Bu tavsiye mektubu yeterli olur ve Mösyö Honoré Balzac’a (Honoré “de” Balzac adı henüz uydurulmamıştır) resmen matbaacılık yapabileceğine dair resmî bir izin belgesi düzenlenir.

Elinde bu resmî belge olduktan sonra Balzac’ın satılık bir matbaa bulması zor değildir. Rive Gauche Caddesi’nin (sonraları Visconti Caddesi denecektir) karanlık ara sokaklarından biri olan Marais Sokağı’nda, Jean Racine’in 1699 ve Adrienne Lecouvreur’nün 1730’da öldüğü binanın hemen yanında, zemin katta küçük, bakımsız bir matbaa vardır. Sahibi Mösyö Laurence Aîné, uzun süreden beri pek para getirmeyen bu işten elini eteğini çekmeyi düşünmektedir. Birinin matbaasına iyi para teklif etmesi, en

azından kefil göstererek iyi para ödeyeceğini vaat etmesi, onun için bulunmaz bir fırsattır.

Dört önkoşuldan üçü böylece kolaylıkla sağlanmış olur. Asıl zor olan dördüncüsüdür; çünkü satın almak ödeme yapmaktan her zaman daha kolaydır. Balzac'ın yeni işi için yaklaşık elli altmış bin franka ihtiyacı vardır; otuz bini matbaacılık iznini ve matbaayı almak için, on iki bini Balzac'ın ticari yeteneğinden pek de ikna olmamışa benzeyen teknik sorumlu Barbier'nin kendini garantiye alması için. Ayrıca eski sahibinin başladığı bu köhne işletmede zorunlu olarak yeni masrafların çıkması kaçınılmaz gibi görünmektedir. 15.000 frank tutarında bir borçtan başka bir şeye sahip olmayan Balzac, ihtiyacı olan bu elli altmış bin frankın tek kuruşunu bile tedarik edemez elbette. Buna şans mı demek gerekir, yoksa şanssızlık mı bilinmez, ama Balzac kendisine kefil olacak nüfuzlu kişiler bulur, hem de en akla gelmeyecek kişilerdir bunlar. Yatırımlar yapmaktan hiç çekinmeyen ve o sıralarda 200.000 frank birikimi olan Balzac ailesinin fazladan bir miktar parası vardır. Şaşırtıcı bir biçimde oğullarının projesine karşı çıkmazlar. Ne de olsa matbaacılık burjuvalara özgü saygın, sağlam bir zanaattir, yazarlık gibi gelip geçici bir heves değildir. Olanca iyimserliği ve hayal gücünün de yardımıyla Honoré, bu mesleğin çok büyük bir gelecek vaat ettiğini o kadar ikna edici bir biçimde anlatmış olmalıdır ki, aile meclisi, daha önceden kendisine söz verdikleri 15.000 frank tutarındaki bir bedeli de sermayeye katma kararı alır. Aile dostları olan Madam Delanoix, anne ve babasının kefaleti altında olmak üzere, işletme sermayesi olarak 30.000 frank avans verir. Geriye kalan miktarı her zaman olduğu gibi bu kez de fedakârlıktan kaçınmayan Madam de Berny temin etmiş olsa gerektir. 4 Temmuz 1826'da Honoré Balzac, bakanlığa resmî olarak şunları bildirir:

> Paris'te matbaa sahibiyim, ev ve iş adresimin Marais Sokağı No. 17, Faubourg Saint-Germain olarak değiştiğini bildirmek isterim.

Ticari trajikomedinin üçüncü sahnesi başlamıştır.

Bu sıra dışı matbaadan daha sonraları pek çok yerde söz edilmiştir. *Sönmüş Hayaller* ve *Top Oynayan Kedi Mağazası*'nın sayfaları, bu tuhaf atölyenin pencerelerinin ardındaki karanlığa ışık tutar. Oldukça dar olan

Marais Sokağı, Saint-Germain-des-Prés ile Quai Malaquais arasından kıvrıla kıvrıla ilerlemektedir. Bu kasvetli sokağa neredeyse hiç güneş ışığı düşmemektedir. Ön avlulara açılan yüksek ve görkemli giriş kapıları, on yedinci yüzyılda buradan soyluların saltanat arabalarıyla gidip geldiğine işaret etmektedir. Ama aradan geçen iki yüzyılda insanların değer ve beğenileri değişmiştir. Kökenleri ya da paralarından dolayı aristokrat olanlar daha aydınlık, daha hoş mekânlara geçmiş, küçük esnaf ise kir, is ve eskilik kokan bu terk edilmiş sokağa dükkân açmıştır.

Yeni kurulan Balzac ve Barbier Şirketi için seçilen yerde de foyası çoktan ortaya çıkan bu aristokrasinin izi bile kalmamıştır. Şirket, bir zamanlar soyluların kaldığı seçkin bir otel olan binaya yerleşmiş, üstelik binaya caddeye doğru bir çıkıntı da eklenmiştir. Öyle ki, binanın ön cephesi araba yoluna kadar uzanmaktadır. Kullanışlı bir yapıdır bu; zemin kat büyük tek bir odadan oluşmaktadır, burası atölyedir. Buradan demirden bir döner merdivenle yeni patronun özel dairesinin bulunduğu birinci kata çıkılır: bir ön oda, mutfak, ampir[14] tarzında bir şöminenin bulunduğu küçük bir yemek odası ve duvarın içine oyulmuş küçük bir yatak köşesi bulunan asıl oturma ve çalışma odası.

Burası ilk gerçek evidir Balzac'ın, bu nedenle evine büyük bir özen gösterir. Duvarları kâğıt yerine açık mavi perkalle kaplar; güzel ciltli kitaplarını sıraya dizer ve küçük, ucuz eşyalar getirir; kendisine yardım eden, en zor yıllarında her gün ziyaretine gelen o sadık hanımın gözüne hoş görünebilecek her şeyi yapar evde.

> Her gün geliyordu, bütün acılarımı hafifleten tatlı, dinlendirici bir uyku gibiydi.

Balzac'ın şirketinde kurduğu, daha baştan emniyetsiz bir geminin kamarasına benzeyen bu küçük sığınak müsriflik ya da düşüncesizlik olarak değerlendirilemez; çünkü Balzac yeni işini gerçekten ciddiye almaktadır. Sabahın erken saatlerinden gecenin geç saatlerine kadar kolları kıvrık, yakası açık gömleğiyle büyük bir gayret göstererek yağ ve nemli kâğıt kokan sıcak atölyede yirmi dört işçinin arasında durmakta ve yedi baskı makinesini sürekli beslemek için bir gladyatör gibi mücadele etmektedir. Hiçbir işi küçümsemez, bir edebiyatçı olduğunu öne sürerek, bu işlerin kendine uygun olmadığını söyleyip kibirlenerek geri çekilmez. Sayfa haline

getirilmemiş tashih provalarını düzeltir, dizgiye yardım eder, masrafları hesaplar, faturaları kendi elleriyle yazar (bazıları günümüze kadar ulaşmıştır). Makineler ve üst üste yığılmış kâğıt toplarıyla tıkabasa dolu odada tombul bedeniyle bunların arasında koşturup durur; bazen bir işçiyi daha çok çalışmaya teşvik etmeye uğraşır, bazen de gıcırdayan, gürüldeyen makinelerin gürültüsü arasında, küçük cam bölmenin ardında, elleri mürekkep ve yağdan simsiyah olmuş halde, kitapçılar ve kâğıtçılarla her kuruşun pazarlığını yapar. Sürekli koşturup duran, yorulmadan canla başla çalışan, saçları kir içinde, boş boş konuşup duran bu tombul adamcağızın, bu tıknaz matbaacının çağının en büyük yazarlarından biri olacağı ya da olabileceği, onu siparişler ve isteklerle sıkıştıran hiç kimsenin aklının köşesinden bile geçmemiştir.

Ne var ki Balzac bu yıllarda büyük tutkularından gerçekten de tamamen vazgeçmiştir; güçlü kuvvetli bedeni ve ele avuca sığmaz yüreğiyle gerçek bir matbaacıdır o. Tek hırsı, baskı makinelerinin sürekli çalışmasını sağlamak, işletmeye hareket kazandırmaktır. Klasikleri Fransız halkının yüreğine ve evlerinin başköşesine yerleştirmek gibi çılgınca istekler çoktan kaybolup gitmiştir artık. Balzac ve Barbier Matbaası, verilen siparişleri, aralarında hiç ayrım yapmaksızın basar. Matbaacı Honoré Balzac'ın ilk eseri yüksek edebiyata dahil olabilecek bir eser değildir kesinlikle, bir prospektüstür: *Pillules antiglaireuses de longue vie, ou grains de vie* (Uzun Yaşam İçin Tabletler ya da Yaşam Tohumları). İkinci eseri iddialı bir avukatın kendi parasıyla bastırdığı, bir kadın katil için savunma konuşmasının metnidir, üçüncüsü ise mucizevi ilaç *Mixture brésilienne de Lepére, pharmacien*'in (Eczacı Lepére'in Brezilya Karışımı) yalanlarla dolu tanıtım metnidir. Bu heyecan dolu karmaşa içinde, o sırada eline ne geçerse basar Balzac; broşürler, prospektüsler, klasik kitaplar, şiirler, ilanlar, kataloglar, eğlenceli saçmalıklar, *Boussole du commerce des bois de chauffage* (Odun Ticaretinin Püf Noktaları) ve *L'Art de mettre sa cravatte* (Kravatını Bağlama Sanatı) bunlara örnek olarak verilebilir. Kendi eserlerinden sadece bir tanesini *Petit dictionnaire des enseignes de Paris par un batteur des pavés*'yi (Bir Kaldırım Ustasından Küçük Paris Sokak Levhaları Sözlüğü) basar; büyük olasılıkla maddi sıkıntılar yaşadığı bir dönemde biraz olsun rahat bir nefes alabilmek için bir yayıncının isteği üzerine hızla yazıverdiği bir kitaptır bu.

Çünkü işler başından beri kötü gitmektedir. Bu arada Balzac, basılması için kendisine verilen bir kitabın düzeltili kopyasını içgüdüsel olarak okumuş olmalıdır: *L'Art de payer ses dettes et de satisfaire ses créanciers... ou manuel du droit commercial à l'usage des gens ruinés* (Borçları Ödeme ve Alacaklıları Memnun Etme Sanatı ya da İflas Edenler Yararına Ticari Haklar Elkitabı). Aslında Balzac, "alacaklıları memnun etme" tekniğini hep çok iyi becermiştir. Yaptığı ilk büyük yatırım, aynı cinsten güçlerin farklı alanlarda nasıl birbirine karşıt etkiler yaratabileceğini göstermektedir; bu iyimserlik, sanatsal alanda çeşitli dünyalar kurgulayan bu hayal gücü, ticari dünyada önüne geçilemez bir yıkıma yol açmıştır. Balzac daha attığı ilk adımda tökezlemiştir. Matbaaya bir miktar sermaye bulabilmek için, "La Fontaine" ve "Molière" stoklarını kitapçı Baudouin'e gülünç bir fiyata satmış, iki bin beş yüz kitabın tamamını 22.000 franka vermiştir. Gerçi bu, Balzac'ın daha önce kendince hesabını yaptığı gibi, kitap başına 20.000 frank değil, sadece 8.000 frank alacağı anlamına gelmektedir. Ama Balzac'ın acilen paraya ihtiyacı vardır ve imzayı basar. Parayı bir an önce işletmeye kazandırma telaşıyla, Baudouin'in ona 22.000 frankı nakit olarak ödemek yerine, biri taşrada olmak üzere iki kitapçı adına düzenlenmiş 27.000 franklık bir senet vermesine bile aldırmaz. Sadece miktarın 5.000 frank fazla oluşudur dikkatini çeken, böylece kendi kazdığı kuyuya kendisi düşmüş olur. Ancak işin foyası kısa sürede ortaya çıkar. Balzac paraları tahsil etmek üzere kitapçılara gittiğinde, her ikisi de ödeme yapamayacağını ve kendisi gibi borç harç içinde olduklarını ifade ederek iflas işlemleri halledilinceye kadar Balzac'ın bekleyip bekleyemeyeceğini sorarlar. Balzac, sırf bir parça bir şeyler koparabilmek, zararını biraz olsun karşılayabilmek için, taşralı kitapçının deposuna dalar ve nakit para yerine Gessner ve Gilbert'in bu taşralı kitapçının deposuna tıkıştırılmış kitaplarının eski baskılarını alır. Yaşanan komedi şöyle özetlenebilir: Balzac, Madam de Berny'nin kendisine verdiği nakit parayla kitap basmıştır, "La Fontaine" ve "Molière"in satmayacağının anlaşılmasından sonra, eline yeniden nakit para geçsin diye bunları başta öngörülen fiyatın üçte birine elden çıkartmıştır. Şimdi nakit para yerine yine satılamayan kitaplar, daha öncekilerin onda biri değerinde başka bir anlamsız kâğıt yığını vardır elinde. Eski bir Alman masalında, parasına karşılık bir inek alan, ineği bir keçiyle, keçiyi bir kazla, kazı da bir taşla değiştiren,

nihayetinde bu taşı da suya batıp kaybolurken izlemek zorunda kalan Şanslı Hans'ın başına gelenler Balzac'ın da başına gelmiştir.

Balzac ve Barbier Matbaası'nda artık büyük ustaların unutulmuş eserleri, tozlu yığınlar halinde öylece durmaktadır. Ne yazık ki bir evde oturmak, kıyafetler almak, yemek, içmek için nakit paraya ihtiyacı olan işçiler, haftalıklarının Fénelon, Florian ve benzerlerinin eski baskılarıyla karşılanmasını istemezler. Kısa bir süre sonra kâğıtçıların da sesi yükselmeye başlar. Gelecektekinin aksine Balzac'ın o dönemde hâlâ değersiz olan imzasını taşıyan senetleri insafsızca geri gönderir ve öfkeden çılgına dönmüş halde borçların hemen ödenmesini isterler. Atölyedeki küçük cam bölme artık saklanmak için uygun bir yer olmaktan çıkmıştır. Balzac gün geçtikçe işyerine daha ender uğramaya, özellikle de hafta sonları yaklaşırken, dışarıda daha çok vakit geçirmeye başlar. Senetlerin vadelerini uzatmak, bankacılardan, arkadaşlardan, akrabalardan biraz nakit para bulabilmek için kapı kapı dolaşır. Firmanın ayakta kalabilmesi için çaresizce mücadele ettiği bu aylarda o kadar çok aşağılanmıştır ki, bunların hiçbirini unutmamış, yaşadıklarını daha sonra *César Birotteau*'da da anlatmıştır.

Ancak Balzac ne kadar güçlü olursa olsun, matbaayı ayakta tutmayı başaramaz. 1827 yazında artık her şeyini kaybetmiş durumdadır, cebinde işçilere ödeyebileceği tek bir kuruş bile yoktur. Matbaacı Balzac, daha önce yayıncı ve ondan da önce *Cromwell*'in yazarı Balzac gibi başarısızlığa uğramıştır. Yasal ve mantıksal olarak düşünüldüğünde, geriye matbaa konusunda yapılabilecek yalnızca iki olasılık kalmaktadır: iflas ilan etmek ya da matbaayı tasfiye etmek.

Ancak bu iki olasılık yerine Balzac bir üçüncüsünü seçer. Ezeli rakibi Napoléon gibi Balzac da yenilgiyi kabullenip Elbe'ye geri çekilmektense Waterloo'da şansını denemeyi tercih eder. Önceki deneyimlerinden ders almaksızın, çoktan iflas etmiş şirketi bir kez daha büyüterek kurtarmayı dener. Bundan önce yayınevinin batacağını anladığında, matbaacılığı can simidi olarak görmüştür; şimdiyse matbaa batma aşamasına geldiği için, bu kez de bir hurufat dökümhanesi açarak işletmesini kurtarmaya çalışır. Balzac'ın tüm girişimlerinde olduğu gibi burada da trajik olan, aslında bunların doğru düşünceler olmasıdır. Balzac gibi bir hayalperestin içinde aynı zamanda bir avukatın, bir tüccarın net bakışına sahip gerçekçi bir adam da gizlidir. Aslına bakılırsa, klasikleri tek cilt halinde yayımlama projesi hiç

de anlamsız değildir; daha sonraki bir tarihte daha iyi bir hazırlıkla bu proje hayata geçirilmiştir zaten. Matbaa açma fikri de o kadar da saçma bir fikir değildir aslında; basılı yayınlara talep o yıllarda hızla artmaktadır. Dökümhane kurmaya yönelik üçüncü proje de son derece ümit vaat eden bir projedir. Balzac, Pierre Deréchail adında birinin bulduğu fonterreotip denen yeni bir baskı tekniği olduğunu duymuştur. Böylelikle "harf kalıplarının dökümünde döküm potası kullanmaya ve dökülen sayfaları ters çevirip düzeltmeye gerek kalmadan" alışılagelmiş stereotipten daha iyi sonuçlar elde edilebilecektir. Balzac hemen bunun büyüsüne kapılmıştır. Gelecek on yıl içinde olacak değişiklikleri önceden görebilen Balzac, yeni başlayan endüstri çağında üretimi kolaylaştıracak ve ucuzlatacak her yöntemin önem kazanacağını ve bu çağda ürünlerden büyük kazanç sağlamanın üretim maliyetini düşüren, buna karşılık üretim hızını artıran buluşlara bağlı olduğunu hemen kavramıştır. İşte bu "buluş" konusu –romanları bunun kanıtıdır– onu sürekli meşgul etmiştir. *Sönmüş Hayaller'*de bir süre için bir kâğıt fabrikasında çalışarak milyonlar kazanan David Séchart'dan –matbaacı olduğu dönemin bir yansıması olarak– söz etmesi rastlantı değildir. *Mutlak Peşinde'*de Balthazar Claes, *pâté sultane'*in (güzellik kremi) yaratıcısı César Birotteau, ressam Frenhofer, müzisyen Gambara; hepsi de zihinsel güçlerinin etkisini artırmanın yollarını aramıştır. Goethe'den sonra Balzac kadar bilimdeki gelişmelere böylesine gönülden katılarak bunları merakla izleyen bir başka yazar daha olmamıştır. Balzac, insanlığın basılmış yayınlara olan ihtiyacı akla hayale sığmaz oranlarda arttığı için, elle yapılan dizgi ve döküm işlerinin çok kısa süre içinde zorunlu olarak makinelerle yapılmaya başlanacağını önceden görebilmiştir. Ne olursa olsun, şu fonterreotip, pek çok açıdan bir başlangıç olacakmış gibi görünmektedir; sabırsız bir iyimser ve çaresiz bir müflis olarak Balzac, hemen bu yeni olasılık üzerine eğilmeye başlar.

Matbaa artık son demlerini yaşarken, 18 Eylül 1827'de yeni bir şirket kurulur. Balzac'ın ortağı Barbier de bu işin içindedir, ayrıca Garoncière Sokağı 4 numaradaki batmış dizgievi M. Gillet Fils'in tasfiye görevlisi olan Lorant adında biri de dahildir bu ortaklığa. Aralıkta ilk sirkülerler yollanır. Görünüşe göre Lorant malzemeyi temin edecek, Barbier idare işini üstlenecektir, Balzac ise bu yeni yöntemin tanıtımından sorumlu olacaktır. Harfleri tek tek elle dökmeyi gerektiren zahmetli işe artık son! Yeni girişim için son derece iddialı bir tanıtım yapılmalıdır. Balzac, bu yeni yöntem

sayesinde kullanılabilecek bütün yeni harflerin, vinyetlerin ve süslemelerin, yeni fontların açıkça görülebilecek şekilde yer aldığı olağanüstü güzel bir katalog hazırlar. Yeni katalog hazırlanır hazırlanmaz, üçüncü ortak Barbier artık ortaklıktan çekilmek istediğini açıklar. Gemi henüz limandayken batmaya başlamıştır. Bu tehlikeli krizi atlatabilmek için yine Balzac'ın en sadık dostu Madam de Berny yardıma koşar. Kocasından, servetini istediği gibi kullanabilmek için vekâlet alır ve ayrılan Barbier'nin hissesini kendi üzerine geçirir. Balzac'ın daha önce kendisinden alarak batırdığı paraya nakit 9.000 frank daha ekler. Bu para, sandalı bir süreliğine batmaktan kurtaracaktır.

Ancak artık çok geçtir. Alıcıların ve sipariş verenlerin ilgisini çekeceği düşünülen katalog zamanında tamamlanamamıştır ve aralarında tek güven uyandıran Barbier'nin de ortaklıktan ayrılmasıyla alacaklılar büyük bir huzursuzluk duyarak firmaya hücum ederler. Kâğıtçı ve kitapçılar faturalarının, tefeciler senetlerinin, işçiler emeklerinin karşılığının ödenmesini isterler; kimse Balzac'ın bu yeni girişim sayesinde binler ve on binler kazanabilecekleri tesellisine kulak asmaz. Hiç kimse ne Balzac ve Barbier firmasından, ne Balzac ve Lorant firmasından ne de Honoré Balzac'tan borç senedi almak istemektedir. 6 Nisan 1828'de on iki yıl süreyle kapalı kalan üçüncü şirket de batar. Balzac iflas etmiştir, üstelik hem yayıncı hem matbaacı hem de dökümhane sahibi olarak üç yönlü bir iflastır bu.

Kötü haber çabuk yayılır. Aileye haber verilmelidir, oğullarının başarısızlığını, Balzac adına sürülen bu kara lekeyi önce gazetelerden öğrenmemelidirler. Matbaanın ve dizgievinin iflas haberi, Balzac'ların evine yıldırım gibi düşer. Anne Balzac, seksen iki yaşındaki eşinden, yatırdıkları paranın battığını başta gizlemeye çalışır ve ilk zamanlarda bunu gerçekten de başarır. Ancak kaçınılmaz sorunun zamanı gelmiştir: Balzac ailesi beceriksiz oğullarının batmasına izin mi verecektir, yoksa ticari saygınlığını kurtarmak uğruna yine fedakârlık mı yapacaktır?

Anne Balzac bir küçük burjuvadır; tutumlu, katı, paraya düşkün, biriken her kuruşun boşa gitmemesi için uğraşıp duran ve oğlunun küçük bir gravür alıp duvara asmasını savurganlık olarak gören, yatılı okuldayken çocuğa azıcık harçlık gönderen bu annenin, ailenin –hâlâ fazlasıyla dolu olan– kumbarasını açması beklenemezdi. Ancak Anne Balzac bir burjuva olarak başka özellikler de taşımaktadır; saygınlık kazanmış Balzac adına

leke sürülür diye tedirginlik duymakta ve ortalıkta dolaşacak dedikodulardan çekinmektedir. Balzac adının bütün gazetelerde "İflas Haberleri" başlığı altında ilan edileceği düşüncesi, Anne Balzac açısından komşuların, akrabaların karşısında katlanılamayacak kadar ağır bir yük anlamına gelmektedir. Nasıl bir çaresizlik içinde olduğu açıkça ortadadır. Böylece bu gurur kırıcı, utanç verici iflastan kurtulmak için bir kez daha parayı gözden çıkaracağını söyler.

Anne Balzac'ın ricası üzerine, Mösyö de Sédillaud adındaki bir kuzeni bu zor tasfiye işini üstlenir. Ama hiç de kolay bir iş değildir bu; çünkü Balzac farklı girişimleri ve bunların faaliyet alanlarını öylesine birbirine karıştırmıştır ki, Mösyö de Sédillaud'nun, bunlar arasında aktif ve pasif olanları belirleyebilmesi ve alacaklıların borçlarını en azından kısmen karşılayabilmesi yaklaşık olarak bir yılını alır. Yaptığı en akıllıca iş, ilk olarak Balzac'ı tamamen devredışı bırakmak olur; hayalperest ve sürekli proje üretip duran biri bu kadar dikkat isteyen eziyetli işte hiçbir işe yaramayacaktır. Bu karışık iş ancak bir yıl sonra, 1828'in ortalarında son bulur. 100.000 frankın biraz üzerinde borcu bulunan matbaayı Barbier, *brevet*'si (bröve) ile birlikte 27.000 franka satın alır. Bu, Balzac ailesi için yaklaşık olarak kırk kırk beş bin frank arası bir kayıp anlamına gelmektedir. Sevgilisi için 45.000 frank yatırım yapan Madam de Berny'ye, ilk başta zararını bütünüyle karşılamasa da, teminat olarak dizgievi verilir, o da bu işletmeyi oğlu Alexandre de Berny'ye devreder. Balzac'ın ticari dehasına güvenen herkes büyük miktarlarda para kaybetmiştir. Ama kaderin cilvesine bakın ki, yazarın işi bırakmasının ardından yönetim iş hayatının gerektirdiği gibi gerçekçi düşünen ve koşulları gözeterek sabır gösteren kişilerin eline geçtiğinde, her iki işletme de hemen kâr getirmeye başlar. Balzac ise hayal gücünü üretken kılabileceği tek dünyaya, sanata geri döner.

Kuzen Sédillaud Balzac ve Barbier ile Balzac ve Lorant firmalarının tasfiye işlerini hallettikten sonra sıra bizzat Balzac hakkında bilanço çıkarmaya gelir. Mali açıdan Balzac tamamen batmıştır. Yirmi dokuz yaşındadır ve hiç olmadığı kadar özgürlükten yoksundur. On dokuz yaşında ne parası ne de borcu varken, şimdi yirmi dokuz yaşında, ailesine ve sevgilisine neredeyse 100.000 frank borçludur. On yıl boyunca hiç durmadan, hiç nefes almadan, hayattan hiç keyif almadan çalışmıştır, ama

boşuna. İnsanların onu küçümsemesini sineye çekmiş, takma adlarla binlerce sayfa yazmış, müşterilerin peşinden koşmadığı ya da alacaklılarla mücadele etmediği zamanlarda bir işadamı olarak sabahtan akşama kadar masanın başından kalkmamıştır. Sefalet içindeki odalarda yaşamış ve ailesine olan bağımlılığından kurtulmak için gösterdiği bütün bu olağanüstü çabanın sonucunda eskisine göre yüz kat daha fakir ve bin kat daha bağımlı olmuştur. Üç yıl süren ticaret hayatından geriye kalan 100.000 frank borç, Sisiphos'un neredeyse kopacak hale gelmiş kaslarıyla yaşamı boyunca tekrar tekrar yukarı taşıyıp yine aşağı düşüreceği kaya olacaktır. Yaşamının bu ilk hatası, onu sonsuza kadar borçlu kalmaya mahkûm edecek ve çocukluk hayali olan özgürce yaratabilme ve bağımsız olma isteği hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir.

Ancak muhasebe defterlerine kayıtlı bu can sıkıcı bilançonun karşısında Balzac'ın o olağanüstü etkinlik gücü durmaktadır; bir ticaret adamı olarak kaybettiklerinin karşılığında bir yazar, bir yaratıcı olarak daha farklı, daha değerli ve bütün dünyada geçer bir akçe kazanmıştır. Çünkü yaşamın zor koşullarına karşı koyabilmek için gayretle, durmaksızın mücadele ettiği bu üç yılın ardından, gerçek yaşama yabancı solgun karakterler anlatan, başkalarını taklit eden bu romantik yazar, gündelik yaşamın tüm dramatik yönleriyle birlikte gerçek yaşamı da öğrenmiştir. Sonraları kendisinin de belirteceği gibi, yaşamın bu dramatik kesitlerinin her biri, bir Shakespeare trajedisi kadar sarsıcı ve Napoléon'un savaşları kadar şiddetlidir. Balzac materyalist dünyada paranın taşıdığı olağanüstü, şeytani önemi kavramıştır; bir senet için verilen kavgaların, Paris'in küçük dükkânlarında ya da büyük mağazalarında her an çevrilen dolapların ve oyunların, Byron'ın korsanlarını ya da Walter Scott'ın soylu şövalyelerini yaratmak kadar güç gerektirdiğinin farkına varmıştır, işçilerle çalıştığı, borçlularla mücadele ettiği, sevkıyatçılarla pazarlık ederken hep gözü açık davranmaya çalıştığı için, sosyal bağıntılar ve karşıtlıklar konusunda, sadece romantik olanı, yüce ve muhteşem olanı arayan önemli meslektaşları Victor Hugo, Lamartine ya da Alfred de Musset'den çok daha fazla bilgisi vardır. İnsanın içindeki o korkunç bayağılığı, o iğrenç çirkinliği, o saklı şiddeti görmüştür ve bunları tasvir etme, gösterme gücüne sahiptir. Genç idealistin hayal gücüne, bir realistin net bakışı, aldatılmış birinin kuşkuculuğu da eklenmiştir. Hiçbir güç ona etki edemeyecek, hiçbir romantik süsleme onu aldatamayacaktır artık; çünkü Balzac, sosyal

mekanizmanın derinliklerine kadar inmiş, borçluları yakalayan ağları ve alacaklılardan kaçılabilen boşlukları çok iyi öğrenmiştir. Paranın nasıl kazanılabileceğini ve nasıl kaybedilebileceğini, süreçlerin nasıl işlediğini ve nasıl kariyer yapılabileceğini, paranın nasıl harcanıp nasıl biriktirilebileceğini, insanın başkalarını ve kendisini nasıl aldatabileceğini bilmektedir. Sırf bu kadar farklı meslekle uğraştığından ve böylece aralarındaki ilişkileri öğrendiğinden, kendi dönemini gerçekten anlatabildiğini söylemekte haklıdır. Özellikle de en büyük başyapıtları *Sönmüş Hayaller*, *Tılsımlı Deri*, *Louis Lambert*, *César Birotteau*, burjuvaziyi, borsayı ve ticareti anlatan bu önemli destanlar, Balzac ticaretle uğraştığı yıllarda bu hayal kırıklıklarını yaşamamış olsaydı yazılamazdı. Balzac'ın hayal gücü gerçeklikle karışıp iç içe geçtiğinden, Balzac romanının olağanüstü özü, realizmin ve hayal gücünün bu kusursuz karışımı oluşabilmiştir. Balzac'ın içindeki sanatçı ancak şimdi, gerçek dünyada başarısız olduktan sonra olgunlaşmış, bu gerçek dünyanın yanına ve üzerine kendi dünyasını kurabilecek duruma gelmiştir.

13. Devéria, Achille (1800-1857): Fransız ressam ve gravürcü. (Ç.N.)

14. 1800-1830 arasında revaçta olan yeni klasik sanat üslubu. (Ç.N.)

6

Balzac ve Napoléon

Onun kılıcıyla başlattığını,
ben kalemimle tamamlayacağım.

Böylesine büyük bir çöküşten sonra, bitmez tükenmez umutların enkazları altında bu sabırsız spekülatörün kendine inancını yitirmesi beklenirdi. Ancak sığındığı çatının üzerine çökmesiyle Balzac'ın hissettiği tek şey şu olmuştur: Yine özgürdür ve baştan başlayabilecektir. Babasından ve belki de çiftçi soyundan miras aldığı sarsılmaz canlılığı sayesinde bu felaketten etkilenmemiş ve hatalarının bedelini ödemeyi, batırdığı paranın yasını tutmayı aklının ucundan bile geçirmemiştir. Sonuçta kaybettiği para kendi parası değildir ve sonu gelmeyen borçlar, tıpkı kendi payına düşeceği hesaplanan miras gibi gerçekdışı kalacaktır. Başkalarının, sözgelimi zayıfların belini bükebilecek şeyler böylesine dev bir iradeye sahip Balzac'ın kılına bile dokunamayacaktır.

Yaşamımın tüm dönemlerinde cesaretim şanssızlığıma üstün gelmiştir.

Yine de içinde bulunduğu durumdan dolayı ilk zamanlarda bir süre için ortalarda görünmemek, Balzac'a daha uygun görünür; ayrıca alacaklılarının beklenmeyen ziyaretlerini önlemek için adresini saklamakta haklı nedenleri de vardır. Fenimore Cooper'ın o çok sevdiği romanlarının birindeki Kızılderili gibi, bir süre boyunca ayak izlerini yok etme alıştırmaları yapar.

Hem geçim derdiyle hem de Madam de Berny için Paris'te kalmak istediğinden, en iyisi, kaldığı yerleri sürekli değiştirmek ve emniyete nerede oturduğunu bildirmemektir.

İlk saklandığı yer, son zamanlarda yakın ilişkiler kurduğu Henri Latouche'un evidir. Paris gazetecilik dünyasındaki geniş çevresi sayesinde Latouche, kendisinden daha genç ve tamamen korunmasız olan Balzac'ın hayatında bir tür koruyucu görevini üstlenir. Kadınlara özgü bir kavrama ve fark etme yeteneğine sahiptir; başarıyı gördüğünde sevgi dolu ve samimidir, ama bütün yeteneği kıtlar gibi, o da başarısızlığın kokusunu aldığında, bunun vereceği acı ve yalnızlığı artırmak için elinden geleni yapabilecek biridir. Tam da yabancı yetenekleri keşfetmesini sağlayan özel bir sezgiye sahip olması, görece daha yeteneksiz olan bu adama, keşfettiği yeteneklerle birlikte bir tür ölümsüzlük kazandırmaktadır. André Chénier'nin kıskanç ağabeyinin bir çeyrek yüzyıl çekmecede sakladığı şiirlerini geleceğin dünyasına kazandırma şansını o yakalamış, kendisi kayda değer tek bir dize yazmamışsa da, Fransız şiirinin en güzellerinden bazıları, vefasız âşığı olduğu Marceline Desbordes-Valmore'un muhteşem dizeleri yine ona mal edilmiştir. Yakında otuz yaşına basacak olan iflas etmiş yayıncı spekülatörle arkadaşlık kurup yanına alması, ona herkesten fazla cesaret vermesi ve bir kez daha edebiyatta şansını denemesi için teşvik etmesi boşuna değildir.

Ne var ki Balzac bu samimi, fakat geveze arkadaşının yanında kalmaya uzun süre dayanamaz. İstediği gibi, yani gece gündüz demeden, rahatsız edilmeden çalışabilmek için, tamamen ayrı, küçük, ama kendine ait bir hücreye ihtiyacı vardır. Bu sabırsız ve aceleci adama, yeni bir başlangıç yapabilmesi için ihtiyacı olan bir parça sessizliği sağlayabilme amacıyla, kız kardeşi ile eniştesi Surville, kendi adlarını kullanabileceğini söylerler; çünkü Balzac kendi adıyla bir ev kiralayacak olsa, alacaklılar, postacılar ve icra memurlarının akınından muhtemelen sabahtan akşama kadar zil sesi susmayacaktır. Böylece 1828 Martı'nda kimsenin tanımadığı Mösyö Surville adında biri, Cassini Sokağı'nda küçük bir köşk kiralar; bu köşkte Balzac tam dokuz yıl boyunca kalacak, hepi topu dört beş odası olan bu köşkü yüzlerce, binlerce hayalî kişilikle dolduracaktır.

Cassini Sokağı'nın bulunduğu bölge pek çok avantaja sahiptir. Burası basit insanların yaşadığı bir kenar mahalle sokağıdır. Gözlemevinin yakınında, şehrin hemen hemen dışındadır ve dolayısıyla kimsenin aklına burada bir yazarın yaşadığı gelmeyecektir.

> Burası artık asıl Paris değil, ama yine de Paris'e ait. Bu semt, geniş alanlara, caddelere, bulvarlara, inşaat alanlarına, bahçelere, bir ana caddeye, köy yoluna sahip, neredeyse taşra denebilir, ama yine de başkente ait; bunların hepsinden bir parçaya sahip, ama yine de tam olarak onların hiçbiri değil. Aslında bir sahra.

Çapulcu bir şövalye kalesinden nasıl çıkarsa, Balzac da geceleri buradan işte öyle çıkıp "fethetmek istediğim, ayaklarımın altındaki" dediği *Paris'e* gidebilmekte ve istenmeyen ziyaretçilerin rahatsız etmesini engellemek için köprüsünü kaldırabilmektedir. Saklandığı yeri bilenler yalnızca köşkün alt katında yaşayan ressam arkadaşı Auguste Borget ve ev ararken ona bu köşkü tutmasını öneren Dilecta, yani Madam de Berny'dir. Zaten köşk Madam de Berny'nin evinin hemen köşesindedir. Aynı zamanda köşkün bir rahatlığı da vardır: Dar bir arka merdivenle avluya çıkılabilmekte, oradan da üstü duvar kâğıdıyla kaplı gizli bir kapı sayesinde Balzac'ın yatak odasına gidilebilmektedir. Böylece Madam de Berny, Balzac'ı ne kadar sık ziyaret ederse etsin, itibarı zedelenmeyecektir.

Ev aslında Lesdignières Sokağı'ndakiyle kıyaslandığında pahalı bir evdir. Balzac'ın daha önce kaldığı o tavan arası 60 frankken, küçük odaları, salonu, çalışma odası, yatak odası ve süslü püslü bir banyosu olan bu köşkün bedeli yılda 400 franktır. Balzac ucuz olanı masraflı hale getirme konusunda büyük bir ustadır. Başkasının adıyla tuttuğu bu evi hemen lüks bir biçimde döşeme hevesine kapılır. Yaşamı boyunca borç içinde yüzen Richard Wagner gibi Balzac da bir servete sahip olmak için çalışırken, adeta bu servetin keyfini önceden sürmesi gerekirmişçesine yaşadığı mekânın lüks olmasını ister. Wagner'in taşındığı her yere keyfi yerine gelsin diye, kadife perdeler takıp Şam ipeğinden yatak örtüleri getirmesi, ağır ve kalın halılar döşemesi için döşemeci çağırması gibi, Balzac da adeta inzivaya çekilmeyi gerektiren çalışmaları için lüks, hatta –yine Wagner gibi– fazlasıyla lüks, allı pullu ve aslında oldukça zevksiz bir ortama ihtiyaç duymaktadır. Balzac, evini mobilyalarla doldurmaktan ömür boyu büyük keyif alacaktır; romanlarındaki kişiliklerin her birini somut olarak canlandırabilmek için nasıl ki yeri geldiğinde bir mimarın, bir döşemeci, terzi ya da koleksiyoncunun bilgi ve becerisiyle her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünerek odalar, evler, saraylar inşa etmek zorundaysa, kendisi için de özel olarak stilize edilmiş belli bir çerçeveye ihtiyaç duymaktadır.

Şimdilik çok pahalı nesneler, uğruna yirmi yıl boyunca geceleri uykusunu ve sağlığını feda edeceği İtalyan bronzları, altın enfiye kutuları, armalı saltanat arabaları ve süslü püslü lüks eşyalar söz konusu değildir. Cassini Sokağı'ndaki eşyası ilk başta yalnızca gereksiz, küçük ıvır zıvırlardır. Balzac bir hırsız gibi alacaklılarından, Marais Sokağı'ndan kaçırdığı birkaç parça mobilyaya ek olarak kendine tamamen gereksiz dekorasyon malzemeleri, konsol saati, masa lambaları, heykelcikler ve kadınların sevdiği ıvır zıvırlar almak üzere bitpazarlarını ve antikacıları dolaşıp durur. Ailesinden sonra arkadaşı Latouche da cebinde hiç parası olmadığı halde Balzac'ın kadınlar gibi bu gereksiz şeylere ilgi duymasını saçma bulmaktadır:

> Hiç değişmiyorsunuz. Cassini Sokağı'nda yaşamaya karar veriyorsunuz, ama hiç eve gitmiyorsunuz. Geçiminizi sağlayabilmek için gerekli çalışmalarınızın sizi beklediği eve gitmiyor, onun dışında her yeri geziyorsunuz. Aklınız halılarda, mahun ağacından dolaplarda, anlamsız güzel resimlerde, gereksiz konsol saatlerinde ve bakır işlemelerde. Beni, tüm Paris'te ışığı sizi hiç aydınlatmayacak lambalar bulmaya gönderiyorsunuz, ama bu arada cebinizde hasta bir arkadaşınızı ziyaret etmenize olanak sağlayacak birkaç kuruşunuz bile yok.

Ancak dış dünyadaki bu gereksiz ayrıntıları iç dünyasının zenginliği için belki de gerekli görüyordu Balzac. Çalışma odası bir keşişinki gibiydi ve sonsuza kadar da öyle kalacaktı: batıl bir inançla taşındığı her eve yanında götürdüğü küçük masa, mumlar için kullandığı şamdan (Balzac çoğunlukla gece çalışıyordu), kâğıtları ve müsveddeleri için gerekli olan duvar dolabı. Ancak salon süslü, yatak odası ve en çok da banyo keyif verici görünmeliydi. Karanlık hücresinden, bir çileci gibi hülyalara dalmayı gerektiren çalışmalarından uzaklaştığı an gerçeklikle öyle birdenbire, en sert haliyle karşılaşmamak için, çevresinde ılık, dokunaklı renkler ve yumuşak kumaşlarla, biraz alışılmışın ve burjuva yaşantısının dışında olduğunu hissetmek istiyordu.

Peki Balzac bunları almak için parayı nereden bulmuştur? Kazancı yoktur, yılda 6.000 frank faiz eklenen 60.000 frank borcu vardır; eskiden Lesdignières Sokağı'nda zorla geçinen, kendi odasını kendisi fırçalayıp

temizleyen ve su taşıyanlara vereceği tek kuruşun hesabını yaparak suyunu altı sokak öteden yine kendisi taşıyan bu adam, bu kadar borç içindeyken zorunlu ihtiyaçlarının yanı sıra böyle gereksiz harcamaları nasıl yapabilmiştir? Balzac yerine bu çelişkiyi roman kahramanları, de Marseiller, Rastignaclar, Mercadet açıklığa kavuşturacaktır. İnsanın borcu olmamasının ya da az borcu olmasının tasarruflu olmaya, dev borçların ise har vurup harman savurmaya neden olduğu tezini defalarca savunacaklardır. Lesdignières Sokağı'nda, ayda 100 frankla Balzac, her bir frankı harcamadan önce defalarca düşünürdü. Zaten 60.000 frank gibi astronomik rakamlara ulaşan bir borcu olduğu için, sevdiği kitapları ister ucuz amerikanbezi ister kırmızı marokanla kaplatsın, bunun için ister birkaç yüz frank fazladan ödemiş, ister borçlarına binlerce frank daha eklemiş olsun, değişen hiçbir şey olmayacaktır. Ün kazanarak ya da zengin bir kadınla evlenerek ya da borsada vurgun yaparak ayakta kalmak mümkündür, o zaman her şeyi yeniden kazanma ihtimali olabilecektir – Balzac'ın kendi kahramanları kendilerini işte böyle savunacaklardır; Balzac da böyle yaşayacak ve kendini böyle savunacaktır. İkinci ihtimal de kaybetme ihtimalidir ki, bu durumda alacaklılar borçların biraz daha arttığının farkına bile varmayacaktır. Ama Honoré Balzac kaybetmemeye kararlıdır. Asıl savaşın şimdi başladığının farkındadır ve artık bir parça kuru ekmek için ve kendi imzasını taşımayan geçici zaferler için savaşmayacaktır, aksine büyük ve önemli zaferler kazanmak için savaşacaktır. Küçük, fakir çalışma odasında tek süs olarak şöminenin üzerinde birilerinin kendisine hediye ettiği ya da bir yerlerden bulup getirdiği Napoléon'un bir heykelciği durmaktadır. İşte Balzac dünyayı fetheden bu adamın bakışını kendisine yönelik bir çağrı olarak algılar. Sürekli hatırlayıp hırslanmak için bir kâğıt parçasına, "Onun kılıcıyla başlattığını, ben kalemimle tamamlayacağım," diye yazar ve duvarına yapıştırır. Bu teşvik ve uyarının sürekli gözünün önünde olmasını ister ve yalınkılıç, çağının efendisi olmadan önce onun gibi Paris'te küçük bir tavan arasında yıllarca beklemiş olan yüzyılın bu en büyük adamından geri kalmak istemez. Honoré Balzac da kendi silahı olan kalemi ile temiz birkaç top kâğıt alarak dünyayı kendisi için fethetmek üzere aynı kararlılıkla masa başına oturur.

Yirmi dokuz yaşındaki Balzac'ın on dokuz yaşındakine oranla böylesine üstün olmasının nedeni, ne çalışabileceğini ve ne üzerine çalışmak istediğini artık biliyor olmasıdır. Verdiği amansız savaşta kendi gücünü ilk kez hissetmiştir ve aynı zamanda da önemli başarılar kazanabilmek için hangi önkoşulun yerine getirilmesi gerektiğini öğrenmiştir: iradesini kararlılıkla tek bir hedefte ve istikamette yoğunlaştırmak; çünkü insanın iradesi ancak istikrarlı olur ve farklı heveslerle parçalanmazsa mucizeler yaratabilir. Önüne geçilemez bir tutkuya kendini adama saplantısı –Balzac, psikolojisinin bu *idée mère'*ini (anafikir) eserlerinde sayısız biçimlerde ortaya koyacaktır– insana güç verir ve karşı konulmaz bir biçimde kendini kabul ettirir. Balzac hatalarının ve iş hayatındaki başarısızlığının nedenini açıkça kavramaya başlamıştır; yaptığı işe yüreğiyle asılmamış, üzerinde tamamen yoğunlaşmamıştır, gerçek bir ticaret adamı gibi büyük bir hırsla her kuruşun hesabını yapmamış, bütün siparişleri takip etmemiştir, işlerinin yanı sıra yazı yazmış ve kitap okumuştur, tüm bedeni ve ruhuyla kendini işletmesine, matbaasına vermemiştir. Edebiyat alanında şansını şimdi tekrar deneyecekse, bu o güne dek olandan çok daha tutkulu, çok daha güçlü bir şekilde gerçekleşmelidir. Önkoşullar bellidir. Kendi imzasını taşımayan sayısız çalışmasıyla pek çok deneyim kazanmıştır, gerçek yaşamla binlerce farklı biçimde kurduğu ilişkiler sayesinde artık insanları tanımış, gözlemlemiş ve gerçekliğin tüm gerilimlerini kendi bedeninde hissetmiş, dolayısıyla yaşamın bütününü betimlemelerle doldurmak için yeterince malzeme biriktirmiştir Çömez olarak yüzlerce efendiye ve onların ihtiyaçlarına hizmet etmiştir. Artık otuz yaşına yaklaşırken, çömezlik dönemi sona ermiştir; tüm iradesiyle kendini eserine verdiği takdirde, kendi kendinin efendisi olabilecektir.

Kendine ve eserlerine karşı sorumluluğunu taşımakta kararlı olduğunu, yeni kitabını kendi adıyla yayımlamaya karar vererek gösterir. Takma adların arkasına saklansa ve cebine olabildiğince çabuk para indirebilmek için basılacak mümkün olduğunca çok malzeme üretmekten başka bir şey düşünmeseydi, istediği kadar düşüncesizce hareket edebilirdi; hızla yazdığı o eserlerin sevabı da günahı da hayalî bir Mösyö St. Aubin ya da Viellerglé'ye aitti. Ancak bu kez, Honoré Balzac adını kabul ettirmek, kitap yazarlarının ve kitapların dar çevresini yarıp geçmeye kararlıdır, dolayısıyla Anne Radcliffe tarzında yazılmış entrika romanları ve tarihî saçmalıklarla karıştırılmak istemez. İşte bu nedenle Balzac 1828' de, en başarılı ve en

ünlü tarihî roman yazarı Walter Scott'ı bile kıskandıracak bir biçimde sahneye maskesiz çıkacak, yalnızca ona ulaşmayı değil, onu aşmayı da isteyecektir. Balzac'ın yeni kitabı için yazdığı önsöz de bu turnuvayı açan fanfardı:

> Yazarın amacı, bütün kemikleri numaralanmış bir iskeleti birleştirir gibi olayları kuru bir biçimde art arda sıralayıp olay akışını adım adım göstermek ve buna uygun bir anlatım tarzını benimsemek değildir. Bugün artık tarihin açık sayfalarından bize seslenen büyük öğretileri herkesin anlayabileceği şekilde ortaya koymak gerekiyor. Yetenekli yazarlar yıllardır bu yöntemi izliyorlar ve bu kitabın yazarı da onlara katılmaktadır. Yazar yıllardır bu kitapta bir dönemin ruhunu tekrar verebilmeyi ve bir olayı canlandırmayı hedeflemiştir. Ama olayı salt resmî bir dille anlatmak yerine canlı bir anlatımla aktarmayı, bir savaşı haber diliyle anlatmak yerine, savaşın kendini anlatmayı, destansı anlatım yerine dramatik anlatımı tercih etmiştir.

Balzac, gençliğindeki ilk denemesi *Cromwell*'den bu yana ilk kez bütün gücünü kullanmayı gerektiren bir görev üstlenmiştir. Nasıl sınırsız bir yoğunluğun böylelikle dışa vurulduğunu, dünya pek yakında şaşırtıcı bir biçimde öğrenecektir.

Balzac, ilk gerçek romanı için düşündüğü konuyu uzun süre önce hazırlamıştır. Yığınla kâğıdının arasında, Fransız Cumhuriyeti'ne karşı Vendée Savaşı'ndan[15] bir kesiti anlatmak istediği *Le Gars* (Yürekliler) romanının taslakları da vardır. Diğer yandan kendi imzasını atmadığı baştan savma kitaplarından biri için İspanya'da geçen birbirinden bağımsız bölümleri zaten hazırlamıştır. Ama artık sorumluluk duygusu artmış olduğu için, yazdığı ilk tarihî romanlardaki tarihî belgelerin inandırıcılıktan ne kadar uzak, ne kadar eksik olduğunun ve dönemin ruhunu yakalamak isteyen birinin, sadece kişilikler etrafında dönmek yerine çevreyi gerçekçi ve canlı olarak görmesi gerektiğinin farkına varmıştır. Bundan önce Ortaçağ'la ilgili derme çatma bir roman yazmaya çalıştığında, romandaki ilgisiz bağlantıları en iyi ihtimalle birkaç profesör ya da uzman yakalayabilmişti. Ancak Vendée Savaşı zaman olarak o kadar uzak değildir, Bleus bölüklerinde savaşan ya da Cadoudal'ın köylü taburlarında savaşa tanık olan yüzlerce kişi hâlâ hayattadır. Böylece Balzac bu kez eserine dört

elle sarılarak çalışmaya başlar. Kütüphanelerden çağdaş anı kitapları alır, askerî belgeleri inceler ve ayrıntılı özetler çıkarır. Önemsiz bir romana, yabancı yazarlardan kolayca alınan çalakalem betimlemelerin değil, küçük, görünmeyen, gerçekçi ayrıntıların inandırıcılık ve canlılık kazandırdığının ilk kez farkına varmıştır. Gerçek ve gerçekçilik olmadan sanat olmaz ve figürler çevre, toprak, köy, ortam ve kendi dönemlerinin atmosferiyle doğrudan bağıntılı olmadığı zaman gerçekçi bir etki yaratamazlar. Kendine ait bu ilk ve kişisel eseriyle birlikte Balzac'ın içindeki realist de uyanmış olur.

Balzac iki üç ay boyunca okur ve çalışır; eline geçen bütün anı kitaplarını gözden geçirir, bir yerden başka bir yere gönderilen askerî birlikler ve çeşitli askerî dönemlerle ilgili bilgileri mümkün olduğunca net olarak kaydedebilmek için kendine kartlar hazırlar. Ancak basılı hiçbir metin, olağanüstü bir hayal gücüne sahip olan bu adama olayları doğrudan gözlemleme hazzını tattıramaz. Balzac, Matmazel de Verneuil'ün yolculuğunu anlatabilmek için, kendisinin de tıpkı kahramanı gibi aynı posta arabasıyla bu yolculuğu yapması, aynı havayı, atmosferi aktarabilmek için belki de fazlaca coşkulu hayallerini gerçeklikle uzlaştırması gerektiğini kısa sürede anlar.

Şuanlara karşı yapılan savaşa katılmış eski cumhuriyetçi askerlerden birinin, şimdi emekli general olarak eski savaş alanlarından olan Fougères'de yaşayan Baron de Pommereul'ün Balzac ailesinin eski bir dostu olması onun için büyük bir şanstır. Yolculuk için gerekli parayı borç alması ya da karanlık işler çevirip kazanması gerekse de (en dikkatli Balzac uzmanları bile Balzac'ın gerçek işinin yanı sıra kaç kişi adına hayalet yazarlık yaptığını bilmemektedir), Balzac'ın pek yakalanmayan bu türden fırsatları değerlendirmesi gerekmektedir. Bütün samimiyetiyle Baron de Pommereul'den özür dileyerek maddi durumu pek iyi olmadığı için kendisini davet etmesini rica eder. Büyük olasılıkla herkesten uzaktaki evinde çok sıkılan bütün yaşlı askerler gibi, kaybolup gitmiş savaş anılarını büyük bir ilgiyle, can kulağıyla dinlemeye hazır birini bulmaktan memnunluk duyan Baron de Pommereul, hiç duraksamadan Balzac'ı davet eder.

Yirmi dokuz yaşındaki genç Balzac'ın yanına alacağı çok fazla eşya yoktur. İlerleyen dönemlerdekinin aksine yüz otuz jilet çeşidinden en parıltılı ve en pahalı olanını seçebilecek kadar züppelik yapacak durumda değildir henüz; üniformalı bir hizmetkârın sürdüğü kendi arabasıyla yolculuk da etmiyordur; gösterişli olmak bir yana, son derece sade, hatta hırpani görünen bu adam sıradan bir posta arabasının en ucuz köşesinde yerini alır; bir posta arabasıyla yolculuk yapma lüksünü bile tam olarak yaşadığı söylenemez. Gereksiz masraftan kaçınabilmek için yolun son kısmını kısacık bacaklarıyla yürüyerek aşmak zorunda kalır ve bu yürüyüş sırasında genç şairin yırtık pırtık kıyafeti daha da yıpranır. General de Pommereul'ün kapısına terlemiş ve üstü başı toz içinde geldiğinde, ilk başta sokak serserisi sanılır. Ama eve girip gençliğinin tüm tazeliğiyle kendini yakaladığı bu şansın keyfine, nihayet birkaç hafta ya da birkaç aylığına bir yatak ve bir kap da yemek bulmanın verdiği güven duygusuna bıraktıktan sonra, o ilk görüntüsü ortadan kaybolur. Daha sonra bu ilk karşılaşmayı anlatan Madam de Pommereul'ün satırlarında, Balzac'ın o anki görünüşü, konuşması ve bütün hareketleri açıkça gözlerimizin önüne serilmektedir:

> Kesimi kötü kıyafeti yüzünden iyice belirginleşen kalın beliyle ufak tefek genç bir adamdı. Şapkası iğrençti, ama şapkasını çıkarmasıyla birlikte yüzündeki ifade karşısında her şey yok oldu. Yalnızca yüzünü görüyordum artık. Onu görmemiş olan biri nasıl bir alna ve gözlere sahip olduğunu hayal bile edemez! Adeta nurla aydınlatılmış bir alın ve sözleri kadar etkileyici açık kahverengi gözler. Burnu kalın ve köşeliydi, ağzı normalden çok büyüktü ve çürük dişlerine karşın, hep gülecekmiş gibi duruyordu. Gür bıyıkları vardı ve saçları oldukça uzundu, omuzlarının arkasına atılmıştı. O dönemde, özellikle de bizi ziyarete geldiğinde daha zayıftı ve bu hali bizde, açlıktan bir deri bir kemik kalmış izlenimini uyandırmıştı.
>
> Tarzı, hareketleri, tavrı ve konuşma biçimiyle o kadar iyi niyetli, nahif ve samimiydi ki, daha ilk anda herkesin kalbini kazanıyordu. Ancak en mükemmel özelliği, sürekli neşeli olmasıydı, öyle bitmek tükenmek bilmez bir neşeydi ki bu, etkisi bulaşıcıydı.

Balzac orada o kadar iyi beslenir ki, "tombulluğunu ve sağlıklı rengini" Paris'te ancak haftalar sonra kaybedecektir.

Balzac burada on dört gün kalmayı planladığı halde iki ay kalır. Hikâyeleri dinler, çevreyi dolaşır, yazar ve not alır. Paris'i unutur, arkadaşlarını, hatta günlük izlenimlerini aktaracağı bir günlük tutacağına hararetle söz verdiği Madam de Berny'yi bile unutmuştur. Saplantılı bir şekilde yalnızca tek bir şey üzerinde –ki yaşamı boyunca tüm başarılarının önkoşulu olacaktır bu–, çalışmaları üzerinde yoğunlaşarak geçirir günlerini. Birkaç hafta sonra Paris'te Latouche'un önüne romanını büyük bir bölümü bitmiş olarak koyacaktır.

Tek yeteneği keşfedilmemiş yetenekleri keşfetmek olan Latouche, Balzac'ın içindeki büyük yazarın uyanmaya başladığını hemen sezer. Ama ne kadar gerçekçi, ne kadar haklı olursa olsun, duyduğu bu güvenin ne yazık ki maddi bir karşılığı olmalıdır. Geleceğin favorisi Balzac'a "yatırım yapma"ya karar verir ve Balzac'ın maddi sorunlar yaşadığını bildiğinden, ona, henüz tamamlamadığı romanının yayın hakları karşılığında 1.000 frank önerir. Balzac'ın seçme şansı yoktur; daha önce zorlanmaksızın öylesine yazıverdiği kitaplarından bin beş yüz, hatta 2.000 frank para kazanmasına rağmen, nakit 1.000 frank önerisini reddedemez. Her zaman olduğu gibi, araya iş girdiğinde dostluk bozulur. Latouche hoş olmayan bir sürprizle karşılaşır. Balzac'ın tam kararlaştırılan günde kararlaştırılan sayıda cinayetler, duygusal diyaloglar yazarak hızlı ve çabuk iş bitiren bir işçi olmasına alışık Latouche, bu kez Balzac'ı uyarması gerektiğini fark edince öfkelenir. Balzac müsveddelerini, içi rahat olmadıkça teslim etmez. Ayrıca başka gecikmeler de söz konusu olur; nihayet müsveddeler Balzac'tan alınıp matbaaya gönderildikten sonra Balzac prova baskı üzerinde de o kadar çok düzelti yapar ki, provanın yeni baştan dizilmesi gerekir. Latouche kıyameti koparır, bu bitmek tükenmek bilmeyen düzeltmeler yüzünden zaman ve para boşa harcanmaktadır; bundan şikâyet eden son yayıncı kendisi olmayacaktır. Ancak Balzac kimsenin kendisine baskı yapmasına izin vermez. Bir zamanlar avama mahsus romanlar yazan Balzac gitmiş, onun yerine sanatçı sorumluluğu taşıyan bir Balzac gelmiştir; kendi ismini ebedi kılmaya kararlıdır, bunu kendine, Honoré Balzac ismine borçlu olduğunu şimdi ilk kez hissetmektedir; hayatı boyunca maddi borçlarına hep kayıtsız kalan Balzac, kendine karşı bu manevi borcun sorumluluğunu yoğun olarak hissetmektedir şimdi.

1829 yılının Mart ayının ortasında –henüz “de Balzac”ın değil– Honoré Balzac’ın *Le dernier Chouan ou La Bretagne en 1800* (Sonuncu Şuan ya da 1800’de Bretagne) adlı eseri yayıncı Canel tarafından dört cilt halinde nihayet yayımlanır. Kitap çok başarılı olmaz, pek de şaşırtıcı bir şey değildir bu. Kitabın başlangıcına ve biçimine bakıldığında, büyük bir anlatı ustasının yetenekli kalemi kendini hissettirmektedir; olayın geçtiği yer muhteşem bir şekilde gözler önüne serilmiş, savaşlarla ilgili anlatılanlar olağanüstü bir canlılıkla sergilenmiş, General Hulot, Ajan Corentin karakterleri doğrudan hayatın kendisinden alınmıştır. Sonraları romanlarına benzersiz bir tarihî doku kazandıracak olan politik arka planların anlamını, Balzac’ta her zaman hayranlık uyandırmış bir figür, Napoléon’un bu en güçlü rakibinin yaşamı boyunca ardına saklanmayı başardığı gölgelerin arasından çıkan Fouché figürü işler. Burada eski ucuz roman yazarını anımsatan tek şey, asıl entrikadır yalnızca.

Balzac’ın eskiden karanlık işler çeviren işverenleri için ürettiği ve kendi imzasını taşımayan baştan savma roman *Le Guitariero’*dan aldığı Matmazel de Verneuil, inanılmaz bir şekilde her sahnede yer almaktadır. Latouche ve Balzac’ın bütün kışkırtmalarına rağmen oldukça ılımlı yaklaşan Paris eleştiri dünyası da haklı olarak “*devergondage du style*”e, anlatım tarzının baştan savma olduğuna dikkat çeker ve Balzac’ın kendisi bile, yıllardır çok hızlı yazmaya alışmış kaleminin buna neden olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Beş yıl sonra, kitabın yeniden basımı için gösterebileceği en büyük özeni göstererek üslubunu düzeltmesinin ardından “çürük ahşap döşemeyi restore ederek gönderdiği” Baron Gérard’a şunları yazacaktır: “Ne yaparsam yapayım, kalemimden, bu işe yeni başladığımın anlaşılmasından korkuyorum.” Okurlar da bu yeni Fransız Walter Scott ya da Fenimore Cooper’dan özel olarak etkilenmezler. Bütün bir yıl boyunca, o da zar zor dört yüz kırk beş kitap satılır. Her zaman olduğu gibi Balzac’a tam olarak emin olmadan güvenmeye kalkışanlar, bunun bedelini büyük bir kayıpla ödeyecektir.

Ama bir rastlantı sonucu bu başarısızlık telafi edilecektir. Balzac daha *Şuanlar* üzerine çalışırken, yayıncı Levasseur onu arar. Balzac’ın oturduğu yeri öğrendiği için son derece mutludur, büyük bir ciddiyetle ona, bir yıl önce bir *Manuel de l’Homme d’Affaires* (Tüccarın Elkitabı) için 200 frank ödediğini hatırlatır. Balzac’ın eskiden maddi sıkıntılar yaşadığı bir dönemde yazmayı kabul ettiği bir yasa kitabıdır bu. Balzac bu sözleşmeyi çoktan

unutmuştur, buna karşılık Levasseur hakkını aramaya kararlıdır. Balzac çalışmasını bölmeyi ve önem verdiği romanı üzerine çalışırken böyle basit, baştan savma bir iş yapmayı istemediğinden, ona şunu önerir: Eski müsveddelerin arasında başka bir kurallar kitabı, bir ara kendi matbaasında *Physiologie du Mariage* (Evliliğin Fizyolojisi) başlığıyla basılmaya başlanmış bir *Code Conjungal* vardır. Levasseur de kabul ederse, bu eski kitabı onun için değiştirip *Manuel de l'Homme d'Affaires*'den kalan borcunu kapamak istediğini söyler. Hiçbir şeye sahip olmayan bu adamdan nakit para almanın imkânsız olduğunu fark eden Levasseur anlaşmayı kabul eder.

Balzac hemen işe koyulur. Kitap, eski haline oranla büyük ölçüde değişir. Balzac o yıllarda çok fazla Rabelais okumuştur ve eskiden kendine örnek aldığı Sterne'ün soğukkanlı mizahı yerine anlatımına canlılık ve ustalık kazandırır. Arkadaşı Madam de Berny ve yeni tanıştığı arkadaşı Abrantès düşesiyle ilişkisi, eğlenceli anekdotlara kaynaklık eder ve böylece zorunluluktan dolayı ve bu zorunluluk sayesinde edepsiz çelişkileri, sevimli alaycılığı ve mizahi şüpheciliğiyle tartışma yaratan, zekâ parıltıları ve esprilerle dolu ışıl ışıl bir kitap ortaya çıkar, iyi ve kötü yöndeki tartışmaların hızla kızışması sayesinde kitap kısa sürede büyük başarı kazanır. Özellikle sonraları Balzac'ın en kararlı bayraktarları olacak olan kadınlar, bunu hem çok çekici hem de çok eğlenceli bulur. Etkilendiklerini ya da öfkelendiklerini belirten mektuplar yazar, hayranlıklarını ya da kızgınlıklarını dile getirirler. Sonuç olarak ilerleyen haftalarda bütün salonlarda bu kitaptan söz edilmeye başlanmıştır. Balzac henüz zirveye çıkamamış, henüz ünlü olmamıştır, ama şunu başarmıştır: Paris'te genç yazar Mösyö Balzac'a karşı bir merak uyanmıştır artık. Davetlere çağrılmaktadır; terzisine şık kıyafetler ve gösterişli ceketler sipariş eder, Abrantès Düşesi onu, o günlerde salonu edebî eserlerin borsası sayılan Madam de Récamier'yle tanıştırır. Rakip firma Madam Sophie ve Delphine Gay'da Victor Hugo, Lamartine, Jules Janin gibi ünlü meslektaşlarıyla tanışır. Çok kısa bir süre daha sıkıntıya katlanırsa, yalnızca sevilmekle kalmayacak, hayatındaki en önemli ikinci arzusu da gerçekleşecek, ünlü olacaktır.

Yolunu kapayan duvar henüz tamamen yıkılmamış, ama bir noktasından geçit vermeye başlamıştır. İşte böyle bir duvara çarpıp geri fırlatılmanın şiddetiyle, Balzac'ın yoğun yaratıcı gücü büyük bir hızla çağıldamaya başlar. Aynı anda hem bir tarihî roman hem de *Physiologie du Mariage* gibi açık saçık bir metin yaratabilen bir genç yazar olarak Paris'te kendisinden söz edilmeye başlandığından beri Balzac, "başarıdan ve teklifler"den sersemlemiş durumdadır. Ancak Balzac'a iş sipariş edenler bile, bu çok yönlü yeni sanatçının ne kadar çok ve çeşitli şey yaratabileceğinin, elde ettiği bu ilk başarıya nasıl olağanüstü bir karşılık vereceğinin farkında değildirler.

Balzac, adının henüz itibar görmediği 1830-1831 yılları arasında, edebiyat dünyasında hiç görülmediği kadar çok sayıda novella, kısa roman, gazete yazısı, eğlenceli metin, kısa öykü, tefrika ve politik yazı yazmıştır. 1830 yılında, yayımlandığı kesin olan yetmiş (büyük ihtimalle farklı adlar kullanarak başka yazılar da yazmıştır) ve 1831 yılında da yetmiş beş yayın sadece niceliksel olarak hesap edildiğinde, Balzac, düzeltmeler dahil edilmezse, günde neredeyse on altı sayfa, yani bir forma kadar yazmış olsa gerektir. Adına rastlanmayan tek bir magazin dergisi, gazete ya da dergi yok gibidir. *Voleur*, *Silhouette*, *Caricature*, *Mode*, *Revue de Paris* ve daha düzinelerce farklı yayında, son derece çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Hâlâ eski "codes"a uygun tefrika tarzında *Philosophie de la Toilette*'ten (Süslenmenin Felsefesi), *Physiologie gastronomique*'ten (Gastronominin Fizyolojisi) söz etmekte, bir gün Napoléon hakkında, ertesi gün *Étude de Mœurs par les Gants* (Eldivenin Geleneksel Tarihi) üzerine yazmakta, *Saint Simonien et Saint Simoniste* (Saint Simon ve Saint Simoncular) üzerine görüşlerinde bir filozof gibi konuşmakta ya da *Opinion de mon Epicier* (Tüccarımın Görüşü) üzerine açıklamalar yapmakta, *Le Claqueur* ya da *Le Banquier* üzerinde çalışmakta, *Manière de faire une émeute* (İsyan Çıkarma Tarzı) ve sonra yine *Moralité d'une Bouteille de Champagne* (Bir Şampanya Şişesinin Ahlaki Yönden İncelenmesi) ya da *Physiologie de Cigare* (Puronun Fizyolojisi) hakkında alaylı yazılar yazmaktadır.

Balzac'ın böylesine çok yönlü ve mizah yönlü yazılar yazması, Paris gazeteciliğinde pek de hoş karşılanmaz. İşin asıl ilginç yanı, fişekler gibi birbiri ardı sıra patlayan bu ışıltılı eserlerin arasından başyapıtların çıkmasıdır. Başlangıçta bunlar küçük formatlı başyapıtlar olsa da, kalıcılığı olmayan diğer yayınları gibi tek bir gecede ve aynı hızda yazılmış, buna

rağmen bir yüzyıl boyunca akıllardan silinmemeyi başarmışlardır. *Une Passion dans le Désert* (Çölde Bir Tutku), *Une Episode Sou la Terreur* (Terör Döneminde Bir Olay), *El Verdugo* ve *Sarrasine*, kitaplarına kendi imzasını atmayan ve kimsenin tanımadığı bu yazarı birdenbire gerçek bir usta haline getirmiştir. Kaldı ki Balzac bu yolda ilerledikçe, kendini daha da rahat ifade etmeye başlamıştır. *Vires acquirit eundo*: İlerledikçe içindeki güçler yükselir. Paris sosyetesinden kesitler içeren *Étude de Femme* (Kadın Üstüne İnceleme), *Otuz Yaşındaki Kadın* ve *La Paix du Ménage* (Aile Huzuru) ile yeni bir kadın tipi, evliliğinde tüm beklentileri boşa çıkmış ve hayalleri yıkılmış, eşinin umursamazlığı, soğukluğu karşısında bilinmeyen bir hastalığa yakalanmışçasına sararıp solan "anlaşılamamış kadın" tipini yaratır. Bugün bize pek gerçekçi görünmedikleri, nesnel karşılıkları olmadığı için fazla süslü püslü gelen bu duygu yüklü anlatılar, büyük bir hayran kitlesi kazanır. Fransa'da ve tüm dünyada yanlış anlaşıldığını düşünen, hayal kırıklığı yaşayan binlerce, on binlerce, yüz binlerce kadın, Balzac'ta ilk kez hastalıklarının adını koyan bir doktor keşfeder. Sadece "otuz yaşındaki kadın"ların değil "kırk yaşındaki kadın"ların da, hatta en çok bu yaştaki kadınların sevgiyi hak ettiğini, çünkü onların her şeyi bildiklerini ve anlayabildiklerini söylediği için, bu kadınlar, sevgiden kaynaklanan her türlü hatayı affeden Balzac'ın kendilerini herkesten daha çok anladığını düşünürler. Devletin yasalarına ve toplumsal ahlaka ters düşen her türlü yanlış davranışa karşı onları savunan bir avukat olur Balzac. Sayısız Madam de d'Aiglemont, Balzac'ın ideal karakterlerinde kendini bulur. 1830 Nisanı'nda yayımlanan *Scènes de la Vie privée*'si sadece Fransa'da değil, İtalya, Polonya ve Rusya'da da aynı derecede hayranlık uyandırır ve "otuz yaşındaki kadın" sözüyle bütün dünyada kadınlar için yeni bir aşk yaşı ilan eder.

Ancak onun anlattığı âşıklardan hareketle sadece kendine acımakla kalan narsist kadın okurlarından daha yüksek bir mercide bulunanlar bile, ucuz edebiyatın karanlık kafesinden fırlayan bir aslan gibi edebiyat camiasının orta yerine düşen bu yazarın çok yönlülüğü ve yoğunluğu karşısında hayrete düşecektir. Çoktan ün kazanmış çağdaşlarından neredeyse hiçbiri, *Kırmızı Han* gibi bir anlatının az ama öz olan tasvir gücüne erişemez; yeteneğinin büyüklüğüyle ilkin hayranlık uyandırdıktan sonra Balzac, *Bilinmeyen Başyapıt*'la da dehasının tüm derinliğini gösterir. Özellikle de sanatçılar, sanatın en derin sırrı olan kusursuzluk dürtüsünün

asla böyle olağanüstü trajik boyutlara vardırılmayacağını hissetmiştir. Balzac'ın dehasının bütün yüzleri, her biri küçük ve sınırlı bir yüzeyde olmak üzere içlerindeki ışığı tek tek yansıtmaya başlamıştır; ancak Balzac'ın seviyesinin asıl göstergesi doluluğu, çeşitliliği ve yayıldığı geniş düzlem olacaktır her zaman. Onun ölçülere sığmayan ölçüsünü ancak bütün kuvvetlerinin toplamı verebilir.

Balzac ilk kez, ilk gerçek romanı *Tılsımlı Deri*'de gücünün nerelere ulaşabileceğini hissettirir; çünkü bu romanda Balzac'ın gelecekteki hedefinin izlerine rastlamak mümkündür: Sefalet ve zenginliği, yokluk ve israfı, dâhileri ve burjuvaziyi, yalnızlıkların Parisi ve salonların Parisi'ni, paranın iktidarı ve insanların başını döndürme gücüyle birlikte en üst tabakasından en alt tabakasına kadar bütün bir toplumun kesitini yansıtan bir romandır bu. Balzac'ın içindeki büyük gözlemci ve keskin görüşlü eleştirmen, duygusal romantik adamın arzularına karşı onu hakikate bağlanmaya zorlamaktadır. *Binbir Gece Masalları*'ndan bir Şark hikâyesini 1830'ların Paris'ine aktarmaya girişen *Tılsımlı Deri*'nin planı henüz romantiktir. Lüksü aşka yeğleyen erişilmez Kontes Fedora ile sınır tanımayan bir fedakârlıkla sevme gücüne sahip Pauline figürlerinin de romantik olduğu söylenebilir belki. Ancak asıl gerçekçi olan, çağdaşlarını dehşete düşüren içki âleminin anlatım biçimi ve öğrencilik yıllarının doğrudan Balzac'ın kendi yaşamından kesitlerle tasviridir. Doktorların tartışmaları, felsefesi artık sadece salon sohbetleri değildir, sözcüklerde biçim kazanmış, incelmiş karakterlerdir. Boş denemeler ve arayışlarla geçen on yılın ardından Balzac asıl mesleğini keşfetmiştir: Kendi çağının tarihçisi; kimi zaman Paris, kimi zaman Fransa, kimi zaman da dünya adını alan o devasa organizmanın psikoloğu ve fizyoloğu, ressamı ve doktoru, avukatı ve şairi olacaktır, ilk olarak olağanüstü büyük bir çalışma gücüne sahip olduğunu keşfettikten sonra, şimdi de en az birincisi kadar önemli bir keşif yapmış, bu gücü nereye yönelteceğini anlamıştır; böylece Balzac kendisini bulmuştur. O âna dek sadece kendi içindeki patlamalarla yoğunlaşmış ve kozmik bir yol üzerinden onu çağdaşlarının içinde bulunduğu bulanık karmaşanın ötesine taşıyacak karşı konulmaz bir güç hissetmiştir.

> Peşinden gidilmesi gereken çağrılar vardır ve işte karşı konulmaz tuhaf bir güç beni ileriye, şöhrete ve güce doğru sürüklüyor.

Ancak *Werther* ve *Götz von Berlichingen*'in başarısından sonra bile Goethe eşsiz yeteneğinin edebiyat olduğundan ne kadar az eminse, Balzac da *Tılsımlı Deri*'ye kadar, hatta sonrasında da gerçek uğraşısının edebiyat olduğundan o kadar az emindir. Balzac aslında, dehasını her biçimde ortaya koyabilecek o büyük dehalardandır; ikinci bir Mirabeau, bir Talleyrand, ikinci bir Napoléon, büyük bir dolandırıcı, bütün resim tüccarlarının kralı, en usta spekülatör olabilecek güçtedir. Bu nedenle de gençliğinde, edebiyat konusunda özel bir yeteneği olduğunu hissetmemiştir ve onu çok iyi tanıyan Gautier, belki de şunları söylemekte hiç haksız değildir:

> Aslında edebiyata yeteneği yoktu. Düşünceleri ile bunları ifade ettiği biçim arasında büyük bir uçurum vardı. Özellikle başlarda kendi bile bu uçurumu aşma konusunda ümitsizdi.

Edebiyat eserleri yaratmak onun için ne bir zorunluluktu ne de yüklendiği bir misyondu. Yazmayı sadece isteklerini gerçekleştirmek, para ve şöhret kazanıp dünyaya hâkim olabilmek için değerlendirebileceği sayısız olanaktan biri olarak görüyordu.

> Önemli biri olmak istiyordu ve hedefine, elektrikten daha güçlü olan enerjisini durmaksızın dışa vurarak ulaştı.

Balzac'ın gerçek dehası iradesinde saklıydı. Bu iradenin enerjisini tam da edebiyatın özüne boşaltmasına rastlantı da denebilir, yazgı da. İlk kitapları dünyanın her köşesinde okunduğu ve seksen bir yaşındaki Goethe bile Eckermann'a bu üstün yetenek karşısında duyduğu hayranlığı dile getirdiği sırada, dergiler ve gazeteler de bir yıl öncesine kadar hor görülen kalemiyle,

> Posta ücreti, bir omnibüs bileti benim için korkunç harcamalar ve ben giysilerim yıpranmasın diye dışarı çıkmıyorum,

diye yazan Balzac'ı büyük paralar karşılığında kendi taraflarına çekmeye çalışıyordu. Ama bütün bunlar Balzac'ı yetenekli bir yazar olduğuna ikna edememiştir. Edebiyatı hâlâ zorunlu tek olasılık olarak değil, aksine kendini

ortaya koymanın farklı olasılıklarından biri olarak görmektedir. 1832 yılında annesine şöyle yazmıştır:

> Yazar olarak, politikacı olarak, gazeteci olarak, evlenerek ya da piyasada büyük bir vurgun yaparak er ya da geç servet sahibi olacağım.

Uzun bir süre boyunca politikaya karşı konulmaz bir ilgi duyar Balzac, ta içinde hissettiği insanları etkileme gücünü, en uygun zamanı kollayarak daha hızlı bir biçimde kullanmak daha iyi olmayacak mıdır? Temmuz 1830 devrimiyle iktidar yeniden burjuva sınıfının eline geçmiştir; şimdi devir, enerji dolu genç insanların devridir. Meclis üyeleri, tıpkı Napoléon döneminde yirmi beş otuz yaşındaki bir albay gibi hızla yükselebilmektedir artık. Bir süre boyunca Balzac, edebiyatı politika için feda etmeye neredeyse kararlıdır. Kendini "politik hırsların fırtınalı atmosferi"ne bırakır ve sadece iktidar sahibi olabilmek, *vivre la vie du siècle même* (çağına uygun bir yaşam sürebilmek) üzere, sorumluluk alıp yönetim yetkisine sahip olabileceği bir mevkide bulunabilmek için Cambrai ve Fougères'den meclis üyeliğine adaylığını koyar. Seçmenler daha gayretli olsalardı, böylesine hırslı olan Balzac başka bir doğrultuda ilerleyecekti belki de. Thiers yerine Fransa'nın politik lideri o olacak, hatta belki de yeni bir Napoléon olacaktı.

Neyse ki her iki bölgede de seçmenler başka adayları seçer de böylece geriye tek bir tehlike kalır: "Bir kadın ve servet" bulması, bütün hayatı boyunca arayacağı o "çok zengin dul kadın"ı bulma tehlikesi. Böyle olsaydı eğer, Balzac'ın içindeki olağanüstü çalışkan işçi değil, sefahat düşkünü adam ortaya çıkardı; çünkü Balzac'ın –kendisi henüz farkında olmasa da– büyük bir çaba gösterebilmesi için, büyük bir baskı altında olduğunu hissetmesi gerekmektedir. Bir dulun 30.000 ya da 50.000 franklık maaşı için Balzac, köleler gibi çalışmak yerine, her zaman, hatta şöhretin keyfini sürdüğü dönemlerde bile kendini burjuva yaşantısına satabilecek biridir.

> Huzurlu bir ev yaşantısı bana yeter de artar bile,

diye itiraf eder hep aceleci olan bu adam arkadaşı Zulma Carraud'ya ve ona köyde yaşama ve sadece zevk için arada sırada bir kitap yazma hayalini

anlatır.

Ancak Balzac'ın en büyük arzularında baskın çıkan kader, onun bu yersiz sevincin keyfini sürmesine olanak tanımaz, çünkü Balzac'tan çok daha fazlasını beklemektedir. İyi bir siyaset kafasına sahip bu adamın, yeteneğini bir devlet bankasında harcamasına engel olur, tüccar Balzac'ın piyasada spekülasyonlar yaparak hayal ettiği serveti kazanma şansını onun elinden alır, peşinden koştuğu zengin dulları da elinden kaçırmasını sağlar. Başlangıçta gazeteciliğe duyduğu yoğun tutku, her türlü gazete yazısından tiksintiye ve nefrete dönüşür; bütün bunların hepsi de onu sadece çalışma masasına döndürebilmek, oraya kenetlenmesini sağlayabilmek için gerçekleşir; böylece Balzac'ın dehası meclisin, borsanın, savurganlıkla geçen bir yaşamın dar sınırları içinde değil, tüm dünyada hâkimiyet kurabilecektir. Tüm acımasızlığıyla kader, yaşama sevinciyle dolu, sevgi, güç ve özgürlüğü ölçüsüzce arzulayan bu adamı hep işinin başına dönmeye zorlayacak, her yeni başlangıca engel olacak, her kaçış denemesinin ardından onu iki kat daha ağır zincirlerle bağlayacaktır. Balzac, üzerine nasıl bir yük, ne kadar yıpratıcı bir görev aldığını daha şöhretinin başında sezmiş olsa gerektir. Karşı koymuş, bu görevden kaçmaya çalışmıştır. Kendisini bir hamleyle bu hapishaneden kurtaracak mucizeyi her zaman bekleyecek, spekülasyonlarla vurgunlar yapmayı, zengin bir kadınla karşılaşmayı, kaderinin sihirli değnek değmişçesine değişmesini hayal edecektir durmadan. Ancak bu kaçış hakkı ona bahşedilmediği, aksine yaratmakla yükümlü olduğu için, sahip olduğu o olağanüstü enerji o güne kadar edebiyatta hiç görülmeyen boyutlarda etkili olmak zorunda kalacaktır. Ölçüsü ölçüsüzlük, sınırı sınırsızlık olacaktır. Henüz işin başındayken bile, içinde çağlayan o yoğunluğu, o aşırı yoğunluğu düzenlemek zorunda olduğunun, bunu ancak bu yolla kendine ve başkalarına görünür kılabileceğinin farkındadır. Söz konusu olan edebiyatsa, her şey öyle rastgele yan yana sıralanmamalı, aşamalardan oluşan planlı bir sıra izlenmeli, dünyevi tutku ve yaşam biçimleri belli bir hiyerarşiye oturtulmalıdır. Daha ilk romanını bir arkadaşına yolladığında bile, içine şunları yazmıştır Balzac:

> Eserimin genel planı oluşmaya başlıyor.

Aklına çok yaratıcı bir fikir gelmiştir; bir kitaptan diğerine geçerken yarattığı karakterleri tekrar ele alacak ve bu karakterlerin geçirgenliği sayesinde tüm sosyal konumları, meslekleri, düşünceleri, duyguları ve bağlantıları kapsayan bütünlüklü, şiirsel bir dönem tarihi yazacaktır. Böylece *Romans et Contes philosophiques*'in (Romanlar ve Felsefi Öyküler) önsözünde, Philarète Chasles aracılığıyla okurlarını buna hazırlar. Çağın kapsamlı bir tablosu planlanmıştır ve bu kitap birbirini tamamlayacak *bir dizi freskin daha sadece ilk eseridir. Yazar, abartılı bir hayal gücüne sahip, egoist dürtüleri baskın insanlardan oluştuğu için bir çöküş dönemi olarak gördüğü bu çağın toplumu ve medeniyetinin bir resmini çizmeyi kendine görev edinmiştir. Yazarın paletindeki renkleri karıştırarak nasıl hep yeni renkler elde ettiğini... toplumun her basamağını sırasıyla nasıl anlattığını herkes görecektir. Yazar, karakterleri birbiri ardı sıra karşımıza çıkarmaktadır: Çiftçiler, dilenciler, çobanlar, memurlar, milletvekilleri, hatta kralın kendisini ya da rahibi bile anlatmaktan çekinmeyecektir.*

Balzac'ın içindeki sanatçı ortaya çıkınca, büyük *İnsanlık Komedyası* hayalinin de zamanı artık gelmiş demektir ve yirmi yıl sürecek dur durak bilmez, benzersiz bir çalışma, bu hayale biçim verebilmek için ancak yeterli olacaktır.

15. 1793'ten 1796'ya kadar süren ve yaklaşık 500000 kişinin ölmesine yol açan karşı devrimci ayaklanma. (Ç.N.)

İKİNCİ KİTAP

Balzac Çalışmaya Koyuluyor

7

Otuz yaşındaki adam

Balzac otuz yaşına bastığı 1829 yılından, ilk gerçek eseriyle tüm dünyanın karşısına çıktığı bu andan itibaren artık Honoré de Balzac'tır; uzun süren zahmetli yetişme dönemi nihai olarak sona ermiştir. Bir erkek, bir sanatçı, bir kişilik olarak hem sanatsal hem ahlaki hem de fizyonomik bakımdan görünüşü son biçimini almıştır. Görüntüsünü tamamen farklılaştıracak hiçbir belirleyici değişiklik olmayacaktır artık. Yıllarca biriken benzersiz enerjisi yöneleceği asıl istikameti bulmuştur; yaratıcının görevi bellidir artık, yüce mimar –henüz genel hatlarıyla da olsa– gelecekte yaratacağı eserine ilişkin planı tasarlamıştır. Böylece Balzac var gücüyle, tüm yüreğiyle işine sarılır. Hiç ara vermeden sürdürdüğü günlük çalışmaları, damarlarındaki kan aktığı sürece hiç aksamayacak ve azalmayacaktır. Bu ölçü tanımaz adam aslında kendine ulaşılmaz bir hedef belirlemiştir; yine de ancak ölüm onun bu Prometheusvari isyankâr iradesine engel olabilecektir. Balzac'ın çalışma biçimi, yakın dönem edebiyatının içinde sürekli bir yaratıcılığın belki de en muhteşem örneğidir. Bir baltayla kesilinceye kadar toprağın sonsuz gücüyle beslenen, derinlere kök salmış görkemli bir ağaç gibi dimdik ayakta durmakta, yukarıya, göğe doğru uzanmakta ve yerini hiç değiştirmeden, kaderin yüklediği işlevini organik bir sabırla yerine getirmektedir: Hiç durmadan çiçekler açıp gelişmekte ve giderek daha olgun meyveler vermektedir.

Tüm bu yaratıcı yeniliklerle beraber Balzac o dönemden itibaren hep aynı kalacaktır; kişilik yapısı gibi görünüşü de pek değişmeyecektir. Balzac'ın otuz yaşındaki fotoğrafları ile elli yaşındaki fotoğrafları yan yana

konduğunda, birkaç küçük ayrıntı dışında hiçbir şeyin değişmediği görülür; saçlarına düşen birkaç akın ve gözlerinin altına düşen hafif bir gölgenin, eskiden oldukça canlı olan renginin biraz sararmış olmasının dışında, dış görünüşü hâlâ aynıdır. Otuz yaşına geldiğinde kendine özgü görünüşü artık son şeklini almıştır. Gelişme döneminde, dikkati çekmeyen dış görünüşünün tek olumlu özelliği genç Bonaparte ile "hafif bir benzerlik" olan bu "ufak tefek, zayıf ve solgun delikanlı" tuhaf bir dönüşüm yaşamış ve ilk çocukluk yıllarındaki o "dolgun yanaklı şişman çocuk" tekrar ortaya çıkmıştır. Çalışma masasının başına oturduğu anda kişiliğinin sinirli, güvensiz, sabırsız, denetimsiz yönleri ortadan kaybolmakta, bunlar yerini tüm yoğunluğu ve gücüyle dolup taşan bir huzur ve rahatlığa bırakmaktadır. D'Arthez karakteri aslında Balzac'ın aynadaki yansıması gibidir:

> D'Arthez'in eskiden soylu bir hırsın ateşiyle yanıp tutuşan gözlerindeki ifadeye başarının yorgunluğu çökmüştü, başarıdan yorgun düşmüştü. Zihnine olağanüstü bir düşünme gücü kazandıran düşünceler solup gitmişti; eskiden incecik olan bedeni yağ bağlamıştı. Gençliğinde yoksulluktan sararıp solmuş yüzü, durmadan mücadele etmek ve kazanmak için tüm enerjisini harekete geçiren bir mizacın renklerine, rahat bir yaşamın altın renklerine bürünmüştü.

Yüzüne bakılınca edinilen –neredeyse bütün sanatçılardaki aldatıcı– ilk izlenim, yaşamdan keyif aldığı, neşeli ve sağlıklı olduğu, kibirsiz ve iyi niyetli olduğudur. Sert, parlak alnı üzerinde toplanan ve genellikle pek temiz olmayan saçlarına rağmen, yüzünün yumuşaklığı sayesinde – yumuşak ve yağlı bir cildi, ince, yumuşacık bir bıyığı, geniş ve pürüzsüz hatları vardır– keyifli, vurdumduymaz, çok uyuyup çok yiyen ve çok az çalışan biri izlenimi uyandırır. On iki on üç saat hiç yorulmadan çalışabilen bir hamalınki kadar geniş omuzlarına, kalın ve sert ensesine, kaslı göğsüne bakıldığında ne denli güçlü kuvvetli olduğu hissedilmektedir; ancak içindeki kudret, o yumuşak, yuvarlak çenesinin altından itibaren kendini belli etmeye başlar. Bu beden bronzdan dökülmüş bir kütle gibidir; bedeninde saklı dehası, tıpkı eserlerinde olduğu gibi ağırlığında, genişliğinde ve tarife sığmaz canlılığında yatmaktadır. Bu nedenle Balzac'ın dehasını yüzünden okumaya çalışmak boşuna olacaktır.

Heykeltıraş David d’Angers, Balzac’ın zengin düşünme gücünü görünüşüne yansıtabilmek için alnını yükseltmiş ve öne doğru çıkartmıştır. Ressam Boulanger, gözü rahatsız ettiği için şişmanlığını beyaz bir papaz kıyafeti altında örtbas etmeye ve onu iri bedeniyle dimdik duruyormuş gibi göstermeye çalışmıştır; Rodin ise ona trajik bir halüsinasyondan yeni uyanmış birinin kendinden geçmiş korku dolu bakışını vermiştir. Üçü de Balzac’ın dehasını görünür kılabilmek için, kendince iddialı olmayan bu yüzün fizyonomisini değiştirmek gerektiğini içten içe hissederek, onun olağanüstü ve kahramanca yanlarını görünüşünde dışa vurmayı denemiştir. Balzac da Z. Marcas karakterinde kendi portresini çizerken aynı şekilde belli özelliklerini öne çıkarmak istemiştir:

> Saçları yele gibiydi; burnu kısa ve basık, ucu hafif kalkıktı ve kanatları bir aslanınki kadar genişti. Alnı da bir aslanınkine benziyordu, derin bir çizgiyle iki iri çıkıntı halinde ayrılmıştı.

Ama –Tolstoy, Luther ve bir halkı gerçekten temsil eden tüm dâhiler gibi–, Balzac’ın da halktan biri gibi göründüğünü, yüzünün, kendi yurdundaki sayısız insanın yüzünü adeta bir arada yansıttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dahası –yine Luther ve Tolstoy gibi– gerçekten de bayağı, sıradan, hatta kaba bir yüzü vardır Balzac’ın. Özellikle Fransa’da ulusun düşünsel etkinliği kendini iki biçimde ortaya koyar: kibar aristokrat tavırlarla rafine bir yücelik taşıyanlar –örneğin Richelieu, Voltaire, Valéry– ile halkın zindelik ve tazeliğinin, gücünün kendini gösterdiği Mirabeau ve Danton tipindekiler. Balzac kaba, ama doğal bir sınıftandır, aristokratlardan, dekadanlardan değil. Beline mavi bir önlük bağlayıp Güney Fransa’daki bir şarap evinde tezgâhın arkasına geçecek olsa, bu neşeli, şen şakrak adamı, müşterilerine şarap veren ve onlarla sohbet eden sıradan, okuma-yazması olmayan bir meyhaneciden ayırt etmek mümkün olmayacaktır. Saban süren çiftçi, sokaktaki su satıcısı, gümrük tahsildarı, Marsilya’daki bir genelev işletmecisi; Balzac her yerde hal ve tavırlarıyla, yüzündeki ifadeyle doğal görünecektir. Gömleğinin kollarını sıvadığında, bir çiftçi ya da işçi kadar rahat giyindiğinde, yani parçası olduğu halktan biri gibi olduğunda, Balzac samimi ve doğaldır. Kibar olmaya, aristokratlar gibi davranmaya çalıştığında, süslenip püslendiğinde, Faubourg Saint-Germain modasını takip etmek için her şeyi gören ve hisseden gözlerine o gülünç tek saplı

gözlüğünü tuttuğundaysa kılık değiştirmiş gibidir. Tıpkı sanatında olduğu gibi, gücü kendini doğal olmadığı, felsefi ya da duygusal olarak onu sahte olmaya zorlayan atmosferlerde değil, sadece halktan biri gibi olduğu yerde belli eder. Kaldı ki bedensel dehası da sadece canlılığında, heyecanında ve gücünde saklıdır.

Ama doğası gereği bir portrede bu özelliklerin görsel olarak ortaya konması mümkün değildir. Bir resim her zaman için canlı bir filmden bir kesit, bir donup kalma, bir kendini tutma ânı, kesintiye uğramış bir harekettir. Nasıl ki Balzac'ın eserinin tek bir sayfasından ruhunun zenginliği, çok yönlülüğü, dehasının benzersiz üretkenliği anlaşılamazsa, günümüze ulaşan sayısız portreden de insan olarak içinde taşıdığı ruhun, neşenin ve coşkulu yaşama sevincinin taşkınlığı sezilemez. Kaçamak, yüzeysel bir bakış, Balzac'ı yansıtamaz. Bunu, çağdaşlarının hep bir ağızdan söylediklerinden biliyoruz: Bu tıknaz adam merdivenden güçlükle çıkar, yanlış düğmelenmiş kahverengi ceketi, yarı açık ayakkabıları ve dağınık saçlarıyla odaya girdiğinde soluk soluğa kalmış olurdu, tüm bunlar yetmiyormuş gibi kendini olanca ağırlığıyla bir koltuğa bıraktığında, seksen beş-doksan kilo ağırlığın altında koltuk da gıcırdardı. Balzac bu haliyle dayak yemiş biri gibi görünürdü. Nasıl olabilir bu? Kaba, yağlı, kötü kokan, aşağı tabakadan bu adam, en derin duygularımızı dile getiren o Fransız *troubadour*'u,[16] haklarımızın savunucusu bizim Balzac mı, diye sorar şaşkınlık içinde kalan hanımlar ve o sırada orada bulunan diğer yazarlar büyük bir memnuniyetle göz ucuyla aynaya bakıp kendilerinin Balzac'a oranla ne kadar çekici, ne kadar kültürlü göründüklerini akıllarından geçirirler. Hanımefendiler yelpazelerinin ardına saklanıp gülümser, beyefendiler edebiyat alanında böylesine büyük bir tehlike oluşturan rakiplerinin bu kadar avam, bu kadar kaba, bu kadar sıradan olmasını küçümser, birbirlerine haince bakışlar fırlatırlar. Ancak Balzac konuşmaya başladığı anda bu talihsiz ilk izlenim şimşek hızıyla değişir; çünkü Balzac bir *torrent*, bir sel gibi taşar, gözleri, espri ve zekâ pırıltılarıyla kıvılcımlar saçar; mekânın atmosferi derhal elektriklenir, Balzac bütün dikkatleri mıknatıs gibi üzerine çeker. Binlerce konu üzerine konuşur, felsefeden söz ederken birdenbire politikayla ilgili projeler ortaya atar, yüzlerce fıkra bilir, gerçek ya da uydurma hikâyeler anlatır, anlatırken bunlar daha da fantastik, daha da inanılmaz gelir kulağa. Abartır, alay eder, kahkahalar atar, küçük

koyu renkli gözlerinden coşku dolu altın parıltılar saçar, kendi gücüyle mest olur ve diğer bütün insanları da kendinden geçirir, içindeki coşkuyu paylaşabildiğinde, hiç kimseye benzemez.

Balzac'ın bu olağanüstü enerjisi, eserlerinde olduğu gibi, bedeninden de yayılan tek sihirdir. Her hareketi, kendini diğer insanlara oranla on kat daha yoğun olarak dışa vurur. Güldüğünde duvarlardaki resimler sarsılır, konuştuğunda sözcükler fışkırır ve ağzındaki çürük dişleri unutturur. Yolculuğa çıktığında, arabacıya atları daha hızlı sürebilmesi için her yarım saatte bir bahşiş atar, hesap kitapla uğraştığında binlikler ve milyonlukların hışırtılarının ardı arkası kesilmez; çalıştığı zamanlar gece gündüz birbirine karışır, on, on dört, on altı saat yerinden kımıldamaz ve bir sürü tüy kalem körleşir.

> Yemek yerken –diye anlatır Gozlan– dudakları titrerdi, armut ve şeftalilerin oluşturduğu bir piramide baktığı anda gözleri mutluluktan parlar, elleri keyiften titrerdi... Pantagruel misali coşkulu tarzıyla muhteşemdi; kravatını çıkartmış olur, gömleğinin önü açık dururdu; elinde meyve bıçağıyla kahkahalar atar, içer, iri bir armudu beceriksizce kesmeye çalışırdı.

Her şeyi dolu dolu, delicesine yaşar, abartır Balzac; ortalama, sıradan olanı hep abartır. Karakterine en uzak şey, hırçınlıktır. Balzac, olağanüstü iyi niyetli ve çocuksudur. Korkusuzdur; savurgandır, iyi niyetini hiçbir şey sarsamaz. Meslektaşlarının onun kabalığından rahatsız olduğunu, bir tarzının olmadığı gibi bir sürü dedikodu yapıp arkasından konuştuğunu bilir. Ama o doğal coşkusu sayesinde her birine dostça karşılık vermiş, kitaplarını onlara ithaf etmiş, *İnsanlık Komedyası*'nda hepsine ayrı bir yer vermiştir. Düşmanlık duyamayacak kadar büyük biridir. Eserlerinde kişilere yönelik hiçbir polemik yoktur. Ne zaman hesap yapsa, beklentileri çok büyük olduğundan, hesapları hep yanlış çıkar. Yayıncısıyla tartışıp baskı yapıyorsa, bunu eline birkaç frank daha geçecek diye değil, keyif aldığı ve onlara kimin sözünün geçtiğini göstermek için yapar. Yalan söylediğinde birini aldatmak için değil, bundan hoşlandığı, maskaralık yapmaktan keyif aldığı için yalan söyler. Çocuksu tavırlarından dolayı arkasından alay edildiğini bilir, ama bu tavırlarınlardan vazgeçmek yerine daha da ileri gider. Arkadaşlarına sürekli uydurma hikâyeler anlatır, keskin gözleriyle,

söylediği tek bir sözcüğe bile inanmadıklarını ve söylediği her şeyi ertesi sabah tüm Paris'e yayacaklarını bilir, yine de yalanlarını süsleyip püsleyerek daha da abartır, başkalarının onu kendi şablonlarına uymayan absürd biri olarak görmesinden keyif alır. Yapılacak karikatürlerinin nasıl olacağını önceden tahmin ederek, Rabelais üslubuyla kendi kendini karikatürleştirir. Ona ne zararları dokunabilir ki? Derisinin ve alnının altındaki tüm kaslarıyla hepsinden daha güçlü olduğunu hisseder, her zaman da bunun farkında olmuştur; böylece istediklerini yapmalarına izin verir.

Balzac, gücüne olan bu özgüvenini bedenine, beynine, enerjisine borçludur. Bu aynı zamanda kaslarına, kanına, özsularına ve gücüne duyduğu bir güvendir, şöhret ve başarıdan kaynaklanan bir güven değil, bütün yaşamını kapsayan bir güvendir. Çünkü *Goriot Baba*, *Tılsımlı Deri* ve birçok unutulmaz başyapıttan sonra, otuz altı yaşına geldiğinde bile Balzac edebiyat yeteneği konusunda hâlâ tam olarak güven kazanamamıştır. Yaşama duygusunun kaynağı iyice ölçüp biçmek, kendini gözlemlemek değildir, başkalarının yargıları da değildir, çok temel, çok doğal bir duygudur, içinde bir yoğunluk hissetmektedir ve korkulu, eleştirel bir tavırla parçalayıp dağıtmadan bu yoğunluk duygusunun keyfini çıkarır.

> Bende akla gelen bütün karşıtlık ve çelişmeler mevcuttur. Benim burnu havada, müsrif, dikkafalı, kolaycı, düşünceleri sağlam olmayan, züppe, kayıtsız, tembel, özensiz ve düşüncesiz, kararsız, geveze, patavatsız, terbiyesiz, saygısız, tuhaf ve değişken bir ruh haline sahip biri olduğumu söyleyenler, idareli, bilgili ve cesur olduğumu, inatçı, enerjik, kaygısız, işine düşkün, dayanaklı, sakin, incelikli, saygılı ve hep neşeli olduğumu söyleyenler kadar haklıdır. Aynı şekilde ödleğin teki ya da gerçek bir kahraman, çok akıllı ya da zırcahil, müthiş yetenekli ya da aptal olduğum da iddia edilebilir; bunların hiçbiri şaşırtmaz beni. Sonuçta ben, koşulların belirlediği oyunda yalnızca bir araçtan başka bir şey olmadığıma inanıyorum artık.

Diğerleri ister kafa yorsunlar, ister övgüler düzsün ya da alay etsinler, Balzac tüm cesareti ve neşesiyle, hiç kaygılanmadan bütün aksilik ve sorunlarla başa çıkarak kendi yolunda ilerlemektedir. İçinde böyle bir güç hisseden biri, her şeye karşı kayıtsız kalabilir. Balzac'ın kibri çocuksudur,

ama asla hırçınlık barındırmaz. Kolayca kendinden geçen birinin güvenine ve kaygısızlığına sahiptir.

Böylesine müsamahakâr ve rahat karaktere sahip bir insanın müsrif davranması çok doğaldır ve Balzac da her anlamda işte böyleydi. Sadece tek bir açıdan kendini kısıtlamak zorunda kalmıştır: insanlarla ilişkilerinde. Bir keresinde kendisi hakkında söylediği gibi, "günün sadece bir saatini dünyaya ayırabilen" birinin hayatında dostluğun yeri yoktur. Dolayısıyla Balzac'ın hayatındaki yakın dostlarının sayısı iki elin parmaklarıyla sayılabilecek kadar azdır. Dostlarının sayısı onu geçmez ve bunlar da –en önemlileri de dahil olmak üzere– otuz yaşındaki Balzac'ın yakın çevresinde toplanmıştır. Tıpkı yaşamda edindiği tecrübelerde ve sanatsal gelişiminde olduğu gibi, arkadaşlıklarında da sonraki yıllarda pek az değişiklik olmuştur. Gerekli her şeyi otuz yaşına kadar içinde ve çevresinde toplamıştır. Otuz yaşından itibaren insanlardan çok eserleriyle ilgilenmek isteyecek, sadece yarattığı insanlar onun için gerçek ve önemli olacaktır.

Bu küçük ama sağlam arkadaş çevresinde kadınlar öncelik sahibidir. Balzac mektuplarının onda dokuzunu, belki de daha fazlasını kadınlara yazmıştır. Sadece onların karşı konulmaz yakarışlarına dayanamamakta, zaman zaman baştan sona itiraflarla dolup taşan yüreğini kadınlara açmaktan çekinmemektedir. Sadece onlara kendini "tüm çıplaklığıyla açabilmekte" ve aylarca süren suskunluğu çağlayıp coşan bir paylaşma ihtiyacıyla kimi zaman ansızın alevlenivermektedir. Hatta bunu hiç görmediği ya da çok az tanıdığı kadınlara karşı da sık sık hissettiği olmuştur. Yazdığı içten mektupların hiçbiri bir erkeğe hitaben yazılmamıştır, hatta Victor Hugo ya da Stendhal gibi kendi döneminin en büyük ve ünlü yazarlarının hiçbirine, kendi içsel çelişkileri ya da sanatsal yaratma sorunlarına dair tek bir satır bile yazmamıştır. Hayatta başkalarının ne yanıt vereceğine aldırış etmeyen, hayallerinin ve palavralarının önünde hiçbir engel tanımayan ve başkalarının konuşmasına fırsat vermeyen biridir Balzac, dolayısıyla meslektaşlarıyla bire bir ya da mektuplaşarak arkadaşlık kurmak ona pek uygun değildir; içi onun kadar yoğun duygularla dolu olan biri, arkadaşlığın getireceği heyecanlara ihtiyaç duymak bir yana, tam aksine rahatlamaya ihtiyaç duyar. Dolayısıyla özellikle kadınlardan gelen mektuplara cevap veriyorsa, bunun nedeni alaycı bir tavırla yalnızca Théophile Gautier'ye belirttiği gibi, *cela forme le style* (tarzını geliştirmek) değil, daha derinlerde yatan ve belki de çok net olarak kavrayamadığı bir

ihtiyaç, onu anlayacak bir kadına duyduğu ihtiyaçtır. Çalışmaktan yıpranmış, sorumluluklardan dolayı telaş içinde, borçların altında ezilmiş, sıkıştırılmış, hep bir *vie torrentielle,* sel gibi akan bir yaşamın içine düşmüş bir haldeyken, tıpkı yetişme yıllarında Madam de Berny'nin olduğu gibi kendisi için hem anne hem bir kız kardeş, hem sevgili hem de yardımcı olacak bir kadın arar. Onu hep arayışa iten şey macera, şehvet, erotizm isteği değildir, aksine tutkuyla dolu bir huzur arayışıdır. *Tuhaf Öyküler* ve onun için için kaynayan, gösterişli, hastalık derecesindeki şehveti kimseyi aldatmamalıdır. Balzac hiçbir zaman bir Don Juan, bir Casanova, hastalık derecesinde cinsel dürtüleri olan biri olmamıştır; kendisinin de sık sık ifade ettiği gibi, burjuvaziye, hatta yüksek burjuvaziye mensup "bir kadın ve servet"in peşindedir. Onunki gibi bir hayal gücüne, ruhsal hassasiyete sahip bir adamın ucuz maceralara ihtiyacı yoktur. Balzac içinde, yenilerini aratmayacak yeterlilikte heyecan taşımaktadır zaten. Genellikle yarı bir bilinçsiz bir önseziyle ve bazı anlarda da tamamen bilinçli olarak, varlığının her iki kutbunu da tatmin edebilecek, kişisel talepleriyle eserlerine zarar vermeyecek ve yazarlık çalışmalarını para kazanma zorunluluğundan kurtaracak, içindeki cinsel taşkınlığı dindirecek ve aynı zamanda maddi sıkıntılarını ortadan kaldıracak bir kadın arar. Aristokrat bir kökenden gelen böyle bir kadın, onun çocuksu züppeliğini de mümkün olduğunca tatmin edecektir.

Balzac'ın böyle bir kadın bulma hayali, yaşamı boyunca hiç gerçekleşmeyecektir; Balzac aradığını hep parçalar halinde bulabilecek, arzularının ya bir yarısı ya diğer yarısı tatmin olabilecek, hiçbir zaman bunların hepsini tek bir insanda bulamayacak ya da çok geç bulabilecektir. Kendisinin de söylediği gibi, şeytan yılların çarkını acımasızca yerinden oynattığı için Madam de Berny ile yaşadığı ilk ilişki bile bu yarımlık duygusunun lanetini taşımaktadır. Gençliğinde kendisine rehberlik eden, zor dönemlerinde onu avutan, tehlikelerden kurtaran bu kadında, bedensel tutkularına arzuyla karşılık veren bu sevgilisinde, yirmi üç yaşındaki genç Balzac her şeyi bir arada bulmuştur. Ancak yirmi iki yaşındaki Balzac'ın kırk beş yaşındaki bu kadınla kurduğu ilişkinin, başlangıçta doğal görünse de, zamanla tuhaf ve doğaya aykırı bir hal alması kaçınılmazdır. Her kadında Helena'yı bulabilen bir hayalperest olan, cinsel açıdan böylesine büyük bir telaş içinde olduğu için seçici davranamayan Balzac'a bile, kendisi otuzundayken sevgilisinin elli iki yaşında olması garip gelmeye

başlar ve Madam de Berny' ye ne kadar zor gelirse gelsin –en akıllı kadın bile sevdiği sürece böyle bir şeyi kabullenmek istemez–, bu ilişkinin çekiciliğini zamanla yitirip cinsel cazibenin yerini zamanla salt arkadaşlığa ve anneliğe bırakması kaçınılmaz hale gelir.

Ama yavaş yavaş gerçekleşen bu kopuştan daha önce, Balzac'ın şehvetli yaradılışı akıp gidebileceği başka yerler arar. Bu da artık yaşı hayli ilerlemiş olan sevgilisinin büyük bir kıskançlık duymasına neden olur. Üstelik Madam de Berny'nin kıskançlıkları, Balzac'ın yeni sevgilisinin de hayatının sonbaharını ve fiziksel çekiciliğinin son günlerini yaşayan bir kadın olduğu ortaya çıkınca daha da artar. General Junot'nun dul eşi Abrantès düşesi, Balzac'la Versailles'da tanıştığı 1829 yılında, iyice hasar görmüş bir anıt gibidir; Bourbonların saray çevresinden dışlanmış, toplumda pek saygınlığı kalmamıştır; üstüne üstlük gırtlağına kadar borç içinde olduğundan, anılarını pazara çıkarıp yayıncılara art arda kitaplar satma amacıyla her yıl –ister yaşanmış olsun ister uydurulmuş olsun– eski skandallarını tekrar tekrar gündeme getirmekten başka çaresi kalmamış bir kadındır. Yine de genç yazarı, Madam de Berny'nin biraz da annelik duygularıyla bağladığı zincirlerinden kopartıp kendine çekmek onun için hiç de zor olmayacaktır; çünkü Abrantès düşesi, Balzac'ın kişiliğinin en güçlü iki öğesi üzerinde etkili olur: Sanatçının, dönemin tarihini canlı bir biçimde anlamaya ilişkin doymak bilmez merakı ile Balzac'ın ruhunun en zayıf noktası, yani doyurulmamış ve hiçbir zaman doyurulamayacak züppeliğinin üzerinde. Küçük burjuva Madam Balzac'ın oğlu üzerinde unvan ve aristokrat isimler, yaşamı boyunca karşı koyamadığı, hatta bazen gülünçlüğe varan büyülü bir güce sahip olmuştur. Bir düşesin arkadaşı, hatta yatağındaki ardılı, belki bizzat imparatorun değil, ama onun generallerinden biri olan Murat'nın,[17] bir Napoli kralının, Prens Metternich'in halefi olma sevinci, nihayetinde annesi hepi topu Marie-Antoinette'in oda hizmetçisi olan Madam de Berny'den bir saat için bile olsa yüz çevirmesine yol açmış olsa gerektir.

Balzac'ın içinde yaşayan o ölümsüz maceraperest, büyük bir hevesle hiç düşünmeden ve muhtemelen hiç zorlanmadan bu maceraya atılmıştır. Gelecekte *historien de son temps*'ı (kendi çağının tarihçisi) olarak anılacak bu adam açısından, insanlığın ufkunu baştan sona aydınlatabilmek ve tarihin tüm sırlarını bilen bu kadınla *entre deux draps* (iki çarşafın arasında)

yatabilmek için sadece bir kıvılcımın yeterli olacağı Balzac gibi bir hayalci açısından ne kadar büyük bir kazançtır bu! Abrantés düşesi Napoléon'la henüz çelimsiz Kaptan Bonaparte olduğu dönemlerde, kendi annesi Madam Permont'nun evinde karşılaşmıştır; turnuvalarda prenslerle prenseslerin arasında ilk sırada yer almış ve dünya tarihini kulislerden ve yatak köşelerinden takip etmiştir. Balzac'ın Napoléon dönemini konu alan bütün romanları *Esrarlı Bir Vaka, Albay Chabert* önemli belgelerle dolup taşıyorsa eğer, Balzac bunu gerçek aşktan çok karşılıklı şehvet ve zihinsel merakın ağır bastığı bu ilişkiye borçludur. Ama bu tutku pek uzun sürmemiş ve aralarındaki bağ bir arkadaşlık ilişkisinden çok öteye gitmemiştir. Borç içinde yüzen, ama hayattan keyif alan bu iki insan, kısa süre sonra farklı tutkuların peşinden sürüklenmeye başlamış, yine de aralarındaki tutkunun ateşi söndükten sonra bile uzunca bir süre arkadaşlıklarını sürdürüp birbirlerine yardımcı olmaya çalışmışlardır. Düşes, Balzac'ı Madam de Récamier ve başka bazı aristokrat tanıdıklarıyla tanıştırmış, Balzac ise düşesin, anılarını yayıncılara olabildiğince iyi bir şekilde sunmasına yardımcı olmuştur, hatta anıların kaleme alınması sırasında gizlice çalışmış bile olabilir. Sonra düşes yavaş yavaş Balzac'ın yaşamından çıkmıştır. Balzac'ın yıllar sonra bu arkadaşının sonunu –iflah olmaz bir savurgan olarak– anlatış biçiminden de anlaşıldığı üzere, Paris'te sefalet içinde bir tavan arasında ölü bulunan bu kadını yıllar önce unutmuş ve aslında onunla paylaştıkları, geçici bir gençlik ateşi olmaktan öteye gidememiştir.

Yaklaşık olarak aynı dönemde, yani Abrantès düşesiyle bu geçici ilişkinin yaşandığı zamanlarda, Balzac'ın hayatına Zulma Carraud adında başka bir kadın girer; ilişkileri içinde en iyisi, en değerlisi, en soylusu, en temizi ve tüm mekânsal ve zamansal uzaklığa rağmen en uzun sürelisidir. En sevdiği kız kardeşi Laure'un yaşıtı olan Zulma Tourangin, 1816 yılında, içten hizmetleri kimi şanssızlıklardan dolayı takdir edilmeyen, ama çok dürüst bir adam olan Topçu Yüzbaşı Carraud ile evlenmiştir. Napoléon döneminde bu namuslu ve cesur subay, arkadaşları savaş meydanlarında ve bakanlıklarda savaş konjonktürlerinden faydalanıp muhteşem yerlere gelirken, yıllar boyunca İngiliz pontonlarında[18] savaş esiri olma şanssızlığını yaşamıştır. Nihayet mübadele gerçekleştiğinde, onun için artık çok geçtir. Tutuklu kaldığı dönemde önemli bağlantılar kurma ya da savaş

ganimetlerini toplama fırsatını kaçıran bu küçük subaya, hiçbir yerde hak ettiği değer gösterilmemiştir. İlk başta küçük bir taşra garnizonuna verilir ve devletin barut fabrikasının müdürü olur. Böylece Carraud çifti dar bir çevrede sessiz sakin bir hayat sürdürürler. Pek güzel olmayan, biraz da topallayan Zulma Carraud kocasına derin bir sevgiyle bağlı olmasa da, dürüst eşinin kişiliğine büyük saygı duymakta ve tüm yaşama hırsı ve sevincini erkenden yitirmesine neden olan bir felaket yaşadığı için ona acımaktadır. Bütün sadakatiyle ilgisini oğlu ve kocası arasında paylaştırır ve çok akıllı, geniş bir yüreğe sahip bir kadın olduğundan, yaşadıkları ücra taşra kentindeki çok değerli olmasa bile ciddi, düzgün insanlardan oluşan bir çevreyi kendi etrafında toplamayı becermiştir. Bunlar arasında Balzac'ın sonraları çok seveceği ve askerlikle ilgili eserlerindeki önemli bilgileri borçlu olduğu Yüzbaşı Periolas da vardır.

Zulma'nın Balzac'la kız kardeşinin evinde karşılaşması, her iki taraf için büyük bir fırsattır. Ruhsal zenginliğiyle tüm çevresinden –hatta Balzac'ın ünlü edebiyatçı arkadaşları ve eleştirmenlerden bile– üstün olan bu entelektüel, insancıl kadının küçük dünyasında, hem bir yazar olarak büyük bir dehaya sahip olan hem de yüreğinde coşkulu, pırıl pırıl, bitmek tükenmek bilmez bir insanlık taşıyan bu adamla karşılaşmak çok önemli bir olaydır. Balzac içinse çalışmaktan bitkin düştüğünde, alacaklıları tarafından sıkıştırıldığında, maddi sıkıntıları yüzünden canı sıkkın olduğunda kaçabileceği, züppece bir hayranlıkla pohpohlanmadığı bir sığınak olduğunu bilmek, gerçek bir şanstır. Orada rahatsız edilmeden çalışabildiği, her zaman hazır olan bir odası vardır ve akşamları onu, çekinmeden sohbet edebildiği ve güvenin, mutluluğunun keyfini olabildiğince çıkarabildiği yürekli, iyi niyetli insanlar beklemektedir. Burada aynı zamanda herhangi birini rahatsız etme kaygısını taşımadan gömleğinin kolları sıvayarak dolaşabilmektedir. Yaşadığı büyük gerilimlerin ardından ihtiyaç duyduğu gevşemeyi bu sığınakta yaşayabileceğini bilmesi, Balzac'ın, Carraud'nun garnizonlara, Saint-Cyr ya da Angoulême ya da Frapesle'e yapacağı gezileri aylar öncesinden hayalinde canlandırmasına yol açmaktadır.

Aradan çok kısa bir zaman geçmiştir ki, Balzac, kendisine tamamen yabancı ve kimsenin adını sanını duymadığı bu kadının gizli dehasının, kendini adayışının ve samimiyetle dolu yüreğinin farkına varır. Böylece eşi benzeri olmayan tertemiz ve güzel bir ilişki başlar. Bir kadın olarak Zulma Carraud'nun da bu eşsiz şahsiyetin cazibesine kapıldığı kuşku götürmez;

ancak o, yüreğine ket vurur. Balzac'ın dolup taşan kişiliğinin karşısında kendini kendini küçültmeyi becerebilen (*effacer*), ama bu arada bütün zorlukları da üzerinden alıp onu sakinleştirebilen bir kadın olarak kimsenin ona kendisi kadar uygun olmadığının farkındadır. Zulma Carraud bir keresinde,

> Kaderin senin için seçtiği kadın bendim,

diye karşılık verecek, Balzac ise karşılığında,

> Senin gibi bir kadına, kişisel menfaatlerinin peşinde koşmayan bir kadına ihtiyacım var,

diye yazarak şunları itiraf edecektir:

> Akşamları yanında geçirebildiğim on beş dakika bile, o güzel kadınların kollarında geçireceğim bir gecenin mutluluğundan çok daha önemli benim için...

Ancak Zulma Carraud, herkesten daha üstün tuttuğu bu adama sonsuza dek yeterli olabilmek için gerekli olan kadınsı, fiziksel çekiciliğe sahip olmadığını bilebilecek kadar da açık görüşlü biridir; her şeyden önce, onun gibi bir kadının kocasına ihanet etmesi ya da tüm yaşamını ona adayan kocasını terk etmesi imkânsızdır. Böylece Zulma Carraud, ona tüm kötülüklerden, ihtirastan ve çıkardan uzak, Balzac'ın sözleriyle "iyi ve kutsal bir dostluk" sunmak için çabalar.

> İlişkimize bir zerre bile bencillik karışsın istemem.

Bunun da ötesinde cinsellikle kararmayan ve böyle bir şeyin huzursuzluğunun yaşanmadığı bir ilişki olmalıdır bu. Zulma Carraud, daha önce Madam de Berny'nin olduğu gibi, hem onu yönlendiren kişi hem de onun sevgilisi olamayacağından, zor günlerinde ona daha çok yardım edebilmek için bu iki alanın ayrı tutulmasını ister ve şu sözleri haykırır:

> Tanrım! Neden kaderim beni, senin yaşadığın kente sürüklemedi! Bütün arzularını karşılayabilir, yuvamı senin yaşadığın evde kurabilirdim. Çifte bir mutluluk yakalayabilirdik o zaman.

Ama hayatını bedensel ve ruhsal olarak ikiye ayırması mümkün olmadığından, kendi içinde başka bir çıkış yolu bulmaya çalışır:

> Seni oğlum olarak kabul ediyorum.

Zulma Carraud, Balzac'ı düşünmeyi, onunla ilgilenmeyi, ona sahip çıkmayı yaşamının görevi haline getirir: Balzac'ın hayatındaki bütün kadınlar gibi o da kendi yaşamını yönetmeyi beceremeyen bu dâhi çocuğa sevgi dolu bir annelik içgüdüsüyle yaklaşma ihtiyacını hisseder.

Aslında Balzac, taşrada sürdürdüğü sıradan evliliğiyle sarsılmış, kimsenin adını sanını duymadığı bu basit kadından –dönemin en ünlü eleştirmenleri ve sanatçıları da dahil olmak üzere– daha namuslu ve daha iyi bir danışmana sahip olmamış, sanat ve yaşam konusunda kimse ona bu kadın kadar iyi tavsiyelerde bulunmamıştır. Balzac'ın eserlerinin toplumda moda olup ilgi çektiği halde hiç anlaşılmadığı (1833) bir dönemde Zulma Carraud, her kelimesinde kendini belli eden sarsılmaz bir dürüstlükle şunları yazar:

> Bana göre sen, çağımızın en büyük yazarı, hatta genel olarak yazarların en önemlisisin. Sen ancak kendinle kıyaslanabilirsin; senin yanında başka her şey boş görünüyor.

Elbette hemen şunları da ekler:

> Yine de sevgili arkadaşım, sana övgüler düzen binlerce insanın oluşturduğu koronun şarkıları arasında sesimin kaybolduğu kaygısı içindeyim.

Çünkü son derece doğru bir önseziyle, Balzac'ın moda olan, sansasyon yaratan başarısından ürkmektedir; özellikle Balzac'ın yüce ruhunu çok iyi tanıdığı, "muslin perdelerin, kaşmir şalların ve bronz büstlerin ardındaki temelde iyi ve içten Balzac'ı" sevdiği için, salonlarda yakaladığı züppelik

kokan başarının ve yayıncılardan kazandığı paranın gerek kişiliğine gerekse de yeteneğine zarar vereceğinden (haklı olarak) korkmaktadır. Balzac'ın eşsiz dehasını herkesten önce fark eden bu kadının tek çabası, onun dehasını en üst düzeyde ve bütün olanaklarını kullanarak ortaya çıkarabilmesini sağlamaktır.

Senin kusursuzlaştığını görme arzusuyla yanıp tutuşuyorum,

diye haykırır – ve bu kusursuzluk,

moda haline gelen ya da salonlarda yakalanan başarıdan (bunları kınıyorum; çünkü senin geleceğini mahvediyorlar) çok başkadır – kusursuzluk; asıl şöhretinin, gelecekte yakalayacağını düşündüğüm şöhretin kaynağı bu olmalıdır. Bu benim için, senin adını taşımak ya da yakınında olup ışığınla aydınlanmak kadar önemli.

Ne kadar büyük ve insancıl bir yüreğe sahip olduğunu bildiği bu adamın, yeteneklerini boşa harcamak, kendini beğenmiş çocuksu bir hevesle sahte kazançlara kendini kaptırmak gibi çok tehlikeli bir eğilimi olduğunu da bildiğinden, onun sanatsal vicdanı olma görevini üstlenir. Üstelik yaşamının en büyük hazinesi olan bu dostluğu kaybetme tehlikesini göze alarak ve moda olan yazarı gelişigüzel bir tavırla göklere çıkartan prenseslerden ve salon kadınlarından bilinçli olarak farklı davranarak, hem onayladığı hem de kendisinde kaygı uyandıran yönlerini açıkça dile getirir.

Bütün bu zaman dilimi boyunca, Balzac'ın hayatında, onun kadar mantıklı yargılarda bulunan ve eleştiriler yapan ikinci bir kişi daha olmamıştır ve aradan geçen bir yüzyılın ardından bugün bile, bu Angoulêmeli yüzbaşının adı sanı duyulmamış karısının övgü ve eleştirileri, Sainte-Beuve ya da profesyonel eleştirmenlerin değerlendirmeleriyle karşılaştırıldığında çok daha gerçekçi görünmektedir. Zulma Carraud *Otuz Yaşındaki Kadın*'ın süslü püslü salon anlatılarından sıkılırken, *Louis Lambert*, *Albay Chabert*, *César Birotteau* ve *Eugénie Grandet'*ye hayrandır, *Köy Hekimi*'ni "tam kıvamında ve düşüncelerle dopdolu" diye niteler ve *Séraphîta'*nın yükseklerde dolaşan sahte mistisizminden hiç hoşlanmaz. Balzac'ın yükselişini tehdit eden her tehlikeyi inanılmaz bir açıklıkla görür. Politikaya atılmak istediğinde onu umutsuzca uyarmaya çalışır:

Tuhaf Öyküler, bir meclis koltuğundan daha önemli.

Balzac, kralcı partiye yakın durmaya başladığında, ona şu şekilde seslenir:

> Bu türden savunmaları bırak da saray çevresinden olanlar yapsın, onlarla bir olma; bu, senin hakkınla kazandığın başarıyı lekelemekten başka bir işe yaramaz.

Zulma Carraud kararlı bir biçimde, “alçakça karalar sürülen ve açgözlü zenginler tarafından kullanılan yoksul sınıfa duyduğu sevgiye daima sadık kalacağını” belirtir.

> Çünkü ben de halktan biriyim. Toplumsal düzen içinde aristokrasiye dahil olsak da, sürekli baskı altında ezilen halka duyduğumuz yakınlığı hiç kaybetmedik.

Tezcanlı mizacıyla kitaplarında ne kadar çok şeyi çalakalem geçiştirdiğini gördüğünde, onu uyarır:

> Boğazına bıçak dayanmış gibi yazmak, buna gerçekten yazmak diyebiliyor musun, diye haykıracaktır ona. Kâğıda dökmek için bile kendine hiç zaman ayırmazsan, nasıl kusursuz bir eser ortaya çıkarabilirsin? Bu acele niye, bir dehaya değil de mal mülk sahibi olmuş bir fırıncıya layık lüksleri elde edebilmek için mi? Louis Lambert gibi birini anlatan bir adamın İngiliz faytonlarına koşulan atlara ihtiyacı yoktur... Asıl olman gereken yerde olmadığını görmek, Honoré, beni çok üzüyor. Bana kalsa atları, arabayı ve İran duvar halısını satın alırdım, ama beş kuruş etmez hilekâr bir serserinin benim için, “Her zaman parayla satın alınabilir,” demesine de izin vermezdim.

Zulma Carraud, Balzac’ın dehasını sevmekte, öte yandan onun zayıflıklarından korkmaktadır. Bu yüzden nasıl büyük bir hızla kitaplar ürettiğini, aristokrat salonların tozuyla nasıl kaplandığını, kendisinin küçük gördüğü o “kalburüstü cemiyet”e kendini saydırmak için gereksiz lüks

zevkler edinip borca girdiğini korkuyla izler ve çok gerçekçi bir öngörüyle ona şöyle yalvarır:

Kendini bu kadar hızlı tüketme!

Bir Fransız olarak Fransa'ya duyduğu en güçlü hisleriyle yüzyılın bu en büyük sanatçısını her türlü övgü ve yergiden, insanlardan ve paradan bağımsız olarak görmek istemekte, ama Balzac'ın sürekli olarak kendini bir şeylere bağımlı kılıp kölelik etmesi onu umutsuzluğa düşürmektedir.

Bir kürek mahkûmu – hep böyle kalacaksın. On kişinin yapacağı işi yapıyorsun ve kendi hırslarının içinde boğuluyorsun. Kaderin, yaşamın boyunca istediğin şeylere ulaşmana engel olacak.

Kehanet gibi bir söz!

Ufak tefek kendini beğenmişliklerine oranla binlerce kez daha akıllı olan Balzac'ın içsel dürüstlüğüne dair söylenmiş sözlerdir bunlar; Balzac kendisine düşeslerin ve prenseslerin dalkavukluk edip durduğu bir dönemde, bu sert eleştirileri sadece dinlemekle kalmaz, aynı zamanda her zaman dürüst davranan bu dostuna, içtenliğinden dolayı teşekkür de eder.

"Benim okurum sensin," diye yanıt verir. "Bana kendimi kusursuzlaştırma cesareti verdiğin için seni tanımış olmaktan gurur duyuyorum."

Ona, toprağından yabani otları temizlemeye yardım ettiği için, teşekkür eder.

Seni her görüşümde yaşamım için bir kazanç daha sağlamış oluyorum.

Balzac, Zulma Carraud'nun uyarılarında en ufak bir soysuzluğun, kıskançlığın ya da entelektüel bir kibrin olmadığını bilmektedir, onun sadece sanatının ölümsüz ruhu için gerçekten kaygı duyduğunun farkındadır ve böylece ona yaşamında özel bir yer verir.

Sana karşı hiçbir şeyle kıyaslanamayacak hisler besliyorum; hiçbir şey bununla aynı ya da buna benzer değil.

Sonraları başka birine, Madam de Hanska'ya aşkını itiraf ederken bile, *ona duyduğu özel* ve *öncelikli hisleri* sarsılmayacaktır. Ama bu tek dostuna karşı, belki de bir tür huzursuzluk ve gizli bir utanç duyduğu için, daha çekimser davranmıştır Balzac. Madam de Hanska ve diğer kadınlara karşı romantik, dramatik coşkular besleyip borç listeleriyle ya da hızla yazdığı yazılarla dolu sayfalarla türlü cambazlıklar yaparken, bu kadına en ufak bir yalan bile söyleyemeyeceğini bilmekte ve aşkını itiraf ederken, kendini içten içe giderek daha çok engellenmiş hissetmektedir. Onun evindeki huzurlu çalışma ortamından uzakta yıllar geçer –belki de Balzac'ın zararına olmuştur bu– ve Zulma Carraud bir kereliğine olmak üzere –o da, Tanrı bilir nasıl fedakârlıklarda bulunarak– Paris'e geldiğinde, Balzac çalışmalarına o kadar dalmış durumdadır ki, Carraud'nun mektuplarını açmak aklına bile gelmez ve Balzac'ın evinden bir saatlik uzaklıkta kalan Carraud mektuplarına yanıt gelmesini, bir davet almayı boşuna bekleyip durur. Ama ölmeden kısa süre önce, on altı yıl boyunca çabalayıp sonunda tam da vazgeçmişken Madam de Hanska'yla evlenebildikten sonra, tüm yaşamını gözden geçirmek üzere bir an için duraksadığında, hayatına giren kadınlar arasında en önemli, en dürüst ve en iyisinin Zulma olduğunu fark eder. Sonra ona şunları yazmak için tüy kalemini eline alır:

Seni düşünmekten, seni sevmekten ve şu anda yaptığım gibi seninle konuşmaktan hiçbir zaman vazgeçmedim.

Her şeyi çok yoğun yaşamaktan ve abartmaktan vazgeçmeyen Balzac, Zulma Carraud ile ilişkisini, bütün ilişkileri arasında en saf ilişkisi olarak değerlendirmekle ve onu diğerlerinden üstün tutmakla abartmış olmaz. Diğer ilişkilerinin hepsi –yaşamının ilerleyen dönemlerini yönlendirecek olan ve daha az dürüstlük taşıyan Madam de Hanska'yla ilişkisi dışında– yalnızca belli döneme ait olduğu söylenebilecek ilişkilerdir. Ama Balzac'ın asıl psikolojisi, ünlü kadınların arasında, özellikle soylu Marceline Desbordes-Valmore'a bağlandığında ortaya çıkmıştır; Balzac, en güzel eserlerinden birini ona ithaf etmiş ve onu görebilmek için soluk soluğa yüz basamağı tırmanarak Kraliyet Sarayı'ndaki odasına çıkmıştır; onun

kilosunda biri için çok fazla gayret gerektiren bir iştir bu. Balzac, *Frère George* (George Kardeş) dediği George Sand'la da dostluk kurmuştur ve bu ilişki Balzac'ın bu dönemde kurduğu, içine cinselliğin karışmadığı tek ilişki olduğu için bir istisna teşkil etmektedir. Balzac'ı, George Sand'ın âşıklar kataloğunda on dördüncü ya da on beşinci sıraya yerleşmekten ve onun yatağını Paris edebiyat dünyasının yarısıyla, Alfred de Musset, Sandeau, Chopin, Sainte-Beuve ile paylaşmaktan gururu korumuştur. Bunun yanı sıra fonda siluetler halinde birkaç figür daha bulunmaktadır: Balzac'ın kısa bir ilişki yaşadığı ve büyük ihtimalle de bir çocuk sahibi olduğu adı sanı duyulmamış bir "Marie", aynı şekilde soyadı bilinmeyen bir "Louise". Balzac yaşamının en belirleyici konularında, kadınlarla ilişkilerinin mahremiyeti söz konusu olduğunda, görünürdeki gevezelik ve vurdumduymazlığına rağmen, büyük bir ustalıkla sır saklamasını bilmiştir.

Balzac'ın erkek arkadaşları çok daha azdır. İçten bir bağlılık duyduğu bütün arkadaşları, adı sanı duyulmamış sıradan kişilerdir. Balzac nasıl kadınlarla ilişkilerinde gerilimlerinden sıyrılıp rahatlamayı bekliyorsa, erkeklerle ilişkilerinde de güven arayışı içindedir. Kendilerini kapsamlı bir eser yaratmaya adayan yaratıcı doğaların çoğu gibi –örneğin Goethe, Beethoven– Balzac da kendisini heyecanlandıracak, eserler yaratmaya ve yarışa teşvik edecek ünlü kişileri tercih etmemiştir. Çalışmaya kısa süreliğine ara verdiğinde ona yardım etmeye ve onunla sohbet etmeye her zaman hazır olan, hiç kaygı duymadan ilişki kurabileceği insanlar yeterlidir onun için. Aradığı şey bir bakıma aile ilişkisidir. Saché'deki şatosunda bu Paris kaçkınına binlerce kez rahat bir çalışma ortamı sağlayan Mösyö de Margonne hakkında pek az şey bilinmektedir. Kaldı ki asıl arkadaşları –her ne kadar hepsini tanısa da– çağdaşları Victor Hugo ya da Lamartine, Heine ya da Chopin örneğine uyan insanlar değildir, aksine oldukça tuhaf insanlardır: bir hırdavatçı, bir doktor, önemsiz bir ressam ve bir terzi. Hırdavatçı *petit père Dablin* Lesdignières Sokağı'ndaki yıllardan itibaren Balzac için vazgeçilmez insanlardan biri olarak kalmıştır. Çok sıradan, önemsiz bir ressam olan Auguste Borget ile bir süre Cassini Sokağı'nda birlikte yaşamıştır; Doktor Nacquart ise Balzac'ın son nefesine kadar doktoru olarak kalacak ve zaman zaman ona sadece romanlarında uzmanı olduğu konularda önerilerde bulunacak, zor anlarında ise Balzac'ın ömrü boyunca sırtında taşıdığı borçla dolu çuvalında durmadan açılan deliği de birkaç yüz frankla yamayacaktır. Son olarak da Paris eleştirmenlerinden

önce Balzac'ın saygıya değer biri olduğunu anlayan Richelieu Sokağı'ndaki terzi vardır. Balzac'a yıllar boyunca sadece kredi açmakla kalmaz, zaman zaman para da verir ve Balzac pek anlayışlı sayılmayan alacaklılarından kaçamadığında, ona evinin kapısını açar. Ama Balzac gibi minnettarlık duymayı bilen birine ödünç para vermek hiç de kötü bir pazarlık değildir; Balzac, bu dürüst frak terzisine olan küçük büyük bütün borçlarını *İnsanlık Komedyası*'nda tek bir cümleyle telafi etmiştir:

> Buisson'un yaptığı tek bir takım bile bütün salonlarda kral gibi dolaşmak için yeterlidir.

Birkaç sözcükle yapılan bu reklam sayesinde Buisson hızla sosyete terzisi olma konumuna yükselir. Önemli insanların, her gün kullanılan parayla karşılaştırıldığında özel bir yetenekleri vardır: Onlar borçlarını ölümsüzlükle ödeyebilirler.

Balzac'ın etrafındaki insanların oluşturduğu bu dar çevrenin sınırları, asıl eseri üzerinde çalışmaya başladığında aslında çizilmiş durumdadır; otuz yaşına geldiğinde artık kendini geliştirme dönemi sona ermiştir. Artık heyecanlara, görüşlere, okumalara, bilgiye, insanlara ihtiyacı kalmamıştır, içindeki her şey hazır durumdadır. Ruhunu ve dehasını, sıcaklık ve yoğunluğunu aktarabileceği tek yer eserleridir artık. "Büyük bir ağaç çevresini saran toprağı kurutur," diyecektir. Çiçek açmak ve meyve verebilmek için çevresindeki tüm enerjiyi kendine çekecektir. Yüzlerce insanla farklı ilişkiler kurmuş olsa da Balzac, otuz yaşında artık biçimlenmiş olan içsel sınırlarını bundan böyle genişletmeyecektir. Sadece tek bir insan, Madam de Hanska, onun yaşamının merkezi ve gerçek aşkı olmak için bu daireye katılacaktır.

16. Fransa ve İtalya'da gezgin ozanlara verilen ad. (Ç.N.)

17. Joachim ya da Gioacchino Murat (1767-1815): Napoléon'un en ünlü mareşallerinden biri; Fransız süvari birliği komutanı. Napoli Kralı (1808-1815) olarak İtalyan milliyetçiliğinin canlanmasında rol oynamıştır. (Ç.N.)

18. Askerî amaçlarla kullanılan bir tür gemi. (Ç.N.)

8

İçiyle ve dışıyla Balzac

Aniden elde edilen kişisel başarılar, sanatçılar için her zaman tehlike oluşturur. 1828'de yirmi dokuz yaşındaki Balzac, adı sanı bilinmeksizin başkaları için çalışıp yazan zavallı, küçük bir yazar ve boğazına kadar borca batmış, iflas etmiş bir tüccardır. Bir iki yıl sonra ise aynı Balzac, Avrupa'nın en ünlü yazarlarından biri olmuştur; Rusya'da, Almanya'da, İskandinavya'da, İngiltere'de okunmakta, gazeteler ve dergiler tarafından sıkıştırılmakta, tüm yayıncılar tarafından aranmakta, hayran mektuplarına boğulmaktadır. Gençlik döneminin tek arzusu, birdenbire gerçek olmuştur: *la gloire,* bütün dünyaya yayılan büyük, göz kamaştırıcı şöhret. Başarının böylesi, Balzac'tan daha temkinli bir insanı bile sarhoş ederdi, onunki gibi coşkulu, hayalperest ve iyimser bir doğayıysa zaten hayli hayli mest etmiştir. Yıllar yılı Balzac açlık ve yoksulluk çeken tanınmamış biri olarak umutsuzluk dolu bir sabırsızlıkla hücresinde yaşamış, buradan kaçabildiği nadir anlarda da sadece ve sadece başkalarını, özellikle de servete, kadınlara, başarıya, yaşamın güzelliklerine ve insanı savurganlığa sürükleyen sürprizlere sahip olan insanları kıskançlıkla seyretmiştir. Bu şehvetli insanın, adının çevresinde dolaşan dedikodulardan haz almak istemesi, bu şöhreti içine çekmek, tatmak, hissetmek, duyumsamak istemesi; gözbebeklerinde, teninde insanların yumuşak sıcaklığını, dalkavuklukların tatlı nefesini duyumsamak istemesi; kitlelere ait, dünyaya ait bir kişi olarak, artık kendisinden beklenildiği gibi dünyanın karşısına çıkmak istemesi; aşağılamalardan, reddedilişlerden, yıllardır köle gibi çalışıyor olmaktan, hesaplamalardan, tasarruflardan ve veresiyelerden

yorgun düşmüş olması; kendi şöhretinin baştan çıkarmalarına, lükse, servete ve savurganlığa kendini bırakmak istemesi son derece anlaşılır bir durumdur. Balzac dünya denen büyük sahnenin kendisi için açık olduğunun farkındadır. Böylece kendi seyircisinin önüne çıkmaya ve toplumsal bir rol oynamaya karar verir.

Eserleri söz konusu olduğunda Balzac ne denli deha sahibiyse, toplumsal kahraman olarak üstlendiği bu rol için de o denli yeteneksiz ve uygunsuzdur, insan beyni o denli sıra dışıdır ki, kusursuz bir düşünsel anlama gücü ve en zengin deneyim bile doğuştan gelen zayıflıkları yenmeye yetmez. Psikoloji (ki psikanalizin kuşkulu noktalarından biridir) kendini aydınlatsa bile, kusurlu eğilimlerin farkına varabilir, ama bertaraf edemez. Farkına varmak aşmakla bir değildir ve başkalarının alay ettiği küçük budalalıkları karşısında aciz kalan bilge insanlarla biz hep karşılaşırız. Ne kadar çocukça ve gülünç olduğunun bilincinde de olsa, Balzac en kötü eğilimini, züppeliğini bastırmayı hiçbir zaman beceremediştir. Kendi yüzyılının en büyük eserini yaratmıştır; ne var ki Beethoven'ınki gibi bir özgürlükle prenslerin ve kralların bile yanından geçip gidebilecek olan bu adam, grotesk bir aristokrasi saplantısından mustariptir. Faubourg Saint-Germain düşeslerinin birinden gelebilecek bir mektup, onun için Goethe'nin övgüsünden çok daha önemlidir; bir Rothschild olmak, hizmetkârları, arabaları ve başyapıtlarla dolu bir resim galerisi olan şatolarda yaşamak, onun için belki de kendi ölümsüzlüğünden bile yeğdir ve budala Louis Philippe tarafından imzalanmış gerçek bir soylular beratı için ruhunu bile satabilir. Babası bir köylü ailesinden varlıklı bir burjuvalığa doğru büyük bir adım atmışsa, kendisi neden aristokrasiye adım atmasın? Sınırsız yükselişlerin dönemi henüz sona ermişse, bu tamamen bittiği anlamına gelmez ki! Bir Murat, bir Junot, bir Ney, bir marangozun ve bir arabacının oğlu, hancının torunu süvari ve süngü hücumlarının yardımıyla dük olmuşsa ve şimdilerde de sermaye sahipleri, karaborsacılar ve sanayiciler kendilerini soylulaştırıyorlarsa, neden kendisi de bu "yukarıdaki" dünyaya geçiş yapmasın? Baba Balzac'ı yıllar önce La Nougarié'deki sefil bir barakadan Paris'e savuran güç ile şimdi Oğul Balzac'ı kendi başarısıyla değil de sosyetik, o âna değin kendisinin dışında bir çevre olarak gördüğü bu daha "yukarıya" sürükleyen güç, belki de birbirinin aynısıdır. Akla mantığa sığan bir şey değildir bu. Anlaşılmaz bir çelişkidir onunkisi: Kendisinin yüzlerce kez ortaya koyduğu bir yasayı, "bir

konunun ustası, kendisine uygun olmayan bir başka konuya el atarsa acemi çaylağa döner" yasasını farkında olmadan kanıtlayarak yaşamı boyunca kendisini küçültecek, lüks içinde yaşayabilmek için kürek mahkûmları gibi çalışacak, zarif görünebilmek için kendini gülünç duruma düşürecektir.

Balzac bu ilk çıkışı için iyice süslenir. Öncelikle, salt Mösyö Balzac olarak ortaya çıkmamalıdır, Faubourg Saint-Germain'de bu isim kulağa fazlasıyla kötü, fazlasıyla halktan gelecektir. Böylece Balzac kendi kusursuz gücünü sonuna dek kullanarak bir soyluluk unvanı uydurur; *Tılsımlı Deri*'den itibaren bütün kitapları Honoré "de" Balzac adıyla basılır; kendisiyle bu unvan hakkında tartışanın vay haline! Marki d'Entragues'ın soyundan gelmişliği nedeniyle kendisini "de Balzac" olarak adlandırmanın, aslında sadece bir alçakgönüllülük olduğunu duyar gibidir. Üstelik bunu daha da inandırıcı kılabilmek için, bu d'Entragues ailesinin soyluluk armasını çatal bıçak takımları üzerine oydurup arabasının kasası üzerine çizdirir. Bunun ardından da yaşam tarzını temelinden değiştirir. Bunun nedeni, Honoré de Balzac'ın büyük bir yazar olduğuna herkesin inanması için, konumuna uygun bir çıkış yapması gerektiğini düşünmesidir. Bir insan ne kadar çok şeye sahipse, ona daha da fazlası verilir ve sadece görüntünün kabul gördüğü bir dünyada çok şey alabilmek için çok şeye sahipmiş gibi bir görüntü yaratmak gereklidir. Bir Mösyö de Chateaubriand bir şatoya, Girardin iki ata, hatta bir Jules Janin ya da Eugène Sue bir arabaya sahipse, Honoré de Balzac'ın da yoksul bir yazar sayılmaması için, arkasında üniformalı hizmetkârıyla iki atın çektiği bir arabası olması gerektir. Balzac, Cassini Sokağı'ndaki bir binanın ikinci katını tutar, lüks mobilyalar alır; sosyetiklerden hiçbiri Honoré de Balzac'tan daha gösterişli ve pahalı giysiler giydiğini söyleyememelidir. Mavi frakı için özel olarak işlenmiş altın düğmeler yaptırır; dürüst Buisson da ona kredi açarak pahalı ipek ve sırma işlemeli yelekler yapacaktır. Böylece pudralanmış saçları, koket bir edayla eline aldığı küçük, tek saplı gözlüğüyle yeni yazar, sanki eserleriyle dünyayı ahreti fethedecekmişçesine, *pour se faire une réputation* (kendine bir isim yapabilmek için) Paris salonlarına ayak basar.

Ama ne büyük bir hayal kırıklığı! Balzac'ın kişisel tavırlarıyla Paris çevresinde edindiği *réputation*, asıl itibarı için son derece zedeleyici olur. Balzac'ın sosyetik görünme çabası, yaşamı boyunca uğradığı yegâne

başarısızlık olarak kalacaktır. Şimdilik Faubourg Saint-Germain salonları ile büyükelçiliklerin saraylarına değil, sadece Madam Delphine Gay ve kızı Madam Girardin ile Madam Récamier'nin salonlarına girebilmektedir. Üstelik resmî aristokrasi uzakta kalmayı yeğlediğinden, edebiyatla ilgilenen aristokrasiyle rekabet eden hanımların salonlarıdır bunlar. Ancak bu pek de iddialı olmayan çevrede bile bu tantanalı, gösterişçi zorlama zarafet korkunç görünür. Köylü torunu, halk çocuğu, iflah olmayacak kadar avama mensup Balzac, zaten sırf dış görünüşü yüzünden bile aristokratlara özgü endam ve tavır sergileme konusunda ümitsiz durumdadır. Ne saray terzisi Buisson ne altın düğmelerle dantelli yakalıklar bu kaba saba, semiz, kırmızı yanaklı, bağıra çağıra ve durmaksızın konuşan, her türlü topluluğa bir top mermisi gibi düşen bayağı adama saygın bir görüntü kazandırmaya yeter. Nazik, dikkatli davranmayı öğrenemeyecek kadar aşırı, fazlasıyla coşkun bir yaradılışa sahiptir. Yirmi yıl sonra bile Madam de Hanska, yemek yerken bıçağı ağzına sokmasından şikâyet edecek ve caka satıp durduğu için ona gerçekten hayranlık duyabilecek olanların bile sinirine dokunduğunu söyleyecektir. Patlayan kahkahalarından ve herkesin lafını ağzına tıkayan "taşkın, coşkulu konuşmalarından" yakınacaktır. Kendini sadece dış görünüşe adayan bir aylak, tüm zamanını ve çabasını sürekli kendini zarif hale getirmekle –ki bu da kendi içinde bir tür sanattır– geçirecektir. Ancak bir saatliğine işinden uzaklaşabilen Balzac'ın telaşı giyinip kuşanmasından da bellidir. Frak ve pantolonları için seçtiği birbiriyle uyumsuz renkler Delacroix'yı umutsuzluğa düşürmüştür; ayrıca tek camlı, altın gözlük, onu tutan parmaklar kirliyse, ne işe yarar; ayakkabı bağcıkları çözülmüş, ipek çorapların üzerine sarkmışsa ve terleyince pudralı saçların yağı üzerine damlıyorsa yakalıklar ne işe yarar? Bir uşak üzerindeki üniformayı nasıl taşıyorsa, Balzac da zarafetini öyle taşır. Beğenisi incelikten uzak, fazla süslü püslüdür. Pahalı olan onun üzerinde ucuz, lüks olansa kışkırtıcı görünür ve bütün bu karman çormanlık –Balzac'ın sayısız karikatüründen de anlaşıldığı üzere– kadın hayranlarının bile yelpazelerinin ardından hınzır hınzır gülmelerine yol açmaktadır.

Ancak Balzac gerçek zarafeti yakalayamadığını hissettikçe daha da abartılı davranır, iyi görünmeyi başaramadığına göre, hiç olmazsa sansasyonel olmayı ister. Göze batmadan seçkin görünemiyorsa, o zaman hiç olmazsa garipliklerinin de kendisi gibi ünlü olması gerekir. Onunla alay edildikçe, alay edilecek daha da çok malzeme verir. Böylece Balzac ilk

başarısızlığının ardından –kendisinin de gülerek belirttiği gibi– birkaç korkunç şey uydurur ve bunlar ün kazanmasında romanları kadar etkili olur. Turkuvazlarla bezenmiş, tokmak kalınlığında bir baston edinir ve örneğin bu bastonun topuzunun içinde yüksek aristokrasiye mensup esrarengiz bir sevgilinin Havva Ana misali çıplak bir portresinin bulunduğu yolunda en gülüncünden bir yığın söylenti yayar. Bu Herkül sopasıyla (700 franklık bu bastonun parası ödenmemiştir) Italiens'deki "Kaplan" locasına girdiğinde, tüm seyirciler büyülenmişçesine bu bastona bakar ve Madam de Girardin bu ilginç bastondan esinlenerek *La Caine de M. Balzac*'ı (Mösyö Balzac'ın Bastonu) yazar. Ancak hanımlar hayal kırıklığına uğramıştır, hiçbiri bu ozanı himayesine almaya yeltenmez ve Paris salonlarının kahramanları, Balzac'ın içten içe hayranlık duyduğu Rastignac'lar, de Marsay'lar, yeni rakiplerinin bu kaba saba, bayağı ateşliliğiyle savaşmaya hiç de gerek olmadığını hissederler.

Balzac'ın, bu şişman turnabalığını aniden kendi göllerinde görmekten pek de hoşnut olmayan edebiyat dünyasındaki meslektaşlarıyla ilişkisi de bir o kadar kötüdür. Büyük bir kısmı, aniden ünlü olan bu yazarın, daha düne kadar başkaları için hayalet yazarlık yaptığını ve fiyatı ne olursa olsun, hangi beğeniye hitap ederse etsin, en adi romanları yazdığını çok iyi hatırlamaktadır. Yine de yeteneği onları hayrete düşürdüğü için, olağanüstü üretkenliğinden rahatsız oldukları halde, onu kendi aralarına almaya hazırdırlar. Ne yazık ki Balzac onların bu lütuflarını reddeder. Dışarıdan gelecek her türlü desteğe karşı içten içe iyi niyet beslemesine, coşku duymasına rağmen –*İnsanlık Komedyası'*nda kendi döneminden dostça söz ettiği ya da kitabını ithaf etmediği neredeyse tek bir yazar bile yoktur– özellikle edebiyat dünyasından meslektaşlarına karşı kasten öfkeli bir tavır takınır. Onlarla uzlaşmak yerine onlara meydan okur, bir salona girdiğinde şapkasını çıkarmaz, sanatsal çalışmalar söz konusu olduğunda her türlü *nous*'yu (biz) reddeder ve diplomatik davranıp başkalarının kendini beğenmişliklerini sineye çekeceğine Alexandre Dumas'lar, Paul de Kock'lar, Eugène Sue'ler, Sandeau'lar, Janin'lerle asla aynı basamakta yer alamayacağını yüksek sesle vurgular. Aldığı telif ücreti konusunda palavra atarak yazarları gücendirir, gazetecileri kızdırır – "hiçbir yazar övgü yazılarına ve tanıtımlara karşı bu kadar kayıtsız değildi". Onların lütuflarına ihtiyacı olmadığını açıkça belli eder ve göze batan abartılı zarafetiyle pek de zevkli olmayan ayrıksı bir insan görüntüsü sunması gibi, nahif ve

sakınmasız dürüstlüğüyle de başkalarıyla aynı ölçülere göre değerlendirilemeyeceğinin altını çizer. Bunu son derece kaygısız, cüretkâr, çocuksu bir tavırla, gülerek yapsa bile, Parisliler onun bu tavırlarını bir meydan okuma olarak algılar.

Ancak Balzac'ın zaafları, kıvrak esprilere ve kötü niyete yüzlerce malzeme sunmanın da ötesinde, bunlara fazlasıyla açıktır. Bütün gazeteler kötü niyetli alaylarla dolup taşmaktadır. Kendi çağının en büyük yazarı Balzac, zehir zemberek yazıların ve haddini bilmez karikatürlerin en sevilen konusu haline gelmiştir. Söz konusu "topluluk", kendilerini küçümseyen, ama yine de onlardan vazgeçmeyen bu adamdan aldığı kadar acı bir şekilde hiç kimseden intikam almamıştır. Ama Balzac'ın kendisi bu başarısızlıktan pek etkilenmez. İğnelemelerin farkına varamayacak kadar yaşam dolu, canlı ve başına buyruktur; sıkıcı hanım evlatlarıyla okumuş züppe kadınların bıyık altından gülmelerine ve alaylarına Rabelais'nin kocaman içten kahkahasıyla cevap vermekle yetinir. Kızgın gazetecilerin ve beceriksiz edebiyatçıların art niyetlerine –öfkesinde bile cömert ve yaratıcıdır– küçük polemikler yerine *Sönmüş Hayaller*'de edebiyat dünyasının kokuşmuşluğunu mükemmel bir biçimde gözler önüne sererek karşılık verecektir. Buna karşılık gerçek dostları, dehasına hayran oldukları bu adamın basit züppeliklerle onu küçük düşüren ve bir an için bile olsa onunla alay edenleri haklı çıkaran bir duruma düşmesinden üzüntü duyarlar. Basit bir taşralı kadın olan Zulma Carraud, bu dünya cennetindeki hayalî meyvelerin çok yakın bir zamanda onda çürük ve acı bir tat bırakacağını, uzaktan görür ve ona,

> senden, sana verebileceğinin yüz kat fazlasını isteyen bir dünyada

acteur (oyuncu) olmaması için yalvarır. Sonra onu dostça uyararak şöyle der:

> Honoré, artık tanınmış bir yazarsın; ancak çok daha yükseklere layıksın. Sırf ün senin gibi biri için bir hiçtir; çıtanı yükseltmelisin! Cesaretim olsaydı, sana şunları söylemek isterdim: Sıra dışı zekânı kibrin yüzünden niçin böyle anlamsızca harcıyorsun? Vazgeç şu kibar yaşamdan...

Ancak Balzac'ın erken gelen şöhretin ilk sarhoşluğundan ayılıp iki alanda birden değil sadece tek bir alanda usta olunabileceği yolundaki kendi yasasının doğruluğunu fark edebilmesi zaman alacak ve yaşamının asıl anlamının geçici ve unutkan bir dünyada gösteriş yapmak olmadığını, aksine bu dünyayı tüm iniş ve çıkışlarıyla tasvir edip biçimlendirerek ölümsüz kılmak olduğunu anlayabilmesi için, Balzac'ın başından birkaç acı tecrübe daha geçmesi gerekecektir.

Balzac'ın o yıllardan kalma eğlenceli, kötücül, tepeden bakan, esprili ve zehirli, hepsi de Paris sosyetesi ile gazetecilerin dar ve körleşmiş odaklarından görünen sayısız tasviri vardır: elindeki bastonunun paha biçilmez topuzuyla, işlemeli altın düğmeli olan mavi giysisi içinde Balzac; *Balzac en pantoufles*[19] (Balzac Yuvasında); Balzac seyisi ve uşağıyla birlikte atlı arabasının içinde; kahramanlarına doğru isimler bulabilmek için tüm dükkân tabelalarını okuyarak dolaşan boş gezenin boş kalfası Balzac; yedi franka bir Rembrandt ve on iki kuruşa Benvenuto Cellini'nin bir çanağını bulabilmek için bütün antikacıların altını üstüne getiren koleksiyoncu Balzac; yayıncıların korkulu rüyası Balzac; müsveddelerin her sayfası için saatlerce uğraşmak zorunda kalan dizgicilerin şeytanı Balzac; yaratıcılığının tek önkoşulu olarak namuslu olmayı vazeden, ama gömlek değiştirir gibi sevgili değiştiren yalancı, palavracı, aldatan erkek Balzac; bir oturuşta yüz midye, ardından bir biftek ve tavuğu mideye indiren pisboğaz Balzac; maden ocaklarından, bahçesinden, ticari işlerinden sağladığı milyonlardan söz eden, ama 1.000 franklık bir faturayı bile ödeyemediğinden takma adlarla haftalarca saklanmak zorunda kalan Balzac.

Balzac'ın günümüze ulaşan resimlerinin dörtte üçünün portre değil karikatür olması, çağdaşlarının onun hakkında iki bine yakın anekdot kaydedip doğru düzgün bir hayat hikâyesi yazmamış olmaları tesadüf değildir. Tüm bunlar Parislilerin Balzac'ı bir deha olarak değil, daha çok merkezin dışında kalan bir insan olarak algıladığını açıkça göstermektedir. Ama belki de çağdaşları onu böyle görmekte haklıydılar. Balzac topluma merkezin dışında kalıyormuş gibi görünmüş olabilir; çünkü odasından çıktığı, masasından kalktığı, işini bıraktığı anda Balzac, kelimenin tam anlamıyla kendi merkezinin dışına çıkan biridir. Onu, yaratıcı yalnızlığının

yirmi üç gizli saatiyle değil de sadece “günde dünyaya verebileceği tek bir saat” ile tanıyan bütün bu işsiz güçsüz, aylak Gozlan’lar, Werdet’ler ve Janin’ler, dünya edebiyatının tanıdığı asıl Balzac’ı, o yorulmaz işçiyi büyük bir olasılıkla görmemişlerdir, insan içine çıktığında Balzac, hapishane avlusunda hava almak üzere bir hükümlüye verilen yarım ya da bir saatini kullanıyordu; hayaletlerin, karanlığın çekildiği saatlerde toprağın derinliklerine dönmesi gibi, bu kısa taşkınlık ve aşırılık molasından sonra yine kendi zindanına, bütün bu işsiz güçsüzlerin ve alaycı ikinci sınıf yazarların büyüklüğünü ve disiplinini hiçbir zaman anlayamayacakları işinin başına dönmek zorundaydı. Gerçek Balzac, yirmi yıl içinde sayısız dramın, novellanın ve yazının yanı sıra hemen hemen hepsi son derece önemli yetmişten fazla roman yazan ve bu romanlarında yüzlerce yöreden, evden, sokaktan ve iki bin kişiden kurulu ayrı bir dünyayı yaratan kişidir.

Balzac işte yalnızca bu ölçüyle değerlendirilebilir, onun asıl dünyası eserlerinde ortaya çıkar. Çağdaşlarının deli gözüyle baktığı bu insan, gerçekte dönemin en disiplinli sanat dehasıdır; ölçüsüz bir savurgan olmasıyla alay edilen bu adam, bir çilekeşin dayanıklılığına sahip bir münzevi, modern edebiyatın en muhteşem işçisidir. İnsanların önünde atıp tuttuğu ve böbürlendiği için normallerin, ölçülülerin alay ettiği bu abartıcı, gerçekte Parisli meslektaşlarının hepsinin ortaya koyduğundan çok daha fazlasını zihninden çıkarıp ortaya koyabilmiştir; hiç abartmadan ölesiye çalıştığı söylenebilecek tek kişi belki de Balzac’tır. Balzac’ın takvimi çağdaşlarınınkine hiçbir zaman uymamıştır; başkalarının gündüzü onun gecesi, başkalarının gecesi ise onun gündüzü olmuştur. Yaşadığı asıl hayat günlük dünyada değil, kendi yarattığı dünyadadır; gerçek Balzac’ı çalıştığı zindanın dört duvarından başka hiç kimse tanımamış, gözlememiş, dinlememiştir. Gerçek yaşamöyküsünü çağdaşlarından hiçbirisi yazamamış, onun yerine bunu eserleri yapmıştır.

Balzac’ın gerçek yaşamındaki tek bir gün –tıpkı binlercesi ve on binlercesi gibi– işte bu nedenle birbirinin hep aynıdır.

Akşam saat sekiz: Diğer insanlar işlerini çoktan bitirmiş, bürolarından, dükkânlarından, fabrikalarından çıkmış, arkadaşlarıyla, aileleriyle ya da tek başlarına akşam yemeklerini yemişler. Artık eğlenmek için sokaklara dökülüyorlar. Bulvarlarda gezip tozuyor, kafelerde oturuyor, salonlara ve

tiyatrolara doluşmadan önce süslenmek için aynalarının karşısına geçiyorlar – Balzac ise on altı on yedi saat boyunca çalışmaktan bitap düşmüş, karanlık odasında uyuyor.

Akşam saat dokuz: Temsiller başlamış, balo salonlarında dans eden çiftler hızla dönmekteler, kumarhanelerden şıngırdayan altınların sesi geliyor, sevgililer giderek ağaçlık yolların karanlık gölgelerine çekiliyorlar – Balzac hâlâ uyuyor.

Akşam saat on: Kimi evlerde ışıklar çoktan sönmüş, yaşı geçkinler dinlenmeye çekilmiş, caddeden arabalar artık daha seyrek geçer olmuş, şehrin sesi iyice alçalmış – Balzac hâlâ uyuyor.

Saat on bir: Temsiller sona ermiş, partilerde, salonlarda hizmetkârlar son misafirleri evlerine uğurlamaktalar, restoranlar ışıklarını söndürüyorlar, dolaşmaya çıkanlar ortadan kaybolmuş, sadece evine dönen son bir insan dalgası gürültüyle bulvarlardan geçiyor, onlar da küçük yan sokaklarda kayboluyorlar – Balzac hâlâ uyuyor.

Nihayet – gece yarısı: Paris sessizliğe gömülmüş. Milyonlarca göz kapanmış, binlerce, ama binlerce ışık sönmüş. Diğerleri dinlendiğine göre, Balzac için artık çalışma zamanı, diğerleri rüyalar görmeye başladığına göre, Balzac için artık uyanma zamanı gelmiştir. Dünya için gün sona erdiğine göre, şimdi onun günü başlayacaktır. Şimdi hiç kimse ve hiçbir şey, ne onu sıkacak bir ziyaretçi ne de huzurunu kaçıracak bir mektup gelip onu rahatsız edebilir. Bu saatte peşindeki alacaklılar da kapısına dayanamaz, matbaanın getir götürcüleri iş için onu sıkboğaz edemez. Devasa bir odada tek başına geçecek sekiz saat onu beklemektedir ve Balzac'ın devasa işi için bu denli devasa bir odaya ihtiyacı vardır. Kırılgan bronzu eritip kırılmaz demir haline dönüştüren yüksek fırınların soğumaması gerektiğini bildiği gibi, içindeki hayallerin heyecanının da sönmemesi gerektiğini bilir Balzac. Onunkisi gibi kusursuz bir hayal gücü ateşli yolculuğuna ara vermemelidir.

Düşüncelerim, tıpkı bir fıskiyenin suları gibi zihnimden fışkırmalı. Tam anlamıyla bilinçsiz bir süreç bu.

Her büyük sanatçı gibi Balzac da sadece işinin yasalarını tanımaktadır:

Ara vermem ve dışarı çıkmam gerektiğinde çalışmam imkânsız hale geliyor. Hiçbir zaman bir ya da iki saat çalışmakla kalmadım.

Sadece gece, sınırsız, kesintisiz gece bölünmeden çalışmasına olanak sağlar; işi uğruna zamanın ibresini geri alır ve kendi evreninin yaratıcısı olarak geceyi gündüze, gündüzü de geceye dönüştürür.

Uşağın kapıya yavaşça vurmasıyla uyanır. Balzac kalkar ve keşişlerinkini andıran cüppesini giyer. Uzun yıllar sonunda edindiği deneyimle, bu giysiyi kendisi için çalışmaya en uygun giysi olarak seçmiştir. Savaşçının zırh, dağcının deri kıyafetler seçmesi gibi yazar da mesleğinin şartlarına uygun olarak kışın kaşmirden, yazınsa ketenden yapılma uzun, beyaz bir cüppe giymeyi, her harekete müsait olduğu, nefes alırken boğazı sıkmadığı, aynı anda hem sıcak tutup hem de insana çok sıkıntı vermediği için seçmiştir. Ama belki de bunun diğer bir nedeni keşiş cüppeleri gibi kendi cüppesinin de ona görev başında bulunduğunu, yüce bir uyruğa tabi olduğunu ve bu giysiyi taşıdığı sürece gerçek dünyaya ve onun baştan çıkarıcılıklarına tövbe ettiğini hatırlatmasıdır. Örgü bir ip (sonraları altın bir zincir), bu beyaz Dominiken cüppesini bedeninin üzerinde gevşekçe tutmaktadır; keşişin, cüppesinin üzerinde imanın silahları olarak haç ve omuzlarından ayaklarına uzanan bir atkı taşıması gibi, Balzac'ın da cüppesine kendi işinin araç gereci olarak bir makas ve kâğıt kırma bıçağı asılıdır. Uykudan eser kalmasın ve damarlarındaki kan daha hızlı aksın diye, bu bol, dökümlü kıyafetinin içinde bir aşağı bir yukarı birkaç adım atar. Balzac artık hazırdır.

Uşak, masanın üzerinde duran gümüş şamdandaki altı mumu yakmış, dış dünyayı aynı zamanda somut olarak da dışarıda bırakmak istercesine, perdeleri sımsıkı kapatmıştır. Çünkü Balzac zamanı şimdi gerçek ölçüsüyle değil, sadece kendi işininkiyle ölçmeyi istemektedir; havanın ne zaman karardığını, günün ne zaman ağardığını, Paris'in ve dünyanın geri kalan kısmının ne zaman uyandığını bilmek onun için önemli değildir. Çevresinde artık gerçekliğe ilişkin hiçbir şey olmamalıdır ve duvarlardaki kitaplar, duvarlar, kapılar, pencereler ve bunların ardında ne varsa, hepsi, şimdi çepeçevre, odanın zifiri karanlığında boğulup gitmektedir. Şimdi sadece kendi yarattığı insanlar konuşmalı, hareket etmeli ve yaşamalıdır; şimdi sadece onun dünyası, onun kendi dünyası oluşmakta ve var olmaktadır.

Balzac masaya, tıpkı bir “simyacının altınını döküm potasına atması gibi, benim de hayatımı oraya attığım” dediği bu masaya oturur.

Küçük, gösterişsiz, dört köşeli bir masadır bu, yine de Balzac bu masayı sahip olduğu en değerli şeylerden daha fazla sevmektedir. Turkuvazlarla bezeli altın bastonunu, parasını güçbela bir araya getirip satın alabildiği gümüş ıvır zıvırı, şatafatlı bir biçimde ciltlenmiş kitaplarını, şöhretini bile, bir askerin kan kardeşini savaşın kargaşasından kaçırması misali, bir evden diğerine iflaslardan ve felaketlerden kaçırdığı bu küçük, sessiz, dört ayaklı nesne kadar sevmemektedir. Çünkü bu masa en derin hazlarının, en büyük ıstıraplarının tek sırdaşıdır; bir tek o, gerçek yaşamının sessiz tanığıdır.

> Tüm sefaletimi gördü, tüm planlarımdan haberdar, düşüncelerime kulak misafiri oldu; yazarken üzerine yaslandığımda kolum, onu neredeyse zorbaca kullandı.

Hiçbir arkadaşı, yeryüzündeki hiçbir insan onun hakkında bu kadar çok şey bilmemektedir ve Balzac hiçbir kadınla ateşli birlikteliklerle dolu bu kadar çok gece geçirmemiştir. Balzac bu masada yaşamış, bu masada ölesiye çalışmıştır.

Son bir bakış daha: Her şey hazır mı? Gerçekten fanatik her işçi gibi Balzac da işi söz konusu olduğunda kılı kırk yarmakta, araç gerecini bir askerin silahını sevdiği gibi sevmekte ve kendini savaşa atmadan önce araç gereçlerinin hazır olduğunu bilmeyi istemektedir. Sol tarafta temiz kâğıtlar, sonra hepsi aynı formatta özenle seçilmiş başka kâğıtlar üst üste konulmuş durmaktadır. Kâğıdın gözlerini almaması ve saatler süren çalışması sırasında yormaması için hafif mavimsi olması gerekmektedir. Kâğıtlar uçarcasına ilerleyen kaleme engel teşkil etmemeleri için, özellikle kaygan, ince olmalıdır; çünkü gece boyunca doldurması gereken daha on, yirmi, otuz, kırk sayfa vardır! Kalemler, karga tüyünden (başka türünü istememektedir) yapılmış tüy kalemler de aynı özenle hazırlanmıştır; mürekkep kabının yanında –kendisine hayranlarının hediye ettiği bakır taşından değerli olan değil, öğrencilik yıllarından kalma kap– yedekte bir iki şişe mürekkep daha durmaktadır. Çalışmasını kesintiye uğratmadan sürdürebilmesi için bütün tedbirlerin alınması zorunludur. Dar masanın sağ tarafında, arada bir, sonraki bölümler için aklına gelenleri ve düşüncelerini

not ettiği küçük bir not defteri bulunmaktadır. Başka bir şey yoktur; ne kitapları ne yardımcı kaynaklar ne de kâğıt yığını; işine başlamadan önce Balzac, her şeyi zihninde tamamlamıştır.

Balzac arkasına yaslanır ve yazı yazdığı sağ koluna kolaylık sağlaması açısından cüppesinin kollarını sıyırır. Sonra bir arabacı atını yürütmek için nasıl dehlerse, o da benzeri bir nidayla şakayla karışık kendi kendini harekete geçirir. Bir yüzücünün kendini kafaüstü suların içine bırakmadan önce son kez kollarını iyice yukarı kaldırıp eklemlerini çalıştırması gibi bir şeydir bu.

Balzac ara vermeden, durmaksızın yazar, yazar ve yazar. Hayal gücü bir kez tutuşunca, daha da alevlenip ateşlenir, tıpkı alevlerin bir ağaç gövdesinden diğerine sıçrayarak hep daha sıcak, hep daha kızgın, hep daha hızlı yayılan bir orman yangınında olduğu gibi. Yazarken zarif, kadınsı bir ele dönüşen elinin kavradığı tüy kalem, kâğıdın üzerinde o kadar hızlı kayar ki, sözcükler onun düşüncelerine yetişemez olur, yazdıkça heceleri kısaltır Balzac, hep devam etmeli, hep yazmalı, hiç duraksamamalı, hiç yavaşlamamalıdır. Balzac kendini durduramaz, içindeki hayali bölemez ve yazarken eline kramp girinceye ya da yorgunluktan körelen bakışları yazdıklarını seçemez hale gelinceye kadar yazmayı sürdürür.

Saat bir olur, iki olur, üç olur, dört, beş, altı, hatta bazen saat yedi veya sekiz olur. Ne ara sokaklardan geçen bir araba vardır ne de Balzac'ın evinde, odasında tüy kaleminin kâğıt üzerinde kayarken çıkardığı ya da arada sırada yan tarafa konan bir kâğıdın hışırtısının dışında en ufak bir ses. Dışarıda ortalık çoktan ağarmıştır. Balzac farkında bile değildir. Onun için gündüzün anlamı, sadece bu küçük yuvarlak, daire halindeki mum ışığıdır ve yalnızca yazarken yarattığı insanlar ve yazgılar vardır. Kendi biricik evreninin dışında bir mekân, zaman, dünya yoktur.

Bazen makine duracak gibi olur. En üstün irade bile insanın doğal, bedensel güçlerini zorlayamaz. Aralıksız dört ya da altı saatlik bir yazma ve yaratma sürecinden sonra Balzac artık çalışamayacağını hisseder. Eli yorulmuş, gözleri yaşarmaya, sırtı ağrımaya, terleyen şakakları tehditkârca atmaya başlamış, sinirleri gerilmiştir. Başka biri olsaydı, çalışmayı şimdi bırakır, bu kadar verimli bir çalışmayla yetinebilirdi. Ancak Balzac, bu irade şeytanı asla vazgeçmez. Bir yarış atı üzerindeki yükün altında ezilse de hedefe ulaşılmalıdır! Bu hantal ceset yürümüyorsa getirin kırbacı!

Balzac ayağa kalkar –çalışırken verdiği tek ara bunlardır ve onlar da kısa sürelidir–, masaya yaklaşır ve cezvesinin altını yakar.

Çünkü kahve, bu siyah yağ kendisi gibi fantastik bir iş makinesini her defasında harekete geçirebilen tek yakıttır, bu nedenle de sadece işine değer veren Balzac için, yemekten, uyumaktan ve diğer tüm tatlardan çok daha önemlidir. Kendisini uyarmadığı, onun için tek ölçü olan ölçüsüzlüğe sürüklemediği için tütünden nefret eder:

> Tütün bedene zarar verir, akla saldırır ve bütün ulusları aptallaştırır.

Balzac bir şairin yazabileceği en güzel methiyeyi kahveye ithaf etmiştir.

> Kahve mideye iner ve ondan sonra her şey harekete geçer: Düşünceler, tıpkı savaş meydanındaki büyük bir ordunun taburları gibi birbiri ardı sıra gelir; savaş başlar. Hatıralar, savaş düzeni alan askerlerin önünde ilerleyen bir bayraktar gibi koşar adım saldırıya geçerler. Hafif süvariler görkemli bir şekilde dörtnala kalkar. Mantığın topçuları nakliye birlikleri ve fişek kovanlarıyla gümbürder. En zekice buluşlar çarpışmaya tirailleur (keskin nişancılar) olarak katılır. Karakterler kostümlerini kuşanır, kâğıt mürekkeple kaplanır, muharebe başlar ve savaşın yapıldığı meydan nasıl kapkara barut dumanının altında kalırsa, bu muharebe de kara dalgaların akınıyla son bulur.

Kahve olmazsa çalışma da söz konusu olmaz ya da en azından Balzac'ın istediği gibi aralıksız bir çalışma olmaz. Kâğıt ve kalemiyle birlikte, masası ve cüppesi kadar alıştığı cezvesini üçüncü çalışma malzemesi olarak her yere taşır. Kahvesini hazırlama işini kimseye bırakmaz; çünkü kendisinden başka hiç kimse bu uyarıcı zehri ona bu denli kışkırtıcı bir koyulukta ve sertlikte hazırlayamamaktadır. Böylece batıl bir fetişizimle sadece belirli bir tür kâğıdı, sadece belli biçimdeki kalemleri seçtiği gibi, aynı şekilde kahve türlerini de özel bir usule göre ölçülendirir ve karıştırır. "Bu kahve üç çeşit kahve çekirdeğinin, Bourbon, Martinik ve Moka çekirdeklerinin karışımından oluşuyordu. Bourbon'u Montblanc

Sokağı'ndan, Martinik'i Vieilles-Haudriettes'te bulunan ve bu harikulade tarifi henüz unutmamış olsa gereken bir çerezciden ve Moka'yı Faubourg Saint-Germain'de, l'Université Sokağı'ndaki bir tüccardan alıyordu; Balzac'a bu alışveriş seferlerinde sıkça eşlik etmeme rağmen, yine de hangisinden aldığını söyleyemeyeceğim. Bu seferler, Paris'in bir ucundan öbür ucuna yarım günlük gezilerdi; ancak iyi bir kahve onun için bu zahmete değerdi."

Tüm uyarıcılar gibi kahvenin de etkili olabilmesi için giderek daha yoğun miktarda kullanmayı gerektirdiğinden, sinirleri aşırı gerginliğe yenik düşme tehdidini ne denli savurursa, Balzac da bu öldürücü iksirin hep o denli fazlasını kullanmak zorunda kalmıştır. Kitaplarından birini, sadece "kahvenin uyarımı" sayesinde tamamlayabildiğini yazacaktır. 1845'te, neredeyse yirmi yıllık aşırı bir kahve keyfinin ardından, bütün organizmasının bu süreğen "doping"den zehirlendiğini itiraf eder ve kahvenin etkisinin gitgide azalmasından yakınır.

> Kahve sayesinde esinlendiğim süre gittikçe kısalıyor; kahve artık beynimi sadece on beş saat uyarıyor; uğursuz bir kışkırtma bu; bende korkunç mide ağrılarına yol açıyor.

Elli bin fincan aşırı sert kahve (bir istatistikçi, içtiği kahve sayısının bu kadar olduğu varsayımında bulunmuştur), *İnsanlık Komedyası* eserine ivme kazandırmışsa da, sapasağlam kalbinin vaktinden önce teklemesine yol açmıştır. Tüm yaşamı boyunca onu arkadaşı ve doktoru olarak gözlemleyip kendisine eşlik eden Dr. Nacquart, Balzac'ın asıl ölüm nedeninin "gece çalışmaları ve insanın doğal uyku ihtiyacıyla savaşabilmek için sığınmak zorunda kaldığı kahveyi kullanması, daha doğrusu yanlış kullanmasından kaynaklanan eski bir kalp sorunu" olduğunu saptayacaktır.

Nihayet saat sekizde, kapı hafifçe vurulur. Uşak August içeri girer ve tepsiyle Balzac'ın kahvaltısını getirir. Balzac masasından kalkar. Gece saat on ikiden bu yana kalemini elinden bırakmamıştır; artık kısa bir mola vermenin zamanı gelmiştir. Uşak perdeleri açar. Balzac pencereye yaklaşır ve fethetmek istediği Paris'e şöyle bir bakar. Saatler sonra ilk kez o an, kendi dünyasının yanı sıra başka bir dünyanın; hayallerindeki Paris'in yanı

sıra, o kendi işini bitirdiği sırada henüz işbaşı yapmakta olan gerçek Paris'in varlığının farkına varır. Şimdi dükkânlar açılmakta, çocuklar alelacele okula koşmaktadır. Arabalar yola çıkmaya başlamıştır, binlerce odada memurlar ve çalışanlar masalarında oturmaktadır. Yüz binlercesi arasından yalnızca biri, bir tek o, kendi işini artık bitirmiştir.

Bitkin düşen bedenini gevşetmek ve kendisini bekleyen yeni işine zinde başlayabilmek için Balzac sıcak bir banyo yapar. Alışkanlığı olduğu üzere –bu konuda da büyük rakibi Napoléon'a benzer– bir saat boyunca küvette kalır; rahatsız edilmeden düşünebileceği tek yerdir burası. Burada düşüncelerini derhal yazıya dökmesi, aynı anda fiziksel bir iş yapması gerekmeden, yaratıp biçim kazandırdıklarının ve düşlerinin verdiği hazza kendini çırılçıplak bırakabilir. Ama daha cüppesini giyer giymez, kapının önünde ayak sesleri de işitilmeye başlanır. Aynı anda değişik işler yetiştirdiği matbaaların getir götürcüleri gelmiştir; muharebe sırasında karargâhla emirleri uygulayan taburlar arasında teması sağlayan Napoléon'un atlı habercileri gibi. İlki, yeni müsveddeleri, o gece yazdığı yeni, mürekkebi henüz tam olarak kuramamış müsveddeleri istemektedir. Çünkü Balzac'ın yazdığı her şey hemen baskıya girmek zorundadır; bunun tek nedeni, gazetecilerin ve yayıncıların vadesi dolan borçları bekledikleri gibi –Balzac bütün romanlarının parasını henüz yazmadan almış ya da en azından avansını almıştır– müsveddeleri de beklemeleri değildir, başka bir nedeni de trans halinde hayallerine biçim kazandırırken Balzac'ın ne yazıp ne yazmadığını bilmemeleridir. Yazmış olduğu müsveddeler cangılını kendisinin bile dikkatlice gözden geçirmesi imkânsızdır. Yazdıkları ancak dizilmiş sütunlarda paragraf paragraf, deyiş yerindeyse taburlar halinde arka arkaya sıralandığında, Balzac'ın içindeki başkumandan muharebeyi kazanıp kazanmadığını ya da bir akın daha yapmasının gerekip gerekmediğini anlayabilecek duruma gelir.

Matbaalardan, gazeteden ya da yayınevinden gelen diğer getir götürcüler, Balzac'ın iki gün önce yazdığı ve önceki gün matbaaya verdiği müsveddelerin yeni provalarını ve aynı zamanda da önceki provaların da provalarını getirirler. Henüz basılmış, hâlâ nemli kucak dolusu kâğıt, iki, üç ve beş ila altı düzine kadar prova baskı masanın üzerini istila edip kaplar, tekrar ve bir kez daha gözden geçirilmek üzere, beklemeye başlarlar.

Saat dokuz: Mola sona erer. "Bir işi yaparken diğerinin yorgunluğunu atıyorum"; üretiminin insanı dehşete düşüren telaşı ve sürekliliği sırasında

Balzac, ancak yaptığı işin türünü başka türde bir işle değiştirmekle güç kazanır.

Ama düzeltilerin okunması, başka yazarların çoğu için olduğunun aksine, Balzac için daha kolay bir iş, sadece daha iyi hale getirme ve üslubu iyileştirme işi değildir, aksine tamamıyla bir dönüştürme ve yeniden yaratma sürecidir. Düzeltileri okumak ya da daha ziyade onları düzelterek yeniden yazmak, Balzac için ilk çalışmasındaki gibi nihai bir yaratma eylemi anlamına gelmektedir; çünkü Balzac aslında basılmış provaları düzeltmemekte, aksine basılmış bu ilk örneği sadece elinin altında bulunsun diye kullanmaktadır. Hayalperestin hummalı bir telaşla çılgıncasına karaladıklarını, şimdi sorumluluk sahibi sanatçı gözden geçirmekte, değerlendirmekte, değiştirip dönüştürmektedir. Balzac metninin yavaş yavaş, katman katman esneklik kazanmasından başka hiçbir şey için bu kadar çok çaba ve güç harcamamış, tutku duymamıştır. Başka zamanlarda savurgan ve cömert olan doğası, işi söz konusu olduğunda zorba ve titiz olduğundan, matbaalardan gelen prova baskılar onun özel talimatlarına uygun olarak teslim edilmiş olmalıdır. Basılı sütunun kâğıda tam olarak oturabilmesi için, her şeyden önce yaprakların, her biri büyük boy çift sayfa olacak şekilde, büyük ve uzun olması, değişiklik ve düzeltmeler için sağda, solda, yukarıda ve aşağıda dört kat ve sekiz kat boşluk kalması gerekmektedir. Bunun dışında düzeltiler alışılmış, ucuz ve sarımsı kâğıt yerine, her bir karakterin fondan belirgin bir biçimde ayrılabilmesi ve böylece gözü yormaması için, beyaz kâğıda basılmalıdır.

Artık iş başına! Balzac hızla önündeki sayfaya göz atar –kendi yarattığı Louis Lambert gibi aynı anda altı-yedi satırı birden kavrama yeteneğine sahiptir– ve kalemi kavrayan eli öfkeyle oynamaya başlar. Balzac memnun değildir. Dün, önceki gün yazdıkları kötü, hepsi kötüdür, anlamı belirsiz, cümleler karmakarışık, üslup yanlışlarla dolu, kurguysa fazla hantaldır! Her şey başka türlü, daha iyi, daha belirgin, daha açık olmalıdır; çılgınca bir öfkeye kapılır; kaleminden mürekkep sıçramasından, boydan boya tüm yaprağı kaplayan vahşi yırtıklardan ve çizgilerden anlaşılmaktadır bu. Bir süvari birliği gibi şiddetle kare şeklinde basılmış sütuna saldırır. Bir köşeye kalemiyle bir pala darbesi indirir, bir cümleyi olduğu yerden çıkarıp sağa kaydırır, soldaki bir sözcüğe süngüsünü saplar, paragrafları aslan pençesi vurulmuşçasına olduğu gibi çıkarıp atar, yerlerine yenilerini yerleştirir. Bir süre sonra –o kadar çok düzeltme yapar ki– dizgiciye verdiği alışılmış

talimat işaretleri yetmez olur. Yenilerini bulması gerekir. Artık yer de dar gelmeye başlar; çünkü basılı metnin kenarında, içinde olduğundan daha fazla yazı vardır. Yukarı, aşağı, sağa ve sola gidip gelir, sayfayı sihirli işaretlerle donatır, kısaltmaları tamamlar; başlangıçta tertemiz ve derli toplu görünen sayfa, şimdi bir örümcek ağındaki gibi kendinden çaprazlanan, birbiriyle kesişen, sil baştan kendini düzelten çizgilerle kaplanmıştır, öyle ki Balzac yazacak yeni bir yer bulabilmek için sayfayı çevirir ve eklemelerini sayfanın arka tarafına yazmaya devam eder. Ancak bu da yetmez! Kalem yer bulamaz artık, talihsiz dizgiciye yön gösteren rakamlar ve sayılar da yeterli gelmez. Makası alır ve birkaç gereksiz paragrafı kesip yerinden çıkarır. İlk müsveddeden belirgin bir şekilde ayrılabilmesi için, bu sefer daha küçük formatta yeni bir müsvedde kâğıdı alır ve kalanı zamkla bunun üzerine yapıştırır. Metnin başlangıcını ortaya tıkıştırır, her şeyin altını üstüne getirerek yeni bir başlangıç yazar. Böylece numaralanmış ve karalanmış metin katman katman oluşur, baskının arasına elyazısı girer; prova baskı –önceki müsveddelerden yüz kez daha anlaşılmaz ve okunmaz bir şekilde– tam bir keşmekeş halinde matbaaya döner.

Böylesi bir kleksografi[20] geldiğinde, dizgi odaları ve matbaalarda her şey gülünç bir şekilde kısalıverir. “İmkânsız!” diyerek açıklamada bulunur en usta dizgiciler ve kendilerine çift ödeme teklif edilmesine rağmen, günde “*une heure de Balzac*”tan (Balzac için bir saatten) fazla mesai yapmaktan kaçınırlar. Birinin ya da bir başkasının bu hiyeroglifleri çözebilme bilimini öğrenmesi, her defasında aylarca sürmekte ve ardından özel bir düzeltmenin, onların çoğu kez sadece bir varsayımından ibaret kalan denemelerini bir kez daha gözden geçirmesi gerekmektedir.

Ancak bunu yapmakla işlerinin bittiğini sanmaları ne büyük bir yanılgıdır! Çünkü provalar sonraki ya da ondan sonraki gün tamamıyla yeniden dizilmiş olarak kendisine geri döndüğünde, Balzac dizgiden ilk gelen metin gibi bu yeni basılan metne de öfkeyle saldırır. Yenisini de tıpkı eskisi gibi karman çorman ve okunmaz bir halde geri göndermek üzere, bütün bu zahmetli örgüyü, bir kez daha yukarıdan aşağıya bütün yaprağı karalamalarla doldurur. Çoğunlukla da bu üç, dört, beş, altı, yedi kez daha gerçekleşir; ancak artık paragrafları bütünler halinde kesip bozmak ve değiştirmek yerine, daha çok cümleleri, sonunda da sadece sözcükleri değiştirmeye başlar. Balzac bazı eserlerinin provalarını on beş on altı kez

düzeltmiştir ve yirmi yıl içinde yetmiş beş romanını, bütün öykü ve taslaklarını bir kez yazmakla kalmadığı, aksine eserlerinin son şeklini alabilmesi için bu muazzam çabanın yedi katını, on katını harcadığı düşünülürse, Balzac'ın yeryüzünde başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak üretim gücü hakkında bir fikir edinilebilir.

Ne maddi sıkışıklıklar ne de kendisini bazen dostça serzenişlerle bazen de yargıya intikal eden davalarla sıkıştıran yayıncılarının yalvarmaları Balzac'ı bu pahalı yöntemden vazgeçirebilir; baskıya hazırlanmış metinde yaptığı değişiklik ve eklemelerin muazzam masrafını kendi cebinden karşılamak suretiyle, pek çok kez eserlerinden aldığı ücretin yarısından, hatta tamamından olmuştur. Ancak Balzac en içsel sanatsal ahlakın bu noktasında insafsızdır. Bir keresinde bir gazete sahibi, tefrika edilen bir romanının devamını, yaptığı sayısız düzeltinin sonuncusunu ve basım iznini beklemeden getirdiğinde, Balzac onunla ilişkisini tamamen kesmiştir. Başka her şey için kolaycı, telaşlı ve paragöz görünen bu adam, eserinin kusursuzluğu ve sanatçı onuru söz konusu olduğunda, modern edebiyatın en titiz, en sert, en inatçı ve en enerjik savaşçısı kesilir. Balzac enerjinin, fedakârlığın, kusursuzluk düşkünlüğünün bu fantastik toplamından başka bir şey bilmediğinden ve bu beş kerelik, on kerelik değişiklik süreci, salt tamamlanmış ürünü görmekle kalanların bilmediği bir laboratuvarın karanlığında gerçekleştiğinden, işte tam da bu yüzden prova baskıları tek sadık ve güvenilir tanıkları olarak sevmektedir. Bunlar onun gururudur, sanatçı kişiliğinden çok içindeki işçinin, yorulmak bilmez el emekçisinin gururudur, bu nedenle de her bir eseri için bu gözden geçirilmiş, üzerinde tekrar tekrar çalışılmış yapraklardan, birinci, ikinci, üçüncü ve son şeklini alıncaya dek bütün taslaklardan meydana getirdiği bir kitap hazırlar ve müsveddeleriyle birlikte bu yaprakları (iki yüz sayfalık nihai baskı yerine çoğu kez iki bin sayfayı kapsayan) kalın bir cilt olacak şekilde ciltlettirir. Tıpkı Napoléon'un –örnek aldığı insanın– feldmareşallerine ve en sadık hizmetkârlarına prens unvanı ve dükalık arması sunması gibi, Balzac da kendi muazzam imparatorluğu *İnsanlık Komedyası*'ndan her bir müsveddeyi arkadaşlarına, verebileceği en değerli hediye olarak dağıtır.

> Bunları sadece beni sevenlere hediye olarak veriyorum; uzun çalışmalarımın ve size anlattığım sabrımın ispatıdır bunlar. Bu korkunç sayfaların üzerinde gecelerimi geçirdim.

Bunların büyük bir kısmını Balzac, Madam de Hanska'ya vermiştir; ancak Castries düşesi, Kontes Visconti ve kız kardeşine de böyle bir dosya hediye etmiştir. Uzun yıllar boyunca doktoru ve arkadaşı olarak Balzac'a sunduğu hizmetlerin karşılığında, *Vadideki Zambak*'ın düzelti cildini kabul ederken Dr. Nacquart'ın verdiği cevap, Balzac'ın bunları sadece değerini bilebilecek az sayıda insana verdiğini gösterir. Dr. Nacquart şunları yazmıştır:

> Bunlar gerçekten unutulmayacak abideler ve sanatta güzel olanın kusursuzlaştırılabileceğine inanmaya devam edenler için gün ışığına çıkarılmalı! Zihin ürünlerinin okunduğu kadar kolay tasarlanıp yaratıldığına inanan okurlar için de oldukça öğretici olurdu bu! Kütüphanemin, sizin dehanızın hayranlarının, titizlik ve kararlılıkla çalışmanızın değerini gerçekten anlamaları için Vendôme Meydanı'nın ortasına kurulmasını isterdim.

Gerçekte Beethoven'ın taslak defterlerinin dışındaki hiçbir belgede, sanatçının mücadelesi bu ciltlerde olduğundan daha elle tutulur bir ifadeye bürünmemiştir. Burada Balzac'ın asıl gücü ve çalışmasındaki muazzam enerji bütün portrelerden daha güçlü, çağdaşlarının tüm anekdotlarından çok daha etkili bir biçimde ortaya çıkar. Ancak bunu bilenler, asıl Balzac'ı tanımış olur.

Balzac düzeltilerinin başında üç saat, dört saat çalışır, onları değiştirir, düzeltir; kendisinin şaka yollu *faire sa cuisine littéraire* (edebî mutfak) olarak adlandırdığı bu çalışma, her seferinde onun tüm sabahını alır ve tıpkı gece çalışması gibi aralıksız, amansız ve tutkuyla geçer. Ancak öğlene doğru Balzac bir şeyler atıştırmak, bir yumurta, tereyağlı bir ekmek ya da hafif bir börek yemek için kucak dolusu sayfayı kenara iter. Doğası gereği zevkine düşkün bir insandır, Touraineli olmasından dolayı yağlı ve ağır yiyecekleri, lezzetli *rillette*'leri,[21] çıtır çıtır horozları, kırmızı sulu eti seven ve memleketinin koyu ve açık şaraplarını bir müzisyenin klavyesini tanıdığı gibi tanıyan bu adam çalışırken kendini her türlü zevkten mahrum bırakır. Yemek yemenin yorgunluk yarattığını bilir, onunsa yorgun düşmek için zamanı yoktur. Dinlenmeyi göze alamaz, göze almak da istemez. Koltuğunu yine küçük masasına doğru çeker ve düzeltiler ya da taslaklar ya da notlar

ya da mektuplar üzerinde çalışmaya, işine ara vermeksizin, hiç kesintisiz devam, devam, devam eder.

Nihayet saat beşe doğru Balzac kalemi ve bununla birlikte kendisini önüne katıp koşturan kırbacı bir kenara atar. Yeter! Balzac bütün gün boyunca –ve çoğu kez haftalar boyunca– insan yüzü görmemiş, pencereden hiç dışarı bakmamış, hiç gazete okumamıştır. Aşırı güç harcamış bedeni, aşırı ısınmış beyni nihayet şimdi dinlenebilecektir. Uşak akşam yemeğinin servisini yapar. Bazen yarım ya da bir saatliğine davet ettiği bir yayıncı ya da bir arkadaşı gelir. Ertesi güne ne yapması gerektiğini düşünüp taşınarak ve şimdiden bunu düşleyerek çoğunlukla yalnız kalır. Hiç ya da neredeyse hiç sokağa çıkmaz; bu denli olağanüstü bir çalışmadan sonra aşırı yorgun düşmüştür. Saat sekizde, artık diğer insanların dışarı çıkmak için sabırsızlandıkları bir zamanda yatağa yatar ve deliksiz, rüyasız, derin bir uykuya dalar; uykusu da yaptığı diğer işler gibidir: Başkalarından çok daha ölçüsüz ve derin uyur. Yaptığı bütün işlerin kendisini ertesi gün, ondan sonraki gün ve yaşamının son anına kadar yapması gereken işlerden kurtarmayacağını unutmak için uyur. Uşağın tekrar içeri girdiği, mumları yaktığı ve bir kez daha çalışmaya koyulduğu gece yarısına kadar uyur.

Balzac bu şekilde haftalar ve aylar boyunca ara vermeksizin çalışır ve bir eseri tamamlamadıkça, dinlenmeyi kendisine reva görmez. Bu dinlenme dönemleriyse hep kısa kesilir; “muharebenin biri bitip biri başlar”; tıpkı muazzam bir örgüde ilmek üstüne ilmek atar gibi, tüm yaşamı boyunca yarattığı eserler de birbirini izler.

> Hep aynı şey: Her gece ve her gece hep yeni bir kitap daha! İnşa etmek istediğim şey, işte bu denli yüksek ve uzak...

diye inler umutsuzca. Sıkça bu çalışma biçimi yüzünden gerçek yaşamı ıskalamaktan korkar; kendi kendisine taktığı zincirleri çözmeye çalışır.

> Başkalarının bir yıl ya da daha uzun bir sürede bitiremeyeceklerini benim bir ayda yaratabilmem gerekiyor.

Ama çalışmak onun için bir zorunluluk haline gelmiştir bile, çalışmayı bırakamaz.

Çalışırken acılarımı unutuyorum; çalışmak benim kurtuluşum.

Değişik şeyler üzerinde çalışması, bunların sürekliliğini bölmez.

Müsveddelerim üzerinde çalışmadığımda, planlarım üzerine düşünüyorum ve düşünmediğim ya da yazmadığım zaman da prova baskıları düzeltmem gerekiyor. Bu benim yaşamım.

İşte tüm yaşamı boyunca, kürek mahkûmları gibi ayağında işinin zincirleriyle yaşar Balzac. Kaçtığında bile, zincirler arkasından şakırdayarak sürüklenir. Yanında müsveddeler olmaksızın seyahate çıkmaz ve âşık olup bir kadının peşinden yollara düştüğünde bile, erotik tutkunun kendini bu daha yüksekte bulunan bağımlılığa tabi kılması gerekir. Madam de Hanska'ya, Cenova'daysa Castries düşesine sabırsızlıktan yanarak, arzudan kıvranarak geleceğini bildiren mektuplar yollarken, aynı zamanda akşam saat beşten önce onu hiçbir şekilde göremeyeceği konusunda da sevgilisini uyarır. Çalışma masasına ait olan on iki ya da on beş saatlik amansız bir çalışmadan sonra kendini kadınlara verir ancak. Önce eseri, sonra aşk; önce *İnsanlık Komedyası*, sonra dünya; önce iş, sonra –ya da aslında hiçbir zaman– zevk.

*İnsanlık Komedyası'*nı yirmi yılı tamamlamadan bitirebilme mucizesini, işte sadece bu çılgınca öfke, kendi kendini yok eden, çığrından çıkmış saplantılı bu çalışma biçimi açıklayabilmektedir. Ancak Balzac'ın üretim gücünün bu zor anlaşılır yanı, salt sanatsal işinin yanı sıra pratik, özel ve ticari yazma verimi düşünüldüğünde, daha da anlaşılmaz olmaktadır. Goethe ya da Voltaire yanlarında sürekli olarak iki ya da üç sekreter bulundururken, hatta bir Sainte-Beuve bile bütün ön çalışmalarını kendi hizmetindeki birine yaptırırken, Balzac tüm yazışmalarını, işlerini tek başına yapmıştır. Ölüm döşeğinde elleri artık kalem tutamadığından karısına yazdırdığı mektuba kendisinin sadece,

Artık okuyup yazamıyorum,

hamişini eklediği o sarsıcı son belgenin dışında, eserlerinin her bir sayfasını, yazışmalarının her bir satırını kendi eliyle yazmıştır. Bütün sözleşmeleri, bütün alım ve satımları, bütün iş ve alışverişleri, borç senetlerini, ona isnat edilen davaları ve karşı davaları avukatsız ve danışmansız kendisi halleder. Evin alışverişlerini yapar, duvar kâğıtlarını ve sevk edilecek şeyleri kendisi ısmarlar ve hatta sonraları Madam de Hanska'nın mali işleriyle ilgilenir, ailesine danışmanlık eder. Patolojik boyutlara varan bir güç sarfiyatı, abartılı bir çalışma temposudur bu. Kimi zaman Balzac, doğaya aykırı böylesi bir kendini tüketmenin, zorunlu olarak kendini yok etmekle sonuçlanacağının da bilincindedir.

> Bazen bana sanki beynim yanıyormuş, sanki aklımın harabelerinin üzerinde ölmek benim yazgımmış gibi geliyor.

Sokağa bile çıkmadan geçirdiği iki üç haftalık aralıksız, böylesi aşırı bir çalışma döneminin ardından dinlenmek, aslında her zaman çöküntüyle tehlikeli derecede benzerlik taşır. Yaralı bir kahraman gibi Balzac da kazandığı zaferden sonra yere yığılır:

> Günde on sekiz saat uyuyorum; kalan altı saatte ise hiçbir şey yapmıyorum.

Balzac aşırı çalışma temposundan çıkıp dinlenmeye geçtiğinde de aşırıya kaçar; eseri tamamladıktan sonra, kendinde hâlâ eğlenceye dalmak için güç bulması da aynı aşırılığın ifadesidir; işinin sarhoşluğundan kafasını kaldırdığında ve hücresinden çıkıp insanların arasına karıştığında, içindeki sarhoşluk hâlâ devam etmektedir; toplum içine çıkıp salonlara girdiğinde, haftalar boyunca ne yabancı bir ses ne de kendi sesini duymuş olan bu adam, başkalarına aldırış etmeksizin konuşup şişinir; yoğun basınçtan patlamışçasına, alaylarının, kahkahalarının ve köpürüp taşmalarının ardı arkası kesilmez. Romanlarında milyonları istediği gibi dağıtan Balzac, bir dükkâna girdiğinde, aynı hava içinde parayı savururcasına harcar. Her tavrı romanlarındaki düşsellikten ve abartıdan bir şeyler taşır, her şey keyifle olup bitmelidir. Karaya ayak basmadan, doğru dürüst bir yatakta uyumadan ve bir kadına dokunmadan geçen bir yıldan sonra, binlerce tehlike atlatan gemisi eve döndüğünde, para kesesini olduğu gibi masaya çalarak yıkılana

kadar içen, yaygara koparark patlayan enerjisiyle pencere camlarını indiren eskilerin kaba saba, güçlü, kanlı canlı denizcileri gibi; uzun süre ahırda kaldığından, ilk başta sakin bir tırısa geçemeyen, aksine kaslarındaki gerilimi boşaltmak ve özgürlüğün coşkusunu duymak için, fişek gibi aniden ileriye atılan safkan atlar gibi – Balzac da kendi çilesini, gerilimlerini, içine kapanıklığını iki çalışma dönemi arasında kendine reva gördüğü kısa fasılalarla üzerinden atar.

Ardından zevzeklikleriyle dikkati çeken Gozlan'lar, Werdet'ler, başarısız esprilerini her gün birkaç kuruşa okutan gazeteciler gelip Liliput'un cüceleri misali, zincirlerinden boşanmış devle alay ederler. Şu büyük Balzac'ın aslında ne menem gülünç, kibirli, çocukça tavırlarıyla dikkati çeken bir zevzek olduğunu ve bir ahmağın bile kendini ondan daha zeki hissedeceğini aktaran fıkracıklarını not alıp gayretkeş bir tavırla bunları yayınlatırlar. Onun gibi sanrılarla yaşayan birinin, bu denli muazzam bir çalışmadan sonra normal davranışlar göstermesinin anormal olabileceğini içlerinden hiçbiri anlamaz: Yok, her bir frank için özenle defter tutup tıpkı bir hırdavatçı gibi birikimlerini yüzde dörtten faize koysaymış. Yok, kendisi düşsel bir âlemin hükümdarı, büyücüsü ve efendisiyken, gerçek dünyadaki salonların sosyetik kurallarına göre hareket etseymiş. Dehası yaratıcı bir abartıda yatan bu adam onlar kadar hünerli, diplomatik ve hesaplı davranabilseymiş. Sadece devasa cüssesinin yürürken zamanın duvarına yansıttığı grotesk gölgenin karikatürünü çizebilmiştir onlar. Çağdaşlarından hiçbiri, onun gerçek varlığını görememiştir; çünkü masallardaki hayaletlerin, kendilerine ait olmayan yeryüzünde, o da hepi topu bir saatliğine gölge halinde dolaşabilmeleri gibi, Balzac'a da sadece bir nefeslik özgürlükler nasip olmuş ve Balzac hep yeniden işinin zindanına dönmek zorunda kalmıştır.

19. Léon Gozlan'a aittir . (Ç.N.)

20. Tek başına herhangi bir anlam taşımayan lekelerden oluşan, ancak uygun bir şekilde birleştirildiğinde, anlamlı bir figürün çıkartılabileceği resim ya da yazı. (Ç.N.)

21. Domuz kavurması. (Ç.N.)

9

Castries düşesi

Çalışmak, ölçüsüzce çalışmak son nefesine kadar Balzac'ın yaşamının tek amacı olur; Balzac böyle çalışmayı sevmekte, dahası kendi kendini böyle bir çalışmanın içinde sevmektedir. Kendisine ıstırap veren yaratıcılığından gizli bir haz duyar Balzac, güçlü bedeninden ve esnek ruhundan hep daha fazlasını, hatta en fazlasını çıkartan şeytani enerjisinin, yaratıcı gücünün, irade gücünün keyfine varır. Günlerini ve gecelerini bu kızgın ocağın içine süren Balzac, gururla şunları söyleyecektir:

Benim sefih varoluşum, çalışmamda saklıdır!

Böylesi zorba bir irade Balzac'ın çalışmasını boyunduruk altına alsa bile, yine de doğası büsbütün baskı altında tutulmaya gelmez ve sadece hayallerde tatmin bulan, çalışarak nefsini köreltme yoluna giden varoluşunun anormalliğine direnir. Bazen –ve zamanla gittikçe artarak– tam kendini eserine verdiği sırada, en güzel yıllarını bu işe harcadığı, isterse en yüce biçimiyle olsun, yazmanın ve yaratmanın gerçek yaşamın sadece yedeği olabileceği yolunda acımasızca bir sezgiye kapılır. "Beynimde yaşamımın yerini değiştirmeye çalışıyorum," diye itirafta bulunur Zulma Carraud'ya; ancak bu bütünüyle başarıya ulaşmayacaktır. Her zaman bir zevk düşkünü de olsa, sanatçı günlük çalışmasının çileci tekdüzeliği altında inler, içindeki erkek soğuk kâğıtların üzerinde akıp giden sözcüklerdense ateşli taşkınlıklar bekler, eserlerinde yüzlerce âşık kadını hayal eden yaratıcı, sevebileceği birini ister ve böyle birine ihtiyaç duyar.

Ama böyle bir kadın nasıl bulunacaktır? Kıskanç işi hayatının bu noktasında da yoluna çıkar: Balzac'ın bir kadın, bir sevgili bulmaya zamanı yoktur. On dört on beş saat boyunca çalışma masasına zincirlenen, arta kalan saatleriniyse uykuya ve acil işlere feda eden biri olarak Balzac'ın boş gezenin boş kalfası misali, arayışa çıkmaya zamanı yoktur; gerçekten güvendiği iki ya da üç insanı, kız kardeşi ile Zulma Carraud'yu sürekli olarak onu bu dehlizlerin gerilimlerinden ve ıstırap verici özlemlerden kurtaracak uygun eşi bulmaları için görevlendirmesi anlaşılır bir şeydir.

Ani şöhreti işte bu noktada şaşırtıcı bir dönüm noktasını beraberinde getirir; Balzac bir kadın bulup bulamayacağı konusunda ümitsizliğe kapılmışken, şimdi kadınlar onun peşinden koşmaya başlamıştır. Kadınlar her zaman en çok hep kendileriyle ilgilenen yazarları sevmiştir ve Balzac'ın mutsuz, erkekler tarafından anlaşılmayan kurbanlar olarak kadınlardan yana oluşu, onların tüm hatalarına göz yumup affedişi, terk edilmişler, itilmişler ve yaşlanmışlar için duyduğu acıma sadece Parisli kadınların değil, tüm Fransız kadınlarının ilgisini onun üzerine çekmiştir. Taşranın en ücra köşelerinden, Almanya'dan, Rusya'dan, Polonya'dan "yüksekliklerin ve derinliklerin bu erbabı"na sayısız mektup gelmektedir.

Ancak Balzac yazışmalara karşı genelde kayıtsızdır; çalışmaktan bitap düşmüşken, bir mektuba cevap verdiği nadirdir; döneminin önde gelen şahsiyetleriyle sürdürmüş olduğu varsayılabilecek düşünsel tartışmaları onun yazışmalarında aramaksa, boşuna bir uğraş olur. Bununla birlikte kadınlardan gelen bu mektuplar onu kimi zaman meşgul eder, kimi zaman mutlu kılar, kimi zamansa huzursuzluğa sürükler. Onun gibi sürekli imgesel bir trans halinde yaşayan bir hayal adamı için böylesi mektupların her biri yaşanacak gerçek bir öykü olasılığını taşır ve kendini bırakma ihtiyacıyla, bazen ruhsal bir bağı coşkuyla öngörerek, en yakın arkadaşlarından bile sakındığı inanç ve itiraflarını kendisine tamamen yabancı kadınlara yazar.

Bir kadından, 5 Ekim 1831'de, çalışmak için gittiği arkadaşı Margonne'un Saché'deki evine ardı sıra gönderilen ve özellikle ilgisini çeken bir mektup alır. Romanlarından da bilindiği gibi, Balzac'ın hayal gücü en küçük ayrıntılarla yaratıcı bir şekilde alevlenmeye hazırdır. Bu kez de kâğıdın türü, yazı, kendi adıyla değil de takma bir İngiliz adıyla imza atan bu kadının yüksek, hatta en yüksek mevkilerden geldiği önsezisini uyandıran özel anlatım tarzı hayal gücünü harekete geçirir. Düşlere dalar.

Güzel, genç, mutsuz bir kadın olmalıdır bu; birçok acı ve trajik olay yaşamış bir kontes, bir markiz, bir düşes.

Merak –ve belki de züppelik– onu rahat bırakmaz. “Ne yaşını ne de yaşam şartlarını bildiği” bu mektup arkadaşına altı sayfalık uzun bir mektup yazar. Aslında yanıtında sadece mektubun yazarının *Physiologie du Mariage*’ı okuduktan sonra kendisine yönelttiği edepsizlik suçlamasına karşı kendini savunmak istemektedir. Ama Balzac gibi ölçüsüzlüğü sınırsız bir insan için orta yolu bulmak mümkün değildir. Bir şeye hayran kaldığında kendinden geçmelidir; çalıştığında bir kürek mahkûmuymuşçasına ölesiye çalışmalı, birine kendi düşüncesini anlattığında, bu bir orji, taşkınca duyulan bir iman olmalıdır. Bu kadına çekinmeden tüm yüreğini açar. Tek isteğinin bir dulla evlenmek olduğunu söyleyerek ona açılır; hayalindeki kadını yarı duygusal, yarı ateşli renklerle betimler ve onu, yakın arkadaşlarının ötesinde “geleceğe dair en gizli düşüncelerinin” ortağı haline getirir; ona *Tılsımlı Deri*’nin, kurmak istediği anıtsal bir yapının –gelecekte yazacağı *İnsanlık Komedyası’*nın– sadece ilk temel taşı olduğunu anlatır.

> Bu niyetimi gerçekleştiremesem bile, denemiş olmaktan ötürü kendimle gurur duyuyorum.

Resmî ya da edebiyatla ilgili hoş sözler içeren bir yanıt yerine, ünlü yazarın kendi kendini böyle teklifsizce ortaya koyduğu bir yanıt almak, mektubun bilinmeyen yazarını şaşırtmış olsa gerektir. Hiç kuşkusuz bu yabancı mektup arkadaşı, ona derhal yanıt yazmıştır. Aralarında (ne yazık ki bize sadece küçük bir bölümü kalmış olan) bir mektup alışverişi başlamış, bu da Balzac’la hayal ettiği düşesin birbirlerini insan olarak merak etmelerine ve artık kişisel olarak da tanışmak istemelerine yol açmıştır. Mektubun bilinmeyen yazarı ne de olsa Balzac hakkında birkaç şey bilmektedir, bazı şeyleri de dedikodulardan öğrenmiştir, kaldı ki Balzac’ın resmi de zaten birçok dergide yayımlanmıştır. Ancak Balzac onun hakkında hiçbir şey bilmemektedir, o sabırsızlık dolu merakı nasıl da ölçüsüzce artmış olmalıdır: Bu kadın genç midir, güzel midir, teselli arayan o trajik yüreklerden biri midir? Sadece zekâsını öne çıkaran şu entelektüellerden midir, bilgiç bir tüccar kızı mı, yoksa gerçekten (cüretkâr bir hayaldir bu) bir kontes, bir markiz, bir düşes mi çıkacaktır?

Ve Balzac'ın psikolojik dürtülerinin zaferi: Mektupların bilinmeyen bu yazarı gerçekten de düşes unvanını bekleyen bir markizdir ve daha önceki *amorosa*'sı (sevgili) Abrantès düşesi gibi Korsikalı darbeci diktatörün soylulaştırdığı bir düşes değil, aksine en iyisinden, en mavi kandan, saf Faubourg Saint-Germain soyundandır. Markizin ve daha sonraları düşes olan Henriette Marie de Castries'nin babası, Fransa'nın soyu on birinci yüzyıla kadar uzanan bir önceki mareşali Dük de Maillé, annesi bir Fitz-James düşesi, yani bir Stuart'tır, dolayısıyla da kraliyet soyundan gelmedir. Eşi Marki de Castries, yine ünlü mareşalin aynı adı taşıyan torunu, ayrıca Guise düşesinin de oğludur; neredeyse hastalık derecesinde aristokrasi saplantısı olan Balzac için her iki taraftan da heybetli bir şekilde sarılmış olan bu soyağacından daha büyük bir tatmin kaynağı söz konusu olamazdı. Üstelik yaşı itibarıyla da markiz, Balzac'a bütünüyle uygundur. Otuz beş yaşındadır, Balzac'ın tiplemesiyle *femme de trente ans* olarak da kabul edilebilir; çünkü hassas, mutsuz, hayal kırıklığına uğramış bir kadındır ve Paris sosyetesinde neredeyse *Tılsımlı Deri* kadar ünlü ve hatta Balzac'ın en büyük meslektaşı Stendhal tarafından ilk eseri *Armance*'ta kullanılmış olan bir aşk öyküsünü de henüz arkasında bırakmıştır.

Bu romantik öykünün tüm ayrıntılarını öğrenmek, Balzac için pek de büyük çabalara mal olmaz. Eskiden Fransa'nın en güzel aristokratlarından biri, altın sarısına çalan kızıl saçlarıyla ince, narin bir kadın olan genç markiz, yirmi iki yaşındayken, güçlü Şansölye Metternich'in oğlu Prens Viktor Metternich'le tanışmıştır. Markiz, babasından yakışıklılığını ve toplumsal çekiciliğini alan, fakat güçlü sağlığını miras almayan bu genç adama tutkulu bir şekilde âşık olur; Fransız yüksek soyluları henüz felsefi olarak aydınlanmış on sekizinci yüzyılın geleneğine sadık yaşadıklarından, eşi, bu genç insanların arasındaki tutkulu aşk ilişkisine gizlice katlanmaya razıdır. Ancak sadece Stendhal'in değil, tüm Paris çevresinin hayranlığını kazanan samimi bir kararlılıkla iki âşık her türlü uzlaşmayı küçümseyerek reddeder. Castries düşesi eşinin sarayını terk eder, genç Metternich ise parlak kariyerini yarıda bırakır. Ne dünya ne de toplum umurlarındadır – sadece birbirleri ve aşk için yaşamayı istemektedirler. Böylece romantik çift Avrupa'nın en güzel yerlerini, İsviçre ve İtalya'yı, özgürce, göçebeler gibi dolaşır ve kısa sürede mutluluklarının kutsal tanığı olan oğulları (Avusturya imparatoru daha sonra bu çocuğa Baron von Aldenburg unvanını verecektir) dünyaya gelir.

Ancak mutluluğun böylesi, fazla uzun süremeyecek kadar mükemmeldir. Felaket, bulutsuz, açık bir gökyüzünden gelir. Markiz bir av sırasında şanssızlık eseri attan düşüp omurgasını kırar. O günden beri hareket ederken zorlanmakta ve günün büyük bir bölümünü şezlong ya da yatakta uzanarak geçirmesi gerekmektedir, Viktor von Metternich ise şefkatli ilgisini ona karşı çok da uzun süre gösteremeyecektir; çünkü bu olaydan kısa süre sonra, 1829 Kasımı'nda veremden ölür. Bu ölüm Markiz de Castries'nin yaşamını, attan düşmesinden çok daha fazla etkiler. Sadece aşklarında yansıyan aksini güzel bulduğu tüm bu yerlerde uzun süre yalnız kalamaz ve Paris'e döner; ancak eşinin evine ve geleneklerine meydan okuduğu topluma değil. Günlerini babadan kalma aile şatosu "de Castellane"de her şeyden elini eteğini çekmiş bir şekilde geçirmeye başlar; artık tek dostu –eski arkadaşları yerine– kitaplardır.

Konumu, yaşı ve yazgısı itibarıyla en cesur hayallerine tamamen uyan böyle bir kadınla mektuplaşmak, hatta kısa süre içinde ondan arkadaşça sözler duymak, Balzac'ın hem yüreğindeki şairliği hem de züppeliği derhal tutkulu bir şekilde harekete geçirmiş olmalıdır. Onu, bir köylü torunu, bir küçük burjuva oğlu olan Balzac'ı böylesine ödüllendiren bir markiz, geleceğin düşesi, bir "otuz yaşındaki kadın", bir *femme abandonnée*! Eş olarak sadece burjuva kadınlarına sahip olan ve sadece oyuncular, yazarlar ya da cilveli kadınlarla arkadaşlıklar kuran diğerlerine karşı, Victor Hugo'lara, Dumas'lara, Musset' lere karşı kazanılmış bir zafer! Üstelik salt bir arkadaşlıkla gurur duymaktan daha fazlasını becerebilmek, sadece unvanı yüzünden bile bir kadına tutku duyabilen Balzac için, basit bir soylu olan Madam de Berny ve sonradan görme bir aristokrat olan Abrantès düşesinden sonra bu kez köklü bir aileden gelen gerçek bir Fransız düşesinin sevgilisi, hatta eşi olabilmek, Abrantès düşesiyle baba Prens Metternich'in çoktan ardılı olduktan sonra, şimdi de oğlunun ardılı olmak ne büyük zaferdir! Balzac seçkin mektup arkadaşını kişisel olarak ziyaret edebilmek üzere onun davetini sabırsızlıkla bekler. Nihayet 28 Şubat'ta bir mektup ona bu "güvenin işareti"ni getirir ve bu "nazik teklif"i, *kişisel olarak tanışınca hatırı sayılır pek çok şeyi kaybetme riskine rağmen* kabul etmek için acele ettiğini bildirir.

Böylece Honoré de Balzac, Faubourg Saint-Germain' den gelen bu mektuba o kadar aceleci, hızlı, mutlu ve etkilenerek yanıt verir ki, aynı gün masasının üzerinde duran, Rusya'dan gelen, başka bir kadın tarafından

yazılmış ve *L’Étrangère* (Yabancı Kadın) imzasını taşıyan bir mektup gözünden kaçar.

Balzac gibi hayalperest birinin Castries düşesine âşık olması anlaşılır bir şeydir. Âşık olmak için Castries düşesini görmesi bile gerekmez; kaldı ki düşes çirkin ya da aptal ya da huysuz ya da kötü bile olsa, bunların hiçbiri Balzac’ın duygularında bir değişiklik yaratmayacaktır; çünkü tüm duygular, hatta aşkın kendisi bile, Balzac’ın iradesinin baskın gücüne tabidir ve Balzac henüz titizce süslenmeden, yeni giysilerini giymeden ve Castellane Şatosu’na gitmek üzere henüz arabasına binmeden önce, bu kadını sevmeye ve onun tarafından sevilmeye karar vermiştir. Tıpkı mektubunu açmadan bıraktığı şu öbür kadınla sonraları kuracağı ilişkide olduğu gibi, hiç tanımadığı halde Castries düşesinden kendi yaşam öyküsündeki kadın kahraman rolünü vereceği ideal bir figür yaratmıştır.

Gerçekten de Balzac’ın yaşamöyküsünün giriş bölümleri, hayal gücünün tasarladığı gibi ilerler. Gizemli, soylu bir zevkle döşenmiş bir salonda, bir Récamier koltuğunun üzerine uzanmış genç, ama çok da genç olmayan bir kadın, biraz solgun, biraz yorgun, sevmiş ve sevginin ne olduğunu bilen, kendi terk edilmişliğinde teselliye ihtiyaç duyan bir kadın onu beklemektedir. O güne dek sadece prens ve düklerle ilişki kurmuş, bir prensin ince, beğeni sahibi oğluyla aşk yaşamış, sevmeyi bilen bu aristokrat kadının onu, hiçbir terzilik sanatının kibarlık ve şıklık sağlayamadığı bu geniş omuzlu, semiz, kaba saba adamı görünce hayal kırıklığına uğramamış olması şaşırtıcı bir şeydir. Gözlerine yansıyan canlı bir ilgiyle düşes, dikkatli ve müteşekkir, onun neşeli konuşmasına kulak verir. Tanıdığı ilk yazardır o, başka bir dünyanın insanıdır ve düşes, bütün ihtiyatlılığına rağmen, onun keskin bir anlayış yetisi ve insanın içine nüfuz eden heyecan dolu, uyarıcı bir tezcanlılıkla kendisine yaklaştığının farkındadır. Saatler büyülü bir şekilde konuşarak geçer ve merhum sevgilisine duyduğu olanca sadakate rağmen, kaderinin ona yolladığı bu sıra dışı adama duyduğu hayranlığı saklayamaz. Duygularını bastırmış bu kadın için bir arkadaşlık, her alanda ölçüsüzlüğü yaşayan Balzac içinse bir coşkunluk başlamıştır.

> Bana o denli sevgiyle kucak açtınız –diye yazar Balzac ona–, bana o kadar tatlı saatler hediye ettiniz ki, şuna kesinlikle ikna oldum: Bir tek siz benim mutluluğum olabilirsiniz!

İlişkileri gittikçe daha içten bir hal alır; sonraki haftalar ve aylarda Balzac'ın şık arabası her akşam Castellane Şatosu'nun önünde durur ve ikisi gece yarılarına kadar sohbet eder. Balzac onunla tiyatroya gider, ona mektup yazar, yeni eserlerini okur ve ondan kendi fikrini beyan etmesini ister, verebileceğinin en değerlisini, *Otuz Yaşındaki Kadın*, *Albay Chabert* ve *Message*'ın (Mesaj) müsveddelerini ona hediye eder. Haftalardır ve aylardır sadece ölen sevgilisinin yasına dalmış yalnız kadın için bu manevi arkadaşlıkla mutluluk gibi bir şey başlamıştır, Balzac içinse bir tutku.

Ama arkadaşlık, Balzac için ne yazık ki yeterli değildir. Erkekçe ve belki de züppece kibri daha fazlasını istemektedir. Hep daha ateşli, hep daha şiddetli bir biçimde onu arzuladığını söyler ve bunu ona gösterir. Ondan da kendisine teslim olduğunu göstermesini giderek daha da ısrarla bekler. Öte yandan Castries düşesi, dehasına hayran olduğu bir erkeğin aşkından gururunun okşandığını hissedemeyecek bir kadın da değildir; onu dinler, bu atılgan adamın teklifsizliklerini soğuk bir kendini beğenmişlikle geri çevirmez. Hatta belki de onu böyle davranması için kışkırtır – Balzac'ın daha sonraları *Langeais Düşesi*'nde intikamını dile getiriş biçimine kuşkusuz aldanmamak gerekir.

> Bu kadın bana sadece sevgiyle kucak açmadı, benim karşımda dikkate değer bütün cilve sanatını da ortaya koydu. Benim hoşuma gitmek istiyordu ve beni bu coşkun halimde tutabilmek ve daha da öteye götürebilmek için tarif edilmez bir çaba harcıyordu. Tüm gücüyle sessiz ve çekingen bir âşığın kendisine açılmasını sağlamak için uğraşıyordu.

Ancak talepler tehlikeli bir noktaya geldiğinde, düşes her seferinde kararlı bir şekilde onu reddeder. Belki uğruna toplumsal konumunu ve burjuva onurunu feda ettiği daha yeni ölmüş adama, çocuğunun babasına sadık kalmak istemekte, belki de bedensel zafiyetinden ötürü kendini engellenmiş hissetmekte ve utanmaktadır, ama belki de Balzac'ın fiziğinin kaba ve bayağı yanıdır onu iten, belki de (kaldı ki bunda haksız da değildir) Balzac'ın bu aristokrat aşk ilişkisini herkese hemen ilan edeceğinden korkmaktadır. Böylece Balzac'ın *Langeais Düşesi*'nde belirttiği üzere, onun sadece,

çekingen âşıkların yetinmesi gereken küçük ve ağır ağır gerçekleşen fetihlere girişmesine

izin verir ve “bir yandan bunları, diğer yandan da yüreğini teslim ettiğini kabullenmeye” inatla direnir. Balzac ilk defa iradesinin, ümitsizce sonuna dek kullanmaya çalışsa bile, her şeye kadir olmadığını hissetmek zorunda kalır.

Israrcı kurlarına, her gün yaptığı ziyaretlere, kralcı partiye yönelik ilgisini ortaya koyan tüm edebî çalışmalarına ve gururunun sürekli olarak kırılmasına rağmen Balzac, üç dört ay sonra hâlâ Castries düşesinin sevgilisi değil, edebiyatçı arkadaşıdır.

En işlek zekâ bile kendi tavırlarının yakışıksız kaçmaya başladığını en son fark eder. Tam olarak ne olup bittiğinden haberdar olmasalar bile, az sayıdaki gerçek dostu, Balzac’ın tavırlarında bir değişiklik olduğunun farkındadır. Kendini nasıl şıklık düşkünü bir züppe olarak ortaya koyduğunu, Théâtre des Italiens’deki *Loge infernale*’de (Cehennem Locası) oturup dürbünle etrafını seyrettiğini, büyük bir yazar, ressam, müzisyen ya da devlet adamı da olsalar, halktan gelen insanların bir tür sivil giyimli uşak olarak görüldüğü Fitz-James dükleri ile burjuva kökenli de Rauzan’ın kralcı salonlarında nasıl kendine azimle bir yer edinmeye çalıştığını sıkıntıyla izlemektedirler. Aslında dostları için Balzac’ın abartıya kaçan bu türden züppece gezileri, onun şöhretine ve prestijine yönelik bir tehdit oluşturduğunu düşündürmeyecek kadar alışkın oldukları bir şeydir. Ancak kendi Honoré de Balzac’larının şimdi birdenbire siyasi bir yazar olarak, aşırı sağcı bir gazete olan *Renovateur*’de (Yenilikçi), feodalitenin coşkulu bir şakşakçısı olarak boy göstermesi ve Berry düşesinin önünde açıkça diz çökmesi onları rahatsız eder. Kendini para için satacak aşağılık soydan olmadığını bilecek kadar Balzac’ı iyi tanımaktadırlar ve içgüdüleri onlara, Balzac’ın bu siyasi ara yollara birtakım mihraklar tarafından sokulduğunu hissettirmektedir. Castries düşesiyle mektuplaşmalarını ve ona yaptığı ziyaretleri özenle saklı tutan en eski arkadaşı Madam de Berny, onu uyaran ilk kişi olur. Aile geleneği ve XVI. Louis ile Marie Antoinette’in vaftiz çocuğu olması dolayısıyla daha çok kralcı zihniyette olmasına rağmen, Balzac’ın kendini birdenbire aşırı kralcıların propagandacısı olarak ilan etmesinden son derece rahatsızdır ve “bu insanların kölesi olmaması” için onu ısrarla uyarır. Bu yaşı geçkin tecrübeli kadın, uzaktan, söz konusu

çevrelerin Balzac'ı yazar olarak gerçekte hiç dikkate almaksızın, onun sadece züppeliğine hizmet ettiğini görmüştür.

> Aslen bunlar hep nankör bir topluluk oldular ve senin hatırın için, dostum, bunu değiştirmeyeceklerdir.

Balzac'ın, X. Charles'ın torunu olan oğlu için bir zamanlar tahtı elinde tutmaya çalışan Berry düşesine yazdığı methiyeyi duyduğunda derinden hayal kırıklığına uğrayıp utanan Zulma Carraud ise çok daha sert ve kararlı bir tarzda şunları yazacaktır:

> Böylesi şahsiyetleri savunmayı saray çevresinden gelen insanlara bırak ve kazandığın şöhreti bu insanlarla düşüp kalkarak kirletme.

Kendi basit, önemsiz yaşamının en değerli şeyi olan arkadaşlığını kaybetme tehlikesine rağmen, Zulma Carraud, özellikle dehasına duyduğu sevgiyle, gösterişli bir soyluluk beratına cesur, içten bir soyluluktan daha fazla önem veren yaltakçılıktan ne denli nefret ettiğini bu büyük arkadaşına sertçe söyler:

> Sen katı, imtiyazlı aristokrasiden yanasın! Bu hülyadan hiç uyanamayacak mısın?

Gerçek arkadaşlarından hiçbiri, herhangi bir becerikli elin Balzac'ı kralcılığın hayli dengesiz saltanat arabasına bağlayan bu halkaların altından mı, yoksa gülden mi olduğunu bilmemektedir. Sadece herhangi bir zorlamanın onu gitgide daha da bağımlı hale getirdiğini ve onun kendi kendine bile sadık kalamadığını hissetmektedirler.

Balzac şubattan hazirana kadar geçen beş ayı, neredeyse yılın yarısını, Castries düşesinin lütfen katlanılan, ama sevgilisi haline gelemeyen âşığı olarak geçirir. Haziran başında aniden Paris'i terk eder ve arkadaşı Margonne'un Saché'deki şatosuna gider. Ne olmuştur? Tutkusu aniden sönmüş müdür, yoksa Balzac'ın kendine güveni, gönülsüz platonik âşık olarak fethedemediği kaleyi kuşatmaktan vazgeçecek kadar kayıp mı olmuştur? Tam olarak değil. Sanatçı olmanın verdiği bir çifte görüşlülükle çabalarının boşuna olduğunu görmesine rağmen Balzac, hırs ve iradeyle

beslediği tutkusunun etkisi altındadır. En sonunda ümitsiz bir açık yüreklilikle Zulma Carraud'ya durumunu itiraf eder:

> Şimdi Aix'e gidip Savoylara tırmanmak zorundayım; belki de benimle alay eden birinin, senin hiç kuşkusuz iğrendiğin aristoktrat hanımın, güzel bir yüreğe sahip olduğunu düşündüğüm melek kadar güzel bir yüzün peşinden gidiyorum. Gerçek bir düşes o, son derece alçakgönüllü, son derece kibirsiz, şefkatli, derin, cilveli, şimdiye dek gördüğüm her şeyden tamamen farklı! Her türlü yakın temastan kaçan kadınlardan biri o; beni sevdiğini iddia ediyor ve beni bir Venedik şatosunun derinliklerinde nezaret altında tutmayı istiyor ... (çünkü her şeyi sana anlatıyorum!) sadece kendisi için yazmamı isteyen bir kadın; dilediğinde kayıtsız şartsız dizlerine kapanılması gereken ve fethedilmesi büyük bir keyif veren bir kadın; rüya gibi bir dişi! ... Her şeyi kıskanıyor! Ah! Burada zamanımı ve hayatımı harcamaktansa, Angoulême'de yanınızda, barut fabrikasının yakınlarında olmayı isterdim, akıllı uslu, huzur içinde yeldeğirmenlerinin sesini dinler, sizinle güler ve muhabbet ederdim!

Ancak Balzac şimdi bir âşık olarak hizmetine bir süreliğine ara verip Paris'i ve Castries düşesini bırakıp gidiyorsa eğer, bunun nedenleri, bu içsel öngörülerden çok daha hayati ve sıradandır. Alışılageldiği üzere yaz yağmuru gibi aniden boşalarak üzerine yağan finansal felaketler yine patlak vermiştir. Tersinden bir Midas olarak dokunduğu her şey altına değil de borca dönüşen Balzac için bir kadına âşık olmak, bir seyahate çıkmak ya da riskli bir iş denemek hep maddi bir felaketle sonuçlanır. İşinden çaldığı her saat, bütçesi sürekli bıçak sırtında olduğundan, ne de olsa bir kez sarsılmış olan mali durumunda bir delik daha açar. Çalışma masasında oturmaktansa Castries düşesinin salonunda harcadığı akşamlar, tiyatro geceleri, sadece Italiens'deki localar bile yazılmamış iki romana bedeldir; üstelik gelirinin azalmasıyla birlikte aynı anda giderleri de düşündürücü bir biçimde artmıştır. Kibar bir talip olarak aristokrat tavırlarla boy göstermek gibi talihsiz bir fikir, Balzac'ın borçlarını inanılmayacak kadar büyük oranlarda katlamıştır. Castellane Şatosu'nun kapısında durdurduğu atlı arabasının önündeki sadece iki atın yediği saman bile, 900 franktan fazla para tutmaktadır; üç hizmetkârlı ev hizmeti, yeni elbiseler ve tüm o şatafatlı

yaşam şekli gitgide daha vahim bir hal almıştır. Daha önceleri gelen düzeltiler gibi, şimdi de düzenli olarak her gün ödenmeyen faturalar, vadesi dolan senetler gelmektedir. Artık gelenler alacaklı değil, Cassini Sokağı'nı işgal eden icra memurlarıdır. Böylece Balzac'ı kurtarabilecek tek şey çalışmak olduğundan ve çalışmak için de huzura ihtiyacı olduğundan, geriye kalan tek bir olasılık vardır: kaçış, Paris'ten kaçış, aşktan kaçış, alacaklılardan kaçış, izi sürülemezliğe ve erişilmezliğe kaçış.

Balzac'ın yazmakta olduğu eseri doğal olarak önceden satılmıştır. Çıkacağı yolculuktan henüz bir gün önce iki sözleşme imzalamış ve gelecek aylardaki cep harçlığını çıkartabilmek için 15.000 frank almıştır. Ancak bunun 14.000'i yola çıkmadan kısa bir süre önce elinden alınır ve topu topu 120 frankla nihayet onu Saché'ye götürecek posta arabasına binebilir. Orada kalma masrafları üstlenilmiştir. Dostu Margonne'un şatosunda hiçbir masrafı olmayacaktır. Gündüzleri ve gece yarısına değin odasına kapanıp çalışır ve sadece yemek zamanları, o da bir ya da iki saat ortalıkta görünür. Ancak burada sessiz sakin oturması, Paris'teki evinin lükse varan masraflarının artmasını önlemez. Birinin orayı düzene sokması gerekmektedir, masrafları kısmalı, onun için alacaklılarla savaşmalı, sevkıyatçıları yatıştırmalıdır; Balzac, bu sert ve zor hizmete uygun sadece tek bir insan tanımaktadır: kendisi de sert ve zor bir kadın olan annesi. Yıllarca onun korumasından kaçınmaya çalıştıktan sonra, büyük ve ünlü yazar Balzac, gençliğini yıkmış olan annesinin tasarrufuna ve ticari becerikliliğine şimdi tevazu göstererek sığınmak zorundadır.

Gururlu, kaprisli oğlunun kapitülasyonu yaşlı kadın için bir zafer olur, kaybettiği konumunu cesurca, büyük bir istekle savunur. Ev işlerini azaltır, gereksiz hizmetçileri işten çıkarır, sevkıyatçılar ve icra memurlarıyla savaşır, iki atın çektiği araba ile çok yem tüketen atları satar. Oğlunun budalaca sevdası ve büyüklük kompleksi yüzünden sarsılan mali durumunu, kuruşu kuruşuna her frankı hesap ederek kurtarmaya çalışır. Ancak o bile, alacaklıların yoğun sıkıştırmaları karşısında kısa süre sonra savunmasız kalır. Daha kira bile ödenmemiştir ve ev sahibi mobilyalara haciz koymak istemektedir. Fırıncı bile –genç bir delikanlının bu kadar ekmek yiyebileceğine inanmak güçtür– 700 frankı geçen, eşine zor rastlanır bir fatura gönderir; her gün başka birileri Paris para piyasasında elden ele dolaşan borç senetlerinin karşılıklarının ödenmesini istemektedir ve annesi, henüz yazacağı müsveddeleri çoktan satmış ve dolayısıyla yayıncılardan ve

gazetelerden tek bir frank dahi alamayacak olan oğluna çaresizce mektup üzerine mektup yazar. Günde yirmi dört saat çalışsa bile, Balzac geçen bu altı ay içinde züppeliğin ve aşkın kendisine mal olduğu şeyleri karşılayamayacak durumdadır. Balzac edebiyatın kendisini kurtaramayacağını anlar. Böylece yine –sözümona bu denli tutkuyla âşık olan biri için son derece garip bir düşünce– eski çareyi hatırlayarak zengin bir evlilik yapmayı düşünür. Balzac daha ilkbaharda Castries düşesi için yanıp tutuştuğu halde, son derece mantıklı ve ciddi davranarak, yüreğini ve beynini aynı anda çalıştırarak, babasının ölümüyle daha yeni kendine ait bir servete kavuşan genç bir kıza, Matmazel de Trumilly'ye talip olur. Talebi bizim bilmediğimiz nedenlerden ötürü geri çevrilmiştir. Zengin öksüz onu reddettiğinden, Balzac gerek yüreğinde gerek işinde rahata erebilmek için, eski hırsına, bir *riche veuve* (zengin dul) ile evlenme fikrine geri döner. Olanca umutsuzluğuyla Balzac, kendisini ikinci bir iflas rezaletinden koruması için, ona olabildiğince çabuk zengin bir dul bulmaları konusunda sadece annesini değil, aynı zamanda Madam de Berny'yi de görevlendirir. Gerçekten de böyle zengin bir dul, üstelik yazar Honoré de Balzac'ın eserlerinden oldukça etkilenen Barones Deurbroucq bulunur ve küçük bir komplo kurulur. Yazın altın firkateyn baronesin mülkiyetinde bulunan ve Saché'ye hayli yakın olan Méré'ye gelecektir ve Balzac bu değerli avı elde etmek için ikna kabiliyetinin bütün silahlarını hazırlar. Dul kadının yüreğini hücuma elverişli hale getirebilmek için eserlerini ona ithaf ederek kadının Jarzé'deki diğer muhteşem şatosuna yollar. Böylece onun bu ilgi çekici genç adamla tanışma sabırsızlığını nihayet artırabilecektir belki de. Balzac haftada üç gün işini yarıda keser ve onun gelip gelmediğini öğrenmek için Saché'den komşu çiftliğe yürür.

Ancak zengin barones Jarzé'deki şatosundan çıkmak için ne yazık ki hiç eğilim göstermez, kaldı ki parasına âşık olmak için Balzac'ın ne kadar acele ettiğini sezinleseydi, büyük ihtimalle işi daha da ağırdan alırdı. Barones onu bekletir de bekletir. Bu arada her gün Paris'ten yakıcı mektuplar gelmekte ve cep harçlığı günden güne erimektedir. Evlilik sevdalısının elinde 120 franktan geriye sadece birkaç gümüş para kalmıştır. Saché'deki misafirperverliği en fazla bir iki hafta daha kabul edebilecek, aksi takdirde orada yük olmaya başlayacaktır. Böylece kurtarıcısıyla göze batmayacak şekilde karşılaşma umudu da suya düşmüş olur. Balzac artık ne

yapacağını bilememektedir ve olanca umutsuzluğuyla intiharın eşiğine gelir:

> Yazar olarak çalışırken böylesi sorunlar ve ayrıca bütün bu ticari zorluklarla karşılaşınca, en iyisi hayatıma son vermekmiş gibi geliyor.

Bu felaket günlerindeki mektupları okunduğunda, sanatçının böylesi ölesiye bir şaşkınlık ve umutsuzluk durumunda üretemeyecek kadar yetersiz olduğu, en azından sunulabilecek sağlam bir eser ortaya koyamayacağı düşünülebilir. Ancak Balzac söz konusu olduğunda, mantıklı sonuçlar çıkarmaya çalışmak faydasızdır; çünkü olası olan yerine hep inanılmaz olan gerçekleşir. Yaşadığı iki dünya, gerçek dünya ve hayal dünyası, en ufak bir geçirgenliğe izin vermeyecek kadar birbirinden ayrıdır. Yaratıcı Balzac, dış varlığını saran fırtınalardan haberi olmayacak ve onları hissetmeyecek şekilde kendini tamamen zihinsel bir yoğunlaşmanın içine kapatabilir; uçarcasına yazan eliyle titreyen ışığın altında sayfalarca kader ve öykü geliştiren hayalci Balzac, senetleri protesto edilen, mobilyalarına haciz gelen diğer Balzac'la en küçük bir benzerlik dahi taşımaz. Toplum içindeki kişiliği ile özel kişiliğinin ruh durumlarından, umutsuzluğundan en ufak bir şekilde bile etkilenmez, hatta tersine, dışsal şartları tam da hiçbir umut vaat etmezken, içindeki sanatçı en güçlü durumdadır. Dışsal sıkıntılar onda gizemli bir biçimde giderek artan bir zihinsel yoğunlaşma haline dönüşür. Üstelik Balzac'ın inancından daha güçlü bir şey de yoktur:

> En iyi esinler bana hep en derin korkuları ve çaresizlikleri yaşadığım saatlerde gelir.

Balzac sadece kovalandığında, üzerine saldırıldığında, her yandan sıkıştırıldığında, tıpkı kovalanan bir geyiğin kendini nehre bırakması gibi kendini işine adar. Ancak yaşamda nasıl yol alınabileceğini bilemediğinde, kendini bulur. Varlığının gizli kalmış bu yönü, havanın aniden değiştiği tam da o fırtınalı yaz mevsiminden başka bir zamanda asla bu denli belirgin olarak ortaya çıkmayacaktır. Çünkü bir yandan ulaşılmaz düşesine hâlâ aşk mektupları yazarken ve zengin dulu beklemek için haftada üç kez ortalığı tavaf ederken, her gün gittikçe eriyen parasını sayarken, annesinden para,

para, para diyen yakıcı mektuplar yağarken, karşılıksız senetleriyle hokkabazlık edip vadelerini uzatırken ve borçlu olduğu yayıncıları teselli ederken, mali durumunun kaçınılmaz iflasını, ev düzeninin çöküşünü, burjuva onurunun kayboluşunu en inanılmaz oyunlarla haftadan haftaya ertelerken, içindeki öbür Balzac yine aynı ayın içinde, daha önceleri yazdığı bütün eserleri bir çırpıda geride bırakmayı hedeflediği en derin, en düşünsel ve en gayretli eserini *Louis Lambert*'i yazmaktadır. Bu kitap eskiye dair her şeyin, sosyetikliğin, gösterişçiliğin, kadın dünyasının sevgilisi olmanın reddi anlamına gelecektir ve tam da şimdi koşullar kendisinden yanayken ve herhangi bir heyecanlı aşk romanı ya da toplumsal romanla ihtiyacı olan maddi başarıyı kolayca yakalayabilecekken, geniş bir okur kitlesi tarafından yüceltilmek ya da anlaşılmak için en küçük bir şansı olmayan bir eserle uğraşması, onun dürüstlüğünü göstermektedir. Kitapçılar ya da yayıncılar Walter Scott ya da Fenimore Cooper tarzında yeni bir kitap beklerken, o tüm gücünü tamamen tinsel bir trajediye harcar ve Byron'ın *Manfred*'inin ve Goethe'nin *Faust*'unun yanında, tinsel bir figürün yaratıcı düşüncesini ortaya koymayı dener.

Balzac'ın bu en kayda değer, çok ender olarak ve az kişi tarafından beğenilen eseri, kırık bir heykel olarak kalmıştır. Kendi gençliğini, en içten hırsını ve düşüncelerini yansıttığı Louis Lambert kişiliğinde Balzac büyük bir işe girişmiştir. Göstermek istediği şudur: Mükemmel zihinsel gücünü tam bir münzevilik içinde en yüksek yoğunluk düzeyine çıkaran bir deha, artık dünyevi düzlemde yaşama yetisini yitirecek ve fikirlerle yüklenen beynin kemikten yapılma kafatası, fazla basınçtan patlayacaktır. Romanlarında yüzlerce kez değiştirerek işlediği saplantılı trajedi yaklaşımı burada entelektüel alana itilmiştir; sorun artık patolojinin sınırlarında dolaşmaktadır. Balzac deha ve delilik arasındaki gizemli bağı aydınlatma çabasıyla kendi kuşağının oldukça ilerisindedir.

Gerçekten de Balzac, başlıca düşüncesi *Théorie de la volonté*'yi benimsediği ve nihai olarak psikoloji ile fizyolojinin sır dolu örgülerini çözecek, böylece insanın en derininde yatan doğasını açığa çıkaracak olan eserinin, ilk bölümlerinde, Louis Lambert'in gelişimini anlatarak kendi dehasının çıkışını ortaya koyar ve bu hayalî kişiliği inanılır kılmayı başarır. Aynı anda hem "imkânsızı isteyen" hem de bilgi isteğinin aşırılığında yok olan bir *Louis Lambert* tasarımının, Balzac'ın bilinçli ya da bilinçsizce yarıştığı *Faust* ile aynı kefeye konulması pek de abartılı olmaz. Ancak

aradaki vahim fark, Goethe'nin *Faust* için yaşamının altmış yılını vermesi, buna karşın Balzac'ın altı hafta içinde bitmiş müsveddeleri yayıncı Gosselin'e teslim etmek zorunda olmasıdır. Böylece eserini salt noktalayabilmek adına, roman kişisinin kırık mermer heykeline yavan, sıkıcı bir aşk hikâyesi ekler. Kahramanının tüm felsefi teorilerini böylece hazırlıksız, alelacele düşünülmüş bir sona ulaştırır; bu ise olanaklarının ölçüsünü her şeyden çok daha güçlü bir şekilde gösteren bu esere yarı hayranlık ve yarı acımayla bakılmasına yol açar. Yüzeysel sonuyla tamamlanmamış bu eser, yine de Balzac'ın kaleminin en dâhiyane karalaması olarak kalır ve onun düşünsel hırsının eserleri içindeki zirvesini oluşturur.

Balzac temmuz sonunda çok fazla çalışmaktan yorgun düşmüş bir halde *Louis Lambert*'in bitmiş –aslında sonraki tüm çalışmalarına rağmen hep tamamlanmamış olarak kalacak, heba edilmiş– müsveddelerini sonunda Paris'teki yayınevine yollar. Saché'deki altı hafta gerçi sanatsal olarak dolu dolu geçmiştir, ama içinde bulunduğu müşkül durumu hiçbir şekilde değiştirmemiştir. Zengin dul ortalarda görünmemiştir ve arkadaşlarının yanında uzun bir süre daha kalması mümkün değildir. Açıkçası Balzac kendisine cömert misafirperverliklerini sunan bu yaşlı, kibar insanlardan bir de cep harçlığı dilenmekten ve acıması durumunun ortaya çıkmasından utanmaktadır. Neyse ki onun için hep kaçabileceği bir yer daha vardır: Balzac, dostluklarına güvenebileceği Carraudların onu kabul etmekten mutlu olacaklarını bilmektedir; kendileri de yoksul birer biçare olan arkadaşlarının önünde rol yapmak zorunda değildir ve ünlü Honoré Balzac'ın ayakkabılarına taban geçirtebilmek için bile yeterli paraya sahip olmadığı gerçeğini onlara itiraf etmesinde bir sakınca yoktur. Paris'ten yola çıkarken yanına aldığı 120 frank suyunu çekmiş, geriye Saché Şatosu'ndan kalkan posta arabasına binebilecek kadar bile para kalmamıştır. Kalan birkaç gümüş parayla idare edebilmek için, vaktiyle iki atın çektiği güzel bir arabaya ve iyi İngiliz atlarına sahip olan bu adam, yakıcı sıcağın altında Saché Şatosu'ndan Tours'a yürüyerek gider. Ancak oradan Angoulême'e kalkan hızlı posta arabasına biner ve oraya güneşten o denli yanmış bir vaziyette varır ki, varır varmaz ilk işi Mösyö Carraud'dan 30 frank ödünç almak olur.

Kendileri de bazı felaketler yaşamış olan bu iyi arkadaşları, Balzac'ın grotesk durumunu yürekten paylaşarak ona arkadaşlıklarının sunabileceği her şeyi verirler: çalışması için sessiz bir oda, neşe ve sevgi dolu akşam sohbetleri. Balzac her zamanki gibi yine kendisini birkaç saat içinde bu sakin, açık yürekli arkadaşlarının yanında, tüm kont ve konteslerin yanında olduğundan çok daha mutlu hissetmektedir. İşler elinden çabucak çıkmaktadır, bu oldukça sıkışık günlerde *Femme abandonnée* ile *Tuhaf Öyküler*'den birkaçını yazar ve *Louis Lambert*'in düzeltilerini bitirir. Her şey mükemmel bir hal alabilecekken, neredeyse her sabah Paris'ten gelen yeni bir mektupla annesi onu para, para, para diye sıkıştırır. Alacaklılar artık daha fazla beklemeyi istememektedir. Çaresiz arkadaşlarından 30 frank ödünç alabilmesi bile kolay değilken, şimdi acilen gereken bu bin ve on binler nasıl sağlanacaktır? Balzac için artık sıkıntı dolu anlar başlamıştır, iki üç yıl boyunca ailesinin "vesayet"inden kaçmayı başarmıştır. Bu zafer yıllarında annesinin kendisine verdiği her şeyi ona iade edeceğine dair hava atmış ve bununla övünmüştür. Başarısının coşkusuyla, sonunda kendisindeki yeteneğin farkına varmasıyla bir milyoner gibi yaşamıştır. Seçkin ilişkilerine güvenmiş ve gerektiğinde zengin bir dul ya da zengin bir öksüzün hesabını yapmıştır. Şimdiyse kayıp bir oğul gibi geceleri gizlice baba evine saklanmak ve utanç duyarak ailesinden yardım dilenmek zorundadır. Faubourg Saint-Germain âşığı Balzac, o ünlü yazar, bir düşesin *cavaliere servente*'si (evli bir kadına eşlik eden centilmen âşık), *pauvre enjant* (zavallı çocuk) olarak *mère aimée*'sine (sevgili anne), koruması altındaki kendisini toplum içindeki bir çöküşten kurtarmak üzere 10.000 frank borç vermesi için yalvaracaktır, işi ve gururu söz konusudur.

Gerçekten de mucize gerçekleşir: Madam Balzac eski bir arkadaşı olan Madam Delannoy'un bu iflah olmaz savurgana 10.000 frank vermesini sağlar. Aç Balzac'a sunulan bu bir dilim ekmek ona elbette tuzluya mal olur. Dâhiyane başını ailenin boyunduruğu karşısında yerlere kadar eğmek zorundadır şimdi. Lüks yaşam biçimini derhal terk edeceğine dair söz vermek zorunda kalır. Affedilen günahkâr, iflas etmesine yol açan tüm aşırı harcamaları bundan böyle bırakacağına, ailesinde gördüğü gibi bilinçli bir burjuva zihniyeti ve tasarrufuyla yaşamını düzene sokacağına ve tüm borçlarını zamanında faiziyle, hatta faizinin faiziyle ödeyeceğine dair törensel bir şekilde sevinçle ant içer.

Balzac’ı bir mucize kurtarmıştır; ancak yaşamına ne zaman bir düzen gelse, karmaşaya ve yeni düzensizlikler getiren sıkıntıya ihtiyaç duyan daha derin bir içgüdü baskın çıkar. Balzac alev gibi bir havadan başkasını teneffüs edemez. Ona uygun ölçü hep ölçüsüzlük olarak kalacaktır. Canlı yaradılışı sıkıntıları unutmaya meyillidir ve işinin gecikmesine yol açmayan sorumluluklar onun için mevcut değildir. Düşünüp taşındığında Balzac, mali açığının aldığı borçlarla hiçbir şekilde kapanmadığını görmüş olsa gerektir. Aslında yaklaşık yirmi otuz kişiye, yani sevkıyatçılara, karşılıklı hatır çekleri kesenlere, hizmetkârlara ve terziye olan küçük borcunun Madam Delannoy’a ödenmesi gereken tek bir borca dönüşmesinin dışında, değişen bir şey olmamıştır. Ancak Balzac boğazındaki ipin gevşediği duygusunun dışında başka bir şey hissetmez ve nefes alır almaz, yine göğsü yanmaya başlar. *Louis Lambert*’le uğraştığı, mali krizi onun gırtlağına yapıştığı sürece, Castries düşesini hiç düşünmemiş ve içten içe oyunu kaybettiğini ilan etmiştir. Borçları artık kendisini sıkıştırmadığından, son bir hamle yapmaya cüret edebilecek olmanın keyfini yeniden hisseder. Castries düşesi yaz boyunca ona birçok kez yazmış ve onu Savoylarda, Aix’ten arayarak amcası Fitz-James düküyle İtalya’ya yapacağı sonbahar gezisinde kendilerine eşlik etmesi için davet etmiştir. Balzac’ın hiçbir umut vaat etmeyen mali durumu, bu çekici düşünceye kapılmasını önlemiştir. Şimdi cebine yine birkaç kuruş girdiğine göre, tekrar deneme fikri galip gelir. Annecy Gölü kıyısına, Jean-Jacques Rousseau’nun memleketine yapılan bu davet, sonuçta salt nezaketin ötesinde bir şey değil midir ve bu kadar nazik bir işareti dikkate almamak mümkün müdür? Belki de “binlerce dişi kedi gibi kösnül” olduğunu bildiği ulaşılmaz düşes, Paris’te onu sadece dedikodu ve tanıdık korkusundan reddetmiştir. Faubourg Saint-Germain aristokratı olan bu kadın tanrısal doğada doğal arzuyla daha doğal bir şekilde karşılaşabilir mi? İsviçre göllerinde *Manfred*’in yazarı Lord Byron kendi mutluluğunun tadını çıkartmamış mıydı? Öyleyse bu zevk neden *Louis Lambert*’in yazarından esirgensin ki?

Hayalperest bir insan için arzular kolayca yanılsamaya dönüşür. Ama bir sanatçının en ölçüsüz hayallerinde bile içindeki gözlemci uyanık kalır. Balzac’ın içinde üç çeşit kibir çekişir: züppelikten kaynaklanan kibir, onu hep kendisine doğru çeken, ama yine de dokunmasına izin vermeyen bu kadını nihayet fethetmenin erkekçe hırsı ve onun değerindeki bir adamı aptal yerine koyan bir sosyetik koketi reddetmenin daha iyi olacağına

ilişkin kibir. Günbegün, açılabildiği tek kişi olan Zulma Carraud'ya Aix'e gidip gitmemesi konusunda akıl danışır. İçgüdüsel olarak ve belki de Balzac'a karşı duyduğu bastırılmış bir ilgiden dolayı aristokrat rakibesinden nefret eden arkadaşı Zulma Carraud'nun içsel karşı koyuşunun, aslında kararsız Balzac'ı bu ümitsiz seyahatten vazgeçirmesi gerekirdi. Zulma Carraud, bu Faubourg Saint-Germain düşesinin Balzac'ın edebiyat yeteneğine duyduğu tüm hayranlığa rağmen, bir *amour plébéienne*'e (basit bir aşk ilişkisine) girerek kendisini tehlikeye atacağı konusunda bir an bile tereddüt etmemiştir. Ancak tüm bu konuşmalar sırasında Balzac'ın ateşli sabırsızlığıyla tek bir şeyi, kendisini desteklemesini istediğini anladığında, Zulma Carraud'nun içinde bir şeyler taşlaşır. Küçük bir kıskançlık yüzünden onu en parlak şansından mahrum ettiği kuşkusunu yaratmak istemez. Kendisi yaşayıp görmeli, züppeliği nihayet gereken dersi almalıdır! Böylece sonunda Balzac'ın beklediği cevabı verir: Aix'e gidin! Böylece zarlar atılır. 22 Ağustos'ta Balzac hızlı posta arabasına biner.

Balzac ömrü boyunca en ilkel şekilde bile hurafelere sahip olacak kadar fazlasıyla halktan biri olmuş, hep bir köylünün oğlu olarak kalmıştır. Nazara inanır, sır dolu oryantal işaretler taşıyan bir şans yüzüğü takar ve hayatında vereceği tüm önemli kararlardan önce bu büyük ve ünlü yazar, tıpkı Parisli terzi kızlar gibi, beşinci katta oturan falcılara ya da geleceği görenlere çıkan döner merdivenlerden gizlice yukarı süzülür. Telepatiye, gizli mesajlara ve içgüdünün uyarıcı gücüne inanır. Eğer bu kez de böylesi sezgilere kulak verecek olsaydı, Aix'e seyahatini en başından iptal etmek zorunda kalırdı. Çünkü seyahati bir kazayla başlar. Eskiden beri oldukça iriyarı olan bu adam hayvanların değiştirildiği bir durakta arabadan indiği sırada, atlar arabayı bir kez daha ileri doğru çeker. Balzac olanca ağırlığıyla yere düşer ve demir basamakta bacağını kemiğine kadar yırtar. Başkası olsaydı, bu seyahati kesinlikle yarıda bırakır ve ne de olsa düşündürücü olan bu yarayı sarardı. Ancak engeller Balzac'ın arzularını daha da kamçılar; geçici olarak yarasını sardırıp arabanın içine boylu boyunca uzanır ve Lyon'a, oradan da Aix'e devam eder, buraya ise bir bastonun yardımıyla güçbela sürüklenerek ve dolayısıyla ateşli bir âşık için olabilecek en kötü durumda varır.

Burada düşes sevecen bir özenle onun için bir *jolie petite chambre* (küçük, hoş bir oda) hazırlatmıştır. Oda, gölü ve dağları gören en güzel manzaraya sahiptir, ayrıca Balzac'a uygun olarak olabildiğince ucuzdur: günde iki frank. Balzac hayatında hiç bu kadar rahatsız edilmeden ve huzurla çalışmamıştır. Ancak sevecen düşesin bu özeni aynı zamanda temkinlidir de. Balzac'ın odası onun bulunduğu otelde değil, birkaç sokak ötededir ve o nedenle de sadece samimi olmayan resmî akşam ziyaretleri mümkündür.

Çünkü Balzac yalnızca akşamları –kendisine böyle şart koşmuştur– düşesi görebilmekte ve öyle olmasını da istemektedir. Kendi koyduğu katı yasalar uyarınca, gündüzleri sadece çalışmaya ayıracaktır. Verdiği tek taviz, başka zamanlar gece yarısı başlayan on iki saatlik çalışma süresini onun uğruna artık sabahları saat altıda başlatmasıdır. Balzac güneşin doğuşuyla çalışma masasına oturur ve akşam altıya kadar masasından hiç kalkmaz. Tek yiyeceği, toplam on beş kuruş karşılığında odasına getirilen yumurta ve süttür. Ancak kendi koyduğu kuralı hiç bozmadan, on iki saat çalıştıktan sonra, maalesef hâlâ ona ait olmak istemeyen düşese kendini adar. Gerçi düşes ona akla gelebilecek her türlü arkadaşlığı gösterir; bacağı iyileşinceye dek arabasıyla ona Bourget ve Chartreuse göllerini gezdirir, onun coşkunluklarına gülümseyerek ve hoşgörüyle katlanır. Uzun sohbet akşamlarından sonra Balzac'ın tarifine göre ona kahve pişirir, müzik salonlarında yüksek aristokrasiden kibar arkadaşlarıyla tanıştırır, hatta kendisine resmî adı Henriette yerine daha özel olan ve sadece samimi arkadaşlarının kullanabildiği Marie ile hitap etmesine izin verir. Ama bundan fazlasına izin vermez. Aix'ten, Louis Lambert'in ateşli aşk mektubunu, kullanılan her sözcüğün kendisine ithaf edildiğini düşündürecek şekilde değiştirilmiş bir biçimde yollaması Balzac'ın işine yaramamıştır. Paris'ten alelacele yarım düzine sarı eldiven, bir kutu pudra ve bir şişe Portekiz suyu (turunç kabuklarından yapılma parfüm) yollaması boşunadır. Düşes kimi zaman bazı samimi hareketlere sabırla katlanıyormuş, hatta ondan bir söz alabilmek için bu hareketleri bekliyormuş gibi görünmektedir.

Aşkın tüm sevinçleri, kendini onun çarpıcı ve anlamlı
bakışlarında, sesinin dokunaklı tonunda, sözcüklerinin zarafetinde

göstermekteydi. Ve içinde soylu bir aşüftenin yattığını görebiliyordunuz...

Hatta işler, göle yapılan romantik bir gezi sırasında çalınmış ya da izin verilmiş bir öpücüğe kadar varır; ancak Balzac ne zaman aşkının son kanıtını talep etse, *femmes abandonnés* ve *otuz yaşındaki kadın*'ın aşkı, *Tuhaf Öyküler*'in bozuk paralarıyla ödenmek istendiğinde, arzu edilen kadın son anda yine düşese dönüşür. Yaz sona ermektedir, romantik Annecy Gölü kıyısındaki ağaçların rengi solmakta, yapraklar dökülmektedir. Yeni Saint-Preux, Héloïse'i konusunda, altı ay önce Faubourg Saint-Germain'deki Castellane Şatosu'nun soğuk ve yüksek tavanlı salonundakinden öteye hâlâ geçememiştir.

Yaz sona ermektedir, gezintiler gittikçe azalmaya başlar, seçkin dünya dönüş yolculuğu için hazırlıklar yapmaktadır. Castries düşesi de vedaya hazırlanmaktadır. Ancak Paris'e dönmeyi değil, amcası Fitz-James düküyle önce birkaç aylığına İtalya, Cenova, Roma ve Napoli'ye gitmeyi düşünmektedir ve gezide kendilerine eşlik etmek üzere Balzac da davet edilir. Balzac bocalar. Bitmek tükenmek bilmeyen ısrarlarıyla içine düştüğü durumun rezilliği konusunda kendini artık daha fazla aldatamaz. Arkadaşı Zulma Carraud'ya yazarken kullandığı umutsuz üsluptan da anlaşılmaktadır bu: "Neden Aix'e gitmeme izin verdin!" Sonra da: "İtalya'ya yapılacak bir seyahat pahalı, ayrıca zaman kaybı, arabanın içinde boş geçirilen çalışma saatleri ve kaybolan çalışma günleri anlamına geldiğinden iki kat daha pahalı." Ancak diğer yandan, "seyahate çıkarak ufkunu genişletmek, Roma ve Napoli'yi görmek, hem de buraları akıllı, zarif bir kadınla, sevilen kadınla ve bir dükün arabasıyla görmek" bir sanatçı için ne büyük bir tecrübedir. Balzac bir kez daha önsezilerine karşı koyar, sonra pes eder ve ekim başında İtalya seyahati başlar.

Güneye uzanan bu yolculuğun ilk ve Balzac için son durağı Cenevre olur. Burada düşesle bir tartışmaya girer, bu tartışmanın ayrıntıları hakkında bilgi sahibi değiliz. Görünüşe bakılırsa, Balzac bir çeşit ültimatom vermiş, düşes ise büyük ihtimalle bu kez ret cevabı vererek onu incitmiştir. Düşesin onu en hassas olduğu noktada, bir erkek ya da insan olarak onurunu ve kibrini acımasızca incitecek şekilde kırdığına kuşku yoktur; çünkü Balzac

bir trene atlayarak alelacele, son derece büyük bir öfke ve utançla döner, onu aylarca aptal yerine koyarak peşinde koşturan bu kadından intikam almaya kesinlikle kararlıdır. Balzac büyük olasılıkla daha o zamanlar bu onur kırıcı davranışa, düşesi açık bir biçimde ve çekinmeden tarif ederek cevap verme düşüncesine sahiptir. İlkin *Ne touchez pas la hache* (Ellerini Baltadan Sakın) adını verdiği (oldukça başarısız olan) romanı *Langeais Düşesi*, daha sonra pek tatsız bir biçimde tüm Paris'i bu olayın tanığı haline getirecektir. Her ikisi de politik davranarak görünürde resmî bir ilişkiyi sürdürmektedirler; Balzac onu tarif eden romanı önce gerçek kahramanına okutmak gibi şövalyece bir tavır takınır, o da daha kibar bir tavırla kendisinin pek de övgüyle söz etmeyen bu tasvirini kabul ederek karşılık verir. Castries düşesi Sainte-Beuve'de kendisine başka bir edebiyatçı, günah çıkartıcısı ve boşboğaz bulur ve Balzac kararlı bir şekilde şunları söyler:

> Kendi kendime şunları söyledim: Benimkisi gibi bir yaşamı, bir kadının eteğine asılı geçiremem; soğukkanlılıkla kaderimi izlemeli ve bakışlarımı bel altı seviyesinden daha yükseğe kaldırmalıyım.

Balzac, bütün uyarılara rağmen ortalığı velveleye veren ve bir taşa çarpıp bacakları kanayınca utanarak annesinin kollarına kaçan bir çocuk gibi, Paris'e uğramaksızın doğrudan Cenevre'den Nemours'a, Madam de Berny'nin yanına döner. Bu dönüş bir günah çıkartma, ama aynı zamanda da bir sondur. Sadece kibrinden dolayı arzu ettiği ve hesaplarından ya da umursamazlığından dolayı kendini sakınan kadından, kendini ona adayan ve her şeyini, aşkını, öğütlerini, parasını ona vermiş olan ve onu her şeyin, eşinin, çocuklarının ve toplumsal onurunun üzerine yerleştiren bir kadına kaçar. Madam de Berny onun için şimdi kendisine annelik eden bir arkadaş olduğundan, bu ilk sevgilisinin kendisi için nasıl bir anlam taşıdığı, ne olduğu, Balzac için hiçbir zaman şimdikinden daha açık olmamıştır; Balzac, ona ne kadar çok şey borçlu olduğunu hiçbir zaman bu denli güçlü bir şekilde hissetmemiştir ve bu borcunu ödeyebilmek için yaşamı boyunca en sevdiği eseri olarak kalacak olan *Louis Lambert*'i, ilk sayfasındaki *Et nunc et semper dilectae* (Şimdi ve sonsuza dek, seçtiğim kadına) ithafıyla ona adar.

10

Balzac sırrını keşfeder

Balzac’ın sözlerine bakılacak olursa, Castries düşesiyle yaşadığı ilişki, onda onulmaz yaralar açan bir trajedi olarak görülmeliydi.

> Castries düşesinden tiksiniyorum –diye yazar dokunaklı bir biçimde–, bana bir yenisini sunmadan yaşamımı altüst etti.

Hatta yine başka yabancı bir mektup arkadaşına da şunları bildirir:

> Castries düşesinin isteği üzerine tamamıyla ayıplanmayacak sınırlar içinde tutulan bu ilişki, hayatımda yediğim en ağır tokatlardan biridir.

Yaşamını sürekli olarak bir *vie romancée*’ye (romansı yaşam) uyarlayan bir adamın mektuplarındaki bu aşırı dramatizasyonlarına alışmak gerekir. Castries düşesi kendisini reddederek, hiç kuşkusuz Balzac’ın erkeklik gururunu ve züppe kibrini derinden yaralamıştır. Bununla birlikte bu adam bir kadının eveti ya da hayırıyla “yaşamını altüst etmeyecek” kadar kendi içine kök salmış, kendi kendisine fazlasıyla yoğunlaşmıştır. Balzac’ın Castries düşesiyle yaşadığı ilişki bir felaket değil, yaşamından bir kesittir; gerçek Balzac, yabancı kadın arkadaşlarına yazdığı romantik itiraflarındaki kadar kızgın ve umutsuz değildir. *Langeais Düşesi*’nde kendi yansıması olarak şekillendirdiği General Montriveau’nun aksine Balzac, bu aristokrat koketi kızgın demirle dağlamayı düşünmez. İntikam ateşiyle

yanıp tutuşmamaktadır, aksine onunla mektuplar aracılığıyla sessiz sedasız temas halinde kalır, onu ziyaret eder ve *Langeais Düşesi* romanında fırtına ve kasırga, şimşek ve trajedi olarak ortaya çıkan şey, gerçekte yavaşça ve sessizce *faibles relations de politesse*'e (donuk nezaket gösterileri) dönüşür. Balzac –özür dileyerek belirtmeliyim ki– kendini anlatırken hiçbir zaman doğruyu söylemez. Roman yazarı olma özelliğiyle meslekten abartıcı, bire bin katan biri olarak Balzac, her davranıştan en aşırı olasılığı çıkartmaya çalışır; doğrusu, sürekli olarak yaratıcılığını ortaya koyan hayal gücünün, kendi yaşamındaki olaylara karşı kayıtsız, aciz ve verimsiz kalması da saçma olurdu zaten.

Öyleyse Balzac'ı betimleyen biri, onu kendi ifadelerinin tam tersi ifadelerle betimlemelidir. Yazarın, kız kardeşini temin etmeye çalıştığı üzere, bir kontesin kendisini reddettiğine ilişkin olarak Fransa'da *la bagatelle* denen önemsiz olayın, ölümcül kalp ağrılarının tohumlarını attığı yolundaki dokunaklı açıklamalarına kanmamalıdır. Gerçekte Balzac hiçbir zaman yaşamının bu yıllarında olduğundan daha sağlıklı, enerjik, çalışkan, yaratıcı ve yaşamdan zevk alan biri olmamıştır. Eserleri bu duruma sözlerinden ve mektuplarından çok daha iyi tanıklık etmektedir. Sadece bu olaydan sonraki üç yıllık sürede yarattıkları bile, Balzac'ın bütün yaşamına yetebilir ve onu kendi döneminin başlıca sanatçısı haline getirebilirdi. Ancak gücü o kadar muazzam, kusursuz cesareti ise o denli pervasızdır ki, Balzac bütün bu eserlerine asıl görevi için, *historien des mœurs du 19ième siècle* (19. yüzyılın ahlak tarihçisi) olmak için bir başlangıç ve bir ön çalışma gözüyle bakar.

Şuanlar, *Physiologie du Mariage*, *Tılsımlı Deri* ve Faubourg Saint-Germain'i anlatan daha çok duygulu romanlarıyla yakaladığı ilk başarılarından bu yana Balzac bir yetke, hatta büyük bir yetke olduğunun farkındadır. Kendi gücüyle tanışmış ve asıl yeteneğinin edebiyat olduğunu, Napoléon'un kılıcıyla yaptığını kendisinin kalemiyle yaparak dünyayı fethedebileceğini şaşkınlık içinde keşfetmiştir. İstediği sadece başarı –mektupları böyle bir izlenim uyandırmaktadır–, sadece para, yüz binler ve milyonlar kazanmak olsaydı, okur kitlesini, hoşlarına giden yemle beslemeye devam edebilirdi. Bütün ülkelerin bütün kadınları ona sadık kalır, salonların kahramanı, hayal kırıklığına uğramışların idolü, yalnızların

sevgilisi ve azla yetinmeyi bilen meslektaşları Alexandre Dumas ve Eugène Sue'nün başarılı bir rakibi olabilirdi. Ama gücünün bilincine varmak, Balzac'ın içindeki hırsı alevlendirmiştir; sadece kaba gerilimlerle yumuşak duygusallıklara aç okurlarını kaybetme tehlikesine rağmen, tam da bu yıllarda Balzac okur kitlesinden gittikçe uzaklaşmaya cesaret eder. Yeteneğinin yaratma gücüne kendisi de şaşarak, sınırlarını tanımak, ne yapabileceğini öğrenmek ister; yaratırken ölçüsünün ne denli geniş olduğuna ve tüm bir dünyayı içine aldığına kendisi bile her defasında şaşırır.

1832-1836 arasındaki eserleri daha ilk başta farklılıklarıyla dikkati çeker. *Louis Lambert* ve *Séraphîta*'nın yazarının aynı zamanda hafifmeşrep ve hani neredeyse müstehcen sayılabilecek *Tuhaf Öyküler*'in de yazarı olabileceğine, dahası bu öykülerin gerçekten bunlarla eşzamanlı olarak yazıldığına, Balzac'ın *Louis Lambert*'in düzeltileriyle "tuhaf öykü"lerden herhangi birini aynı gün içinde bitirdiğine hiç kimse inanmaz. Bu ancak kendini sınama, sonraki yaratıları için deyiş yerindeyse alanı genişletme, ne kadar yükseğe çıkıp ne kadar derine inebileceğini görebilme deneyi olarak açıklanabilir. Bir mimarın, yapacağı binanın planını tamamlamadan önce, ilkin boyutları deneyip ne kadar gerilime dayanabileceğini hesap etmesi gibi, Balzac da gücünü tahmini olarak hesap eder ve tanrısal *İnsanlık Komedyası*'nın, yapısı üzerinde durabileceği temeli atar.

Balzac elini ilk önce *Tuhaf Öyküler*'de dener. Rabelais üslubunda, kendisinin uydurduğu "eski Fransızca" ile yazılmış bu farslar ve kaba komediler salt uydurma, aktarım, hatta sadece adaptasyondan ibarettir. Bu kaba komedilerde Balzac, tüm heves ve taşkınlıklarını serbest bırakmıştır. Çabadan en ufak bir eser bile görülmez, ne düşünme ne de bir gözlem söz konusudur; akla ilk gelen şeylerle oynanan oyunun hükmü sürer bu komedilerde. Hafif bir dille yazılmışlardır ve Balzac'ın bu hafiflikten ne kadar zevk aldığı hissedilebilmektedir; içindeki Fransız, içindeki avam, içindeki erkek keyifli ve özgür bir şehvetle akar. Aba altından sansüre değnek göstermek, onu eğlendirir. Nihayet burada yaradılışını bir kez olsun serbest bırakır. Tıknaz, kırmızı yanaklı, ağzı şehvet dolu laflar yapan bu adama, bütün eserlerinin içinde en çok uyanlar bu öykülerdir. Salonlarda pek de hoş karşılanmayan, kulakları tırmalayarak insanı yerinden oynatan o

kahkahaları, burada en ince haliyle damıtılmış durumdadır. Balzac'ın ne kadar kolay yazdığını görmüştük, eğer yaşam ona karşı bu kadar sert davranmayıp biraz daha fazla nefes almasına izin verseydi, bugün üç *dizaine* (onluk) yerine, okurlarına kitap tanıtımlarında söz verdiği yüz öykü de olabilirdi elimizde.

Hafifmeşrepliğin, özgürlüğün ve bağımsızlığın en alt sınırıdır bu, dehasının ödemekle yükümlü olduğu haraçtır. Yine de Balzac bir yandan da gücünün en yüksek noktasını "felsefi" olarak adlandırdığı eserlerinde arar. Hırsı, hassas kadın figürleriyle yakaladığı *succès de mouchoir*'ın (Islak Mendil Başarıları) kendisine yetmediğini ispata yönelir. Kendini bileli beri, başkalarının onu yanlış değerlendirmesine daha fazla göz yummak istemez; olgunlaşmış ve gücünün tamamıyla farkında olan biri olarak kendi seviyesindeki bir romancıya düşen görevin, insanlığın en önemli sosyal, felsefi ve dinî sorunlarını tartışarak romanı en yüksek sanat haline getirmek olduğunu ispatlamak ister. Toplumun sınırları içinde kalan, onun yasalarına uyan, düzenleniş biçimine uyum gösteren insanların karşısına ortalama aklın sınırları dışında kalan kişilikleri yerleştirmek ister. Gerçek önderliğin, sıradanlığın çemberini kırıp yalnızlığı göze alanların ya da bir sanrının zindanına kendini hapsedenlerin trajedilerini yaratmak ister. Balzac'ın kendi yaşamında yenilgiye uğradığı dönem, aynı zamanda da son derece cüretkâr ve pervasız olduğu bir dönemdir.

Bu eserlerinde Balzac, kendilerine en yüce olmakla birlikte aslında içinden çıkılamaz görevler edinen insanları konu alır. Yoğun ilgisi, kendi aşırılıklarıyla mahvolan insanlara, dehalara, gerçeklikle bağını yitiren kişilere yönelmiştir. Bu alandaki ilk denemesi *Louis Lambert*'dir: hayatın en derin sorunlarını çözmeye çalışan ve delirerek ölen dâhi. Balzac yaşamı boyunca bu motifi dönüştürerek tüm biçimleriyle kullanacaktır; *Bilinmeyen Başyapıt*'ta tamamlanmış eserini, tamamlanmışlık takıntısı ve kusursuzluk hezeyanıyla, olağanüstü çabaları deyiş yerindeyse maddeyi yok edinceye değin, haddinden fazla tamamına erdiren bir ressamı resmedecektir. Müzisyen Cambara ise sanatının sınırlarını aşar ve tıpkı Louis Lambert'in sadece kendi düşüncelerini, Frenhofer'in de kendi hayallerini anlaması gibi, müziğinin armonisini artık sadece kendisi duyar. *Mutlak Peşinde*'deki kimyager Claes, ilk elementin arayışı içinde kendi kendini yok eder. Ruhun İkarus-figürleridir onlar ve her biri en uçta olanı arar.

Sanatın ve bilimin bu dehalarının yanı sıra Balzac, aynı zamanda *Köy Hekimi* ve *Séraphîta'*da da ahlaksal ve dinsel dehayı betimler. *Köy Hekimi*'ni Balzac dolaylı olarak Castries düşesini ziyaretine borçludur, birlikte Kontes d'Agoult'ya yapılan bir ziyaret sırasında Balzac'a, insancıl karakteri ve çabalarıyla terk edilmiş küçük bir bölgede bir koloni kurarak iflasın eşiğine gelmiş köylüleri yeniden etkin hale getiren bir doktordan, Doktor Rommel adında birinden söz edilmiştir. Bölgenin muhteşemliğiyle birleştiğinde bu anlatı, Balzac üzerinde güçlü bir etki bırakmış ve Jean-Jacques Rousseau'nun sahne dekoruyla birlikte bu dekorun deyiş yerindeyse yenilikçi hırsı da içine işlemiştir. Diğer eserlerinde salt bir toplum eleştirmeniyken, burada kendini üretici olarak etkin kılmak ister, sosyal bir sorunun nasıl çözülebileceği hakkında bir plan tasarlamaya girişir. Yaratıcılığın gerçek bir mekânda da mümkün olabileceğini, gerçekten deha sahibi bir insanın seslerden, renklerden ya da düşüncelerden olduğu kadar insan denen kırılgan malzemeden de zamanlarüstü ve örnek bir eser oluşturabileceğini göstermeye çalışır.

Séraphîtus-Séraphîta[22] çok daha cüretkâr bir denemedir. Dr. Benassis[23] daha iyisini yaratabilmek için sadece dünyadan, toplumdan elini eteğini çekerken, Balzac bu kişilikte dünyevi olan her şeyden kendini çeken ve cinsel aidiyetinin işaretlerinin bile kaybolup gideceği kadar *amor intellectualis*'i (ruhani aşk) yücelten bir insanı anlatmak ister. Dr. Benassis'in kişiliğinde inanılmaz yoğunlukta bilgiyle dolu pratik sorunları çözen gerçekçi düşünür, burada Swedenborg'cu mistik düşünce çevresine yönelir.

Köy Hekimi ve *Séraphîta*, bu iki eser kelimenin en geniş anlamıyla başarılı olmaz; Balzac'ı o denli inciten bu başarısızlık aslında haksız da değildir. Ölçüp biçmeden yazılmışlardır; gerçekçi bir insanın dindar olmak istemesi ikiyüzlülüktür ve ebediyete dair sorulara kesin bir çözüm getirmek isteyen eserler, her şeyden önce avans almak üzere gazetelerde tefrika edilmemelidir. *Louis Lambert* ve *Séraphîta* Balzac'ın en büyük eserleri değil, sadece en büyük çabayı harcadığı eserlerdir. Balzac ancak bir dehanın bir diğerini anlayabileceği kadar dehayı anlamış ve anlatmıştır. Sadece sanatçı olarak sanatçıyı anlattığı eserleri başarılı olabilmiştir. *Bilinmeyen Başyapıt* en mükemmel başyapıtlardan biri olarak kalacaktır; ancak felsefe aceleye gelmez, dindarlıksa sabır ister. Bu eserler sadece inanılmaz

gelişimi, işitilmedik bilgiyi, çok yönlülüğü, –en uçtaki dinsel problemlere varıncaya kadar– ruhunun, her birinde ayrı bir olgunluğa erişmiş olan yaratma gücünü göstermektedir. Balzac burada çıkabileceği en yüksek basamağa kadar çıkmıştır.

Gözlemci, salt anlatıcı ile düşünür arasında ortada yer alır; onun asıl zemini gerçekliktir. Böylece Balzac asıl dengesini *historien de son temps* (kendi çağının tarihçisi) olduğu romanlarda bulur. Bu yıllardaki ilk büyük başarısı *Albay Chabert* olmuştur, ikincisiyse *Eugénie Grandet.* Balzac, eserine hâkim olacak yasayı artık bulmuştur: gerçekliği tasvir etmek, ancak az sayıda kişiyle yetineceğinden bunu daha da güçlü kılacak kılacak bir dinamizmle yapmak. Daha önceleri Balzac, bir yandan tarihsel süslemeleri, bir yandan da *Tılsımlı Deri*, *Séraphîta* ve *Louis Lambert'*de olduğu gibi fantastik ve mistik öğeleri vasıfsızca kullanarak romansal olanı romantik olanda aramıştır. Şimdiyse doğru olarak bakınca, dönem tarihinde de aynı ölçüde yoğunluğun bulunduğunu, önemli olanın konu, dekorasyon ve süslemeler olmadığını, aksine iç dinamiğin önemli olduğunu keşfetmektedir, insanları yeterince heyecanlandırmak mümkünse, o zaman aynı sonuca daha gerçek, daha doğal bir şekilde ulaşılmalıdır. Yoğunluk, tasvire verilen özel havada ve öykülemede değil, her zaman ve sadece insanlardadır, işlenecek konu yoktur: Her şey konudur. *Eugénie Grandet*'deki üzüm yetiştiricisi Grandet'nin alçak çatısı altında, *Otuz Yaşındaki Kadın*'daki korsanın kamarasında olduğundan daha az gerilim yoktur. Küçük, banal ve biraz da tekdüze Eugénie Grandet, cimri babasının tehditkâr bakışları altında sevdiği kuzeni Charles'ın kahvesine fazladan bir şeker daha atarak, elinde bayrakla Lodi Köprüsü'nü geçen Napoléon kadar cesaret gösterir. Yaşlı cimri, erkek kardeşinin alacaklılarını kandırmaya çalışırken gösterdiği çabayla, Talleyrand'ın Viyana Kongresi'nde sergilediği kadar hile, kararlılık, inat ve hatta deha sergiler. Belirleyici olan çevre değil, dinamiktir. *Goriot Baba*'da on iki kişinin bir arada yaşadığı Vauquer Pansiyonu, Lavoisier' nin laboratuvarı ya da Cuvier'nin çalışma odası gibi yoğunluk merkezi haline gelebilir. Roman kahramanları yaratmak demek doğru görebilmek, yoğunlaşmak ve şiddetlendirmek, maksimuma ulaşmak, her tutkunun içindeki acıyı ortaya koymak, her gücün içindeki zayıflığı görebilmek, gizli kalmış güçleri dışarı çıkartmak demektir. *Eugénie*

Grandet bu yoldaki ilk adımdır; bu basit, inançlı kızdaki kendini teslim etme duygusu, o denli bir artış gösterir ki, neredeyse dindar olacaktır, yaşlı Grandet'nin cimriliği de tıpkı yaşlı çirkin hizmetçi kızın sadakati gibi şeytanlaşır. *Goriot Baba*'da çocuklara duyulan sevgi aynı şekilde hem yaratıcılığa hem de saplantıya dönüşür; her insan doğru olarak görülür ve en mahrem, en gizli yanıyla ayırt edilir. Sadece onları karşılıklı olarak oynatmak, dünyaları çoğaltmak, kötüyü kötü ve iyiyi de iyi olarak bırakmak, korkaklığı, hileyi ve alçaklığı herhangi bir ahlaki vurguda bulunmaksızın, sadece güç olarak ele almak gerekir. Yoğunluk her şeydir; onu içinde taşıyan ve onu ayırt etmesini bilense yazardır.

Bu yıllarda Balzac büyük sırrı keşfetmiştir. Her şey konudur. Araştırmasını bildikten sonra gerçeklik, bitmez tükenmez bir madendir.

Sadece doğru olarak bakmayı bilmek gerekir ve her insan *İnsanlık Komedyası*'nın bir oyuncusu haline gelir. Ne yukarısı ne de aşağısı vardır, insan her şeyi seçebilir ve –bu Balzac'ın kararıdır– her şeyi seçmek *zorundadır.* Dünyayı anlatmak isteyen biri, onun görünüşlerinden hiçbirini göz ardı etmemelidir; toplumsal sıradüzenin tek tek her derecesi temsil edilmiş olmalıdır, avukat ve doktor kadar ressamın da, üzüm yetiştiricisinin, kapıcı kadının, general ve piyade erinin, kontesin, basit sokak kadınının, su taşıyıcısının, noter ve bankerin de temsil edilmesi gerekir. Çünkü bu çevrelerin hepsi birbiriyle iç içe geçerek oyun oynamakta, hepsinin yolu birbirininkiyle kesişmektedir. Aynı şekilde tüm karakterler de temsil edilmiş olmalıdır; hırslı olanın da, salt cimri olanın da, entrikacının da, dürüst olanın da, savurganın ve açgözlünün de –insan türünün tüm oyun biçimleriyle oyunun tüm biçimlerinin– temsil edilmesi gerekir. Sürekli yeni insanların yaratılması gerekmez; bu devasa genişliği tek bir eserin mekânına sıkıştırabilmek için, doğru öbeklemelerle aynı kişilikler yinelenebilir, bir ya da iki doktor bütün doktorların, bir banker diğer bütün bankerlerin yerine konabilir. Böylesi bir kapsayıcılığın hakkından gelebilmek için, Balzac'ın içinde nihayet bir plan, bir yaşam planı, bir çalışma planı yapmak zorunda olduğu, gerçek bir roman yazarı olarak yan yana değil de iç içe çalışması gerektiği, yani bir *Walter Scott plus un architecte* (Walter Scott olmanın yanı sıra bir mimar da) olması gerektiği duygusu gittikçe daha da belirginleşir. *Peintures de la vie individuelle*

(bireysel yaşamın suretleri) yeterli değildir, önemli olan tam da bu türden bağlantılardır.

Balzac için *İnsanlık Komedyası* fikri bütün açılımıyla henüz tam olarak belirmemiştir ve planı net bir biçimde görebilmek, on yılını alacaktır. Ancak Balzac, *Œuvre*'ündeki her bir eserin hizaya durarak yan yana sıralanamayacağından, aksine kademe kademe ilerleyecek şekilde eser üstüne eser çıkması gerektiğinden son derece emindir. Eserinin boyutları hakkında 26 Ekim 1834'te, sonraları aslının alacağı boyuttan habersiz, şunları yazar:

> 1838'de dev eserin üç bölümü, hiç olmazsa çatısının anlaşılabileceği ve bütünün nasıl düşünüldüğü hakkında bir fikre varılabileceği ölçüde tamamlanmış olacaktır.
>
> "Töre İncelemeleri"nde[24] toplumsal durumların bütün sonuçları ortaya konacaktır. Bütün yaşam düzeylerini, bütün fizyonomileri, erkek ve kadın bütün karakterleri, her türlü yaşam biçimini, bütün meslekleri, bütün toplumsal tabakaları, Fransa'daki bütün taşraları, çocukluğu, ergenliği, olgunluk çağını, politikayı ve savaşı anlatmak istiyorum – bunların hiçbiri unutulmamalıdır. Bu gerçekleştiğinde, insan yüreğinin dokusu en ince ayrıntısına kadar resmedilip sosyal tarih tüm dallarıyla ortaya konduğunda, temel atılmış olur. Hayal ürünü olan herhangi bir olayın tasvirini yapmak istemiyorum: Nerede olursa olsun, gerçekten olan şey, benim konum işte budur. Daha sonra sıra ikinci katmana, "Felsefe İncelemeleri"ne[25] gelecektir. Sonuçların ortaya konmasını, bu sonuçlara yol açan nedenlerin tasviri izlemelidir. "Töre İncelemeleri"nin duyguları ve onların oyunlarını, yaşamı ve sonuçlarını göstermiş olacağım. Felsefe incelemelerimde duyguların kökeninden ve yaşamın nedenlerinden bahsedeceğim. Ortaya atacağım soru şu olacak: Kendileri olmaksızın ne toplumun ne de tek tek insan yaşamlarının mümkün olduğu koşullar, etkin güçler nelerdir? Böylece toplumu bu şekilde işledikten sonra, yargılayarak gözden geçireceğim. "Töre İncelemeleri"nde tek tek insanlar tipik görünüşleriyle, "Felsefe İncelemeleri"nde de tipler birey olarak ortaya konulacak. Ben hep yaşamı tasvir edeceğim...

> Sonuçlar ve nedenlerinden sonra nihayet sıra “Çözümleyici İncelemeler”e gelecek. Bu incelemelerin bir kısmı “Evliliğin Fizyolojisi” olacaktır. Çünkü sonuçlar ve nedenlerinden sonra ilkeleri de aramalıyız. Ahlak sahneyi sunar, nedenlerse kulisleri ve bunların mekanizmasını oluşturur. Nihayet ilkeler gelir: Bu yazardır. Ancak bütün eserlerin aynı anda bir sarmalda olduğu gibi irtifa kazandığı, sıkıştığı ve yoğunlaştığı ölçüde. “Töre İncelemeleri” için 24 cilde ihtiyacım var. “Felsefe İncelemeleri” için 15 ve “Çözümleyici İncelemeler” için de sadece 9 cilde ihtiyacım olacak. Böylece Batı’nın Binbir Gece Masalları olacak bir eserde tekrara kaçmaksızın insanları, toplumu ve insanlığı anlatmış, değerlendirmiş ve çözümlemiş olacağım.

Bunların hepsi tamamlandıktan sonra ... son kalem darbesini de vurduğumda ya haklı ya da haksız çıkacağım. Ancak böyle bir edebî başarıdan, tüm bir sistemi ortaya koyduktan sonra bilime yöneleceğim ve “insanı harekete geçiren güçler üzerine bir deneme” yazacağım. İşte bu sarayın zeminine çocuksu ve mizah dolu oyunlarla yüz eğlenceli öykünün muazzam kıvrımlarını çizmiş olacağım!

Balzac kendisini bekleyen çalışmaya duyduğu hayranlık ve dehşetle şöyle haykırır:

> İşte benim eserim bu, önümde duran uçurum, krater, işte biçim vermek istediğim konu.

Önünde yaşamı boyunca üreteceği eserlerin durduğunu bilmek, bundan böyle Balzac’ın yaşamını belirleyen şey olacaktır. Kendi gücünün verdiği duyguyla, bir ya da iki yıl önce henüz yeni başlayan biri olarak hissettiği ödev sorumluluğuyla, artık hiçbir şeyin sarsamayacağı bir kendine güvenle yaratmaktadır. 1833 Eylülü’nde şunları yazar:

> Avrupa’nın fikir dünyasının hâkimi ben olacağım! İki yıl daha sabredip çalışmam gerekiyor; ondan sonra elimi kolumu bağlayıp yükselişimi engellemek isteyen herkesin tepesinden bakacağım! Kovuşturmalar ve haksızlıkların gölgesinde, cesaretim daha da arttı.

Balzac önünde bir eser, arkasındaysa bir okur kitlesi olduğunu bilmektedir ve böylece hiç kimseyle anlaşmaya varmamaya, yayıncıların ve gazetelerin arzusuna artık hiçbir şekilde uymamaya karar verir. Ara sıra ortaya çıkan nahoş durumlar ve tatsızlıklar, artık onun üzerinde baskı kuramamaktadır. Yayıncılara kendi koşullarını kabul ettirir, arzu ve taleplerine tam olarak uyulmadığı sürece birini diğeriyle değiştirir, aşırıya kaçtıklarında, mali olarak çok zor bir durumda bile olsa, Paris'in en güçlü dergileriyle, birlikte çalıştığı insanlarla ilişkisini keser ve kamuoyunun nabzını ellerinde tuttuklarını düşünen gazetecileri küçümseyerek onlara sırtını döner, isterlerse tek tek eserlerine hakaret etsinler; gittikçe daha büyük ve daha cüretkâr oranlarda gözünde canlanan geniş kapsamlı asıl eserine engel olmak için nasıl da acizler! İsterlerse ona saldırsınlar, alay etsinler ve gülünç *entrefilet*'lerle (araya sıkıştırılmış kısa iğneleyici makaleler) aşağılasınlar ve kötü niyetli anekdotlarla kendisini gülünç duruma düşürmeye çalışsınlar! Karikatürlerini gazeteler arasında dolaştırıp abartsınlar; kendisi, yarattıklarıyla intikamını alacaktır: Gücüyle ve acziyle bu hizbi romanlarında resmedecek, *Sönmüş Hayaller*'de kamuoyunun içine düştüğü ahlaki çöküntü, şan şöhret ve ruhsal değerlerle yapılan pazarlıklar asla silinmeyecek bir yazıyla yüzyılın duvarına yazılacaktır, isterse alacaklıları senetler ve davalarla onun canını sıksın, mobilyalarını haczetsin; onun kuracağı dünyanın ne tek bir taşını ne de toprağının tek bir zerresini yerinden oynatabilirler. Planını kurduğundan ve tek ama tek bir kişinin tasarlamaya cüret edeceği, tek ama tek bir kişinin üstesinden gelebileceğini bildiği bir eser ortaya koyma gücünü kendinde bulduğundan bu yana, bir daha hiçbir şey onu sarsamayacaktır; bunu yapacak tek kişi kendisidir.

22. Séraphîta'da Minna'nın âşık olduğu erdişi. (Ç.N.)

23. *Köy Hekimi*'nde Alpler'deki kantonu yöneten hekim. (Ç.N.)

24. *Töre İncelemeleri* ya da tam adıyla *XIX. Yüzyılda Töre İncelemeleri*, Balzac'ın *İnsanlık Komedyası*'ndaki eserlerine 1834'te verilen ilk addır. (Ç.N.)

25. 1842-1848 arasında 17 cilt olarak yayımlanan *İnsanlık Komedyası*'na sonradan eklenen bölümlerden biri. Diğer bir bölüm ise *Çözümleyici İncelemeler* adını taşır. (Ç.N.)

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Yaşamöyküsü

11

Yabancı Kadın

Balzac’ın nihayet artık açık seçik gözünde canlandırabildiği görev, muazzam bir çalışmayı gerektirmekte ve Balzac,

> bugüne kadar Byron, Walter Scott, Goethe ve Hoffmann’ın işgal ettiği Avrupa edebiyatının zirvesine çıkabilmek için

gereken çalışmanın ölçüsü, daha doğrusu ölçüsüzlüğü konusunda yanılmamaktadır.

Hesaplarına göre en az altmış yaşına gelmesi gerekmektedir. Önünde bulunan yaklaşık otuz yıllık sürede tek bir yıl, tek bir ay, tek bir hafta ve aslında tek bir gün bile boş geçmemelidir. Gecelerini masa başında geçirmesi, tabakalar üstüne tabakalar, ciltler üstüne ciltler yazması gerekecektir. Hayatında eğlenceye ve sefaya ayrılacak yer kalmayacak ve sonunda borçları silinip özlemini çektiği yüz binler gelse bile, bunların keyfini sürmek için zamanı olmayacaktır. Balzac böyle bir görevin bedel olarak bazı şeylerden feragat etmeyi gerektirdiğini bilmektedir; beynini, uykusunu, güçlerini, tüm yaşamını harcamak zorunda kalacağının bilincindedir. Ancak bundan korkusu yoktur; çünkü onun için çalışmak, aynı zamanda da haz kaynağıdır ve Balzac enerjisini sürekli gergin tutarak her şeyden önce kendi canlılığının zevkle bilincine varır. Ama bu savaşı kazanabilmek için bir şeye daha ihtiyacı vardır: üzerine basacağı sağlam bir zemine. Kendisinden tüm varlığını talep eden bir girişimde bulunduğu tam da bu anda Balzac, yaşamın en ilkel ihtiyaçlarına karşı gittikçe daha istekli,

daha sabırsız bir arzu duyar. Bir kadına ve bir eve sahip olmak, kaynayan kanının, ona ettiği işkencelerden, borç harç yüzünden tedirgin olmaktan, yayıncılarla savaşmak zorunda kalmaktan, avans dilenmekten, henüz yazmadığı şeyleri pazarlıkla satmak zorunda kalmaktan artık kurtulmayı istemektedir. Artık sonsuz bir acelenin ve aceleye getirilmişliğin içinde yaşamak ve ruhsal gücünün üçte birini icra memurlarını durduran dalavereler ve hilelere çarçur etmeyi değil, aksine tüm gücünü,

> yapısal güzelliği yerine yoğunluğu ve sonsuz malzeme birikimiyle daha uzun süre var olacak anıta

harcamayı istemektedir.

Tüm ilgisini eserinde yoğunlaştırabilmek için, dışsal koşullar açısından rahatlamış olmak, kendi yaratıcı dünyasında rahatsız edilmeden yaşayabilmek için, gerçek dünyada karmaşadan uzak yaşamak demektir bütün bunlar. Görevinin üstesinden hakkıyla gelebilmek için, eski arzusunun nihayet yerine gelmesi gerekmektedir: *une femme et une fortune* – bir kadın ve servet.

Peki ama yaşamında eksik olan her şeyi yerine koyacak, şehvetini yatıştıracak, borçlarını tesviye edecek, işini himayesine alacak, aristokrat kökeni ve göz kamaştırıcı edasıyla ondaki iflah olmaz züppeliği tatmin edecek bir kadını nereden bulacaktı? Günde on altı saat çalışan bir adam olarak böyle bir kadını aramak için hiç zamanı yokken, onu nasıl bulacaktı? Hem sonra Balzac, kaba dış görünüşü ve uygunsuz hareketleriyle salonlardaki profesyonel kibarların yanında ne kadar şanssız olduğunu görebilecek kadar uz görüşlüdür. Matmazel Trumilly onu sepetlemiştir; Castries düşesiyle yaşadığı macera ona, tüm tutkusunu ortaya koymanın bile kendisini cazip kılamayacağını öğretmiştir. Zamanını, telafi edilemez zamanını böyle zahmetli taleplere harcamayacak kadar gururlu ve bir o kadar da ürkektir. Peki kendisi için başka kim bir kadın bulacaktır? İki iyi arkadaşından biri olan Madam de Berny, elli dört yaşında olmasına rağmen, kendine bir ardıl seçmek için hiç de istekli değildir; diğer iyi arkadaşı, mükemmel Zulma Carraud ise kendi yoksul, taşralı küçük burjuva çevresinde milyoner, soylu bir kadını nereden bulup çıkaracaktır? Bir mucizenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Etrafa bakınmak için zamanı, cesareti ve fırsatı olmayan *Balzac*'ı, düşlediği kadın bulmalıdır.

Mantık yasalarına göre bu olacak şey değildir, ama Balzac'ın yaşamında her zaman tam da olasılık dışında kalan şeyler gerçekleşir. Kadınlar Balzac'a, onu kişisel olarak tanımadıkları ve sadece "kendi" yazarlarına ilişkin romantik, abartılı tahayyüllere sahip oldukları için yönelir. Kadınlardan sürekli olarak mektuplar, hatta bazen günde iki ya da üç mektup gelir (bunlardan bazıları günümüze kadar ulaşmıştır). Balzac'a yazan kadın okurlar hep meraklı, bazen de maceraperest kişilikler olmuştur. Balzac'ın posta yoluyla tanıştığı tek kadın Castries düşesi değildir. Kendileri hakkında çoğunlukla sadece ön adlarını, Louise ya da Claire ya da Marie olduklarını bildiğimiz, bir dizi şefkatli arkadaş başlangıçta gönderdikleri anonim mektupların ardından bizzat evine de gelmiş, hatta içlerinden biri bu görüşmeler sonucunda evlilikdışı bir çocuk dünyaya getirmiştir. Ama sırf oynaşmak yerine bir kez olsun gerçek bir aşk da bu şekilde başlayamaz mıydı?

Balzac bu nedenle kadınlardan gelen mektupları özenle okur; mektuplar kendisinin bir kadın için neler ifade edebileceğine ilişkin duygularını güçlendirir ve nerede psikolojik merakını okşayan bir ifade ya da bir satır bulsa, en önemli çağdaşlarına bile kısacık mektuplar yazan Balzac bunları ayrıntılı bir şekilde yanıtlar. Çalışma masasına kenetlenen, çalışma odasının sıkı sıkı çekilmiş perdelerinin şehre, dünyaya bakmasına engel olduğu bu adam için böyle bir mektubun gelmesi, odasının içine yayılan yumuşak ve çekici bir koku gibidir. Bu mektuplarla Balzac, kendisinden yayılan titreşimi ve bu titreşime en çok dünyanın en kırılgan varlıkları olan kadınların duyarlı olduğunu, eleştiriler ve açık değerlendirmelerle olduğundan çok daha fazla hissetmektedir.

Ama bazen, çalışması gerekiyorsa Balzac bu mektupları bir kenara koyar. Böylece Balzac'ın Castries düşesinden ilk defa kendisini Faubourg Saint-Germain'de ziyaret etmesi için davet aldığı 1932 yılının o uğursuz 28 Şubat günü Rusya'dan gelen –*diis ignotis* (bilinmeyen tanrılardan) armasıyla damgalanmış ve gizemli *L'Étrangère* (Yabancı Kadın) sözcükleriyle imzalanmış olan– mektup da başlangıçta bir kenarda öylece durur. Ancak bu mektup sonraları Balzac'ın tüm yaşamını belirleyecektir.

Balzac bile romantik bir aşk öyküsü için bu mektubun yazılma hikâyesinden daha komik ve egzotik bir başlangıç bulamazdı. Durum şudur:

Wolhynien’de bir şato, uçsuz bucaksız ıssızlıkta bir başlarına öylece durduklarından, daha da gösterişli görünen geniş yapılı, soylu, varlıklı mülklerin biri. Yakınlarda bir şehir, doğru düzgün bir köy bile yok, sadece serflere ait alçak saman kulübeler var ve etraftaysa tarlalar, verimli Ukrayna’nın verimli koskoca tarlaları ve göz alabildiğince uzanan ormanlar. Hepsi de zengin Rus-Polonyalı Baron Wenzeslaw de Hanski’ye aittir.

Kölelere özgü bu yoksulluğun orta yerindeki gösterişli şato tüm Avrupai lükslerle donatılmıştır. Paha biçilmez resimler, zengin bir kütüphane, Doğu halıları, gümüş İngiliz takımları, Fransız mobilyaları ve Çin porselenleri, hepsi de bu şatodadır; yapılacak geziler için arabalar ve kızaklar, ahırlardaysa atlar hazır beklemektedir. Ancak bütün bir serf, hizmetkâr, uşak, seyis, aşçı ve mürebbiye ordusu, Mösyö de Hanski ve karısı Evelina’yı en korkunç düşmanlarından, bu ıssızlığın sıkıcılığından koruyamaz. Ellili yaşlarını süren ve sağlığı pek de yerinde olmayan Mösyö de Hanski, komşularının aksine vahşi bir avcı, müthiş bir kumarbaz, kaba saba bir ayyaş değildir ve kendisine miras kalan milyonlarla ne yapacağını zaten bilmediğinden, varlığının yönetimi de onu pek öyle ilgilendirmemektedir. Sahibi olduğu binlerce “ruh” da kendi heyecansız ruhuna doğru dürüst huzur vermemektedir. Bir zamanların güzeller güzeli Kontes Rzewuska’sı olmasıyla ünlenen karısı, onun yanında her türlü heyecandan tamamen uzakta ve zihinsel paylaşımlardan tamamen kopmuş olmaktan dolayı daha da çok acı çekmektedir. Polonya’nın en seçkin soylularından biri olan ailesinden alışkın olduğu kültürel sohbetler onun için bir ihtiyaç niteliğindedir. Fransızca, İngilizce ve Almanca konuşmaktadır, edebiyata eğilimi vardır ve kendisinden o denli uzak olan Batı dünyası ilgisini çekmektedir.

Ancak Wierzchownia’da ruhsal heyecan ve arkadaşça paylaşımlar için ortalıkta tek bir insan bile yoktur. Komşuları ruhsuz, kültürsüz insanlardır ve Madam de Hanska’nın, kendisine arkadaşlık etsinler diye evine aldığı yoksul düşmüş iki akrabası Severine ve Denise Wyleczinska’nın da anlatacak pek yeni bir şeyi yoktur. Fazlasıyla büyük olan ve ıssızlığın esrarengizleştirdiği şato, altı ay boyunca bembeyaz karların altında örtülü kalır ve hiç misafir ağırlamaz. İlkbaharda bir kez Kiev’e baloya ve her üç ya da dört yılda bir, o da belki bir kez olmak üzere Moskova’ya ya da Petersburg’a gidilir. Bunun dışında bütün günler birbirine benzer şekilde boş ve kuru geçer. Böylece zaman gittikçe anlamsız, gittikçe geri

döndürülemez bir şekilde akıp gider. Eva de Hanska kendisinden neredeyse yirmi beş yaş büyük olan kocasına on bir ya da on iki yıl içinde yedi –başka bir kaynağa göreyse beş– çocuk doğurmuştur. Kız çocuk olan biri dışında hepsi ölmüştür. Madam de Hanska erken yaşlanan kocasına artık başka bir çocuk veremeyecektir; kendisiyse daha otuz yaşındadır, hâlâ gösterişli, *appetissante* (cazibeli) ve biraz da şişmanca bir kadındır. Ancak yakında o da yaşlanacak ve yaşamdan bir şey anlamadan ömrü geçip gidecektir.

Dışarıda kışın kar ve yazınsa tarlalar nasıl sonsuza uzanıyorsa, can sıkıntısı da bu evin içine işte öyle yayılmıştır. Haftanın tek önemli olayı postadır. Henüz demiryolu yoktur. Berdiçev'den her sekiz günde bir, kızak ya da arabayla efsanevi "Batı"dan gelen değerli postalar alınır. Ama ne günler! Zengin insanlar olarak Hanskiler Rus sansürünün izin verdiği kadarıyla yabancı gazetelere, özellikle de Paris'in muhafazakâr gazetesi *Quotidienne*'e ve Fransa'da mevcut bütün edebiyat dergilerine abonedir. Ayrıca kitapçı da düzenli olarak bütün önemli yeni yayınları yollamaktadır. Uzaklık, olayların içerik değerini daha da artırır; Paris'in dikkatsizce şöyle bir göz gezdirmekle yetindiği gazeteler ve ayrıca her bir kitap, kültür dünyasının bu en dışındaki ucunda ilk hecesinden son hecesine kadar dikkatlice okunur. Yeni çıkanlar, Paris'in hiçbir gazetesinde bu dar aile çevresindeki kadar ayrıntılı bir şekilde eleştirilmez. Akşamları Madam de Hanska iki yeğeni ve kızının İsviçreli mürebbiyesi Henriette Borel'le birlikte oturur ve okudukları son kitapla ilgili düşüncelerini birbirleriyle paylaşırlar. Bazen –sıkça değil– Mösyö de Hanski ya da eğer ziyarete gelmişse Madam de Hanska'nın erkek kardeşi Adam Rzewuski de sohbete katılır. Lehte ve aleyhte görüşler bildirilir, efsanevi şehir Paris'te olup biten her küçük *fait divers* (önemsiz olay) meraklanacak bir meseleymişçesine abartılır. Oyuncular, şairler, politikacılar hakkında erişilmez tanrısal varlıklarmışçasına konuşulur ve öyle de tahayyül edilir. Burada, her şeyden ırak bu şatolarda şöhret basit bir hayranlık nedeni değil, tanrısal olanın yansımasıdır, burada bir yazarın adı hâlâ taşkın bir hürmetle anılmaktadır.

1831'in bu uzun kış gecelerinin birindeki bir tartışma özellikle hararetlidir. Bir yıldır herkesin soluğunu kesen Honoré de Balzac adındaki Parisli yeni bir yazar üzerine tartışılmaktadır; özellikle kadınlar aynı anda hem coşkulu hem de öfkelidir. *Scènes de la vie privée*[26] (Özel Yaşamdan Sahneler) ne muhteşem bir kitaptır! Hiçbir yazar kadın ruhunu bu kadar iyi

anlayamamıştır. Terk edilmiş, incitilmiş, reddedilmiş kadınlar için duyulan ne yüce duygular, onların tüm hata ve zayıflıklarını kabul eden ne dokunaklı bir hoşgörüdür bu! Ancak bu denli duyarlılık, bu denli duygudaşlık gösteren bir adamın aynı zamanda *Physiologie du Mariage'*ı (Evliliğin Fizyolojisi), bu soğuk, ironik, kinik, tiksindirici kitabı yazmasını anlamak nasıl mümkündür? Bir deha kendini nasıl bu kadar alçaltabilir, kadınları anlamasını ve savunmasını bilen bir adam aynı zamanda onlarla nasıl bu kadar alay edebilir ve onları alçaltabilir? Şimdi de şu yeni romanı *Tılsımlı Deri!* Muhteşem olduğu kesin. Ancak bu kitabın kahramanı, Pauline gibi soylu bir genç kızın sevdiği bu sevmeye değer genç şair nasıl olur da onu soğuk, sosyetik bir koket uğruna terk eder ve Kontes Fedora kadar aşağılık bir kadına bağlanabilir? Hayır, Mösyö de Balzac gibi bir yazar, bir deha, kadınlar hakkında daha iyi düşünmelidir; sadece soylu ruhları anlatmalı ve yeteneğini bu gibi konteslerin ya da bu hafifmeşrep eğlentilerin tasviri için harcamamalıdır. Kendi özüne sadık kalmaması ne kadar yazık! Ah, birileri artık ona esaslı olarak fikir beyan etmeli!

Aralarından biri şöyle bir öneri getirir? O halde niçin bu biz olmayalım? Mösyö de Balzac'a yazalım! Bayanlar dehşete kapılmakla gülmek arasında kararsız kalırlar. Hayır, bu yakışık almazdı. Mösyö de Hanski, bir Rzewuska olarak doğmuş olan karısı Evelina de Hanska'nın tam anlamıyla yabancı bir baya mektup yazdığını duyacak olsa ne derdi? Adını lekeleyemezdi, üstelik bu Mösyö Honoré de Balzac henüz oldukça genç olmalıydı ve bir *Physiologie du Mariage*'ı yazacak kadar hafifmeşrep olan biri pek de güvenilir olmasa gerekti. Hem sonra bu tarz bir Parisli bu tarz bir mektupla kim bilir neler yapardı! Tüm bu sanı ve korkular macerayı çok daha müstehcen bir hale getirir ve sonuçta Mösyö Honoré de Balzac'a ortaklaşa yazılmış bir mektubun yollanmasına karar verilir. Kadınları kâh tanrısallaştıran kâh alaya alan bu gizemli adamın niçin bir kez de kendisi alaya alınmasındı? Sonuçta hayli romantik, hayli duygulu, hayli coşkulu ve bol bol hayranlıkla tatlandırılmış bir mektup, ona adamakıllı ter döktürecek tam bir hece bilmecesi birlikte hazırlanır. Elbette Madam de Hanska mektubun altına kendi imzasını atmayacak, hatta mektubu kendi eliyle bile yazmayacaktır. Ya erkek kardeşi ya da mürebbiye Matmazel Borel metni kopya edecek ve Mösyö de Balzac için gizemi daha da gizemli ve çekici hale getirebilmek için mektup, üzerinde *diis ignotis* yazan bir mühürle damgalanacaktır. Mösyö de Balzac, kendisine dünyevi, üstelik son derece

dünyevi, evli bir Madam de Hanska tarafından değil de “bilinmeyen tanrılar” tarafından yüceltildiğini ve gerçek benliğinin uyarıldığını düşünecektir.

Bu mektup ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamıştır. Büyük *auto-da-fé*’den kurtulan ve Madam de Hanska’nın *Étrangère* mektuplarını çevresindekilerle birlikte eğlenceli bir biçimde oluşturup mürebbiye Matmazel Borel’in kâğıda döktüğü döneme denk gelen daha geç tarihli bir başka mektupla benzerlik kurularak, bu ilk mektubun içeriği hakkında sadece yaklaşık bir tahminde bulunulabilir. Yazışmalar ciddiyet kazanmaya başladığında Madam de Hanska’nın artık şu tarz cümleler yazmadığı açıktır:

> Eserlerinizi okuduğum an kendimi sizinle, sizin dehanızla özdeşleştirdim; ruhunuz apaçık bir şekilde önümde duruyordu. Sizi adım adım takip ediyordum.

Ya da:

> Dehanız bana çok yüce geliyor, ama aslında tanrısal olmalı.

Ya da:

> İşte birkaç sözcükle tüm varlığıma sahipsiniz. Yeteneğinize hayranım, ruhunuza tapıyorum. Kız kardeşiniz olabilirim.

Bu meçhul ilk mektup da Madam de Hanska ile çevresindekilerin her tumturaklı deyişi yürekten alkışladıklarının her bir sözcükle ayrı ayrı hissedildiği bu ifade tarzında olmalıdır ve mektubun uzaktaki ateşli hayrandan geldiğini belirten o gizemli not bu ilk mektubu çok daha çekici kılmış bile olabilir. Çünkü ciddi hayranlık, gizem ve keyifle yazılmış bu *mixtum compositum* (biçimsel olarak farklı öğeler içeren), geçtiği bütün o dolambaçlı yollardan sonra, 26 Şubat 1832’de yayıncı Gosselin’in adresi üzerinden Balzac’a ulaştığında, amacına da ulaşmış olur: Mektup Balzac’ı şaşırtır, fetheder ve büyüler. Başka zaman olsa, kadın elinden çıkma meftune mektuplar onun için pek bir şey ifade etmezdi. Ancak bu türden mektuplar şimdiye dek hep daha yakın çevreden, Paris’ten ya da olsa olsa

taşradan gelmekteydi. Ukrayna'dan gelen bir mektup, o dönemin bir yazarı için, bugün Polinezya'dan gelecek bir mektuptan çok daha sıra dışı bir olaydır ve o zamanlar muazzam sayılan bu uzaklıkta Balzac, genç yaşta gelen şöhretinin gururla kanatlandığını hisseder. O güne dek hücresinin duvarlarıyla çepeçevreyken, yurtdışında da ilgi odağı olduğunun pek de öyle farkına varamamıştır, kaldı ki efsanevi Goethe'nin bile Weimar'da Eckermann ile *Tılsımlı Deri* üzerine tartıştığından da uzaktan yakından haberi yoktur. Bu coşkulu mektup, Balzac'ı, rakibi Napoléon'un mağlup olarak geri çekilmek zorunda kaldığı imparatorluklara bile eserleriyle sızdığının, idolünü geçmeye başladığının ve onunkinden çok daha dayanıklı bir dünya hükümdarlığı kurduğunun birdenbire bilincine vardırır. Hem sonra: Tıpkı Castries düşesinin mektubu gibi, bu mektupta da aristokrasinin kendisini mest eden etkisini sezinlemektedir: Mektubu yazan basit bir mürebbiye, alelade bir orta sınıf kızı olamazdı; Rusya'da sadece yüksek aristokrasiden olanlar bu kadar kusursuz bir Fransızcayla yazabilir ve sadece çok zengin aileler yüksek posta ücretlerinin söz konusu olduğu şu günlerde, çıkan her yeni yayını Paris'ten düzenli olarak getirtme lüksüne sahip olabilirdi. Balzac'ın her zaman daldan dala konmaya hazır hayal gücü, hemen ölçüsüzce çalışmaya başlar. Genç ve kesinlikle güzel bir kadın olmalıdır bu, soylu, hayır yüksek aristokrasiden geliyor olmalıdır! Bir saat sonra Balzac, bu "Yabancı Kadın"ın örneğin sadece bir kontes değil bir prenses olduğuna kesinlikle ikna olmuştur ve ilk sarhoşluğuyla hemen diğer arkadaşlarına bu *divine lettre de la princesse russe ou polonaise'*den (Rus-Polonyalı prensesin ilahî mektubu) haberdar ederek mektubu Zulma Carraud'ya ve muhtemelen başka birkaç kişiye daha gösterir.

Balzac'ın prenseslere hiçbir zaman yanıt borcu olmamıştır ve başka zaman olsa Balzac, hiç kuşkusuz ona hemen ilk coşkusuyla yanıt yazardı. Ancak daha sonraları,

> Sizin için ben 'Yabancı Kadın'ım ve yaşamım boyunca da öyle kalacağım. Benim kim olduğumu hiçbir zaman öğrenemeyeceksiniz,

diyerek teminatta bulunan "Yabancı Kadın" ne bir ad ne bir şifre, ne de bir adres vermiştir. Öyleyse ona nasıl teşekkür edecektir? Onunla nasıl ilişkide kalacak, uzaktaki hayranıyla nasıl ilişki kuracaktır? Bir roman yazarının olmazsa olmaz buluş yeteneğiyle Balzac hemen bir çıkış yolu bulur. *Scènes*

*de la vie privée'*nin genişletilmiş yeni baskısı dizgidedir ve yeni novellalarından biri olan *L'Expiation* (Barışma) henüz kimseye ithaf edilmemiştir. Böylece bunları matbaaya yollar, ithaf sayfasına söz konusu mektubun *diis ignotis* damgasını vurdurur ve altına 28 Şubat 1832 tarihini, yabancı kadının mektubunun eline geçtiği günün tarihini atar. Hayranı, hiç kuşkusuz kitapçısından edineceği bu yeni kitabı açtığında, bir yazarın seçkin bir "Yabancı Kadın"a ne denli incelikle ve mahremiyetle teşekkür edebileceğini ve soylu iltifatlara yine soylu bir şekilde karşılık verdiğini görecektir.

Ne yazık ki, ünlü olmadığı yıllardaki eski arkadaşı Madam de Berny arkadaşı olarak Balzac'ın düzeltilerini hâlâ okumaktadır ve elli altı yaşındaki bu eski arkadaş, koruyuculuğunu üstlendiği adamın yaşamındaki yeni "yabancı tanrılar"a, daha doğrusu tanrıçalara görünüşe bakılırsa pek de sevinmez. "Gizli duygularımın bu suskun işareti" onun isteği üzerine son basımdan önce yok edilmelidir; böylece "Yabancı Kadın" ile çevresindekiler, coşku dolu, gizemli mektuplarıyla Balzac'ın ölçüsüz hayal gücünü her türlü beklentinin ötesinde nasıl uyardıklarını öğrenemezler.

Ancak Wierzchownia'daki muzip mektup sahipleri asla bir yanıt beklememiştir. Gökyüzüne bir roket fırlatmışlardır: Gökyüzü rokete karşılık verecek midir? Bir hafta, iki hafta, belki de üç hafta boyunca can sıkıntılarının arasında Matmazel Borel'in güzel elyazısı ile Latince armalı bu meftune "Yabancı Kadın" mektubunun Mösyö de Balzac üzerinde nasıl bir etki bıraktığını hayal edip dururlar. Onu daha da meraklandırmak ve yazarlık kibrini uyarmak için daha nelerin bulunup eklenebileceğini düşünüp taşınırlar. Sonuçta "Yabancı Kadın" imzasıyla ikinci ve muhtemelen bir üçüncü mektup daha üretirler. Böylece birkaç akşam daha keyifle geçer. Vist ya da *l'hombre* oynayıp pasyans açmak yerine Madam de Hanska'nın evinde yeni ve neşeli bir oyun oynanmaktadır: Mösyö de Balzac'a hassas, romantik, heyecanlı ve coşkun dolu, gizemli mektuplar yazılır.

Eğlendirici bir oyundur bu, ama bir süre sonra sıkılmaya başlamak ya da fazlasıyla yüksek bir miktara banko demeye kışkırtılmak, oyunun özüne dairdir. O denli hüner, hile ve keyifle düzenlenmiş bu mektupları Mösyö de Balzac'ın alıp almadığı, oyunbazları giderek daha çok meraklandırmaya başlar. Mektupların onu kızdırıp kızdırmadığı ya da gururunu okşayıp

okşamadığı ve hatta sonunda bu “Yabancı Kadın”ın duygularına sahiden inanacak kadar faka basıp basmadığı, belki de bir numara sayesinde ortaya çıkarılabilir mi? Bunun dışında Madam de Hanska ilkbaharda eşiyle birlikte “Batı”ya seyahat etmeyi planlamaktadır. Belki de bu yazışmalar İsviçre’den daha kolay sürdürülebilecek ve hatta belki de sonunda ünlü yazarın kaleminden çıkma bir yanıt, tek satırlık olsun bir mektup almak mümkün olacaktır.

Merak insanı her zaman yaratıcı kılar ve böylece Madam de Hanska sırdaşlarıyla birlikte 7 Kasım’da bir “Yabancı Kadın” mektubu daha yazmaya karar verir (bu, günümüze ulaşan ilk mektuptur). Bol bol ateşli yürek taşkınlığından sonra burada, Balzac’ın “Yabancı Kadın” dan başka mektuplar almak, “ebedi hakikatin bu tanrısal parıltısıyla temasa geçmek” isteyip istemediği sorulur. Böylece tüm bu coşkulu, heyecan dolu ezici ifade tarzından sonra Madam de Hanska, Balzac’a hiç olmazsa mektubu alıp almadığını yazılı olarak onaylama önerisinde bulunur. Ancak ona ne adını ne de adresini bağışlama niyetinde olmadığından, o zamanlar henüz pek de yaygın olmayan gazeteye ilan verme yolunu önerir:

> Quotidienne’deki tek bir sözünüz mektubumu aldığınız ve size tereddüt etmeden yazabileceğim hususunda beni temin edecektir. Mesajınızı l’E’ye ... H. B. olarak imzalayınız.

8 Ocak 1833’te Paris *Quotidienne*’in 9 Aralık tarihli sayısı eline geçip de ilanlar bölümünde şu satırları gördüğünde Madam de Hanska’nın yüreği yerinden oynamış olmalıdır:

> Mösyö de B. kendisine gönderilen mektubu almıştır. Bunu bu gazete aracılığıyla ancak bugün onaylayabilecek durumdadır ve cevabını hangi adrese göndermesi gerektiğini bilemediğinden, son derece müteessirdir. l’E’ye ... H. de B.

Madam de Hanska yükselen nabzıyla birlikte ilk önce sevinç duymuş olsa gerektir. Balzac, büyük, ünlü Balzac ona yazmayı, mektubuna yanıt vermeyi istemektedir! Ancak hissettiği ikinci şey, yazarın kendisiyle arkadaşları tarafından abartılmış yapay duyguları gerçekten ciddiye almış olmasından dolayı utanç olmalıdır. Ona gerçekten de yazmaya devam

etmeli midir, eskisi gibi ona yazmaya hâlâ hakkı var mıdır? Durum birdenbire şaka olmaktan çıkmış, hassaslaşmaya başlamıştır. Çünkü her zaman onurunu ve konumunu titizlikle düşünen taşra soylusu kocası, eşinin yeğenleri ve mürebbiyeyle birlikte kalkıştığı bu şakadan ve masum bir şaka olarak birlikte uydurdukları bu "Yabancı Kadın"dan haberdar değildir. Hal böyleyken Balzac'la ciddi bir yazışmaya girmeyi deneyecek olsa, bunu ancak kocasının arkasından ve şimdiye dek ona yoldaşlık edenlerin bilgisi dışında yapabilecektir. O zaman da eşinin önünde bir komedi oynamak zorunda kalacak ve her gerçek komedide olduğu gibi gizli bir işbirlikçiye, kendisine yataklık edecek birine ihtiyaç duyacaktır.

Madam de Hanska kuşkusuz derin kaygılara kapılır. Doğrudan bir bağlantıyla kendini konumunun gerekleriyle ve dürüstlüğüyle bağdaşmayan bir maceraya atacağının farkındadır. Ancak öte yandan, yasak olanda nasıl da insanın içini gıcıklayan bir kışkırtıcılık vardır; ünlü yazardan onun kendi kaleminden çıkacak bir mektup beklemek, nasıl da ayartıcıdır! Kendini bir roman figürüymüşçesine kurgulamaksa nasıl da baştan çıkarıcıdır!

İlk bakışta Madam de Hanska tam olarak karar vermemiş gibi görünmektedir; oysa kadınsı bir sağduyuyla asıl kararını erteler. Gerçi Balzac'a hemen bir yanıt yazar, ama daha önceki mektuplarından farklı bir ifade tarzı kullanır. Coşkulu ve bulanık bir hayranlık, belirsiz deyişler değildir artık burada söz konusu olan, sadece o sıralarda seyahate çıkmaya niyetlendiğini ve Fransa'nın hayli yakınında bir yerde bulunacağını bildirir. Gerçi yazışmayı arzu ettiğini, ama her türlü rezaletten ve ifşadan kişisel olarak korunduğu takdirde onunla yazışabileceğini de sözlerine ekler.

> Sizden bir cevap almak isterim; ancak çok dikkatli davranmalıyım, henüz herhangi bir şekilde taahhüt altına girmeyi göze alamayacak kadar dolambaçlı yollar seçmek zorundayım. Yine de bu arada mektuplarım konusunda muallakta kalmak da istemem ve sizden ilk fırsatta bana engelle karşılaşmadan nasıl yazışabileceğimizi bildirmenizi rica ederim. Bunu yaparken, mektuplarınızın alıcısını açığa çıkarma teşebbüsünde bulunmayacağınıza dair sözünüze tamamen güveniyorum. Size yazdığım ve benden mektup aldığınız öğrenilirse mahvolurum.

İfade tarzı tamamıyla değişmiştir. Yazan bizzat Madam de Hanska'dır ve asıl karakteri hakkında ilk kez bir şeyler öğrenilmektedir: bir maceraya atılmayı göze aldığında bile, soğukkanlılıkla ve net bir şekilde düşünebilen kadın. Yanlış bir adım atsa bile, bunu başı gururla dimdik ve açık bir zihinle yapacaktır.

Böylece tam da Madam de Hanska'nın gururunun lehine olmak üzere yeni bir çelişki ortaya çıkar. Balzac'ın *Quotidienne*'de yanıt vermesinden sonra merak, kibir ve oyun arzusu, Madam de Hanska'ya kişisel bir yazışma başlatma ihtiyacını hissettirmiştir: Ancak Paris'ten gelecek bir mektup Wierzchownia'da kimse fark etmeden onun eline geçemeyecek kadar büyük bir olaydır. Postacı geldiğinde bütün bir ev heyecana kapılmakta, herkes bir diğerini aldığı postadan dolayı kıskanmaktadır. Yani kocası ve akrabaları görmeden bir mektubu ortadan kaldırmanın imkânı yoktur. Gizli bir yazışmayı göze aldığı takdirde, bu sırra üçüncü bir kişiyi daha dahil etmesi gerekmektedir. Madam de Hanska, kızının mürebbiyesinin kişiliğinde kayıtsız şartsız sadık, istemsizce itaat eden ve insana güven telkin eden bir hizmetkâra sahiptir. Kendisine teklifsizce Lirette dedikleri Henriette Borel, Neuchâtelli orta sınıf dindar bir aileden gelmektedir; yıllardır bu Ukrayna şatosuna çivilenmiştir. Üstelik karşısına hiç erkek çıkmamış olan, ailesinden, arkadaşlarından uzak, gurbette yaşayan bu geçkin kızın tüm duygularını Hanski ailesine yönlendirmesi çok doğaldır. Mektup komedisi başladığında sırdaşlar grubuna dahildir ve *plaisanterie* (şaka) olarak kaleme alınan ilk mektupların onun eliyle yazıldığı kesin gibidir. Madam de Hanska'nın, Balzac'tan yanıt alabilmek için mektuplarını diğer oyuncuların arkasından özel olarak kendisi yazmaya niyetlendiği bu durum karşısında, örtülü adres olarak ondan başka herkes daha fazla göze çarpacak gibi görünmektedir. Matmazel Henriette Borel'e Paris'ten gelen bir mektubun Honoré de Balzac'tan geldiğini kim bilebilirdi ki? Dindar, biraz da safça olan kızcağız, hiçbir artniyet sezinlemediği bu lütfuyla ne denli derin bir çöpçatanlığın içine çekildiğinin elbette farkında olmaksızın hiç kuşkusuz onay verecektir. Aslında kayıtsız şartsız suskun kalarak Madam de Hanska'ya gösterdiği sadakat ile Mösyö de Hanski'ye sadakatsizlik etmiş olur ve görevleri arasında ortaya çıkan ve o zamanlar henüz bilincinde olmadığı bu çatışma, sonraları Madam de Hanska ile

Balzac arasındaki ilişki “günahkâr” bir biçim almaya başlayınca, bu basit ve onurlu insanın vicdanını son derece rahatsız etmiş olmalıdır. Bir aldatmanın işbirlikçisi, bir zinanın çöpçatanı olduğunu, ona güvenerek hep dostça davranan Mösyö de Hanski’ye ihanet ettiğini, bütün bunları zavallı Henriette Borel sonraları hayatının en büyük suçu olarak görecektir. Madam de Hanska’ya karşı beslediği bazı olumsuz duygular oldukça erken bir dönemde bu içsel çelişkiden kaynaklanmış gibi görünmektedir ve özellikle de *Kuzen Bette*’te kendini ölümsüzleştiren Balzac’a duyduğu içten antipatiyi hiçbir zaman yenememiştir. Mösyö de Hanski’nin ölümüyle, Matmazel Borel’in suçluluk duygusu tam ifadesini patlayarak bulacaktır. Cenaze töreninden hemen sonra bu evde daha fazla kalamayacağını açıklar ve bir ölümcül günahın işbirlikçisi olma suçunun cezasını çekmek üzere bir manastıra kapanır.

Ne de olsa Henriette Borel’in işbirliğine hazır olması düzenli bir yazışmayı mümkün kılmaktadır. “Yabancı Kadın” şimdi Balzac’a örtülü bir adres bildirebilir; böylece oynadığı oyunun iç gıcıklayan kışkırtıcılığına kapılarak sabırsızca ve gittikçe daha da sabırsızlanarak ünlü yazarın kendisine yazıp yazmayacağını bilmeksizin, ondan bir yanıt bekler.

Hal böyleyken büyük yazardan sadece bir değil, birbiri ardı sıra iki mektup almanın, Madam de Hanska’yı ne denli şaşırttığı tahmin edilebilir. Mektuplardan biri (bizim bildiğimiz ve “Yabancı Kadın”la bize kadar ulaşan yazışmayı başlatan mektup), Wierzchownia’daki şatonun hanımefendisinin aynı anda hem mest etmiş hem de utandırmıştır.

> Sizden alma onurunu yaşadığım benzer mektuplara karşı arkadaşlarımın durmaksızın tetiklediği güvensizliğe rağmen,

diyen Balzac bu hilekârca coşkun mektupları tamamen ciddiye almıştır. “Güven duygusunun kendisini yenmesine” izin verir. Onu aptal yerine koyduğu için rahatsızlık duyması gereken kadına, mektubunun onda uyandırdığı hayranlığı o bildik taşkınlığıyla şöyle betimler:

> En tatlı düşlerimi süslüyordunuz!

Başka bir yerdeyse “Yabancı Kadın”ın abartılı ifade tarzını devralıp daha da abartarak şunları yazar:

> Mektubunuzun üzerimde bıraktığı etkiyi bilseydiniz, bir âşığın minnettarlığını, bir yüreğin inancını, bir anneyi oğluna bağlayan saf şefkati... genç bir adamın bir kadına duyduğu tüm saygıyı, uzun ve ateşli bir arkadaşlığın o şahane umutlarını hemencecik fark ederdiniz.

Bizim için Balzac’ın kaleminden çıkanların en kötü, en değersizlerinden olan ve ifade bakımından düşündürücü bir şekilde gençliğinde yazdığı ucuz romanları anımsatan bu gibi deyişler, kasvetli Ukrayna’daki anlaşılmamış bir kadın için elbette mest edici olmalıydı. Bu ne lütuf! Bu ne içtenlik! Bir novellasını karşılık olarak ona ithaf etmeyi istemek nasıl da şairane bir coşkunluk, nasıl bir yücegönüllülüktür! Madam de Hanska, ilk olarak, kendisine hiç sakınmaksızın güvenini armağan eden bir adama, üstelik de bu kadar ünlü bir adama aynı açıklıkla karşılık vermek istemiş olmalıdır. Ancak ne yazık ki ortada sevincini gölgeleyen sıkıntı verici bir durum vardır. Madam de Hanska’nın eline Honoré de Balzac’tan neredeyse aynı anda, belki biraz daha erken belki biraz daha geç (söz konusu mektup günümüze ulaşmadığından bilemiyoruz), yine aynı şekilde mektuplarına yanıt niteliğinde ikinci bir mektup daha geçer. Üstelik A mektubu, B mektubundan tamamıyla farklı bir elyazısına sahiptir. Öyleyse hangisi Balzac tarafından yazılmış ya da öbür mektubu kim yazmıştı? Yoksa mektuplardan hiçbiri Balzac tarafından yazılmamış mıydı? Onu sadece faka bastırmak istemesi olası mıydı ve kendininkiler gibi Balzac da şimdi ona şaka olsun diye, ikinci ve hatta üçüncü kişilere mektuplar mı yazdırıyordu? Bizzat aptal yerine koyduğu kişi tarafından şimdi kendisi mi aptal yerine konuyordu? Kendisiyle oyun mu oynuyordu, yoksa ciddi miydi? Madam de Hanska sürekli olarak iki mektubu birbiriyle karşılaştırır. Sonunda Balzac’a bir yanıt yazmaya karar verir ve ondan her ikisi de adını taşıyan mektupların elyazısı ve üslup bakımından tutarsızlığı konusunda açıklama yapmasını rica eder.

Balzac zor durumda kalmış olmalıdır. Sürekli kovalanmak, sürekli baskı altında çalışmak, Madam de Hanska’ya yazarken, kısa bir süre önce ona hitaben yazdırdığı mektubu unutmasına yol açmıştır. Balzac, kadın

hayranlarından gelen mektupların sayısı arttığından bu yana, bir yandan zaman kaybetmemek, diğer yandan da hayranlarını gücendirmemek için bir yöntem bulmuştu, kendi adını taşıyan bu mektupları güvenilir dostu Zulma Carraud'ya yanıtlatıyordu. Kıskançlık nedir bilmeyen ve sıkıcı taşra kafesinde bol bol zamana sahip olan Zulma Carraud için yabancı bayanlardan gelen mektup selini tasnif edip onlara dostu Balzac'ın üslubuyla karşılık vermek son derece eğlenceliydi. Görünüşe bakılırsa, *divine lettre de la princesse russe ou polonaise* (Rus-Polonyalı prensesin ilahi mektubu) da eline geçmiş ve o da görevi gereği mektubu alışageldiği tarzda yanıtlamıştı.

Balzac yaptığı *gaffe*'ın (gaf) hemen farkına varır; bir başkası olsa, ya inkâr yoluna sapar ya da dürüstçe doğruyu söylerdi. Buna karşılık Balzac hiçbir zaman inkâr yoluna sapmayacak, "Yabancı Kadın"a kendisi hakkındaki gerçeği hiçbir zaman söyleyemeyecek ya da sadece bir kısmını söyleyecek ve bütün mektuplaşmaları sonuna kadar, tıpkı başladığı gibi öyle ikiyüzlü kalacaktır. Balzac gibi bir roman yazarı için olasılık dışı şeyler hiçbir zaman ciddi bir engel teşkil etmemiştir. Böylece son derece pervasız ve mantıksal bir perendeyle, huzuru kaçan mektup arkadaşının kaygılarına son verir:

> Şüpheci bir biçimde iki farklı elyazımın nedenini açıklamamı istiyorsunuz; bu konuda pek becerikli olmama rağmen bir yılın günleri kadar çok elyazı biçimim var. Bu değişkenliğin kaynağı, her şeyi kurabilen ancak hâlâ saf kalabilen bir hayal gücüdür.[27]

Hayır, Balzac, sadece ona güvenmesi ve "bir şakanın söz konusu olduğu"na inanması için ısrar eder. Tam da insanı tahrik eden *Tuhaf Öyküler*'i kaleminden çıkaran bu adam, kendisini soğukkanlılıkla "geçmişte olduğu gibi ileride de kadınsı alçakgönüllülüğü, utangaçlığı ve açık sözlülüğünün kurbanı olacak zavallı bir çocuk"[28] olarak tanımlamaktadır. Bu "utangaç çocuk" –şimdiye dek Balzac'ta hiç fark edilmemiş bir özellik– şimdi "Yabancı Kadın"a "nahif" bir biçimde itiraflarda bulunmaktadır. Ona, *dünyada bugüne dek sadece tek bir kadını tanımış olan yüreğini açar.*

Hayli karışık olan bu itiraflar on, on iki, on altı sayfa boyunca akıp gider; üslubu üzerine, onu,

gerçekte bu dünya üzerindeki tek dinim olan kadınlardan

vazgeçirmeye zorlayan işi üzerine, yalnızlığı üzerine yazar, hafiften âşıkane bir ifade tarzını hissettiren temkinli kurnazlığıysa hayran olunasıdır.

> Sevdiğim bir hayal gibi sokulduğum siz, diye yazar “Yabancı Kadın”a. Siz, bir umut gibi tüm düşlerime giren siz... Görünüşü tam da belirsizliği ve tanımlanamaz oluşuyla özellikle çekicilik kazanan böylesine tatlı bir şahsiyetle yalnızlığını renklendirmenin, bir yazar için ne anlama geldiğini bilemezsiniz.

Böylece henüz eline toplam dört mektup bile geçmemişken, henüz adını bile bilmiyorken ve henüz onun tek bir resmini bile görmemişken, daha üçüncü mektubunda şunları itiraf eder:

> Ey (Yabancı Kadın), sizi seviyorum; boş ve mutsuz olan bir yaşamın ... doğal bir sonucu bu...[29] Bu macera birinin başına gelecekse, bu ancak ben olabilirdim.

Balzac’ın bu aceleci taşkın ifadelerinin bize ilk hissettirdiği şey, rahatsızlıktır. Tüm bu sözde duygulara abartılı, dürüst olmayan bir ifade hâkimdir. Geride duygulu romantiğin kötü tadını bırakmaktadır. Balzac’ın henüz içtenlikle hissetmediği bir coşkunluğa kendini zorla soktuğu şüphesini uyandırmaktadır. Madam de Hanska’nın mektuplarından geriye kalan tek örneğe bakılacak olursa –Balzac’ın ölümünden sonra, kendisinin ona yazdığı mektupları ihtiyaten yakmıştır– bu mektuplar, tapınmalar, duygulu ve sahte melankolilerden başka bir şey içermez. Ancak Madam de Hanska’nın erkek kardeşine yazdığı başka mektuplarda da seçkin bir kişiliği gösteren tek bir satıra rastlanmamaktadır. Ancak mektubundaki tek bir sözle, bizzat Balzac’ın, başka zaman söylenemez olanı gayriihtiyari açıklar:

> Kendime tutkular yaratmalıyım!

Balzac kendine bir aşk öyküsü yaratmayı istemektedir ve Castries düşesi onun ilk taslağını mahvettikten sonra, bu yeni, “Yabancı Kadın”la gelişigüzel bir şeyler yaşamayı dener. Bunu yaparken, içgüdüsel olarak

kendi döneminin tarzında hareket etmektedir. Romantisizmin dorukta olduğu yıllarda Parisli ve Avrupalı okur kitlesi, yazarlardan sadece heyecanlı romanlar yazmalarını değil, aynı zamanda önemli cemiyet çevrelerinde geçen bir aşk öyküsünün odak noktasında bizzat kahraman olarak bulunmalarını da bekler. Kalpleri kandırabilmek için bir yazarın olabildiğince aleni, büyük ve çok konuşulan bir ilişkisi olmalıdır. Byron'ın maceraları ve Kontes Guiccioli'yle olan ilişkisi, Liszt'in Madam d'Agoult'ü ve Musset ile Chopin'in George Sand'la olan ilişkileri, Alfieri'nin Kontes Albany ile beraber yaşaması, kamuoyuna en az eserleri kadar ilginç gelmiştir ve edebiyatçı yönünden çok toplumsal yönden hırslı olan Balzac da diğerlerinin gerisinde kalmak değil, aksine onlara üstün gelmek istemektedir. Saygın bir hanımla ilişkiye girme düşüncesi, onu tüm yaşamı boyunca büyülemiştir. İşte Balzac bu yabancı *princesse russe ou polonaise*'e (Rus-Polonyalı Prenses) kibarca teşekkür etmek yerine onu hemen ateşli itiraflar ve örtülü inceliklere boğuyorsa, bu hiçbir şekilde onun öne sürdüğü gibi *naïvement* (nahif) bir biçimde değil, aksine kendine bir yaşamöyküsü kurma, bir tutku yaratma *(créer)* yolundaki sabit bir iradeyle gerçekleşmiştir ve Balzac'ın duyguları her zaman iradesine itaatkârca tabi olmuştur. İrade Balzac'ta hep birincil olandır, diğer bütün güçlere hâkim olan ve onları zapteden asıl güçtür.

Balzac'ın "Yabancı Kadın"a yazdığı mektuplar ancak şöyle anlaşılabilir: Balzac'ın öyle olmasını umut ettiği gibi, bu kez esinden değil yaşanmışlıklardan ortaya çıkacak bir öykünün giriş bölümüdür bu mektuplar; ana karakterlerden biri, biçim ve siluetini ancak ilerleyen bölümlerde kazanacak olan ve şimdilik sadece uzaklığının ve yüksek mevkiinin gizemi dolayımıyla heyecan yaratan "Yabancı Kadın"dır. Romanıyla aynı adı taşıyan *Béatrix*[30] gibi, o da başkentten çok ırakta, uzak bir şatoda yaşamaktadır, anlaşılmamıştır, kurtarıcısı Theseus'u bekleyen Ariadne gibidir. Balzac kendi geleceğinin öyküsünde büyük aşk rolünü vereceği bu kadının karşısına âşık rolünde kendi beninin bir transpozisyonunu, gerçek Balzac'ı değil, "saf aşka boş yere özlem duyan ve yaşamın şimdiye dek dar ve karanlık yolu üzerine acımasızca sadece dikenler yerleştirdiği romantik bir genci" koyar.

Balzac'ın "Yabancı Kadın" için düzenlediği kendi portresi adım adım izlenebilir. Balzac büyük şehirde tek başına yaşamaktadır. Şu kocaman

dünyada en içten düşüncelerini paylaşabileceği kimsesi yoktur. Tüm tutkuları hüsranla sonuçlanmış, hayallerinden hiçbiri gerçekleşmemiştir. Lütufkâr yüreğini kimse takdir edememiştir:

> Bütün kötü dedikoduların malzemesiyim; hakkımda ne gibi fenalıkların, iftiraların ve saçma sapan suçlamaların yayıldığını tahmin bile edemezsiniz.

Hiç kimse, Paris ve dünyadaki hiç kimse onu tam olarak anlayamamaktadır.

> Kesin olan bir şey varsa, o da şudur: yaşamımdaki yalnızlık, sürekli büyüyen işim ve kederim.

Tıpkı *Empedokles*'in kendisini, *sonunda şöhreti yakaladığı kraterin içine atışı* gibi Balzac da kendini umutsuzlukla çalışmanın içine atmıştır.

Bu "zavallı sanatçı" parayı, şöhreti hor görmektedir, Parsifal'ın "Kutsal Kâse" için duyduğu özlem gibi sadece tek bir şeyin özlemini, aşkın özlemini çekmektedir:

> Hep hüsranla sonuçlanan tek ıstırabım kadındır... Kadınları gözlemledim, onları araştırdım, onları tanımayı ve şefkatle sevmeyi öğrendim. Ancak payıma düşen bütün ödül, büyük ve soylu yüreklerin beni hep uzaktan anlamaları oldu. Yazılarımda arzularımı, düşlerimi kaleme almak zorunda kaldım.

Hiç kimse "yüreğimde yaşayan, arzuladığım ve hep yanlış anlaşılan sevgi"yi istemiyor. Peki neden bu yanlış anlamalar? "Kuşkusuz çok güçlü sevdiğimden."

> En büyük kurbanları vermeye hazırdım; gözüme bir peri gibi görünen genç bir kadınla yaşayacağım bir günlük mutluluğun bana bir yıl boyunca yettiğini hayal edecek kadar ileri gittim. Üstelik bundan hoşnut olur ve sadık kalırdım. Ancak öylece duruyor, gittikçe yaşlanıyorum, artık otuz beş yaşına geldim, kendimi gittikçe

daha zahmetli işlerde tüketiyorum, en iyi yıllarımı bu uğurda harcamış durumdayım ve gerçekte hiçbir şey elde edemedim.

Balzac öyküsünün gelişimine ivme kazandırmak için, duygularının dehşet verici devingenliğiyle, bir bohem ya da Kazanova'ya karşı pek de anlayışlı olmayan ve bir sanatçıdan hiç kuşkusuz "saflık" ve "inançlılık" talep eden bu coşkulu ve muhtemelen biraz da dindar prensesin düşünce alanına müdahale eder. Yani aşk talebi biraz melankoli ile boyanmalı, coşkuya gerçek romantik ifadeyi verebilmek için biraz yaşam umutsuzluğu taşıyan Lord Byron makyajı yapılmalıdır. Ancak temiz yürekliliğini, saflığını, güvenilirliğini, yalnızlığını, terk edilmişliğini dokunaklı bir şekilde ortaya döktüğü bu prelüdlerden sonra Balzac, hızlı bir kreşendoyla saldırıya geçer. Bir teknisyen olarak Balzac, bir öykünün, eğer heyecanlı olacaksa, daha ilk bölümde atağa kalkması gerektiğini bilmektedir. İlk mektupta Yabancı Kadın sadece "tatlı düşleri süslemekteydi", on dört gün sonra yazdığı ikinci mektupta onu "tıpkı bir hayal gibi okşamaktadır", henüz üç hafta bile geçmemişken yazdığı üçüncü mektuptaysa "ey (Yabancı Kadın), sizi seviyorum" nağmeleri dökülür, dördüncü mektupta onu "görmeden de en içten şekilde sevmektedir" ve onun, tam da hep hayallerini süsleyegelen o ideal olduğundan kuşkusu yoktur.

Size, uzun zamandır beklediğim kadına nasıl bir tutkuyla yöneldiğimi, kendimi size nasıl adadığımı bir bilseydiniz!

Sonra yine iki mektup daha; "Yabancı Kadın" daha şimdiden (Madam de Berny ile Zulma Carraud'ya ne büyük bir ihanet!) "ilk teselli bulduğu" yürek olmuştur. Daha şimdiden ona "değerli ve saf aşkım", "hazinem" ve "taptığım meleğim" diye hitap etmektedir. Onun tek bir resmini görmeksizin, yaşını ve adını bile bilmeksizin, daha şimdiden onun biriciği, kaderinin efendisi ve hükümdarı olmuştur.

Siz isterseniz eğer, yarın kalemimi kırarım ve gelecekte başka hiçbir kadın benim sesimi duymaz. Sadece "Dilecta" için hoşgörü göstermenizi rica ederim; o benim için bir anne gibidir. Zaten 58 yaşındadır ve siz, o kadar genç olan siz, onu kıskanmazsınız herhalde! Ah, tüm heyecanlarımı alın ve kabul edin ve duygularımı

bir hazine gibi koruyun! Düşlerim emrinize amadedir; özlemimi gerçekleştirin!

O, bir tek o aşkın mucizesini ona hissettirebilmiştir; o artık *aşktan kuşku duymaya başlamış olan birinin boş yüreğini doldurmayı başaran ilk kişidir.*

Onun hakkında bildiği tek şey olan adını öğrenir öğrenmez, ona – yazmanın sözcüksel anlamıyla– sonsuza kadar yazılır.

Sadece siz beni mutlu edebilirsiniz. Eva, önünüzde diz çöküyorum, hayatım, kalbim size aittir. Beni tek vuruşta öldürün, ama acı çektirmeyin! Ruhumun tüm gücüyle sizi seviyorum, bu güzel umutları kırmayın!

Sadece bize sahte gelmeyen, aynı zamanda mantıklı, normal bir kadının da sırf küçümsemekle yetineceği bu aşırı abartılı esrimelerin nedeni sorulabilir. Bunu yanıtlamayı deneyebiliriz sadece: Balzac romantik bir roman hazırlamaktadır ve gerçekçi olmadığı –*Béatrix*'te, *Séraphîta*'da– zamanlarda Balzac hep duyguların bu sahte esrikliğine kapılır. Olasılıkları en uç noktasına kadar götürme yolundaki sanatsal arzusu, gerçekliğe de sirayet eder. Üstelik "Yabancı Kadın"ı mevki bakımından bir prenses ve karakter bakımından acı çeken yüce bir kadın olarak nasıl tasarladıysa, ikili tınıyı daha armonik, zıt figürlerin birliğini daha beğenilir kılmak için, kendi kompozisyonunu da saf, yalnız, dünya tarafından itilmiş sanatçının ideal imgesiyle biçimlendirir. Daha yakından bakıldığında, bu esrarengiz prensesle şahsen karşılaşma olasılığı arttıkça, ince aşk nağmeleriyle bezeli bu fonun gittikçe daha da renkli ve ateşli bir hal aldığı gözden kaçmaz. Ve gerçekte, Balzac'ın içinde yatan deneyimli psikolog, kadın ruhunun bu profesyonel ve anlı şanlı uzmanı doğru hesaplar yapmıştır. Cömert itirafları ve taşkınlıkları sayesinde, kendisine bu kadar tutkulu mektuplar yazan erkeğin kişiliği konusunda gerçekten de "Yabancı Kadın"ın merakını uyandırmayı başarmıştır. Madam de Hanska yazdığı ilk uzun mektuplarda onun için sonsuza kadar "yabancı", uzak, ulaşılmaz, isimsiz bir yıldız olarak kalacağını vakur bir edayla bildirmiştir. Oysa kısa bir süre sonra merak rüzgârları anonimliğin peçesini dalgalandırmaya başlar ve karısı Mösyö de Hanski'ye aniden Ukrayna'daki şatoyu bırakıp kendisiyle birlikte

birkaç ay ya da yıllığına seyahate çıkması için ısrar ettiğinde, Balzac da kız kardeşine yazdığı bir mektupta, başka zaman kendisinde pek rastlanmayan uzun dillilikle, bu durumla alay eder:

> Sadece yüz elli mil yol alması gereken bir âşığa lütufta bulunmak için bir kocaya oyun etmek ve onu Ukrayna'dan altı yüz mil yol almak zorunda bırakmak ne kadar kibar bir davranış, değil mi, canavar?

1833 yılının başında Rus hükümranlık geleneklerine göre koca bir kafile Wierzchownia'dan hareket eder. Hizmetkârlar ve muazzam bir yükle birlikte ile kendi ekipajında seyahat etmektedir; görünüşte sadece Madam de Hanska'nın kızı Anna'ya bakmak, gerçekteyse gizli posta trafiğine eskisi gibi aracılık edebilmek için vazgeçilmez Lirette de eşlikçi olarak onlarla birliktedir.

İlk durak Viyana'dır, besbelli gençlik yıllarını burada geçirmiş olan ve soylu Viyana çevresinde birçok arkadaşı bulunan Mösyö de Hanski'nin isteğidir bu. Ancak yazı geçirecekleri yer olarak Neuchâtel'in seçiminde hiç kuşkusuz Madam de Hanska belirleyici olmuştur. Burası, gerçekten de "Yabancı Kadın"la tanışma niyetinde olması muhtemel Balzac'ın öyle çok da fazla yol almasını gerektirmeyecek kadar Fransız sınırına yakındır. Hiç kuşkusuz Neuchâtel, hiçbir şeyden haberi olmayan Mösyö de Hanski'ye, namuslu Lirette'in burada oturan ailesinin, yıllardır kendilerinden uzakta bulunan sadık kızlarıyla hasret gidermek istediği gerekçesiyle salık verilmiş olmalıdır. Yücegönüllü ve fazla merak sahibi olmayan soylu adam bu duruma rıza göstermiş ve kafile temmuzda Neuchâtel'e vardığında, birkaç aylığına Villa André'yi kiralamıştı.

Balzac Neuchâtel'den, günümüze kadar ulaşmayan bir dizi mektupla, kocanın haberi olmadan gizli bir buluşmanın en az dikkat çekecek şekilde nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda talimatlar almış olmalıdır. Kendisine, daha ayrıntılı talimatlar alacağı, Villa André yakınındaki Hôtel du Faubourg'a yerleşmesi bildirilir. Balzac heyecanlanmıştır. Yapmış olduğu romantik girişten sonra, düşlediği öykünün son bölümünü şimdi artık hayatın kendisi için yazmasını, birbirleri için yaratılmış iki ruhun ilk bedensel karşılaşmasını bekleyecek sabrı bile yoktur. Hâlâ kendisinden uzak olan mektup arkadaşına derhal yalvarmaya başlar:

Ah, yabancı sevgilim, bana itimatsızlık etmeyin, benim hakkımda kötü düşünmeyin, sizin sandığınızdan çok daha havai bir çocuğum, ama aynı zamanda da bir çocuk kadar temizim ve bir çocuk gibi seviyorum!

Şüphe uyandırmamak için, başka bir ad altında, Mösyö ya da Marki d'Entragues olarak yola çıkmaya hazır olduğunu açıklar. Sonraları ekimde bir ay boyunca (henüz hiç tanımadığı) "taptığı meleği" ile birlikte olabilmek için, ilk başta sadece birkaç günlüğüne Neuchâtel'e gelmesine ortaklaşa karar verilir. Ne var ki bunun öncesinde Balzac'ın bir oyun daha oynaması gerekmektedir: Seyahatinin gerçek nedeni konusunda arkadaşlarını yanıltmalıdır. Ne Zulma Carraud ne de onu hâlâ kıskanan Madam de Berny, İsviçre'ye bu ani kaçışın gerçek nedenini bilmelidir. Ancak doğuştan usta ve tecrübeli bir roman yazarı olarak Balzac gerekçeler bulma konusunda öyle uzun uzadıya ıkınıp sıkınmaz. Arkadaşlarına karşı, bir sonraki eserinin baskısı için özel bir kâğıt türünü alma amacıyla Besançon'a gitmesi gerekiyormuş gibi davranır. Ardından kendini bir posta arabasına atar ve o her zamanki çılgınca, abartılı telaşıyla, sürekli at değiştirerek Neuchâtel'e seyahat eder. Yolda sarsılarak geçirdiği dört geceden sonra 25 Eylül'de oraya o denli yorgun varır ki, önce yanlışlıkla başka bir otelde oda tutar. Kalmasını kararlaştırdıkları Hôtel du Faubourg'da, özlemle beklediği ve onu ertesi gün 26 Eylül'de "taptığı meleği"yle karşılaşmak üzere saat bir ile dört arasında gezinti yerinde bulunmaya davet eden mektubu bulur. Geldiğini bildirmek ve ona yakarabilmek üzere ancak bir pusula yazabilecek kadar gücü kalmıştır.

Tanrı aşkına: Bana gerçek adınızı söyleyin!

Çünkü o saate kadar sonsuza kadar ebediyen seveceğine ant içtiği kadının ne simasını tanımakta ne de adını bilmektedir.

Balzac'ın özgür hayal gücüyle yarattığı aşk öyküsünü okuyanların kalbi işte bu noktada heyecanla çarpsa gerektir: Büyük an yaklaşmaktadır; saf ruhların buluşması. Nihayet o yüce "Yabancı Kadın", rüyalarının prensesi kendini dünyevi bir görüntünün içinde gösterecek, bakışları güzelliğiyle dünyaca ünlü bu mesire yerinde birbirini arayacak ve bulacaktı. Neler olacaktı? Yazar sonunda, ideal bir varlık, yüksek soylu bir kadın

yerine önemsiz, gösterişsiz bir varlıkla karşılaşmaktan ötürü hayal kırıklığına mı uğrayacaktı? Yoksa yarı ateşli yarı melankolik bakışlarıyla duygulu, ince, solgun bir yazar, anlaşılmamış kadınların yazarı Mösyö de Balzac yerine Tourainli bir şarap tüccarını ya da kelle kulak yerinde küçük bir emekliyi andıran kırmızı yanaklı, tıknaz beyefendi kendisine doğru seğirttiğinde, hayal kırıklığına uğrayan "Yabancı Kadın" mı olacaktı? Birbirlerinden kaçacaklar mıydı, yoksa birbirlerini anlayacaklar mıydı? Birbirlerini ilk fark edişleri, ilk sözleri ne olacaktı?

Ne yazık ki Balzac'ın yaşamöyküsündeki bu önemli sahne bize aktarılmaz. Bu konuda birkaç efsane mevcuttur, bunlardan birine göre Balzac, Madam de Hanska'yı daha önce Villa André'nin penceresinde görmüş ve keramet sahibi hayaline benzerliğinden dolayı büyülenmiştir; bir diğerine göre, kadın onu resimlerinden hemen tanımış ve ona doğru seğirtmiştir; bir üçüncüsüne göreyse, bu taşralı yazarın kaba görüntüsü karşısında duyduğu hayal kırıklığının ilk şokunu gizleyememiştir. Ancak bunların hepsi sonradan uydurulmuş keyfî eklemelerdir; kesin olan bir şey varsa, o da sadece, bu ilk gizli buluşmada Madam de Hanska'nın hiçbir şeyden haberi olmayan eşine Balzac'ı göze çarpmayacak bir şekilde, sosyeteden bir tanıdık olarak takdim edecek kadar zekice bir taktik uygulamış olması gerektiğidir. Ne olursa olsun, Balzac daha aynı günün akşamında de Hanski ailesine kusursuz bir şekilde takdim edilmiş ve "taptığı meleği"ne yönelttiği teorik aşk ilanlarını pratiğe geçirmek yerine Mösyö de Hanski ve eşinin onlarla birlikte gelmiş olan yeğeniyle sohbet etmekle yetinmek zorunda kalmıştır.

Fazla konuşmaktan hoşlanmayan, kalender biri olarak Mösyö de Hanski, edebî ve toplumsal çalışmalara büyük saygı duyan bir adamdır. Böyle ünlü bir yazarla tanışmış olmaktan dolayı son derece mutludur ve onun taşkın, parlak, yaratıcı sohbetiyle büyülenmiştir. Kendileriyle birlikte olmak üzere, Mösyö Balzac'ı sonraki günlerde de davet eder. Kıskançlık doğal olarak aklının ucundan bile geçmemektedir; orta sınıftan gelen bu cüsse ve tıknazlıktaki bir adamın, onu daha önce hiç görmemiş ve doğuştan bir Kontes Rzewuska olan kendi karısına gizliden gizliye ateşli aşk mektupları yazdığını zaten nasıl tahmin edebilirdi ki? Aksine Balzac'ı en içten şekilde karşılar, villasına davet eder, birlikte gezintiye çıkarlar. Balzac için son derece eziyetli bir karşılama ve içtenliktir bu; çünkü posta arabasıyla dört gün dört gece boyunca Hanski ailesine edebî anekdotlar

anlatmak için değil, “Yabancı Kadın”ı, “kutup yıldızı”nı gökyüzünden indirip kollarına almak için seyahat etmiştir.

Madam de Hanska bütün bu süre boyunca denetimden sadece iki ya da üç kez, o da ancak bir saat kadar kısa bir süre için kaçabilmiştir.

> Ah, kahrolası kocası beş gündür bir saniye bile bizi yalnız bırakmadı. Karısının eteğine, benim de yeleğime tutunuyor,[31]

diye yazar Balzac kız kardeşine öfkeyle. Üstelik hiç kuşkusuz dindar bakire Henriette Borel de aralarına bir perde çekmiş olmalıdır. Mesire yerinin gölgelerinde ya da göl kıyısının gizli bir köşesinde sadece çok kısa sürelerde baş başa kalabilmişlerdir. Ancak kendi adına bir sürpriz yaşayan – Hoşuna gitmeyeceğimden korkuyordum!– Balzac, hararetli belagati sayesinde ileri karakol savaşında küçük bir zafer kazanır. Ukraynalı yalnızlığında bu türden ateşli bir varlığa hiç rastlamamış olan ve bir yazarın hassas kalbinin zulümle kırılamayacağına ilişkin romantik bir özrü bulunan Madam de Hanska, Balzac’ın aşk ilanlarına sabırla katlanır ve hatta büyük bir meşe ağacının gölgesinde kendisinden bir öpücük çalmasına bile izin verir; bu öpücük Balzac gibi pek de iyimser olmayan bir adamın bile kısa süreli tanışıklıkta, böyle çabucak kazanılabilmiş birinin başka fırsatlarda ona daha fazlasını, her şeyini verebileceği umuduna kapılmasına yol açan geçici bir bağıştır.

Balzac Madam de Hanska’ya tutulmuş, Paris’e geri döner. Üstelik dört gün ve geceyi at arabasının *imperial*’ inde (arabanın üst kısmında), kendisi gibi fazlasıyla tombul İsviçrelilerin arasında uykusuz geçirmek zorunda kalmasına rağmen, duyduğu heyecan beyninde ve kanında atmaya devam etmektedir. Ancak bu küçük rahatsızlıkların, sezgilerinin, şairane havanın ve enerjisinin sağladığı zafer karşısında ne önemi vardır? Beklentilerinin hepsi karşılanmıştır! “Yabancı Kadın”, bir öykü gibi tasarladığı yaşamına kahraman olarak daha iyisini kendisinin bile yaratamayacağı kadar mükemmel bir şekilde uygundur. Bir kere, daha önce yaşadığı aşk ilişkilerindeki kadınlar gibi henüz ruhani yasalara uygun davranacağı bir yaşta değildir ve kendi abartılarına karşı misilleme yaptığı üzere yirmi yedi yaşında olmasa bile, otuz iki yaşından da büyük değildir ve gösterişli, zarif,

şehvetli bir görüntüye sahiptir, İtalyanların diyeceği gibi, *un bel pezzo di carne*'dir (bir parça güzel beden). Balzac'ın onu bir *chef-d'œvre de beauté* (güzellik başyapıtı) olarak övmesi, profesyonel bir abartıcı söz konusu olduğundan, pek de öyle tuhaf gelmemelidir. Viyanalı başarılı minyatürcü Daffinger'in çizdiği bir resim, onun övdüğü meziyetleri desteklemektedir:

> Dünyanın en güzel siyah saçları, nefis kahverengi gölgelemelerle bezenmiş enfes bir cilt, küçük bir aşk eli; baygın bakışlı gözler; iyice açıldığında şehvetperest bir parlaklığı ele verirler.

Ancak Daffinger'in kuşkusuz biraz da olduğundan güzel görünen resmi, gıdıyı iki kat uzatan, kolları fazlasıyla kalınlaştıran ve bedeni orantısal olarak biraz bodur gösteren düşündürücü bir dolgunluk eğilimini de belli eder. Küçük ve koyu gözler, enikonu miyop olan birinin bulanık bakışlarına sahiptir. Çehre net ve belirgin değildir; aksine tıpkı sahibesinin karakteri gibi, muammalar ve gizliliklerle doludur. Ancak Balzac'ı bu kadar mest eden, sadece bu fiziksel görüntü değildir. Hep sosyetik bir kadınla yaşayabileceği bir aşk macerasını hayal eden bu adam, onda gerçekten bir *grande dame*, kültürlü, okumuş, dil bilen, zeki ve –erkek kardeşine yazdığı mektuplardan anlaşıldığı üzere– Balzac'ın içindeki soylu olmayan o adama kuvvetle tesir eden göz kamaştırıcı edaya sahip bir kadın bulmuştur. Hem sonra –başka bir esrime nedeni– Polonya'nın en seçkin soylu ailelerinin birinden gelmektedir ve uzaktan akrabası olan büyük teyzelerinden biri Anna Leczinska, Fransa kraliçelerinden biridir. Yani bir çiftçinin torunu olan kendisinin çalınmış bir öpücük verebildiği o dudaklar, bu akrabalığın sayesinde bugün Fransa kralına *mon cousin* (kuzenim) diye hitap etme hakkına sahiptir; en azından Balzac böyle hayal etmektedir. Ne büyük bir çıkış! İlk önce sadece sıradan bir makam soylusu olan Madam de Berny, sonra, az kalsın, biraz da henüz yetkinleşmemiş ordu soyluluğuna sahip Madam de Abrantès, sonra, yine az kalsın, gerçek bir Faubourg Saint-Germain düşesi olan Castries düşesi ve şimdi de bir kraliçenin canlı yeğeni! Ancak mucize bu kadarla da kalmaz. Gerçi Mösyö de Hanski, Balzac'ın alelacele hayal ettiği gibi, bir kont ya da prens değildir. Ama Balzac'ın gözünde en büyük avantajlardan birine sahiptir: Servetinin haddi hesabı yoktur. Milyonlara sahiptir ve değerli Rus devlet evrakında, tarlalarda, ormanlarda, mülklerde yatan, Balzac'ın ise ancak tutkuyla hayal gücünü

kullanarak romanlarında yaratabildiği bu milyonlara günün birinde karısı – hayır, dul eşi– sahip olacaktır. Üstelik toplu Madam de Hanska'da meziyet üstüne meziyet keşfettiği gibi, Balzac şimdi de bu soylu adamda bir dizi önemli ve sempatik özellik bulmaktadır: İlkin, eşinden yirmi ya da yirmi beş yaş büyüktür, ikincisi eşi tarafından pek de sevilmemektedir, üçüncüsü sağlığı yerinde değildir ve büyük ihtimalle karısı, arzuladığı ve daha şimdiden kısmen kalbini kazandığı kadın, bütün o milyonları ve bağlantılarıyla birlikte kısa bir süre sonra kendisinin olabilecektir. Balzac gibi Lesdignières Sokağı'ndaki yoksulluk günlerinden bu yana "tek bir hamlede" yaşamını düzene sokmanın, açlık ve sürek avını, hizmet ve küçümsemeyi servete, lükse, savurganlığa, yaşamdan alınan hazza ve özgür, sanatsal yaratıcılığa dönüştürmenin hayalini kuran birini, bütün bu olanaklara bir kadınla yaşanacak fantastik bir maceranın ve üstelik kendisini fiziksel olarak çeken ve hayal kırıklığına uğratmadığı bir kadının sayesinde kavuşacak olma düşüncesinin büyülemiş olması gerektiği anlaşılır bir şeydir. Bu andan itibaren tüm enerjisini, Balzac'a özgü o biricik benzersiz irade gücünü ve aynı şekilde Balzac'a özgü benzersiz inadını ve sabrını bu kadını fethetmek için kullanacaktır. Artık bir zamanlar "şimdi ve her zaman için" seçilmiş olan Madam de Berny, Dilecta, gölgelere karışabilirdi. Şimdi sadece "kutup yıldızı", yaşamının üzerinde duracaktı:

> Sevdiğim, dünyada benim için var olan tek kadın!

26. 1830 Nisanı'nda altı öykü olarak yayınlanan "Özel Yaşamdan Sahneler", "XIX. Yüzyılda Töre İncelemeleri"nin bir bölümünü oluşturur. (Ç.N.)

27. Balzac'ın Madam de Hanska'ya yazdığı bu mektup için bkz. Victor Sawdon Prittchet, "*Yabancı Kadın: Madam Hanska*", çev. Ahu Latifoğlu; Mehmet Rifat, Honoré de Balzac, *Romancının Evreninden Sahneler*, Kaf Yayıncılık, 1999, s. 145-166. (Ç.N.)

28. M. Rifat, *Honoré de Balzac*, Kaf Yayıncılık, s. 149-150. (Ç.N.)

29. Bu üçüncü mektup da kısmen Türkçe'ye çevrilmiştir. (Ç.N.)

30. Béatrix, Balzac'ın 1839'da önce tefrika halinde *Le Siècle*'de yayımladığı bir romandır. Sonradan *Özel Yaşamdan Sahneler*'e eklenmiştir. (Ç.N.)

31. M. Rifat, *Honoré de Balzac: Romancının Evreninden Sahneler*, Kaf Yayıncılık, s. 145-146 . (Ç.N.)

12

Cenevre

Neuchâtel’e yapılan gezi stratejik anlamda bir keşiftir. Balzac bir mıntıkayı kolaçan etmiş ve kesin bir saldırı için bütünüyle uygun bir konumda bulunduğunu saptamıştır. Kaleyi hücum için elverişli hale getirebilmek ve kapitülasyona zorlamak için uzun vadeli planlar yapan taktik adamı Balzac’ın, şimdi, cephane almak üzere bir kez daha Paris’e dönmesi gerekmektedir. Sonraki ya da ondan sonraki aylarda sevgilisi olarak bu şımartılmış kadına kur yapabilmek, milyoner ailenin sofra arkadaşı ve onlarla aşık atabilecek biri olarak kendini sunmak istiyorsa, eliaçık davranmalı, doğru düzgün bir otelde kalmalı ve iyi bir görünüm sergilemelidir çünkü. Balzac şimdi nasıl bir kumar oynadığının farkındadır, Madam de Hanska ile yaşayabileceği, bu denli umut bağlayarak başladığı bu yaşam ve aşk öyküsünün maddi ve sosyal anlamda ne denli kazançlı olabileceğini bilmektedir. Böylece kendince zaten hiç kimseyle karşılaştırılamaz olan enerjisini ikiye katlarken, şu sözlerinde hiç de abartılı değildir:

> Buradaki arkadaşlarımdan bazıları şu günlerde harcadığım ele avuca sığmayan enerjime şaşıyorlar.

Alışıldığı üzere borçlardan ve sorumluluklardan yakasını kurtaramayan bu adam, nihayet maddi olarak yeniden biraz olsun rahatlamayı becerir. *Scènes de la vie province* ve *Scènes de la vie parisienne* ile birlikte *Scènes de la vie privée*’nin yeni baskısını içerecek olan *Études de mœurs au 19ème*

*siècle'*in on iki cildi için kendisine 27.000 frank ödeyen bir yayıncı, daha doğrusu bir kadın yayıncı olan dul Madam Bechet'yi bulmuştur. Büyük bir kısmı henüz tamamlanmamış olan bir işin peşinen satışıdır bu; ancak yine de o zamanki ilişkilere göre parlak bir sözleşmedir.

> İşte sonunda bizim çekememezlik, kıskançlık, budalalık dünyamızda büyük yankı yapacak ve benim gölgemde yürümek isteme cüretini gösterenlerin sarı safrasını daha da sarartacak bir anlaşmayı imzalamak üzereyim.[32]

Böylece Balzac en azından en acil borçlarını kapatacak duruma gelir – elbette annesi ile Madam de Berny' den aldıkları değildir bunlar. Aceleci sevinç nidalarının ardından on dört gün sonra yine,

> Perşembe günü 5.000 frank ödemem gerek ve hilafsız, tek bir kuruşum bile yok...

diye bildirmek zorunda kalsa da,

> alışmış olduğum bu küçük çarpışmalar,

artık onu rahatsız etmemektedir. Çalışarak iki üç ay içinde ne kadar kazanabileceğinin farkındadır. Cenevre'de geçireceği günlerin, geleceğini ve belki de tüm yaşamını belirleyebileceğini bilmektedir:

> Çalışmak, gece gündüz çalışmak! Cenevre'deki on dört günlük mutluluğu hak etmeliyim; bunlar alnımın iç yüzüne kazınmışçasına önümde duran sözlerdir. Bana, daha önce yaşamımda hiç olmadığı kadar cesaret verdiler.

Balzac bu kez abartmamaktadır. Tüm yaşamı boyunca, sadece tek bir ücret, anlık bir kurtuluş için değil de yüreğindeki en içten arzu olan nihai güvence için çalıştığı yolundaki bu önsezinin heyecanıyla olduğundan daha yoğun ve daha iyi nadiren çalışmıştı. Eseri hakkında söylediği şu sözler bunu doğrulamaktadır:

> Sanırım bu düşünceyle birlikte kanım yüreğime sıçrıyor, düşünceler beynimi zorluyor; tüm varlığım yükseliyormuş gibi hissediyorum. Ve bu arzuyla dolu olarak kuşkusuz en güzel şeyleri yaratacağım.

Bu aylarda Balzac kendisini sadece dışsal, salt nicel anlamda değil aynı zamanda sanatsal, ahlaksal anlamda da aşmaya çalışır. Madam de Hanska ile yaptığı konuşmalardan ve onun mektuplarından onda *Physiologie du Mariage* gibi "hafifmeşrep" eserlerine karşı belirli bir hoşnutsuzluk sezmiştir; aslında Madam de Hanska'nın, kendini ona karşı saf ve romantik âşık olarak sunan bu adamı henüz yayımlanmış *Tuhaf Öyküler*'e göre değerlendirebileceğini düşünmek bile tuhaftır. Balzac daha büyük ve soylu duygulara sahip olduğunu ve insani, hatta dinî düşüncelerle dolu olduğunu ispat etmeyi istemektedir. *Köy Hekimi,* ciddi, şimdiye dek edindiği okur kitlesi için fazlasıyla ağır olan bu eser, diğer şeyleri duruma göre öyle rahatça yazıverdiğini, ancak gerçek gücünün gerçek bir düşünselliğe yöneldiğini ortaya koymalıdır. Balzac o günlerde asıl başyapıtlarından biri olan *Eugénie Grandet*'yi de tamamlamıştır. Böylece karakteri için, sanatsal gücü için, insan olarak değeri için dokunulmazlığı olan iki yeni tanığı yaratmış olur.

Balzac aşk ve yaşamöyküsünün bu belirleyici kesiti için kendi kendini bu kadar cesur ve enerjik bir biçimde hazırlarken, sıcak demiri soğumaması için uzaktan uzağa tavına getirmeyi de ihmal etmez. "Sadık aşk eşi"ne her hafta, resmî "siz"in samimi bir "sen" ile yer değiştirdiği ateşli mektuplar yazar. Kendisi için "yeni, keyifli bir yaşam"ın ancak şimdi başladığına, onun dünya yüzünde "âşık olduğu tek kadın" olduğuna onu temin eder. Onun her şeyini sevmektedir: "Biraz da sert olan o aksanını, iyilik ve şehvetten bahseden ağzını." Tüm yaşamının ona ait olduğunu fark etmek, kendisini dehşete düşürmüştür: "Dünya üzerinde başka bir kadın yok artık, sadece sen varsın!" Başından beri kendini onun tebaası, yüce sahibesinin önünde başını yukarı kaldırmaya cüret eden bir *mujik*, "zavallı bir köle" yerine koymuştur. Tüm yaşamı boyunca ona kendini bağlı ellerle vermeye hazırdır. Kendisine bakılacak olursa, dünya var olduğundan bu yana hiçbir adam bir kadına karşı bu denli sınırsız bir aşk duymuş olamazdı. Balzac her hafta, hatta her gün uzaktaki kaleye böyle yangın bombaları yollar.

Her gün daha fazla hoşuma gidiyorsun, her geçen gün yüreğimde daha fazla yere sahip oluyorsun; bu büyük aşkıma asla ihanet etme!

Kaldı ki bir ahlaksız olduğu yolundaki kuşkuları ortadan kaldırmak için –Madam de Hanska, *Tuhaf Öyküler*'in bir örneğini edindiğinde Balzac dehşete düşmüştür– onu aşk konusunda da temin eder:

Aşkımın ne kadar bakir ve saf olduğunu bilemezsin,

diyerek ona şu itirafta bulunur:

üç yıldır genç bir kız kadar iffetli yaşıyorum.

Ancak bir o kadar şaşırtıcı olan, kız kardeşine gururla evlilikdışı bir çocuğu olduğu sırrını tam da bu sıralarda açmış olmasıdır.

Balzac beğendiği kadının bütün direnişlerini en ağır topları kullanarak peşinen kırmaya çalışırken, aynı anda o can sıkıcı kocasının hayrına gizliden gizliye pis işlerle de uğraşmak zorundadır. "Kalbimin meleği" ve "*mon amour*" diye hitap ederek yazdığı mahrem mektupların yanı sıra, "Madam" diye başlayıp "siz" ile devam ederek kibarca bir mesafe koyduğu ve Mösyö de Hanski'ye göstermek üzere kaleme alındığı açıkça belli olan mektuplar da yazar. Bu mektuplar Mösyö de Balzac'ın, Hanskilerin kızları, yeğenleri, arkadaşları ve hatta Mösyö de Hanski de dahil olmak üzere bütün aileye özel bir ilgisi olduğunu ve bu canayakın toplulukla birkaç hafta geçirmek üzere özel olarak Cenevre'ye geleceği izlenimini uyandırmalıdır. İmzalı fotoğraflar biriktiren Mösyö de Hanski'ye özel bir teveccüh göstererek Rossini'nin elyazısını yollar ve dokunaklı bir alçakgönüllülükle, eşine *Eugénie Grandet*'nin müsveddelerini hediye etmek üzere ondan izin ister. Bu müsveddelerde başlığın bulunduğu sayfanın arkasına, Balzac'ın Cenevre'ye varacağı günün kurşunkalemle gizlice not edilmiş olduğu, yıllardır çevresinde bulunan kendi karısı ve dindar İsviçreli mürebbiyenin, onun arkasından iş çevirip Mösyö de Balzac'ın yaşamöyküsü üzerinde birlikte çalıştığını henüz sezinlemeyen iyi niyetli kocadan elbette saklı tutulur.

Aralıkta tüm hazırlıklar tamamlanmıştır. Balzac *Eugénie Grandet*'nin sadece Paris'te yayımlanacağını düşünmektedir; kitap en kinci rakiplerini

bile mahcup eden ve ayrıca gezi kesesini de şaşırtıcı bir biçimde, tıpkı arzu ettiği gibi dolduran bir zafer olur. Balzac Cenevre'de Hôtel de l'Arc'a vardığı ve ilk karşılama olarak hayran olduğu siyah saçlardan bir tutamın görünmeyecek şekilde yerleştirildiği değerli bir yüzük bulduğu 25 Aralık 1833 günü olduğundan daha cesur, sevinçli ve boşalmaya hazır bir arzuyla dolu olmamıştır. Balzac çok şey vaat eden bu yüzüğü tüm yaşamı boyunca uğuru olarak görüp parmağından çıkarmamıştır.

Balzac tamı tamına kırk dört gün Cenevre'de kalır. Her günün on iki saatini elbette çalışmaya ayırır. Meleğinin yakınında olacağı için Cenevre'de bulunmanın kendisini ne denli mutlu edeceğini anlatan ve ona övgüler düzerek geleceğini müjdeleyen mektuplarla birlikte, Cenevre'de bile gece on ikiden öğlen on ikiye kadar çalışacağını bildiren acımasız çalışma planını da yollamıştır. İşçi Balzac'a cennette bile rahat yoktur. Sadece öğleden sonraları seve seve Hanski ailesine ya da Madam de Hanska'ya adanacak, geri kalan zaman bunun tamamen zıddı bir duyguya, intikam duygusuna ayrılacaktır. Balzac, Castries düşesiyle yaşadığı talihsiz macerayı anlatan *Langeais Düşesi*'nin müsveddelerini, düşesin kendisini nihai olarak ve hatta gururunu kırarak reddettiği şehre, yani tam da Cenevre'ye, kitaba son şeklini vermek üzere yanında getirmiştir. Balzac'ın bu müsveddeleri tam da şimdi ele alması bir tesadüf değildir. Kuşkusuz bu şekilde Madam de Hanska üzerinde psikolojik bir baskı kurmayı amaçlamaktadır. Bir yazarın, hevesini kursağında bırakarak aşkıyla koketçe oynamış olan bir kadından nasıl intikam alabileceğini her akşam onun önünde okuyorsa, o zaman kur yaptığı ve sabırsızlıkla o malum tecrübeyi talep ettiği bu kadın, böyle acımasız bir el tarafından aynı şekilde herkesin önünde aşağılanmanın arasına atılmaktan bilinçli ya da bilinçsizce çekinip korkuya kapılmalıydı. Kaldı ki Balzac'ın mektupları okunduğunda, bu elde kâğıtları ne denli ustalıkla kardığı da fark edilir. Bir yandan Castries düşesine duyduğu –epeyce rötuşlanmış– nefretle, kur yaptığı kadına bir insafsıza karşı ne denli insafsız olabileceğini gösterirken, aynı zamanda Madam de Berny hakkında çocuksu bir sadakat ve –yine aynı şekilde fazlasıyla rötuşlanmış– bir hayranlıkla konuşarak bir yazarın, kendini bütünüyle, yani bedeni ve ruhuyla hiç düşünmeden verebilen bir kadına ne denli müteşekkir kaldığını da anlatır. Madam de Hanska'nın kocasının

arkasından Balzac’a bahşetmiş olduğu çalınmış saatlerde gerçekleştirilen gizli sohbetler hakkında pek bir şey bilinmese de Balzac’ın öncelikle bir şey için, “meleği gökyüzünden yere inmeye zorlamak” ve Castries düşesinin kendisine aynı şehirde bahşetmediği şeyi ona bahşetmesi için çaba gösterdiği kuşku götürmez.

Balzac’ın mektupları ve itiraflarından anlaşıldığı kadarıyla Madam de Hanska bu son isteğe ilk başta kararlı bir direnişle karşı koyarak ona olan güveninin eksik olduğu izlenimini bırakır. Biyografi yazarları ve psikologlar Madam de Hanska’nın Balzac’ı gerçekten “sevip sevmediği” hakkında tartışmışlardır; sanki sevgi kavramı tek anlamlı, keskin sınırlara sahip, değiştirilemez ve iniş çıkışları, engelleri ve direnişleri olmayan bir kavrammış gibi. Sonraki yaşamının da tanıklık ettiği üzere, Madam de Hanska pek şehvetli bir doğaya sahip olmuş olsa bile, asla ihtiraslarına kapılacak kadar ihtiyatsız da değildi ve sınıfına, lekesiz adına ve toplumsal konumuna riayet etme isteği, onu hep engellemişti. Küçük ve uzağı göremeyen koyu renkli gözleri her zaman keskin bir görüye sahip olmayı bilmiş, Balzac’ın tutkuyla hayranlık duyduğu mermer alnı düşüncelerini soğukkanlılıkla gizlemeyi becerebilmiştir ve sonuca varmak için kendisini sabırsızlıkla sıkıştıran Balzac’ın aksine Madam de Hanska gerçekte kendi istediğinden çok daha fazla karıştığı bu macerayı, başından beri hep bağlayıcılık sınırlarının dışında tutmayı düşünmüştür. Ona karşı farklı dönemlerde farklı şeyler duyduğundan ve onu farklı farklı değerlendirdiğinden, Balzac’a karşı duyguları yaşamı boyunca müteredditkalır. Ara sıra zaaflarını görse bile, yazar Balzac’a hayrandır; Parisli eleştirmenlerin onu henüz düşmanca bir titizlikle eleştirdiği ve Alexandre Dumas ve bütün diğer romancılarla aynı kefeye koyduğu bir dönemde, onun tek başına yüzyılın ötesine uzanan büyüklüğünü görmüştür. Ancak aynı tehlikeli keskin bakışla Balzac’taki aşk esrimelerinin komediye çalan abartılı yanını da görür. Balzac’ın riyakârlıklarına ve duruma göre uydurduğu küçük yalanlarına karşı kulağı gittikçe hassaslaşır ve içindeki aristokrat, bu iflah olmaz kaba adamın kötü davranışları, zevksizliği ve megalomanlığı karşısında, kadın olarak onun erotik çekiciliğine kapıldığı zamanlarda bile acı çeker. Balzac’ın mektuplarına zerk ettiği afyon, açık gözlerini hepten kapatmaya onu zorlayamaz. Kendisine gösterilen bağlılığın o yabancı ve yoğun kokusunu, onu kendinden geçirmesine izin vermeden mağrur ve meraklı bir edayla içine çeker. Neuchâtel’ de bulunduğu günlerde

erkek kardeşine yazdığı bir mektup, onun bu ilişkiyi daha en başından ne denli açık bir şekilde değerlendirdiğini göstermektedir:

> Nihayet Balzac'la tanıştım ve sen bana, kendi sözlerinle ona düşkünlüğümün devam edip etmediğini ya da bundan kurtulup kurtulmadığımı soracaksın. Hatırlarsın, sen hep onun yemeği bıçakla yediği ve peçeteye sümkürdüğü kehanetinde bulunmuştun. Şimdi, bu kusurlardan ikincisini belki işlemedi; ama ilkinde kendini gerçekten de kusurlu bir duruma düşürdü. Pek tabii bunu izlemek insanı utandırıyor ve yerli yersiz, bizim "kötü terbiye" olarak tarif edebileceğimiz bir hata yaptığında, tıpkı böyle bir durumda Anna'ya yol yordam göstereceğim gibi, onu düzeltmeyi denedim. Ancak bunların hepsi sadece görünürde. Bu insan, iyi ya da kötü terbiyeden çok daha fazla anlam taşıyan bir şeye sahip: Dâhiyane doğası sana elektrik veriyor ve seni maneviyatın en tepesine çıkarıyor. Dehası seni senden alıp götürüyor, onun sayesinde yaşamında neyin eksik olduğunu anlıyor ve kavrıyorsun. Şimdi bana yine "kendimden geçtiğimi" söyleyeceksin, ama seni temin ederim ki, söz konusu olan bu değil. Ona duyduğum hayranlık, onun hataları karşısında beni kesinlikle bütünüyle kör etmiyor ve hatalarına gelince, bunlar hiç de az sayılmaz. Ama beni seviyor ve ben bu sevginin şimdiye kadar sahip olduğum en değerli şey olduğunu hissediyorum. Ve bugünden tezi yok, ayrılmamız gerekse, yaşamımdaki rolü, körleşmiş gözlerimin önünde sürekli ışık veren bir meşaleninki olur; çevremi saran dünyanın ve insanların alçaklığı ve küçüklüğünü düşünmekten o denli bitap düşmüş zavallı gözlerimin önünde.

"Yabancı Kadın"ın bu satırları, Balzac'ın bütün mektuplarından çok daha samimi bulunabilir. Bir kadın olarak Madam de Hanska, bu dehada bir adam tarafından sevilmekten dolayı gurur duysa gerektir ve bu tarz bir yazışmanın nesnesi olarak tüm zamanları aşacak bir belgenin haznedarı, kendisinin –adı sanı bilinmeyen Ukraynalı sıradan bir mülk sahibesinin, haddizatında önemsiz ve yaratıcılıktan yoksun bir kadının– tarihî bir kişilik olabileceğinin yeterince farkına varacak kadar da hırslıdır. Aslında tavrı tuhaf bir şekilde Balzac'a karşı onunla kendini rezil edecek kadar tutku ve çılgınca aşk duymayan, ancak ünlü yazar tarafından istenmenin, övülmenin,

tanrısallaştırılmanın, hatta sıkıştırılmanın bile aynı şekilde hem bir mutluluk hem de bir gurur kaynağı olduğu Castries düşesininkine benzemektedir:

> Bırak birbirimizi sevelim! Her şey demek olan o şeyi benden esirgeme!

diyerek onu sıkıştırdığında, "Yabancı Kadın" da onu rahat bırakmaz. Madam de Hanska, satın alınmış mürebbiye ruhunun sırdaşlığıyla gizlice kocasının ve kızının arkasından Balzac'ın otel odasına süzülmenin utancını ve sadakatsizliğini açıkça hissetmektedir. Görülen o ki, Balzac'ın birtakım tafraları ve boş konuşmaları da güvenini sarsmıştır ve ona kendini teslim ettiği takdirde, bunu dile düşüreceği, hatta edebî olarak değerlendirebileceği korkusunu taşımaktadır. Ancak Balzac onun teslimiyetinin, kendi duygularını ve müteşekkirliğini sadece derinleştireceğine dair ona ant içer.

> Göreceksin, kendini bana teslim etmen, aşkımızı sadece çok daha içten ve güçlü kılacaktır... Bunu sana nasıl anlatabilirim ki: En hafif kokundan mest olmuş durumdayım ve sana binlerce kez sahip olsaydım bile, beni daha da sarhoş olmuş görürdün.

Böylece haftalar geçer; gece yarılarından öğlenlere kadar baskı aşamasına gelen romanı üzerinde çalışır ve sevgilisinden o son bağışı esirgeyen Langeais düşesini kinci bir şekilde betimler; öğleden sonralarıysa kendini ona teslim etmek istemeyen bir kadının direncini kırmaya çalışır.

Ancak bu kez Balzac'ın arzusu azgınlığa dönüşmüştür. Nihayet şans ona güler. Dört hafta süren inatçı bir savunmadan sonra melek, Hôtel de l'Arc'taki otel odasına zinakâr olarak iner.

> Dün bütün bir akşam boyunca kendime şunları söyledim: O benim! Ah, cennetteki azizler bile benim dün olduğum kadar mutlu olamazlar.

Romantik bir şekilde temellendirilen ve teknik bakımdan ustaca yapılandırılan, Balzac'ın yaşamayı aklına koyduğu aşk öyküsü, doruk noktasına ulaşmıştır artık. Balzac olası olmayan bir şeyi gerçekleştirmiştir; hiç görmediği bir kadını genç, zengin ve güzel bir aristokrat olarak hayal

etmiş ve haklı çıkmıştır. Onu hiç tanımadan sevgilisi olmasını istemiş ve o da sevgilisi olmuştur. Muazzam şeytani iradesi zafer kazanmış; aşkı bir hayalden gerçekliğe dönüştürmüştür. Yaşamöyküsü sürprizler, gerilimler, figürler ve durumların egzotizmiyle *İnsanlık Komedyası*'ndan geri kalmamaktadır.

Ancak öykü henüz tamamlanmamıştır. Sadece ilk doruk noktasına ulaşmıştır. İki âşık birbirini bulmuştur. Eva ve Honoré birbirlerini sarmış, aşk ve sonsuza dek sadakat yemini etmişlerdir; peki ya şimdi? Maceralarıyla sürüklenen, tutkularıyla mest olan bu iki hayalperest şimdi ne yapacak? Aşklarını alıp nereye kaçacaklar? Madam de Hanska onun peşinden Paris'e mi gelecek, sevmediği yaşlı kocasını hainice terk mi edecek? Ya da meşru ve yasal olarak Honoré de Balzac'ın karısı olabilmek için, burjuva zihniyetiyle davranıp boşanmayı mı talep edecek, Ukrayna'daki şatoyu ve milyonları bu adın getireceği namusa mı değişecek? Artık bir gün, hatta bir saat bile ayrı yaşayamayacaklarına göre ne yapacaklar? Yaratıcı Balzac buna hangi fantastik çözümü bulacak?

Ancak Balzac, diğer her şeyde olduğu gibi yaşamöyküsünde de sadece büyük bir hayalperest değil, aynı zamanda halis bir gerçekçidir de. Kendi yaşam planında en başından beri şunlar söz konusudur: "Bir kadın ve bir servet." Madam de Hanska'ya duyduğu tutkuda, onun bir aristokrat ve milyoner olmasından başka hiçbir şey Balzac'ı o denli cezbetmemektedir. Buna karşılık "kutup yıldızı" da Paris'teki bir küçük burjuva evine daimi olarak yerleşip Balzac'ın sırnaşık alacaklılarına her Allah'ın günü kapı açmayı düşünmemektedir. Kaçmak, boşanmak, düello etmek ya da benzeri romantik çözümlerin yerine bu günahtan sonra iki sevgili, kendi aralarında kesin ve neredeyse ticari bir anlaşmaya varır. Karşılıklı yazmayı düşündükleri mektupları saklamak üzere ihtiyaten birbirlerine küçük birer mahfaza hediye edip her gün ... duygularını ve yaşadıklarını anlatmaya söz verirler, ta ki Mösyö de Hanski bir iyilik edip yollarından çekilinceye kadar. Ara sıra, elbette Madam de Hanska'nın toplumsal konumu hiçbir şekilde zedelenmeyecek ve bir dedikodu ya da bir skandala yol açmayacak, dikkati çekmeyecek karşılaşmalar ayarlamaya bakacaklardır. Yeni Abélard ve Héloïse, âşık ve maşuka Madam de Hanska eşinin ölümüyle Wierzchownia'nın sahibesi ve milyonların mirasçısı olduktan sonra birbirine sonsuza dek bağlanacaktır.

Bu nişan, duyguların böylesine israf edilmesinden sonra, hassas doğalara bir parça soğuk ve hesapçı gelebilir. Ancak kendi sarhoşluğu içinde Balzac bu çözümde utanç verici hiçbir şey hissetmemektedir. Onun için bir ya da iki yıl nedir ki? Bu hastalıklı mızmız kocanın daha uzun bir süre yaşayabileceğini düşünmez. İyimserliği, o sarsılmaz iyimserliği bir mucize gerçekleşmişse, bunu bir diğerinin izlemesi gerektiğini söylemektedir. Böylece düşüncelerinde çoktan toprağa gömdükleri her şeyden habersiz kocanın elini sıkıp misafirperverliği ve değerli hediyeleri için teşekkür eder ve ardından Madam de Hanska kocası ve bütün aile fertleriyle birlikte turistik bir gezi için İtalya'ya, Balzac ise Paris'e, çalışma masasının başına döner.

32. Balzac'ın Cenevre'de bulunan Madam de Hanska'ya 9-13 Ekim 1833'te yazdığı mektuptan. Bkz. "*Mektuplar*", çev. Sema Rifat; M. Rifat, *Honoré de Balzac: Romancının Evreninden Sahneler*, Kaf Yayıncılık, s. 307-310 . (Ç.N.)

13

Viyana’da veda

Balzac hiç olmadığı kadar canlanmış, enerji toplamış, coşkulu bir halde Paris’e geri dönmüştür. Uğradığı yenilgiyi telafi edebileceği ikinci bir fırsat yakalamış, ilk kez kendisine ciddi olarak karşı koyan bir kadın karşısında bir erkek olarak haklı çıkmıştır. Hiç olmadığı denli cesaretli ve güçlüdür. Ani düşüşler ve felaketlerle sürekli tehlikelere maruz kalan emniyetsiz yaşamını ilk kez düzene sokma şansını yakalamıştır görünüşe göre. Dinamik doğasına uygun olarak yaşamı son nefesine kadar bir *vie torrentueuse* (fırtınalı hayat) olarak kalmalıdır. Ancak bu köpürüp çağlayan, sonra dalgalar halinde etrafa vuran sel en azından net bir hedef ve belirgin bir yön kazanmıştır artık. Bu andan itibaren, acımasızca kendi kendine saldıran, hiç dikkat etmeden sağlığını ve rahatını ezip geçen kendine özgü bir enerjiyle izleyeceği belli bir yaşam planı vardır Balzac’ın; on yıl içinde yüzyılın en cüretkâr eserini, normal şartlarda en az on kişinin ömür boyu çalışarak bitirebileceği *İnsanlık Komedyası*’nı tamamlayacak ve şehvetini dindiren, soylu bir kökenden geldiği için toplum içinde el üstünde tutulma isteğini tatmin edebilen ve milyonlarıyla onu yayıncılardan, gazetelerden ve gittikçe dayanılmaz hale gelen hızla kitap üretme zorunluluğundan kurtaracak bu kadının gönlünü fethedecek, onun kocası olacaktır.

Zevzeklik etmekten keyif alıyormuş gibi görünmek, sürekli atıp tutmak Balzac’ın en dâhiyane taktiklerindendir, asıl sırlarını bunların ardında güvenle gizleyebilmektedir. Olağanüstü yüksek ücretler aldığını söyleyerek şişiniyorsa, genellikle bu ne kadar borçlu olduğunu belli etmemek içindir. Altın düğmeli ceketler giyip özel lüks arabalara biniyorsa bu, fırına aylık

ekmek borcu olduğunu örtbas etmek içindir. Gautier ve George Sand'ı, yazarın ancak mutlak iffetle eserlerine heyecan ve gerilim kazandırabileceğini ateşli bir biçimde savunarak ikna ediyorsa, bunu kadınların gizlice ziyaretine geldiğinin duyulmaması için yapıyordur. Diğer romantiklerin ilişkilerini afişe ettikleri ve bütün okurları –olabildiğince teatral– aşk dramlarının her aşamasından, *avant*, *pendant ve après* (öncesinden, ilişkinin yaşandığı dönemden ve sonrasından) mutlaka haberdar etmek için her şeyi yaptıkları bir dönemde Balzac, örnek sayılabilecek bir gizlilik sağlamıştır. "Yabancı Kadın"la kişisel olarak karşılaştığı andan itibaren en yakın arkadaşlarına karşı bile mutlak bir suskunluğa gömülür. Sarhoşluğunun ilk günlerinde kız kardeşine yazdığı mektubun dışında, kimsenin yanında adını bile anmaz. Ne bir zamanlar *divine lettre*'i *princesse russe ou polonaise*'e (ilahî mektubu Rus-Polonyalı prensese) yollayan Zulma Carraud'nun ne Madam de Berny'nin ne de Castries düşesinin herhangi bir şeyden haberi olur. Balzac, Madam de Hanska'nın bütün mektuplarını, anahtarını hep yanında taşıdığı bir mahfazada saklar; *Séraphîta*'nın Madam de Hanska'ya ithaf edilişi o denli şiirsel, o denli belli belirsizdir ki, düklere, kontlara ve yabancı aristokrat beyefendi ve hanımefendilere yapılan binlerce ithafın yanında fark edilmez bile. Balzac'ın en yakın arkadaşları bile on yıl boyunca Madam de Hanska'nın varlığından haberdar olmazlar. Üstelik *İnsanlık Komedyası*'yla tüm dünyayı fethetme planını gururla ve sevinçle bildirirken, artık bütün itiraflarını kabul eden, bütün müsveddelerini saklayan ve onu "kölelik"ten kurtarıp bağımsızlığına kavuşturacak bu kadının varlığını ısrarlı, hünerli ve başarılı bir şekilde gizli tutar.

Özellikle Cenevre'den döndükten kısa bir süre sonra yanına gittiği Madam de Berny'ye tek kelime bile etmeyecektir. Dilecta, Balzac'ın (kendi deyimiyle) bir *predilecta*[33] seçtiğini bilmemelidir. Balzac Madam de Berny'ye özenli davranması ve son âna kadar tek sırdaşı olduğu yanılsamasını yaşatması gerektiğinin farkındadır; çünkü Madam de Berny'nin sağlığı büyük bir hızla bozulmuş ve doktorlar Balzac'a, onun artık fazla yaşayamayacağı konusunda hiç şüphe kalmadığını bildirmiştir. Balzac bu yaşlı, düşkün kadınla kısa bir süre öncesine kadar nasıl sevgili olabildiğini bir türlü anlayamaz.

> Tekrar iyileşse bile –umarım iyileşir– bu üzücü değişimi yaşayıp yaşlandığını görmek bana yine de acı verirdi. Görünüşe bakılırsa, bu kadının, yaşamın ve zamanın yasalarına uzun yıllar boyunca süren başkaldırısının intikamını alıyor doğa, sanki bir seferde, tek bir vuruşla.

Bir simge gibidir bu: Güneşin doğduğu saatte ay kaybolmaktadır. Balzac'ın bir kadını yaşamının tek efendisi yapmaya karar verdiği bir anda, ona her şeyini vermiş olan diğer kadın ölmektedir.

Belki de Balzac'ın Madam de Berny'yi Cenevre'de geçen günlerin hemen ardından ziyaret etme nedeni suçluluk duymasıydı. Ondan uzaklaşsa bile onun bunu bilmemesi ya da anlamaması gerekiyordu. Gerilimlerden sonra duraksamanın yaşandığı bir andır bu. Onun nezdinde geçmişi, onun eşliğinde yürüdüğü karanlık, eğri, taşlı, dikenli yolları bir kez daha düşünebilecektir. Ama bundan böyle kendisini nihayet özgürlüğe, üne, servete, ölümsüzlüğe taşıyacak yeni bir yol açılmıştır önünde. Güçlenmiş, rahatlamış kararlı Balzac kendini işine verir.

Sürekli olarak büyük bir baskı altında bulunan yaşamı boyunca Balzac, Cenevre'den döndüğünde olduğu kadar çok çalışmamış, çalışırken kendini hiç bu denli mutlu, bu denli mükemmel hissetmemiştir. Bu bir zafer, gerçek bir erkek olarak elde ettiği ilk zafer miydi, bu kadını kendisini hak eden birine verdiği ve hak eden birine söz verdiği konusunda ikna etme arzusu mu, yoksa Ukrayna'nın alacakaranlığında tekrar kaybolmadan önce, bir yıl içinde *épouse d'amo*ur'un (aşk eşi) peşinden gidebilecek kadar çok para kazanmaya ve o kadar çok parayı bir araya getirmeye dair büyük ölçüde ayağını yere basan, gerçekçi bir talep miydi? Hangisi olursa olsun, gösterdiği olağanüstü çabaların sonucunda Balzac, hiç bu yıl olduğu kadar verimli olmamıştır. Kaygılanan doktorlar onu kendine dikkat etmesi konusunda uyarırlar. Kaldı ki Balzac bile zaman zaman sağlığının bozulacağı korkusunu duymaktadır:

> Titremeye başladım, eserimin inşasını tamamlayamadan yorgunluğun, bitkinlik ve baygınlığın beni yenik düşürmesinden korkuyorum.

Ama Balzac birbiri ardı sıra ve birbirinin yanı sıra yazar eserlerini. Hem de ne eserler!

Hayal gücüm hiçbir zaman bu kadar farklı alanlarda hareket etmemişti.

Bir yıl içinde Balzac *Langeais Düşesi*'ni bitirir, "yüz gece"de, hazirandan eylüle kadar *Mutlak Peşinde*'yi ve aynı zamanda ekimde *Séraphîta*'nın başlangıcını yazar, kasımda kırk gün içinde ölümsüz başyapıtı *Goriot Baba*'yı, aralıkta ve sonraki aylarda *Un Drame au Bord de la Mer* (Deniz Kıyısında Bir Dram), *Altın Gözlü Kız*, *Melmoth reconcilié* (Uzlaşmış Melmoth) ile *Otuz Yaşındaki Kadın*'ın yeni bölümlerini yazar ve zihninde *César Birotteau* ile *Vadideki Zambak*'ın taslaklarını hazırlar, imkânsız denebilirdi bunlara; ancak Balzac için sadece imkânsız olan değil, daha fazlası da mümkündür. Çünkü aynı zaman diliminde eski romanları üzerinde de çalışır; *Şuanlar*, *Tılsımlı Deri*, *Albay Chabert*'e yeni biçimler verir, Jules Sandeau ile birlikte bir tiyatro oyununa başlar, *Lettres aux écrivains français du 19ème siècle*'ini (19. Yüzyıl Fransız Yazarlarına Mektuplar) yazar, yayıncılarıyla mücadele eder, ayrıca "aşk eşi"ne beş yüz sayfalık mektuplarını ve günlüğünü büyük bir sadakatle tam zamanında yazar.

Edebiyatın Sisiphos'u Balzac her gün durmaksızın çalışmayı sürdürürken, Madam de Hanska İtalya'da mükemmel bir avarelik hayatı yaşar. Kafile seçkin otellerin birinden çıkıp diğerine yol alır, Madam de Hanska gezip tozar, boş boş dolaşır, portresini yaptırır, mağazalarda ne var ne yok alır; o güne değin Rusya'nın etki alanından hiç çıkmamış olan kültürlü bir kadın için Venedik, Floransa, Napoli'yi görmenin ne kadar muhteşem bir şey olduğu bellidir. Balzac'ın özlem duyduğu her şeye o sahiptir, hem de fazlasıyla, zamanı, boş zamanı ve parası vardır, sevinçlidir, mektuplarında da büyük aşkı uğruna bu *dolce far niente*'ye (keyifli avarelik) ara verip onun kollarına atılmak istediğine ilişkin en ufak bir iz bile yoktur. Öte yandan tüm ilişkileri boyunca Madam de Hanska'nın, Balzac'ın kişiliğinden çok mektuplarıyla ilgilendiği düşüncesine karşı koymak çoğu zaman pek de kolay değildir. Uğraşısı olmayan, boş gezen bu

kadın –Balzac ne kadar sitem etmiştir bu konuda– Balzac'ın aşırı harcamalarını yalnızca zaman zaman, üstelik son derece cüzi miktarlarda karşılarken, hükümran edasıyla ondan sürekli bu biçimde haraç kesmektedir. Hanımefendi, yolculuğunun bütün bir yılı boyunca bütün istasyonlarda sadık ve itaatkâr *mujik*'inden mektup alabilmiştir.

Bu mektupların biçimi ve samimiyeti zorunluluk gereği farklı olmak zorundaydı elbette. Alıcısı tarafından postaneden alınmak üzere gönderilen mektuplar, ister İtalyanlar tarafından sıkı bir sansüre tabi tutulduğu için olsun ister İsviçreli mürebbiyeye Paris'ten bu kadar çok mektup gelmesi umursamaz ve iyi niyetli Mösyö de Hanski gibi bir eşin bile dikkatini çekeceği için olsun, görünen o ki, Wierzchownia ya da Neuchâtel ya da Cenevre'ye olduğu gibi gizli mektuplar göndermek mümkün değildir. Bu nedenle Balzac'ın mektuplarını resmî olarak Madam de Hanska'ya göndermesi ve onları Mösyö de Hanski tarafından da okunacak şekilde düzenlemesi gerekmektedir. Yani samimi bir "sen" yerine saygıyla "siz", "*göklerin meleği*", "*aşk eşim*" yerine "Madam" der ve her seferinde büyük "Ukrayna mareşaline" ve Anna ile Matmazel Borel'e ve tüm kafileye selamlarının iletilmesi ricasını da kibarca eklemeyi unutmaz. Artık ölümsüz aşk yeminleri yoktur, artık "köle" gibi konuşma zorunluluğu yoktur – çok şükür. Balzac, Madam de Hanska'ya Cenevre'de kaldığı haftalar boyunca ona sanki sadece edebiyata ilgi duyan, yerinde eleştiriler yapan biri olduğu için derinden saygı duyduğu bir arkadaşıymış ve yaşamının tüm ayrıntılarını anlatmaya kendini sorumlu hissediyormuş izlenimini bırakan mektuplar yazar. Bunların amacı Balzac'ın, Cenevre'de geçirdiği haftalar boyunca tüm Hanski ailesine en azından mektuplar yoluyla onlarla ilişkisini sürdürme ihtiyacı duyacak kadar bağlandığı izlenimini yaratmaktır.

Balzac, görünüşte boş sözlerle dolu satırların arasına sadece Madam de Hanska'nın anlayabileceği şifreler koyamazdı böylesine büyük ve deneyimli bir yazar olmasaydı. Sözgelimi Balzac İsviçre'nin doğal güzelliklerine duyduğu tutkudan söz ederken, Madam de Hanska bu tutkuyla kimin kastedildiğini pekâlâ anlamıştır. Böylece Madam de Hanska, sırlar ve tehlikelerle örülü bu çekici oyuna ikinci kez davet edilmiş olur.

İtalya'ya, daha sonra da Viyana'ya yollanan bu mektupların tek amacı Mösyö de Hanski'yi, arkadaşlıklarının düşünsel düzlemde ve edebiyatla ilgili paylaşımlar temelinde olduğu konusunda kandırmak değil, aynı zamanda Madam de Hanska'yı da hâlâ tek aşkı olduğu ve ondan

uzaktayken bile daima ona sadık kaldığı konusunda rahatlatmaktı. Görünen o ki, hâlâ hayatta olan kocasının üzerine yapılan bu garip nişandan sonra Madam de Hanska böyle bir şeyi Balzac'tan talep etmiş ya da Balzac da her zamanki pervasızlığıyla hemen eskisi gibi kimseyle ilişkiye girmeyeceğine söz vermişti; ne olursa olsun, Balzac'ın mektupları sadece günlerini değil, aynı zamanda gecelerini de ne kadar yalnız, ne kadar kapalı, ne kadar dünyadan uzak geçirdiğine ilişkin yeminlerle doludur. Sürekli olarak "münzevi yaşam"ını anlatır ve

> kimse benimki gibi mutlak bir yalnızlık çekmemiştir,

ya da

> Denizin ortasındaki bir kaya kadar yalnızım. Ebedi çalışmam, hiçbir insanın kaldırabileceği cinsten değildir,

diye yeminler eder.

Ya da yine:

> Aşkını kazanmaya duyduğum bütün özlemle o kadın ne kadar yalnızsa ben de o kadar yalnız oturuyorum burada.

Ancak ne yazık ki Madam de Hanska, Balzac'ın bu yeminlerine pek de inanıyor gibi görünmemektedir. Akıllı ve iyi bir gözlemci olan bu kadın, Balzac'ın mektuplarında anlattığı romantik ve coşkulu kadına ne kadar az benzediğini Cenevre'de keşfetmiştir. Balzac'ın hayal gücünü istediği her zaman nasıl kullanabildiğini bilmektedir, üstelik masallar anlatıp duran bu çekincesiz adamın yalanlarını kaç kez yakalamıştır ve belki de Cenevre'deki otel odasında gerçekleşen samimi buluşmalar onun, utangaç, deneyimsiz, aşk konusunda pek az tecrübesi olan bir münzeviden farklı olduğunu göstermiştir. Bütün bunlardan, Balzac'ın arkasından oldukça iyi bir haber alma servisinin işletildiği de açıkça anlaşılmaktadır. Belki de Madam de Hanska, Cenevre'den yola çıkan Balzac'la, oradaki Rus ve Polonya aristokrasisine iletilmek üzere selamlarını yollamıştı; işte bu Potocki ya da Kisselew çevrelerinden onun gerçekten sadece hasta Madam de Berny için üzülerek ve zamanını mutlak bir yalnızlık içinde çalışmalarını

sürdürerek geçirip geçirmediği konusunda kendisine kuşkulu görünen haberler gelmiş olmalıdır. Balzac Paris'te haftada iki kez "Kaplanlar Locası"na, üstelik her defasında son derece güzel ve aynı zamanda tüm şehir tarafından tanınan aristokrat bir kadının gölgesinde gidip de fark edilmeyecek kadar ünlü olmayan biri değildir. "Zavallı kürek mahkûmu"nun Cassini Sokağı'ndaki evinin yanı sıra Batailles Sokağı'nda ikinci bir ev aldığı, Paris'in en büyük kuyumcusundan, kendisinin de kabul ettiği gibi bütün eserlerinden daha çok sözü edilen şu ünlü bastonunu 700 franka aldığı da saklı kalmaz. Madam de Hanska o kadar da budala olmadığını, aldatılmaya göz yummayacağını bir şekilde belli etmiş olmalıdır; çünkü Balzac'ın köşeye sıkıştığı açıkça bellidir. Balzac her defasında "vefasızlık ya da sadakatsizlik benim doğama aykırıdır" diyerek onu temin edecektir; resmî bir dille yazdığı mektuplarda arkadaşlık kisvesi altında söyleyecektir bunları, ama Madam de Hanska bunları hangi anlamda söylediğini anlayacaktır elbette. Balzac, Madam de Hanska'ya, onu rahatsız edebilecek olayların aktarılması ihtimaline karşı zekice önlemler alır: "Benim için bir anlam ifade ettiklerini, bana gelip gittiklerini söyleyerek övünen bazı kadınlar var. Ama hepsi yalandır bunların, hepsi iftira, hepsi abartı." Duyduğu o derin yalnızlık duygusuyla Balzac kendini yalnızca müziğe vermiştir –"bende eksik olan, ama sizin son derece iyi bildiğiniz bir şiir sanatına özlem duyarak" (*Figaro*'dan bir aryayı hatırlayın: "O bunu anlayacaktır!")–, hayır, bunun toplumla, dünyayla hiç ilgisi yoktur:

> Müzik dinlemek: Aşkın nesnesini daha içten sevmek anlamına gelir. Yani, gizli özlemleri şehvetle düşünmek, sevdiğin gözlerin ateşine bakmak ve sevdiğin sesi dinlemek.

Ancak *châtelaine* (şatonun hanımefendisi), her şeyi bu kadar güzel ifade etmesine rağmen ya da belki de her şeyi bu kadar güzel değiştirerek anlatabildiği için *mujik*'e artık güvenmemektedir. Ve Balzac'la yalnızca güvene dayalı bir ilişki sürdürebileceğinden –saygın bir hanımefendi olan Madam de Hanska'nın en büyük korkusu onun tarafından gelebilecek bir saygısızlıktı– Balzac'ı huzursuz eden bir ihtiyatlıkla davranmaya başlamış olmalıydı. Yazla birlikte İtalya gezisi de tamamlanmış ve kafile kışı geçirmek üzere Viyana'ya gitmiştir. İlkbaharda Mösyö de Hanski, eşini yine kültürlü dünyanın ucundaki lanetli şatoya geri götürecektir, bundan sonra

“kutup yıldızı”, Balzac’ın gökyüzündeki umut ışığı sonsuza dek kaybolacaktır. Yeni bir görüşme mutlaka gereklidir, içsel ilişkinin tazelenmesi ve ateşlenmesi için taze kana ihtiyaç vardır, Balzac bir kez kazandığı kadını tekrar kaybetmek istememektedir. Yaşamını ortaya koyduğu bu büyük oyunda en iyi kozu elinden kayıp gitmemelidir. Öyleyse hemen Viyana’ya! Bahanesi hazırdır. Bütün arkadaşlarına ve Mösyö de Hanski’ye yıllardır planladığı romanı *La Bataille* (Muharebe) için Aspern ve Wagram’daki muharebe meydanlarını mutlaka görmesi gerektiğini bildirir. Ancak sonbahar geçer, kış da geçer. Balzac yola çıkamaz. Aynı engel hep farklı şekillerde karşısına çıkar: henüz tamamlayamadığı bir romanı, öncelikle mutlaka alması gereken bir ücret, yenisine ve daha fazlasına zemin hazırlayabilmek için ödeyeceği bir borç. Ama sönmeye yüz tutan ateş iyice soğumasın diye, fırtınalar yaratan varlığıyla ateşi körüklemeden önce birbiri ardı sıra mektuplar yazar ve hep pek yakında gerçekleşmesi muhtemel bir karşılaşmadan söz ederek teselli verir.

Talihsiz bir tesadüf yüzünden bu görüşme tehlikeye düşecek gibi olur. Temmuz sonunda Hanski kafilesi Viyana’ya döner ve Balzac, önceki yıl oraya gizlice mektup gönderme konusunda sorun yaşamadığı için, Mösyö de Hanski’nın okumasına uygun olmayan ateşli bir mektubu Madam de Hanska’nın postaneden alabileceği biçimde göndermesinin sorun yaratmayacağını düşünür. Bu kez “Madam”, resmî bir “siz”, “Mareşal” Mösyö de Hanski’ye saygılar, Matmazel Sévérine ile Henrietle Borel’e selamlar yoktur, aksine sel gibi akan ateşli sevgi sözcükleri vardır:

> Ah, meleğim, aşkım, hayatım, mutluluğum, hazinem, en değerli varlığım, bu zorunlu ayrılık ne kadar korkunçtu! Şimdi yüreğimden yüreğine hitap ederek yazabilmek ne büyük bir sevinç.

Balzac’ın adeta sevinç ve yakarışlarla dolup taşarak 10 Ağustos’ta Viyana yakınlarındaki Baden’de bulunan Hanskilere geleceğini bildiren çılgın aşk mektubu işte böyle başlar.

> Rüzgâr gibi geleceğim sana, ama ne zaman, işte bunu önceden söylemem mümkün değil; çünkü oraya gelebilmek için olağanüstü büyük çabalar harcamam gerekiyor. Ama seni insanüstü bir şiddetle seviyorum.

“Altı aydır biriken özlemin, aşkın” ardından nihayet “taptığı yüzü öpmeyi, sevdiği saçları hissetmeyi” istemektedir.

Birlikte geçirecekleri üç gün ona “bin yıl yetecek kadar güç ve canlılık” kazandıracaktır.

Ne yazık ki *chère blanche minette* (sevgili beyaz kedicik) ya da benzer samimi ifadeler içeren bu mektup şimdiye kadar her şeyden tamamen habersiz Mösyö de Hanski’nin eline geçer ve görünen o ki, hakkında pek de fazla bir şey bilmediğimiz epey sert bir sahne yaşanır. Çünkü burada içinde bulunduğu maddi sıkıntılar yüzünden seyahatini ertelemiş olan Balzac, yanlış anlaşılmaması gereken söz konusu aşk itirafını Madam de Hanska’ya göndermeye kendisini neyin sürüklediğini Mösyö de Hanski’ye açıklayabilmek için aniden kalemini eline alır. Her şeyin ortada olduğu düşünülürse, pek de kolay bir iş değildir bu. Ancak Balzac kadar yaratıcı, gerçekdışı olandan korkusu olmayan bir roman yazarı için uygun bir masal uydurmak hiç de zor olmayacaktır. Mektuplaşmanın başlangıcında Madam de Hanska’ya farklı elyazılarının nedeni olarak farklı ruh hallerini gösteren Balzac, bu kez de aynı cüretkârlıkla, aldatılmış öfkeli kocaya eğlenceli bir masal anlatır. Madam de Hanska,

> bu en saf varlık, bu küçücük çocuk, bu en ciddi, en eğlenceli, en akıllı, en aziz ve en filozof insan,

bir akşam ona gülerek “gerçek bir aşk mektubunun nasıl olduğunu bilmek istediğini” söylemiştir. Balzac da buna gülerek şöyle karşılık vermiştir: “Monteran’ın Marie de Verneuil’e yazdığı mektup gibi”; bununla, *Şuanlar* adlı romanındaki iki temel figürün tarzındaki mektupları kastetmektedir; bunun üzerine masumca şakalaşmışlardır. Bu haylaz şakaları anımsayan Madam de Hanska Trieste’den şöyle yazmıştır: “Marie Verneuil’ü unuttunuz mu?” Bunun üzerine Balzac da ona gerçek bir aşk mektubu örneği göstereceğini hatırlatmış, bu türden iki mektubu Viyana’ya yollamıştır – büyük ihtimalle Mösyö de Hanski’nin büyük bir şaşkınlıkla saygısızlık olarak algıladığı mektuplar bunlardır.

Ne de olsa, zeki bir adamın böyle bir açıklamaya inanacağını sanmak onu aptal yerine koymakla eşanlamlıdır. Ama Balzac’ın sonraki hamlesi çok daha ustacadır. Balzac, Madam de Hanska’nın ilk mektuptan hemen

sonra –yani Mösyö de Hanski küçük düşürücü bu iki kanıtı bulmadan önce– kendisini hiddetle yanıtladığını anlatır:

> Bu aptalca şakanın sonuçlarından ötürü ne kadar sarsıldığımı hayal bile edemezsiniz. Şaka olsun diye gönderdiğim mektupların ilkine çok soğuk bir yanıt yazmış, ama ben ona ikinci bir mektup daha göndermiştim!

Yani Balzac aldatılan kocaya onu aldattığını açıkça itiraf etmek ya da bir yanlış anlaşmadan ötürü özür dilemek yerine –gerçekten dâhiyane bir buluştur bu– bir centilmen olan Mösyö de Hanski'den ondan yana olmasını ve her şeyden habersiz, kimseyi yanına yaklaştırmayan masum Madam de Hanska'nın öfkesini yatıştırmak için kendisine yardımcı olmasını rica eder. Üstelik Madam de Hanska'nın Madam de Verneuil'li mektupla ilgili şakayı unutmuş olması, şakadan örnek olarak gönderilmiş olsa bile, bir aşk mektubunu okumayı kabalık, terbiyesizlik olarak gördüğünü de kanıtlamaktadır; ilginç bir mantık!

> Madam de Hanska'nın hoşgörüsü, ne kadar budalaca hareket ettiğimin ve onun ne kadar kutsal bir kadın olduğunun başlıca kanıtıdır. Bu beni teselli ediyor.

Mösyö de Hanski ("bu şakadan ötürü arkadaşlığımızı hâlâ yitirmediysem") iyi niyetle aracılık yaparak Madam de Hanska'ya *Études de Mœurs*'ün üçüncü cildi ile müsveddelerini verebilirdi belki. Ama Madam de Hanska ya da Mösyö de Hanski onursuz şakacının dostluk çağrısını uygunsuz bulmakta iseler,

> bu durumda lütfen kitapları ve müsveddeleri yakınız.

Madam de Hanska özrünü kabul edecek olsa bile, bu soylu ruhlu kadını bir an için kızdırmış ya da kırmış olmaktan ötürü Balzac kendini asla affetmeyecektir.

> Kuşkusuz kaderim bu benim, sizi tekrar göremeyeceğim; ama emin olun, çok üzecek bu beni. Kaybettiğim için gözyaşı dökeceğim

yürekten ilişkilerimin sayısı çok fazla değil çevremde.

Balzac, Madam de Hanska'nın aldatılmış eşinden özür dilemek bir yana, şaşırtıcı bir kurnazlıkla ondan, eşiyle mektuplaşmasına ve dostluklarını, gölge düşmesine izin vermeden sürdürmesine göz yummasını rica eder.

Mösyö de Hanski, Balzac'ın saçma sapan hikâyelerine inanacak kadar safiyane bir yapıya mı sahipti gerçekten? Yoksa nasıl olsa birkaç ay içinde karısıyla âşığı arasında binlerce mil olacağının bilinciyle kendine kuramsal teselliler bulmuştu? Ya da –bu daha olası görünüyor– değerli yazışmalardan ve "ölümsüz sevgili" rolünden vazgeçmek istemeyen Madam de Hanska kocasını hoşgörülü olmaya mı zorlamıştı? Bildiğimiz tek şey, Balzac'ın düzenlediği bu komediye karıkoca her ikisinin de iyi niyetle inanmış göründüğüdür. Mösyö de Hanski, Balzac'a (ne yazık ki günümüze kadar ulaşmayan) bir mektup yazmış ve Madam de Hanska da bu günahkârı bağışlama büyüklüğünü göstermiştir; bir ay sonra şunları yazabilecektir:

> Güzelliğinize duyduğum bütün saygıyla (Altesleri, Zatı Şahaneleri, Hazretleri, Ekselansları, Majesteleri'nde olduğu gibi G büyük harfle; Güzelliğiniz tüm bunları kapsamaktadır) yazışmalarımıza yeniden başlıyorum.

Zavallı *mujik*, uzun bir süre debelendikten sonra, Wierzchownia Şatosu'nun lütufkâr hanımefendi ve beyefendisi tarafından yeniden kabul edilmiştir. Soylu efendilerini yine mektuplarıyla neşelendirmeye devam edebilecek ve yüce velinimeti Madam de Hanska'ya kendi küçük dünyasının olaylarını anlatabilecektir, hatta Hanski kafilesi tekrar Ukrayna'ya dönmeden önce onlara Viyana'da kısa bir nezaket ziyaretinde bulunmasına izin bile verilecektir.

Bizim de bildiğimiz gibi, pek de yanlış anlaşılmayan bu yanlış anlama, yalnızca durumu aşağı yukarı kurtaracak kadar açıklığa kavuşmuştur. Balzac artık Viyana'ya gidebilecektir ve şimdi gitmesi de gerekmektedir. Ancak kasım, aralık olur, ocak, şubat, mart ve nisan olur, hep yeni engeller çıkar, ama asıl büyük engel şudur: Balzac'ın seyahat edecek parası yoktur.

Bir çalışma sevdalısı olarak kendisinin bile kavrayamadığı bir yoğunlukla, sabırla ve ilhamla çalışmıştır. *Goriot Baba*'yı, bu ölümsüz başyapıtı, ayrıca üç romanı, bir dizi kısa öyküyü tamamlamış ve bunlar sayesinde o güne kadarki en büyük başarısını elde etmiş ve en yüksek ücretleri almıştır. Ancak sağ elinin, yazı yazdığı elinin ısrarla ve kendinden geçmiş halde büyük bir hızla çalışarak biriktirdiklerini savurgan sol eli rastgele saçıp savurmaktadır. Madam de Hanska'ya yazdığı mektuplara bakılacak olursa, aslında hiç de kendisi için değil, Jules Sandeau için olan yeni evin ve mobilyalarının sadece küçük bir bölümü ödenmiştir. Kuyumcular, terziler, duvarcılar *Goriot Baba* ile altı kanatlı melek misali *Séraphîta*'nın gelirini önceden kendi aralarında bölüşmüşlerdir. Bir kez daha "beş aylık aşırı yoğun çalışma"yla bir aylık özgürlük satın alabilme hesapları boşa çıkmıştır ve şunları itiraf etmek zorunda kalır:

> Bu kadar acımasızca borçlanmayla köle gibi zincirlendiğim ve yerimden kımıldayamadığım, kendi yaşamımın kontrolünü elimde tutamadığım için onurumun kırıldığını hissediyorum.

Ancak görünen o ki, onu köşeye sıkıştıran bu kez Madam de Hanska'dır. Çünkü Madam de Hanska, mülklerinin başına geri dönmek isteyen Mösyö de Hanski'yi ilkbahara kadar Viyana'da kalmaya ikna edebilmek için bin türlü bahane uydurmuş, bunu da ancak büyük bir çaba sonucunda başarabilmiştir. Nisan son tarihtir; ancak Balzac'ın *Séraphîta*'yı tamamladıktan hemen sonra kendisi için hazırladığı müsveddelerle birlikte seyahat arabasına bineceği sözüne güvenerek kocasından bir kez daha süreyi uzatıp mayısa kadar orada kalmalarını rica eder. Hep yeni nedenler ve gecikmeler öne süren bu güvenilmez adamı biraz daha beklemek mümkün değildir. Balzac hemen gelmezse, bu aşk öyküsü büyük ihtimalle nihayete ermiş olacaktır.

Balzac daha uzun bir süre bekleyemeyeceğini anlar. Evlilik Mösyö de Hanski'nin ölümünden sonra yaşamının şansı olacağından, hiçbir şeyi esirgememelidir. *Séraphîta* gerçi satılmış ve rehin bırakılmıştır, ancak henüz tamamlanmamıştır. Ama bu önemli değildir, Viyana'da tamamlayacaktır. Parası yoktur, ama bu onun canını sıkmamaktadır. Cassini Sokağı'ndaki bütün gümüş takımları rehine bürosuna gönderir,

yayıncılardan ve gazetelerden avans alır ve birkaç yeni senet imzalar. 9 Mayıs'ta Paris'ten ayrılır ve ayın 16'sında Viyana'ya varır.

Balzac'ın Viyana'ya seyahati, dâhi Balzac'ın karakter özelliklerinin dikkate değer bir şekilde derinleşmesine yol açmıştır. Çok iyi organize olmuş, fazlasıyla bağımsız bir beynin ne tür akılsızlıklara kurban gidebileceğinin daha mükemmel bir örneği yoktur. Sıradan bir insanda dikkat çekmeyecek ya da gülünüp geçilebilecek bir zaaf, bir çocuksuluk, dünya bilgisi olsa olsa Shakespeare'le kıyaslanabilecek Balzac söz konusu olduğunda tuhaf görünecektir. Balzac, sanatçı olarak, *Goriot Baba* ile kendi sınırlarının ötesine geçmiştir; hatta o güne değin yalnızca inanılmayacak kadar çok çalışmasından huzursuzluk duyan, sadece buna öfkelenen en acımasız rakipleri bile, istemeseler de onun dehası karşısında saygı duymak zorunda kalırlar. Okur kitlesi onu saymakta, yayıncılar, gazeteler Balzac adının etkili olduğunu kabul etmektedir, bir romanının çıkacağı haberi bile romanın çok satması için yeterli olmakta ve bütün şehirlerden, bütün ülkelerden tebrikler yağmaktadır. Balzac, Avrupa'nın prensleri kadar büyük bir güç haline geldiğini görmezlikten gelemeyecektir artık.

Ancak –Balzac'ın ışıltılar saçan beyninin gölgeli kısmıdır bu– bütün bu şöhretine, dünya çapında başarı yakaladığının farkında olmasına rağmen Balzac, çocukça hırslarının hâkimiyetindedir hâlâ, sahip olmadığı şeylerle insanları etkileme hevesindedir. Köylü delikanlı Balzac, aristokrat olarak değerlendirilmeyi, boğazına kadar borca batmış olsa da zengin bir adam gibi saygı görmeyi istemektedir. Balzac, Madam de Hanska'nın anlattıklarından Viyana sosyetesinin kendisini sabırsızlıkla beklediğini bilmektedir ve –Beethoven'a karşı tavırlarının gösterdiği gibi– dünyada hiçbir şeyin dalkavukluk yapmayan özgür ve güçlü bir deha kadar etkileyemediği aristokrat ve milyonerlerin karşısına onlardan biri olarak çıkmak gibi anlamsız ve uğursuz bir hırsa kapılmıştır. Esterhazy'ler, Schwarzenberg'ler, Lubomirsky'ler ve Lichtenstein'lar Mösyö de Balzac gibi birini sonuçta fakir, değersiz bir edebiyatçı olarak görmemelidir. Böylece Balzac –kendi deyimiyle– çok şık, ama aslında fazlasıyla sonradan görme bir hale bürünür. *Louis Lambert*'in, *Goriot Baba*'nın en gösterişli süs eşyalarından edinir kendine:

> Paris'te günün konusu olan bir baston, simyacılarımın benim için özel olarak gözlemevindeki optik uzmanlarına yaptırdığı olağanüstü

bir tek camlı gözlük; ayrıca mavi frakımın üzerinde altın düğmeler, bir perinin elinden çıkmış gibi görünen düğmeler.

Doğuştan bir Rzewuska'nın gelecekteki eşi –Balzac isteklerini hep zamanından önce gerçeklik olarak yaşar– Viyana'ya diğer ölümlüler gibi sıradan bir posta arabasıyla gelmeyecektir elbette. Kendini seyahat sırasında bir marki olarak tanıtan soylu Mösyö de Balzac kendisiyle ilgisi olmayan d'Entragues arması taşıyan özel bir saltanat arabası kiralar ve üniformalı bir hizmetkâr tutar; tam 5.000 franka mal olan, üstelik ne yazık ki Viyana'da kaldığı süre boyunca kimsenin fark etmediği bir aptallık. Yarısı otel odasındaki çalışma masasının başında, üçte biri pahalı seyahat arabasında geçen sıkıntılı tatil için cebinden tam 5.000 frank çıkmıştır ki, bunu karşılamak için Paris'teki zindanında yüzlerce, ama yüzlerce gece çalışmak zorunda kalacaktır.

Hanskiler diplomatların kaldığı seçkin semtin üçüncü bölgesinde oturduklarından, Balzac için kendilerine yakın olan "Zur goldenen Birne" Oteli'nden bir oda seçmişlerdir. Kısa sürede belli olacağı üzere son derece garip bir seçimdir bu; çünkü Balzac'ın yatacağı yatakta Kont Rasumowski'nin sekreteri ve baldızı Kontes Lulu Türheim'ın gizli nişanlısı Charles Thirion kısa bir süre önce kendini vurmuştur, sağ elinde silah, sol elinde Balzac'ın bir romanıyla. Balzac daha ilk adımını atar atmaz, Viyana'da ne kadar ünlü ve tanrısallaştırılmış olduğunu öğrenir – üniformalı hizmetkâra ve sahte soyluluk armasına aslında hiç ihtiyacı yoktur. Balzac'ın Paris Faubourg Saint-Germain çevresinden ve nefret dolu arkadaşlarından duyduğu hakaretler burada telafi edilir. En seçkin aristokratlar onu şatolarında karşılamak için birbirleriyle yarışmaktadır, imparatordan sonra en önemli adam olan, Napoléon'un zafer kazanmış komutanı ve Avrupa'nın en güçlü diplomatı Prens Metternich (ayrıca Abrantés düşesi konusunda Balzac'ın selefi) yazdıklarının çok azını önemseyip okumasına rağmen, ünlü yazarı davet eder ve uzun sohbetleri sırasında ona hoş bir anısını anlatır; Balzac bu anıyı daha sonra tiyatro oyunu *Paméla Giraud*'nun temeli olarak kullanacaktır.

Bu tarihsel soylu isimler kendisinin aristokratlık tutkusunu tatmin etmesine rağmen Balzac bütün davetlere gidemez; çünkü Madam de Hanska onu kendi çevresine sokar. Sadece Polonya soylularından yakın arkadaşları olan Lubomirskyler ile Lanskoronskilere *cavaliere servente*'ını

(eşlikçisi ve arkadaşı) ara sıra ödünç verir. Kendisine bir *bedouk*, bir muska hediye eden –Balzac, batıl inanç ve derin bir saygıyla yaşamının sonuna kadar saklayacaktır bunu– oryantalist Baron Hammer-Purgstall ve büyük, saygın, ünlü Balzac'ın sadece ücretler ve para konusunda konuştuğunu duyunca bütün hayalleri suya düşen küçük şair Baron Zedlitz dışında hiçbir yazar ya da bilimadamıyla tanışmaz. Balzac bu günleri sarhoşluk içinde geçirmiştir. Adeta Napoléon gibi yurtdışında ilk kez edebiyat alanındaki başarılarının ve geldiği konumun sevincini yaşayıp görmüştür, üstelik bunu tam da kendisi için en önemli olan yüksek aristokrat çevrede yaşamıştır. Saygıyla andığı tüm bu isimler Balzac'ın önünde eğilmektedir. İnsanı baştan çıkarabilecek böyle bir atmosferde, öğleden sonraları "egemen sınıfı" seçkin bir tiyatro eseri olarak ortaya koyabilmek için çalışmaya sadakatle devam etmek ve öğle önceleri otel odasında bu kadar içrek, bu kadar mistik-dinsel, dünyayı reddeden bir eser olan *Séraphîta*'yı bitirmek Balzac gibi biri için bile zordur. Balzac bazı tashihleri tamamlar, tasarladığı romanı *La Bataille* için notlar alabilmek amacıyla Aspern ve Esslingen'deki birkaç savaş alanını ziyaret eder, Madam de Hanska'ya refakat ederek bol bol vakit geçirir, ama görünüşe göre Viyana, Neuchâtel ya da Cenevre gibi rahatsız edilmeden aşk saatleri yaşamaya uygun değildir. Yazdığı mektubun kocasının eline geçmesinin ardından, Madam de Hanska'nın çok dikkatli olması gerekmektedir ve Balzac'ın da namus bekçiliği konusunda iyi bir ünü olduğu söylenemez. Geri dönmeden önce Balzac, Madam de Hanska'ya melankolik bir edayla şunlan itiraf etmek zorunda kalır:

> Bize ait ne bir saat ne de bir saniyemiz var. Bu engeller beni öyle sıkıntıya sokuyor ki, inan bana, dönüşümü hızlandırmakla en iyisini yapmış olacağım.

Bu "sıkıntı"nın yanı sıra Balzac'ın Viyana'dan ayrılışını hızlandıran en önemli neden, ödenmesi gereken faturalardır. Viyana'da kanuna aykırı olarak yayıncısı Werdet üzerine bir senet düzenlediği halde, Viyanalıların karşısına gösterişli bir biçimde çıktığı için cebindeki para gün geçtikçe azalmıştır. 4 Haziran'da, yola çıkacağı sırada oteldeki görevliye bahşiş bile veremeyecek durumdadır ve ne yazık ki Madam de Hanska'dan bir düka ödünç almak zorunda kalır. Her zaman olduğu gibi yine o çılgınca hızla hiç duraksamadan hemen Paris'e doğru yola koyulur ve yedi gün sonra oraya

varır. Madam de Hanska’yı yedi yıllık bir zaman zarfında son görüşüdür bu. Yaşamöyküsü olarak tasarlanmış aşk öyküsünün asıl heyecanlı ve tutkulu ilk cildi böylece sona ermiştir ve Balzac edebiyat çalışmalarında yaptığı gibi, bu arada diğer daha acil ve daha cazip tasarılarıyla ilgilenmek için eserine yıllar sürecek bir ara verecektir.

33. Stefan Zweig, Balzac’ın Madam de Berny’ye taktığı Dilecta adıyla sözcük oyunu yapıyor. Pre–öneki “önde, ilk,” vb. demektir; bu durumda predilecta ise Dilecta’dan, yani Madam de Berny’den önce gelen, ilk Dilecta, vb. anlamlarına gelmektedir. (Ç.N.)

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Roman Yazarı Balzac'ın İhtişam ve Sefaleti

14

1836, felaketler yılı

Doğada bazen farklı yönlerden gelen iki ya da üç fırtınanın aynı yerde çarpışıp on kat daha büyük bir şiddetle enerjisini boşalttığı görülebiliyor. Pahalı atlı arabası ve kıyafeti şeritlerle süslü uşağıyla Viyana'dan tekrar Paris'e döndüğünde Balzac'ın üzerine de işte böyle dört bir yandan felaketler yağmıştır. Sorumsuzluklarını sorunlarla ödeme zamanı gelmiştir artık. Çalışmalarına ara verdiği her an bir felakete dönüşecek ve zincirlerini kırıp kaçmaya kalkışan bir suçlu gibi özgür geçirdiği her ayın bedelini esaret altında bir yılla ödemek zorunda kalacaktır.

Öncelikle, yaşamındaki artık neredeyse iyileşmiş olan o eski yara tam da şimdi yeniden açılır: ailesi. Kız kardeşi Madam Surville hastadır, kocasının maddi sıkıntıları vardır ve Anne Balzac'ın sinirleri çok bozuktur; çünkü büyük zorluklarla ta okyanusun diğer tarafına gönderdiği sevgili işe yaramaz oğlu Henri Hindistan'dan beş parasız dönmüş, üstelik bir de yanında kendisinden on beş yaş büyük bir kadın getirmiştir. Honoré, her şeye kadir büyük Honoré kendine muhakkak bir iş bulmalı ve annesine olan borçlarını artık ödemelidir; cebinde tek kuruşu bile olmayan, gazetelerin borçlarını ödeyemediği için Paris'ten kaçtığını yazdığı Honoré. Balzac, ailesinin beklentileri ve sitemlerinden sıkıldığında, annesi hayatını zehir ettiğinde, biraz olsun teselli bulabilmek için annesi gibi gördüğü Madam de Berny'ye kaçmıştır. Ancak bu kez teselli etme sırası Balzac'tadır. Dilecta ağır hastadır; dertleri yaşadığı sıkıntılarla daha da artmıştır. Bir oğlu ölmüş, bir kızı ruh hastası olmuştur. Kendisi de çaresiz ve güçsüz olduğundan artık sevgili arkadaşına akıl veremeyecek durumdadır. Hatta büyük bir keyif

aldığı halde, düzelti yaparken kitaplarını Balzac'la birlikte okumaktan da vazgeçmek zorundadır; çünkü okumak, zaten harap olmuş sinirlerini daha da bozmaktadır ve şimdi bu cesaretini yitirmiş, yenik düşmüş kadına yardım etme sırası, kendine bile hiç yardımı dokunamayan bu adama gelmiştir.

Balzac'ın durumu bu kez gerçekten kötüdür. Ödenmesi gereken borçların, avansların, senetlerin yanı sıra –bunlar onun için sıradan şeylerdir– işi söz konusu olduğunda yıllardır ilk kez yerine getiremediği taahhütlerle ne yapacağını bilemez bir durumdadır. Kazandığı ilk başarıların ardından Balzac, tehlikeli bir alışkanlık edinmiş ve çalışma gücüne duyduğu büyük güvenle, romanlarını belli bir tarihte teslim etme sözüne karşılık, gazeteler ve yayıncılardan ön ödeme almaya başlamıştır. Eserlerini, daha ilk satırını bile yazmadan satmakta, peşinen rehine koymakta ve tüy kalemi adeta bir sürek avındaymışçasına aldığı avansların peşinden koşmak zorunda kalmaktadır. Arkadaşları onu, sonu hiç de iyi görünmeyen bu yönteme karşı boşuna uyarmışlardır ve özellikle hepsinden yakını Zulma Carraud, aşırı hızlı bir biçimde kitaplar üretip kendini yozlaştırmak (ticari değerini düşürmek) yerine altın kaplı birkaç kalemtıraş ve elmas taşlarla süslü sapı olan bastonlardan vazgeçmesi konusunda sürekli yakınmıştır.

Ancak Balzac tavrını hiç değiştirmemiştir. Yalnızca edebiyattan para kazanabildiği için, yayıncıları daha kitabı görmeden satın almaya zorlayıp başlığından başka hiçbir şeyi hazır olmayan bir roman için nakit para aldığında, güçlü olduğunu, söz sahibi olduğunu hissedip bundan keyif almaktadır; belki de kendini maksimum düzeyde çalışmaya zorlamak için, işleri belli bir tarihte teslim etme zorunluluğuna, sırtında sürekli saklayan bir kırbaç hissetmeye ihtiyacı vardır.

Böylece zaten bir sürü borcu olan Balzac şimdi ilk kez kendine borçlanmıştır. Viyanalıların karşısına gösterişli bir biçimde çıkabilmek için, yola çıkmadan önce bulabildiği her yerden para ve avans almış ve elbette bunların hepsi boşa gitmiştir. Saint Aubin adıyla yayımlanan değersiz romanlarını yeni baskıları yapılsın diye satması bir yana, aynı zamanda *Revue des deux Mondes*'ye henüz yazmaya başlamadığı *İki Yeni Gelinin Anıları*'nı da satmıştır. Bunun dışında Buloz'a, parasını çoktan aldığı, üstelik üç aydan beri yayımlanmakta olan *Séraphîta*' nın sonunu da teslim etmek zorundadır. Ancak bu da onu kaygılandırmaz. *Séraphîta*'nın sonu için hesaplarına göre sadece sekiz gün (ya da belki de sekiz gece) yeterli

olacak, Viyana'da Zur goldenen Birne Oteli'nde hemen yazıverecektir. *İki Yeni Gelinin Anıları* içinse on dört gün ayırmıştır. Dolayısıyla geri döndüğünde yeni bir roman için tekrar avans alabilecektir.

Ancak Balzac ilk kez kendine verdiği sözleri tutamaz. Takvimini tatillere göre düzenlememiştir ve ne yazık ki Viyana'da tatil günleri yaşamaya başlar. Şeytana uyup Madam de Hanska tarafından Avusturya ve Polonya aristokrasisine tanıştırılma hevesine kapılır, onunla birlikte arabayla gezintiye çıkar ve gecelerini çalışma masasının başında geçireceğine sohbetlerle geçirir. *Séraphîta'*nın sonunu yazıp gönderemez, Buloz tefrikayı kesmek zorunda kalır, gerçi aboneler bu durumu çok da kötü karşılamaz; çünkü onlar da bu mistik ve rahatsız edecek denli patetik eserle ne yapacaklarını zaten bilememektedir. Daha da kötüsü, Balzac diğer romanı *İki Yeni Gelinin Anıları* için de tek bir satır bile yazmamıştır. Viyana seyahati sırasında –seyahatlerin Balzac üzerine hep ilham verici bir etkisi olmuştur– başka bir roman olan *Vadideki Zambak*'ın büyüsüne kapıldığı için istek ve heyecanını yitirmiştir çünkü. Buloz'a borçlarının karşılığında yazacağına söz verdiği romanın yerine bunu teklif eder ve ona Viyana'dan romanın ilk bölümünü gönderir.

Buloz bu değiş tokuşu kabul eder ve *Vadideki Zambak*'ın ilk bölümünü basar. Ancak Balzac *Séraphîta'*nın sonunu zamanında teslim etme taahhüdünü yerine getirmediğinden, Buloz bu durumdan onun borçlarına karşılık zarar etmeden çıkmanın başka bir yolunu aramaya hakkı olduğunu düşünür. St. Petersburg'da bir süredir Rus okurlarına Fransız edebiyatından en yeni örnekleri Paris'le aynı anda, hatta kitaplar Paris'te yayımlanmadan önce ulaştırma hevesinde olan *Revue étrangère* adında bir dergi çıkmaktadır. Bu dergi Buloz'un belli bir para ödeyip *Revue des deux Mondes* ve *Revue de Paris*'deki makaleleri alması, prova baskıyı ise St. Petersburg'a satması karşılığında onunla anlaşmaya varır. Balzac bu dönemde Rusya'da en çok aranan ve okunan Fransız yazarı olduğundan, Buloz –üstelik Balzac'ın ona borcu vardır, dolayısıyla karşı çıkmaya cesaret edemeyecektir– *Vadideki Zambak*'ın prova baskısını Rusya'ya satmakta hiç tereddüt etmez.

Ancak Balzac Paris'e döndüğünde bunu öğrenir öğrenmez, yayından fırlamış bir ok gibi Buloz'a gider. Buloz'un bu hareketinde onu en çok üzen maddi kayıptan çok sanatsal vicdanının yaralanmış ve ihanete uğramış olmasıdır. Balzac müsveddeleri ham haliyle Buloz'a yollamış, Buloz da

onları bu şekilde basmış ve tashih provasını, Balzac onları tekrar düzeltmeden St. Petersburg'a, *Revue étrangère*'e yollamıştır. Daha önce de vurgulandığı üzere, ilk prova baskı Balzac için asıl çalışmasına temel oluşturacak bir tür taslak niteliğini taşımaktadır ve Balzac her zamanki gibi basıma vermeden önce *Revue des deux Mondes*'den de dört ya da beş, hatta belki daha da çok düzelti yapmayı talep eder. Balzac'ın bu kadar uygunsuz biçimde basılmasını hiçbir zaman istemeyeceği bu bölümün düzeltilmiş biçimi yerine başlangıçtaki taslak haliyle basıldığı St. Petersburg'dan gelen *Revue étrangère*'le karşılaştığında, böylesine öfkelenmesine şaşmamak gerekir. En samimi arkadaşlarına bile göstermek istemediği, tüm zayıf noktaları ve teknik sorunlarıyla ilk *brouillon*'u (taslak) hırsızın teki çalıp burada okurlara Balzac'ın sanat eseri olarak satmıştır. Balzac, yokluğunu fırsat bilen Buloz tarafından aldatıldığını hissetmekte tamamen haklıdır. Onunla derhal tüm ilişkilerini kesip *Revue des deux Mondes*'ye karşı bir dava açmaya karar verir.

Balzac'ın iyi yürekli arkadaşları bu niyetini öğrendiklerinde dehşete düşerler. En iyi yazı kuruluna sahip iki derginin yönetimini elinde bulunduran Buloz, Paris'in en büyük güçlerinden biridir. Edebiyat borsasında bir yazarın satış ve sürüm değerini istediği zaman yükseltip istediği zaman düşürebilmektedir. Parisli yazarların, gazetecilerin beşte dördü ona doğrudan ya da dolaylı olarak bağımlıdır; büyük günlük gazetelerin yazı kurulu üzerinde de etkisi vardır. Meslektaşları tarafından zaten pek sevilmeyen Balzac, açık bir tartışma çıktığında bu terör karşısında tanıklık ya da yardım etmeye cesaret edecek bir gazete, bir arkadaş bulamayacaktır. Arkadaşları Balzac'ı, Buloz'un yüzlerce yola başvurarak onun prestijini sarsabileceği, onu çeşitli haberler ve saldırılarla gülünç duruma düşürebileceği, yayıncılarını kandırıp kitap satıcılarını bile etkileyebileceği konusunda uyarır. Yani asla dava açmamalısın, diye baskı yapar, ona öğütler veren, iyi niyetli arkadaşları. Çünkü yasal olarak davayı kazansa bile, somut olarak zaten önceden kaybetmiştir. Bir bireyin tek başına sayısız katmanlara ayrılarak kökleşmiş isimsiz bir güce karşı koyabilmesi mümkün değildir.

Ancak Balzac sanatçı onuru söz konusu olduğunda bir an bile duraksamaz. Tam da Viyana'da, yani yabancı bir kentte ne kadar

önemsendiğini ve Paris'te bunun sadece nefret ve kıskançlıktan dolayı engellendiğini bir kez daha hissetmiştir. Balzac gücünün farkındadır ve bunun sarsılmaz olduğunu, yenilgilerin ve aşağılanmaların onu çok daha dayanıklı ve başarılı kıldığını bilir. Hiçbir zaman tek tük saldırılara karşılık vermemiş, bunları umursamamış, önemsiz görmüştür. Ama bütün kokuşmuşluğu, kötülükleri ve sinsilikleriyle tüm basına, bütün bu köpek sürüsüne başkaldırmak, hem de bunu tek başına, sürünün dışındaki biri olarak yapmak ona bir tür keyif verir. Aracı olmaya çalışanların tüm önerilerini reddeder; Buloz'a dava açar, böylece onun da kendisini, taahhütlerini yerine getirmediği şikâyetiyle dava etmesine olanak sağlamış olur. Bu savaş ise doğal olarak mahkeme salonlarından gazetelere ve edebiyata da yansır. Buloz bütün bombalarını patlatır. *Revue de Paris*'de Balzac'ın en ağır biçimde karalandığı yazılar yayımlanır. Özel yaşamı da bundan nasibini alır, yasal hakkı olmadığı halde soyluluk unvanı taşıdığı konusunda açıkça itham edilir, gençlik yıllarında düşük nitelikli kitaplar yazdığı ve farklı imzalarla kitaplar yayımladığı açığa vurulur, borçları kamuya duyurulur, karakteriyle alay edilir. Öte yandan Buloz, yazarlar ordusunu harekete geçirir – birbiri ardı sıra yazarları, yazıları, herhangi bir ek ücret ödenmeden yabancı gazetelere vermenin âdetten sayıldığını açıklamaya çağırır ve *Revue de Paris* ile *Revue des deux Mondes* bu yazarların ekmek kapısı olduğundan, Buloz'un evcil hayvanları, kırbacını şaklatmasıyla birlikte onu onaylayıp itaat ederler. Kardeşçe meslektaşlarının yanında olmak, sanatçı olarak haklarını savunmak yerine Alexandre Dumas, Eugène Sue, Gozlan, Jules Janin ve Paris'in düşünce dünyasını temsil ettiğini düşünen, ama gerçekte itibarlarını sadece fabrikasyon düşüncelerine borçlu olan bunlara benzer daha bir düzine yazar Balzac'a karşı bir beyanda bulunmak üzere bir araya gelir. Yalnızca her zaman onurlu davranan Victor Hugo ve George Sand böylesine yüz kızartıcı bir dalkavukluğa karşı çıkar.

Balzac sonuçta mahkemenin önünde haklı çıkar. Mahkeme, tüm yazarlık kurumu açısından önemli bir karara varır, eğer yazar eserini tamamlamak için yeterli ilgi ve güce sahip değilse, eserin tamamlanmamasından kaynaklanabilecek zararlardan sorumlu tutulmayacaktır. Böylece Balzac sadece Buloz'dan aldığı avansları ödemekle yükümlü kılınır. Bir zaferdir bu, ama büyük kayıpların verildiği bir zafer. Balzac avukatlar, mahkemeler ve polemiklerle geçen savaşta

haftalar kaybetmiştir ve bütün bunların üzerine Paris'in tüm gazeteci köpekleri üzerine saldırmıştır. Herkese karşı sürekli tek başına savaşmak zorunda kalırsa, en güçlü insanın bile gücü tükenir.

Her şeye rağmen, yasal olarak haklı çıktığı için, dava Balzac'a ahlaki güç ve deneyim kazandırmıştır. Vautrin' lerin, de Marsay'ların, Rastignac'ların, Rubempré'lerin hiç çekinmeden, "Güçlü ol, o zaman insanlar seni sayacaktır" dogmasını savunan kendi kahramanlarının ne kadar haklı olduğunu yeni yeni fark etmektedir. Silahsız yaşama, yoksa kaybedersin. Bağımsız olmak yeterli değil, diğerlerini kendine bağımlı kılmayı öğrenmelisin. İnsanlar sadece zayıf noktalarının yakalanabileceğini hissettiğinde, sadece korktuklarında onların efendisi olabilir, üzerlerinde hâkimiyet kurabilirsin.

Balzac bugüne dek ona içten bağlanan okur kitlesi sayesinde güç kazanabileceğine inanmıştı. Ancak bu güç yeryüzündeki bütün ülkelere dağılmış durumdadır. Askerî disipline sokulmamış, organize edilmemiştir, başkalarına korku salmak yerine yalnızca kıskançlık yaratmaktadır. Dolayısıyla hiçbir şeyden haberi olmayan on binlerce, yüz binlerce sadık okuru, Paris'te kamuoyu oluşturan ve kamuoyunu yönlendiren kırk elli kişilik bu rüşvetçi, boşboğaz topluluğuna karşı onu destekleyemez. Bu nedenle Fransa'nın en çok okunan ve kendisinin de çok iyi bildiği üzere en büyük yazarı olarak bağımsızlığını ilan etmenin zamanı gelmiştir artık. Balzac böylece bir gazeteyi ele geçirmeye ve onu dışlayan, para çuvallarının ardında siper alıp onunla alay eden, kamuoyu düşüncesini zorla yönlendiren bu kalelerinin etkisini bu yolla azaltmaya karar verir.

Paris'te 1834'ten bu yana haftada sadece iki kez olmak üzere *La Chronique de Paris* adlı küçük bir gazete yayımlanmaktadır. Koyu bir Bourbon hanedanı taraftarı olması Balzac'ı rahatsız etmemektedir. Ekonomik zorluklar yüzünden her sayının güçlükle çıkarılması, kimsenin dikkat ve ilgisini çekmemesi, onun için bir engel oluşturmaz. Balzac ikna olmuştur: Honoré de Balzac'ın düzenli olarak yazacağı, eserlerini güvenerek verebileceği bir gazete, böylece önceden sağlama alınmış olur. Nihayet siyasi arenaya girmek için ne uygun bir atlama tahtasıdır bu. Çünkü Balzac siyasi alandaki tüm başarısızlıklarına rağmen hâlâ meclis üyesi olmayı, Fransa'da soyluların temsilcisi ve bakan olmayı istemektedir ve

görülebilen, somut olarak hissedilebilen politik bir güç tüm gerilim ve fırtınalarıyla birlikte ona çok cazip görünmektedir.

Chronique de Paris'nin hisseleri çok değersiz olduğundan, Balzac hisselerin çoğunu elinde bulundurduğu bir tür şirket kurmayı becerir. Ama her zamanki iyimserliğiyle, bu oldukça gelişmiş, karmaşık işte de en ağır sorumluluğu, basım masraflarını karşılamayı üstlenir. Sözleşme yapılır yapılmaz, tüm enerjisini bu işe vererek çalışmaya başlar. Balzac'ın çevresinde genç yeteneklerden oluşan bir yazı kurulu toplanır hemen, ama bunlardan yalnızca bir tanesi, Théophile Gautier onun yaşamında gerçek bir kazanç olacak ve tüm yaşamı boyunca arkadaşı olarak kalacaktır. Balzac, her zamanki gibi eleştirel bakışına güvenmek yerine züppeliğine yenilerek iki genç aristokrat olan Marquis de Belloy ile Comte de Grammont'u gazetenin sekreterleri olarak görevlendirir. Ama böylesine büyük bir üretim gücüyle tek başına bir düzine insanın yerine geçebilen Balzac gibi bir yönetici söz konusu olduğunda, diğer çalışanlar, redaktörler ve sekreterler aslında o kadar da önemli değildir. Balzac yeni işi ona çekici geldiği sürece tek hamlede gazetenin tüm içeriğini hazırlamayı neredeyse tek başına üstlenir; düşünülebilecek her şey hakkında, siyasi, edebî, polemik yaratacak yazılar yazar, ayrıca bunları en iyilerinden bir dizi novellayla süsler. 1836 yılı Ocak ayında çıkan kendi yönetimindeki ilk sayı için sadece bir gecede olağanüstü bir kabare metni olan *La Messe de l'Athée'yi* (Ateistlerin Ayini) yazar. Bunu *L'Interdiction* (Hacir), *Le Cabinet d'Antiques* (Antikalar Odası), *Facino Cane, Ecce Homo, Les Martyrs ignorés* (Meçhul Şehitler) izler. Bilgi almak, harekete geçirmek, öneriler getirmek, uyarılarda bulunmak, canlandırmak için günün her saati fırtına gibi yazı işleri odasına dalar; öte yandan iktidar arzusu ve belki de diğer dergileri bir çırpıda geride bırakma isteğiyle iddialı bir propaganda başlatır. Son iki aylık kirasını zamanında ödeyemediği ve ev sahibi 473,70 frankı ancak icra memurları aracılığıyla tahsil edebildiği halde Balzac ocak ayının onunda, on dördünde, on yedisinde, yirmi ikisinde, yirmi dördünde ve yirmi yedisinde olmak üzere Cassini Sokağı'nda her türlü lüksle donatılmış, şarapların su gibi aktığı ziyafetler vererek en önemli çalışma arkadaşlarını bir araya getirir.

Ama Balzac'ın yanılsamalar yaratan zihni açısından bunlar, yüz kat, bin kat faiz getirecek yatırımlardır. Paris'in gazetesine gösterdiği ilgiyle kendinden geçer ve ilk sayının çıkmasından dört hafta sonra Madam de Hanska'ya sevinçle şöyle yazar:

> *Chronique de Paris* bütün zamanımı alıyor. Sadece beş saat uyuyorum. Mösyö de Hanski ve sizin için de her şeyin yolunda gittiği umuduyla, benim işlerimin olağanüstü bir hızla gelişmeye başladığını söyleyebilirim. Aboneler, sayıları büyüleyici bir hızla artarak bize akın ediyorlar. Gazetedeki hissemin değeri bir ay içinde 90.000 franka çıktı.

Balzac'ın *Chronique de Paris*'deki 90.000 frank değerindeki hisseleri, beslediği umutları olsa olsa yarattığı hayalî borsada –ki bütün kurumların içinde en güvenilmezi budur– karşılayabilecektir. Balzac düşlerinde kendini Paris'in efendisi olarak görmeye başlamıştır bile; çok kısa bir süre sonra Buloz ezilip büzülerek yanına gelecek ve *Chronique de Paris*'den ayrılıp yeniden onunla çalışma sözü karşılığında eline 100.000 frank sayacaktır. Çok kısa bir süre sonra, onu küçümsemiş, ona düşman olmuş bütün meslektaşları bu en etkili gazetede çalışma lütfuna sahip olabilmek için başvuracak, bakanlar ve meclis üyeleri Mösyö de Balzac'ın siyasetini kendi taraflarına çekme zorunluluğu duyacaklardır.

Ancak ne yazık ki, abonelerin büyük bir heyecanla akın etmesi, Balzac'ın hayalinden başka bir şey değildir; kasa raporlarından çıkan sonucun daha iddiasız rakamları işaret ettiği açıktır. Balzac'tan daha zeki olmasalar da durumu çok daha net görebilen diğer hisse sahipleri hisselerini sessizce elden çıkarırlar, bunun üzerine Balzac'ın da kendi hisselerini, baştaki değerinin çok altına satması gerekecektir. Gazetede işlerin bir türlü iyiye gitmediğini hisseder hissetmez, Balzac'ın hevesi kaybolur. Yazı kurulu canını sıkmaktadır; iş arkadaşları ve meslektaşlarına gitgide daha az görünmeye başlar, yazıları gittikçe seyrekleşir ve böylece Balzac'ın bu girişimi de dünyevi yaşamındaki bütün girişimleri gibi daha aynı yıl son bulur. Sonuç: tam bir iflas ve borç yükünün artması. Altı ya da sekiz ay süren bu anlamsız çalışmalar çelişkili bir biçimde –Balzac söz konusu olduğunda bunun olağan olduğunu söylemek daha doğru– başarıya götürmemiş, Balzac'ın sermayesini artırmasını, borçlarının azalmasını sağlamamış, aksine 40.000 frank daha borçlanmasına neden olmuştur. Tembel tembel, tadını çıkara çıkara yapacağı bir dünya seyahati, Balzac'ın bu son, ama sonuncu olmayan spekülasyonlarından daha kârlı olurdu. Balzac ne zaman kendi etkinlik alanına ihanet edecek olsa, dehası ve keskin bir kavrayışa sahip zekâsı başarısızlığa uğrayacaktır. Kendi topraklarında

nasıl dev gibi güçlü oluyorsa, kendine yabancı alanlarda aksine cücelere bile alay konusu olacak kadar küçücük kalmaktadır. “1836’da zengin olacağım” diyen insan, daha birkaç ay sonra, 1836’da 1829’dan bir adım daha ileri gidemediğini kabul etmek zorunda kalır.

Buloz’a açılan dava ve *Chronique de Paris*’nin yankısı, her gün beraberinde farklı bir sıkıntı getiren bu yılın koleksiyonundaki nadide parçalardır yalnızca. Önce bütün yayıncılarla kavga üstüne kavga yaşanır. “Mükemmel Madam Béchet”, eskiden yanında çalıştırdığı Mösyö Werdet kendi başına iş kurup Balzac da gevşediğinden beri “katlanılmaz Madam Béchet”e dönüşerek kalan ciltleri insafsızca ister. Werdet’nin ise Viyana’da düşüncesizce onun üzerine senet imzalayan Balzac’ı finanse edecek kadar sermayesi yoktur. Oysa Balzac, yoğurdu üfleyerek yiyeceğine, iflas etmiş bir yayıncı olarak elini eteğini bu tarz işlerden çekeceğine biraz rahat nefes alabilme düşüncesiyle *Tuhaf Öyküler*’in yeni baskısını kendi cebinden ödeyerek yapmaya çalışır. Krediyle kâğıt alır ve yine krediyle *Tuhaf Öyküler*’in yeni baskısını yapar. Provalar henüz hazır olmuştur ki, depoda yangın çıkar ve her zamankinden daha çok ihtiyaç duyduğu 3.500 frank tamamen yanıp kül olur.

Balzac alacaklılarından kurtulmak için nereye kaçacağını bilemez. Cassini Sokağı’ndaki kapısının önüne barikat kurdurur ve yolculuktan önce *Veuve Durant* (Dul Madam Durant) ismiyle kiraladığı Batailles Sokağı’ndaki eve gece vakti taşıttırır. Tıpkı Cassini Sokağı’nda olduğu gibi, burada da bir icra memuru ya da onu rahatsız edebilecek başka bir misafirin kapısına kadar gelmeyi başarması durumunda kaçabileceği gizli bir merdiven vardır. Ancak *Veuve Durant’*ın kapısına kadar gelebilmek doğrusu marifet işidir. Çevresindeki her şeyi romantik ve efsanevi bir havaya büründürmekten çocuksu ve sanatsal bir keyif alan Balzac, sürekli değişen sözcüklerle kendine özgü bir şifre sistemi geliştirir. Yalnızca “Açıl susam açıl,” diyebilenler üç kademeli siperi açıp içeri sızmayı umabilirler. Gizemli *Veuve Durant*’a gitmek isteyen biri örneğin kapıcıya –diye anlatacaktır Gautier sonradan– o gün, “Erik mevsimi geldi,” demelidir. Kerberos, ziyaretçinin eşikten geçmesine ancak bundan sonra izin verir. Ancak bu sadece ilk sınavdır. Merdivenin sonunda Balzac’ın sadık uşağı beklemektedir; onun kulağına da ikinci şifre fısıldanmalıdır: “Belçika

dantelleri getirdim.” Sonra kapıda üçüncü garanti de alındığında –“Madam Bertrand sağlığınıza duacı”– *Veuve Durant* gülerek Honoré de Balzac’a dönüşür.

İkinci üçüncü isimler üzerine yapılan senetler, mahkeme tarihini ertelemek için çevrilen dolaplar, mahkeme celplerini teslim almamak için posta yoluyla ulaşılmaz hale gelmek, Balzac’ın romanlarında sergilediği bütün bu teknik hileler onun tarafından bizzat denenmiştir ve yasaları çok iyi bilmesi, teknik becerisi ve pervasızlığı sayesinde Balzac bu konuda her geçen gün yeni başarılar elde etmiştir. Balzac’ın senetleri yayıncılara, tefecilere, bankalara, her yere saçılmış durumdadır. Paris’te Mösyö Honoré de Balzac’ın haciz işlemlerini başlatmakla görevlendirilmemiş tek bir icra memuru bile yoktur. Ama ödeme almak bir yana, bir tanesi bile onunla yüz yüze gelmeyi beceremez.

Ancak Balzac gururundan ve belki de cüretkârlığından dolayı peşindekilerin yanı sıra, yasalara açıkça karşı gelerek bir başka merciyi daha harekete geçirmiştir. Yeni yasal düzenlemeye göre her vatandaş milli muhafız kıtasında hizmet vermekle yükümlü kılınmıştır. Balzac bu yükümlülüğü kabul etmez. Sıkı bir lejitimist olan Balzac’a göre halkın kralı Louis Philippe iktidarı zorla ele geçirmiştir, ona hiçbir şey emretmeye hakkı yoktur. Ayrıca zamanı değerlidir onun, boşa harcanmamalıdır ve dünyanın bütün matbaaları, gazeteleri, yayıncıları kitaplarını beklerken elinde tüfekle bir köşede durma zorunluluğunu –haklı olarak– onur kırıcı bulmaktadır. Anlaşmaya varmak için görüşmeler yapılsa bir çözüm yolu bulunabilecektir belki, ama Balzac uzlaşmaya yanaşmak istemez. Askerlik celbine yanıt bile vermez. Kendini savunması için üç kez mahkeme celbi gönderilir, ama Balzac zahmet edip bunları dikkate almadığından, Ulusal Muhafız Kıtası Disiplin Komisyonu onu sekiz gün hapis cezasına çarptırır. Balzac, Rabelais gibi kahkahalarla güler buna, karnını tuta tuta. Ne büyük bir küstahlıktır bu! Onu, Balzac’ı disipline sokmak, Avrupa edebiyatının mareşalini eline tüfek almak istemediği için kodese tıkmak! Güçleri yetiyorsa yapsınlar bakalım. Dikkafalı asker kaçağını yakalamakla görevli polislerle kedi fare oyunu oynamak eğlendirecektir onu. Yakalasınlar kolaysa. Bulabilirlerse tabii. Bu horoz kafalılar, o küçücük beyinleriyle onu kafese tıkamayacaklarını anlayacaklar.

Balzac haftalarca ortalıkta görünmez. Polisler haber vermeksizin Cassini Sokağı’na günün her saatinde gelseler de boşunadır. Mösyö de

Balzac hep seyahattedir ve nerede olduğu bilinmemektedir, ama öğleden önce yayıncılarından avans toplayan da aynı Mösyö de Balzac'tır, aynı günün akşamında Italiens'de görünen de. Sadık uşağından bu bıyıklıların ne kadar sık geldiğini öğrenmek nasıl da büyük bir keyiftir; duvar kâğıdıyla örtülü gizli kapının ardına saklanıp bulunması mümkün olmayan bu adamla ilgili bilgileri nasıl ciddiye aldıklarını dinlemekse daha da büyük bir eğlencedir. Bu, bir sonraki romanını yazma isteğini doğuracak, Vautrin ve Pacquard'ın Corentin, Peyrade ve polis teşkilatının diğer av köpekleriyle mücadelesine ilham verecektir. Ancak Kral Louis Philippe bir sabah, 27 Nisan'da bu mücadeleden zaferle çıkar: İki dedektifle birlikte saatlerce pusuda bekleyen bir polis komiseri, Balzac'ın arkasından Cassini Sokağı'na girer ve yarım saat sonra o uğursuz yeşil araba onu halk arasında *Hôtel des haricots* (fasulye evi)[34] denen nezarethaneye götürür. Cezasını doldurmak zorunda kalması, Balzac'ın tam da Fransa'da toplum içindeki saygınlığının ne de olsa, ne kadar az olduğunu göstermektedir. Dış ülkelerde tüm aristokrasinin çevresinde pervane olduğu, tüm elçiliklerin kabul ettiği, Avrupa'nın diplomatik çevrelerindeki en önemli isim olan Metternich'in davet ettiği bu adam, hiçbir ayrıcalık tanınmadan 27 Nisan'dan 4 Mayıs'a kadar nezarethanede kalmak zorundadır. Kocaman bir salonda bağırıp çağıran, oyunlar oynayan, kahkahalar atan düşük sınıflardan suçlular sürüsünün ortasındadır. Bunların çoğu, para kazanmadıklarında çocukları ve eşleri aç kalacağından, iki günlerini vatandaşlık hizmeti uğruna feda etmek istemeyen işçilerdir. Balzac'ın istediği tek şey, bir masa ve sandalyenin verilmesidir, bundan başka hiçbir şey umrunda değildir. Münzeviler gibi yapayalnız olduğu çalışma odasında nasıl bir yoğunlukla çalışıyorsa, işte bu cehennemde de aynı yoğunlukla düzeltilerini tamamlar. Madam de Hanska'ya yazdığı mektuplardaki neşeli tasvirleri, Balzac'ın keyfinin hiç kaçmadığını göstermektedir. Hapse atıldığı için gururu kırılmamış, aksine Fransızlara özgü maskaralık duygusu harekete geçmiştir. Hatta sekiz gün boyunca bütün alacaklılar ve icra memurlarının karşısında resmî bir koruma altında olmanın güvencesiyle bir bakıma rahatlamış, bunun keyfini çıkarmıştır. Bütün ömrünü kürek mahkûmu gibi çalışarak geçiren, hiç bitmeyen borçlarla uğraşan huzursuz biri olarak *Hôtel des haricots*'dan çok daha kötü hapishanelere alışıktır Balzac. Özgür olmak onun için yine gece gündüz savaşmak demektir.

Balzac bu topuz darbesine altı ay boyunca direnir. Ara sıra şikâyet eder.

Kendimi paralayıp duruyorum,

ya da

Başım, tıpkı cılız bir beygirinki gibi aşağı sarkıyor.

Hatta çelik gibi olan bünyesi bile ilk uyarı işaretini verir: Birdenbire başı döner Balzac'ın. Sadık doktoru acil olarak dinlenmesini tavsiye eder. İki üç aylığına şehir dışında sakin bir yere gidip dinlenmelidir. Balzac tavsiyeye uyar, ama sadece kısmen. Arkadaşları Margonneların yanına, eski barınağı Touraine'e gider; ancak Dr. Nacquart'ın tavsiye ettiği gibi oraya dinlenmek için değil, aksine çalışmak için, hayatında hiç yapmadığı kadar yoğun, saplantılı ve delice çalışmak için gider. Balzac, spekülasyonların, ticaretin ve zengin kadınlarla evliliklerin değil, sadece tek bir şeyin, kendisine uygun olan asıl işinin, sanatın onu çaresiz durumlardan kurtarabileceğini her defasında bir kez daha anlar. Sanatçı için bir doktorun diğer hastalarına vermeyeceği bir ilaç vardır: O, sadece o, anlatarak sıkıntılarını üstünden atabilir. Acı tecrübeleri sarsıcı biçimlere, en ağır yaşamsal zorunluluklarsa yaratıcı bir özgürlüğe dönüşür. Balzac Saché'ye geldiğinde böyle bir zorunluluğun baskısı altındadır. Yeniden evlendikten sonra, acımasız bir işadamı olan kocasının sözünden çıkmayan dul Madam Béchet mahkeme kararı çıkartmış, buna göre Balzac, *Études des Mœurs*'ün kalan iki cildini yirmi dört saat içinde teslim etmek, gecikmesi halinde ise her gün için 50 frank ödemekle yükümlü kılınmıştır. Balzac,

yirmi gün içinde söz konusu ciltleri yazıp bu kadına teslim etmeyi

ve omuzlarındaki bu ağır yükten kurtulmayı ister. Balzac'ın iradesinin devreye girdiği her yerde hep bir mucize gerçekleşir. Balzac, yapılacak iki şey olduğunun farkındadır:

Son sözleşmemin gereklerini yerine getirmeli, ayrıca güzel bir kitap yaratmalıyım.

Her ikisini de başarır. Balzac dış dünyadan gelen baskılar altındayken, hiç olmadığı kadar yaratıcı olmuştur. Sekiz gün içinde *Sönmüş Hayaller*'i tasarlayıp ilk bölümün tamamını yazar.

Bütün gücümle çalışıyor, günde on beş saat yazıyordum. Güneş yükselirken ben de kalkıyor ve sadece koyu bir kahve içip öğle yemeğine kadar çalışıyordum.

Para cezasıyla yarışarak yazılan tam da bu kitap başat bir eser haline gelir; Balzac sanki ruhunun derinliklerinde yatanları acımasız bir kırbaçla dışarı çıkartmış ve en gizli arzularını, en gizli korkularını karşısına alıp bunları sınamaya koyulmuştur. *Sönmüş Hayaller*, Fransız edebiyatında daha önce hiç görülmemiş gerçekçiliğiyle yaşamı çeşitli yönleriyle kavrayan, dönemi gözler önüne seren, bunun yanı sıra derinliklerinde Balzac'ın kendisiyle giriştiği önemli bir hesaplaşmanın yattığı bir eserdir. Romanın iki figürü aracılığıyla Balzac, kendine ve eserine katı bir biçimde bağlı kalmakta ısrar eden ya da hızla ve onursuzca şöhret kazanma hevesine kapılan bir şairin başına neler geleceğini ya da gelebileceğini gösterir. Lucien de Rubempré karakteri Balzac'ın içindeki en büyük korku, Daniel d'Arthez karakteri ise en büyük idealidir. Balzac, doğasının çift yönlü olduğunun farkındadır: İçinde, en zoru başarmak için sarsılmadan çabalayan, her türlü imtiyazdan kaçınan, her türlü anlaşmayı reddeden, toplum içinde yapayalnız bir yazar yattığını bilmektedir, ama aynı şekilde doğasının ikinci bir yönü daha olduğunu, içindeki keyif insanını, savurgan, paraya kul köle olmuş, yersiz kibirlere kapılıp kışkırtıcı lükslere karşı savunmasız kalan o insanı da görür. Katılaşmak için, başarıyı yakalamak uğruna sanatını feda eden bir yazarın karşılaşacağı tehlikeleri kendi gözlerinin önüne sermek için kendine de bir uyarı olsun diye, bir kere sahte heveslere kapıldıktan sonra dayanma gücünü ve direncini yitiren bir yazarın öyküsünü anlatır. Asıl adı Chardon olan ve mutlak mükemmeliyetçiliğinden dolayı kendine soyluluk unvanını yakıştıran Lucien de Rubempré genç bir idealist olarak karşımıza çıkar ve elinde bir şiir kitabıyla –Balzac'ın *Cromwell*'iyle– sadece yeteneği sayesinde başarılı olma umuduyla Paris'e

gelir. Şans eseri, Latinlerin yaşadığı bölgede, kaldıkları çatı katlarında kendi yollarında ilerleyen ve misyonları uğruna yaptıkları fedakârlıklar sayesinde Fransa'nın gelecekteki elitini oluşturacak yoksul öğrenciler arasına, "Cénacle" çevresine girer. D'Arthez şairleri, Bianchon doktorları, Michael Crescin ise filozoflarıdır. O gün elde edecekleri geçici başarıyı ellerinin tersiyle itip gelecekte kazanacakları başarılar için çabalamaktadırlar. Balzac'ın, güçlü karakteri ve gururunu hiç yitirmeden sürdürdüğü sabırlı tavrında kendi iyi Ben'ini ortaya koyduğu Daniel d'Arthez sayesinde Lucien de Rubempré, bu namuslu ve temiz gençlerin arasına girer. Ancak arkadaşlarının soylu ruhlarına sadık kalmak yerine Lucien, Faubourg Saint-Germain soylularını etkileme hevesine kapılır. Hızla başarı ve para kazanmak, hayranlık uyandırmak, kadınlar konusunda şanslı olmak, siyasi iktidar sahibi olmak ister ve dizeler para etmediğinden kendini gazeteciliğe satar. Yeteneğini –bir zamanlar Balzac'ın yaptığı gibi– ucuz ve sıradan eserler yazmak uğruna kötüye kullanır, edebiyat tüccarlarıyla, kamuoyunun zevkine uygun dalkavukluklar yapanlarla bir olur, kimi zaman bir gazetenin, kimi zaman bir kadının pezevenkliğini yapar ve dışarıdan bakıldığında kamuoyunun gözünde günlük başarılarıyla yükseliyor gibi görünse de aslında edebiyat eserleriyle dolu bataklıkta oluşan binlerce kabarcıktan biri olarak gittikçe daha da derinlere batar. Yıllarını gazetenin angaryalarına harcamış olmanın ve içinde yaşadığı çevrenin nefretini bilmenin acısıyla Balzac, kamuoyu tavrının damgasını taşıyan her şeyi, Paris tiyatrosu ve edebiyatını, içinde çatlaklar olduğu için karşılıklı olarak birbirlerini destekleyen, ama öte yandan da gizliden gizliye düşmanlık besleyen bu dünyanın işleyişini ortaya koyar. Dönemin Paris'inden ve dar bir çevreden yalnızca bir kesit sunsa da *Sönmüş Hayaller* her dönem için geçerli gerçek bir örnektir. Onurun ve hiddetin kitabıdır, sabırsızlık ve açgözlülük yüzünden soysuzlaşmak yerine güçlü kalma, daha da büyük bir dirençle hep daha güçlü olma uyarısıdır. Balzac, tam da en sıkıntılı olduğu anlarda kendi içinde gerçekten cesaret toplar ve yaşamındaki en büyük felaketlerinin ortasında en özgün ve en muhteşem eserlerini yaratır.

34. Zweig’ın Almanca özgün metinde “fasulye evi” olarak bire bir çevirdiği Hôtel des haricots, Fransızca argoda kodes anlamına gelir. (Ç.N.)

15

İtalya seyahati

Balzac, davalar, hacizler, şikâyetler, iflaslar, zorluklar, devlet hapishanesinde ve işlerine yoğunlaştığı hapishanelerde geçen sayısız saatiyle bu felaketler yılını kendi kendini kamçılayan bir haz ve bazen de sürükleyici bir heyecanla Madam de Hanska'ya yazdığı mektuplarda anlatmıştır. Ama kaygılarını ve yenilgilerini her hafta tam da böyle ayrıntılı olarak bildiriyor olması, yaşamındaki asıl gerçekleri ve önemli olayları uzaktaki arkadaşından saklıyormuş şüphesini uyandırır. Bunca belalının peşinden koştuğu, bunca gürültü patırtının ortasında dört beş başyapıt yarattığı, özel yaşamını yine de serüven dolu bir şekilde, lüks içinde sürdürmeye zaman bulabildiği, istek duyabildiği bu yıl, Balzac'ın eşi benzeri görülmemiş bir canlılığa sahip olduğunun en iyi göstergesidir. Balzac'ın kendi anlattıklarındaki gibi, boş zamanlarında yorgunluktan yığılıp kalan, durmaksızın angarya işlerle uğraşan, keşiş gibi yaşayan biri olduğunu düşünmek kadar yanlış bir şey olamaz, işlerinden geriye kalan kısa sürelerde Balzac, orada burada dolaşmakta, en yoğun, kaygıdan en uzak haliyle ölçüsüz, savurgan biri olarak yaşamını sürdürmektedir. Balzac'ın büyük sırrını bilmeyenlerin onu insan olarak anlaması mümkün değildir; herkesin kader ya da kader oyunu dediği her şeye karşı sahip olduğu çok güçlü kendine güven duygusundan kaynaklanan kayıtsızlık. İçinde bir şeyler –ki bu, belki de varlığının en derinlerinde yatan özüdür– dış dünyada karşılaştığı felaketlere asla katılmaz, hatta bu fırtınaları dev gibi dalgaların olduğu tehlikeli bir denizi güvenli bir kıyıdan seyreder gibi büyük bir merakla izler. İcra memurlarının sabahları kapısına dayanması,

kendisinden talep edilen, ama onun sahip olmadığı birkaç yüz frankla öğleden sonraları kuyumcudan gereksiz şeyler almasına engel değildir kesinlikle. Borç göstergesinin 140.000 franklara çıktığı ve öğle yemekleri için bile terzisinden, doktorundan borç almak zorunda kaldığı 1836 yılında, Madam de Girardin'in hakkında roman yazdığı *canne de Mösyö de Balzac*'a (Mösyö Balzac'ın Bastonu) ek olarak, 600 franka gergedan boynuzundan ikinci bir baston, 190 franka altın bir kalemtıraş, 110 franka bir cüzdan, 420 franka bir zincir alır – "yoksul bir *mujik*"ten, "köle gibi çalışmak zorunda olan" birinden, kararlı bir çilekeşten çok Karun kadar zengin bir adamı yeni tuzağına düşürmüş bir koket gibi tıpkı. İçindeki bir karşıt güç sürekli denge sağlamaya uğraşır: Ne kadar çok borçlanırsa, o kadar çok gereksiz, pahalı alışverişler yapıp lüks içinde yaşıyormuş yanılsaması yaratmaya çalışır. Yaşam koşulları ağırlaşıp üzerindeki baskı attıkça, tıpkı barometrede civanın yükselmesi gibi yaşamdan aldığı keyif de o denli artar. Yaşamı ne kadar monotonlaşırsa, yaşamdan zevk alma isteği o denli artar. Böyle bir karşı kutup olmasa, yaşamı tımarhaneye dönerdi. Yalnızca bu karşı kutup sayesinde Balzac'ın yaşamı mükemmellik kazanır: sadece patlamalar ve püskürmeler sayesinde sönüp gitmeden kalabilen volkanik bir gücün sonsuza kadar fışkırması.

Dolayısıyla, en ağır krizlerin yaşandığı 1836 yılı, en ağır güneş yanıklarının, en şiddetli fırtınaların da yılıdır, Balzac'ın yaşamında lüksün ve şehvetin iç içe olduğu zevk dolu bir yıldır. Olaylarla cüretkâr bir tavırla alay etmekten, bunları aldatıcı kılıflara sokmaktan aldığı inanılmaz haz, yaşamının asıl öyküsüyle karşılaştırıldığında, Madam de Hanska'ya mektuplarında anlattığı yaşamöyküsünde olduğu kadar şaşırtıcı bir biçimde gözler önüne serilir. Aynı şekilde, neyse ki çok uzak olan Wierzchownia'daki sevgilisine, derin bir inzivaya çekilebilmek için Cassini Sokağı'ndaki evin dışında, en yakın arkadaşlarının bile bulamayacağı gri saçlı, yaşlı, yorgun bir keşiş gibi yalnız yaşayacağı bir "tavan arası" tuttuğunu söyler – "hiç kimsenin, hatta ailemin bile ulaşamayacağı bir hücre".

Balzac'ın büyük ihtimalle arkadaşı Jules Sandeau'ya acıdığından kiraladığı bu "tavan arası", bu hücre, dekorasyonu için hiçbir masraftan kaçınmadığı çok lüks bir evdir aslında. Cassini Sokağı'ndaki evde dört odayı fazla fazla dolduran mobilyalar olduğu halde, Capucines'deki pahalı iç dekorasyon ustası Moreau'dan her şey yeni olarak temin edilir. Hatta

uşağı August için, Balzac'ın 368 frank ödediği, daha doğrusu borçlu kaldığı kırmızı jileli, yeni bir mavi üniforma alınır. Sözde keşiş hücresinin en güzel kısmı, bir yazardan çok bir *Kamelyalı Kadın*'a uygun olan çok zarif bir odadır. Ama tam da bu bir yığın değerli eşya, özenle seçilmiş renklerin uyandırdığı şehvet duygusu Balzac'ta öyle büyük bir haytalık uyandırır ki, *Altın Gözlü Kız*'da hepsini ayrıntısıyla betimler.

> Bu zarif odanın yarısı, yumuşak, zarif bir kavis çiziyordu; buna karşılık tamamen köşeli olan diğer yarısında ise ortada altın süslemeli beyaz mermerden bir şömine parlıyordu. Pencerenin karşısında bulunan, gösterişli bir goblen perdeyle örtülü yan kapıdan içeri giriliyordu. Nal biçimli bir niş, gerçek bir Türk divanıyla, yani doğrudan doğruya yere konmuş, yatak büyüklüğünde bir sedirle süslenmişti; elli ayak uzunluğunda, beyaz kaşmirden bir divan yatak büyüklüğünde beyaz kaşmirden bir sedirle. Sofa, siyah ve koyu kırmızı ipekten püsküllerle bezenmiş, eşkenar dörtgen şeklinde düzenlenmişti. Bu kocaman döşeğin sırtına, zevkli desenlerle bezenmiş bir dizi yastık konmuştu. Hanımefendilere özel bu zarif odanın duvarları, kırmızı bir kumaşla, Hint muslininin üzerine; Korinthosluların sütunlarını andıracak biçimde, sırasıyla yuvarlak ve çukur katlar oluşturacak şekilde döşenmişti. Bu duvar örtüsünün kenarları, yukarıdan ve aşağıdan siyah arabesk süslemelere sahip koyu kırmızı kumaştandı. Örtünün zeminindeki koyu kırmızı renk, üzerine yerleştirilen muslinle pembeye çalıyordu ve aynı aşk rengi, Hint muslininden, pembe taftayla beslenmiş ve koyu kırmızı ile siyah ipekten oluşan püsküllerle bezenmiş perdelerde de görülebilmekteydi. Her biri ikişer mum taşıyan erguvan renginde altı duvar avizesi eşit aralıklarla duvara tutturulmuştu ve divanı aydınlatıyordu. Mat erguvani bir avizenin aşağı doğru sarktığı tavan bembeyaz parlıyordu, profilde ise altın ile işlenmişti. Halı oryantal bir şalı andırıyordu; desenleri İran şiirlerini çağrıştırıyor ve onu işlemiş olan köle kadınların ellerini hatırlatıyordu. Mobilyalar beyaz kaşmirle, koyu kırmızı ve siyah örtülerle kaplıydı. Ayaklı saat ve ayaklı şamdan beyaz mermer ve altından yapılmıştı. Var olan tek masa beyaz bir kaşmir örtüyle süslenmişti. Zarif saksıların içinde her türden gül ile diğer beyaz ve kırmızı çiçekler bulunmaktaydı.

İşin düşündürücü yanı, tüm bunlar, yalnızca bu türden görkemli bir ipek ve kaşmir yığını içinde ilham bulabilen Richard Wagner'in dekorasyon zevkini hatırlatıyor bize. Fakat Balzac'ın ilham almak için bunlara ihtiyacı yoktur kesinlikle –yoksa çok sıradan bir masanın başında bile ilham alabilmektedir Balzac–, aksine bunlara daha somut nedenlerle ihtiyaç duyar. O ünlü beyaz "kanepe"yi gören arkadaşı Fontanney'e normalde son derece mesafeli biri olduğu halde, dayanamayıp gülerek şunları söyler:

> Soylu bir hanımefendi ziyaretime geleceği için yaptırdım tüm bunları. Gerçek bir hanımefendi o! Onun için güzel mobilyalara ihtiyacım vardı, çünkü o bu tarz şeylere alışık. Üstelik şunu da söyleyebilirim ki kanepeyi kullanırken hiç de rahatsızlık duyuyormuş gibi görünmüyordu.

Ama Fontanney bu sözleri büyük bir özenle hemen günlüğüne geçirmiş olmasaydı da evin salt tarzından bile aynı çıkarımlarda bulunulabilirdi. Balzac ne zaman kendini yenilese ve zarif biri haline gelmeye çalışsa, âşık olmuş demektir. Ne zaman kışkırtıcı yeni bir oda düzenlese, bir sevgiliyi beklemektedir. Duyguları olduğu kadar kaygıları da her zaman yüklü faturalarda karşılığını bulur. Aynı şekilde Balzac, Castries düşesine kur yaptığı sırada da kendisine bir araba alıp seyis tutmuştu; ayrıca ilk kanepe de onun için alınmıştı. Marais Sokağı'ndaki yatak odası Madam de Berny için süslenmişti; Madam de Hanska için Cenevre'ye bir düzine eldiven ve pudra göndertmiş ve Viyana'da ayrı bir araba kiralamıştı. Tüm bunların yanı sıra yeni bir çelişki daha vardır: Balzac, tam kendini "aşk eşine" sonsuza dek adadığı yıl her zamankinden daha güçlü bir biçimde âşık olmuştur. Tam da bütün mektuplarında bir kadının eline bile dokunmadan yapayalnız geçirdiğini söylediği yıl, en tutkulu, en kaygısız ilişkilerine başlamıştır ve "biricik" sevgilisine yolladığı o olağanüstü coşkulu aşk mektupları bir başka kadınla aşk yaşadığı saatlerden önce ya da sonra yazılmıştır.

Balzac'ın yaşamında aynı derecede önemli, ama özenle gizlenmiş bir rol oynayan bu yeni sevgiliyi Balzac çelişkili bir biçimde dolaylı olarak Madam de Hanska aracılığıyla tanımıştır. Cenevre'den dönüşünde, Madam de Hanska sevgilisi ve gizlice söz verdiği aşk eşini Paris'teki Avusturya büyükelçisinin karısı Kontes Apponyi'ye takdim etmişti. Yoğun

çalışmalarına rağmen aristokrasiye düşkünlüğüyle prensesler, düşesler ve konteslere ne olursa olsun her daim zaman ayırabilen Balzac hemen konsolosluğu ziyarete gitmişti. 1835 yılının bu büyük akşam toplantılarının birinde, otuz yaşlarında olağanüstü güzel bir kadın dikkatini çekmişti; uzun boylu, dolgun hatlara sahip bu sarışın kadın tüm cazibesi ve çıplak omuzlarıyla oradan oraya koşuşturmaktaydı, çevresindekilerin üzerinde hayranlık uyandırmaktan, onların kur yapmasından hiç rahatsızlık duymuyordu. Ancak Balzac sadece kadının güzelliğine hayran olmamıştır. Balzac, erotizm konusunda belli bir dereceye kadar her zaman kaba bir adam olarak kalacaktır, bir kadının kişiliğinden çok sosyal konumu, soylu bir isme sahip olması, onun için daha önemlidir, işte bu yeni *Étrangère*'nin de (bu yeni yabancı kadının) Kontes Guidoboni-Visconti olduğunu öğrenmesi bile yüreğinin alevlenmesi için yeterli olmuştur. Viscontiler Milano'nun dük ve düşesiydi, Guidoboniler ise İtalya'nın en önemli soylu ailelerindendi. Rzewuskilerin bile soyağacı Rönesans'ın egemen soylularıyla kesişiyordu. Böylece Balzac, verdiği sadakat sözlerini ve ettiği yeminleri tamamen unutup bu güzel kadına doğru kolayca sürükleniverir.

Yakından bakıldığında, bu güzel yabancı kadın ne doğuştan bir kontes ne de bir İtalyandır. Asıl adı Sarah Lowell'dir, Londra'da Aeol Park'ta doğmuştur ve intiharların, çok güçlü tutkuların neredeyse salgın gibi yayıldığı acayip bir İngiliz ailesinden gelmektedir. Kızı gibi güzelliğiyle ünlü annesi, yaşlandığını hissettiği an yaşamına son vermiş, erkek kardeşlerinden biri de böyle davranmış, bir başka erkek kardeşi ise alkolik olduğu için ölüp gitmiştir; küçük kız kardeşi ise dinî hezeyanları yüzünden derin acılar çekmektedir. Bu tuhaf ailenin tek normal üyesi olan güzel kontes, ruhundaki tutkuyu aşkın krallığıyla sınırlı tutmuştur. Görünüşte İngilizlere özgü bir soğukluğa sahip olan bu sarışın kadın, kendini hiç engellemeden, ama öyle özel bir heyecan da duymaksızın cazibesine kapıldığı bütün maceralara bırakır kendini. Emilio Guidoboni-Visconti adlı bir kontun eşi olduğunu bu arada tamamen unutmuş görünmekte ve olasılıkla bir yolculuk sırasında evlendiği sessiz, sakin, mütevazı eşi de kıskançlık edip onu hiçbir şekilde rahatsız etmemektedir.

Emilio Guidoboni-Visconti'nin, karısının biraz utanç verici olduğu söylenebilecek tutkularıyla hiçbir zaman kesişemeyecek kendince tutkuları vardır. Hayatının asıl aşkı müziktir, öylesine çok sever müziği; E.T.A. Hoffmann'ın novellalarından birinde ebedileştirilecek denli onurlu bir

sevgidir bu. Büyük Condottieri ailesinden gelmesine rağmen, sıradan bir tiyatro orkestrasında, az para kazanan yoksul müzisyenlerin arasında bir nota sehpasının karşısına oturup keman çalmaktan daha çok zevk aldığı bir şey yoktur. Guidoboni-Viscontilerin Paris ve Viyana'daki malikânelerinin yanı sıra Versailles'da da bir evleri vardır. Kont burada her akşam nota sehpasının yanına süzülür yavaşça; hangi şehre giderse gitsin, bütün hevesli acemiler gibi orkestrayla birlikte kemanını biraz tıngırdatma lütfunun esirgenmemesini rica eder. Gündüzlerini ise eczacı rolünü oynayarak geçirir. Bir Ortaçağ simyacısı gibi çocukça oyunlar oynayarak olası tüm malzemeleri karıştırır, şişelere doldurur, bu şişeler ve şişeciklere özenle etiketler yapıştırır. İnsanlar arasına karışmak onun için bir yüktür. Kendini sadece gölgede iyi hisseder, böylece güzel karısının âşıklarının yoluna da hiçbir şekilde çıkmamış olmaktadır, nazik davranır, böylece çok sevdiği müziğiyle hiç rahatsız edilmeden ilgilenebilmektedir.

Mösyö de Berny ve Mösyö de Hanski'den sonra üçüncü kez, biraz şövalye tavrıyla, biraz da kayıtsızlık içinde karısına ünlü bir yazarın kur yapması için her türlü olanağı sağlayan bir eşle karşılaşma şansını yakalayan Balzac tamamen kendine özgü aceleciliği ve sabırsızlığıyla hedefine doğru yönelir. Bundan sonraki boş vakitleri kesinlikle sadece Guidoboni-Viscontilere ait olacaktır; Balzac onları Neuilly'de ziyaret edecek, Versailles'a gidecektir, Italiens'deki locayı onlarla paylaşacak ve 1835'te, Cenevre'den dönmesinin üzerinden henüz üç ay bile geçmemişken, tabii ki her zaman günah çıkardığı Madam de Hanska'ya değil, güvenilir Zulma Carraud'ya şunları anlatacaktır:

> Birkaç gündür son derece etkileyici bir kadının büyüsüne kapılmış gidiyorum. Nasıl karşı koyacağıma dair hiçbir fikrim yok. Zavallı küçük genç kızlar gibiyim, hoşuma giden şeyi reddetme gücünü kendimde bulamıyorum.

Ama kontes kendince Balzac tarafından gelebilecek bir *envahissement*'dan (sahiplenme girişimi) çekinmektedir. Gerçi sayesinde müzik tutkunu eşine bir oğul verdiği o güne kadarki âşığı Prens Koslowski'nin pasaportunu henüz eline vermiştir, ama bir sonraki âşığı olarak Balzac yerine Paris sosyetesinin büyük kahramanlarından Kont Lionel de Bonval'i seçip seçmemek konusunda da kararsızdır. Diğer yandan

Balzac bu yeni heyecanına kendini bütünüyle adayamaz; çünkü romanların yazılması, alacaklılarla başarılı bir biçimde mücadele edilmesi gerekmekte, ama bunun yanı sıra diğer tarafı da ihmal etmeyi istememektedir. Madam de Hanska Rus ve Polonyalı arkadaşları Koslowskiler, Kisselewler ve diğer hatırşinas jurnalciler sayesinde Balzac'ın birdenbire ortaya çıkan müzik sevgisinden haberdar olmuştur. Rossini'nin sevgilisi Olympe Pélissier'nin, locasını Viscontilerinkiyle değiştiğini bilmektedir ve gelecek kuşaklarda Balzac'ın yaşamındaki primadonna rolünü oynamaya kararlı olduğundan mektuplarında onu dürüst olmamakla, sadakatsiz olmakla suçlar. Görünüşe bakılırsa, ilgisiz, hiçbir şeyden haberi olmayan kocası hâlâ hayatta olduğu halde yaptığı bu oldukça garip nişanla Balzac'tan kayıtsız şartsız sadakat beklemekte, ama rahatlayabilsin diye ona yalnızca *des filles*, "sıradan küçük genç kızlar", yani manevi açıdan tamamen önemsiz, toplumsal açıdan da kendisiyle rekabete giremeyecek kızlar konusunda serbestlik tanımaktadır. Öte yandan, kendini böyle adayarak Balzac'ın hayatındaki tek kadın olarak kalabildiğini zannederken, bir Kontes Guidoboni-Visconti'ye de kendisine yazdığı kadar tutkulu, coşkulu ve heyecanlı mektuplar yazacağını bilecek kadar iyi tanımaktadır onu. Sonuçta Balzac'ın, Madam de Hanska'yı yüreğinin tek ve biricik sahibi olduğu konusunda ikna edip sakinleştirmek üzere Viyana'ya o pahalı ve fantastik seyahati yapmaktan başka çaresi kalmaz – insan gelecekte milyonlara sahip bir dul olarak kalacak bir kadını elinin tersiyle öyle kolayca itemez elbette. Ardından taahhütlerini yerine getirmek üzere Saché'de çalışmalarını tamamladığı yaz gelir. 1835 Ağustosu'nda güzel kontes uğruna Lionel de Bonval'le girdiği yarış yeniden başlar. Balzac galip çıkar bu yarıştan. Kontes Visconti'nin sevgilisi olur ve büyük olasılıkla –*Balzac mis à nu* (Bütün Çıplaklığıyla Balzac) adlı kuşku uyandıracak biçimde pek çok bilgiyle dolu anonim kitapta söylenenler doğruysa– 29 Mayıs 1836'da doğan Lionel Richard Guidoboni-Visconti'nin, babalarının ne adını ne de dehasını alan üç tane kâbus gibi çocuktan birinin babası da o olur.

Kontes Guidoboni-Visconti beş yıl boyunca Balzac' ın sevgilisi, fedakâr arkadaşı ve bütün zor durumlarda yorulmaz yardımcısı olmasına rağmen, onun yaşamındaki tüm planlarında haksız yere arka planda kalmıştır; üstelik bunun tek sorumlusu da kendisidir. Hayatta, bir insanın

yaptığı ve başardıklarından çok, başarılarını ne kadar iyi ve ne kadar büyük bir gayretle ortaya koyabildiğinin önemli olduğunu gösteren örneklerle o kadar sık karşılaşırız ki! Kontes Visconti de isminin edebiyat dünyasında gelecek kuşaklarca anılmasını beklememişti ve bu da son derece mağrur, tuttuğunu koparan, gayretli ve başından beri Balzac'ın "ölümsüz sevgilisi" olma rolü için çabalayan Madam de Hanska'nın gölgesinde kalmasına neden olmuştur. Balzac tutkulu dönemlerinde Madam Visconti'ye de coşkulu mektuplar yazmasaydı, Balzac olamazdı. Ancak Madam Visconti, bunları ne numaralandırmış ne de basılmak üzere önceden bir kasanın içinde saklamıştı. Kayıtsızlıktan ya da onun ve kendisinin ölümünden sonra dillere düşüp gazetelerde görünmek istemeyecek kadar gururlu olduğundan, edebiyat tarihine geçmesini sağlayacak her türlü ünü daha en başından gözden çıkarmış ve bunu da Balzac hayattayken ona kendini daha çok, daha içten ve daha kaygısızca verebilmek için yapmıştı. Böylece Madam de Hanska'nın Balzac'la ilişkisinde, yakından bakıldığında insanın canını sıkan bütün o garipliklerden, sıkıntılardan da kendini kurtarmıştı aslında. Sözümona en tutkulu döneminde bile Madam de Hanska bu akıllı ve hırslı aristokrat kadın, sürekli olarak "toplumsal konumu"nu, sosyetedeki pozisyonunu ve edebiyat tarihinde alacağı yeri düşünüyordu. Yirmi yıl boyunca Madam de Hanska, Balzac uğruna rezil olmak ya da Balzac tarafından rezil edilmekten durmaksızın korkmuş gibi görünmektedir. Madam de Hanska, Balzac'ın yaşamındaki şeref mevkiini, kendisi hiç sıcaklık vermediği halde hep sıcak tutmak istemiştir. Balzac'ın sevgilisi olmasını, kendisine kul köle olacak kadar aşk duymasını istemiştir; ama gizli, her zaman gizli kalmalıdır bunlar, seçkin tanıdıkları bu durumdan asla haberdar olmamalıdır. Mektuplar, müsveddeler bekler Balzac'tan, ama Tanrı korusun, asla bir sansasyon, bir skandal çıkmamalıdır. Onun oteline gizlice gider, ama herkesin arasında tuhaf Mösyö de Balzac hakkında soğukkanlılıkla ağır sözler söyler. Balzac'a gencecik dul kaldığında onu *cicisbeo*'su (âşığı) olarak tutacağına söz verirken, Mösyö de Hanski'nin karşısında sadık eş rolünü oynar. Eşini ve onun milyonlarını gözden çıkaramaz, hatta özgür kaldığında bile uygun olmayan bir evlilik yapma konusunda tam olarak karar vermiş değildir. Davranışlarında hep bir niyet, bir hesap, titizlik ve tedbirlilik hissedilir; hatta Cenevre'de kendini Balzac'a bir iki kez teslim edişi bile, kendi Ben'ini özgürce, bilinçli olarak ve hiçbir

şey düşünmeden bırakmasından çok bir sadaka, meraktan kaynaklanan ve hemen pişmanlık uyandıran isteksiz bir davranış gibi görünür.

Sahtekârlıklar, kıskançlıklar, saman altından su yürütmelerle dolu bu ilişkiyle karşılaştırıldığında, sözümona ahlaksız Kontes Visconti çok daha yürekli, çok daha güçlü görünmektedir. Kendini büyük bir tutkuyla tamamen Balzac'a adamaya karar verdikten sonra –*Vadideki Zambak*'taki portresi bunun bir kanıtıdır– bütün Paris'in bunu öğrenip hakkında dedikodu yapması umurunda bile olmamıştır. Balzac'la birlikte kendi locasında boy gösterir, Balzac alacaklılarından nasıl kurtulacağını bilemediğinde onu kendi evine alır, *Les Jardies*'de onunla kapı komşusu olur. Kocasının karşısında sadık eş rolünü oynayıp tatsız komediler yaşanmasına meydan vermez ve Balzac nasıl kıskançlığa kapılıp onu sıkıntıya sokmuyorsa, o da uzaktaki rakibesinin aksine kendini küçük düşürecek hafiyelikler yapmaz, müsamahasız davranışlar ve insanın yüreğini daraltan kıskançlıklarla Balzac'a işkence etmez. Onu özgür bırakır ve maceralarına güler. Yalan söylemez ve diğerine yazdığı mektuplarda sürekli yapmak zorunda kaldığı gibi, onu tüm gayretiyle yalan söylemeye zorlamaz. Hanskilerin onda biri kadar bile zengin olmamasına rağmen, Balzac zor durumda kaldığında bazen iş bularak, bazen de nakit para vererek defalarca ona yardım etmiş, hem gerçek bir sevgili hem de bir arkadaş olmuştur. Kendini hiçbir çevreye, hiçbir gelenek ve hiyerarşiye tabi kılmayan, aksine sadece kendi açık ve özgür iradesiyle hayatın tadını çıkaran kadınların yapabileceği gibi her zaman cesur, açık ve özgür tavrını ortaya koymuştur. Kontes Visconti'nin bu açık tavrı, Balzac'ın bu ilişkiyi Madam de Hanska'dan gizlemesini de imkânsız kılmıştır elbette. Belki de sadece *Vadideki Zambak*'ta Lady Dudley'in tutkulu aşk sahnelerinin, kontesle yaşadığı ilk sarhoşlukların dolaysız aktarımı olduğunu inkâr edebilmiştir – "Hatta Madam Visconti'yi anlattığımız bile iddia edilmiyor mu?" diye yazar Madam de Hanska'ya, dünyanın kötülüğüne sözümona nahif bir şaşkınlık duyarak. Ancak Madam Hanska'nın mektuplaştığı Polonyalı ve Rus arkadaşlarının Wierzchownia'ya mektup yazıp açıkça ortada olan gerçekleri akla gelebilecek tüm ayrıntılarıyla bildirmesini önleyemez. Sonra "kuşku ve sitem dolu" mektuplar yağar elbette, ama hâlâ Mösyö de Hanski'nin öleceği ve ondan milyonlar kalacağı düşüncesini göz önünde bulunduran Balzac cesurca yalan söylemeye devam eder, kontesin yalnızca olağanüstü güvenilir mükemmel bir arkadaş olduğunu iddia eder.

Samimiyetinden kuşku duyulmasın diye de “pek çok zor anda teselli bulduğu” bu arkadaşlığa büyük bir pişkinlikle övgüler düzer. Madam de Hanska’ya şöyle yazar:

> Sözünü ettiğiniz Madam de Visconti, ruhu bitmez tükenmez, bulunmaz iyiliklerle dolu, sevilmeyi en çok hak eden kadınlardan biridir. Oldukça hassas ve zarif bir güzelliği var ve hayata katlanabilmem konusunda bana yardım ediyor. Yumuşak başlı olmasına rağmen, görüşleri ve eğilimlerinde son derece sağlam, sarsılmaz ve amansız biri. İlişkilerinde çok güvenilir. Ama pek mutlu olamamış, daha doğrusu onun şartları ile kontun şartları taşıdıkları isme pek uygun düşmüyor...

Ancak Balzac’ın bu övgü ağıdını yakmasının tek nedeni, bunu şöyle hüzünlü bir yakarışla bitirme isteğidir: “Ne yazık ki onu çok nadir görebiliyorum.”

Balzac, yazdığı mektuplardan çok daha güvenilir bilgiler alan Madam de Hanska’nın, kendisine çok da fazla güvenmediğinin muhtemelen farkındadır. Ama içten içe bunu pek önemsememiş olmalıdır. Bu yıllarda “kutup yıldızı” parıltısını kaybetmeye başlamıştır, artık ulaşılmazdır, binlerce mil ötede Asya sınırlarında parlamaktadır. Ayrıca Mösyö de Hanski’nin sağlığı da son derece yerindedir ve uzun süre de bozulacak gibi görünmemektedir. Tarihte, yaşayanlar ölüler karşısında nasıl daha çok hak sahibi oluyorsa, aşkta da yakındakiler uzaktakilere bu açıdan baskın çıkar ve Kontes Visconti de yakındadır; genç, güzel, tutkulu, şehvetli bir kadındır, Balzac için her zaman hazır ve nazırdır, üstelik ona hiç rahatsızlık vermemektedir. Böylece Balzac, ilerleyen yıllarda gerçek yaşamını onunla sürdürürken, bir yandan da Madam de Hanska’ya gelecek kuşaklar için hayalî bir varoluş anlatmakta ve yazmaktadır.

Evelina de Hanska’nın en büyük hırsı ise Balzac’ı herkesten daha iyi anlayan, ona yol gösteren, danışmanlık yapan bir kadın olmaktır; edebiyat beğenisi, eleştirel yargı gücü sayesinde Kontes Visconti’ye yüz kat baskın çıkmış olmalıdır. Ama Kontes Visconti, Balzac’ın bir insan olarak nelere ihtiyaç duyduğunu çok daha iyi anlayabilen bir kadındır. Bitmek bilmeyen

sorumluluklar altında ezilen, kovalanaduran sanatçının özgürlüğe ihtiyacı olduğunu hisseder. Bu şanssızlıklarla dolu 1836 yılının Balzac'a ne getirdiğine tanık olmuş, onun ne kadar yorgun olduğunu, bitkin düştüğünü, yüreğinin gevşeme ve uzaklaşma isteğiyle nasıl dolup taştığını görmüştür. Böylece diğeri gibi onu kıskançlıklarla kendine kenetlemek yerine dâhice anlama yeteneğiyle, Balzac'ı canlandırıp yeniden yaratıcı kılabilecek yegâne şeyi yapar: Bir İtalya seyahati düzenler, Castries düşesiyle yaşadığı şu talihsiz maceradan beri Balzac'ın öylesine tutkuyla arzu ettiği bir şeydir bu, üstelik bu seyahat Balzac'ı hiç masrafa sokmayacaktır.

Kont Guidoboni-Visconti'ye annesi vasiyetinde, İtalya'da yerine getirilmesi zor taleplerde bulunmuştur. Basit bir pazarlık yapmaktan bile aciz, dünyadan elini eteğini çekmiş bu müzisyen, mirası için savaşmaktan vazgeçmiştir. Böylece kontes çok akıllıca bir çözüm bulur, daha doğrusu icat eder: Konta ticari konulardaki becerisini bildiği bu ortak arkadaşlarını sorunu halletmesi için İtalya'ya göndermesini söyler, iyi yürekli eşi de bunu kabul eder; Saché'den yeni dönen, alacaklılarından kurtulmak için nereye kaçacağını bilemeyen Balzac ise kuşkusuz çok sevinir. Noterde Balzac'a vekâletname çıkarılır, seyahat giderlerine ilişkin hesaplar da yapılır tabii. Böylece nihayet temmuz ayında Balzac posta arabasına biner ve uzun süreden beri hayalini kurduğu "aşk ülkesi"ne doğru seyahate çıkar.

Kontes Visconti bu cömertliğine bir ikincisini ekler. Aşkının teminatı olarak görülebilecek Lionel Richard'ı henüz bir ay önce dünyaya getirdiğinden, bu seyahatinde Balzac'a eşlik etmemesi doğaldır. Ancak cömert duygularının kanıtı olarak daha da şaşırtıcı olan, Balzac'ın adının Marcel olduğunu söyleyen yol arkadaşına kesinlikle karşı çıkmamış olmasıdır. Kısa kesimli saçları olan bu hoş gençten Balzac'ın diğer arkadaşlarının o güne dek hiç haberi olmamıştır. Bu yol arkadaşı hakkında bilgi verebilecek tek kişi Balzac'ın terzisi Buisson'dur; kısa bir süre önce Balzac genç, esmer bir kadınla ona gitmiş ve kadın için bir erkek elbisesi ve gri bir redingot sipariş etmiştir. Kıyafetler genç kadının üzerine mükemmel oturmuş, ama keskin bir bakışın bu eksik eteği bulup çıkaramayacağı kadar da mükemmel uymamıştır; "aşk ülkesi"nde kendine macera aramaktansa Balzac, bu cesur maske oyunuyla seyahatini maceraya dönüştürmeyi seçmiştir.

Çok meşgul olan Balzac hemen hemen bütün kadın arkadaşları ve ilişkilerinde olduğu gibi bu yeni sevgilisini de mektuplar yoluyla ağına

düşürmüştür. Bu kadın da yine neredeyse bütün diğer kadın arkadaşları gibi evlidir ve onun da rahat bir kocası vardır. Nüfuzlu bir adliyecinin eşi olarak Madam Caroline Marbouty, Limoges'da can sıkıntısı içinde yaşamaktadır ve böylece Balzac'a, Fransa'nın hayal kırıklığına uğramış ve anlaşılmamış bütün kadınlarının baş avukatına romantik bir mektup yazmıştır. Balzac ise o dönemde, 1835'te Madam Marbouty'ye yanıt yazacak zaman bulamamıştır. Böylece Madam Caroline Marbouty onun yerine geçebilecek bir yedek arar. Alfabetik sırayla ilerleyerek Ba'dan sonra Be'ye gelip –tıpkı Castries düşesi gibi– Balzac'tan daha fazla yakınlık gördüğü Sainte-Beuve'de durur. Sainte-Beuve ona Paris'e gelmesini söyler ve o da gelir, hoş, ateşli ve genç bir kadındır. Ne yazık ki can sıkıcı ve fazla gösterişli olan Sainte-Beuve onun tarzı değildir ve onun için coşkulu bir sone yazmasının da Sainte-Beuve'e bir yardımı dokunmaz. Madam Caroline Marbouty bir kez daha diğer kapıyı çalmayı tercih eder ve Madam de Hanska başarısının ardından kendisinden genç kadınlara değer vermeye başlayan Balzac bu agresif Madam Potifar'a[35] karşı kesinlikle Yusuf rolünü oynamaz. İlk ziyareti bile Batailles Sokağı'ndaki hanımefendilere özel o ünlü odada üç gece boyunca sürer ve bu taze, genç kadın Balzac'ın beğenisi ve arzularına o kadar uygun düşer ki, ona Touraine'e kendisiyle birlikte gelmesini teklif eder. Madam Marbouty farklı nedenlerden ötürü karar veremez.

Ancak Saché'den döndükten sonra, diğer hanım arkadaşının parasıyla İtalya'ya gitmeyi teklif ettiğinde, Balzac'a, hizmetkâr kılığına girip ona eşlik etmekten büyük keyif alacağını açıklar; romantik bir ülkeye yapılan bir yolculuğun başından itibaren romantik olması gereklidir çünkü.

Paris'teki arkadaşları arasında bu kılık değiştirme komedisine tanık olan yalnızca bir kişi vardır: Balzac'ı uğurlamak için Cassini Sokağı'na gelen Jules Sandeau birdenbire, saçları kısacık kesilmiş genç bir hanımın faytonla yanından geçtiğini ve açıkça mekânı çok iyi bildiğini gösteren hareketlerle Balzac'ın yatak odasına koştuğunu görür. Birkaç dakika sonra aynı odadan, üzerinde gri redingotu, elinde kırbacıyla zarif bir delikanlının çıkıp gülerek aynı merdivenlerden indiğini ve içinde sekiz günlük çamaşır ve acil durumlar için bir de kadın elbisesi olan küçük bir valizi posta arabasına yerleştirdiğini görünce, Jules Sandeau çevrede durmaksızın iffetin sanatsal yaratımda önkoşul olduğuna dair söylevler çekip duran arkadaşının

bu yeni avına bıyık altından güler. Düzenlediği oyunun başarılı olmasından çocukça bir sevinç duyan Balzac da delikanlının ardından merdivenden inip onun yanına oturur ve bir dakika sonra, araba İtalya'ya doğru hareket eder.

Güzel bir başlangıçtır bu ve bu *quiproquo* (kılık değiştirme) oyunu, seyahat sırasında tam Balzac'ın umduğu gibi, çok eğlenceli maceralar yaşanmasına neden olur. Genç Marcel'in dolgun redingotu ve bacaklarına iyice oturmuş gergin pantolonu Chartreuse Manastırı keşişlerinin gözünden kaçmaz ve bu tehlikeli cinsiyet üyesinin manastıra girmesine izin vermezler. Buna karşılık genç tanrıça yakınlardaki bir Alp nehrinde üzerinde sırf şu redingotla bir banyo alarak bunu telafi eder. *Tuhaf Öyküler*'in yazarı Balzac bu macerayı oldukça pahalıya öder ve genç çift, daha doğrusu Mösyö de Balzac ile oda hizmetkârı Marcel son derece tehlikeli bir hızla yolculuk yaparak Mont Cenis üzerinden Torino'ya varır.

Aklı başında her insan, bu tehlikeli kılık değiştirme oyununa burada bir son verir ya da yasal olmayan ilişki sürdüren bir çifte yakışacağı üzere dikkati çekmemek için şehrin dışındaki bir misafirhaneye yerleşirdi. Ancak Balzac her şeyi en uç noktaya kadar vardırmaya bayılan biridir. Utanmadan şehrin en saygın oteline, kraliyet sarayının pencerelerinin tam karşısındaki *Hôtel de l'Europe*'a doğru yönelir ve kendisi ile yol arkadaşı için yan yana en güzel odaları tutar. *Gazetta Piemontese* ünlü yazarın gelişini hemen ertesi gün duyurur tabii. Bütün aristokrasi çevresi merakla Balzac'ı ve – kendisinin de belirttiği üzere– Avrupa'da en az eserleri kadar etkili ve ünlü olan bastonunu görmek ister. En seçkin ailelerin uşakları davetiyeler bırakmakta, herkes Balzac ile tanışmak için yarışmaktadır; hatta tanıdık aristokratlar aracılığıyla, bir gezi için krallık atları bile hizmetine verilir.

Prensesler, kontesler, markizlerin duyduğu hayranlığa hiçbir zaman karşı koyamayan Balzac, Piemonte aristokrasisinin davetlerini gönülden kabul eder. Aylarca ve yıllarca sadece pis ve sevimsiz alacaklıları ile icra memurlarını kabul ettikten sonra, halktan olanların giremeyeceği saraylarda yabancı bir prensin tüm soyluluğu ve onuruyla karşılanmak gururunu okşar. Ancak içindeki şeytan onu, kılık değiştirip erkek kıyafeti giymiş küçük taşralı kadını seçkinlerin malikânelerine götürmeye ikna eder ve böylece Balzac kendi romanlarında bile daha keyifli olamayacak türden yeni bir kurgu yaratır. Aradan çok uzun zaman geçmez, salonlarda, genç Marcel'in, tıpkı Meyerbeer'in *Les Huguenots* adlı operasındaki adaşı gibi kılık değiştirmiş bir kadın olduğu hemen anlaşılır ve hiç kimse Balzac'ın

yatağındaki piliçlerden birini kılık değiştirmiş halde salonlara getireceğine ihtimal vermediği için tuhaf bir dedikodu yayılır. Balzac'ın ünlü kadın meslektaşı George Sand'ın saçlarının kısa olduğu, sigara ve pipo içip pantolon giydiği ve gömlek değiştirir gibi sevgili değiştirdiği bilinmektedir. Çok kısa bir süre önce Alfred de Musset'yle birlikte İtalya'da olduğuna göre, bu kez Honoré de Balzac'la birlikte olmaması için bir neden var mıdır? Böylece zavallı Madam Marbouty, birdenbire çevresini, edebiyat üzerine konuşmak, mutlaka zekice sözler duymak ve mümkünse George Sand'ın elyazısı örneğini koparmak isteyen hanımefendi ve beyefendilerin sardığını fark eder.

Böylece bu şaka, Balzac gibi bir adam için yavaş yavaş sıkıntılı bir hal almaya başlar ve bu karmaşık bilmecenin içinden çıkabilmek için tüm ince zekâsını ve becerisini kullanması gerekir. Marki Felix de Saint-Thomas'ya kılık değiştirme konusunu, tabii hemen ahlaki bir kılıfa büründürerek, itiraf eder.

> Bana güveniyor o; çünkü aslında tepeden tırnağa başka bir tutkunun etkisi altında olduğumu biliyor...

Yine de Balzac skandala dönüşmeden bu şakaya son verme zamanının geldiğini hissetmektedir. Arkadaşları Viscontilerin işlerini son derece olumlu bir şekilde halleder ve şehirden alelacele ayrılır; oysa burada hayatında ilk kez ölçüsüz bir mutluluk yaşamıştır. Çalışmadan, yayıncılarla mücadele etmeden, düzeltmeler yapmadan geçen, alacaklılarından ve düşman meslektaşlarından uzak üç hafta! Gerçek dünyaya ilk kez donuk gözlerle değil, yaşama sevinciyle dolu gözlerle bakmıştır Balzac.

Son istasyonlarından biri Cenevre'dir, kaderine damgasını vuran şehir. Castries düşesi onu burada reddetmiş, kendisi ise Madam de Hanska'yı burada ele geçirmiştir ve şimdi küçük Madam Marbouty ile kaygısızca ve neşe içinde yine burada uyumaktadır. Madam de Hanska'ya yazdığı mektuplara inanacak olsak, Balzac'ın Cenevre'de eski tatlı anıların peşinden sürüklenip hüzün gözyaşlarıyla yitip gidenleri düşünmekten başka bir şey yapmadığına inanmamız gerekirdi. Oysa gerçek çok daha az romantiktir, buna karşılık çok daha eğlenceli; başka zaman olsa Balzac tekrar işinin başına dönmenin sabırsızlığıyla posta arabasının atlarını öldüresiye hızlandırıp Cenevre'den Paris'e beş gün beş gecede hızla

varacakken, bu kez ona heyecan dolu genç bir esmer güzeli eşlik ettiğinden, eve dönmek için kendine dolu dolu on gün ayırır. Her gece başka bir yerde mola verir. Bu geceleri sadece uzaktaki “kutup yıldızı”na yönelik duygulu ve hüzünlü düşüncelerle geçirdiğini düşünmek pek mümkün değildir.

Balzac 21 Ağustos’ta tekrar Paris’e varır ve büyülü dönem birdenbire son bulur. Kapıda icra memurlarının kâğıtları asılıdır, masanın üzerinde kucak dolusu ödenmemiş fatura durmaktadır. Daha oradaki ilk saatte, yayıncısı Werdet’nin iflasın eşiğinde olduğunu öğrenir. Bütün bunlar Balzac’ı şaşkınlığa ya da telaşa düşürecek gariplikler değildir; tattığı her özgürlük neşesine karşılık kaderin ona öfkeli bir yumruk savuracağını bilir ve bunu tekrar tekrar öğrenir. Kucak dolusu önemsiz can sıkıcı mektubun arasında siyah çerçeveli bir mektup bulur: Alexandre de Berny, Balzac’a annesinin 27 Temmuz’da öldüğünü bildirmektedir. Ve Balzac’ın bütün mektuplarından bu haberin onu ne kadar derinden, ne kadar çok sarstığı anlaşılmaktadır. Aslında aylar öncesinden böyle bir haber alacağını hissetmiştir Balzac; henüz seyahate çıkmadan önce “Dilecta”yı ziyaret etmiş ve onu, *Vadideki Zambak*’ta Madam de Mortsauf karakteriyle kendisine olan minnettarlığını dünyaya ilan etmesine sevinemeyecek kadar donuk bulmuştur. Madam de Berny ölüm döşeğindeyken Caroline Marbouty gibi önemsiz bir kadınla çıktığı aşk seyahatinde İtalya’da hiçbir şeyi umursamadan neşe içinde gezip durduğu, onun yanı başında olmadığı, son sözlerini duymadığı, kendisini herkesten daha güzel seven ilk kadın toprağa gömülürken Torino salonlarında her şeyden habersiz şakalaşıp güldüğü için nasıl bir utanç, nasıl bir acı duymuştur kim bilir. Hemen bir iki gün sonra Paris’ten ayrılır ve onun mezarını ziyarete gider; içinden bir ses ona yaşamının bir döneminin son bulduğunu ve ölen bu kadınla birlikte kendi gençliğini de gömdüğünü söylemektedir.

35. Tevrat’a göre, firavunun muhafız birliği komutanı Potifar’ın karısı Yusuf’u baştan çıkarmak istemiş, ancak Yusuf kabul etmemiştir. (Ç.N.)

16

Değişim yılı

Madam de Berny'nin ölümü, Balzac'ın yaşamındaki önemli dönüm noktalarından biridir. Onu yetiştiren, koruyan, sevgiyi ve kendine güveni öğreten kadın, "Dilecta", gerçek annesi yoktur artık, onu koruyamayacak, himayesine alamayacak ve cesaretlendiremeyecektir. Ukrayna'da, uzaktaki ve Champs Elysées Bulvarı'nda, yakındaki sevgilisine rağmen yalnızdır, hayatında hiç olmadığı kadar yalnızdır. Bu ölümle birlikte içinde yeni bir şey uyanmaya başlamıştır; bu çok canlı, iyimser, kendine güvenen insanın hiç tanımadığı bir duygudur bu: korku; tuhaf, nedensiz, çokanlamlı bir korku. Muazzam eserine gücünün yetmeyeceği korkusu, erken ölme korkusu, çalışmaktan kaçınma korkusu. "Yaşamım için ne yaptım, bundan sonra ne yapacağım?" diye sorar Balzac kendine. Aynaya bakar: gri saçlar, iyice seyrelmiş saçlarının ortasında bir tutam gri çizgi; bunlar sorunların ve günlük yaşam mücadelelerinin, bütün eserlerinde görülen o uğursuz telaşın yol açtığı sonuçlardır. Yanakları sararıp solmuş, sarkmıştır, çenesi ikiye katlanmış, vücudu yağ bağlamıştır. Bunlar, hava almadan, hareket etmeden, özgürlük nedir bilmeden kapalı perdelerin ardında, çalışma masasının başında geçen bitmek bilmez gecelerin sonuçlarıdır. On yedi yıl geçmiştir böyle, günler, aylar geçmiştir, on binlerce, yüz binlerce yazılmış kâğıt, beş yüz bin kez düzeltilmiş prova baskılar, bir kitap, sonra bir kitap daha, peki ne geçmiştir eline? Bütün bunlar yeterli değildir ya da en azından onun için yeterli değildir. Fransa katedralleri gibi geniş mekânlı, büyük bir eser olması gereken *İnsanlık Komedyası*'nın daha sadece birkaç sütunu inşa edilmiş, üstüne kubbe oluşturacak çatısı henüz oturtulmamıştır, gökyüzüne

uzanması gereken kulelerden hiçbiri yoktur daha ortada! Hiç bitiremeyecek midir bunu, yıllardır kendi gücüyle ayakta tuttuğu o korkunç kaçak yapının acısı hiç çıkmayacak mıdır? Fazla zorlanıp ısınmış makinede iki üç kez tehlikeli hafif çatırdamalar duyulmuştur zaten; ani baş dönmeleri başlamış, ansızın bastıran yorgunluklar, ardından ölü gibi uyumalar ve hararet yapan koyu kahveyi ölçüsüzce içmekten kaynaklanan mide krampları baş göstermiştir. Diğerleri, mutlu olanlar, kaygısızlar yaşamın onları kabul edip armağanlar sunmasına izin verirken, sürekli yaratmak, hep yaratmak yerine artık durma ve yaşama vakti, diğerleri gibi dinlenme ve keyif alma vakti gelmemiş midir? Kendini böyle delice kurban edişi, bu çılgınca vazgeçişi için ölen kadın dışında ona minnettarlık duyan başka kim olmuştur? Bu iş ne sağlamıştır ona? Biraz şöhret, hatta çok fazla şöhret, ama aynı zamanda ne kadar çok nefret, kıskançlık, iğrençlik getirmiştir beraberinde! Yine de asıl önemli olan şeyi, en çok özlem duyduğu şeyi getirmemiştir: özgürlüğü, bağımsızlığı. 100.000 frank borçla yedi yıl önce baştan başlamış, on bin, yirmi bin için çalışmıştır, kendi uykusundan çalarak, kendini parçalayarak üstelik. Otuz roman yazmıştır, ama bitirebilmiş midir borçlarını? Hayır, borçlar neredeyse ikiye katlanmıştır! Her gün kendisini yine gazetelere ve yayıncılara satmak, pis tefecilere çıkan döner merdivenleri beşinci kata kadar tırmanmak ve icra memurlarının önünde bir hırsız gibi titremek zorundadır. İnsan işi sayesinde özgür olamayacaksa, o işi yapmasının anlamı nedir ki? Otuz yedi yaşına bastığı ve bir dönüm noktası yaşadığı o yıl Balzac, yanlış yaşadığını, çünkü çok az keyif aldığını, bütün yaşamını çalışmaya adayarak en içten arzularını tatminsiz bıraktığını fark eder.

Başka türlü yaşamalı, diye uyarmakta ve zorlamaktadır onu şimdi içindeki ses; kadınların, çevresini uzaktan sarmasına göz yummamalı, aksine onların yumuşak, şehvetli bedenlerinden zevk almalıdır! Sürekli çalışma masasının başında oturmak yerine gezmeli, yorgun gözlerini yeni imgelerle tazeleyip bitkin ruhunu zevkten kendinden geçirmelidir. Sürekli hırsla ilerleme telaşı yerine, ayağındaki zincirleri kırıp atarak onlardan kurtulmalı ve avareliğin ılık havasını solumalıdır. Vaktinden önce yaşlanmamak için değersiz şeyler yüzünden eziyet çekmeye izin vermemelidir! Kaçmak, kaçmak ve her şeyden önce, zengin olmalı, hemen zengin olmalıdır, herhangi bir yolla, ama sürekli yazıp durmak yoluyla değil! İşte böylece otuz yedi yaşındaki Balzac’a daha önce hiç tanımadığı, tamamıyla yeni, çok daha vahşi ve cesur bir yaşama hırsı hâkim olur.

Madam de Hanska'yla yaşadığı ilk başarının ardından onun, yani o güne değin bütün tutkusunu eserine adayan Balzac'ın içindeki cinsel arzularla dolup taşan o insan ancak şimdi tam anlamıyla uyanır. Şimdi bir macera diğerini izlemektedir; bir yıl içinde daha önce on yıl boyunca elde ettiği kadar çok kadın elde eder. Kontes Guidoboni-Visconti'nin yanı sıra küçük Caroline Marbouty'yi, onunla aynı anda soylu bir Bröton olan genç Hélène de Valette'yi, kim olduğu bilinmeyen bir "Louise"i alıştığı yöntem olan yazışma yoluyla baştan çıkarmaya çalışır. Torpille[36] ve Aquilina'ya model teşkil eden Paris'in en seçkin koketlerinin çekicilik ve marifetlerini esirgemedikleri belli başlı zengin akşam yemeklerinin müdavimi olur. Gözleri İtalya'nın mavi gökyüzünü gördükten, elleri ve beyni mutluluk içinde tembellik edip dinlendikten sonra, bir zamanlar her şeyi olan işi birdenbire önemsiz görünür. Gezmek, yaşamak, zevk almak, bütün bunlar otuz yedi yaşından itibaren Balzac'ın hırsı ve rüyası haline gelir. Artık çalışma yoktur, artık şöhret yoktur; ancak şimdi, yüreğine gölge düşüp serinlediği anda haz, oyun ve özgürlük isteği büsbütün meydana çıkar.

Kontes Guidoboni-Visconti Balzac'ın bu isteğini anlama şerefine nail olmuştur ve sevgilisini köle gibi kendine bağlamak yerine, aynı bahaneyle ona ikinci kez İtalya seyahatine çıkma imkânı sağlar. Kontes Visconti, Balzac'ın Paris'te alacaklılarından artık kaçamadığının farkındadır. Aylarca Cassini Sokağı'nı boşu boşuna arayan *huissier*'ler (mübaşir) nihayet Batailles Sokağı'ndaki gizli evi de öğrenmişlerdir, böylece Balzac Provence Sokağı'nda bir *hôtel meublé*'ye (mobilyalı ev) kaçmak zorunda kalır; ancak mübaşirler orada da peşini bırakmazlar. Kontes Guidoboni-Visconti, Balzac'ın bu bitmek bilmez mücadeleden ne kadar yıldığını, ne kadar yorulduğunu görmektedir ve böylesine telaşlı bir yaşamın içinde bir kez daha kısacık bir ara vermeye ne kadar ihtiyacı olduğunun farkındadır. Onu terbiye etmek ya da kıskançlıklarıyla canını sıkmaktansa, bu söz dinlemez adama yerinde önerilerden çok daha fazla ihtiyaç duyduğu şeyi verir: birkaç ay kendi olabilme, özgür, kaygısız bir adam olabilme imkânını. Kont, bir kez daha, işlerini nihai bir düzene sokmayı Balzac'a bırakmak zorunda bırakılır ve 12 Şubat 1837'de yazar Alpler'i geçer, bu kez yalnızdır; çünkü biraz sırnaşık bir kadın olan Madam Marbouty'den çoktan usanmıştır,

kendisine eşlik edecek Théophile Gautier ise son anda vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Sadece altı gün posta arabasıyla Tessin'den –Avrupa'nın en güzel yerlerinden– geçmek bile yeterli olur, bütün kaygılar masmavi gökyüzünde uçup gider! Dâhice bir algılama ve akılda tutma yeteneğine sahip olan Balzac, unutma konusunda da bir dâhidir; tahmin edilebileceği gibi Balzac, borçlarını ve acil işlerini, sorumlulukları ve eziyetleri Milano'daki Hotel della bella Venezia'ya vardığı an arkasında bırakır; çünkü burada evde olduğundan farklı biridir. Burada artık mahkeme kararına göre oraya şu kadar frank, buraya bu kadar frank borç ödemek zorunda olan, borçlar yüzünden hapse girme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, ön tarafta mübaşirler kapıyı yumruklarken arka kapılardan kaçması gereken Mösyö Honoré de Balzac değildir – ünlü bir yazardır burada, gazeteler saygıyla geldiğini duyurur ve iki saat sonra şehirde bir sansasyon haline gelir. Kontes Maffei onu gezintiye çıkartır, Prens Portia'nın locasında kız kardeşi Prenses Sanseverino'yla birlikte *Scala*'yı izler, Prenses Belgiojoso ve Markiz Trivulzio onu kendilerine davet eder. İtalya'nın büyük, adı duyulmuş, tarihe adını yazdırmış önemli bütün isimleri onun karşısında saygıyla eğilir ve Avusturya Ordusu da onu epeyce şımartır. Vali onu yemeğe çağırır, başkumandan emrine amade olduğunu söyler, şehrin en önemli heykeltıraşı Putinatti, Balzac'ın bir heykelini yapma şerefine nail olmak ister; Balzac daha sonra bu heykeli Madam de Hanska'ya değil, Kontes Visconti'ye sunar. Genç Prens Portia onu armağanlara boğar ve onun bütün isteklerini yerine getirmek için hazır bekler; Paris'te borç senetleri imzalamak yerine burada capcanlı prens ve prenseslerin istekleri üzerine albümler imzalayan iflah olmaz Balzac'ın ne kadar onurlandığı, ne kadar mutlu olduğu tahmin edilebilir.

Bu yabancının adeta tapılırcasına sevilmesi yüzünden kendilerini biraz ihmal edilmiş hisseden yazarlar, tüm bu seçkin unvanlardan mest olmuş, kendilerine pek kulak asmayan Balzac'a biraz daha soğuk davranırlar. Manzoni'yle[37] karşılaşması pek de iyi geçmez; *Goriot Baba*'nın yazarı *I promessisposi*'nin (Nişanlılar) yazarıyla, bu başyapıtı okumadığından sadece kendi hakkında konuşabilecektir.

Balzac bütün bu gezintiler, davetler ve şenliklerin arasında asıl görevini, Kont Visconti'nin miras işlerini düzene sokmayı unutmaz ve –

bilindiği üzere kendi işleri olmadığı sürece– para işlerinden anladığı için, konuyu arzu edildiği haliyle yoluna koymayı becerir. Ve bu kez her şey yolunda gittiği için büyük ölçekli mali işlemlerin ardından dosdoğru Venedik'e gitmesi gerekir. Önce Castries düşesi, sonra da Madam de Hanska'yla ziyaret etmek istediği bu şehir, *Facino Cane*'in şehri onu çağırmaktadır.

İlk gün tam bir hayal kırıklığıdır. Venedik renksizdir; yağmur yağar, hava sislidir, kar yağar. Ama güneş açar açmaz, Balzac'ın içindeki tüm sanatsal tutku da ortaya çıkar. Yeni şeyler algılamak ve bunları iyice içine sindirmek konusundaki benzersiz arzusuyla her yere gider ve her şeyi, müzeleri, kiliseleri, sarayları, tiyatroları, hepsini görür. Bu birkaç günlük kaçamakta şehrin atmosferini, tarihini, geleneklerini ve ruhunu içine iyice sindirme tarzı kadar Balzac'ın muhteşem sezgi gücünü kanıtlayacak başka bir şey yoktur. Venedik'te toplam dokuz gün kalır ve zamanının yarısını işler ve ziyaretlerle geçirir. Yine de Venedik üzerine yazılmış binlerce romanda ve on binlerce tasvirde hiçbir yazar –ne Byron ne Goethe ne Stendhal ne d'Annunzio– bu şehri, Balzac'ın, aynı zamanda müzik alanında en kusursuz temel kaynaklardan biri olan novellası *Massimilla Doni*'deki kadar parlak anlatamamıştır. Tek başına bir gözün birkaç kelime dışında İtalyanca bilmeyen bir insanın asıl özü, İtalya'nın soylu ve duygulu ruhunu böylesine kısa bir sürede bu kadar güzel kişileştirip yüceltmesini kavramak mümkün değildir. Böylece Balzac için bakmanın aynı zamanda nüfuz etmek olduğu, öğrenilmeyen bir bilgi, büyüyle edinilen bir bilgi olduğu da tekrar tekrar anlaşılmış olur.

Balzac'ın daha sonra muhteşem bir biçimde eserinde ebedileştirdiği, Venedik'te geçirdiği bu bir haftayla birlikte İtalya seyahatinin doruk noktası da aşılmış olur. Milano'ya geri dönüşünde daha soğuk karşılanır. Keyfi yerinde olduğundan ve kimseden şüphe etmediğinden, her zamanki kaygısızlığıyla gevezelik edip Venedik'te bir toplantıda biraz sorumsuzca gelişigüzel konuşmuş, Viyana'da da dikkatleri çekip rahatsızlık uyandırmış olan kötü alışkanlığıyla paradan, aldığı ücretlerden ve borçlarından fazlaca söz etmiş, daha da tuhafı, Lamartine ve Manzoni hakkında, onlara iyice yukarıdan bakan laflar etmiştir. Orada bulunan yazarlardan biri de yapacak daha iyi bir işi yokmuş gibi, Balzac'ın Manzoni hakkındaki hakaretlerini hemen Milano gazetelerinden birine yetiştirmiş ve Balzac'ın gördüğü misafirperverliğe böyle kötü karşılık vermesi öfke uyandırmıştır. Bunun

üzerine Balzac hemen yola çıkmayı daha uygun bulur, ama ilkinin ardından ikinci bir aksilikle daha karşılaşır. Riviera üzerinden Nice'e dönmek isterken, Cenova'da korkutucu bir salgın hastalık yüzünden karantinaya alınır; görünüşte küçük bir rahatsızlıktır bu, ama daha sonra çok daha can sıkıcı bir hal alacaktır. Bundan sonra Paris'e gitmektense fikrini değiştirip Livorno ve oradan da Floransa'ya niçin gittiğini bilmiyoruz. Balzac Paris'e ancak 3 Mayıs'ta, neredeyse üç ay sonra döner. Bu üç ay, Balzac'ın yaşamında ilk kez tek bir satır yazmadığı, düzelti yapmadığı, kalemine hiç dokunmadığı, sadece yaşadığı, öğrendiği ve keyif aldığı ilk dönemdir.

Posta arabasının Paris'in banliyölerine yaklaştığı an Balzac için karanlık bir andır. Bu mutlu *dolce far niente*' nin (keyifli avarelik) haftalarından sonra kendisini neyin beklediğini bilmektedir. Masasının üzerinde kucaklar dolusu ödenmemiş fatura biriktiğini, atlı araba ya da işe yarar ne varsa, hepsinin rehin alındığını, editörlerine parasını önceden ödettiği *Nucingen Bankası*[38] ile *Femme supérieure*'ü (Üstün Kadın) henüz yollamadığını, yeni yayıncısı Bohain'in, yola çıkmadan önce kendisine temin ettiği 50.000 frankın çoktan buhar olup uçtuğunu bilmektedir. Ancak durum daha da kötüdür. Eski yayıncısı Werdet'nin iflasıyla, Balzac'ın öylesine düzenleyip daha sonra "hatır senedi" olarak açıklamak istediği senetlerin ödenmesi için dava açılmıştır; alacaklılar bir *prise de corps* (tutuklama emri) çıkarttırmıştır. Daha dün prenslerin, kontların, markizlerin misafiri olan Balzac'ın yakalandığı takdirde borçlarından ötürü hapse girmesi gerekecektir.

Bu nedenle ilk ödevi yakalanmamaktır. Balzac'ın o dönemde üç evi vardır, biri hâlâ onun üzerine olan, mobilyalarını kurtarabildiği Cassini Sokağı'ndaki, ikincisi sözümona *Veuve Durant*'a, dul Madam Durant'a ya da Dr. Méget adında birine ait Batailles Sokağı'ndaki ev ve üçüncüsü Provence Sokağı'ndaki ev. Gelgelelim, on beş yıl savaştıktan sonra Avusturyalı ve Prusyalı orduların Napoléon'un taktiklerini öğrenmeleri gibi, alacaklılar da onun çevirdiği bütün dolapları öğrenmiştir. Bütün o şifreler ve yalan yanlış haberler artık onu koruyamaz ve Balzac'ın üç evi olmasına rağmen, gerçekten de başını sokacak bir çatısı yoktur. Fransa'nın ünlü yazarı, kaçak bir kürek mahkûmu gibi saklanmak zorundadır ve elinde olsa, İtalya'da doyasıya keyfini çıkardığı ününden vazgeçip hiç tanınmamayı

tercih edecektir. Frapesle'ye, kendisine asla ihanet etmeyecek, odasını hep hazır tutan Carraudlara kaçmak bile çok tehlikelidir. Henüz posta arabasından inmemişken geldiği duyulacaktır orada.

Çaresizlik içinde *Chronique de Paris*'deki eski sekreteri genç Kont Belloy'a gider ve

> tamamen gizli kalması gereken bir oda, biraz salata ve koyun etiyle birlikte ekmek ve su, bir mürekkep hokkası ve bir yatak

ayarlaması için yalvarır.

Artık ipekten perdeleri, Şam işi sofası, altın kalemtıraşlar ve 600 franklık gergedan boynuzundan bastonları yoktur: sadece çalışmak için bir masa ve uyumak için bir yatak; zaman, on yedi yıl geri alınmış, Lesdignières Sokağı'ndaki tavan arasına gitmiştir.

Ancak bazı sebeplerden dolayı Belloy ona bu sığınağı sağlayamaz. Böyle tehlikeli bir anda onu yine sadık arkadaşı Kontes Guidoboni-Visconti kurtarır. Elli yaşında bile hâlâ tanıdıklarının ve arkadaşlarının *on dit*'sinden (dedikodu) korkan Madam de Hanska'ya oranla çok daha soğukkanlı davranarak âşığını Champs Elysées Bulvarı, 54 numaradaki evine alır ve Balzac orada en sıkıcı koşullarda nezaret altında tutulur. Sokağa çıkamaz, eve gelen misafirlere ve arkadaşlara görünemez ve dikkatle perdenin ardına saklanarak Paris'in ilkbaharına bir göz atabilir sadece. Ancak keşişler gibi bir hücrede yaşamak Balzac için ürkütücü değildir, özellikle de hemen yandaki kapı şehvetli bir sevgilinin yatak odasına açılıyorsa. Büyük bir gayretle kendini çalışmaya verir. Orada iki ay içinde *Nucingen Bankası*'nı, *Femme supérieure*'ü ve son *Tuhaf Öyküler*'i bitirir ve *Gambara* adlı novellası üzerinde özenle çalışır.

Ödenmemiş senetler ve acil alacağı olanların yazınsal yaratım süreci üzerinde böylesine ilham verici bir etkiye sahip olduğuna çok az rastlanmıştır. Sorunları ve borçları ancak çok yakındayken hisseden Balzac, Kontes Visconti'nin evinde muhtemelen keyifle yazmaya devam ederdi. Ama bir gün icra memurları bu kutsal kapıyı da çalar. Her zaman olduğu gibi, Samson'u ele veren yine bir Dalila'dır. Kontes Visconti'nin seleflerinden biri, Balzac'ın ikinci kez İtalya'ya giderken yanında götürmediği Caroline Marbouty belki, rakibesinin misafirini kendi kocasının evinde ağırlamasını hazmedememiş ve Balzac'ın kaldığı yeri

polise bildirmiştir. İcra memurları Kontes Visconti'nin evinin salonundadır şimdi ve şöyle korkunç bir alternatif sunarlar: Ya borçlar hemen ödenecektir ya da Balzac hapishaneye götürülecektir. Kontes Visconti bir kez daha büyüklük gösterir; kendisi zengin olmadığı halde borcu öder ve icra memurları geri çekilmek zorunda kalırlar.

Ne yazık ki âşığın bu şekilde satılması gizli kalmaz ve Balzac'ın başını derde sokar. Nazik durum *Gazette des Tribunaux*'dan (Hukuk Gazetesi) diğer gazetelere sıçrar ve Madam de Hanska'ya binlerce mil öteden kendini mutsuz ve yalnız biri gibi göstererek bu anlamsız oyunu sürdüren Balzac, ona şöyle demek zorunda kalır:

> Borçluları hapishaneye götürmekle yükümlü hergeleler, bir muhbirin iftirası üzerine beni buldular ve ben, büyüklük gösterip bana sığınacak bir yer sağlayan ev sahiplerimin benim yüzümden rezil olmalarının acısını çekiyorum. Hapishaneye girmek istemiyorsam, Werdet'nin durumundan kaynaklanan borçlarımın karşılığı olan parayı hemen o anda bulmalıydım ve ben de bana bu parayı uzatan arkadaşlarımı sıkıntıya sokmak zorunda kaldım.

Balzac, kıskanç mektup arkadaşına kendisini kurtaran kadının adını vermemiştir tabii. Balzac ile Kontes Visconti arasındaki ilişkide cesaret ve büyüklük gösteren, hep Kontes Visconti olmuştur.

Balzac'ı en büyük tehlikelerden kurtaran hep kadınlar olmuştur. Hiç olmazsa en acil, "bas bas bağıran borçlar"ı ödendiğinden Balzac, başı dimdik, saklanmasına gerek kalmayacağı, kimsenin onu sıkıştırmayacağı ve orada kalmasının hiçbir şeye mal olmayacağı sevgili Touraine'ine, Margonneların yanındaki alıştığı çalışma atölyesine geri dönebilecektir. Bütün bu olanlara Balzac yine bir başyapıtla yanıt verecektir: *César Birotteau*. Hapse girmekten yeni kurtarılmış biri için, aslında hiç istemediği halde sırf saflığı yüzünden spekülasyonlar arasında kaybolan ve sonra avukatların, alacaklıların, mahkemelerin bütün yolları deneyerek kovaladığı, canını sıktığı, incittiği, küçük düşürdüğü birinin romanını yazmaktan daha iyi bir konu olabilir mi? Son aylarda, son yıllarda bizzat yaşadığı her şey, kredi almak için boş yere denediği yollar, arkadaşlarının güvenilmezliği, borç senetlerinin acımasızlığı, paranın bütün yüreğini kendisine adamayanlardan aldığı korkunç intikam bu büyük halk destanında

anlatılır – Fransız edebiyatında daha önce hiç sunulmamış bir dünyadır bu. Önemsiz bir küçük burjuvanın iflasını anlatan bu öykü, Balzac'ın *İnsanlık Komedyası*'ndaki diğer büyük ve çoğunlukla kendi boyutlarının ötesine geçen romanlarıyla hoş bir karşıtlık oluşturur ve böylece dünyasının gerçekliğini ve kusursuzluğunu artırır. Balzac, bir gün önceki sıkıntılarının hepsini, tasarlanmış bir eserle üzerinden atmayı bir kez daha başarmıştır.

Özgür, mutlu ve sağlığına kavuşmuş halde Balzac, sonbaharda Paris'e geri döner.

36. *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti*'nde, kibar fahişe Esther van Gobseck'e müşterilerince takılan ad. (Ç.N.)

37. Alessandro Manzoni (1785-1873): İtalyan yazar. (Ç.N.)

38. Balzac'ın 1838'de yayımladığı ve *Paris Yaşamından Sahneler*'de yer alan eseri. (Ç.N.)

17

Sardinya’nın gümüş madenleri

1836 ve 1837, Balzac’ın yaşamında gerilimlerin, felaketlerin yılı olmuştur. Eğer Balzac’ın yaşamında herhangi bir şey normal ölçülerle takdir edilebilecek olsaydı, 1838’in nihayet bir dönüm noktası olacağı söylenebilirdi. Yazın Kontes Visconti, Balzac’ı sıkıştıran borçları karşılamıştı, neredeyse iki ay içinde tamamladığı *César Birotteau* ise Balzac’a o âna kadarki en yüksek kazancını sağlar. Kitabın salt tefrikası için ona nakit olarak 20.000 frank ödenir; bu, vergilerin olmadığı ve paranın değerinin hayli yüksek olduğu o dönem için muazzam bir meblağdır. Benzersiz çalışma gücü ve kullanılmamış malzeme birikimiyle Balzac, yılda kolayca 60.000 ila 100.000 frank kazanabilecek kadar revaçtadır. Sıkıntısız bir yaşam sürerek ve aşırı bir çalışma temposuna girmeksizin, borçları şimdi iki yıl içinde temizlenebilecek durumdadır. Romanlarının her geçen yıl daha çok para getirdiği, toplu eserlerinin basıma hazırlandığı ve tüm Avrupa’nın tanıdığı bir yazar olduğu bir anda, aşırı daralan yaşamını düzene sokmak için bundan daha iyi bir fırsat olamazdı. Ancak bir düzen tutturamamak, Balzac’ ın yaşamının derin anlamıdır, tam gökyüzü mavileşecekken, Balzac, haylazlıktan olacak –ki doğasının derinliklerindeki temel iradedir bu–, yeni fırtınaları hep kendine çeker. Tam gemi limanı gördüğünde, Balzac dümeni tekrar fırtınalı denize çevirir. Tam yaşamı bir düzene girecekmiş gibi olduğu yıl, ölçüyü kaçırdığı iki budalaca hareketiyle Balzac onu zorla yeniden düzensizliğe iter.

Balzac’ın budalalıkları, onun kendi şahsına özgü tipik bir özelliğe sahiptir, başlangıçta her biri tamamıyla mantıklı görünür.

Spekülasyonlarının hepsi sağlıklı, berrak gözlemlere dayanır, doğru ve tam olarak hesaplanmışlardır. Matbaa ve hurufat dökümhanesi, haleflerinin ispat ettiği üzere, son derece kazançlı işletmelerdir, *Chronique de Paris* ise bu kadar parlak çalışanlarla Paris'in önde gelen gazetelerinden biri haline gelebilecek durumdadır. Balzac'ın ticari işlerini ve kimi zaman da romanlarını berbat eden şey, tutkudan dolayı sabırsızca ve sabırsızlıktan dolayı tutkuyla bunları vakitli vakitsiz aşırı boyutlara vardırması ve hiçbir şeyi önceden düşünülmüş, ölçülü oranlarda tutamamasıdır. Fevkaladeliğe yükseliş, romanlarında gösterdiği dehanın bu dizginlenemez gücü, net, hatta titiz bir hesapla korkunç mukadderata dönüşür.

Balzac'ın yeni tasarısı da başlangıçta bütünüyle mantıklıdır ve sanatçının samimi olduğu kadar anlaşılabilir de olan bir özleminden, kendisinin ve işinin nihayet arzu ettiği rahata ermesi özleminden kaynaklanır. Bütün yaratıcıların ebedi rüyası yıllardır hayallerini süslemektedir: İnsanlar tarafından rahatsız edilmeden tamamıyla içsel göreviyle uğraşabileceği, şehrin dışında yeşillik olan herhangi bir yerde küçük bir evdir bu, tıpkı Voltaire'in Villa Délices'si, Jean-Jacques Rousseau'nun Montmorency'si, Petrarca'nın Vaucluse'ü gibi. Henüz tanınmadan ve dikkat çekmeden yaşayabildiği ve gözlemleyebildiği sürece Paris, yetişmekte olan bir sanatçı için muhteşem bir yerdir. Şimdi ise kendisi gözlemlendiğinden, özel yaşamının tüm ayrıntıları gazetelere taşındığından, gazeteciler ve alacaklılarından biri diğerinin elini evin zilinden çekiştirdiğinden, Balzac kendi kişisel özgürlüğüyle kendisinin kısıtlandığını, zihinsel gücünün dağıldığını hissetmektedir. Neden o zaman daha fazla Paris'te kalsın ki? Yazı kurullarını, yayıncıları araması gereken zamanlar çoktan geride kalmıştır. Tıpkı Fransa krallarının imparatorluklarını Blois ve Versailles'dan yönetmeleri gibi, o da okurlarını ve basını belirli bir uzaklıktan yönetebilecek durumdadır. Öte yandan her yaz kâh Margonne'larda, kâh Carraud'lar ve diğer arkadaşlarının yanında misafir olarak kalmaktan yorgun düşmüştür. Her çiftçi, her sıradan emekli gibi, artık otuz sekiz yaşındaki Balzac da kendine ait küçük, mütevazı bir ev istemektedir. Paris'teki evinden vazgeçmeksizin Touraine'de çalışma atölyesi olarak bu tarz küçük bir köy evi, "La Grenadière" almaya uzun süredir niyetlidir. Ancak hiçbir zaman gereken parayı bir araya getirememiştir. Balzac artık tutumlu biridir –en müthiş maceraları hep bütçesini kısıtlamaya çalıştığında başlar– ve daha önce verdiği kararı

değiştirir. Taşrada bir yazlığın ve Paris'te bir evin ne gereği var? Paris'in çevresinde doğal güzelliğe sahip, yaz kış oturabileceği, büyük şehrin insanı yoran isteklerinden yalıtılmış, ama yine de her an ticari bir iş ya da sırf kafasına dağıtmak için bile Paris'e gidebileceği bir yer daha iyi ve ucuz olmaz mı?

Balzac'ın doğru yeri bulabilmek için uzun süre aramasına gerek kalmaz. Şeytani bir belleğe sahip olan bu adam, yaşamı boyunca sadece bir dakikalığına bile olsa bakışının ilgiyle takıldığı her tepeyi ve her evi hatırlayacaktır. Böylece önceleri Abrantès düşesini, daha sonraysa Kontes Visconti'yi ziyaret ettiği Versailles'a yaptığı sayısız yolculuklardan Sèvres Vadisi ile Ville d'Avray aklında kalmıştır. Burada,

> gölgelerin tüm bir İsviçre vadisinin kokusunu ve yeşilliğini yeniden bulabileceğini,

düşünmektedir. Yorucu bir çalışmadan sonra Sèvres tepelerinden bakarak gözlerini açık alanlarda ve Seine Nehri'nin gümüş renkli yılansı kavisinde gezdirmek, komşu olarak sadece üzüm bağları, bahçeler ve tarlalar görmek ve yine de hükmetmeye yemin ettiği Paris'e yakın olmak, ne muhteşem bir şeydir. Burada sadece en gerekli olan şeylerle, işine tıpkı bir eldiven gibi uyan bir ev, üç aylık kira endişesinden onu sonsuz kadar uzaklaştıracak olan ucuz küçük bir ev inşa etmelidir.

Balzac her zamanki gibi hemen karar vererek Madam de Hanska'ya yazdığı gibi bu *obscur village*'da (karanlık köy) "oldukça basit bir kulübe" satın almaya kalkışır. 1837 Eylülü'nde Valet çiftiyle sözleşme imzalanır, böylece Balzac sekiz ar ve yirmi sekiz santiarlık bir araziyi 4.500 franka satın alır. Balzac açısından düşünüldüğünde bu son derece küçük bir spekülasyondur ve salt ticari olarak bakıldığındaysa bütünüyle zekice bir hamledir. Yılda 50.000 ila 80.000 frank kazanan bir adam için, böyle iyi bir yerde bulunan bir toprak parçasına 4.500 frank ödemek, ciddi bir öneme sahip değildir; sekiz gün, on dört gün derken, giderler amorti edilir ve böylece yılların düşü de gerçekleşmiş olur.

Ancak Balzac'ın paraya dokunduğu yerde, mirasını ikiye katlamak, dört katına, on katına çıkartabilmek için oyuncuya ihtiyacı olan şeytan işe karışır; Balzac bir parça toprağa sahip olur olmaz, elindekiyle yetinemez. Bir şekilde, Versailles'a uzanması planlanan demiryolunda Sèvres

İstasyonu’nun, arsasının hemen alt kısmına kurulacağını öğrenir. Bir kez daha doğru bir sezgiyle Balzac, bu istasyonun yakınındaki arsaların kısa zamanda değer kazanacağını düşünür. Öyleyse arsa satın almalıdır! Böylece Balzac sabırsızlıkla ve elbette her türlü ölçüyü kaçırarak sağdaki ve soldaki arsaları, aceleci ve hırslı tavrıyla bu sabırsız adamın, istedikleri her fiyatı kendilerine ödeyeceğini kısa sürede fark eden küçük çiftçi ve mal sahiplerinden satın alır. Küçük eviyle ilgili düşünü çoktan unutmuş olan ve muhteşem parkında meyve ağaçlarının ve bütün kültür bitkilerinin hayalini gören Balzac, birkaç hafta içinde kimseye danışmadan, arsalara yakından bile bakmadan ya da bunları uzmanlara inceletmeden kırk ar satın almış ve 18.000 frankı sadece arsalara yatırmıştır. Hayalini kurduğu evin ise henüz tek bir taşı bile konmamış, tek bir ağacı dikilmemiş, tek bir duvarı örülmemiştir.

Ama Balzac için borç olarak kaldıkları sürece, giderler gider değildir. Mülkiyet duygusunun verdiği hazla mest olmuştur; daha ev inşa edilmeden, parasının nasıl ödeneceğine niye kafa patlatacaktır ki? Üzerine yazdığı kâğıdı bir çırpıda 1.000 franklık basılı banknotlara çeviren kalemi, o sihirli alet ne güne duruyor? Hem –henüz hiç işlenmemiş– arsasında yetiştireceği meyve ağaçları bile tek başına bir servet değerindedir. Örneğin orada bir ananas plantasyonu kurulabilir? Uzak ülkelerden gemiyle getirtmek yerine, bu güzel sıcak güneşin altındaki seralarda ananas yetiştirmek, Fransa’da henüz hiç kimsenin aklına gelmemiştir. Doğru hareket edildiği takdirde, sadece bundan 100.000 frank –arkadaşı Théophile Gautier’ nin önünde bu hesapları yapmaktadır–, yani bu evin kendisine mal olacağı meblağın üç katını kazanabilecektir. Ayrıca bu ona hiçbir şeye mal olmayacaktır; çünkü sadık arkadaşları Viscontiler, bu parlak arsa alışverişine katılmaya rıza göstermişlerdir; kendisi ön tarafta yeni evceğizini yaptırırken, onlar da eski *chaumière*’i (kulübe) yeniden düzenleyecek ve karşılığında kendisine uygun bir kira vereceklerdir, yani endişelenecek bir şey yoktur!

Gerçekte Balzac hiçbir şey için endişelenmez, endişe duyduğu bir şey varsa, o da bir işin çabucak sonuna gelmektir. Evini, romanlarında yazgıları yarattığı sabırsızlıkla düzenlemek ister. Bir işçi, duvarcı, marangoz, doğramacı, bahçıvan, ressam ve nalbur ordusu gelir. Her şeye aynı anda başlanır, şuraya acilen arsayı koruyacak bir duvar çıkılır, orada toprak Balzac’ın istediği tarzda bir *chalet* (kameriye) için kazılır, diğer yandan yollar açılır ve ayrılır, yine buraya kırk elma, seksen armut ve ispalya ağacı

dikilir; *obscur village*'ın çevresi bir gecede Balzac'ın yaşamında kuvvetlendirici olarak ihtiyaç duyduğu bir karmaşa haline dönüşür. Tıpkı seyahatleri sırasında posta arabasını acele ettirip koşturduğu gibi, her hafta tepeye çıkıp işçilerin çalışmalarını hızlandırır. Her ne pahasına olursa olsun, 1838 ilkbaharında her şey bitmiş olmalıdır ve hatta Balzac meyve ağaçlarını da sonbahar yerine kendi öngördüğü bu tarihte meyve vermeleri için zorlamayı bile diler.

Bu, kış ortasına değin haftalarca sürer. Duvarlar ve onlarla birlikte masraflar da yükselir. Balzac'ı yavaş yavaş bir huzursuzluktur alır. *César Birotteau*'nun parası toprağa gömülmüştür. Yayıncılar sağılmıştır, artık yeni bir avans vermemektedirler, kendi işiyse, yeni yuvasını beklemenin verdiği sabırsızlıkla bir türlü ilerlememektedir: Kendisi tarafından beyan edilen yasaya göre, bir iptila diğerinin gücünü emip bitirmektedir. Balzac bir zamanlar matbaada olduğu gibi, yine temelde küçük başlanan spekülasyonlardan üstesinden gelemeyeceği boyutların içine sürüklenmiştir. Böylece vaktiyle bir çılgınlığı daha büyük bir diğeriyle telafi edebilmek için matbaaya ek olarak hurufat dökümhanesini satın aldığı gibi, şimdi de onu arsa alışverişinden kurtaracak yeni bir işe girişir. 100.000 frank tutarındaki yeni borçlar tasarrufla ve kitaplar yazarak değil sadece tek bir hamlede bir milyon kazanarak karşılanabilir. Edebiyatla bir *fortune rapide* (hızlı mutluluk) kazanılamaz, yeni bir yol bulmak gerekir ve Balzac da onu bulduğunu sanmaktadır. Böylece Balzac eve ve bahçeye taşınacağı ilkbahar henüz gelmeden, ardında hiçbir iz bırakmaksızın Paris'ten kaçar, nereye gittiğini hiç kimse bilmez. Planını sadece şu şekilde açığa vurur:

> Özgür olacağım, artık hiçbir endişem kalmayacak, maddi kaygılarım olmayacak; zengin olacağım!

Balzac'ın tek bir hamleyle milyoner oluşunun öyküsü, deyiş yerindeyse Balzac'a özgü boyutlarda bir çılgınlıktır ve bir romanda psikolojik olamayacak ve üstünkörü uydurulmuş olduğu düşünülerek reddedilecek kadar kulağa olasılıkdışı gelmektedir; bütün ayrıntıları belgelerle doğrulanmış olmasaydı, bir dehanın bu deli saçmalığını anlatmaya cesaret edilemezdi. Ama Balzac'ın yaşamında, sanatsal yaratılarında her durumu şaşmaz bir bakışla kavrayan ve derinlemesine gören tek ve aynı beynin, gerçeklik karşısında çocuksu ve nahif bir şekilde

işlemesinin çelişkisi hiç bozulmadan tekrarlanır. Bir Grandet'yi, bir Nucingen'i anlatırken Balzac, bir hesap ustası ve aynı zamanda da benzersiz bir psikologdur; gerçekteyse her hantal düzenbazın avı olur ve cebindeki parasını kocamış bir lotarya düşkününden daha kolay kaptırır. Sanatçı olarak hâkim bir tavırla başa çıktığı aynı durum karşısında özel yaşamında cahil ve yola gelmez bir tavır sergiler; aynı beynin bu aynı andaki aydınlığı ve gölgelenişine ilişkin olarak, tüm yaşam öyküsünde, hazine avcılığı epizodundan daha parlak bir örnek neredeyse yok gibidir.

Balzac 1836 yazında bu konu üzerine en dâhiyane novellalarından birini, novellacılığın hiç yok olmayacak bir mücevherini yazar: *Facino Cane*. Küçük burjuvalara özgü bir düğünde üç müzisyenin arasında klarnet çalan heybetli, seksen yaşlarında kör bir ihtiyarın dikkatini nasıl çektiğini, sihirli bakışıyla onun sırlarla dolu yazgısını hemen hissedebildiğini anlatır. Onunla sohbet etmeye koyulur, yaşlı klarnetçi ona güvenir, birkaç kadeh şarapla ateşlenerek Cane prens soyunun son üyesi olduğunu, bir zamanlar Venedik valiliği yaptığını ve yıllarını hapishanede geçirdiğini anlatır. Hapishane duvarlarından kaçarken, cumhuriyetin milyonlarca altın ve gümüşünün yığılı olduğu, tam yetkili temsilcilerin gizli hazine odasına düşmüştür. Hazinenin yerini sadece o bilmektedir, ama yıllarca süren zindan cezası yüzünden kör olduğundan, hazineyi bulabilecek durumda değildir, ama yerini tam olarak bilmektedir ve eğer biri onunla birlikte bir Venedik seyahatini göze alacak olsa, ikisinin birden dünyanın en zengin insanları olacağı kesindir. Böylece anlatıcının, yani Balzac'ın kolundan tutarak kendisiyle birlikte İtalya'ya gelmesi için ona yalvarır.

Etrafındakiler deliye gülerler, diğer iki müzisyen bu hikâyeyi daha önce de dinlemiş ve inanmamışlardır; aynı şekilde 1836'da bu novellanın anlatıcılığına soyunan Balzac da Facino Cane'i Venedik'e kadar izleyerek onun seyahat masraflarını üstlenmeyi düşünmez. Bu fantastik alışverişle ilgilenmez ve onun mirasına konmayı denemeden, zavallı delinin körler evinde ölmesine izin verir. Bu kurgusal novellada Balzac, aklı başında her insanın davranacağı gibi, tamamıyla rasyonel davranır. Ama –henüz bir yıl bile geçmeden– önceden tahayyül ettiği epizot şimdi gerçekten de kendisine adım adım yaklaşırken, işler bambaşka bir seyir alır. Aslında her şey aynen tasarladığı gibi gerçekleşmektedir.

1837 Nisanı'nda ikinci İtalya seyahatinden dönerken Balzac, Cenova'daki hastanede karantinada tutulma felaketine uğramıştı. Karantina

en can sıkıcı şeylerden biri, duvarları olmayan bir tür hapishanedir –özgürsünüzdür, ama yine de özgür değilsinizdir, çalışamazsınız, gezintiye çıkamazsınız ve meşgale olarak geriye tek bir şey kalır, o da tesadüfi kader ortaklarıyla sohbet etmektir. Bu talihsiz arkadaşlardan biri, bu kez kör bir klarnetçi değil, Giuseppe Pezzi adında basit bir tüccardır. Balzac'ı tongaya düşürmek ya da bir spekülasyona sürüklemek gibi en ufak bir art niyet taşımaksızın, memleketinde daha nice hazinenin ele geçirilmeyi beklediğinden söz eder. Örneğin Sardinya'daki eski gümüş madenleri, Romalıların bunları tükenene kadar işlediği düşüncesiyle terk edilmiş vaziyette öylece durmaktadır. Gerçekte Romalılar yetkin olmayan teknikleriyle gümüşün ancak cüzi bir kısmını kurşunun içinden çıkartmayı becerebilirlerdi ve orada maden yığınları halinde değersiz olarak kalakalan cüruflar aslında modern bir tekniğin işleyebileceği yüksek bir gümüş yüzdeliğine sahipti. Bunun için gerekli ruhsatı alan –hiç şüphesiz bugün gülünç bir ücret karşılığında elde edilebilirdi– en kısa zamanda zengin olurdu.

İyi niyetli Senyör Pezzi masa başında bu şekilde konuşup durur, kaldı ki anlattıkları da doğrudur. Gerçekte modern metalürji, karışık maden filizlerinden değerli madenler çıkartabilmeye yarayan çok daha farklı yüzdelikler bilmektedir ve iki bin yıl önce verimsiz olduklarından terk edilmiş sayısız maden ocağı, bugünün kazançlı işletmelerindendir. Ne var ki bu iyi niyetli Giuseppe Pezzi kıvılcımını ne tarz bir barut fıçısının içine fırlattığını bilmemektedir. Kendisine daha bir şey anlatıldığı anda hızla işlemeye başlayan zihniyle şeyleri istemdışı olarak somut bir şekilde gözünün önünde bulan Balzac, gri renkli kurşun cüruflarından gümüşün çözündüğünü, katmanlaşıp yüz binlerce, milyonlarca ve milyarlarca sıkıştırılmış sikke biçimini aldığını çoktan görür gibidir; salt düşüncesi bile onu kendinden geçirmeye yetmiştir. Bir çocuğa bir kadeh konyak içirmek gibi bir şeydir bu. İyi yürekli Pezzi'yi hemen ilk kimyagerlerden artakalanları araştırtması için sıkıştırır. Bu denli emin bir iş için sermaye bulmak, onun için çocuk oyuncağıdır –ateşli bir iyimser olan Balzac için teklif edilen her iş güvenlidir–, ikisi de kendi büyük payını güvence altına alıp zengin olacaktır, müthiş zengin. İyi niyetli Senyör Pezzi, Parisli bu yabancı beyin heyecan dolu coşkusundan şaşkına döner, ama Balzac'a bu olayla ilgileneceğine ve arzu ettiği maden numunelerini Paris'e yollayacağına dair söz verir.

O andan itibaren Balzac, Sardinya'daki gümüş madenlerinin kurtuluşu olacağı ve sadece yeni evi *Les Jardies*'nin masraflarını değil, borçlarını da ödeyip onu nihayet özgür bir adam haline getireceği hezeyanıyla zehirlenmiştir. Kurgusal *Facino Cane* durumunda hazine avcısını bir delinin yerine koyarken, kendisi bu düşüncenin delisi haline gelmiştir. Şimdi sadece hızla *César Birotteau*'yu bitirmesi gerekmektedir, bu arada Senyör Pezzi de ona maden numunelerini yollamış olacaktır, hemen ardından sermaye ve uzmanlarla beraber bu büyük işe girişecektir!

Ancak haftalar, aylar geçer; *César Birotteau* çoktan tamamlanmış, Mösyö Guiseppe Pezzi maden numunelerini henüz yollamamıştır. Balzac huzursuzlanmaktadır. Nihayetinde coşkulu konuşmasıyla orada milyonlarca franklık bir işin yattığı konusunda bu salağın dikkatini çeken bizzat odur, yoksa bu alçak herif şimdi kendisini katmaksızın ruhsatı tek başına mı almaya çalışmaktadır? Bunun bir tek yolu vardır: onu geride bırakarak Sardinya'da bizzat tetkik yaptırmak! Gelecekte milyonlarca frank getirecek bu işe girişebilmek üzere seyahat için gerekli olan birkaç yüz franklık yatırım sermayesi ne yazık ki eksiktir ve Balzac bu parayı zamanında bulmayı beceremez. Elbette arkadaşları Rothschildlere ya da diğer büyük finansörlere gidebilir ve planını sunabilirdi. Ama nahif, hatta her zamanki gibi aptal olduğu söylenebilecek Balzac, kendi ticari işleri söz konusuyken, Mösyö Pezzi'nin bu büyük sırrı sadece kendisine emanet ettiğine ve bunu birine çıtlattığı takdirde, *Sönmüş Hayaller*'de ucuz kâğıdın sırrının David Séchard'dan çalınması gibi, kendi fikrinin de büyük sermaye sahipleri tarafından çalınacağına inanmaktadır. Sadece Mösyö Carraud'ya güvenir. Zaman öldürmek için ara sıra deneyler yapan bu dürüst, rütbesi elinden alınmış subay, Balzac'ın uçsuz bucaksız hayal gücünde,

> "gelişigüzel alaşımlarla altın ve gümüşü diğer maddelerden ayırmayı sağlayan bir gizli yönteme sahip" büyük bir kimyacı olmuştur.

İyi niyetli Carraud bu düşünceyi tartışmaya değer bulur; ancak ne beraber gitmeye ne de para yatırmaya heveslidir. Balzac bir tek yaşlı bir spekülatör olarak çıkınından hep para çıkartabilen annesinden birkaç yüz frank ödünç alabilir. Gerisini Dr. Nacquart ile terzisinden alır ve 1838

yılının Mart ayının ortasında Honoré de Balzac, gümüş madenlerini ele geçirmek için fiilen Sardinya'ya doğru yola çıkar.

Bu seyahatin en saçma cinsinden bir Donkişotçuluk olduğu ve utanç verici bir şekilde son bulacağı ayan beyan ortadadır. Çünkü projenin gerçekleşmesi mümkün bile olsa –kaldı ki Balzac'ın sezgisi bir kez daha yanılmamıştır– hayatında hiç maden görmemiş bir yazar, sonuçlarını iki ya da üç günde nasıl değerlendirebilecektir? Balzac'ın yanında ölçüm aletleri yoktur ve olsaydı bile, büyüklüklerini ve yüzde değerlerini belirleyemezdi. Balzac gerçek bir uzmana danışmamıştır. Yeterli derecede İtalyanca bilmemekte, doğru düzgün anlaşamamaktadır. Kimseye güvenemediğinden, yanında tavsiye mektubu getirmemiştir, bilgi toplayabilmek için parası yoktur, ruhsat almak için hangi mercilere başvurması gerektiğini bilmemektedir, bilseydi bile ticari belgeleri ve öncelikle de sermayesi eksiktir. Gerçi şunları söylemektedir:

> Bu şeyden elime sadece bir numune geçse yeter.

Ancak bu "şey" nerededir ve nedir? Her yanını çoktan çalılıkların kapladığı herhangi bir yerde yatan cüruf yığınları mıdır, yoksa göçük altında kalmış maden ocaklarındaki maden filizleri mi? Tecrübeli bir maden mühendisi bile, Balzac'ın bir tek kendi sihirli bakışına güvendiği böyle bir saptama için aylara ihtiyaç duyardı.

Ancak Balzac'ın kendisi için ayırabileceği bir tek ay bile yoktur; çünkü onun için vakit nakittir ve hiç parası olmadığından elini çabuk tutması gerekmektedir. Başından itibaren Balzac'a özgü o alışılmış tempoyu harekete geçirir; Paris'ten Marsilya'ya uzanan mesafeyi beş gün beş gece boyunca uyumadan yolcu arabasının arabacı mevkiinde geçirir. Parası o kadar azdır ki, günde on kuruşluk süt ile beslenir. Ancak gerçeklik, Balzac'a özgü bu tempoya ayak uydurmaya gönüllü değildir. Marsilya'ya vardığında, yakın bir zamanda Sardinya'ya kalkacak bir geminin bulunmadığını öğrenir; sadece tek bir olasılık vardır: Korsika üzerinden dolanıp daha sonra, o da belki küçük bir sandalla Sardinya'ya geçmek.

Bu, umutlarını kıran ilk darbedir; böylece beklentilerinin ateşi giderek sönen Balzac, dostu Madam Carraud'ya şu melankolik sözleri yazdıktan sonra Toulon'a doğru yola devam eder:

Talihsizliğimden, birkaç gün içinde bir hayalden daha yoksun kalacağım. İnsanın başına hep aynı şey geliyor: Tam bir karara varmak üzere olduğu an, inancını kaybetmeye başlıyor.

Alışılmışın dışında fırtınalı bir deniz yolculuğundan sonra Balzac, deniz tutmasından şiddetli ölçüde mustarip olarak Ajaccio'ya varır. Sabırsızlığı burada bir kez daha sınanır: Beş gün boyuna karantina altında kalır; çünkü Marsilya'da sözümona kolera salgını vardır ve bu beş günden sonra, bir sandal lütfedip de Sardinya'ya yelken açana dek beklemek zorunda kaldığından, birkaç günlük anlamsız bir zaman kaybı daha yaşar. Balzac, bu zamanı çalışarak değerlendiremeyecek kadar tedirgin ve yılgın olduğundan Ajaccio'da gezinip durur, büyük rakibi Napoléon'un doğduğu evi gezer ve kendisini ayartıp bu deli saçmasına iten Giuseppe Pezzi'ye lanet eder. Nihayet 2 Nisan'da bir mercan dalgıcının barakasında, yolda tutulan balıklardan başka besin almaksızın Sardinya'ya geçebilir. Alghero'da sabırsızlığını sınayan yeni bir zorunlu duraklama, yeni bir işkenceyle karşılaşır, yine beş gün karantina altında kalır. Sonunda 12 Nisan'da milyonlarını kıskançlıkla saklayan karaya ayak basabilir. Bütün bir ay boşa gitmiştir ve Balzac daha bir zerre gümüş tozu bile görmemiştir.

O halde artık madenlere doğru yola koyulmalıdır! Sadece otuz kilometre ötede bulunmalarına rağmen, Romalıların zamanından bu yana bütün yollar kaybolmuştur. Balzac'ın yazdığına göre, halkı Polinezyalılardan ya da Hunlardan daha fazla kültüre sahip olmayan bu ülkede ne yol ne de araba vardır. İnsanlar yarı çıplak, paçavralar içindedir, evlerin ocakları, mola yerleri, meyhaneler yoktur. Yıllardır ata binmemiş olan Balzac, kendi yüz kiloluk ağırlığıyla on dört ila on beş saat kadar eyerin üzerinde sarsılarak ilerlemek zorunda kalır ve ardından Nurra'ya vardığında, tüm umutları tamamen yıkılır. Gümüş madenleri verimli olsa bile, artık onları satın alamayacaktır. Çok geç kalmıştır. Eski sofra arkadaşı Giuseppe Pezzi, Balzac'ın coşkusuyla ateşlenerek bu arada geçen yarım yıldan kasten yararlanmıştır. Gerçi ölümsüz bir roman yazmamıştır, kendine ananas bahçeli bir ev yaptırmamıştır, aksine krallığın emriyle terk edilmiş cüruf yığınlarını işletme hakkını kazanıncaya dek resmî makamları, saymanlıkları ve valilikleri sıkıştırıp durmuştur. Yani Balzac'ın seyahati tamamıyla boşuna olmuştur. Napoléon'un Waterloo'ya gitmek istemesi gibi, o da derhal Paris'e, "sevgili cehennemi"ne dönmeyi istemektedir.

Ancak parası bu kadarına yetmez, Viscontiler adına kendisini Paris'e kadar götürecek olan parayı ödünç almak üzere daha Cenova üzerinden Milano'ya geçmesi gerekmektedir. Böylece bu seferki, prenslerin, kontların ve şatafatlı karşılamaların olmadığı hüzünlü bir durak olur. Bitkin ve kızgın, ama yine de gücüne bir halel gelmemiş olan ebedi müflis, haziranda yeniden Paris'e varır.

Maceranın nihai sonucu: Balzac üç aylık çalışmasından olmuş, para kazanmak için boşu boşuna para harcamış, sağlığını ve sinirlerini anlamsız bir macera, daha doğrusu onun için anlamsız olan bir macera için boş yere tehlikeye atmıştır. Çünkü –trajik ironi– bütün projelerinde, matbaada, hurufat dökümhanesinde, *Les Jardies*' deki arazi spekülasyonunda olduğu gibi, doğru hesaplar yapmış ve sezgisel bakışı onu yanıltmamıştır. Kendisini zengin edecek projeyle gerçekte başkaları zengin olmuştur. Kendisi için berhava olan cüruf yığınları olarak gördüğü gümüş madenleri birkaç on yıl sonra tam kapasite işler ve yükselişe geçer; 1851'de burada altı yüz on altı işçi çalışmaktadır, dokuz yıl sonra 1860'ta bu sayı iki bin otuz sekize çıkar, bir dokuz yıl sonraysa işçi sayısı dokuz bin yüz yetmiş biri bulur ve Minas d'Argentiera şirketi onun hayalini gördüğü nakdi, gerçek milyonları cebe indirir. Balzac'ın sezgileri hep doğrudur, ama bu sezgi kendini her zaman sadece sanatçıya ihsan eder ve kendi asıl etki alanını geçmeye çalıştığı an, onu yanıltır. Balzac hayal gücünü işe çevirdiğinde, ona yüz binlerce frank ve ayrıca ölümsüz eserler verir; ancak hayallerini paraya çevirmek istediğinde, sonucu sadece borç ve bununla birlikte on katı, yüz katı iş olur.

Yola çıkmadan önce Balzac, dostu Madam Carraud' ya kâhince şunu yazmıştır:

> Seyahatten korkmuyorum; ancak planım suya düşecek olursa, dönüşümden korkuyorum.

Her dönüşte olduğu gibi, Balzac kendisini yine aynı şeylerin beklediğini bilmektedir: ihtarlar, faturalar, davalar, sitemler, talepler ve sonu olmayan bir çalışma; bütün bunlar bu kez ikiye, hatta ona katlanmış durumdadır. Bu kötü önsezilerin ortasında tek bir şey ona cesaret vermektedir: "Kaybedilmiş zamanı telafi edebilmek" için hemen bitmiş evine kaçabilecektir. Ancak yeni bir hayal kırıklığı yaşar. Hiçbir şey bitmemiştir. Arsası "çırılçıplak" tır, evin çatısı henüz çıkılmamıştır,

mimarlar, duvarcılar, toprak işçileri çalışırken son derece uyuşuk davrandıklarından, o şimdi kendi işine bakamayacaktır; Balzac bir kez daha diğer insanların Balzac'a özgü tempoyla hareket etmediğini unutmuştur. Bunun üzerine sabırsızlıkla onların üzerine atılır, öfkesiyle onları hızlandırır ve henüz son kiremit yerleştirilmemiştir ki, yeni bir binada kalmasını sağlığı için zararlı bulan doktorunun yasağına rağmen, eve taşınır. Henüz mobilyaları Batailles Sokağı'ndan kurtarılıp bu tarafa getirilememiştir, çekiç ve testere sesleri gün boyunca henüz her yere yayılmakta, çünkü Kontes Visconti'nin bahçeli evi de a'dan z'ye yeniden düzenlenmektedir. Yollar çakıl taşlarıyla doldurulup asfaltlanmakta, arsanın çevresindeki duvarlar büyük bir gürültüyle ve vahim sonuçlar doğuracak bir aceleyle bitirilmektedir. Ancak iflah olmaz hayalperest Balzac, bu karmaşanın içinde bile tamamlanmış yaratının keyfini çıkartmaktadır; büyük bir hayranlıkla yeni yuvasını tasvir eder.

> Evim, güney cephesinden yüksekliği yarı yarıya kralın parkıyla sınırlanan Saint-Cloud Tepesi ya da Dağı'nın yamacında. Manzarası batıdan tüm Ville d'Avray'ı görüyor; güneyden baktığımda tepe boyunca ilerleyip Versailles Parkı'nın başladığı yere kadar uzanan Ville d'Avray yolunu görüyorum. Doğudaysa gözlerim Sèvres üzerinde gezinip ardında Paris'in yattığı o muazzam ufku içine alıyor. Büyük şehrin buğusu, Meudon ve Bellevue'nün ünlü bayırlarının sınırlarını örtüyor. Öbür yanda Montrouge düzlüğü ile Tours'a giden Orléans yolunu görüyorum. Kendine özgü bir ihtişam ve çekici tezatlarla dolu bir manzara. Hiçbir şekilde manzaramı kapatmaksızın, mülkümün hemen önünde, Ville d'Avray Vadisi'nden geçen Paris-Versailles treninin istasyonu bulunuyor. Böylece on dakikada on kuruş karşılığında Les Jardies'den Madeleine'e, Paris'in orta yerine kadar gidebiliyorum! Aynı seyahat bana Batailles, Chaillot ya da Cassini Sokağı'ndan en az kırk kuruşa patlar ve bir saat sürerdi. Uygun konumu dolayısıyla Les Jardies'nin alımı asla aptalca bir hareket olmayacaktır; mülkün değeri fevkalade artacaktır. Arazi yaklaşık yarım dekar büyüklüğünde, güney cephesi 150 ayak büyüklüğünde bir terasla kapatılıp duvarlarla çevrili. Henüz hiçbir şey dikilmedi; ancak sonbaharda bu küçük toprak parçasını bitkiler, çalılar ve güzel kokularla dolu gerçek bir cennet bahçesi haline

getireceğiz. Paris ya da çevresinde parası karşılığında her şey satın alınabilir ve işte benim de yirmi yıllık manolyalarım, on altı yıllık ıhlamur ağaçlarım, on iki yıllık kavak ağaçlarım, kayınlarım, vb. olacak; sepetlerle gelecek ve bu yıl ürün verecek olan asmaların hepsi keseklerde kökleriyle birlikte taşınacak. Ya, medeniyet ne kadar muhteşem bir şey! Gerçi şu an için arazi henüz çırılçıplak. Mayısta ise şaşırtıcı bir görünüm kazanacak. Sebze, meyve bahçeleri, vb. için buna ek olarak yaklaşık iki dekarlık arazi daha almam gerekiyor. Bunun için 30.000 franka ihtiyacım var ve bu parayı kış boyu çalışıp kazanmayı düşünüyorum. Ev, tıpkı papağan kafesindeki çubuklar kadar dar ve dik: üst üste üç kat, her birinde tek bir oda. Bodrum katta yemek odası ve salon; birinci katta tuvalet ve yatak odası; ikinci katta benim çalışma odam. Bu mektubu size buradan gecenin bir yarısında yazıyorum. Katlar arasındaki bağlantı olarak taşınır merdivenlere benzeyen dar bir merdiven bulunmakta. Evin çevresini gezilebilecek kapalı bir galeri dolaşıyor. Galeri giriş katına kadar uzanıyor ve kiremitten yapılmış duvar ayakları tarafından taşınıyor. İtalyan yapımı izlenimini veren küçük pavyonun tamamı, kiremit kırmızısına boyalı, köşeleriyse yontma taşlarla örülü; ek bina ise merdiven boşluğuyla birlikte kırmızı renkte. Evde tam da bana yetecek kadar yer var. Saint-Cloud Parkı istikametinde altmış adım geriye gidildiğinde, çiftliğin binaları bulunuyor; bodrumda mutfak, hizmetçi odaları, kiler, vb. ile atların bulunduğu ahır, arabalık ve bulaşık bölmesi, banyo, odunluk, vb. yer alıyor. Birinci katta gerekirse kiraya da verilebilecek kocaman bir daire, ikinci katta ise uşakların odası ile arkadaşlar için bir misafir odası var. Ville d’Avray’ın kuyusu kadar ünlü bir kuyuya sahibim; çünkü ikisi de aynı yeraltı su kaynağından geliyor ve ayrıca mülkün her yanını da gezinti yolları sarıyor. Henüz odaların hiçbirinde mobilya yok; ancak zamanla Paris’teki tüm eşyalarımı buraya getirteceğim... Bir servet kazanana kadar burada kalacağım. Burası daha şimdiden, günün birinde inzivaya çekilebilmek için gerekli paraya sahip olur olmaz, günlerimi huzur içinde burada tamamlayacağımı düşünecek kadar hoşuma gidiyor. Ancak bundan sonra davullar ve fanfareler çalmaksızın tüm umutlarıma ve ihtiraslı planlarıma veda edeceğim.

Balzac bunları söylemektedir. Oysa arkadaşları ile ziyaretçilerinin aktarımları bambaşkadır ve istisnasız güçlükle bastırılan bir kahkahanın o tatsız edasına sahiptirler; Balzac insanda coşku uyandıran laf kalabalığıyla mülkünün ihtişamından söz ettiğinde, en yakın, en iyi niyetli arkadaşları bile ciddiyetlerini korumakta hayli zorluk çekerler. Garip bir şekilde mimari teknik açısından Le Corbusier ve okulunun fikirlerini önceleyen bu küçük ev dikkat çekici bir biçimde boş bir kuş kafesini andırmaktadır. Balzac'ın cennet olarak hayal ettiği bahçede, sağda solda birkaç cılız meyve ağacı, dallarını gökyüzüne uzatmaktadır; balçıklı toprağın üzerindeyse henüz hiçbir ot yeşermemiştir. Ekim gelir, kasım gelir, gürültülü işçi kalabalığı hâlâ arsa üzerinde dolanıp durmaktadır; çünkü Balzac her gün yeni bir güzelleştirme işi icat etmektedir. Önce Paris'te muazzam bir kazançla satmayı düşündüğü ananasları için seralar planlar, sonra o güne dek bilinmeyen bir keskinlikte bir şarap üretebilmek için Tokay asmaları dikmeyi ister, sonra yeşil bir sarmaşığın girişe kadar uzanacağı ve üzerine muhteşem harflerle *Les Jardies* yazılmış taştan bir giriş kapısı ısmarlar. Bütün bunlarla eşzamanlı olarak Balzac, sevgilisinin peşi sıra "ıssız" ama gerçekte hayli gürültülü olan tepeye yakında gerçekten de gelecek Kontes Visconti için komşu evin düzenlenmesi işine de nezaret etmektedir.

Yapı işçiliği için 43.000 frank, duvarcı için 4.000 frank, anahtarcı için bin, diğer ek arazilerin alımında harcanan on binlerce frank tutarındaki faturalar henüz ödenmemiştir. Cennet bahçesinde ipoteklere binen faiz yükünün dışında henüz hiçbir şey yetişmemektedir, felaket de işte tam bu sırada başlar.

Balzac bu alışverişte Balzac'a özgü o sihirli bakışa fazlasıyla güvenmiş ve yine Balzac'a özgü o aceleye kendini fazlasıyla kaptırmıştır. Güzel bir manzara, çiçek açan meyve bahçeleri ile kızıl üzümlere ilişkin aceleci hayallerinin arasında, yumuşak kaygan balçıktan oluşan toprağı bir uzmana tetkik ettirmeyi ihmal etmiştir. Bir sabah bir gök gürültüsüyle uyanır ve pencereye koşar. Gökyüzü tamamıyla açıktır, fırtınadan eser yoktur. Gürleyen göğün değil, çöken pahalı istinat duvarının sesidir bu. Balzac çaresizdir.

> Sana, ruh ikizim –diye yazar Zulma Carraud'ya–, son sırlarımı da açabilirim. Çünkü ben korkunç bir sefaletin ortasında oturmaktayım. Les Jardies'nin bütün duvarları çöktü. Yapı ustasının hatası bu;

> temeli doğru düzgün atmadı. Tüm bunlar, onun suçu olmasına rağmen, kabak benim başımda patladı. Adamın tek kuruşu yok ve ben ona şimdiye dek tam 8.000 frank ödedim.

Ancak Balzac bu duvarlardan vazgeçemez. Duvarlar Balzac için kendini dünyadan soyutlamanın simgesidir ve ondaki mülkiyet bilincini desteklemektedir. Böylece duvarı yeniden inşa etmek için yine işçilerin gelmesi gerekecektir; ve yine birkaç gün, birkaç yağmurlu gece ve yine o uğursuz gök gürültüsü... Yumuşak temel bir kez daha esnemiş, duvar bir kez daha çökmüştür. Buna yeni bir can sıkıntısı eklenir. Taştan çığın arazisine yuvarlandığı komşusu şikâyette bulunur ve onu dava etmekle tehdit eder. *Qui terre a, guerre a,* yani toprağın mı var, derdin var. Balzac *Köylüler*[39] adlı romanının konusu olan "mülk sahibinin sorunları"nı, tıpkı bir zamanlar *Sönmüş Hayaller*'de olduğu gibi, tıpa tıp ve buna ek olarak bir de tüm Paris'in bu kayba karşı duyduğu sevinci yaşamak zorunda kalacaktır. Bütün gazeteler dâhi bir mimar olarak Balzac'ın merdivenini unuttuğu evle ilgili fıkralarla doludur; ziyaretçiler gülerek geri döner ve yaşamsal tehlikeler atlatarak taş yığınının üzerinden nasıl tırmanmaları gerektiğini anlatırlar. Aslı ve uydurulmuşuyla bütün bu fıkralar, Balzac'ın ağaçları ve çiçeklerine oranla çok daha bereketli filizlenirler. Giderek daha fazla eve kapanıp kimseyi kabul etmemesi de hiçbir işe yaramaz; Cassini ve Batailles Sokağı'ndan eski sadık dostları olan icra memurları dar evinde sözümona Balzac'a biraz olsun yer açabilme niyetiyle odalardan en değerli mobilyalarını alıp götürmek için taşlı tepeye uzanan yolu çıkmaya üşenmezler. Balzac'ın sadece manzarası ve işi için yaşamak istediği, inzivaya çekilmeyi tasarladığı bu yerde de eski oyun başlar. Ne zaman şüpheli bir yabancının yaklaşmakta olduğu haberini alsa, sadık dostlarının ziyaretlerinin keyfini kaçırmak için, değerli eşyalarını karşı taraftaki sevgilisine taşır. Balzac'ın "papağan kafesi"nde bir çalışma masası, demir bir yatak ve birkaç değersiz mobilyadan başka hiçbir şey bulamayan icra memuru hayal kırıklığıyla geri çekilip de ortalık yeniden durulduğunda, iyi parçalar kahkahalar arasında yeniden öbür tarafa taşınır.

Balzac'a çocuksu bir neşe katan ve ömür boyu süren savaşımındaki tek eğlencesi olan alacaklılarla bu oyun birkaç ay süreyle başarılı olur. Bununla birlikte sonuçta belki de onun kendi romanlarından, dalavereci borçluları

yakalama sanatını öğrenmiş olan gerçek bir Gobseck'e çatar. Bu tefeci, skandal düşkünü Paris'e tam eğlence olacak bir şikâyette bulunur: Üstelik ne Balzac ne de onun sevgilisine yönelik, tamamıyla çaresizlik içindeki boynuzlu koca Kont Guidoboni-Visconti'ye yönelik bir şikâyettir bu. Buna göre Kont,

> bir yandan yataklık ederek Mösyö de Balzac'ın mobilyalarının bir kısmını güvence altına almış, diğer yandan da söz konusu mobilyaların Les Jardies arazisinden taşınması işlemine iştirak etmiştir. Ayrıca Mösyö de Balzac'ın alacaklılarından, onların taleplerinin teminatını teşkil eden hatırı sayılır değerlerin kaçırılmasına kasten hizmet etmiştir. Böylece onları kendisinin karşılaması gereken zararlara sokmuştur.

Böylece Les Jardies rüyası sona erer. Balzac pes eder. "Kulübe" ona 100.000 franka, yani Champs Elysées Bulvarı'ndaki bir evin ederinden daha fazlasına mal olmuştur. Ayrıca Kontes Visconti de usanmıştır; sürüp giden parasal sorunlar onunla Balzac arasındaki ilişkiyi nihai olarak zedelemiştir ve sonunda kontes, Les Jardies'yi terk eder. Balzac ise "*propriétaire*" (mülk sahibi) olma hezeyanına büsbütün veda edip etmeyeceğine tam olarak karar veremez. Birkaç yıl sonra zaferle geri dönebilme umuduyla, bir kez daha, bu kez 15.000 franklık bir sözde satış dolambacına gitmeyi dener. Ancak bu hayal de diğerleri gibi gerçekleşmez. Bir kez daha saklanabileceği yeni bir yer arayışına girmek zorunda kalır. Passy Sokağı'ndaki bir evde bir daire bulur. Tüm evlerinden günümüze kadar kalan, bugün de bildiğimiz ve *la maison de Balzac* (Balzac'ın evi) olarak değer verdiğimiz tek ev burasıdır.

39. Balzac'ın 1844'te yayımladığı ve sağlığında tamamlayamadığı eser, *Köy Yaşamından Sahneler*'de yer alır. (Ç.N.)

18

Tiyatro spekülasyonları

“Her şey daha da kötüye gitti, çalışmalar ve borçlar,” – kırk yaşına gelen Balzac, bu özlü cümleyle kendi durumunu özetlemektedir ve Les Jardies’de geçirdiği üç yıl, çiftliği finanse etmek için geçen ümitsiz ve sürekli başarısızlığa uğrayan bir denemeden başka bir şey değildir. Balzac hiçbir zaman bu dönemdekinden daha ateşli bir şekilde çalışmamıştır; buna rağmen yılda beş romanla bile altı basamaklı borçlarını kapatamayacağını anlar. Bütün çekmecelerden, daha önce başlayıp da yarıda bıraktığı işlerini ortalığa dökmesi, hatta şöhretinin zirvesindeyken bile bir başkasına ait kibir ve beceriksizliklere kendi adını ödünç vererek, *Légion d’honneur* nişanını almak isteyen kendi halinde bir zanaat ustası için imzasız olarak Napoléon’un özdeyişlerini bir araya getirmesi de bir işe yaramaz. Balzac’ın ihtiyacı olan meblağlar çalışılarak elde edilecek türden değildir, bir sihirle yaratılmaları gerekir. Nurra’daki maden ocakları da gümüşlerini ondan esirgediğinden, Balzac şimdi yeni bir altın madenini eşelemeyi dener.

Balzac son derece isteksizce, hiç *contre cœr* (istemeden) kendini tiyatro oyunları yazmaya zorlar. Bir komedi yazarı olamayacağının, sadece *İnsanlık Komedyası*’nı yazmak için yaratıldığının kesinlikle farkındadır. İçinden bir ses, asıl yeteneğinin dramatik formda kendini hiçbir zaman tam olarak ortaya koyamayacağını söylemektedir. Balzac’ın romanını üstün kılan büyük sahneler değil, karakterlerin kimyalarının yavaş yavaş dönüşmesi ve bunların çevrelerine, yaşadıklara yerlere olan bağlarıdır. Balzac’ın yazdıkları oluk gibi akar, geniş ve bol yere ihtiyacı vardır ve Balzac romanlarındaki dramatizasyonların tamamının başarısız olması da

bir tesadüf değildir. Yarattığı kişiliklerin hiçbiri dar bir arka planda doğal bir etki bırakmaz; çünkü nüansların ince oyunu, geçişlerin mantığı eksiktir.

Ama yine de Balzac iradesini yoğunlaştırıp gücünü toplasaydı, dehası muhtemelen dram tekniğinde de aynı şekilde ustalığa erişebilirdi. Ancak Balzac iradesini bu yönde yoğunlaştırmayı ve bunun için bütün gücünü kullanmayı düşünmez bile. Lesdignières Sokağı'ndan çıkan yeni bir Racine ya da Corneille olma yolunda bir zamanlar kurduğu hayaller çoktan kaybolmuştur. Şimdilik tiyatroyu sadece edebiyatın dışında para kazanabileceği bir araç olarak görmektedir; sanatsal olarak ananas serasından ya da Kuzey Demiryolları'na ait hisse senetlerinin borsada gördüğü işlemlerden daha fazla değer vermediği ve içten içe kayıtsız kaldığı önemsiz bir spekülasyon. Sardinya'ya yapacağı seyahatten önce Madam Carraud'ya oldukça alaycı ve kayıtsız sözlerle şunları yazar:

> Bu teşebbüste başarısız olursam, kendimi tamamen tiyatronun kollarına atacağım.

"Bu, kitaplarımdan daha fazla kazanç vaat eden son bir deva"dan başka bir şey değildir onun için. Hesap cetvelini alıp başarılı bir oyunun 100.000 ve 200.000 frank kazandırabileceğini hesaplar. Hemen ilk denemede başarılı olunacak diye bir şey yoktur elbette. Ama yılda on ya da yirmi oyun yazılsa, bir tanesiyle turnayı gözünden vuracağı matematiksel olarak kesindir.

Balzac'ın oyunları için ne kadar az çaba sarf etmek niyetinde olduğu, daha işin başında, yılda yirmi otuz oyun yazmayı hesaplamasından da anlaşılmaktadır. Bir *louis d'or* (Louis altını) rulet masasına nasıl atılırsa, Balzac da oyunlarını işte aynı kaygısızlıkla yazıp atmayı istemektedir; sonucu belirleyen kazanç değil, sadece rastlantıdır. Balzac'ın yapmayı tasarladığı dram üretimine ilişkin yaklaşımı ortadadır. Asıl mesele, asıl önemli ve zorlayıcı olan şudur: Mümkün olduğunca avantajlı bir sözleşme yapabileceği ve mümkün olduğunca çok avans alabileceği bir tiyatro müdürü bulmak. Bu çok zor iş için Balzac, isminin tüm avantajlarını kullanmalı, tüm gücüyle ikna kabiliyetini ve bütün yaratıcı gücünü devreye sokmalıdır. Bu halledildikten sonra geriye sadece yan işlerin yapılması, kararlaştırılan tarihte oyunu teslim etmek kalır. 10.000 ya da 20.000 frank avans çekebilmek gibi deveye hendek atlatmaktan daha zor bir işle

karşılaştırıldığında hakikaten çocuk oyuncağıdır bu. Yani dramatik fabulayı anlatacak ve ardından birkaç mürekkep lekesiyle onun çizdiği kompozisyona bir iki gecede cila çekilip ustalık kazandırılacak, kendisine hayalet yazarlık yapacak (*négre*) uygun herhangi bir delikanlı bulunacaktır. Bu yolla tek bir oyun için en fazla üç dört gün harcayarak sol eliyle yılda on ya da yirmi oyunu rahatlıkla tamamlarken, sağ eliyle de eski özeni ve tutkusuyla gerçek eserler, romanlar yazabilecektir.

100.000 frank getirecek bir tiyatro oyununu fabrikada üretircesine yazmak Balzac'a o kadar önemsiz bir iş gibi görünür ki, gerçekten deneyimli bir yardımcı arama zahmetine bile girmez. Karşısına çıkan en iyi ilk kişiyi, şimdiye dek tiyatroyla hiçbir ilgisi olmamış, en iyi niyetli eleştirmenlerin bile zerre kadar yetenek görmediği ve hiç kimsenin kulak asmadığı bohem Charles Lassailly'yi seçer. Balzac'ın bu ufak tefek zavallı nevrotik adamı –üzgün yüz ifadesi, inanılmaz derecede büyük burnu ve aşağı doğru sarkan bir tutam acınası saçıyla yürüyen bir karikatür– nereden bulduğunu kimse bilmemektedir. Ona yolda ya da bir kafede rastlamış olabilir; nerede rastlamış olursa olsun, yeteneklerini fazla sorgulamadan onu misafiri ve yardımcısı olarak yanına alıp aynı gün bir trajediye başlama niyetiyle Les Jardies'ye götürür. Ama gerçekte Balzac'ın yaşamındaki en maskara komedilerden biri başlamıştır.

Çünkü zavallı Charles Lassailly'nin, kendisini ateşli konuşmalar ve bir sürü laf kalabalığıyla Ville d'Avray'a sürükleyen Balzac'ın niyetinin ne olduğu konusunda hiçbir fikri yoktur. Ne bir oyun hakkında herhangi bir fikre sahiptir ne de bir tiyatro oyununun nasıl yazılacağı konusunda bilgisi vardır. Zaten başta böyle bir şey de istenmez ondan; Balzac onu yolda yüzlerce plan ve proje bombardımanına tuttuktan sonra, zavallı aç oğlana önce güzel bir ziyafet çeker. Balzac'ın evinde saat beşte yemek yenmektedir. Zengin bir sofra kurulur ve hüzünlü boheme hayatında hiç içmediği şaraplar sunulur. Keyfinin gittikçe yerine geldiği yüzünden bellidir ve belki de şimdi Balzac'a esin vererek danışmanlık yapacak duruma gelmiştir. Ama Balzac sona eren akşam yemeğinin ardından saat altıda sofradan kalkıp kendisinden de uyumasını isteyince, Lassailly çok şaşırır.

Bütün bohemler gibi yaşamaya asıl akşam başlayan, çocukluğundan beri büyük ihtimalle akşamüzeri saat altıda hiç yatağa girmemiş olan

Lassailly itiraz etmeye cesaret edemez. Kendisini odasına götürmelerine izin verir, karşı çıkmadan soyunur, yatağa uzanıp bol bol keyfini çıkardığı şarap sayesinde derin bir uykuya dalar.

Uyudukça uyur Lassailly. Ama uykusunun en güzel yerinde, gece yarısı biri onu dürterek uyandırır. Beyaz cüppesinin içinde hayalet gibi görünen Balzac, Lassailly' nin başucunda durmuş, ona kalkmasını emretmektedir. Çalışmaya başlama zamanı gelmiştir.

Balzac'ın gece ve gündüz düzenine alışık olmayan zavallı Lassailly homurdanarak toparlanır; yeni patronu ve ekmek kapısı olan bu adama itiraz etmeye cesaret edemez ve uykusuz, darmadağınık bir halde sabah saat altıya kadar Balzac'ın planlarını dinlemek zorunda kalır. Balzac, Lassailly'nin saat altıda tekrar yatağa dönmesine izin verir; gündüz Balzac romanı üzerine çalıştığı sırada, onun da daha sonra geceleyin ilk metin üzerinde birlikte çalışabilmeleri için ilk sahneleri tasarlaması gerekecektir.

Gece yarısı! Zavallı Lassailly'nin cesareti kırılır. Bu saçma sapan zamanlamanın tedirginliğiyle kötü bir uyku uyur ve elbette daha da kötü bir iş çıkarır. Ortaya koyduğu berbat metin, gece yarısındaki oturumda yerden yere vurulur ve ona yeni bir iş verilir. Lassailly çaresiz, yorgun beynini birkaç gün boyunca boşuna yorar. Güzel yemekler bu zavallı kölenin hoşuna gitmemeye, gece yarısından sabaha kadar tartışacağını bildiği için uykuları kaçmaya başlamıştır ve bir gece Balzac onun yatağına geldiği sırada yardımcısının kaçtığını anlar. Balzac onun yerine masanın üzerinde bir mektup bulur.

> Sıra dışı bir güvenle bana yüklediğiniz bir işi bırakma sorumluluğunu duyuyorum. Bütün gece boyunca çabaladım, ama yazmaya değecek ve sizin projenizin dram koşullarına uygun olabilecek hiçbir şey gelmedi aklıma. Bunu size kendim söylemeye cesaret edemedim, ama ekmeğinizi yememin de artık bir anlamı yok. Zekâmın böylesine kıt olduğunun ortaya çıkmasından dolayı büsbütün ümitsizliğe kapılmış durumdayım. Öylesine güzel bir fırsattı ki ve ben tüm zorluklardan hiç beklenmedik bir şekilde, bir çırpıda kurtulabilmek için en iyi dileklere sahiptim...

Bu istifa o kadar ani olur ki, Balzac'ın başka bir yardımcı aramaya zamanı olmaz, böylece *Théâtre de la Renaissance*'ın söz verdiği 6.000

frank avansı alabilmek için *Première Demoiselle*'i (İlk Genç Kız), daha sonları *L'École des ménages* (Aile Okulu) adını alacak bu oyunu kendisi bitirmek zorunda kalır. Balzac son perde üzerinde çalışırken, sırf hemen sözleşme yapabilmek için, yirmi kadar dizgici aynı anda ilk perdenin dizgisini yapmaktadır, böylece Balzac erken doğan çocuğunu birkaç gün içinde teslim edebilecektir. Ancak Balzac, tiyatro müdürleri için bir roman yazarının şöhretinin tamamen önemsiz olduğunu ve kendisi nasıl alacağı avansları hesaplıyorsa, onların da kasalarına girecek parayı hesapladıklarını çok geçmeden anlar. Müdür soğukkanlı bir tavırla oyunu almamakta direnir. Hayalini kurduğu 100.000 frank bir kez daha gerçeklerin rüzgârında uçup gitmiş ve Balzac *Sönmüş Hayaller*'inin yeni bir epizodundan başka bir şey yazmamıştır.

Bir başkası olsa cesareti kırılır ya da hevesi kırılırdı, ama başarısızlıklar Balzac'a iki misli, on misli daha fazla enerji verir. Romanlarında farklı mı olmuştu sanki? Orada da başlangıçta reddedilip yıllarca cesareti kırılmamış mıydı? Balzac'ın boş inanlara eğilimli doğası, bu ilk *échec*'te (başarısızlık) gelecekteki başarısının belli bir garantisini bile görür.

> Tiyatro hayatım tıpkı yazarlık kariyerim gibi gerçekleşecek, ilk eserim reddedilecektir.

Böylece yeni bir oyun yazılır! Yeni bir sözleşme yapılır!

Balzac'ın gerçek bir dram yazmak yerine romanları ve konuşmaları tiyatroya uyarlamakta ısrar etmesi yüzünden yeni oyun da daha iyi olmayacaktır. Ancak sözleşme bu kez daha iyidir. İlk deneyiminden akıllanmış olduğu için Balzac, bundan böyle reddedilen müsveddeleri geri alıp küçük düşmeyi göze almayacaktır. *Théâtre Porte Saint-Martin*'in müdürü Harel, henüz yazılmamış olan yeni eseri kabul etmeyi ve hemen sahnelemeyi taahhüt etmek zorundadır. Şans eseri Balzac, Harel'in ilgi çekici bir oyuna derhal ve mutlaka ihtiyacı olduğunu öğrenmiştir. Böylece ona *Vautrin*'i dramatize etmeyi önerir. Harel bu fikri coşkuyla karşılar. *Goriot Baba* ve *Sönmüş Hayaller* sayesinde Vautrin o kadar popüler bir figürdür ki, sahnede, özellikle de Frédéric Lemaître oynadığında bir sansasyona yol açacağı kesindir. Nihayet iki hayal, tiyatro yazarının ve tiyatro müdürünün hayalleri kardeşçe birbirini bulmuştur. Bir sözleşme

imzalanır ve tarafların ikisi de sayısını kestiremedikleri binlerce frankın hesabını yapmaya başlar.

Bu kez Balzac büyük bir heyecanla eserinin başına oturur. Tiyatro müdürünü elinden kaçırmamak için Les Jardies'den birkaç haftalığına ayrılır ve tiyatroya beş dakika mesafedeki Richelieu Sokağı'ndaki terzisi Buisson' un yanına yerleşir, böylece oyununun bütün provalarını izleyip büyük zaferi en uygun biçimiyle hazırlayabilecektir. Basını önceden hazırlar, devasa reklamlar hazırlatır, oyuncularla fikir alışverişinde bulunur, "insanüstü çaba"sıyla her işe koyulur. Her gün iş kıyafetiyle, kötü, bol bir pantolonun içinde, ayakkabısının dili dışarı fırlamış halde oyuncularla özellikle etkili sahneleri konuşmak ya da gişe memuruna tanıdıklarına yer ayırttırmak için koşturup durduğu görülür; çünkü bu prömiyerin Paris'in tüm aristokrat ve kültürel çevresini toplayabilmesi, Balzac için başından beri çok önemlidir. Bütün bu karmaşanın içinde küçücük bir şeyi unutur yalnızca: oyunun kendisini yazmayı. Müdüre öyküyü az çok anlatmış ve her bir oyuncuya tek tek taktikler vermiştir; ama provaların şimdi hakikaten başlaması gerekmektedir. Ancak Harel'in elinde hâlâ bir müsvedde yoktur ve oyunculardan hiçbiri henüz metni görmemiştir. Yirmi dört saat içinde, diye söz verir Balzac, ikisi de ellerinde olacaktır, her şey çoktan bitmiştir – tasarlanmış bir şey, Balzac'a gerçekleşmiş gibi görünür– ve yarın provalara başlayabileceklerdir.

Balzac'ın beş perdelik bir tiyatro oyununu yirmi dört saat içinde nasıl bitirdiğini, anlattıkları abartı olarak görülemeyecek nadir kişilerden olan, Balzac'ın sadık arkadaşı Théophile Gautier aktarır. Balzac, güvendiği dört beş arkadaşından oluşan dar çevresini acil bir görüşme için terzisi Buisson'un konağına çağırır. Son olarak Théophile Gautier gelir ve keşiş cüppesi içinde, kafesteki bir aslan gibi sabırsızca bir yukarı bir aşağı gidip gelen Balzac tarafından çok sevinçli bir gülümsemeyle karşılanır:

> Nihayet, sevgili Théo'muz! Seni tembel boş gezenin boş kalfası, uykucu; hadi ama bir saat öncesinden burada olman gerekirdi! Yarın Harel'e beş perdelik koskoca bir dram okumam gerekiyor!

Ardından Gautier'nin *Portraits*'sinde anlattığı komik bir sahne yaşanır:

“Uzman olarak şimdi bizim görüşümüzü almak istiyorsun demek?” diye karşılık verdik hepimiz ve kendini uzun bir okumaya hazırlayan insanlar gibi yerlerimize rahatça oturduk. Balzac tavrımızdan ne düşündüğümüzü anladı. Ama dünyanın en masum ifadesiyle sadece şunları söyledi: “Oyun henüz yazılmadı ki.” “Kahretsin,” diye karşılık verdim. “Öyleyse okumanın altı hafta kadar ertelenmesi gerekiyor.” “Hayır,” dedi Balzac, “parayı alabilmek için dramı şimdi alelacele yazıp bitireceğiz. Acilen yerine getirmem gereken bir taahhüdüm var.” “Ama bu yarına kadar mümkün değil; müsveddeleri temize çekmek için bile zaman yok.” “Ben her şeyi ayarladım bile: Sen ilk perdeyi yazıyorsun, Ourliac bir sonrakini, Laurent-Jan üçüncüyü, de Belloy dördüncüyü, ben kendim ise beşinciyi üstleniyorum ve kararlaştırıldığı gibi yarın öğle saatlerinde Harel’e oyunu okuyacağım. Tek bir perde en fazla dört yüz beş yüz satır demektir ve bu da bir gün bir gecede rahatlıkla yazılabilir.”

“Öyleyse bize kısaca olayı anlat, planı ver, genel hatlarıyla biraz kişiliklerden söz et ve ben de işe koyulayım,” dedim biraz afallamış bir halde.

Balzac bu tür ayrıntılara karşı dayanılmaz bir abartı ve büyük bir küçümsemeyle, “Tanrı aşkına,” diye bağırdı, “ilk önce konuyu anlatacaksam, o zaman bu işi hiç bitiremeyiz demektir!” İçerikle ilgili soruyla patavatsızlık etmek istememiştik. Ama Balzac’ın bunu adeta nefretle yöneltilmiş gibi algıladığı açıktı. Büyük çabalar sonucunda ondan nihayet birkaç öneri koparabildik. Sonra ayrı parçalar halinde bir senaryo oluşturuldu, ama metnin son biçiminde bu senaryodan yalnızca birkaç kelime kalmıştı. Ve herkesin tahmin edebileceği gibi, oyun ertesi gün öğlen de okunmadı. Çalışanlardan hiçbiri diğerinin ne yaptığını bilmiyordu. Konuyu gerçekten ciddiye alan tek kişi, Balzac’ın daha sonra oyunu ithaf ettiği Laurent-Jan’di.

Böyle bir giriş kısmının ardından oyunun nasıl bir başarısızlıkla sonuçlandığı tahmin edilebilir. Fransız tiyatrosunun yüz yıllık tarihinde, Harel’in kendi iflasını önleyebilmek için önceden büyük bir başyapıt olarak ilan ettiği *Vautrin* kadar kötü bir oyun çıkmamıştır. Balzac yerlerin yarısını boşu boşuna satın almış olur. İlk üç perdede herkes adeta taş kesilir ve hatta

rahatsız olur. Balzac'ın gerçek dostları, onun adının bu kadar bayağı bir şekilde işlenen sansasyonel bir komediyle bağlantılı olmasından dolayı huzursuzdur; dâhi Balzac'ın bu gülünç, biçimden yoksun çalışmasının Balzac'ın toplu eserleri arasında basıldığını görmek bizim içinde son derece üzücüdür. Dördüncü perdede iyiden iyiye bir isteksizlik artmasıdır kopar. Vautrin Meksikalı bir general olarak sahneye çıktığında, Vautrin'i oynayan Frédéric Lemaître, kuşku uyandıracak kadar Louis Philippe'inkine benzeyen bir peruk takmıştır. Bazı kral yanlıları ıslıkla yuhalamaya başlarlar, Orléans prensi locasını terk ederek protesto eder ve oyun büyük bir karmaşayla sona erer.

Ertesi gün kral, Balzac'ın sahnelenmesine asla izin vermemesi gereken bu oyunu yasaklar. Güzel Sanatlar Bakanlığı'nın müdürü, Balzac'ı susturabilmek için ona yasak karşılığında 5.000 frank teklif eder, ama borç içinde olmasına rağmen Balzac, bu korkunç çöküşte en azından kişisel olarak ahlaki bir zafer sağlayabilmek için, parayı gururla reddeder. Ama bu felaket de hiçbir şeyden ders almayan bu adamın aklını başına getiremeyecek, Balzac üç kez daha şansını deneyecektir: *Les Ressources de Quinola* (Quinola'nın Olanakları) ile *Paméla Giraud*, bunların ikisi de ilkinden bir gömlek daha üstündür, ama aynı şekilde başarısız olacaktır ve dehasına yakıştığı söylenebilecek tek oyununun, *Les Faiseur*'ünse Düzenbaz – eser daha sonra *Mercadet* adını almıştır.) sahnelendiğini göremeyecektir. Balzac asıl işinin dışında işler aradığında bunun bedelini her zaman ödeyecek ve *Vautrin*'in sahnelenmesinden önce bulvarda bir gezinti sırasında karşılaştığı Heine'nin roman yazmaya devam etmesini dostça tavsiye eden gülünç sözlerinin ne kadar akıllıca olduğunu hüzünle hatırlayacaktır:

> Kendinizi sakının! Brest'te güzel güzel cezasını çeken birisi Toulon'un zindanlarına alışamaz. Zindanın bile bildik olanı daha iyidir.

Les Jardies'nin inşaatı, Nurra'nın gümüş madenleri, fabrikada üretircesine oyun yazmaları; bu üç büyük budalalık, kırk yaşındaki bu adamın dünyevi konularda hâlâ tıpkı yirmi ya da otuz yaşındaki kadar nahif, her şeye inanmaya hazır olduğunu ve yaşadıklarından da ders çıkarmaya niyetli olmadığını göstermektedir. Balzac'ın budalalıkları da

tıpkı eserleri gibi fantastik, içgüdüsel ve gülünç boyutlara ulaşmıştır. Aradaki mesafe dolayısıyla daha net görebilen bizler, onun o saygısız çağdaşları gibi, Balzac'ın körlüğü üzerinden saçtığı aydınlığı, budalalıkları üzerinden ortaya koyduğu yaratıcı eserlerini unutmakta ısrar edemeyiz. Aynı yıllarda gazeteler Les Jardies'deki ananas plantasyonlarına ilişkin müstehcen fıkralarla doluyken, eleştirmenler, gazeteciler ve okurlar onun kötü tiyatro eserleriyle kendilerine eğlence bulurken, aynı Balzac yorulmaksızın başeseri *İnsanlık Komedyası* üzerinde çalışmaya devam eder. Arsa spekülasyonlarının, yeni bir gazetenin kuruluşunun ortasında, davalar ve olayların arasında aynı sarsılmaz ve inatçı tavırla kendi dünyasını kurmakla uğraşmaya devam eder. Ustaların çalıştığı, Les Jardies'nin duvarlarının çöktüğü sırada *Sönmüş Hayaller*'in muhteşem ikinci bölümünü tamamlar ve aynı zamanda *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti*'nin devamı ile *Cabinet des antiques*'in (Antikalar Odası) ve büyük umutlar bağlanan, fakat pek başarılı olamayan romanı *Béatrix*'in üzerinde çalışır. Politik romanı *Esrarlı Bir Vaka* ve gerçekçi *La Rabouilleuse*[40] (Suyu Bulandıran Kadın), *İki Yeni Gelinin Anıları*, ayrıca müzik alanında bir başyapıt olan kısa öyküsü *Massimilla Doni*, *La fausse Maîtresse*[41] (Sahte Sevgili), *Ursule Mirouët*,[42] *Z. Marcas*,[43] *Pierrette*,[44] *Bir Havva Kızı*,[45] *Les Secrets de princesse de Cadignan*[46] (Cadignan Prensesi'nin Sırrı), *La Muse du département*[47] (İlin Esin Perisi), *Le Martyr Calviniste* (Kalvenci Şehit), *Pierre Grassou* gibi mükemmel eserlerle birlikte bir düzine yazı yazar ve *Köy Papazı* için ön çalışmalar yapar ve *Petites misères de la vie conjugale*'den[48] (Evliliğin Küçük Sıkıntıları) fragmanlar yayımlar. Fırtınalarla geçen dört yıl, boyutları ve yazınsal ağırlığı açısından diğerleriyle karşılaştırıldığında, bütün bir yaşamın en büyük başarısı anlamına gelecek bir eseri kapsar. Yaşamındaki karmaşalardan hiçbiri bu eserin yaratıcı hülyasına giremez, kişiliğinin çoğu kez alay konusu olan eksantrikliklerinin hiçbiri, *Massimilla Doni*, *Pierre Grassou*, *Esrarlı Bir Vaka*, *La Rabouilleuse* ve *La fausse Maîtresse* gibi bazı eserlerinin, kompozisyonun kapalılığı, başka zaman savsak ve laf kalabalığı yapmaya meyilli tarzının ehlileştirilmesi bakımından eskileri tamamen geride bırakan kusursuz ve yoğun yaratımlarında hissedilmez. Hayal kırıklıklarının ve hatalarının gizliden gizliye onda bıraktığı acı tat, ilk eserlerinde dönemin romantik-gerçekçi olmayan beğenisini hissettiren tatlılığını, duyarlılığını

her yerde emen iyileştirici asit gibidir sanki. Hayatta ilerledikçe ve varlığını kavrayan yaşam koşulları zorlaştıkça, Balzac da o denli realist bir yazar olur. Olayların, ilişkilerin içine gittikçe daha keskin, daha kuşkucu bir bakışla girer, bağlantıların özünü gittikçe daha kâhince bir bilgiyle kavrar. Kırk yaşındaki Balzac bize bugün otuz yaşındakinden daha yakındır; bu on yıl onu bize bir yüzyıl kadar yakınlaştırmıştır.

Ama Balzac'ın azim ve enerjisi, o yıllarda bu eserlerle, bu muazzam performansla bile henüz tükenmemiştir. İşiyle çevresine ördüğü duvarların arasından, kapalı perdelerinin ardından dünyayı diğer herkesten çok daha uyanık gözlerle görür ve faaliyetini bu canlı malzemenin üzerinde denemek ona iki, hatta üç kat daha çekici gelir. Paris'te nihayet birkaç yazar kendi haklarını koruma altına almak için birleşip *Société des Gens de Lettres*'i (Edebiyatçılar Derneği) kurar, bazen bir masanın etrafında toplanıp alınan kararları kâğıda döken, ama üyelerinin kayıtsızlığından dolayı bunların sadece üzeri karalanmış kâğıt parçaları olarak kaldığı ve bakanlık dosyalarının arasında tozlandığı küçük, güçsüz bir dernektir bu. Balzac gerçekten kenetlenip yaptıklarının bilincinde oldukları takdirde, yazarların bir güç meydana getirebileceğini fark eden ilk kişidir ve tükenmez enerjisiyle bu puslu yapılanmadan yazar haklarını korumak için ciddi bir silah oluşturmayı dener; tüm tasarımlarında olduğu gibi, öngörüsü sayesinde burada da çağından on yıl ileridedir.

Balzac hiçbir zaman öfkeli olduğundaki kadar azimli ve kararlı olmamıştır. Ve kişisel olarak öfkelenmek için haklı bir nedeni vardır. Henüz mürekkebi bile kurumadan, bütün kitaplarının Belçika'da korsan baskısı yapılmış ve bunlar için Balzac'a elbette tek bir kuruş bile ödenmemiştir. Bütün yabancı ülkeler bu baskılarla dolup taşmaktadır; çünkü herhangi bir telif ücreti ödenmediğinden, dizgisi de baştansavma yapıldığından bunlar daha ucuzdur. Ancak Balzac olayı kişisel olarak ele almaz; onun ilgilendiği şey, yazar olarak konumunun saygınlığı ve bunun dünya karşısında bulunduğu durumdur. Edebiyat cumhuriyetinde, tıpkı Fransız hükümeti için İnsan Hakları Bildirgesi ya da Amerikan hükümeti için Bağımsızlık Bildirgesi kadar tarihsel bir öneme sahip bir belge niteliğindeki *Code littéraire de la Société des Gens de Lettres*'i (Edebiyatçılar Derneğinin Edebiyata Dair Yasası) hazırlar. Rouen'de konferanslar verir, yazarları tek bir kurumda toplamak için uğraşıp durur. Ancak muhalifler çıkar, küçük tartışmalar meydana gelir ve Balzac, kendi fikirleri için yeterince güçlü,

dürtüleri içinse yeterince aktif olmayan bu toplulukla ilişkisini keser. Değişmez yineleyim: Kendi yüzyılının bu en güçlü adamı, gerçekliğin dünyasında etkisiz kalır.

Bu yıllarda Balzac bu duyguyu ikinci bir kez daha yaşayacaktır. Peytel adında sıradan bir noter, ki karanlık bir kişiliktir, karısını ve uşağını öldürdüğü için jüri üyeleri tarafından giyotine mahkûm edilmiş ve büyük ihtimalle de bunu hak etmiştir. Sürekli borç içinde olan Peytel, eski bir gazetecidir, sonunda geçmişi hakkında pek de hoş olmayan söylentilerin dolaştığı gözü dışarıda, ama hali vakti de yerinde bir Kreol'le evlenmiştir. Söylendiğine göre, karısı anne babasının uşağıyla aşk yaşamaktadır, hatta evlenince onu da kocasının evine getirmiştir ve bir gece eve dönerken ikisi birlikte evin yakınlarında öldürülürler. Sert bir sorgudan geçen Peytel, uşağı öldürdüğünü itiraf etmek zorunda kalır, bir âşığın öldürülmesi hoş görülebilecektir belki. Ancak jüri üyeleri, Peytel'in bu bulunmaz fırsatı kaçırmayıp karısının mirasına konabilmek için onu öldürdüğü konusunda da hemfikirdirler.

Peytel denen bu adam, *Le Voleur* dergisinde birlikte çalıştıkları için Balzac'ın yakından tanıdığı biridir ve bu olay Balzac'ı psikolojik olarak ilgilendirmektedir. Ona çekici gelen belki de Voltaire'in Calas davasıyla başlattığı ve daha sonra Zola'nın Dreyfus davasıyla muhteşem bir şekilde kapattığı geleneği sürdürmektir: Adaletin öncüsü, masumların ve mutsuzların koruyucusu Fransız yazar. İşini bir kenara bırakır, ki bu onun için en büyük fedakârlıktır ve mahkûmla konuşabilmek için Gavarny' yle birlikte Belley'e gider. Hemen alevlenebilen hayal gücü onu, Peytel'in o kurşunları sırf kendini savunmak için sıktığına ve karanlıkta kaçan kadına tesadüf eseri isabet ettiğine ikna etmiştir. Hemen bir muhtıra hazırlayıp temyiz mahkemesine sunar, keskin bir hukuk zekâsı ve mantığının ürünü bir başyapıttır bu. Ancak temyiz mahkemesi resmî makamlardan gelmeyen yazıları yok saymaktadır, sadece dava için atanan savunma avukatlarının iptal başvurusunu dikkate alır. Krala sunulan af dilekçesi gibi bu da reddedilir. Zamanını, parasını ve olanca tutkusunu bu davaya harcayan Balzac, büyük bir yenilgiye uğrar. Peytel idam edilir.

Ve bir işe tutkuyla sarıldığında gerçekten görmekte zorlanan bu adam, yalnızca gerçekdışı düzlemde etkili olan gücünü gerçeklikte denememesi gerektiği yolundaki dersi üçüncü bir kez daha almak zorunda kalacaktır. *Chronique de Paris* felaketini ve bu uğursuz gazetenin ona mal olduğu

15.000-20.000 frankı unutması için dört yıl yetmiştir. Balzac, doğrudan kendi çağı hakkında konuşma ve siyasi, edebî ve toplumsal fikirlerini açıklama isteğini bastıramaz. Diğer yandan kendisini bir gazeteye bağlamayacak kadar yorgun olduğundan, bağımsız her sözün orada bozulduğunu, değiştirildiğini ya da örtbas edildiğini bildiğinden, gazetecileri, yayıncıları ve düzeltmenleri burnu büyük tavrıyla kendine düşman ettiğinden yükün altında boğulmamak için zaman zaman kendisine bir megafon icat etmek zorunda kalır.

Bu kez buna *Revue Parisienne* adını verir ve başarılı olacağından hiç kuşkusu yoktur; çünkü gazeteyi iyi bir şekilde ve tek başına çıkarmaya kararlıdır. Honoré de Balzac, Fransa'nın tek özgür ve bağımsız politikacısı ve düşünürü, her hafta politik görüşlerini açıkladığında; Honoré de Balzac, edebiyatın mareşali, bütün yeni ve kayda değer kitaplar ile tiyatro oyunlarından bizzat söz ettiğinde; Honoré de Balzac, Avrupa'nın ilk romantiği, novellalarını, romanlarını burada yayımladığında Paris ve dünya ona kulak vermeyecek midir yani? Sadece bu şekilde başarabilecektir; elbette işi başkalarına bırakmadığı sürece. Aslında Balzac beş kişinin yapacağı işi tek başına üstlenmiştir; aynı anda hem oyun provalarını izler hem de romanlarını yazar; muhasebe işlerini yürütür, gazeteyi kendisi düzeltir ve kendisi yazar. Provaları okur, matbaacılarla pazarlık eder, dizgicilerin peşinden koşup onları çalıştırır, satışları kontrol eder, sabah erkenden gecenin bir vaktine kadar önü açık ceketiyle ter içinde yazı işleri odasından aşağıdaki dizgi odasına, dizgi odasından tekrar yukarıdaki yazı işlerine koşturur, karmaşanın ortasında toz içindeki bir masanın üzerinde gömleğinin üzerine geçirdiği kolluğuyla hızla bir makale daha yazar, bir yandan da emirler yağdırır. Tesadüfen orada bulunan bir ziyaretçi, masanın başında provaları okuyan ve basit bir dizgici olduğunu düşündüğü üstü başı dağınık ve kir içindeki bu şişko adamın ünlü yazar, Ville d'Avray'daki efsanevi malikânenin efendisi Balzac olduğunu öğrenince şaşkınlık içinde kalır.

Balzac üç ay boyunca bu şekilde çalışır; üç ayda sadece bu gazete için yazdıkları üç dört cildi doldururdu. Ama kısa bir süre sonra Balzac bir hayal kırıklığına daha uğrayacaktır. Ne Paris duymak ister Honoré de Balzac'ın politika hakkındaki düşüncelerini ne de dünya; edebî, felsefi ve toplumsal görüşleri de öyle büyük bir ilgi uyandırmaz. Balzac üç ay sonra gazeteyi

bırakır, zaten gazete de Balzac'ı yarı yolda bırakmıştır. Eşi benzeri olmayan böyle bir çaba bir kez daha sonuçsuz kalmış, boş yere harcanmış olur.

Ancak yine de tamamen anlamsız, tamamen sonuçsuz kalmamıştır bu girişim. Çünkü bu üç ay içinde *Revue Parisienne*'de Stendhal'in *Parma Manastırı* üzerine Balzac'ın yazdığı makaleden başka bir şey bulunmasaydı bile, yine de bu makale Fransız edebiyatı için büyük bir kazanç olurdu. Balzac'ın yücegönüllülüğü ve sanatsal yargı gücünün şaşırtıcı öngörüsü, hiçbir yerde kimsenin adını sanını duymadığı bir yazarın yine kimsenin adını sanını duymadığı bir kitabı hakkındaki bu olağanüstü ilandaki kadar muhteşem bir şekilde kendini göstermemiştir ve dünya edebiyatında bu kadar içten bir arkadaşlığın örnekleri çok azdır. Fransa'nın en büyük romancısının roman alanındaki en büyük muharibine kendi isteğiyle ve gönüllü olarak zeytin dalı uzatması ve –bu konuda da döneminin yüz yıl ötesinden– kendi üstün konumuna onu çıkartmayı denemesindeki içtenliğin büyüklüğünü gösterebilmek için, bu iki adam kendi çağlarının koşullarında değerlendirmek gerekir. 1840 yılında Balzac Avrupa'nın bir ucundan diğer ucuna kadar her yerde ünlüdür, buna karşılık Stendhal o kadar az tanınmaktadır ki, gazeteler lütfedip adından söz ettiğinde, Stendhal yerine Stenhal ve asıl adı Beyle yerine Bayle demektedirler. Fransız yazarları sıralanırken onun adı bile anılmaz; Alphonse Carr'lar, Jules Janin'ler, Sandeau'lar, Paul de Coq' lar, bugün artık çiziktirdiklerini kimsenin bilmediği çalışkan kâtipler methedilir, kınanıp karikatürize edilirken ve bunların cılız eserleri on binlerce basılıp dağıtılırken, Stendhal'in *De l'amour'u* (Aşk Üzerine) yirmi iki adet satar, öyle ki Stendhal'in kendisi bile, kimsenin el sürmeye yanaşmadığı kitabına "Kutsal Kitap" diyerek bu durumla alay eder. *Kırmızı ve Siyah*, Stendhal'in sağlığında ikinci baskıyı yapamaz.

Profesyonel eleştirmenlerin hepsi Stendhal'i görmezlikten gelir. Sainte-Beuve, *Kırmızı ve Siyah* yayımlandığında fikrini belirtmeye tenezzül etmez ve daha sonra bunu yaptığında da hayli küçümseyici bir tavır takınır. "Karakterlerinde canlılık yok, onlar sadece rafine edilerek kurulmuş otomatik makineler." *Gazette de France*'ta ise şöyle yazacaktır: "Mösyö Stendhal aptalca kitaplar yazmasına rağmen bir aptal değil" ve Goethe'nin Eckermann'la söyleşilerinde düzdüğü övgüler, ancak onun ölümünden uzun

bir süre sonra açıklanacaktır. Ama Balzac keskin bakışlarıyla Stendhal'in erken dönem eserlerinde bile, gerçek bir "*dilettante*" (sanatsever) olarak sadece ara sıra zevk için kitap yazan ve bunları doğru dürüst bir hırsa bile kapılmadan bastıran bu adamın özel zekâsını, psikoloji ustalığını ciddiye almıştır. Balzac bu tanınmamış yazara saygısını gösterebilmek için her fırsatı kullanır; *İnsanlık Komedyası*'nda, ilk kez Stendhal'in dile getirmiş olduğu aşkta kristalleşme sürecine dikkati çeker ve onun İtalya seyahati kitaplarına işaret eder; ancak Stendhal, bu dostça işaretler üzerine Balzac'a bu büyük, ünlü yazara yaklaşmayacak kadar mütevazıdır; ona kitaplarını bile yollamaz. Ne mutlu ki, sadık arkadaşı Raymond Colomb, Balzac'a, hiç kimsenin tanımadığı bu yazara sahip çıkma ricasında bulunma işini üstlenir. Balzac ona hemen yanıt verir (20 Mart 1839):

> Constitutionnel'deki Parma Manastırı'ndan parçayı yeni okudum ve içimi günahkâr bir kıskançlık kapladı. Gerçekten de böylesine muhteşem ve sahici bir muharebe tasvirini okurken kıskançlık ateşi sardı beni. Eserlerimin en zor kısmı olan Askerlik Yaşamından Sahneler için hep böyle bir şeyi hayal etmiştim ve bu parça beni kendine hayran bıraktı, cesaretimi kırdı, büyüledi ve çaresizliğe düşürdü. Bunları size tüm samimiyetimle söylüyorum... Bu nedenle henüz ricanızı yerine getirmediğim için şaşırmayın. İlk önce kitabın bütününü temin etmem gerekiyor. Dürüstlüğümden şüphe duymayın, kitap hakkında düşündüklerimi size söyleyeceğim. Okuduğum parça beklentilerimi en üst düzeye çıkardı.

Gelecekteki romanının temel sahnesinin, bir Napoléon muharebesi tasvirinin bir başkası tarafından böylesi bir ustalıkla daha önce davranılarak anlatılması, bütün küçük ruhları kızdırabilirdi. Balzac on yıldır *La Bataille* romanının hayalini kuruyordu; o da kahramanlıkların anlatıldığı duygusal betimlemeler yerine nihayet gerçekçi, sahici, tarihi, geçerli ve aynı zamanda görsel bir tasvir sunmak istiyordu. Ama bunu Stendhal gerçekleştirmiştir ve kendisi çok geç kalmıştır. Ancak içsel zenginlik bir sanatçıyı her zaman açık yürekli ve hoşgörülü kılar. Önünde hâlâ yüzlerce planı, yüzlerce eseri olduğunu hisseden biri incinmez ve öz sevgisi, bir çağdaşının aynı şekilde bir başyapıt yaratmasından etkilenmez. Böylece Balzac *Parma Manastırı*'nı bir başyapıt, kendi döneminin en iyisi olarak kutlar. Onu *le chef d'œvre de*

la littérature à idée (düşünsel edebiyat başyapıtı) olarak anarken, çok doğru bir niteleme yapar:

> Bu büyük eser ancak yaşının verdiği gücün doruğunda ve tüm yenetekleri olgunlaşmış elli yaşında biri tarafından tasarlanıp gerçekleştirilebilirdi.

Balzac Stendhal'in tasvir ettiği içsel olaylara ilişkin ustaca bir çözümleme yapar. Stendhal'in bütün biçimleri ve değişkenleriyle İtalyan ruhunu ne kadar muhteşem bir şekilde tasvir ettiğini vurgular. Sözlerinden her biri günümüze kadar geçerliliğini korumuştur.

Bu makaleden tamamen habersiz, konsolosluk yaptığı Civitavecchia'daki kendi ıssız çölünde, Stendhal'in duyduğu şaşkınlık ve dehşet son derece dokunaklıdır; deyiş yerindeyse çarpılmıştır. İlk başta gözlerine inanmaz. O güne kadar çalışmaları üzerine sadece küçük, önemsiz dedikodular duymuştur; bu kez saygı duyduğu bir adamın sesidir duyduğu ve bu adam onu kardeşi olarak selamlamaktadır. Stendhal'in şaşkınlığı, Balzac'a yazdığı ve çekingen davranmak için kendini boş yere zorladığı mektubundan da anlaşılmaktadır. Stendhal mektubuna şöyle başlar:

> Dün akşam, beyefendi, benim için büyük bir sürpriz oldu. Bir gazetede bir yazardan böyle, üstelik de bu konunun en iyi yargıcı tarafından söz edildiği sanırım hiç olmamıştır.

Stendhal, "bir yazarın bir diğerinden şimdiye dek aldığı en hayret verici makalesi için" Balzac'a teşekkür eder.

Yine de Balzac'ın bu sanatsal öngörüsüne benzer bir öngörüyle, kendisi gibi küçümsenerek Akademi tarafından reddedilen[49] Balzac'ın sunduğu arkadaşlığı kabul eder. Hem kendisinin hem de Balzac'ın, kendi çağları için değil, başka çağlar için yarattığını hissetmektedir.

> Ölümden sonra söz konusu insanlarla rolleri değişeceğiz. Yaşadığımız sürece ölümlü bedenimiz üzerinde iktidara sahipler ama daha ölüm gelir gelmez hemen unutulmaya yüz tutacaklar.

Özlerin gizemli benzerliği sayesinde bir ruhun diğer bir ruhu nasıl tanıdığının, dönemin kalıcı olmayan edebiyatının karmaşa ve gürültüsü içinde bu ikisinin nasıl sessiz sakin, rahatça, büyük bir güvenle birbirlerinin gözlerinin içine baktığının olağanüstü bir işaretidir bu. Balzac'ın sihirli bakışı, döneminin binlerce kitabı arasında tam da bunu, en tanınmamış olanını fark edip övmesinde olduğu kadar kendini nadiren böylesine muhteşem bir biçimde belli etmiştir. Ne var ki o dönemin dünyasında Peytel'i savunması ne kadar başarılı olmuşsa Stendhal'i savunması da o kadar başarılı olmuştur; biri nasıl adli kurumlar tarafından mahkûm edilmişse, diğeri de bütün edebî kurumlar tarafından işte öyle mahkûm edilip şansız şöhretsiz, alelusul gömülür. Ateşli savunma burada da dikkate alınmamış, boşa çıkmıştır, tabii herhangi bir ahlaki tavır için, ister başarı sağlamış olsun ister olmasın, boşa çıktı denebilirse.

Boşuna! Boşuna! Boşuna! Balzac bu sözcüğü kendisine çok fazla söylemiş, çok fazla tecrübe etmiştir. Artık kırk iki yaşındadır, yüz cilt kitap yazmış, iki bin kişilik yaratmıştır, bunlardan unutulmaz elli ya da yüz tanesi, kendi yorulmak nedir bilmeyen beyninin ürünüdür. Şimdi kırk iki yaşında, yirmi yıl önce Lesdignières Sokağı'nda olduğundan daha yoksuldur. Bir zamanlar hayal üstüne hayal kurarken, şimdi hepsi yıkılmıştır. İki çarpı 100.000 frank borç: Çalışmalarından sağladığı kazanç işte budur. Kadınları elde etmek istemiş, kadınlarsa onu reddetmiştir; bir ev yaptırmış, haczedilip elinden alınmıştır; ticareti denemiş, başarısız olmuştur; memleketinin parlamenter sisteminde[50] yer alabilmek için uğraşmış, ama seçilmemiştir. Akademi'ye aday olmuş, ama reddedilmiştir. Yapmaya kalkıştığı her şey boşa çıkmıştır ya da boşuna gibi görünmektedir. Bedeni, fazla alevlenmiş beyni, kamçılanmış yüreği kendine daha ne kadar yüklenebilecek, kendini zorlamaya daha ne kadar dayanabilecektir? Eseri *İnsanlık Komedyası*'nı bitirecek gücü hâlâ bulabilecek midir gerçekten? Bir kez daha olsun, diğer insanlar gibi dinlenebilecek, gezebilecek, kaygısız olabilecek midir? Balzac ilk kez cesaretini kaybettiği anlar yaşar. Paris'i, Fransa'yı, Avrupa'yı terk edip Brezilya'ya gitmeyi ciddi ciddi düşünür. Orada Balzac'ı kurtaracak ve ona bir yuva sağlayacak bir İmparator Dom Pedro mutlaka vardır. Balzac Brezilya üzerine kitaplar getirtir, hayaller kurar, düşünür. Çünkü bu şekilde devam edemeyeceğinin farkındadır, hiçbir

semeresi olmayan angaryadan kurtaracak bir mucize gerçekleşmelidir, onu kürek cezasından kurtaracak, bu artık dayanılmaz aşırı gerilimden kurtarıp rahatlatacak bir şeyler olmalıdır birdenbire.

Olacak mıdır, son anda gerçekleşecek midir bu mucize? İflah olmaz hayalperest Balzac bile, en ufak bir umut besleyecek cesareti gösterememektedir. Ama tam o sırada, bir sabah, 5 Ocak 1842'de Balzac çalışarak geçen bir gecenin ardından çalışma masasından kalktığında, uşağı mektuplarını getirir. Bunların arasında bir mektup vardır, yazı son derece tanıdık, ama zarf her zamankinden farklıdır; siyah çerçeveli ve siyah mühürlüdür. Balzac yırtarak zarfı açar. Madam de Hanska, Mösyö de Hanski'nin öldüğünü bildirmektedir. Onunla nişanlanan kadın, onun nişanlandığı kadın, artık duldur ve milyonların mirasçısıdır. Neredeyse unuttuğu hayali birdenbire gerçek olmuştur. *Incipit vita nuova* (hayat yeniden başlıyor), yeniden başlıyor işte, mutlu, huzurlu, tasasız hayat. Balzac'ın son hayali, onun uğruna yaşayıp onun uğruna öleceği son hayali gerçek olmaya başlamıştır.

40. 1841-42'de yayımlanmıştır, *Taşra Yaşamından Sahneler*'de yer alır. (Ç.N.)
41. 1841'de yayımlanmıştır, *Özel Yaşamdan Sahneler*'in içindedir. (Ç.N.)
42. 1841'de yayımlanmıştır, *Taşra Yaşamından Sahneler*'de yer alır. (Ç.N.)
43. 1840'ta yayımlanmıştır, *Siyaset Yaşamından Sahneler*'dedir. (Ç.N.)
44. *Taşra Yaşamından Sahneler*'de yer alır. (Ç.N.)
45. 1838-39'da yayımlanmıştır, *Özel Yaşamdan Sahneler*'in içindedir. (Ç.N.)
46. 1839'da yayımlanmıştır, *Paris Yaşamından Sahneler*'de yer alır. (Ç.N.)
47. 1843'te yayımlanmıştır, *Taşra Yaşamından Sahneler*'dedir. (Ç.N.)
48. 1840'ta yayımlanmıştır, *Özel Yaşamdan Sahneler*'de yer alır. (Ç.N.)
49. Balzac 1839'da Fransız Akademisi'ne üye olmak istemiş, ancak reddedilmiştir. (Ç.N.)
50. Balzac 1848'de Kurucu Meclis'e girmek için adaylığını koymuştur. (Ç.N.)

BEŞİNCİ KİTAP

İnsanlık Komedyası’nın Yazarı

19

Madam de Hanska uğruna mücadele

5 Ocak 1842 tarihli mektup Balzac'ın yaşamındaki en büyük ve son dönüm noktasıdır. Geçmiş birdenbire şimdi ve gelecek olur. O dakikadan itibaren olağanüstü iradesi tek bir hedefe yönelir: Madam de Hanska'yla eski ilişkisini tazelemeye, nişanı evliliğe dönüştürüp sözünü yerine getirmeye.

Bu istek ne de olsa sıra dışı bir gayret gerektirmektedir. Çünkü son yıllarda Madam de Hanska'yla ilişkisi hep daha resmî, hep daha soğuk ve samimiyetsiz olmuştur. Zamanla doğanın kanunları karşı konulmaz hale gelir. Balzac ve Madam de Hanska birbirlerini yedi yıl boyunca görmemiştir. Balzac maddi sıkıntılardan ve belki de Kontes Visconti'ye bağlılığından dolayı Wierzchownia'ya gelememiştir. Buna karşılık Madam de Hanska da eşini, âşığıyla karşılaşma olanağı yaratabilecek yeni bir seyahate çıkaramamış ya da çıkarmak istememiştir. Böylece aşk da, ateşin ona can veren oksijene ihtiyacı olduğu gibi, zaman içinde sevilenin yakınlığına ve varlığına ihtiyaç duyduğu için, ilişkileri tutkulu karakterini yavaş yavaş kaybetmiştir. Balzac, kendi yazdığı mektuplarda, insanı kendinden geçiren o sesi boşu boşuna yakalamaya uğraşır. Artık bu ses öyle pek de sahici olduğu duygusunu uyandıramamaktır ve sahte bir heyecanı Madam de Hanska'dan daha iyi anlayabilecek kimse yoktur. Paris' teki akrabaları ve tanıdıkları sayesinde Kontes Visconti' nin Les Jardies'de Balzac'la dip dibe oturduğunu bilmektedir; Madam Marbouty'yle kaçamakları çok fazla dikkat çekmiştir ve Madam de Hanska'nın umutsuzluk içinde yalnızlıktan, borçlardan, kaygılarından yakınan, sonra

yine sonsuz sadakat yeminleriyle hokkabazlıklar yaparak bu gerçekleri onun önünde örtbas etmeye çalışan Balzac'ın sahtekârlığına öfkelenmesi doğaldır. Mektuplarına yavaş yavaş öfkeli bir ses hâkim olmaya başlar. Görünen o ki, Madam de Hanska Balzac'ın keşişler gibi dünyadan elini eteğini çekmiş halde, kıt kanaat yaşadığına gerçekten inanmasını istemesinden duyduğu hoşnutsuzluğu gizleyemez. Anlaşılan Balzac'ın dürüstlüğünden duyduğu kuşkuyu dile getirmiştir; çünkü alacakları tarafından kovalanan, çalışmaktan yorgun düşmüş ve belki de tamamen masum bir oyun oynamadığının farkında olan Balzac şiddetle tepki gösterir. Rahat ve huzur içinde kocasıyla belki biraz sıkıcı, ama sessiz, sakin ve sorunsuz bir yaşam süren bu kadının, ona yukarıdan bakıp kaçıklıklarından dolayı kendisini uyarmasına dayanamaz ve ona öfkeyle çıkışır:

> Size rica ediyorum; öğüt vermekten ve serzenişte bulunmaktan vazgeçiniz. Çoktan suya gömülmüş, güçlükle tekrar yüzeye çıkmaya çalışan birine bunların ne faydası var? Zenginler mutsuz insanları asla anlayamaz ki.

Madam de Hanska, onun karakterindeki *légèreté naturelle'*den (doğal düşüncesizlik) söz ettiğinde, bu kez daha şiddetli bir tepkiyle karşılaşır:

> Neden düşüncesizmişim? On iki yıldan beri ara vermeden benzersiz edebiyat eserim üzerinde çalıştığım için mi? Yoksa on yıldan bu yana yüreğimin tek bir bağı olduğu için mi? Yoksa on iki yıldan bu yana annemin akılsızca hesaplarla sırtıma yüklediği devasa bir borcu ödeyebilmek için gece gündüz çalıştığım için mi? Bütün bu şanssızlıklara rağmen boğulup ölmediğim, beynimi yakıp kül etmediğim, henüz susup gömülmediğim için mi düşüncesizim? Doğru, düşüncesizin tekiyim! Gerçekten, Napoléon'un savaş alanında araziyi araştırmak için sağa sola ve bütün yönlere döndüğünü görüp "Bu adam yerinde duramıyor! Sabit bir fikri yok!" diyen bir "bon bourgeois" gibi söylüyorsunuz bunu.

Sonuç olarak birbirini yedi yıldan beri hiç görmemiş ve birbirinden ayrı olarak çoktan kendi kabuğuna çekilip buna alışmış iki âşık arasındaki bu son mektuplaşmalar anlamsız hale gelmiştir. Madam de Hanska'nın

şimdi yetişmekte olan genç bir kızı, dolayısıyla bu her şeyi abartan, ateşli adamdan yüz kat daha fazla güven duyduğu bir arkadaşı vardır. Artık konuşmaya ihtiyacı kalmamıştır ve güvenli, kendi içine kapalı yaşamına dair verebileceği bir sır da yoktur. Böylesine sabırsız Balzac ise bu kadar beklemekten yorulmuş, hiç gerçekleşmeyecekmiş gibi görünen bir evliliği unutmaya başlamıştır. 1839'da Zulma Carraud'ya yazar, 200.000 ya da sırf 100.000 frankı olan bir kadın bulursa eğer bir yerlerde, "Drahomasını kendi işlerim için de kullanabilmek koşuluyla," diyerek kendisini düşünebileceğini söyler. Mösyö de Hanski'nin milyonları ısrarla Mösyö de Hanski'de kalmaya devam ettiğinden prenses düşü de sona ermiştir. Kutup yıldızının yerine herhangi bir kadın ister Balzac; borçlarını ödeyecek, onu iyi bir şekilde temsil edecek ve "Les Jardies'deki evin hanımı" olabilecek herhangi bir kadın. Realist Balzac, kırk yaşında uçarı hayallerinden gençliğinin eski beklentisine dönmüştür: "Bir kadın ve bir servet beklentisine."

Aslında mektuplaşma son bulabilirdi. Tıpkı fazla dürüstlük gerektirdiğinden Balzac için aynı şekilde dayanılmaz olmaya başlayan sadık Zulma Carraud'yla mektuplaşmalarında olduğu gibi yavaş yavaş bitip gidebilirdi. Ancak her ikisinin de ve Balzac'la mektuplaşmayı belki de Balzac'tan daha çok seven ve yaşayan en büyük yazarın bu günlük, sıradan işini neredeyse yaşamındaki en önemli şey haline getiren Madam de Hanska'nın da ilişkiyi kesmek için bir nedeni yoktur. Aynı şekilde Balzac için de kendini sürekli böyle anlatmak neredeyse bir alışkanlık haline gelmiştir; sorunlarından söz edebileceği, çalışmalarını anlatabileceği, karşısında borçları hesaplayabileceği birine ihtiyacı vardır. Ve nedenini anlamak güç de olsa, Madam de Hanska'nın mektuplaşmayı sürdürmek istemesi gibi, Balzac da onun gizli bir yerlerde durduğunu bilme düşüncesinden keyif almaktadır. Bu nedenle her ikisi de birbirine yazmaya devam etmiştir, tabii gittikçe daha az ve daha seyrek olmak üzere. Bir süre sonra Balzac, "mektupların azlığı"ndan ve "mektuplar arasında uzun zaman olduğu"ndan yakınmaya başlar, aynı şekilde Madam de Hanska da Balzac'ın çok ender mektup yazdığından şikâyet eder. Bunun üzerine Balzac, kendisinin mektup yazması ile onunkini karşılaştırdığı için Madam de Hanska'ya öfkelenir. Madam de Hanska "derin bir yalnızlığın içinde ve pek işi olmadan" yaşamaktayken, kendisi hep zamanla yarışmak ve on beş saat yazıp düzelti yapmaktan yorgun düşmüş bir halde, mektubun her

sayfası için eserinden, parası ödenmiş işinden, uykusundan çalmak zorundadır. İflah olmaz Balzac, milyoner Madam de Hanska'ya, yazdığı uzun bir mektubun, kendisine, kendisi gibi bir borçluya, bir gazete ya da kitap için yazarak kazanacağı 200, 300, 500 franka mal olduğunu söylemekten çekinmez. Bu durumda Balzac'a her on dört günde bir yazması fazla olmayacaktır. Madam de Hanska bunun üzerine Balzac yazmazsa yazmayacağını, ama aldığı her mektuba bir yanıt vereceğini söylediğinde Balzac öfkeyle kükrer:

> Ah, sizin inanılmaz ölçüde hasis ruhlu olduğunuzu düşünüyorum ve buradan da ne kadar dünyaya dönük olduğunuzu çıkartabiliyorum. Bana yazmadınız; çünkü mektuplarım seyrekleşmişti. Doğru, seyrekleşmişti; çünkü posta ücretini ödeyecek param yoktu ve ben size bunu söylemek istemiyordum da o yüzden. Evet, işte bu durumlara düştüm, hatta daha da kötüsüne. Bu yeterince korkunç ve üzücü, ama gerçek bu; sizin yaşadığınız Ukrayna kadar gerçek. Tabii, öyle günler oldu ki, kurt gibi acıkmışken bulvarlarda mideme küçücük bir parça ekmek yuvarladım.

Bu küçük çarpışmalar giderek daha da şiddetlenir, mektupların arası giderek daha fazla açılır, ilk kez –tam da o belirleyici mektuptan önce– Balzac kalemini oynatmadan üç ay geçer; ikisi de birbirinden hoşlanmaz olmuş, ikisi de ötekini sevgisiz, sıkıcı ve samimiyetsiz bulmaya başlamıştır. İkisi de *fortissimo* (çok hızlı) ve *prestissimo* (çok çabuk) başlayan bu mektuplaşmanın *appassionato* (tutkusuz) olmasının ve yavaşça yok olmaya yüz tutmasının suçunu diğerine yükler.

Gerçekte ne birinin ne de diğerinin suçu vardır, aksine sahtelik ve samimiyetsizlik, başlangıçta kısa ayrılıklara ve ardından gelecek nihai bağlılığa göre düşünülmüş ilişkilerinin doğasında yatmaktadır. Madam de Hanska, daha sekiz yıl yaşayacak olan eşini göz ardı ederek yaptıkları tuhaf nişana sadakat koşulunu yüklemiş ya da Balzac'tan en azından, fiziksel ihtiyaçlarını profesyonellerle karşılamasını, ama bir başka kadınla yarı ciddi bir aşk ilişkisine bile asla girmemesini beklemiştir. Böyle kayıtsız şartsız bir

istek üç ya da altı aylık bir süre için yerine getirilebilirdi. Ama süresi belli olmayan bir nişanda tamamen saçmadır ve Madam de Hanska'nın aslında gururunun ayaklanmasından başka bir şey olmayan kıskançlığı Balzac'ı öfkelendirmeye başlar.

Bir kez de açık açık gözler önüne serelim,

diye yazar uzun yalan dolanlardan ve suskunluklardan sonra:

> Erkek sonuçta kadın değildir. 1834'ten 1843'e kadar bakir kalması beklenebilir mi? Sırf tıbbi açıdan bile böyle şeylerin iktidarsızlığa ve bunamaya yol açabileceğini bilecek kadar iyi anlıyorsun bu konulardan. Bir zamanlar şöyle demiştin: "Sıradan kızlara karşı değilim." Bu beni, Georges'un arkadaşının Roma'daki durumuna düşürebilirdi. Adil bir biçimde düşünüp taşınacaksan, bitmek bilmeyen işleri, sefaleti, vb. ile bir hayalperestin aklını dağıtma ihtiyacının ne kadar karşı konulmaz olduğunu göz önünde bulundurmalısın. Aslında bana çok az hatamdan dolayı sitem edebilirsin ve bunun için beni korkunç şekilde cezalandırmak istiyorsun! Geçmiş şeylerden bahsetmek istiyorsan, o zaman bunu ayrıldığımızdan şikâyet etmek için yapmalısın. Ve işte şimdi yine bir aradayız ve yorulmadan konuşuyoruz.

Ama boşuna. Terk edilmiş âşığının tutkulu ruhuna bizzat tanık olduğu halde Madam de Hanska bu ilişkide anlamsız bir biçimde hassaslığını sürdürmeye devam eder. Nihayetinde profesyonel bir kadın avcısı olmayan, bunun yerine ciddiyetini, zihinsel gücünü muazzam bir eserle tüm dünyaya kanıtlayan bu otuz beş kırk yaşındaki adamın Kontes Visconti'yle ilişkisini ve ayrıca Madam de Marbouty, Hélène de Valette ve adı sanı duyulmamış birkaç başka kadınla olan küçük maceralarını affetmek yerine, vefasızlığını ve sorumsuzluğunu kınar sürekli. Eşiyle birlikte servet ve rahatlık içinde yaşayan, yıllardır en ufak bir fedakârlıkta bile bulunmayan bu kadın, sürekli birileri tarafından kovalanıp yakalanan, ebediyete kadar sürecek bir vecit içinde bir eserden diğerine savrulup duran sanatçıdan cinsel ilişkiler açısından bir keşiş, maddi açıdan bir posta memuru gibi yaşamasını, kendine rahatlama, lüks yaşama, maceralara atılma fırsatını hiç tanımadan

yalnızca yazmasını ve yazmasını, beklemesini, beklemesini ve beklemesini ister, ta ki günün birinde Madam de Hanska, Şövalye Hanski'nin ölümünden sonra, özverili *troubadour*'u sabrı için ödüllendirmeye –o da belki– karar verinceye kadar. Kuşkusuz Madam de Hanska birçok yönden haklıdır. Balzac ona yazdığı mektuplarda ikiyüzlülüğü taşkınlık derecesine vardırır çünkü. Bir insanı bir erkek olarak, özgürlüğünü açık ve net biçimde savunmak yerine, kendi doğasının gerektirdiği şekilde yaşamını sürdürme hakkı olduğunu ileri sürmek yerine, mektuplarında bütün gerçekleri ve asıl önemli olan şeyleri gizler ve kendini dünyanın en yalnız insanı gibi gösterir. Öğretmeninin falakasından korkan bir okul çocuğu gibi, Kontes Visconti'yle ilişkisi hakkında yalan söyler. Açıklanamaz bir bağımlılıkla, onun kibirli taleplerine erkekçe bir cesaretle ve bu taşralı despot aristokrata sanatçı onuruyla karşı koyamaz. Ama tüm o küçük yalan dolanlarının arasında Balzac, Madam de Hanska'ya macera aramadığını, aksine yaşamındaki maceralardan sıyrılıp huzur ve düzeni özlediğini söylerken doğruyu söylemiştir. Kırk yaşındaki adamın üzerine sessiz bir yorgunluk çökmeye başlamıştır. Yayıncılar, redaktörler ve gazetecilerle girdiği sonsuz mücadele onu tiksindirmektedir, artık her ay, her hafta yeni baştan hesaplar yapmak, pazarlık etmek, ertelemek ve ısrar etmek istememektedir; yirmi yıldır durmaksızın ileri geri itilmiş, hep fırtınalara, hep tehlikelere maruz kalmış, artık bir limana demir atma arzusundadır. Artık işinden çalabildiği kısa aralıklarda sahip olduğu kadınlara son, saklanıp gizlenerek yaşanan maceralara –üstelik bilindiği üzere– hesap kitaplarla kirlenmiş, her şeyden habersiz, iyiliksever bir kocanın varlığıyla gölgelenmiş maceralara son. "Size yemin ederim," diye yazar Balzac 4 Eylül 1838'de arkadaşı Zulma Carraud'ya,

> tüm umutlarıma, tüm lüks ihtiyaçlarıma, tüm hırslarıma veda ettim. Bir köy papazı gibi yaşamak istiyorum, basit ve sade. Üç yüz dört yüz bin frankı olan ve beni seven otuzlarında bir kadınla, yumuşak olması ve iyi görünmesi şartıyla, hemen evlenebilirdim. Borçlarımı öder ve ben çalışmalarım sayesinde beş yıl içinde bu parayı yine toparlarım.

Balzac aslında, böyle bir kadın olarak Evelina de Hanska'yı hayal etmişti.

Ama yaşamını, binlerce mil ötede yaşayan ve belki de altı yedi yıl önce gördüğünden ve sevdiğinden çok farklı hale gelmiş bir sevgiliye göre ayarlamak yavaş yavaş imkânsız olmaya başlamıştır. “Kutup yıldızı”, yaşamını aydınlatamayacak ve onu mutlu edemeyecek kadar uzaktadır. 1842’de kırk üç yaşındayken, 1833’te yaptığı nişan artık gerçek olmaktan çıkmıştır. Ve “aşk eşi”, farkına varmaksızın, yeniden “yabancı kadın”a dönüşür; hayallerinin kadını, hayallerindeki yaşamı anlattığı o kadın eski çekiciliğini yitirmiştir artık; çünkü bu da alışkanlığa dönüşmüş, sadece zaman zaman ve neredeyse umursamadan sürdürülmüştür. Balzac bile, o tutkulu hayalperest bile, Madam de Hanska’yla birleşme hayaline inanmamaktadır artık. Aşk ve milyonlara dair bu hayal geçip gitmiştir, buradan hemen başka “sönmüş hayaller”e geçilecektir.

Ama 5 Ocak sabahı birdenbire siyah mühürlü bir mektup, Mösyö de Hanski’nin 10 Kasım 1841’de öldüğünü bildiren o mektup, kanının aniden yüreğine hücum etmesine yol açan ve ellerini titretecek kadar onu sarsan o mektup gelir. Düşünemediği, daha doğrusu yıllardır düşünmeye cesaret edemediği şey birdenbire gerçekleşmiştir. Madam de Hanska aniden özgür, dul kalmıştır ve hayalini kurduğu bütün o milyonlara sahiptir, onun için ideal kadındır; soylu, genç ve akıllı bir kadın olarak idealindeki kadını temsil etmektedir, onu borçlarından kurtaracak, eserlerini ona geri kazandıracak, onu büyük başarılara yönlendirecek, saygınlığını artıracak, şehvetini yatıştıracak, onu sevmiş ve onun tarafından sevilmiş olan, bu alevlendirici anda, uzun bir unutuşun ardından eski tutkusuyla şimdi yeniden sevdiği kadındır o. Tek bir kâğıt parçası –Balzac hemen hisseder bunu– bütün yaşamını değiştirecektir. Umduğu, hayalini gördüğü, beklediği her şey birdenbire biçim kazanmış, o kadının biçimine bürünmüştür ve Balzac yalnızca tek bir şey yapması gerektiğinin, bu kadını, daha önce elde ettiği bu kadını bu kez sonsuza dek olmak üzere bir kez daha elde etmeye çalışması gerektiğinin farkındadır.

Duyduğu büyük heyecan ona yazdığı mektupta hissedilmektedir. Balzac sadece dürüst, akıllıca ve doğru davranmakla kalmaz, daha fazlasını da yapar, ölen kocaya birdenbire büyük bir ilgi göstermeyip dürüst davranır. Kocasını çok az sevdiğini ya da hiç sevmediğini bildiği bu kadını, kaybından dolayı yalandan teselli etmeye çalışmaz, sahte sözlerle ölen

kişinin kimi meziyetlerini övmez, sadece tek bir şeyi reddeder, onun karısını ne kadar arzulamış olursa olsun, bu yabancının ölümünü istemiş olduğunu.

> Bana gelince, sevgili aşkım, doğrusu bu olay on yıldır özlemle yanıp tutuştuğum hedefi hatırlatıyor. Yine de sizin ve Tanrı'nın huzurunda adaletli davranarak şunu söyleyebilirim ki, kalbimde kadere tamamen teslim olmaktan başka bir düşünce asla olmadı ve en korkutucu hayallerimde bile ruhumu kötü arzularla lekelemedim. Bazı bilinçsiz duyguların uyanmasını önlemek mümkün değil elbette. Kendime sık sık şöyle dedim: "Onunla birlikte hayat ne kolay olurdu!" İnsan inancını, yüreğini, tüm ruhunu daha fazla bastıramaz ki.

Bu değişiklikle birlikte, Balzac, tek bir şeyi şans olarak görür, o da artık ona *à cœur ouvert* (açık yüreklilikle) yazabilecek olmasıdır, kendisinden yana hiçbir şeyin değişmediğine, Neuchâtel'den beri hayatının o olduğuna Madam de Hanska'yı temin ederek yalvarır:

> Tüm varlığınızın bana ait olduğunu, artık mutlu olacağımızı, üzerimize hiçbir bulutun gölgesi düşmeden mutlu olacağımızı yazın bana.

Böylece mektuplar birbirini izler. Balzac için nişan bir gecede yeniden gerçek olmuş ve tamamen solan aşkı aniden yine tutkuya dönüşmüştür. Sonsuza kadar bağlanmalarına artık ne engel olabilirdi ki? Balzac her şeyi, hatta kendisini bile bir anda farklı gözlerle görmeye başlamıştır; henüz bir yıl öncesine kadar içten içe melankoli ve yalnızlık kokan mektuplarında kendini ihtiyarlamış, yorgun, iyice şişmanlamış, düşünceleri kavramakta zorlanan, beyin sektelerine ve kan pıhtılaşmalarına maruz kalan yaşlı bir adam olarak tasvir eden Balzac, hayalindeki gelinin karşısında kendi Ben'ini en güzel renklerle bezer. Bembeyaz saçları, yorgunluğu bir anda yok olur.

> En fazla birkaç tel beyaz saçım var, o da oturarak yaşayan bir insan için kaçınılmaz. Viyana'dan bu yana değiştiğimi sanmıyorum.

> Kalbim hâlâ genç ve bedenim, keşişler gibi sürdürdüğüm yaşamımda iyi korundu. Ve sonuçta hâlâ gençliğe ait on beş yıl var önümde, tıpkı sizde olduğu gibi sevgilim. Şu an, birbirimizi göreceğimiz saati çabuklaştıracağını bilsem, seve seve hayatımdan bir on yıl daha verebilirim!

Hayal gücü her zamanki hızıyla, daha şimdiden gelecekteki tüm bir yaşamı düzenleyiverir. Madam de Hanska'nın, kızı için "entelektüel ve çalışkan bir eş" bulması gerekecektir, "özellikle de serveti, drahoma olarak toptan verilecek bir meblağ karşılığında haklarınızı korumanıza izin verecek kadar zengin bir koca". Böylece Madam de Hanska'nın kızı yasal ve ahlaki olarak özgür olacak, Balzac da Madam de Hanska'yla hayal ettiği, hatta hayallerinin ötesindeki birlikteliği yaşayabilecektir. Artık kaybedilecek zaman yoktur, bir ay, bir hafta, bir gün bile! Balzac bütün işlerini yoluna koyup ölçüsüzce sevdiği o kadına daha yakın olabilmek için Dresden'e gitmek ister. Hazırım der Balzac, hiç olmadığı kadar hazırım; onu sevmekte, hiç olmadığı kadar sevmektedir. Ve bu koca sabırsız, hayatında hiçbir şeyi, onun dudaklarından dökülecek tek bir sözcük, "Gel!" sözcüğü kadar şiddetli bir sabırsızlıkla beklememiştir.

Yanıt, altı hafta sonra, 21 Şubat'ta gelir nihayet. Mektubun tam metni elimizde yok; bu mektup da Yabancı Kadın'ın diğer bütün mektupları gibi yok edilmiştir. Ama içeriğini biliyoruz: Balzac'ın tüm taleplerine sert bir ret, hemen yanına gelme isteğine açık bir hayır. Balzac'ın kalbi doğal olarak verdikleri söz için atarken, Madam de Hanska "buz gibi bir soğukkanlılıkla" nişanı bozar. "Özgürsünüz!" diye yazar ona açıkça ve nedenleri ayrıntılı olarak sıralar. Ona artık güvenmemektedir, yedi yıl boyunca onu görmek için bir girişimde bulunmamış, ama birçok kez İtalya'ya, üstelik başkalarıyla birlikte gitmek için zaman ve para bulmuştur. Hem bunu hem de başka şeyleri yapmakla nişanlılık koşullarını çiğnemiştir. Bitmiştir artık. Kesin olarak bitmiştir. Madam de Hanska artık sadece kızı için yaşamak istemektedir ve onu hiçbir zaman bırakmayacaktır. "Zavallı çocuğum elimden alınsa ölürüm!" Bölünmek istemez. Balzac'ın çaresizlik dolu yanıtından da hissedildiği üzere bu mektup ona, tek bir darbeyle tüm umutlarını kökünden söküp atan bir balta kadar ağır gelmiş olmalıdır. Madam de Hanska'nın verdiği bu hayır yanıtı ciddi ve kesin miydi, yoksa onu denemek için bir araç, onurlu ve mağrur kadının onun kendisiyle daha

fazla ilgilenmesi için yaptığı bir *fausse sortie* (manevra) miydi? Aralarındaki karmaşık ilişkiyi can damarından yakalayan ve Madam de Hanska'nın Balzac'a karşı tutumundaki sorunu temelden irdelemeyi gerektiren tehlikeli, yanıtlanması zor bir soru!

Bu konu, "Madam de Hanska Balzac'ı sevdi mi, sevmedi mi?" gibi sorularla olayın bütününü kabaca bayağı olasılıklara dayandırarak, psikolojik açıdan büyük bir dikkatle irdelenmelidir. Bu tür basitleştirmeler, hem kendi içinde hem de dışında bir sürü engel ve çelişkiyle dolu bir ilişki için rahat olduğu kadar tek taraflı ve bu nedenle de samimiyetsiz ve adaletsiz olur. Tutkulu, büyük bir aşk yaşayan bir kadın, kendini hiç sınırlamadan aşkına teslim eder. Bu anlamda Madam de Hanska bir aşk için –en azından Balzac'a yönelik bir aşk için– hiç de uygun değildi. Soyluluğundan kaynaklanan gururu, buyurganlığı, kendine güvenli, kaprisli, sabırsız kişiliği, toplumsal konumundan kaynaklanan üstünlük duygusuyla Madam de Hanska'nın sevgiden beklentisi, alçakgönüllülükle kabul edeceği ya da geri çevireceği bir haraçtır. Kendini teslim edişi –mektuplarda takip edilebildiği gibi– her zaman sınırlandırmalara bağlıdır. Başından beri yukarıdan aşağıya yönelen bir ilişkidir bu, kendini verişinde bir aşağı iniş söz konusudur ve Balzac daha en başından Madam de Hanska'nın ona yüklediği aşağı konumu kabul etmiştir. Kendini onun *mujik*'i ve kulu, onun kölesi olarak adlandırıyorsa, bunda konumuna karşı mazoşist bir tavrın bilinçsiz ifadesi de vardır. Kadınlarla olan bütün ilişkilerinde erkeklere özgü kendine güvenden yoksun olan Balzac, Evelina de Hanska'yla ilişkisinde de kendini başından itibaren ona tamamen tabi kılar ve sürekli diz çökmüş halde durması, kendinden geçmiş, taparcasına bakması, kendi değerini ve kendi kişiliğini tamamen feda etmesi, Madam de Hanska'ya yazdığı mektupları tarafsız bir gözlemci açısından çoğu kez daha da tuhaflaştırır. Gelmiş geçmiş en güçlü, en zeki insanlardan birinin yedi yıl boyunca sürekli eğilip etek öptüğünü, huşu içinde eriyip gittiğini, aslında olsa olsa vasat bir taşra aristokratı olan bu kadının karşısında kendini hiçleştirecek kadar küçülttüğünü görmek kızdırıcı ve üzücüdür; kaldı ki Madam de Hanska'nın karakterinde ve –onu savunanların onca övdüğü– inceliğinde kuşku uyandıran bir şey varsa, o da Balzac'ın kendini böyle köle gibi adamasına izin vermekle kalmayıp aynı zamanda onu kendinden geçirerek taparcasına sevmeye teşvik etmesi, hatta belki de bunu talep etmesidir. Balzac'ın büyüklüğünü gerçekten gören bir kadının böyle bir aidiyet

ilişkisini tuhaf ve uygunsuz olduğu için reddetmesi, onu dizlerinin üstünden kaldırıp yüz yüze getirmesi, hatta kendini ona, onun arzularına, onun iradesine teslim etmesi gerektiği hissine kapılıyor insan. Ama böyle bir sevgiye, hiç kuşku yok ki, Madam de Hanska uygun değildir. Ama onun tarafından, büyük dehasını hissettiği bir adam tarafından böyle taparcasına sevilmek, onun için bir keyif ve gurur tatminidir ve belli ölçülerde bu sevgiye karşılık da vermiştir. Yine de her zaman –asıl belirleyici olan da budur– üstten bakan, bahşeden, yücegönüllülükle baş eğen o olmuştur. "İyi Balzac" ya da "zavallı Balzac" –dürüst olduğu tek kişi olan– kızına yazdığı mektuplardaki bu ses tonu aslında her şeyi ortaya koyar. Madam de Hanska, bu adamın değerini anlayabilecek kadar akıllıdır, Balzac'ın fırtınalı cinsellik ateşinin keyfini çıkarabilecek kadar şehvetli ve kadındır tam anlamıyla, zaaflarını ve güvenilmez yönlerini bilmesine rağmen, ona koşulsuz bir sempati duymuştur, ama sonuçta bu ilişkide Madam de Hanska her zaman yalnızca kendini sevmiş, Balzac'a ise yalnızca kendine olan sevgisini pekiştirdiğinde sevgi duymuştur. Balzac'ın Madam de Hanska'yı kahramanı yaptığı bir macera sayesinde, akla gelebilecek en ateşli ve en şairane biçimde taparcasına sevmesi sayesinde, o güne kadar sürdürdüğü banal yaşamını canlandırması sayesinde, kendi nesnel-akıllı doğasının hiçbir zaman ulaşamayacağı sarhoşluk ve heyecan sayesinde sevmiştir onu. Soyluluğundan kaynaklanan gururu ve sınıfsal önyargılarıyla işte bu denli duygusuzlaşmış Madam de Hanska gibi bir karakter yumuşak, kendini adayan, boyun eğen biri olamazdı. Onun gibi bir karakterin kayıtsız şartsız sevmesi, örneğin kızına karşı hissettiği duygular bile, aslında yine öz sevgisinden başka bir şey ifade etmez. Balzac'la birlikte yaşadığı yıllarda bile en güvendiği kişi Balzac olmamıştır; kaba, sırnaşık, yabancı Balzac'a karşı kalbindeki kale hep kapalı kalırken, büsbütün güvendiği kişi kendi küçük, aptal, düşüncesiz kızı olmuştur.

Her şeye rağmen Balzac onun sevgilisiydi, kendini ona bırakmıştı, tedbirli, düşünceli, akıllı doğasının izin verebileceği en esnek sınırlar dahilinde elbette. Eşiyle arasının bozulmasını ve arkadaş çevresinde zor duruma düşmeyi istemeyen evli bir kadın, aristokrat bir kadın kendini bir erkeğe ne kadar bırakabilirse, o da o kadar bırakmıştı. Ama asıl sorun, duygularını sınamak zorunda kaldığında başlamıştır; Mösyö de Hanski'nin ölümüyle özgür kaldığı anda, doğuştan Kontes Rzewuska olan Madam de Hanska, Wierzchownia'nın mirasçısı olan bu kadın, *mujik*'iyle dahi, ama

borçlu, güvenilmez, savurgan ve davranışlarında iflah olmaz derecede kaba olan âşığıyla evlenip evlenmeyeceğine karar vermek, bir yandan damarlarında akan kanın ve parasının getirdiği aristokrasi ile, diğer yandan deha ve şöhret arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştır.

Madam de Hanska böyle bir seçimden gizliden gizliye hep korkmuştur; işte erkek kardeşine yazdığı, orijinaliyle şimdiye dek karşılaştırılmamış olan mektuplardan biri, onun ruhsal durumunu bütünüyle ortaya koymaktadır:

> Anladığım kadarıyla enişten olmasını biraz kuşkuyla karşılayacağın bir adamla evlenip evlenmeyeceğime karar vermek zorunda olmadığım için bazen çok memnun oluyorum. Şüphesiz onu seviyorum, belki senin sandığından da fazla. Onun mektupları yalnız yaşamımın en önemli olayı. Mektuplarını bekliyorum, sayfalarından bana seslenen hayranlığı özlüyorum; ona, başka hiçbir kadının olamadığı bir şey ifade etmek içimi gururla dolduruyor. Çünkü o bir dâhi, şimdiye dek Fransa'dan çıkan en büyük dâhilerden biri, bunu düşündüğümde bütün diğer düşünceler kaybolup gidiveriyor ve yüreğim sadece, aslında ona pek layık olmadığım halde onun sevgisini kazanmış olduğum düşüncesiyle doluyor. Ama yine de, yalnız kaldığımızda bazı uyumsuzlukları görmezden gelemiyorum ve başkalarının da bunları fark edebileceği ve bunlardan sonuçlar çıkartabileceği düşüncesinden dolayı acı çekiyorum. Böyle anlarda haklı olduklarının açıkça farkında olmama rağmen, sevgimi ve tutkumu haykırmak ve tüm bu insanların ayıplarını yüzlerine vurmak istiyorum. Mösyö de Hanski ölecek olsa, nasıl bir duruma düşeceğimi düşünmek bile istemiyorum. Babamızın bize öğrettiği gibi, görevimi her zaman yerine getireceğimi ve her zaman bunun için çabalayacağımı umuyorum. Ama karar vermek zorunda olmadığım için belki de ruhumun derinliklerinde memnunum. Oysa başka anlarda, bu büyük adamın benim için her şeyi feda edebileceği, buna karşılık benim ona o kadar az şey verebileceğim düşüncesi bile bana dünyadaki her şeyi unutturuyor.

Balzac'ın tüm umutlarını bağladığı nişan, onun için sürekli huzursuzluk ve baskı sebebidir.

Bu nedenle her türlü kararı ertelemesi ve coşkulu mizacından korktuğu bu aceleci adamın kendisine yaklaşmasına izin vermemesi kadar doğal bir şey yoktur. Madam de Hanska'nın durumu, Balzac'ın Paris'ten gördüğü kadar net ve sorunsuz değildir. Mösyö de Hanski'nin ölümü onu sadece görünüşte özgür kılmıştır. Gerçekte bu durumda aile çevresine aslında çok daha fazla girmiştir. Civardaki arazilerde yaşayan amcalar ve teyzeler, evdeki yeğenler, Petersburg ve Paris'teki akrabaların hepsinin Madam de Hanska'nın Mösyö de Balzac'la olan romantik arkadaşlığından haberi vardır ve hepsi de Wierzchownia'nın bu güzel dulunun, Mösyö de Hanski'nin milyonlarının boş sözler ve romantik mektuplarla zengin dulun aklını başından alan bir Fransız'ın, birdenbire ortaya çıkan bir edebiyatçının eline düşmesinden korkmaya başlamıştır. Akrabalardan biri derhal bir girişimde bulunur ve kendi karısıyla birlikte, Mösyö de Hanski'nin mülklerinin vârisi olduğu gerekçesiyle vasiyete itiraz eder. Dava Kiev'e taşınır, Madam de Hanska burada davayı kaybeden taraf olur ve Petersburg'a giderek, haklarını kullanma yetkisine sahip olabilmek için en yüksek mahkemenin ve çarın huzurunda kararı temyiz etmek zorunda kalır. Bu arada akrabaları, Balzac aleyhinde dedikodular ve türlü fesatlıklarla, onu dört bir yandan sıkıştırırlar, özellikle de tüm Fransızlardan olduğu gibi Balzac'tan da ölesiye nefret eden ve hatta haklı olarak nefret eden, kötü şöhret sahibi Rosalia Teyze. Annesi Fransız Devrimi sırasında casus olduğu gerekçesiyle giyotinde idam edilmiş, *Conciergerie*'yi çocukken tanımıştır; bir Rzewuska'nın kızıl komünden birinin oğluyla evlenebileceği fikri, süreklilik kazanan uyarılarının ve etkili müdahalelerinin daha da tehlikeli ve sert bir hal almasına yol açar. Dolayısıyla Madam de Hanska gerçekten istese bile, Balzac'ın Rusya'ya gelmesine izin verebilecek durumda değildir. Bu onun davasını kötü etkileyecek, konumuna zarar verecektir ve belki daha da kötüsü, kaba tavırları ve çocukça acayiplikleriyle bu tombul beyefendinin aniden Petersburg soylularının arasında ve Madam de Hanska'nın kibirli akrabalarının yanında görünmesi, onu gülünç duruma düşürecektir. Bu durumda ona, Balzac'ı şiddetle reddetmek dışında bir seçenek kalmaz. Bunu böyle sert ve kırıcı bir tavırla yapmasının nedeni, belki de sadece Balzac'ın bağlılığındaki dürüstlüğü ve sürekliliği denemek istemesidir.

Reddedilmenin Balzac üzerinde şiddetli, ama kısa süreli bir etkisi olmuştur. Balzac arzularını, hayallerini en ufak ayrıntısına kadar

düşlemlemeye alışkın bir hayalperest olarak Dresden'e yapacağı seyahati zaten çoktan hazırlamış, hatta belki de bunun için gerekli parayı bulmaya bile çalışmıştı. Madam de Hanska'ya, servetini kızı için nasıl koruyabileceğine ve dolayısıyla kendisi için de paraları nasıl sağlama alabileceğine ilişkin önerilerde bulunmuş, düğünün, seyahatlerin, malikânelerin ve şatoların hayalini kurmuş, hatta bunları belki de en ufak ayrıntısına varıncaya değin döşemişti. Şimdi de bu soğuk, kısa, açık *Vous êtes libre* (Özgürsünüz), çıplak, nihai "Hayır" ile gelen bir mektup.

Ama Balzac kendi iradesini bir kez devreye soktuğu yerde, reddedilmeyi kesinlikle kabul etmez. Direnişlere alışıktır, böyle şeyler onun gücünü harekete geçirir, artırır sadece. Her hafta, neredeyse her gün Madam de Hanska'yı sıkıştıran, yeminlerle, yalvarmalarla dolu mektuplar yazar, Madam de Hanska'yı sadakat yeminlerine, aşk yeminlerine boğar; tutkulu patlayışların son yıllarda belirgin bir biçimde ortadan kalkmasının ardından, Neuchâtel ve Cenevre'ye giden mektuplarda heyecan ve sarhoşluk birdenbire yeniden hissedilir olur.

> Siz ne kadar bağlandığımı bilmiyorsunuz. Tüm insani özellikler rol alıyor bunda: aşk, arkadaşlık, hırs, servet, gurur, mağrurluk, anılar, eğlence, eminlik ve her şeyin üstünde tuttuğum size olan inancım.

Şimdiye dek yazdığı her şeyin sadece onun için ve onu düşünerek yazıldığına yemin eder: "Bunların hepsi sadece sizin adınıza yaratılmıştır."

Her türlü tavize hazır olduğunu söyler. Evlilik yarın ya da öbür gün gerçekleşmek zorunda da değildir. Ama ona bir zaman belirlemeli, umutlarını bağlayabileceği herhangi bir tarih, bir gün, bir yıl söylemelidir Madam de Hanska.

> Gerçekten de sevgili meleğim, Eva'dan büyük taleplerde bulunmuyorum; sadece bana şunu söylemesini istiyorum: On sekiz ay ya da iki yıl içinde mutlu olacağız. Sadece belli bir tarih olsun istiyorum.

Ona nihayet bir umut vermezse, nihayet "sen ve huzur" olmazsa artık devam edemeyeceğine yemin eder.

On beş yıl sürekli çalıştıktan sonra bu sürekli yalnız mücadeleye artık dayanamayacağım. Yaratmak, hep yaratmak! Tanrı yaratmak için sadece altı gün harcamıştı.

Sadece birleşmeleri düşüncesi bile sarhoş eder, delirtir onu:

Sevgilim, artık beraber yaşayabilsek, kalplerimiz yan yana, biri diğeri için, zincirler olmadan! Bu düşünce beni bazen büsbütün çılgına çeviriyor ve kendime, bu on yedi aya nasıl katlandığımızı soruyorum, ben burada, sizse orada, Ukrayna'da. Paranın ne büyük bir gücü var! En güzel duyguların bile buna bağlı olduğunu görmek ne hüzünlü bir oyun! Kalbim aslında beş yüz mil uzakta kalırken, Passy'ye çivilenmiş bir halde kendini zincirlenmiş görmek! Kimi günler kendimi büsbütün hayallerime veriyorum. Her şeyin düzene girdiğini, "kraliçe"min bilgeliğinin, akıllılığının, tedbirliliğinin zafer kazandığını ve bana tek bir kelime söylediğini, "Gel!" dediğini düşlüyorum. Böyle günlerde tanınmayacak halde oluyorum. Bana neyim olduğunu soruyorlar. Şöyle söylüyorum: "Kaygılarım artık son bulacak; karşımda bir umut görüyorum." İnsanlarsa şöyle diyor: "Delirmiş bu!"

Balzac, Madam de Hanska'nın davayı takip etmek üzere Petersburg'a taşındığını duyar duymaz, seyahatin birkaç gün süreceğini ve ne kadara mal olacağını hesaplamaya başlar. Le Havre'den Petersburg'a 400 frank ve bir 400 frank da geri dönüş için. Büyük bir telaşla, seyahati gerekliymiş gibi gösterebilmek için saçma sapan bahaneler uydurur. Orada bir Fransız tiyatrosu hazırlayabilmek için çoktan Petersburg'a gitmiş olması gerektiğini açıklar. Daha sonra bu, enişteşinin kurmak istediği ve çok ucuz bir fiyata gemiler sağlayabilecek bir gemi seyahati acentesine dönüşür, Balzac da Rusya'da tekliflerde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Birdenbire –belki de mektuplarının sansür kurulunca okunduğu varsayımıyla– Rus imparatoruna karşı, hükümdarlar arasında tek gerçek otokrat olduğu için bir "sempati" icat eder ve "Rus uyruğuna geçmeye karşı olmadığını" açıklar.

Böyle devam eder birbiri ardına mektuplar, dinmeyen şiddetli bir sabırsızlık ve heyecan ateşi. Şubat, mart, nisan, mayıs, yaz ve kış ve tekrar bir ilkbahar ve bir yaz daha geçer, ama o söz hâlâ gelmemiştir –Mösyö de

Hanski’nin ölümünden bir buçuk yıl sonra– özlemle beklediği o *Viens*! (Gel) sözü. Nihayet temmuzda izin çıkar, seyahat için gerekli para da toplanmıştır. Onu ilk görüşünden tam on yıl sonra, 1843 Temmuz’unda Dunkerque üzerinden St. Petersburg’a varır ve dosdoğru Madam de Hanska’nın oturduğu Kutaisov malikânesine gider. Ev –simgesel olarak anlamlı bir biçimde– *Grande Millione* Sokağı’ndadır.

20

İnsanlık Komedyası

Kırk üç yaşında, biraz yenilmiş ve yorgun düşmüş Balzac tek bir hedef görür: Yaşamını düzene sokmayı, yükünden kurtulmayı, büyük eserini huzur içinde ve telaşa kapılmadan bitirmeyi istemektedir. Ve bunu sadece tek bir şeyin mümkün kılabileceğinin farkındadır: Madam de Hanska'yı, en azından Mösyö de Hanski'nin milyonlarının bir kısmını ele geçirmesinin. Yüzlerce kez kumar masasında kadere karşı durmuş, hep kaybetmiş, hep yeniden kumar oynamışken, şimdi her şeyi tek bir kâğıda oynar: bu kadına. Petersburg'a gelmesine izin verilmeden önceki bir buçuk yılı çaresizce, Madam de Hanska ile ailesine daha iyi bir talip olarak görünebilmek için çabalamakla geçirir. Rzewuskilerin ve kibirlerini sergiledikleri bütün o kendini beğenmiş, kapalı aristokrat çevrenin Honoré Balzac gibi birini, adının önünde sahte bir "*de*" takısı bulunan bir köylünün oğlunu yüzyılın en büyük yazarı olsa bile, her zaman aşağı sınıftan biri olarak göreceklerini bilmektedir. Ama "*de*"yü krala onaylatacak, hatta kont unvanıyla aklanabilecek kadar politik etkiye sahip bir Mösyö de Balzac nasıl olurdu acaba? Peki ya *Membre de l'Académie Française* (Fransız Akademisi üyesi) unvanına sahip bir Mösyö de Balzac? Akademi'nin üyesi olarak insan o kadar çok resmî onura sahiptir ki, kişisel olarak artık gülünç olması mümkün değildir. Bunun dışında meteliksizin teki de olmayacaktır; yılda 2.000 frank kazanacak ve *Commission de Dictionnaire*'e (Sözlük Kurulu) seçildiği takdirde, bir *place inamovible'a* (ömür boyu süren üyelik hakkı) sahip olacak, hatta yılda 16.000 frank bile alacaktır. Buna ek olarak yapacağı *mésalliance*'la (daha düşük sınıftan birisiyle yapılan evlilik)

doğuştan bir Rzewuska'yı bile utandırmayacak bir frak giyecektir. Ya da bir milyoner Balzac'a, yılda altı oyun yazan, bu altı oyunla Paris'in en büyük tiyatrolarında bütün yıl kapalı gişe oynayan ve böylece on iki ayda yarım milyon, hatta belki de tam bir milyon kazanan bir adama ne buyrulur?

Balzac, Madam de Hanska ile toplumsal eşitliği sağlayabilmek için bütün bu olasılıkları dener. Rzewuskilerin erişilmez ortamına her üç merdivenden de çıkmaya çalışır, ama bu tombul sabırsız adam üç merdivenden de aşağı kayar. Parlamentoya seçilmek için çok geç kalır; çünkü aday listesine yazılmak için şart koşulan ana sermayeyi zamanında bulamaz. Aynı şekilde Akademi'den yana da şansı yoktur (ama gelecekte bir şansı daha olacaktır). Üyeliğini ciddi olarak tartışmaya cesaret edemediklerinden, onu reddetmek için binlerce bahane bulurlar. Ekonomik durumunun muğlak olduğu söylenir bazen; dışarıda, kapısının önünde icra memurlarıyla tefecilerin beklediği bir adamın bu kutsal çatının altına girmesine izin verilemeyeceği iddia edilir. Bazen de sık sık orada bulunmayışı öne sürülür, ama durumu en doğru biçimiyle, onu gizliden gizliye kıskanan acımasız düşmanlarından biri dile getirir: "Mösyö Balzac koltuklarımız için fazlasıyla geniş!" Victor Hugo ve Lamartine dışında herkesi ezip geçeceği kesindir.

Bu durumda Balzac için hemen iki küçük drama yazıp en azından, Petersburg ve Wierzchownia'ya kadar yayılmış, en çok skandala yol açan borçlarını, *dettes criardes*'ı (bas bas bağıran borçlar) halletmek ister. Bu oyunların ilkini, bir burjuva oyunu olan *Paméla Giraud*' yu üç beş kuruş karşılığında iki hayalet yazara (*négre*) tamamlattırdığında Vaudeville tarafından kabul edilir. Diğer oyun *Ressources de Quinola* ise *Odéon* tarafından sahnelenir ve Balzac *Vautrin* başarısızlığını telafi edip bundan çok büyük bir başarı sağlamaya kararlıdır.

Her zamanki gibi Balzac, gücünü doğru yerde, asıl işinde kullanmaz; provalar beşinci sahne tamamlanmadan önce başlayacaktır, buna çok sinirlenen başrol oyuncusu ünlü Madam d'Orvalli rolünü bırakır. Balzac'ı en çok ilgilendiren şey, ilk akşamı Paris'in o güne dek gördüğü en parlak gece ve eşi benzeri görülmemiş bir şenlik haline getirmektir. Paris'te ismi ve saygınlığı olanlar orada olmalı, herkesin göreceği yerlerde oturmalıdır. *Vautrin*'de olduğu gibi bağırıp araya girerek, ıslık çalarak seyircinin fikrini değiştirmek isteyen hiçbir düşman, hiçbir yılan içeri gizlice süzülmemelidir. Bunu sağlayabilmek için Balzac, tiyatro müdürüyle ilk gösterimde sadece

onun elinden geçen biletlerin verilmesi gerektiği konusunda anlaşır, böylece henüz yarı yarıya tamamladığı oyununu bitirmek için çalışma masasında geçirmesi gereken zamanı bu kez gişede ve tiyatro ofisinde geçirir.

Bütün tertibat gerçekten Balzac'ın istediği gibi görkemli boyutlarda hazırlanmıştır. Sahnenin perde ile orkestra arasında kalan ön kısmına elçiler ve bakanlar oturmalıdır, salonun en ön koltuklarına ise Saint-Louis şövalyeleri ve aynı düzeydeki diğer insanlar. Milletvekilleri ve devlet görevlileri birinci balkona, finans dünyasının ileri gelenleri ikinci ve burjuvazinin varlıklı üyeleri de üçüncü balkona yerleştirilmelidir – bunun dışında salonun en görünür yerleri güzel kadınlarla doldurulmalıdır; bu akşamı resimle ebedileştirmek için çizerler ve ressamlar da çağrılır.

Balzac başta –her zaman olduğu gibi– doğru hesaplar yapar. Yakında gerçekleşecek olan parıltılı akşamın söylentileri Paris'te ilgi çeker, insanlar gişeye hücum eder, biletler için iki kat, üç kat daha fazla ödemeye hazırdırlar. Ama Balzac'ın bütün spekülasyonlarında gerçekleşen şey, en korkunç mantığıyla birlikte yine gerçekleşir: Yayı çok gerer ve kırar. İki üç kat fazla para almak yerine, ilgiyi daha çok artırmak için biletlerin tükendiği söylentisini yayar. Böylece insanların sabredip bu sansasyonel oyunun üçüncü ya da dördüncü gösterimini bekleme kararını vermelerine yol açar. Böylece 19 Mart 1842'de seçkin bir seyirci kitlesinin gelmesi beklenirken, Balzac'ın yanlış taktiği yüzünden koltukların dörtte üçünün boş kaldığı anlaşılır. Bunun üzerine, hayran kalma beklentisiyle gelen seyircilerin daha baştan canı sıkılır. Tiyatro Müdürü Lireux'nün son anda içeriye bir *horde claqueurs* (paralı şakşakçı) göndermesi de işe yaramaz ve isteyen herkese hemen bedava bir bilet daha verilir. Yenilgi engellenebilecek gibi değildir. Oyun trajikleştikçe, seyirciler neşelenir. Seyircilerin diğer gösterimlere gelmesinin tek nedeni, skandal sahnelere bizzat eşlik etmek istemeleridir. Trompetler, ıslıklar çalınır, koro halinde şarkılar söylenir:

> *Cest Monsieur Balzac qu'a fait tout ce mic-mac* (Bütün bu dalavereler Mösyö de Balzac'ın işi).

Balzac'ın kendisi bir kez bile sahneye çağırılmaz; ama çağırılsaydı bile işe yaramazdı; çünkü tiyatroyu doğru süsleyebilmek için o kadar çok çaba sarf etmiştir ki, gösterimin sonunda locasında uyuyakalmıştır.

Hayallerindeki 100.000 frankın –kim bilir kaçıncı kez!– kaybolup gittiğini ancak sonradan anlar. Kader bu sert tokatlarla ona hep kendi ağlarını örer. Umutsuzluk içinde Madam de Hanska'ya *Ressources de Quinola*'nın başarısız olması durumunda dört cilt roman yazması gerekeceğinden şikâyet etse de biz onun gibi şikâyet edemeyiz; çünkü içine düştüğü durumun baskısıyla 1841'den 1843'e kadar Balzac'ın yazdığı romanlar ve novellalar, onun en güçlü eserlerindendir. Kötü melodramları başarılı olsaydı, belki de bunlara sahip olamayacaktık.

Balzac'ın bu olgunluk dönemi eserlerinde, eski dönemlerindeki eserlerini tuhaflaştıran o yüksek sosyete tarzı, o aristokrasi düşkünlüğü yavaş yavaş kaybolur. Doğuştan alt sınıftan olan birinin isteksiz bir saygıyla yücelttiği şu yüksek sosyetenin içyüzünü yavaş yavaş öğrenmiştir. Faubourg Saint-Germain salonları onun için büyüsünü giderek kaybeder; büyük insanların kibri, küçük hırsları ya da küçük markizler ve konteslerin büyük hırsları değildir artık yaratıcı gücünü harekete geçiren, aksine büyük tutkulardır. Balzac tecrübeler ve hayal kırıklıklarıyla ne denli acıyla dolarsa, o denli gerçekçi olur. Gençlik döneminin en güzel eserlerine –bir yağ lekesinin değerli bir elbiseye verdiği gibi– zarar veren yapış yapış duygusallıklar buharlaşmaya başlar. Perspektifi giderek genişler, aynı zamanda da netleşir. *Esrarlı Bir Vaka*'da Napoléon'cu politikanın arka planını gözler önüne serer. *Rabouilleuse*'de cinsellik konusunda çağdaşlarının hiçbirinin hayal bile edemeyeceği bir cesaret gösterir. Hiç kimse sapkınlık ve cinsel kölelik sorununu, Balzac'ın on üç yaşındaki Rabouilleuse'ü metresi olarak yetiştiren yetmiş yaşındaki yaşlı Doktor Rouget figüründeki kadar pervasızca işlememiştir. Ve Philippe Bridau figürü, en az Vautrin kadar ahlaki bağları reddetmektedir, ama artık melodramatik, konuşkan ve coşkulu değildir, aksine korkunç, unutulmaz bir doğruculuğa sahiptir. Buna ek olarak çağının büyük freski *Sönmüş Hayaller*'i tamamlanmıştır. Bu arada bir çırpıda bitirdiği *Ursule Mirouët*, spiritüel sanatsal oyunlar yüzünden pek gerçekçi değildir; fakat her bir kişilik muhteşem bir inandırıcılığa sahiptir, *Sahte Sevgili*, *İki Yeni Gelinin Anıları*, *Albert Savarus*, *Yaşamda Bir Başlangıç*, *Honorine*, *La Muse du département* sayısız fragman; bu yorulmaz, benzersiz adam bir başkasının bütün ömrü boyunca yaratabileceği eserlerini üç yılda yaratmıştır.

Yarattıkları yavaş yavaş neredeyse bir bakışta kavranamayacak kadar çok olmaya başlamıştır ve yaşamına nihayet bir düzen getirmek isteyen Balzac, eserlerine de tek bakışta kavranacak bir düzen getirmek ister. Alacaklıları tarafından sıkıştırıldığı halde, son yedeği hep özenle saklamıştır: En sıkıntılı dönemlerinde dahi tek bir kitabının bile haklarını tamamen devrederek satmaktan hep uzak durmuş ve hiçbir zaman bir ya da birkaç baskıdan fazlası için görüşme yapmamıştır. Yayın haklarının sahibi olarak kalmıştır. Her konuda savurgan olan Balzac, bu en iyi mülkünü, yarattıklarını gurur verici bir biçimde toplu halde dosta düşmana gösterebileceği doğru ânı bekleyerek onları sapasağlam korumuştur.

İşte şimdi o an gelmiştir: Milyoner Wenzeslaw de Hanski'nin dul eşini elde edebilmek için kendi servetini öne sürecektir. Çünkü kendisi de milyonerdir. Bir milyon satırı vardır, beş yüz forması, on iki cildi. Eserlerini toplu olarak yayımlama niyetini dile getirir getirmez, her yıl artacak olan bu devasa eseri ortaklaşa satın alıp finanse etmek için üç yayıncı, Dubochet, Furne ve Hetzel bir araya gelir. Toplu eserler için anlaşma 14 Nisan 1842'de yapılır ve yayıncılara, kendi seçimleri doğrultusunda ve onlara uygun görünen bir tarihte, o güne dek,

> yazar tarafından yayımlanmış eserlerin iki ya da üç baskısını yapma hakkı tanınır. Aynı hak, toplu eserlerin basımı sırasında çıkan eserler için de geçerlidir. Toplu eserlerin ilk baskısı üç bin adet basılacaktır. Baskı on altı sayfalık formalar halinde yapılmalı ve toplu eserlerin kapsamına göre yaklaşık yirmi cilt olmalıdır.

Balzac, avans olarak 15.000 frank alır, elli santimlik[51] bir ciltten alacağı net kâr payı kırk bininci kitap satıldığında ödenecektir.

Böylece Balzac, o güne kadarki bütün eserlerinden, her yıl kaçınılmaz olarak artması gereken ve gelecekteki kitapları için ona özgürce yazmasını sağlayacak bir emeklilik maaşı sağlamış olur. Anlaşmada onu bağlayan tek maddeyi kendi isteğiyle üzerine almıştır: Fazladan düzeltmeler gerekmesi durumunda, baskı ücreti forma başına beş frankı geçtiği takdirde, baskı masraflarını kendisi karşılayacaktır. Eserini üslup olarak tekrar tekrar on altı on yedi kez düzeltmekten kendini alamayan Balzac, bu düşkünlüğü karşılığında 5.224 (beş bin iki yüz yirmi dört) frank 25 santim ödemek zorunda kalacaktır. Yayıncılar tek bir sınırlama getirir. "Toplu Eserler"

başlığı hoşlarına gitmemiştir. Çok genel bir başlıktır bu ve öyle pek de çekici değildir. Kendini tekrarlayan figürleriyle, toplumu zirveler ve derinlikleriyle kavrayan dünyasıyla bu eserin aslında bir bütün olduğunu ifade eden bir başlık bulunamaz mıydı?

Balzac bunu kabul eder. Daha on yıl önce Félix Davin, romanlarının toplu basımında yer alarak ilk önsöz için kalem oynattığında, her bir romandaki bütüncül ve tamamlanmış dünya görüntüsünün ayrılmaz bir bütünün yalnızca bir parçası olduğunu bizzat hissetmişti. Ancak bu dünya görüntüsünün bütününü dile getirecek bir başlık nasıl bulunacaktır? Balzac bocalar ve tereddüt eder. O sırada mutlu bir rastlantı yardım elini uzatır. Arkadaşı ve eski yazı işleri sekreteri de Belloy, İtalyan edebiyatıyla yakından ilgilendiği ve *İlahi Komedya*'nın orijinal metnini okuduğu İtalya'dan geri dönmüştür. Böylece birdenbire şu düşünce alevlenir: *İlahi Komedya*'nın karşısına niçin dünyevi olan, dinsel yapının karşısına sosyolojik olan yerleştirilmesin? Harika! Başlık bulunmuştur: *İnsanlık Komedyası*.

Balzac büyülenmiş, yayıncılarsa az sevinmemiştir. Ondan sadece bu yeni ve ne de olsa iddialı başlığı okurlara açıklamak üzere toplu eserlere bir önsöz yazmasını rica ederler. Balzac buna pek istekli görünmez; belli ki, değerli zamanını pek para getirmeyecek bir çalışmaya başlayarak harcamak istememektedir. Hedef ve niyetlerini okurlara açıklamak için, Felix Davin'in *Études de Mœurs au XIX siècle*'ye yazdığı eski önsözde, kendisinin hedefleri ve niyetleri konusunda okuyucuyu yeterince aydınlattığını söyler. Bu yazının onda dokuzunu aslında Balzac'ın kendisi yazmıştır. Sonra yayıncısının ısrar ettiği yeni giriş yazısını, yakın arkadaşı George Sand'ın, kendisi gibi akıllıca ve iyi niyetle yazabileceğini önerir. Ama sonra, yayıncısı Hetzel'in akıllıca yazılmış mektubuyla fikrini değiştirir. Hetzel onu, dürüst bir baba olarak çocuğunu reddetmemesi konusunda uyarmakta ve ona gerçekten de değerli öğütler vermektedir.

> Olabildiğince nesnel ve akıllıca konuşun. Sizinki gibi bir çabaya uygun olan budur, onurlu bir duruş. Yaşlı olduğunuzu ve kendinizle aranızda gerekli mesafenin olduğunu düşünün. Kendi roman kahramanlarınızdan biri gibi konuşun, o zaman değerli ve benzersiz bir şey yaratacaksınız. Bu anlayışla işe koyulun, mon gros père (şişko babacığım) ve votre grosseur (şişmanlığınız) hakkında bu

kadar cüretkâr konuşmaya kalkışan sıska yayıncıyı da affedin. Biliyorsunuz ki, bunu sadece iyi niyetle yaptı.

İnsanlık Komedyası'nın ünlü önsözü işte bu şekilde oluşur. Aslında Balzac'tan beklenmeyecek kadar sakin, nesnel, tutkusuz yazılmıştır. Pratik zekâsıyla Hetzel'in uyarısının mantıklı yönünü görmüş ve konunun muhteşemliği ile kişisel mütevazılık arasında doğru ortayı bulmuştur. Madam de Hanska'ya, neredeyse on altı sayfa tutan bu güçlü önsözü yazmak için, normalde bir roman için harcadığı kadar çok çaba harcadığını itiraf ederken abartmamış olmalıdır. Balzac bu önsözde, kendi dünyasının, Geoffrey Saint-Hilaire ve Buffon'unkiyle karşılaştırdığı bir sistemini oluşturur. Hayvan türlerinin doğada kendi çevrelerine uygun farklılıklar geliştirmesi gibi, insanlar da toplum içinde farklılıklar geliştirmektedir. Üç-dört bin kişiden oluşan görkemli bir "insan yüreğinin tarihi"[52] yazılmak istendiğinde, toplumun tüm tabakalarını, tüm biçimlerini, tüm acılarını en azından bir temsilciyle göstermek gerekir. Ve tek tek dönemleri ve kişilikleri öyküye bir bütünlük kazandıracak, her bölüm bir roman, her roman da bir dönem oluşturacak biçimde birbirine bağlamak, sanatçının yaratıcılığına bağlıdır.

Sanatçı –asıl amaç budur– insan doğasının sayısız farklılıklarını sadece gözlemlemelidir; çünkü

> rastlantı, dünyanın en büyük romancısıdır; verimli olmak için onu incelemek yeterli. Fransız toplumu tarihçi, bense onun yalnızca yazmanı olacaktım. Erdemsizlikle erdemlerin dökümünü yaparak, tutkuların yol açtığı belli başlı olayları bir araya getirerek, karakterleri çizerek, toplumun yaşadığı belli başlı olayları seçerek, homojen birçok karakterin çizgilerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan tipler yaratarak, birçok tarihçinin yazmayı unuttuğu tarihi, törelerin tarihini yazmayı belki de başarabilecektim.[53]

Çabası, Roma'nın, Atina'nın, Memphis'in, İran ve Hindistan'ın ne yazık ki miras bırakmadıkları tarzda bir eseri, on dokuzuncu yüzyıl için ortaya koymaktır. Yüzyılın toplumunu tasvir etmeyi ve aynı zamanda onu harekete geçiren kuvvetlere işaret etmeyi ister. Böylece Balzac, romanın görevinin realizm olduğunu açık açık itiraf eder, ama romanın, bütün

ayrıntılarında gerçekçi olmadığında hiçbir anlam taşımayacağı halde, yine de daha iyi bir dünya talebini dile getirmesi gerektiğini de açıkça ekler. Planını genel hatlarıyla şöyle ortaya koyar:

> “Özel Yaşamdan Sahneler” onu hatalara sürükleyen çocukluğu ve delikanlılığını, “Taşra Yaşamından Sahneler” ise tutkuların, hesapların, çıkarların ve ihtirasların ön plana çıktığı dönemi temsil ediyor. Sonra, “Paris Yaşamından Sahneler”, zevklerin, kusurların ve en iyi ile en kötünün yan yana yer aldıkları, başkentlere özgü geleneklerin kışkırttığı tüm aşırılıkların bir tablosunu sunuyor...
>
> Bu üç kitapta toplumsal yaşamı betimledikten sonra, geriye, birçok insanın herkesin çıkarlarını özetleyen, bir bakıma ortak yaşam dışında kalan ve istisna oluşturan insanları sergilemek kalıyordu: “Siyaset Yaşamından Sahneler” işte bu gereksemeden doğdu. Toplumun bu tam ve eksiksiz tasviri yapıldıktan sonra, onu şiddete en çok başvurduğu durumda, ister fethetme amacıyla olsun, ister kabından taştığı durumda göstermek gerekmiyor muydu? Yapıtımın henüz en az tamamlanmış parçası olan, ama bitirdiğimde eklenebilsin diye bu baskıda yer bırakılacak olan “Askerlik Yaşamından Sahneler” de işte bu gereksemeden doğdu. Son olarak “Köy Yaşamından Sahneler”, bir bakıma bu uzun süren günün akşamı oluyor – toplumsal dramı böyle adlandırmama izin verirseniz. Bu kitapta, en katıksız karakterlerle, toplumsal düzenle, politikayla, ahlakla ilgili büyük ilkelerin uygulaması yer alıyor.[54]

Sonra güçlü bir karşılaştırmayla bitirir:

> Toplumun aynı zamanda tarihini ve eleştirisini, kötülüklerin çözümlenmesini, ilkelerinin tartışılmasını kucaklayan bir tasarının büyüklüğü, yapıtıma bugün yayımlandığı başlığı koyma hakkını bana veriyor sanırım: İnsanlık Komedyası, iddialı mı? Doğrunun ta kendisi mi? Buna, yapıt tamamlandığında okurlar karar verecek.[55]

Ölüm, eser tamamlanmadan Balzac’ın elinden kalemi çekip aldığı, bugünkü haliyle eser daha yüce bir bütünün yalnızca bir fragmanı olduğu halde, gelecek kuşaklar bu başlığın o denli iddialı olmadığına karar

vermiştir. İleri tarihli senet verme alışkanlığıyla yazar, üç dört bin kişiden söz etmekle aceleci davranmıştır, *İnsanlık Komedyası*, günümüze ulaşan tamamlanmamış haliyle, sadece –"sadece" demek insanı utandırıyor– iki bin kişi içermektedir. Ama Balzac'ın yorulmak bilmez beyin hücrelerinde, bütün yaşam biçimleriyle birlikte o üç dört bin kişinin var olduğunu, yazılmışlarının yanı sıra henüz yazılmamış romanlarının da isimleriyle yer aldığı ve okuduğunuzda Sophokles'in kaybolup gitmiş oyunlarının ve Leonardo'nun günümüze ulaşmayan resimlerinin listesi kadar üzüntü veren, Balzac'ın 1845'te hazırladığı bir katalog göstermektedir. Buradaki toplam yüz kırk dört eserden en az ellisini, Balzac yayınlayamamıştır. Ancak plan, yaşama biçimlerinin çeşitliliğini bütün ayrıntılarına kadar, ne kadar üstün bir mimarlık bilgisiyle zihninde tasarladığını göstermektedir.

İlk romanı *Çocuklar* adını, ikinci ve üçüncüsü *Kızlar Pansiyonu* ve *Bir Kolej Yatakhanesi* adını alacaktı; tiyatro dünyasına ayrı bir cilt ayrılacak, diplomasi, bakanlıklar, bilginler; taşra ve şehirlerdeki seçim ve parti manevraları tüm teknikleriyle su yüzüne çıkartılacaktı. Aralarında sadece *Şuanlar*'ın yazıldığı on ikiden fazla romanda Napoléon yıllarındaki Fransız Ordusu'nun İlyada'sı anlatılacaktı: Mısır'daki askerî harekat, Aspern ve Wagram savaşları, Moskova'dan geri çekiliş, Leipzig'deki Uluslar Savaşı, Fransa'daki mücadele ve hatta esir Fransız askerleri. Köylülere adanmış bir cilt olacaktı, hâkimlere, mucitlere de öyle. Ve bu betimleyici çalışmalardan sonra bir de çözümleyici olanlar ortaya çıkacaktı: *Toplumsal Yaşamın Patolojisi*, *Öğretmenlerin Anatomisi* ve *19. Yüzyılın Kusursuzluğu Üzerine Felsefi ve Politik Diyalog*.

Balzac, ömrü yetseydi bu eserleri kuşkusuz tamamlayacaktı. Hayalinde zaten var olan her şey, hayal gücü sayesinde kaçılmaz olarak gerçek olur ve biçim kazanırdı. Ama onda sadece tek bir şey eksikti, sıkışık ve fazla yüklü kısa yaşamında hep eksik olan şey: zaman.

Eserinin müjdesi Balzac'a gururlu bir rahatlık duygusu vermiş olmalıdır. Dünyaya ne istediğini ilk kez göstermiştir. Böylece çevresinde bu büyük göreve kalkışmayı göze alacak cesarete ve hakka sahip olmayan herkesten kendini sıyıracaktır. Ancak o bunun beşte dördünü zaten yapmış durumdadır. Kendine birkaç yıl, beş yıl, altı yıl zaman biçer ve sonra her şey tamamlanmış olacaktır. Dışarıda, yaşamda olduğu gibi, içeride, eserde düzen. İşte bundan sonra Balzac, hiç ciddi anlamda girişmediği ya da şöyle

bir dokunduğunda üstesinden gelemediği bir göreve bütün enerjisiyle yönelmeye kararlıdır: dinlenmek, yaşamak, keyif almak ve mutlu olmak.

51. Frankın yüzde biri değerindeki para. (Ç.N.)

52. *İnsanlık Komedyası*'nın "Önsöz"ünden; çev. Aykut Derman; M. Rifat, *Honoré de Balzac*, Kaf Yayıncılık, s. 177-195. (Ç.N.)

53. M. Rifat, *Honoré de Balzac*, Kaf Yayıncılık, s. 182. (Ç.N.)

54. M. Rifat, *Honoré de Balzac*, Kaf Yayıncılık, s. 192-193. (Ç.N.)

55. M. Rifat, *Honoré de Balzac*, Kaf Yayıncılık, s. 195. (Ç.N.)

21

İlk çöküş

1841 Kasımı’nda Mösyö de Hanski ölmüş ve Balzac o sarsılmaz iyimserliğiyle, dul kadının evliliği gerçekleştirmek için sadece yas yılının bitmesini beklediğini ummuştu. Ama aylar birbirini kovalar. Balzac ne zaman Madam de Hanska’yı miras davalarının sürdüğü St. Petersburg’da ziyaret etmek istese, Madam de Hanska onu hep reddeder. Balzac bir buçuk yıl, 1843 yazına kadar beklemek zorunda kalır. Nihayet Madam de Hanska, onun ısrarlarına dayanamaz. Aslında durum onun için de pek kolay değildir. Balzac kimse farkına varmadan Rusya’ya gelemeyecek kadar ünlüdür. Çariçe Katerina zamanından beri gerçekten dünyaca ünlü hiçbir Fransız yazar Neva şehrine gelmemiştir ve Balzac’ın gelişi çok fazla ilgi çekecektir. Gözlemlenecek ve aynı durum herkesin giremediği seçkin çevrelerle görüşen ve hatta çarın davetlisi olmuş kendisi için de geçerli olacaktır. Kaçınılmaz olarak dedikodular çıkacaktır. Mösyö de Hanski hayattayken Balzac’ın ziyareti, tüm dünyanın karşısında bütün aileye yapılan dostça bir ziyaret olarak yorumlanabilirdi; evin reisinin misafiri olur ve bu da gelişini, endişe verici yorumlara karşı korurdu. Ama bir dula yapılan bir ziyaret, bir tür resmî nişan anlamına gelecektir. Madam de Hanska –kesinlikle söz konusu olmasa da– Balzac gibi evliliği ivedilikle istese bile, bu ihtimalin gerçekleşmesi kesinlikle onun özgür iradesine bağlı değildir. Yürürlükte olan yasalara göre çarın, bir yabancıyla evlilik için izin vermesi gerekmektedir. Mal varlıkları özel izin olmadan ülke dışına çıkarılamaz. Yani Madam de Hanska, hiç de Balzac’ın hayal ettiği kadar ya da kocasının ölümünden sonra başka bir ülkede olabileceği kadar bağımsız ve zengin

değildir. Sahip oldukları, sadece yasadışı yollarla kurtarıp Fransa'ya taşıyabileceği "kilitli rubleler"dir. Ailesi, özellikle de teyzesi Rosalia, Balzac'ı bir deha, olağanüstü bir insan olarak değil, Paris'te olası bütün kadınlarla gününü gün ederek yaşayan, perişan haldeki maddi durumunu düzeltmek için zengin dulların başını döndürmeye çalışan ahlakı bozuk, borç harç içinde bir adam olarak görmektedir. Madam de Hanska, aristokrat aile çevresinin bütün bu direncine karşı koyabilecek kararlılığa sahipti belki, bilmiyoruz. Ama aynı zamanda fanatik bir sevgiyle bağlı olduğu ve doğumundan bu yana tek bir gün bile yalnız bırakmadığı bekâr kızına dikkat etmesi gerekiyordu. Yakışık almayan bir evlilik sadece kendisini değil, Kontes Anna'nın da Rus sosyetesine girmesini imkânsız kılar ve tüm evlilik hayallerini yıkardı.

Yani Madam de Hanska Balzac'ı bu kadar uzun süre bekletmişse, bunun nedeni sıklıkla yanlış yorumlandığı gibi kötü niyet, soğukluk ve isteksizlik değildir. Aksine onun St. Petersburg'a gelmesini onaylaması bile, evliliğe niyetlendiği ihtimalini bütün dünyaya ilan edecek cesur bir davranıştır. Ancak Balzac için de seyahat, fedakârlık anlamına gelmektedir. Posta arabalarının kullanıldığı dönemde Rusya, Paris'e bugünkü Japonya'dan daha uzaktır. Balzac için zaman hiç kimse için olmadığı kadar parayla ölçülen bir kavramdır; ayrıca alışıldığı üzere seyahat parasını bile bir araya getiremez. Ertelemeye ve tarihleri değiştirmeye mecburdur. Her koşulda Madam de Hanska'yla özel olarak konuşmak zorunda olduğunun, sırf mektuplarla onun fikrini değiştiremeyeceğinin farkındadır. Bizzat gitmek ve tıpkı bir zamanlar Cenevre'deki gibi onu ikna edip etkilemek zorundadır.

Balzac elinde kalmış bütün elyazmalarını ve bununla birlikte henüz tamamlanmamış birkaç oyununu satar. Döndüğünde sahnenin kâr payını alma umuduyla *Paméla Griaud* oyununu bir çırpıda bitirir. 1843 yazında Dunkerque'ye gemiyle varabilir; 17 Temmuz'da kötü geçen bir deniz yolculuğunun ardından Petersburg'a ulaşır.

Madam de Hanska'nın oturduğu Grande Millione Sokağı'ndaki Kutaisov malikânesinin zarif salonundaki görüşme tuhaf bir görüşme olmuştur herhalde. İlk karşılaşmalarının üzerinden yaklaşık on yıl geçip gitmiştir; sekiz yıldır birbirlerini görmemişlerdir. Balzac bu süre içinde değişmemiştir; gerçi biraz daha şişmanlamış ve saçlarına biraz ak düşmüştür, ama aynı canlılığa sahiptir. Hayalci doğalar, içlerinde sonsuz bir

gençlik taşırlar. Ancak bir kadının yaşamında sekiz yılın anlamı büyüktür. Minyatür sanatçısı Daffinger'in Viyana'da yaptığı resimde bile, yedi çocuk annesi Madam de Hanska –büyük ihtimalle kibarlıktan dolayı– ağırbaşlı bir hanım gibi pek de genç göstermemekteydi. Balzac içinse, mektuplarına inanacak olursak, Madam de Hanska hiç değişmemiştir, hatta hiç olmadığı kadar genç ve güzeldir ve bu uzun ayrılıktan sonra aşkı, çok daha sabırsız ve ateşli bir şehvetle doludur. Belki de Madam de Hanska, Balzac kendisini rüyalarındaki kadın değil de gerçekteki olgun yaşıyla gördüğünde niyetinden vazgeçeceğini ummuştur. Ama hayır; Balzac evlenmekte ısrarlıdır. Bütün planları yapmıştır bile. Hatta evliliği büyükelçinin huzurunda gerçekleştirebilmek için gerekli olan tavsiyeleri bile yanında getirmiştir.

Ama Madam de Hanska onu oyalar. Görünüşe göre onu tamamen reddetmemiş; anlaşılan Balzac'a kızı evlenmediği sürece kendisinin de evlenemeyeceğini söylemiştir. Böylece yine de bir tarih belirlenmiş olur. Bir yıl ya da iki yıl daha – daha uzun sürmesi mümkün değildir. Yakub'un Rahel'e[56] hizmet edişi gibi, Balzac da Madam de Hanska'ya hizmet eder. İlk yedi yıl Madam de Hanska'nın eşinin ölümünü beklemiştir, şimdiyse kızı bir koca buluncaya kadar sürecek olan ikinci bekleme dönemi başlamıştır.

Petersburg günleri hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Yazın Rus aristokrasisi çiftliklerdedir, şehir bomboştur. Görünüşe göre Balzac pek bir şey görmemiştir. Hermitage Müzesi ve resimleri hakkında tek bir kelime bile etmez. Belli ki, o tutkuyla tek bir amaç için yaşamıştır: sevdiğini kesin olarak fethetmek. Tek bir söz alarak Balzac, bu kez karayoluyla Berlin üzerinden geri döner.

Balzac, kasımda yine Paris'tedir ve eve dönüşü, her zamanki gibi, boşa işlemek anlamına gelir. Yaşamı sürekli zamanla yarışarak geçen bir adam için dört aylık bir zaman kaybı bile başlı başına bir felakettir. Tüm cehennem baştan başlar. Yokluğunda idareyi eline alan annesi, "Bana gerçek bir Shylock[57] gibi eziyet etmek için çekip gitti," demektedir. Yine her şeyini tek bir karta oynamıştır. İflah olmaz hayalperest Balzac, oyunu *Paméla Giraud*'nun, yokluğunda onun yerine çalışacağını sanmıştır; her gün, Rusya'da kaldığı bir hafta içinde harcadığı kadar kazanacak,

döndüğündeyse dinlenebilecektir. Ancak henüz seyahatteyken, bu oyunun da başarısız olduğunu öğrenir. *Vautrin* kadar banal bir oyun değildir, *Ressources de Quinola*'dan daha canlı ve daha gerçektir; ama Parisli gazeteciler, Balzac'ın Paris basınının ahlaksızlıklarına karşı saldırılarını affetmemiştir; Gaîté Tiyatrosu'ndaki gösterime öyle şiddetli saldırırlar ki, oyun gösterimden kaldırılır.

Her şey ona karşıdır. Spekülasyon üzerine satın aldığı (tam olarak hangi parayla aldığı bilinmemektedir) Kuzey Demiryolları'nın hisse senetleri düşmüştür. Les Jardies'deki mülküne gelen icra sorun yaratmaktadır. Akademi'de boş bulunan bir koltuk için adaylığını koysa da başarısız olur. Bir kez daha çöküşün eşiğindedir. Bir kez daha, aldığı her özgür nefesin bedelini çalışarak geçen gecelerle ödemek zorundadır.

Ancak onun şanssızlığı bizim için bir şans olmuştur. Tiyatroda başarısız olduğundan, "küçük dramların" aceleci militanı sahnede yenilgi üzerine yenilgi yaşadığından, yine romana dönmek zorunda kalır. Yeniden başyapıtına, ciltler halinde birbiri ardı sıra yayımlanan (*Scènes de la vie privée* ile *Scènes de la vie parisenne*'in düzeltilmiş yeni baskısıyla başlayarak) *İnsanlık Komedyası*'na dönmek zorundadır. Dergiler ve gazetelerle pazarlık eder ve başyapıtlarından biri haline gelecek olan *Köylüler*'in yayımlanması için anlaşmaya varır. Balzac bu roman üzerine yıllarca çalışmıştır; ancak çok fazla ertelediği planlar hep tehlikeye maruz kalır. Balzac, bu eserin kendisine ne kadar kazandıracağını hesaplamıştır: *La Presse*'teki ön baskı için 14.000 frank (satır başına altmış santim olmak üzere şimdiye dek giriştiği en büyük gazete pazarlığı); buna kitap baskısı için 12.000 frank daha eklenecektir, yani toplam 26.000 frank. Eser basında ilan edildiğinde, Balzac yaklaşık seksen bin satırı yazmıştır ki, birdenbire her şey durur. Balzac devam edemez. Tekerlek fazla dönmüştür. Balzac gibi birinin inanılmaz çalışma gücünün bile sınırları vardır; onun canlılığı bile, güçleriyle oluşan böyle bir kaçak yapıya uzun süre dayanamaz.

İçten içe çürüme başlamıştır artık. Ağacın gövdesi hâlâ dimdik ayaktadır, dahası hâlâ meyvelerle doludur, yaprakları her yıl yeniden yeşermekte, ama kökünü, kalbini solucanlar kemirmektedir. Balzac kötüye giden sağlığından gittikçe daha çok şikâyet eder hale gelir. 1844 Nisanı'nda ise şöyle yazar:

Karşı konulmaz, hoş bir istirahat devresine daldım. Bünyem artık dayanamıyor. Dinleniyor. Artık kahveye yanıt vermiyor. Modeste Mignon'u bitirebilmek için fincanlar dolusu kahve yuvarladım. Su gibi içiyordum. Saat üçte uyanıp tekrar uyuyorum. Saat sekizde kahvaltı ediyor, tekrar uyuma ihtiyacı hissedip tekrar uyuyorum.

Yüzünde çizgiler oluşmuştur, şişlikler, baş ağrıları ve sinirsel göz seyirmelerinden mustariptir. *Köylüler*'in ikinci bölümünü tamamlayabilecek güce sahip olup olmadığı konusunda kuşkuya düşmeye başlar:

Korkunç sinirsel ağrılar, aşırıya kaçan kahve keyfinden kaynaklanan mide ağrıları çektiğim bir dönemdeyim. İyice dinlenmeliyim. Bu örneği görülmemiş, iğrenç ağrılar beni üç gündür hırpalıyor. İlk nöbette sadece bir tesadüfi olduğunu düşünmüştüm!.. Ah, yorgunum. Bu sabah son iki yıldan beri neler üzerinde çalıştığımın kabaca hesabını yaptım: İnsanlık Komedyası'nın dört cildi. Yirmi gündür ya da biraz daha uzun bir süredir sadece posta arabasına binip gidecek kadar iyiyim.

Sonra yine:

İşte buradayım artık, melekle mücadele etmiş Yakup gibi bitkin. Ve yazmam gereken altı cilt karşımda duruyor, hatta daha da fazlası! Bütün Fransa gözlerini ve kulaklarını bu esere doğrultmuş durumda: Kitapçıların gezgin satıcılarından gelen raporlar, aldığım mektuplar bunu gösteriyor. La Presse beş bin abone daha almış. Beni bekliyorlar – ve ben kendimi boş bir çuval gibi hissediyorum.

Ama sadece bedenin yorgunluğu değildir bu, ruhu da tükenmiştir. *Avoir du repos* (rahata ermeli), nihayet bir kez olsun dinlenmeli, bir kez olsun yaşamalı, nihayet bu ebedi kölelikten kurtulmalıdır. Sadece Madam de Hanska'nın onu kurtarabileceğine, sadece onun yanında yaşamını düzene sokabileceğine dair bir his vardır içinde:

Beklentiden dolayı neredeyse aklınızı yitirdiğiniz anlar vardır; işte ben tam bu durumdayım. Tüm yaşamımı bu hedefe o kadar

kilitlemiştim ki, kendimi içten içe kırgın hissediyorum.

Edebiyat onu artık neredeyse hiç ilgilendirmemektedir: Aklı eserinde değildir ve bu nedenle de kötü yazar. Yabancı kişilikleri biçimlendirmeyi değil, kendi yaşamını biçimlendirdiğini hayal eder.

> 1846'da Paris'teki en hoş evlerden birine sahip olacağız, benim tek bir kuruş borcum bile olmayacak. Borçlar yerine İnsanlık Komedyası'yla yavaş yavaş 500.000 frank kazanacağım ve bu arada bu işin değerinin henüz hesaplanmadığını da belirtmeliyim. Bir bu kadar daha tutar. Bu bakımdan, güzel hanımefendi, ölmez sağ kalırsam, bir milyon ve üzeri değerinde bir evlilik oyunuyum ben. Sizin ifade ettiğiniz gibi, sizinle evlenince yoksul bir kızla evlenmiş olmazsam, siz de benimle evlenerek yoksul bir delikanlıyla evlenmiş olmazsınız. Biz beraber iki hoş yaşlı insanı oynayacağız; ancak aşkta bu çok önemli değildir, Sismondi ve karısı örneğinde olduğu gibi. Sadece geriye kalan için bir mutsuzluk olacaktır! Hayat onun için acı olacaktır.

Ancak biz henüz 1844 yılındayız. Bu arada bir umut ışığı belirmiştir. Madam de Hanska Ukraynalılara özgü yırtıcılığından sıyrılıp Dresden'e gitmeye karar verir. Kızı Kontes Anna temmuzda zengin bir aristokrat olan George Mniszech ile nişanlanmıştır ve böylece –inanmaya sonsuz bir yatkınlığı olan Balzac– her türlü engelin ortadan kalktığını ve Yakup'un Rahel'i evine götürebileceği zamanın geldiğini düşünür. Ancak yaşadığı tek şey yeni bir hayal kırıklığı olur. Gerçi Madam de Hanska kızı ve müstakbel damadıyla kışı geçirmek üzere Dresden'e gelmiştir, ama Balzac'ın onu orada görme isteği karşılıksız kalır. Acaba Madam de Hanska Rus sosyetesinden mi, yoksa orada karşılaşabileceği akrabalarından mı korkmaktadır? Yoksa Balzac'ın fiziksel varlığı ona rahatsızlık mı vermektedir? Ya da evliliği tamamen iptal etmeyi mi istemektedir? Bunları bilmiyoruz. Nedeni ne olursa olsun, Madam de Hanska, Balzac'ın gelmesine izin vermez. Bu dönemde Balzac'ın ondan aldığı tek işaret rahatsızlıktır.

Kendisi geleceğine, güvendiği arkadaşı, mektuplaşmanın "Lirette"i Henriette Borel'i yollar. Borel birdenbire, Hanskilerin yanından ayrılıp bir

manastıra kapanacağını söyler. İsviçreli bir Kalvenci olan Henriette Borel için şaşırtıcı bir karardır bu. Belli ki birtakım karanlık işler dönmektedir. Ya yaşı geçkin bakire Mösyö de Hanski'ye bağlı olduğu ya da karısı evliliğine ihanet ederken yataklık ettiği için kendisini suçlu hissettiğinden olacak, Mösyö de Hanski'nin ölümü onda bir şok etkisi yaratmıştır. Nedeni ne olursa olsun, Madam de Hanska'ya karşı gizli bir düşmanlığa dönüşen bir gerginlik hissi geliştirmiştir. Madam de Hanska'nın önceleri güvendiği bu kadın artık ondan nefret etmektedir. Kısmen Henriette Borel'i model alan *Kuzen Bette*'teki karakterin özellikleri de buna işaret etmektedir. Ne olursa olsun *confidente* (güvenilen) rolü sona ermiştir. Ona ihtiyaç yoktur artık. İsterikleşen yaşı geçkin bakireye göz kulak olmak gibi rahatsız edici bir görev Balzac'a düşer. Dikkatli davranmak zorundadır; çünkü ondan sorumlu tutulmuştur ve Madam de Hanska tarafından, mezhep değiştirme için gerekli tüm işlemleri başlatmakla görevlendirilmiştir. Balzac söz konusu olabilecek önde gelen din adamlarını manastırlarında ziyaret ederek zaman kaybeder; nihayet her şeyi atlatır ve elbise giyme töreninde hazır bulunur. Böylece "Yabancı Kadın" romanının başlangıç bölümünün son sırdaşı da yok olmuştur.

Nihayet 1845 ilkbaharında Madam de Hanska'nın kendisini görmek istediği haberi gelir. Balzac müsveddelerini bir çekmeceye atar; binlerce okur diğer bölümleri bekliyormuş, ücretini önceden ödemiş yayın kurulları güvenilmezliğinden ötürü kendisine kızgınmış, umurunda bile değildir. Edebiyat umurunda değildir. Yaşamöyküsü onu çağırmaktadır. Yeterince çalışmıştır; durmaya ve rahatlamaya ihtiyacı vardır. Düşünsel çalışmalarının bu bitmez tükenmez sıkışıklığına ve işlerinin, borçlarının ve ödeme tarihlerinin tüm sevimsizliğine karşı sınırsız bir tiksinti duyuyor olmalıdır. Tıpkı bir köle gibi zincirlerini kırar ve arkasından olacakları umursamadan ortadan kaybolur. Alacaklılarla annesi savaşmalıdır; yazı işleri şefi Girardin aboneleriyle istediğini yapabilir; Akademi'nin bekleme odasında onu sırada bekleten beyefendiler sonsuza kadar bekleyebilir artık. Şimdi sadece yaşamak istemektedir Balzac, diğerleri gibi yaşamak!

Balzac'ın Dresden'de kaldığı dönem hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Her gün Madam de Hanska ile birlikte olduğundan, mektup da yazmamıştır. Bununla birlikte bu dönemin mutlu, neşeli, sorunsuz bir

dönem olduğu anlaşılmaktadır. Balzac'ın, Madam de Hanska'nın ailesiyle arası mükemmel denecek kadar iyidir. Kontesin genç nişanlısı Kont Mniszech öyle pek de akıllı ve ince ruhlu bir adam değildir; biraz delidir, saplantılı bir biçimde böcek toplamaktadır. Ancak iyi niyetlidir. Gelin, Kontes Anna derinliği olmayan ve eğlence düşkünü bir kızdır. Hepsi de gülmeyi ve eğlenmeyi sevmektedir ve canları sıkılan bu insanlar için Balzac'ın nasıl bir anlam ifade ettiği tasavvur edilebilir. Böylece Balzac da çalışmak yerine güler; o da yaşamın ciddiyetsizliğinin keyfini çıkarır ve Paris'te seyrettiği bir komediyi anımsayarak bu dar çevreye *saltimbanques* (soytarılar) grubu adını verir. Tıpkı bir tiyatro kumpanyası gibi oradan oraya gezip durmakta, gösteri yapmak yerine dünyayı karşılarında oynatmaktadırlar.

Dresden'de kalmakla yetinmezler; birlikte Cannstatt'a, Karlsruhe'ye ve Strasbourg'a giderler. Balzac'ın aile içindeki nüfuzu o denli kuvvetlidir ki, Madam de Hanska'yı Paris'te de kendi aralarında bir misafircilik oyunu düzenlemeleri için ikna eder, elbette gizli kapaklı. Aslında Rus uyruğundakiler için Paris yasak bölgedir; çar kendi uyruğundakilerin devrimci hareketlerin yaşandığı Fransa'da kalmalarına izin vermemektedir. Ancak Balzac bu tarz zorlukların aşılmasında ustadır. Madam de Hanska, Balzac'ın kız kardeşi olarak bir pasaport alır; Kontes Anna da Balzac'ın yeğeni Eugenie olarak gösterilir. Paris'te Basse Sokağı'nda onlar için küçük bir ev kiralar; şimdi onlara Paris'i tanıtmaktan tarifsiz bir zevk alacaktır. Üstelik Paris'i ondan daha iyi kim gezdirebilir? Bu sırada Paris'i açıklar, anlatır ve yabancı bir ziyaretçi gibi Paris'in keyfini çıkartır. Ağustosta hep beraber Fontainebleau, Orléans, Bourges'ye giderler. Balzac onlara memleketi Tours'u gösterir ve oradan Rotterdam, Lahey, Anvers ve Brüksel'e giderler. Burada bir süre mola verilir ve Balzac Paris'e geri dönerken, bu iki hanıma eşlik etmeyi George Mniszech üstlenir. Ama Balzac hiç vakit kaybetmeden eylülde yine Baden-Baden'e koşar. Orada onlarla on dört gün geçirecektir. Bundan sonra da *saltimbanques* grubu, dertsiz tasasız, İtalya turuna çıkar. Gemiyle Châlons'dan Lyon'a, buradan Avignon'a giderler; ekim sonunda Marsilya'dadırlar, sonra da sıra Napoli'dedir. Balzac'ın, sevgilisiyle birlikte İtalya'yı görme rüyası böylece gerçek olmuştur. Castries düşesinin ondan esirgediğini, şimdi Kontes Rzewuska ona bahşetmektedir.

Balzac, tüm bu seyahatler boyunca kalemini bile oynatmaz. Normalde on altı saatini çalışma masasında geçiren bu adam, mektup bile yazmaz. Ne arkadaşları ne yayıncı ya da redaktörler, ne de borçlar vardır artık onun için; sadece bu kadın ve özgürlük vardır. *İnsanlık Komedyası*'nı unutmuştur; ölümsüzlük umurunda bile değildir. Balzac, olağanüstü karakterine uygun olarak olağanüstü keyif almış olmalıdır. On yıl boyunca, yeryüzünde hiç kimsenin yapmadığı kadar kendinden verip içindekileri dökmüş olan bu insan, şimdi yeniden her şeyi emmekte ve güç toplamaktadır. Mutlu Balzac susar. Sadece zorunluluktan ötürü yaratan sanatçılardan biridir o.

Peki ya üstlendiği borçlar, sorumluluklar? Tüm bunların üzerine birdenbire bir perde iner. Hesap edilebildiği kadarıyla (Balzac'ın finans hareketlerinin labirentinden tam olarak içeri girmeyi kimse başaramamıştır), bu seyahatleri karşıladığı para kendisinin olamazdı. İkisinin arasında belirli bir servet ortaklığı daha o zamanlardan başlamış gibi görünmektedir. Madam de Hanska onunla evlenmeye karar vermiş değildir; yine de büsbütün taahhüt altına girmeksizin birkaç yıl için yaşamını, kaderini ve parasını paylaşmaya hazırdır. Dâhi Balzac kendini daha burjuva, aristokrat Madam de Hanska'ysa daha özgür olmayı istemektedir. Madam de Hanska, kızı ve müstakbel damadıyla birlikte kaygısızca bir arada olmayı muhteşem bulmaktadır. Belki de korktuğu tek şey, onunla yalnız kalmaktır.

56. Tevrat'a göre Yakub'un gözde eşi olup Yusuf ve Bünyamin'in annesidir. (Ç.N.)

57. Shakespeare'in *Venedik Taciri*'nden; acımasız bir tefeci olan Shylock, kendisini küçümseyen Hıristiyanlardan öç almak ister, ama kendi kazdığı kuyuya düşer. (Ç.N.)

22

Koleksiyoncu Balzac

Balzac’ın 1845-1846 yılları arasında yazdığı mektuplar imzasız olarak, tarafsız birinin önüne konup yazarının mesleği, içsel eğilimleri sorulsa, kesinlikle şu yanıtı verirdi: bir antikacı ya da resim koleksiyoncusu, belki de bir arazi spekülatörü ya da emlak simsarı. Yanıtı ne olursa olsun, bir roman yazarı olabileceği aklına gelmezdi. Kaldı ki bu dönemde *İnsanlık Komedyası*’nı bitirmek, müstakbel eşi için, onun gelecekteki mirası ve kendi işlerinden kazanacağı parayla yaptıracağı evden çok daha az ilgilendirmektedir. Umut etmek, bu hiçbir şekilde iflah olmaz hayalperest için kesinlik anlamına gelmektedir. Böylece Balzac bu kez de arabayı ata koşar, daha doğrusu, boş arabayı aslında atın durması gereken boşluğa koşar. 1845’te Balzac ne bir ev ne de evini inşa edebileceği bir arsaya sahiptir; kaldı ki yeni şatosu için gerekli olan arsayı satın alabilecek parası bile yoktur. Ama henüz mevcut olmayan bu evi hevesle döşemeye başlar. Yeni bir takıntı peyda olmuştur onda: *bric-à-bracologie* (eski eşya merakı). Bir Rzewuska’nın, bir kraliçenin büyük yeğeninin yaşayacağı evin bir hazine odası, bir resim galerisi, bir müze olması gerekmektedir. Her iki ayda bir 2 ya da 300 frank yüzünden icraya verilen bu muazzam hayalperest, büyük bir ciddiyetle evi Louvre’a, Hermitage’a, Uffizi Sarayı’na, kral ve imparator saraylarına benzetmeye kalkışır. Holbein’ını, Raffaello’sunu, Sebastiano del Piombo’sunu, Van Dyck’ını, Watteau’sunu, Rembrandt’ını, gelmiş geçmiş bütün başyapıtları o da galerisindeki duvara asmak istemektedir. Salonunda en değerli antika eşyalar, Çin’in ve

Saksonya'nın en seçkin porselenleri, muhteşem *boiserie*'ler (ahşap işleri) bulunmalıdır. Alaaddin'in sarayındaki bütün o harikalara sahip olmalıdır.

Peki Balzac gibi biri, gerekli sermayeye sahip olmadan evi için Holbein ya da Tintoretto'nun resimlerini nasıl alacaktır? Çok kolay: eskicilerden ve küçük esnaflardan her türlü eski püskü eşyayı ve kelepiri alıp bunlara Holbein ya da Tintoretto'nun adını vererek. Annesinden miras kalan spekülasyon yapma eğilimi birdenbire bu antika avıyla patlak verir. Nerede olursa olsun, fark etmez: Her şehirde eskicilere uğramak zorundadır. Neredeyse manyetik bir zorunluluktur bu: Şuradan çerçeveler, buradan resimler, oradan vazolar, buradan *girandole*'lar (çok kollu şamdanlar) satın alır. Günlerce antikacıları dolaşır. Balzac'ın gelecekteki şatosu için Napoli, Cenova, Dresden, Hollanda'dan daha nereye gideceği belli olmayan –ve genellikle nakliye ücretini ödeyemediği– hazine dolu kutular gelir. Tabii ki, dehasına rağmen bu şeylerin gerçek değeri hakkında en ufak bir fikri yoktur ve en küçük esnaf bile ondan üstündür. Yine de kendinden geçmiş bir halde pazarlık eder. Ateşi yüksek birinin halüsinasyon görmesi gibi, Balzac da bu alışverişlerde sabit olarak sadece hızlı kazançlar görür. Sonsuza kadar borç harç içinde yüzen bu adam 1846'da dört yüz bin, 500.000 frank dolayında varlığının olacağını tahmin eder ve Madam de Hanska'ya yazdığı mektuplar sürekli yeni kazançlar üzerine verdiği haberleri içerir.

Öte yandan Madam de Hanska'nın kendisi de pek de tutumlu olmaya eğilimli değildir. O ve kızı da alışveriş yapmaya düşkündürler ve La Paix Sokağı'ndaki kuyumcuların iyi müşterisidirler. Madam de Hanska özellikle, yüzyılın beğenisini yansıtan aşırı değerli, altın işlemelerle bezeli, iddialı takılarla sarmalar kendini. Ama yüksek meblağlarda bile olsa, Madam de Hanska ne de olsa hâlâ hesap yapmaktadır.

Görünüşe göre Madam de Hanska Balzac'a, bir ev satın alması ve bu evi döşemesi için –yazışmalarındaki lakaba göre *trèsor loup-loup'a* (sevgili kurtçuk)– yaklaşık 500.000 franklık bir para vermiştir. Balzac'ın temel düşüncesi her zaman olduğu gibi mantıklıdır. Bir ev döşemeyi istemektedir ve bunun için iyi, antika mobilyalar satın alacaktır. Uygun fırsatlar çıkıncaya dek beklemesini bilseydi, Madam de Hanska tarafından verilen 100.000 franka güzel bir ev satın alıp, içini hoş, hatta zengin bir şekilde döşeyebilirdi. Ancak Balzac durup beklemesini bilmez. Sıradan bir müşteri olmaktan çıkıp hemen bir koleksiyoncu, kendinden geçmiş bir spekülatör haline gelir. Ve yazar olarak çağdaşı olan herkesle yarışabileceği haklı

olarak söylenebilecekken, resim müşterisi olarak krallar ve prenslerle boy ölçüşerek iki üç yıl içinde, şu da unutulmamalı ki, neredeyse hiç parası yokken kendine bir Louvre döşemeyi istemesi, tam bir budalalıktır. Balzac'ın yaşamının ortasından geçen ince bir çizgi her zaman akıllılık ile deliliği birbirinden ayırır. Madam de Hanska zamanla huzursuzluk duymaya başlar ve onu dikkatli olması için uyarır. Bunun üzerine Balzac karmaşık hesap kitaplarla, bu iş konusunda ne kadar akıllıca davrandığını, ne kadar idareli ve becerikli olduğunu Madam de Hanska'ya kanıtlar. Ama insan bazen, hiç bitmeyen bu kendi kendini aldatmalar karşısında yorgun düşebilir.

Ancak Balzac'ı alışverişlerinde bir kez olsun takip etmek ve geleceğin galeri sahibinin nasıl kârlı çıktığına tanık olmak oldukça eğlencelidir. Örneğin "eski Çin"den dokuz kişilik bir yemek takımı alır ve sevinçle şunları haykırır:

> Bunları 300 franka aldım. Dumas böyle bir parça için dört bin ödemişti. Değeri ise en az altı bindir.

Tabii bir süre sonra Çin porselenlerinin Hollanda'da üretildiğini öğrenince çok şaşırır:

> Ben ne kadar Çinliysem, bunlar da o kadar Çinli.

Sonra üzüntüyle ekler:

> İnan bana bitpazarı koleksiyonculuğu bir bilimdir.

Tabii ki bu onu, bu zor bilimi neşeyle devam ettirmekten alıkoymaz. Sadece tek bir günde (15 Şubat 1846'da) ne kadar kârlı alışverişler yaptığına bakmamız yeterli olacaktır.

> Üç saat boyunca gezindim durdum ve alışveriş yaptım. Bir: sarı bir kâse (5 franka; en az 10 frank değerinde; bir başyapıt). İki: mavi Sèvres porseleninden bir kâse, Talma'ya tavsiye edilmiş bir Empire; sadece 25 düka tutması gereken, inanılmaz zengin renklerle dolu bir demet çiçekle birlikte (fiyatı: 20 frank). Üç: krallara layık, altı

gösterişli koltuk. Bunların dördü bende kalacak ve ikisinden bir causeuse (iki kişilik küçük bir kanepe) yaptıracağım. Ne büyük bir görkem! Böylece küçük salon için neredeyse bütün mefruşata sahibiz (240 franka).

Aynı gün yine gezinirken şunları da bulur:

İki tane Sèvres vazosu (500-600 frank değerinde olmalı, aramızda kalsın, ben bunları 35 franka aldım). Daha önce böyle fırsat görmedim. İnsanlar Paris'i doğru düzgün tanımıyor. Zaman ve sabırla burada her şey bulunabilir, üstelik ucuza. Beş franka düşürdüğüm sarı kral kâsesini gördüğünde bana inanamayacaksın.

Aynı zamanda bir avize için de pazarlık eder:

Alman imparatorunun variyetinden ve 200 gram ağırlığında; som bronzdan. Sadece bronzun kendisi kilogram başına 2 frank 20 santim tutar. Avizeyi salt metal fiyatına alacağım: 450 franka, yani hiçbir şey değil. Bir kraliçe gibi yaşayacaksın, etrafında sanatların sadece prenslere layık bir ihtişama sunabileceği her şeyle olabildiğince zengin ve zarif. Sermaye değeri de ayrıca bize kalacak.

Zira Balzac, dünyanın en ucuzcu müşterisi olduğuna emindir.

Loup-loup'unun ne kadar iyi bir idareci ve işadamı olduğunu senin de görmeni istiyorum. Paris'in her köşesini geziyorum. Gerçekten iyi şeylerin fiyatı günden güne artıyor.

Bazen Balzac'ın bile farkına vardığı küçük şanssızlıklar da yaşanır.

100 franka, XIV. Louis döneminden kalma bir Madam de Sévigné minyatürü buldum. İster misin? Bir chef d'œuvre (başyapıt).

Ertesi gün şöyle düzeltir:

Bu minyatür iğrenç.

Ama şans eseri bir kez daha turnayı gözünden vurur:

> Büyük teyzen Fransa Kraliçesi Marie Leczinska'nın bir portresini buldum. İnanılmaz derecede ona benziyor ve Coypel tarafından yapılmış ya da en azından onun atölyesinden çıkmış. Şöyle dedim kendime: Bunu almalısın, loup-loup. Resmi bir çerçeve fiyatına aldım.

Henüz bir hafta sonra resmin bir Coypel değil, "sadece" bir Lancret olduğunu öğrenir. Neyse ki çerçeveyi bir başkasına 80 franka satabilir ve Balzac hepsi için sadece 130 frank ödemiş olur. Bazen hiç duraksamadan şunları yazabildiğinde, insan onun aklından şüphe edecek gibi oluyor:

> Küçük manzara bir Ruysdael. Miville, 350 franka satın aldığım Natoire ve Holbein'ımdan dolayı beni kıskanıyor.

Cousin Pons'da bir Holbein tablosunun olağanüstü değerli olduğunu anlatan kişinin de aynı Balzac olduğunu düşünürsek, çılgın resim tacirlerinin bir Holbein tablosunu ona niçin 300 franka bırakmış olabileceklerini hiç düşünmemiş midir, diye soruyor insan elinde olmadan. Ama Balzac bunu hiç sormaz kendine. Hayal eder, yazar ve satın alır. Her sokak köşesinde fantastik bir dükkân onu beklemektedir:

> Paris bu türden fırsatlarla dolu!

Bu muazzam alışverişlerin diğer yüzü ancak satışlar arasında ortaya çıkacaktır. Karısının ölümünden sonra Drouot Oteli'ndeki müzayede acımasız bilanço çıkarır. Gerçek Holbeinlar ve Ruisdaeller hakkında tek kelime bile edilmez; hiçbir koleksiyonda "Balzac koleksiyonundan" işaretinin bulunduğu kayda değer bir resim yoktur. En gösterişli parçalar için verilen fiyatlar bir hezimet olmuştur. Balzac bunu görmemiştir. Ancak henüz hayatta olduğu dönemde, başından bir tecrübe geçer. Floransa yapımı mobilyalarının hikâyesi, ona satın almanın satmaktan çok daha kolay olduğunu gösterir ya da göstermiş olmalıdır. Aslında Balzac, 100.000 franka alıp on beş bine elden çıkarmak zorunda kaldığı Les Jardies spekülasyonundan aynı dersi almış olmalıydı.

21 Aralık 1843’te antikacılardan birinde bir çalışma masası ve eski bir komodin görür, büyük ihtimalle sıradan, tipik İtalyan mallarıdır bunlar. Bitpazarında satılan sıradan bir saati “İngiltere Kraliçesi Henriette’in saati” olarak teşhis eden hayalci bakışıyla, bu mobilyalar için de şunları iddia eder:

> Bunlar bir saraydan kalma gösterişli parçalar. Floransa’da Maria de Medici için yapılmış olan çalışma masası ve komodin söz konusu. Onun armasını taşıyorlar. İki parça sedefle bezeli abanoz ağacından yapılmış, çizimleri aziz Sommerard’ı bile kendinden geçirecek kadar zengin, zevkli ve ince. Çok şaşırdım. Aslında bu Louvre’a ait!

Bu tipik örnek, Balzac’ta sezgiyle spekülasyonun birbirine ne kadar çözülmez bağlarla bağlı olduğunu göstermektedir. Hayranlıkla birlikte Balzac’ın içinde hemen, alışveriş yapma keyfi de uyanır. İlk sezgisi henüz estetik, hatta vatansever bir girişimdir:

> Medicileri, Rubens’i korumuş olan kraliçeyi hatırlatan bu parçayı burjuvazinin elinden kurtarmak gerekir! Bunun üzerine yirmi sayfalık bir yazı yazacağım.

Ama aynı zamanda şunları da ekler:

> Spekülasyon olarak bakıldığında, bundan 1.000 frank da kazanılabilir.

Ertesi gün, 22 Aralık’ta Balzac bu iki mobilyayı 1.350 franka satın alır (neyse ki ödemenin büyük bir kısmı bir yıl içinde yapılacaktır). Satın alırken de öncekilerden çok daha saçma bir hayale kapılır.

> Muhteşem tarihsel bir keşifte bulundum ve ayrıntıları yarın daha doğru bir şekilde tespit edeceğim. Sadece komodin Maria Medici’ye aitmiş. Çalışma masası Concini ya da Dük Epernon armasını taşıyor. Ancak bu çalışma masasının üzerine M harfi zarif bir şekilde onu saran bir çerçeveyle yerleştirilmiş! Bu Maria de Medici’nin favorilerinden biri ya da diğeriyle olan mahrem ilişkisini gösteriyor.

> Ona komodinini hediye etmiş ve ayrıca bir çalışma masası yaptırmış. Mareşal d'Ancre –mareşal olarak gülünç bir figür– çalışma masasının üst kısmına sedeften mermiler ve başka savaş amblemleri bastırmış.

Bu hayalî hikâyede doğru olan, sonradan Mareşal d'Ancre olacak olan Concini'nin gerçekten de Kraliçe Maria'nın gözdesi olduğudur. Diğerlerinin hepsi uydurmadır tabii ki. Ancak Balzac için bu iki parça bir günde daha da değer kazanmıştır. Hemen yeni bir fiyat biçer ve gözüne bir müşteri kestirir:

> Tek başına komodin 4.000 frank değerinde. Musée de Sommerard için krala satacağım, ama çalışma masasını kendime saklayacağım. Komodini ilk önce saraya teklif edeceğim; çünkü bu parça Louvre'a ait.

Henüz sağlanmamış bu kazanç, Balzac'ın hayalinde doğal olarak sadece muazzam ve kolay yeni pazarlıklara yarayacaktır.

> Louis Philippe'ten komodin için 3.000 frank alabilirsem, çok memnun olurum: böylece 1.450 frank kazancım olur. İşte bu, dünyada bitpazarlarında dolaşarak hazinelerimizi çoğaltabilmek için sadece küçük bir temel!

Ama gariptir ki, Madam de Hanska bu alışverişin muazzamlığına pek inanmaz ve Balzac'ın "mobilya çılgınlığı"na kızar. Bunun üzerine Balzac şunları yazar:

> Ünlü mobilya parçalarından birinin, ikisi için ödediğim fiyata satılması için talimat verdim. Böylece diğeri bedavaya gelecek, üstüne de bir lamba alacak kadar para kalacak.

İş bilir tüccar olarak basına ilanlar verip bu satışı kolaylaştırmaya çalışır.

Keşfimin ne büyük bir gürültü koparttığını önümüzdeki günlerde çıkacak gazetelerde muhtemelen göreceksiniz!

Gerçekten de 11 Şubat'ta Balzac'ın verdiği ilan *Messager*'de yayımlanır:

Büyük bir antika meraklısı olan çok ünlü yazarlarımızdan biri tamamen tesadüf eseri olarak çok büyük tarihî değere sahip bir mobilya parçasını tekrar keşfetmiştir. Bu mobilya, Maria de Medici'nin yatak odasını süslemiş olan bir komodindir. En muhteşem sanat eserlerinden biri olan bu mobilya som abonoz ağacından...

Ancak anlaşılan kral, bir zamanlar görkemli Fransa kraliçesine ait olan türünün mükemmel örneği bu parçayla kazanılabilecek gibi değildir. Nihayet gazete ilanından etkilenen birkaç tüccar gelir. Balzac sevinç çığlıkları atar:

Bir alıcı geldi. Floransa yapımı iki mobilya için 10.000 frank verip daha sonra bunları krallığa 20.000 franka satmak istiyor. Alıcı, Dufour'a depozit olarak 1.000 frank verdi. Ancak ben sadece komodini elden çıkartmak istiyorum. Her yerden insanlar geliyor, hatta antikacılar bile. Mobilyalar herkeste büyük bir hayranlık uyandırıyor.

Ancak daha yakından baktıktan sonra alıcılar ve mobilyalara hayran kalanlar geri çekilmiş olmalıdır. Martta hâlâ bir sonuca varılmamıştır. Balzac'ın yerinde başkası olsaydı, yanıldığına kesinlikle ikna olurdu. Ancak hayallere dalmış olan Balzac, bunun yerine fiyatı artırdıkça artırır:

Bende kalmasını istediğim mobilyalardan biri şimdi yanımda. Öve öve bitirmek mümkün değil, ne kadar muhteşem olduğu anlatılamaz. Ama bunların ikisinin de sonsuza dek bende kalmasını istemiyorum. Çalışma masasını elden geçiren marangoz, bu masanın sırf işçiliğinin bile 25.000 frank değerinde olduğunu söyledi. Bu mobilyada tam üç yıllık emeğin yattığını söyledi. Bezeme arabeskler

Raffaello’ya layıkmış. Londra’daki Sunderland dükü ya da bir lord ya da bir Robert Peel’ in bana bunun için 3.000 sterlin verip veremeyeceğine bakacağım. Parçayı bu kadara veriyorum ve bundan sonra borçlarımı ödeyebilirim. Ancak bu zamana kadar evimde tutacağım.

Bir ay daha geçer ve üç bin sterlinden tek bir kuruş bile ortada yoktur. Ancak Balzac vazgeçmez. Hayran kalınacak bir metanetle yeni bir proje daha yapmıştır. *Musée des Familles*’ye bu “kral mobilyaları”nın bir resmini gönderecek ve dergi bunun yayın hakkı için ona 500 frank ödeyecektir. Böylece bu iki parça 1.350 değil, sadece 850 frank tutacaktır.

Ama ilkbahar geçer, yaz geçer; resim hâlâ yayımlanmamış ve hiçbir alıcı uğramamıştır. Ekimde bir umut ışığı yanar:

Büyük bir yenilik! Rothschild Floransa yapımı mobilyalarımla ilgileniyor. Beni ziyaret edecek; kuşkusuz evimdeki bu iki parçayı görmek için. 40.000 frank isteyeceğim.

Bunun anlamı şudur: Tüm reklamlara rağmen bir yıl içinde Balzac’ın düşlediği 3.000 frankı satıştan kazanamamasının ardından, önemsiz bir kibarlık üzerine rakamı kırk bine çıkarmış olduğudur. Rothschild’in ziyaretinin sözü edilmez bir daha. Bunun yerine Devonshire dükünün adı geçer ve Balzac iç çeker:

Ah, bundan bir şey çıksa! Her şey bambaşka olurdu!

Ama tabii ki bundan hiçbir şey çıkmaz; hiçbir şey “bambaşka” olmaz, hiçbir zaman da bambaşka olmayacaktır. Ertesi yıl Hollanda kralıyla son bir girişimde bulunur ve böylesine çaresizlik içinde fiyatı, son derece anlamsız bir fiyat olan 70.000 franka, yani Paris’te ulaşamadığı fiyatın on katına çıkartır. Hatta bu girişim için arkadaşı Théophile Gautier’yi bile devreye sokar:

Floransa yapımı iki mobilyanın hakkında bir yazı yazması için Gautier’ye ihtiyacım var. Reprodüksiyonları oluşturabilmek için

sadece sekiz gün zamanımız var ve sonra provaları Hollanda kralına yollayacağım. Bu büyük bir gürültü kopartacak!

Ancak gürültü yine kopmaz. Bu iki kral mobilyası için ne 70 ne 50 ne de 5.000 frank verildiğini görür. Ölüm onu, sonradan Drouot Oteli'nde yapılacak müzayedede ne kadar gülünç bir fiyata satıldıklarını öğrenmekten kurtarmıştır.

Mobilyalar ve porselenler, sandıklar ve komodinler gelecekteki yuva için istiflenmektedir. Bu hazineleri korumak kolay değildir; çünkü alacaklılar her zaman olduğu gibi yine Balzac'ın peşindedir. Yani büyük ihtimalle Madam de Hanska üzerine geçirilecek ve böylece dokunulmaz hale getirilecek olan evi düşünmenin zamanı gelmiştir. Bu konuda da Balzac'ın çıkış noktası ilk başta nispeten mütevazıdır. Planlarına göre Paris'te ikisi birlikte bir *existence excessivement simple* (olabildiğince yalın bir yaşam) süreceklerdir. Bu "olabildiğince yalın bir yaşam" bile yılda en az 40.000 franka mal olacaktır. Daha ucuz olması, diye açıklar, mümkün değildir. 20.000 frank harcayan Victor Hugo "sıçan gibi bir hayat" sürmektedir.

Bir ev almak Balzac için, başka insanların düşündüğü gibi sadece oturulacak bir bina yaptırmak değildir. Balzac için satın almak, iyi bir alışveriş yapmak anlamına gelir her zaman.

Bir ev sahibi olma fikri üç yıldır aklımda; parasal hesaplar yaparken aklıma geldi, iyi bir ev alarak kârlı bir sonuca ulaşmak; bu çok doğal bir düşünce.

Böylece çevreye bakar ve bir şey gördüğü anda fiyatı indirmeye çalışır. Passy'de bir ev 100.000 frank civarındadır. Ancak gerçekte onun hesaplarına göre sadece 60.000 etmektedir.

Çünkü Passy'de, dağın etrafını dolaşan ve 500.000 franka mal olacak yeni bir yol yapılacak. Yol evimizin bulunduğu kayalığın yaklaşık on iki ayak aşağısından geçecek ve oranın ahalisi bunun bir kısmını satın almak zorunda kalabilir. Bana söylenene göre, bunun

için 10.000 frank tazminat alınabilirmiş. Ayrıca da Franklin Sokağı'ndaki arsayı 30.000 franka satabiliriz.

Balzac aralık ayında Mousseaux'taki arsalara bakar:

Bu şekilde paramızı ikiye katlamamız kesin.

Sonra Montparnasse Sokağı'nda bir ev keşfeder:

Tam bize göre.

Sadece ufak bir ayrıntı gereklidir:

Kısmen yıkmak gerekiyor.

Evin içinin tamamen değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun için 120.000 frank gereklidir. Masrafların karşılanması için başka arsalar alınabilir. Bu, Balzac'ın, yayınevini işletmek için matbaayı ve matbaayı iflastan kurtarmak için de hurufat dökümhanesini satın aldığı ilk yıllardaki sistemidir.

İlkbaharda gözüne taşrayı kestirir. Burada da boşu boşuna yaşamayacak, aksine huzur içinde toprağın değerinin artışını bekleyeceklerdir: rant getiren düzenek olarak sermaye. Hayat ne kadar rahat!

Vouvray'da bir üzüm bağı tüm geçimimizi sağlayacak ve en fazla 20.000 ile 25.000 frank tutacaktır.

Ancak Touraine'de üzüm bağları ve meyve ağaçları, terası ve Loire'ı gören muhteşem manzarasıyla birlikte koskoca bir şato alabilecekken tek bir üzüm bağını almak hiç de akıllıca değildir. Peki bu 200.000 ya da 300.000 frank tutmaz mı? Balzac bunu yok pahasına alabilecektir ve bunun hesabını tam olarak yapmıştır:

Sevinçten havalara uçacaksın! Moncontour satılık! Otuz yıldır gördüğüm düş, gerçek oluyor ya da her an gerçek olabilir.

En fazla 80.000 frankı nakit ödemek gerekiyor. Sonra arsanın bir kısmı parseller halinde satılabilir; arsanın yalnızca üzüm bağlarının bile –ortalama on yıl temel alınarak yapılan en güvenli hesaplara göre– yatırılan paranın yüzde beşi oranında faiz getireceği kesindir. Bu üzüm bağlarının yaklaşık 40 dönümlük bir parçası karşılığında rahatlıkla 40.000 ile 50.000 frank gelir elde edilecektir. Böylece yatırılan bütün para da çıkarılmış olacaktır. Ve mektubun sonunda Balzac yine şiirsel bir havaya bürünür:

> Moncontour'u, Loire'a yansıyan iki kulesiyle o saray yavrusunu hatırlıyor musun? Tüm Touraine'i görüyor...

Eski bir okul arkadaşı onun için pazarlığa oturur. Ancak bu proje bile belki de çok küçüktür. Balzac sadece büyük şeylerin gerçekten ucuz olduğu tezini hararetle savunur:

> Serveti küçük sayısız insan olduğundan küçük arsalar da anlamsız bir biçimde pahalı. Büyük bir alışveriş yapmak istersen, gerçekten büyük bir şey seçmen gerekir.

Öyleyse neden Saint-Gratien Şatosu olmasın? Şato –tıpkı Balzac'ın Les Jardies'de kendini iflasa sürüklediği gibi– bununla kendini iflasa sürüklemiş olan Mösyö de Custine'e aittir.

> Saint-Gratien ona 300.000 franka mal olmuş, ama ilk teklifte 150.000'e satacağından söz etti... Sonuçta yok pahasına satmak zorunda kalacak.

Ancak Mösyö de Custine, Balzac gibi biri değildir ve malını bedavaya elden çıkarmaya niyeti yoktur. Balzac arayışına devam etmek zorunda kalır ve aradığı evi ancak 1846 sonbaharında bulur: Fortunée Sokağı'ndaki *Pavillon Beaujon.* XVIII. yüzyıldan kalma bu ev, büyük ihtilal döneminden önce zengin bir vergi kesenekçisine aittir. Kral kâseleri, prenslere layık komodinler ve yazı masaları, gerçek Holbeinlar ve Ruisdaeller ile yüzlerce gram ağırlığındaki şamdanlar buraya taşınacaktır. Bir *Musée Balzac* olacaktır burası, kendi Louvre'u, bir hiçten başyapıtlar yaratma sanatının bir abidesi. Ancak arkadaşı Gautier evi ziyaret edip şaşkın bir şekilde Balzac'ın

gerçekten de bir milyoner olması gerektiğini söylediğinde mahzun bir şekilde bunu inkâr eder:

> Hayır, dostum. Hiç olmadığım kadar yoksulum. Bu görkemli şeylerden hiçbiri bana ait değil. Bu sarayın sadece hizmetkârı ve bekçisiyim.

Çünkü ilk başta, tedbir olsun diye, alacaklılara karşı temkinli olmak için, kendi çalışma masasının bulunduğu Passy'deki mütevazı evinde oturmaktadır. İşte bizim için asıl *Musée Balzac*, halılarla, *Pavillon Beaujon*'un iğrenç bronzları ve kollu şamdanlarıyla dolu olan ev değil, müsveddelerle dolu bu evdir. İnsanların, en dâhi doğaların bile, gururlarını asıl yeteneklerine yatırmamaları, aksine çok daha ucuz ve kolay şeylerle gösteriş yapmayı, hayran olunmayı ve saygı görmeyi istemeleri hayatın kuralıdır. Koleksiyoncu Balzac bunun tipik bir örneğidir.

ALTINCI KİTAP

Gerçekleşen Hayaller ve Son

23

Son başyapıtlar

1843, 1844 ve 1845 yılları içsel sabırsızlıkla geçen yıllardır. Balzac'ın yaratıcı çalışmalarındaki yoğunluğun dağıldığı, asıl gücünün kırıldığı, daha doğrusu kesintiye uğradığı fark edilmektedir. On beş yıl boyunca yaratıcı çalışmalarına aralıksız devam eden Balzac, o yıllarda tam bir koleksiyoncudur; gerek kelimenin düz anlamıyla gerekse de pekiştirilmiş anlamında. Topladığı sadece saatler, porselenler ve resimler ya da eşyalar değildir, şimdiye kadar yaşamın kendisinden esirgediği her şeyi toplamaktadır Balzac: tembellik saatlerini, kadınlarla gezintileri, yabancı ülkelerde kimsenin tehlike yaratmadığı uzun aşk gecelerini ve seçkin hayranların sevgisini. Yaratıcı gücü dönüşüme uğramıştır. Bir öykü taslağının yerine yaşamöyküsünü mutlu sona ulaştırmanın yollarını aramaya başlamıştır.

O yıllarda Balzac'ın gücünün yaşama yöneldiği ve yaratıcılıktan uzaklaştığı sanatında da hissedilmektedir. Daha 1841 ve 1842'de, bazı belirsizlikleri olsa da büyük bir devlet entrikasının herhangi bir karşılaştırma kabul etmeyecek kadar canlı bir görüntüsünü sunan politik romanı *Esrarlı Bir Vaka* ya da cinsel kölelik sorununa modern yaklaşımını çağdaşlarının anlayamadığı *Rabouilleuse* gibi muhteşem eserler yaratmıştır. Ardından Paris sanat ve tiyatro dünyasından kesitler sunan, sanatsal olanın ve sanatsal başarının dünyasını anlatan *Sönmüş Hayaller*'i tamamlamıştır. Bunu *Kibar Fahişelerin İhtişam* ve *Sefaleti* izler. Burada edebiyat dünyasıyla finans dünyası birbirine bağlanır. Vautrin karakteri geri döner ve tıpkı büyük bir panoramadaki gibi eski eserlerinin konularını bir araya

getirir. Zaman zaman bayağı romana ve polisiye roman alanına geçişler olsa da Paris ve Paris toplumu başka hiçbir kitapta olmadığı kadar yansıtılır bu kitapta. Yazar burada tüm tehlikeleriyle gazetecilikten ve gerek kendisini gerekse de karakterlerini sürekli yoldan çıkartan paradan intikamını almıştır.

Ancak kent ile taşra arasındaki çatışmayı dile getiren ve büyük bir toplumsal sorunu tartışmaya açacak olan *Köylüler* romanını bile tamamlayamaz. Paris borsasında ya da edebiyatta sona ermeye başlayan çatışma, taşrada köylüler arasında hâlâ ilkel biçimiyle hüküm sürmektedir. Orada görünmez ya da soyut değerler için değil, toprak, arsa, her karış toprak için mücadele verilmektedir. Balzac bu kitap üzerine yıllarca çalışır; bunun önemli bir kitap olacağını hissetmektedir. Hep baştan başlar; ilk bölümü yayımlayarak kendini zorlamaya çalışır. Ancak çalışmayı yarıda kesmek zorunda kalır. Bu yıllarda başka, daha küçük, önemsiz şeylerle uğraşır. Sadece ilk bölümünün sanat eseri sayılabileceği *Béatrix* romanına sanatsal, duygusal ve cansız bir son ekler. Eski *Physiologie du Mariage*'ın bol espri ve şirinliklerle tekrar düzenlenmiş hali olan *Petites misères de la vie conjugale* gibi küçük şeylerle uğraşmıştır. Madam de Hanska'nın konusunu verdiği ve ona, "bir Polonyalı kadına" ithaf ettiği *Modeste Mignon* adlı novellası onun taklitçilerinden birine ait olabilir. Hiçbir yerde yazarın tuttuğunu kopardığı ya da gerçekten tüm zihinsel gücünü topladığı hissedilmez. Balzac gerçek bir başarı için yoğunlaşarak çalışmak gerektiğini kural olarak benimsemiş olduğu halde şimdi bizzat bunu tersinden kanıtlamaktadır. Bir zamanlar, çalışmalarından uzun süre uzak kalan bir sanatçının elini tekrar alıştırması gerektiğini söyleyen Balzac, çalışma atölyesini çok uzun bir süre için terk eder. Günün yarısını ev arayarak ve antikacı dükkânlarında gezerek geçirince insan yazı yazamaz. Bu dönemdeki mektuplarında sayfalar boyunca çalışmaları ya da çalışma planlarıyla ilgili tek bir sözcüğe rastlanmaz; sadece mobilyalar, arkadaş toplantıları ve boş şeyler anlatılır. Zihinsel gücünü yoğunlaştırma yasası çiğnenmiştir.

Balzac'ın kendisi de bunu hisseder; işçilerin en mükemmeli olarak kendi bileğinin gücünün farkındadır. Kendini gündelik yaşama bırakıp gitmenin rahatlığını öğrendiğinden bu yana çalışma şevkini kaybetmiştir. 1846 yılının Ocak ayında Napoli'deki Madam de Hanska'ya şunları yazar:

Ruhum, aklım hiç kıpırdamıyor... Her şey beni sıkıyor ve beni rahatsız ediyor.

Köylüler'in ya da *Küçük Burjuvalar*'ın (ki aslen pek de önemli bir çalışma değildir) ilerlememesi onu telaşlandırmaz. Artık sadece borçlarının faizleri için çalışmaktadır ve sanatı hiç önemsemiyormuş gibi bir hali vardır. Önce ev meselesi hallolacaktır ki, sıra buna gelsin. Birdenbire her şeyi ortada bırakır ve martta Roma'ya gider.

Madam de Hanska'ya "sıkı çalışması gerektiği"ne ilişkin alışılmış sözlerle mektuplar yazıp durur. Yine üç ay boyunca gece gündüz çalışırsa (hiç bölünmeden, çok çok evleneceği zaman on dört günlük bir ara vererek), geriye kalan 60.000 frank borcu için gerekli parayı toparlayabileceğine inanır. Tabii bu arada biz sanatsal esinlerine dair hâlâ tek kelime ettiğini bile duymayız.

Nihayet 1 Haziran'da şöyle yazar:

Dört gündür, beni alıp götüren bir etkinlikle kuşatıldığımı hissediyorum...

Ayın 12'sinde ise şöyle der:

***Köylüler*'in planı ve bir novella üzerinde çalışıyorum.**

14 Haziran'da taslak iki yeni esere dönüşmüştür bile.

Şunları yazacağım. Birincisi: İnsanlık Komedyası'nda üç dört forma tutacak olan Le Bonhomme Pons (Soylu Pons) ve on altı forma tutacak olan Kuzen Bette'ten oluşan Histoire des Parents Pauvres (Yoksul Akrabaların Hikâyesi). Ardından Les Méfaits d'un Procureur du Roi (Bir Kral Vekilinin Günahları).

Tek bir novelladan iki eser çıkmıştır; ancak planının genişliğini ve derinliğini henüz Balzac'ın kendisi bile bilmemektedir. Henüz –parçaların bildirilen çerçevesi bunu göstermektedir– bunların birer roman değil kısa anlatılar olacağını düşünmektedir.

Balzac şimdiye kadar kitaplarının sadece boyutlarını hesaplamıştır ve bunu yapması, kitaplara sadece sağlayacakları kazanç açısından baktığını gösterir. *Köylüler*, *Küçük Burjuvalar* ve *Kuzen Bette*'in borçlarının nihai sonu olacağını hesaplamıştır bile. Ancak birdenbire eski hırsı yeniden uyanır. Eserlerini tasarlarken, bir sanatçı olarak görevinin ne olduğunu yeniden hissetmiş ve gerçek yaratmanın verdiği haz, gerçek çabanın doğurduğu hırs –nihayet!– onu yeniden sarmıştır. Aynı gün, 16 Haziran' da şunu kendine görev edinir:

> İçinde bulunduğum şu an benden, gayrimeşru edebiyatın yalancı tanrılarını yenmemi ve hiç olmadığım kadar genç, taze ve büyük olduğumu gösterecek iki ya da üç başyapıt yaratmamı bekliyor. Le vieux musicien (Cousin Pons'daki yaşlı müzisyen) talihsizliğin ezdiği parent pauvre'dur (yoksul akraba), saf yürekli bir adamdır. Kuzen Bette parente pauvre'dur, talihsizlikler aynı şekilde onun da peşini bırakmaz: Üç ya da dört farklı ailenin evinde yaşar ve yaşadığı tüm acıların intikamını alır.

Tüm parasal ilişkilerden, arazi spekülasyonlarından, Kuzey Demiryolları'nın hisse senetlerinden ve porselen yemek takımlarından sonra eserlerinde tekrar gerçek sanatsal oluşumu görmek iyi gelir Balzac'a.

Eski uğursuz sistemine uygun olarak romanlarının çerçevesini çizer çizmez yayıncılarla fiyat konusunda anlaşır. Ama sonra kendini yeniden çalışmaya verir. Eski çalışma saatleri yeniden başlar. Bu konudaki sözleri, antikacıların sürekli olarak gönderdiği eşyalarla birlikte dışarıdaki yaşamında onu oyalayan ve heyecanlandıran pek çok şeyin artık onun için bir yük olmaya başladığı izlenimini uyandırmaktadır.

> Tüm sandıklarımın artık boşaltılmış olmasını isterdim. Beklediğim güzel şeyler, hangi durumda geleceklerini beklemenin gerilimi, bunların hepsi, üzerimde çok canlı bir etki bırakıyor, özellikle de esin ateşiyle ve uykusuzlukla dolu olduğum şu anki karışık durumumda. Her gün bugünkü gibi saat bir buçukta kalkarsam Vieux Musicien'i pazartesi bitirmiş olmayı umuyorum. Ve böylece eski çalışma düzenime yeniden kavuşmuş olacağım.

Balzac romanını kendisi için bile muazzam bir hızla tasarlar. 20 Haziran'da Balzac kendisinden nadiren duyulan şu sözleri sarf eder:

> Vieux Musicien'den son derece memnunum. Ancak Kuzen Bette için henüz her şeyin düşünülmesi gerekiyor.

Sonra Balzac yine, gelen tablolardan birinin çizildiğinden, satın aldığı bronz heykelin gerçek olamayacağından filan söz etmeye başlar; borçları, terzileri anlatır. Ancak 28 Haziran'da *Cousin Pons* tamamlanır. Balzac yıllardır ondan hiç duyulmayan bir sevinç çığlığı atar:

> Aşkım! "Le Parasite" adını vereceğim kitabı hemen bitiriyorum; çünkü bugüne kadar "Le Bonhomme Pons, Le Vieux Musicien", vb. adını verdiğim müsveddelerin nihai adı bu. Oldukça basit, ama tüm insan yüreğini içinde taşıyan başyapıtlardan biri, en azından benim için öyle. Tours Papazı kadar büyük ve çok daha açık ve onun kadar yürek parçalayıcı. Çok coşkuluyum. Prova baskıları sana hemen yollayacağım. Şimdi Kuzen Bette'in başına oturacağım, temel karakterleri annem, Madam Desbordes-Valmore ve teyzen Rosalie'nin bir karışımından oluşan korkunç bir roman. Kitap bir dizi ailenin hikâyesini anlatacak.

Annesine duyduğu öfke, Madam de Hanska ile olan aşk öyküsünün başlangıcını bilen Lirette'in yazgısı, bunların hepsi *Kuzen Bette*'e yansır. Ve aynı zamanda *Cousin Pons*'un da sözü edilir, bu Balzac'ın çalışma tekniğinde onu bir daha yazacağı anlamına gelmektedir. Sanatçının sabırsızlığı tüccarınkiyle birleşir. Kendi şartlarına göre hâlâ yeterince hızlı çalışmamaktadır:

> Aman Tanrım, 15 Haziran olmuş bile!

Sonra on dört gün içinde böyle bir başyapıt yaratabildiğinden dolayı gökyüzüne teşekkür edeceğine, şunları haykırır:

> Ne yapıp edip Parents Pauvres'u bitireceğim! Kitabın baskısı dahil, elime yaklaşık 10.000 frank geçecek.

Bu anlamsız tarihlere tabii ki uyulacak gibi değildir ve ağustosta bile eser hâlâ bitmemiştir. 12 Ağustos'ta, tek bir günde yirmi dört sayfa yazar. Romanın ilk metni henüz yazılmıştır ki, düzeltilere başlar. Fiziksel olarak tamamen çökünceye kadar çalışır. Doktorunun nasıl dehşete kapıldığını Balzac kendi ağzıyla anlatır.

> Ne kendisi ne de meslektaşlarından ve doktor arkadaşlarından biri beynin bu kadar ölçüsüz zahmetlere sokulabileceğini tahmin edebiliyordu. Doktor bana bunun sonuçlarının kötü olacağını söyledi ve bunu kötümser bir yüz ifadesiyle tekrarladı. Beynin bu sefahatlerinde en azından bir ara vermemi istiyor. Kuzen Bette'in yol açtığı sıkıntılar yüzünden dehşete kapıldı. Bunu altı haftada doğaçlama olarak yazmışım. Bana şöyle söyledi: Bu mutlaka bir felaketle sonuçlanacaktır. Gerçekten de bana bir şeyler olduğunu hissediyorum. Sohbetler sırasında asıl konunun ne olduğunu bulmak bazen benim için çok zahmetli oluyor. Gerçekten de dinlenme zamanı geldi!

Düzelti çalışmalarının ortasında eylülde Madam de Hanska'nın yanında gücünü tazeleyebilmek için Wiesbaden'e gider. Şimdi dinlenmeye gerçekten de hak kazanmıştır. Sonuncu başyapıtını o yaz yazmıştır.

Çünkü asıl olarak *Parents Pauvres*'un ilk planından ortaya çıkan iki romanı *Cousin Pons* ve *Kuzen Bette* en büyük çalışmalarıdır. Balzac, yaşamının doruk noktasında sanatının doruğuna ulaşır. Bakışı hiç bu kadar net, yaratıcı kalemi hiç bu kadar inandırıcı ve acımasız olmamıştır. Bu başyapıtları sıkıntılı, aşırı yorgun, çok yazan bir yazar değil, dinlenmiş bir Balzac yazmıştır. Daha önceki kimi eserlerinin gerçekdışı olduğunu düşündüren ve üzerimizde herhangi bir etki bırakmayan o sahte idealizm, o tatlı romantizm bu eserlerinde ortadan kaybolmuştur. Yaşadığı pek çok tecrübenin acısı bu kitaplarda gerçek dünya bilgisine dönüşür. Artık hiçbir şeyin, ne dışsal başarıların ne de lüksün ve gösterişin gözünü kamaştırmadığı, tahrik etmediği bir adam yazmıştır bütün bunları. Kaldı *ki Goriot Baba* ile *Sönmüş Hayaller*'de nasıl *Kral Lear*'daki gibi bir hayal kırıklığı söz konusuysa, son iki romanında da *Coriolanus*'un keskinliğini buluruz. Çağının ötesinde durduğu ve kendi döneminin hoşuna gitmek için değil de mutlak değerler yarattığı için Balzac her zaman büyük bir yazardır.

Kuzen Bette ve *Cousin Pons* sadece tesadüfen Paris'te ve yine sadece tesadüfen on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında geçer. Temel tutkuları dile getirdiğinden bugünün İngiltere'sine, Almanya'sına, Fransa'sına, Amerika'sına, tüm ülkelere, tüm zamanlara uyarlanabilir. Saplantılı karakterler galerisindeki aşk çılgını Baron Hulot, koleksiyoncu Pons ne muhteşem figürlerdir! *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti*'nde aşırı derecede *Kamelyalı Kadın* tarzında çizilmiş Torpille'den, Paris'in beğenisine hitap eden düşmüş genç kızların en belli başlısı olan ve biraz teatral bir biçimde çizilen bu kibar fahişeden sonra Balzac, doğuştan fahişe olan ve kendini herkese satan burjuva kadını Madam Marneffe'i yaratır. Ve onun yanında benzersiz *Kuzen Bette*, geçkin bakire, hiçbir şeyden zevk almayan ve sadece kıskanan, kötücül ve gizli bir keyiften dolayı çöpçatanlık yapan, şeytani bir figüre aktarılan Lirette. Bunun yanı sıra bir de Kuzen Pons'un şahsında gördüğümüz gibi eski şaşaasını sürdürdüğü oranda hoş görülen "yoksul akrabalar" trajedisi ve evin kâhyası Cibot'da olduğu gibi açgözlülüğün yönlendirdiği bir hayat vardır; paranın peşinde olan ve safları, temiz yüreklileri kandıran art niyetlilerin, alçakların trajedisi. Önceki eserlerinde Vautrin'in fazlasıyla patetik olarak haber verdiği şeyin, bu son romanlarda dramatik olarak büyük bir yoğunlukla karşıtlığı kurulmuştur. Balzac, bu son romanlarında Fransız edebiyatının bir daha hiç erişemeyeceği bir gerçekçiliğe, duygularda sahiciliğe, tutkularda saydamlaşmaya ulaşmıştır.

Balzac'ın bu geç dönem eserlerinde olduğu gibi, sanatına böylesine muhteşem bir şekilde veda eden pek az sanatçı vardır. On, hatta sadece beş yıl daha çalışabilmeye ömrü vefa etseydi, *İnsanlık Komedyası*'nın ulaşabileceği boyutlar bu geç dönem eserlerinden de rahatlıkla tahmin edilebilir. Balzac *Köylüler*'de kent ile taşra arasındaki nihai kavgayı ele alabilecek ve tıpkı gerçek Paris'i gösterdiği gibi gerçek köylüyü de gösterebilecekti – Jean-Jacques Rousseau'nun parfüm kokulu saf doğa insanını değil. *Bataille* ve askerî alandaki diğer romanlarında savaşı, bir zamanlar *Köy Hekimi*'nde Napoléon'u yücelttiği gibi edebî bir biçimde değil, olduğu gibi gösterecekti. Daha *Esrarlı Bir Vaka*'da efsanevi tarih anlayışından çok daha gerçekçi bir anlatıma geçtiğini göstermiştir. Tiyatro dünyasını, ilk çocukluk dönemlerini, kız ve erkek yatılı okullarındaki

yaşamı, bilgeleri, diplomatları, milletvekillerinin uğraşılarını, Vendeé Savaşı'nı, Mısır'daki Fransızları, İspanya'daki İngilizleri ve Cezayir'deki sömürge savaşlarını anlatacaktır – on hafta içinde *Kuzen Bette* ile *Cousin Pons*'u yoktan var eden bu adamın daha neler yaratabileceğini düşünmek bile mümkün değildir. Hatta bugüne kadar kötü örnekleri takip ederek hep melodramın içinde kaldığı tiyatroda bile kendini özgürleştirme çabası içindedir. Sonraları *Mercadet* adını alan *Le Faiseur* (Düzenbaz), bir borçlunun alacaklılarını sevinçle karşıladığı bu komedi, bu alandaki ilk önemli başarısıdır ve oyun Balzac'ın ölümünden sonra, oyunları arasındaki tek başarılı örnek olmuştur. Gücünü daha önce olmadığı kadar muhteşem bir şekilde toplamıştır Balzac. Ancak şimdi, hem roman hem de dram alanında gerçekten ne yaptığını bildiği ve ancak şimdi asıl görevinin farkına vardığı hissedilmektedir.

Ama bedeni ve yüreği artık iyice yorgun düşmüştür. Balzac bu iki eseri bitirir bitirmez her şeyi geride bırakır. Dinlenmek ister, derinden, doğru düzgün dinlenmek. Çekip gitmek, olabildiğince uzağa gitmek ister ve bu sadece kısa bir ziyaret olmamalıdır. Bu son hamleyle birlikte dinlenmeyi hak ettiğini hissetmektedir. Böylece Fransa'dan ayrılarak Ukrayna'ya, Wierzchownia'daki Madam de Hanska'nın yanına gider.

24

Balzac Ukrayna’da

1846 sonbaharında Balzac’ın telaşlı ve yıpratıcı yaşamı sanki sonunda dinginliğe kavuşmuş gibidir. Madam de Hanska’nın teselli olsun diye yazara sürekli olarak söylediği, “yeniden evlenme”yi düşünebilmek için önce kızının evlenmesi gerektiği bahanesi şimdi ortadan kalkmıştır. Kont Mniszech, Kontes Anna ile 13 Ocak 1846’da Wiesbaden’de evlenir. Balzac hazırdır ve yine umut doludur. İşini sağlama almak için, *Légion d’honneur* nişanı almak için gerekli olduğu bahanesiyle kendi resmî belgelerini hazırlamıştır. Kendisini ve Madam de Hanska’yı çok az insanın tanıdığı Metz’de gizlice nikâh kıydırabilmek için bir sürü hazırlık yapmıştır. Bağlantısının olduğu Metz’in *maire*’i (belediye başkanı), bu proje için kazanılmış durumdadır. Yalnızca Fransa’da geçerli olan resmî nikâh *Mairie*’de (belediye binası), gece herkesten habersiz gerçekleşecektir. Nikâh şahidi olarak iki kişi, arkadaşı ve doktoru Dr. Nacquard’ın oğlu ile bir tanıdığı bu amaçla Paris’ten gelecektir. Madam de Hanska, kararlaştırılan tarihe kadar Alman sınırları içindeki Saarbrücken’de[58] kalacak ve ancak akşam saatlerinde Metz’e gelecektir. Kilise nikâhı daha sonra Almanya’da gerçekleşecektir; Metz piskoposu ya da Wiesbaden papazı nikâhı kıyabilecektir. Bir roman gibi karmaşık olan bu hazırlıklar, belli ki, evliliğin Rusya’da duyulmaması için gereklidir. Balzac Madam de Hanska’yı sıkıştırmaktadır:

> Bir sonraki yanıtını bekliyorum. Şunu da söylemek isterim ki, her saat senin içinde yaşıyorum. Bu artık iki kat daha gerçek.

Zira bazı koşullar, yıldırım nikâhını daha da ivedi hale getirmektedir. Evlilik öncesinde İtalya'da geçen güzel haftaların meyvesiz kalmadığı kesindir. Madam de Hanska, kırk beş yaşında olmasına rağmen bir çocuk beklemektedir. Balzac ise, her zamanki aceleci ve iyimser tavrıyla, bunun bir oğlan olduğundan emindir. Bir isim bile bulmuştur: Victor Honoré.

Ancak Madam de Hanska karar veremez. Şimdi de kızından ayrılmak istememektedir. Evlenmek yerine balayında kızına eşlik etmeyi tercih eder ve Balzac güçbela toparladığı tüm belgeleri tekrar seyahat dosyasına kaldırıp titizlikle hazırladığı plandan vazgeçmek ve Paris'e, yapılmamış işlerinin, *Cousin Pons* ve *Kuzen Bette*'in düzeltilerinin başına dönmek zorunda kalır. Madam de Hanska'nın Balzac'ı gerçekten sevip sevmediği konusunda ne düşünürsek düşünelim, şurası kesindir: Kızıyla Balzac arasında seçim yapmak zorunda kaldığında, Madam de Hanska'nın tercihi hep kızından yana olmuştur. Ne onun evliliği ne de daha sonraları kendi evliliği anne ile kızı arasındaki özel, mahrem ilişkiyi kesintiye uğratamamıştır. Sevgililerine ve kocalarına belirli bir kayıtsızlıkla hep tepeden bakmışlardır.

Böylece Balzac ertesi yıl şubatta Madam de Hanska Paris'e gelmeye karar verdiğinde, hemen Forbach'a gitmek zorunda kalır. Ve bu ilişki hep böyle sürüp gitmiştir. Madam de Hanska seyahate çıktığında, Balzac ona eşlik etmek zorundadır; gelmek istediğinde, onu karşılama görevi yine Balzac'a düşer. Aciz *mujik*, *valet* (hizmetkâr) rolünü üstlenmiştir bir kere. Her günün olağanüstü büyük bir anlam taşıdığı, çalışmalarının bütün dünya için önemli olduğu bu adam, itaatkâr bir tavırla onun bir işaretini beklemek zorundadır. Ve bu durumda hemen her şeyi bırakıp Cenevre'ye, Napoli'ye, Neuchâtel'e, Viyana' ya ya da Forbach'a koşar, ona hizmetini sunmak için gece gündüz durmaksızın yol alır.

Madam de Hanska'nın Paris'teki ikinci ikameti baştan sona sırlarla sarmalanmıştır. Yeni ev için birlikte planlar da yaparlar tabii. Çocuk dünyaya gelir. Erken doğum olur ya da çocuk doğumdan hemen sonra ölür – hemen anlaşılabileceği gibi, nedeni tam olarak açıklanmamıştır. Bir kız çocuğudur bu ve Balzac bir babanın nahif duyarsızlığıyla, bu gerçeğin üzüntüsünü hafiflettiğini yazar:

> Bir Victor Honoré'nin olmasını çok istiyordum. Victor adında bir oğlan annesini hiç terk etmezdi. Yirmi beş yıl boyunca çevremizde

olurdu. Çünkü birlikte yaşayacağımız bu kadar uzun bir süre var.

Ancak Madam de Hanska şimdi de gerekli adımı atmaz. Hep başka bir bahane bulur. Sürekli, biraz nefes almaya ihtiyacı vardır ve anlaşıldığı kadarıyla, Balzac'ı daha yakından tanıdıkça ona sonsuza kadar bağlanma korkusu artmaktadır. Bu kez de Wierzchownia'ya, oradaki ilişkilerini düzenlemek için mutlaka dönmesi gerektiğini öne sürer. Balzac karşı çıkmadan Forbach'a kadar ona eşlik eder ve sonra kendisi Paris'teki çalışma masasının başına döner.

Her zaman iyimser olan Balzac kısa süre içinde onun peşinden gidebileceğini ummaktadır. Sadece, parasını önceden aldığı *Köylüler*'i bitirmesi gerekmektedir, bir tiyatro oyunuyla, eski arkadaşları Viscontilere olan 15.000 franklık borcu kapanacaktır. Ama bedeni ilk kez ona itaat etmez. Bu, Balzac için korkunç bir tecrübe olmalıdır. *Kuzen Bette*'i yazarken yaşadığı mucize tekrar gerçekleşmez. Doktorlar onu uyarır. Balzac bile kendinden emin değildir. Yayıncılar ve yazı işleri müdürleri de güvenlerini yitirirler. *Presse*'in yazı işleri müdürü Girardin, *Köylüler* için yıllardır ona ücret ödemektedir; hiçbir gazete ya da yayıncıyı yarı yolda bırakmayan ve en kötü durumda, başka çıkar yol olmadığında en azından bir ürünü diğeriyle değiştiren Balzac'ın tüm Paris tarafından bilinen enerjisine güvenerek romanı kendi gazetesinde iki kez yayımlamaya kalkmıştır. Ama bu kez Girardin, yayımlamaya başlamadan önce tüm elyazmasının elinde olması gerektiğini söyler. Bu durumda Balzac yaşamında ilk kez edebiyat alanında teslim olmak zorunda kalır. Yaşamında ilk kez şu sözleri sarf etmek zorunda kalır: "Yapamam!" Yenilgisini kendinden saklamak için –nereden ve nasıl bilinmez– biraz para bulur ve aldığı avansın her kuruşunu geri öder. Bu, onu bir çeyrek yüzyıl angaryada çalıştığı hücresinden kurtaran paradır. Ve sonra uzaklara, dünyanın diğer ucuna, nişanlısını alıp evlenmek ve nihayet, evet, nihayet evli bir adam ve milyoner olarak geri dönüp yeni evinde dertsiz tasasız ve bağımsız yaşayabilmek için Wierzchownia'ya kaçar. Gelecekteki mutluluğu düşüncesinden, belki de daha çok yaşamının nihai biçimini kazanacağı düşünden başka hiçbir şey artık onu ilgilendirmemektedir. Bu ev uğruna, aslında nefret ettiği ve mektuplarında ağır sözler sarf ettiği annesiyle de bir tür barış yapar. Tıpkı alacaklılarıyla mücadele ederken Cassini

Sokağı'ndaki evinden kaçmak zorunda kaldığı zamanlardaki gibi, elisıkılığına ve tutumluluğuna güvenebileceği tek kişi olan, onun niyetlerini bilen bu yetmiş yaşındaki kadını değerli mülküne göz kulak olmakla görevlendirir. Ne zaman gerçekten güvenebileceği birine ihtiyaç duysa, bu yaşlı kadına sığınır. Ve bu bekçilik görevi için ona garip, neredeyse yasavari talimatlar verir. Anne Charlotte Balzac, uşağı zaman zaman Balzac'ın birkaç gün içinde geleceğini söyleyerek korkutmalıdır. Bunu her hafta yapmalıdır. "Bu, insanların kendilerini fazla rahat hissetmemelerini sağlayacaktır."

Annesi, tüm hazinelerin bulunduğu *petite maison*'a (küçük ev) dikkatle göz kulak olmalıdır.

> Bu kadar çok hazine barındıran bu ev Madam de Hanska'yı çok endişelendiriyor. Altı yıllık tasarrufun ürünleri bunlar. Bir şeyler çalınabilir ya da başka bir tatsızlık olabilir,

diye yazar kız kardeşine. Ve büyük bir tatmin duyarak annesine şunları hatırlatır:

> İki uşağın da okuma yazması yok. Elyazımı ve imzamı tanıyan tek kişi sensin.

Yine de böylesi anlarda Balzac, aslında bu ihtiyar kadın dışında hiç kimsesi olmadığı hissine kapılır. Ve sonra uzun yolculuğuna çıkar.

Wierzchownia'ya gitmek, Balzac'ın yaşadığı dönemde tam bir maceradır. Balzac, şunları söylemekte haklıdır:

> Dünyanın çevresinin dörtte birini katettim. Bunun iki katı kadar daha yolculuk etseydim, Himalayalar'ın ardında olurdum.

Sıradan bir yolcu o dönemde böyle bir yolculuk için en az on dört güne ihtiyaç duyardı. Burada da sıra dışı olanı başarma hırsına kapılan Balzac, bir trende baş döndürücü bir hızla hiç durmadan yolculuk eder. Sekiz gün

içinde hedefine ulaşır ve beklenmedik bir şekilde arkadaşlarının evine gelir. Geleceğini bildiren mektubundan on gün önce gelmiştir.

İlk izlenimi onu kendinden geçirir. Balzac hep her şeye çabucak hayran kalır; ancak onu servet kadar mest edebilecek başka bir şey de yoktur. Üstelik Wierzchownia gerçekten de zengindir; arkadaşlarının iktidarının gerçek boyutlarını Balzac şimdi sanki kendi gözleriyle görmektedir. Devasa odalarıyla şato, Louvre gibi görünmektedir. Mülk, sıradan bir mülk değildir bu, neredeyse Fransız şehirlerinden biri kadar büyüktür. Ukrayna'nın hiç gübrelenmeden tahıl taşıyan, doymuş, ağır toprağına hayran kalır; Hanskilere ait geniş ormanlar, sürüyle hizmetçi. Eski kafalı Balzac ise hizmetkârların şu davranışından hoşlanarak söz eder:

> İnsanın önünde boylu boyunca yüzükoyun yere yatıp alınlarını üç kez toprağa vuruyor ve ayaklarınızı öpüyorlar. Birine gerçekten tabi olmanın anlamı sadece Doğu'da biliniyor. Sadece orada iktidar kelimesi gerçekten bir anlam taşıyor.

İnanılmaz bir gümüş ve porselen aşırılığına ve her türlü lükse tanık olur; şunları hisseder: Burada kaygı duymak diye bir şey yok. Ve bu insanların, ataları Fransa'nın yarısı kadar araziye sahip olan Rzewuskilerin ya da Mniszechlerin, bu insanların nasıl yetiştiğini anlar. Kont Mniszech kendi arazisinde çalışan köylüleri tanımlarken, hâlâ "kırk bin yüreğe" sahip olduğunu söylemektedir. Ancak topraklarını tam anlamıyla ekip biçmek istiyorsa, aslında dört yüz bin kişiye ihtiyacı vardır. Buradaki her şey savurganlık derecesindedir; tam da Balzac'ın hayal ettiği gibi. Balzac, bu şatoda kendini evinde hisseder.

Balzac, aslında yaşamında ilk kez parayı düşünmek zorunda değildir. Arzu edebileceği her şey, odalar, hizmetkârlar, atlar, arabalar, kitaplar, her şey orada hazırdır. Ne onu rahatsız edebilecek alacaklılar gelmekte ne de tek bir mektup ulaşmaktadır. Ancak bir insanın kendi doğasından kaçması mümkün değildir. Balzac için parayı düşünmek zorunlu bir ihtiyaçtır. Bir besteci için bir duygunun ya da ruh halinin müziğe dönüşmesi gibi, onun için de her şey hesaplamaya dönüşmektedir. Balzac, hayatı boyunca iflah olmaz bir spekülatör olarak kalır. Wierzchownia'ya henüz gelmeden, daha Hanskilerin mülküne ait ormanlardan geçerken ağaçlarda hışırdayan yeşil yaprakların muhteşemliğini görmek yerine, onları ticari birer nesne olarak

algılar. Yine o eski hayaline, bir çırpıda büyük bir servete sahip olma hayaline kapılır. Matbaa, hurufat dökümhanesi, Sardinya'nın gümüş madenleri ve Rothschild'in Kuzey Demiryolları hisse senetlerindeki başarısızlıklar; bunların hiçbiri işe yaramamıştır. Şimdi de Hanskilerin ormanındaki ağaçları birer odun gibi gören Balzac, müstakbel damadı Mniszech'e odun işine girmeyi önerir. Rus sınırına, kısa süre sonra Rusya'yı Fransa'ya bağlayacak demiryolu döşenmektedir. İşte her zamanki sabırsızlığıyla Balzac, dostlarına ait ormanlarla Fransız odun pazarı arasındaki bağlantıyı kuruverir:

> Şu sıralar Fransa'da demiryolu döşemeleri için araziler dolusu meşe odununa ihtiyaç var ve o kadar meşe odunu yok. İnşaat amaçlı olarak ya da marangozlukta kullanılmak üzere meşe odunu fiyatının neredeyse iki katına çıktığını biliyorum.

Sonra durmaksızın hesap kitap yapar; Brody'den Krakov'a yapılacak nakliye göz önünde bulundurulmalıdır; oradan Paris'e demiryolu zaten uzanmaktadır, birkaç kesintiyle olsa bile. Magdeburg'daki Elbe ile Köln'deki Ren nehirleri üzerine henüz köprü kurulmamıştır; bunun anlamı şudur: Yol işletmesinin elinde bulunan ucuz Ukrayna meşe traverslerinin bu iki nehir üzerinden sağlanması gerekmektedir.

Altmış bin kalasın nakliyesi –Balzac sadece büyük hesaplar yapıp büyük hayaller kurabilir– çok da kolay olmayacaktır.

Bu meşe kalaslarından her birinin alış fiyatını 10 frank, nakliye ücretiniyse 20 frank olarak hesaplar. Ama o zaman kalaslar traversler halinde sadece on ayak uzunluğunda kesilebilecektir; bankerlerin buraya çekilmesi gerekecektir. Belki de kendi çıkarları için nakliye ücretini düşürebilecek olan *Chemin de jer du Nord* (Kuzey Demiryolları) yönetiminin ilgisini çekebilecektir. Üstelik her bir kalas net olarak 5 frank kâr bıraksa, bu durumda bile tüm masraflar çıkartıldıktan sonra 420.000 franklık bir kâr elde edilebilecektir.

> İşte bunun üzerine biraz düşünmeye değer.

Balzac'ın bu son spekülasyonunun da sadece kâğıt üzerinde kaldığını belirtmek gereksizdir.

Balzac tüm bu aylar boyunca Wierzchownia'ya iyice alışır. Hanımlarla Kiev'e gider ve bu geziden söz ederken, orada insanların onu nasıl ilgiye boğduğunu anlatır. Zengin bir Rus onun için her gün bir mum yakar ve Balzac'ı yeniden görebilmek için bir daha ne zaman geleceğini kendisine bildirdikleri takdirde, bol bol bahşiş vereceğine dair Madam de Hanska'nın uşağına söz verir. Balzac'ın şatodaki dairesi şöyledir:

> Bir salon, bir çalışma odası ve yatak odasından oluşan çekici bir daire; yazı odası pembe kartonpiyerle kaplı, odada bir şömine, muhteşem halılar ve rahat mobilyalar var; pencereler, manzarayı dört bir yönden görebileceğim şekilde büyük parlak ayna camlarından oluşuyor.

Balzac, Kırım ve Kafkasya'ya kadar uzanan başka geziler ve seyahatler de planlar, ne yazık ki bunlar gerçekleşmemiştir. Ama Balzac hiç ya da neredeyse hiç çalışmaz. Son yıllarında Madam de Hanska'nın yanında hiç doğru düzgün çalışmamıştır. Diğer arkadaşları Carraudlar ya da Margonnelar onun içindeki sanatçıya en büyük saygıyı göstermiş, zamanını almayıp sadece o arzu ettiğinde onunla ilgilenmişken, Madam de Hanska, kızı ve damadı için Balzac bir *bilboquet,* eğlenceli bir soytarı olmuştur. Diğer arkadaşlarının yanında Balzac çalışabilmiştir. Ancak durum burada farklıdır. Yaşamları boyunca parmaklarını bile kıpırdatmamış olan bu boş, şımarık kadınlarda gerçek, ciddi bir çalışma atmosferine ters düşen bir şeyler vardır.

Sonra Balzac ocakta, kara kışın ortasında apar topar Paris'e döner. Bu yolculuğu sıfırın altında yirmi sekiz derecede yapmak zorunda kalır. Onu apar topar geri getiren neden, uğursuz Kuzey Demiryolları hisse senetleriyle ilgili olarak sözümona yapması gereken ek bir ödemedir; belki de yine eviyle ilgili endişelere kapılmıştır. Madam de Hanska onu tabii ki yalnız gönderir. Nişan ya da evlilikle ilgili tek bir sözcük bile edilmemektedir artık. Madam de Hanska onu yakından tanıdıkça daha çok çekinmeye başlamıştır. Burada Ukrayna'da son derece güvenli, zengin ve kaygısız bir yaşam sürdüğünün farkındadır. Büyük ihtimalle Paris'te bu iflah olmaz savurgan ve spekülatörle hiçbir zaman rahat edemeyeceğini anlamıştır. Böylece fazla düşünüp taşınmadan Balzac'ın, bu hasta adamın

gitmesine izin verir: Vedalaşırken omzuna bir Rus kürkü yerleştirmekle yetinir.

Balzac yaşamı boyunca bütün uzun yolculuklarının dönüşünde evinin kapısında, henüz eşikten adımını atmamışken –genellikle kendisinin sorumlu olduğu– felaketlerle karşılaşmayı beklemiştir. Bu kez, Fransız topraklarına ayak basar basmaz, 1848 Şubat Devrimi patlak verir. Monarşi yıkılır ve böylece inançlı bir monarşist ve hatta bir lejitimist olan Balzac için her türlü politik şans yok olur. Gerçi 18 Mart'ta, teklif edilmiş gibi, *Constitutionnel*'e (Kurucu Meclis) üye olmak için adaylığını koyar; ama tabii ki ciddi bir davet almaz. Sadece Paris kökenli bir kulüp olan *Fraternité Universelle* (Evrensel Kardeşlik), siyasi düşüncelerini ortaya koymaya hazır olduğu takdirde, onu aday listesinde göstermek için eğilim gösterir. Ancak Balzac bunu gururla geri çevirir. Oysa kendisini aday göştermek isteyenlerin, siyasi düşüncelerini onun toplu eserlerinden çoktan çıkartmış olmaları gerekirdi. Edebiyat alanında sosyal değişimleri açıkça önceden görüp savunabilirken, siyasi alanda, tıpkı ticari yaşamında olduğu gibi, yanlış tarafta olması, Balzac için tipik bir durumdur.

Balzac bunun dışında da hayal kırıklığı üzerine hayal kırıklığı yaşar. Kuzey Demiryolları'nın hisse senetleri daha da düşmüş; tiyatroda beklediği başarıyı yakalayamamıştır. Uzun zaman önce teslim etme sözü verdiği oyunu *Pierre et Chaterine*'i henüz teslim edememiştir. Buna karşılık Rusya'dan *La Marâtre* (Üvey Anne) adlı bir *drame intime*'i (yakın ilişkileri konu alan oyun) beraberinde getirir. Gerçekten de bu oyun 25 Mayıs'ta *Théâtre Historique*'te sahnelenir; ancak siyasi olarak çalkantılı olan bu dönemde doğru düzgün bir etki gösteremez. En önemli oyunu *Mercadet* çok okunduğundan, *Comédie Française* tarafından oybirliğiyle kabul edilir; ancak daha sonra sahneden geri çekilir. Romanları hakkında bu dönemde pek az şey söylenebilir. Görünüşe göre Balzac, kendini tamamen tiyatroya vermiştir. Birlikte oyunlarını yazıp Fransız sahnesini zenginleştirecek olan tüm büyük oyun yazarlarının örgütlenmesi hayalini kurar.

Ancak büyük ihtimalle tüm bunlar onun için gerçekten önemli değildir. Edebiyata karşı hırslı olduğu dönemler geride kalmıştır. Önemli olan sadece evidir. Yokluğunda orada bir sürü şey yapılmış, ancak hâlâ hiçbir şey bitmemiştir. Orada kurulan lüks ile Balzac'ın kendi kişisel yoksulluğu

arasındaki uçurum dehşet vericidir. Güvenini yitirmiş yayıncılardan artık hiç para alamamaktadır. Elinde verebileceği yeni bir metin yoktur ve son yayıncısı Souverain'e borcu dağları aşmıştır. Gazetelerle arası açılmıştır. Bazen unutulduğunu hissetmiş olmalıdır. Ancak nefret sevgiden çok daha iyi bir hafızaya sahiptir. Yolculuğa çıkmadan önce 721 frank 85 santimlik bir bakiyenin dışında *Köylüler* için aldığı avansı geri ödediği Emile de Girardin, Balzac'ın geri döndüğünü duyar duymaz, bu bakiye için Balzac'ı arar. On dört gün sonra yazara dava açar ve Balzac bu miktarı ödeme cezasına çarptırılır. Satır başına altmış santim talep edebildiği muhteşem günler geride kalmıştır. *L'initié* (Sırdaş) adlı novellasını, ancak yiyecek masraflarını karşılayabileceği içler acısı bir fiyata *Musée des Familles*'ye vermek zorunda kalır. Balzac hiç olmadığı kadar yoksuldur. Tüm kaynaklar kurumuştur; uzaklarda çok uzun süre kalmıştır. Fortunée Sokağı'ndaki "mütevazı ev için", bu saray yavrusu için en gereksizinden yığınla harcama yapılırken borç istemekten utanır. Buradaki kabul odasının duvarlarını altın işlemeli Şam kumaşıyla kaplattırır; kapılara oymalar yapılır ya da fildişiyle kaplanır. Sadece kütüphanesindeki, bugün oldukça iğrenç olarak görülebilecek, kaplumbağa kabuğuyla kaplanmış kitaplıklar bile 15.000 frank tutar ve Madam de Balzac'ın ölümünden sonra Drouot Oteli'nde 500 franka güçbela alıcı bulur. Merdivenin bile değerli halılarla kaplanması gerekmektedir. Her yerde Çin vazoları, porselenler, bakır kâseler durmaktadır; gerçeğiyle ve sahtesiyle akla gelebilecek her türlü lüks mevcuttur. "Büyük galeri"si Balzac için bir gurur kaynağıdır; bu galeri uğruna Balzac bu evi seçmiştir; aslında pek de uygun bir plana sahip olmayan evi Balzac gibi bir hayalperestten başkası seçmezdi. Üzeri cam bir kubbe ile kapatılmış, uzunca yuvarlak bir yapıdır bu. Duvarlar beyaz ve altın sarısına boyalıdır; on dört heykel, bir daire oluşturacak şekilde sıralanmıştır. Boş gezdiği zamanlarda Dresden, Heidelberg ya da Napoli' den satın aldığı elden düşme eşyalar, kaçırılmayacak kelepirler ve sanat objeleri, gerçeğiyle ve sahtesiyle, zevkli zevksiz hepsi birbirine karışmış bir halde, abanoz dolapların içindedir. Duvarlarda Balzac koleksiyonunda bulunan altmış yedi resim asılıdır, bir "Sebastiano del Piombo" olduğunu iddia ettiği resim, Hobbema'nın olduğu şüpheli bir manzara resmi, Balzac'ın hiç çekinmeden Dürer'den olduğunu söylediği bir portre.

Balzac'ın bu ev için yaptığı çılgınca savurganlık, kendi borçları ve yoksulluğu arasındaki zıtlık zorunlu olarak ailesiyle arasında bir gerilimin

yaşanmasına yol açar. Balzac aile çevresine karşı dürüst davranamaz; Madam de Hanska'nın evliliği ertelemesine hep yeni bir açıklama bulmak zorunda kalır. Bir keresinde doğrudan çara yazdığını ve onun rızasını istediğini, ancak bu rızanın kendisinden esirgendiğini söyler. Büyük ihtimalle tüm hikâye uydurmadır. Sonra Madam de Hanska'yı Rusya'da tutan karmaşık davalardan söz eder. Bir keresinde de tüm varlığını kızının üzerine geçirdiğini ve kendisinin artık söz sahibi olmadığını söyler; bir başka sefer de güya tüm hasadın yandığını.

Gerçekte Madam de Hanska yaşamı boyunca hep çok zengin olmuştur, ama Balzac onunla kendi koşulları arasındaki uçurumu aile çevresine karşı hep azaltmaya çalışmıştır. İki aile karşı karşıyadır: bir yanda yeğenini sürekli vazgeçirmeye çalışan ve Parisli yazarı sürekli rezil eden, Hanskilerin servetlerini çarçur etmeye niyetli, güvenilmez savurganın teki ve iflah olmaz bir deli olarak göstermeye çalışan katlanılmaz Rosalie teyzeleriyle Rzewuskiler, diğer yanda ise Madam de Hanska'nın sadece kendini beğenmiş, görgüsüz bir aristokrat, Balzac'ı uşağa çeviren ve bu hasta adamın sağlığını hiç umursamadan yerkürenin yarısında oradan oraya sürükleyen soğuk, bencil biri olduğunu düşünen yaşlı Madam Balzac ile Balzac'ın kız kardeşi.

Anne Balzac, bu yetmiş yaşındaki kadın bekçilik görevini ve Fortunée Sokağı'ndaki evin inşasının gözetimini sabırla üstlenmiştir. Sevkıyatçılarla tartışıp pazarlık etmek, alacaklıları geri çevirmek, uşakları denetleyip kasayı idare etmek, yorucu ve nankör bir görevdir. Yaşlı kadın tüm bunları cesaret ve dirayetle üstlenir. Bununla birlikte yeni evdeki efendiliğinin döşemeler tamamlanıncaya kadar bile sürmeyeceğini hissetmektedir. Sadece yardım etmek için çağrıldığının farkındadır; bu Polonyalı ya da Rus prenses gerçekten buraya taşınacak olduğu takdirde, bu muhteşem sarayda kendisine bir arka odanın bile verilmeyeceğinden kesinlikle emindir. Son toz zerresinin temizlenmesiyle birlikte kendisi de bu saraydan silinip gidecektir; oğlunun karısını bu kadar uzun süre bekçilik ettiği evin kapısında karşılayamayacaktır bile – ve korktuğu başına gelir. Şimdiye dek Madam de Hanska, bırakın zahmetleri için teşekkür etmeyi, sevgilisi ve nişanlısının annesinin varlığından bir tek mektup satırında söz etmeye bile tenezzül buyurmamıştır:

Haklı olarak pek çok kırgınlık birikmiştir. Bir kez değil binlerce kez, örneğin yetmiş yaşındaki bu kadının Fortunée Sokağı'ndan Suresnes'ye

kızının yanına giden omnibüse binip binemeyeceği sorusu ortaya atılmıştır. Onun için iki kuruş oldukça büyük bir masraf anlamına gelmektedir; bir kâhya gibi idare ettiği saray içinse hesaplar binleri ve on binleri bulmaktadır. Burjuva kökeniyle Madam Balzac'ın yerinin olmadığı krallara layık bir yaşam hazırlanmaktadır. Dolayısıyla aile, bu yüksek Rus aristokrasisine mensup akrabalara karşı oldukça şüphecidir. Milyonlara konan bu kadının, nişanlısının annesine borcunu bile ödememesine ya da en azından ihtiyaçlarını karşılaması için noter tasdikli bir emekli aylığı bağlamamasına haklı olarak şaşırmaktadırlar. Honoré'nin tüm yeminlerine rağmen, Madam de Hanska'nın evlilik konusunda kararsız olduğu gözlerinden kaçmaz ve haklı olarak bu çekincenin ardında kendini beğenmişliğin yattığını düşünürler. Diğer yandan Madam de Hanska da bu yaşlı anne, kız kardeş, enişte ve tüm bu burjuva *crapule*'siyle (paçavra sürüsü) muhatap olmak, hatta yakın çevrelerinde yaşamak zorunda kalacağı Paris'e taşınmaya karşı kuşkusuz büyük bir direnç göstermektedir. Tüm altın yaldızlı lüksüyle bu ev Balzac'a pürüz çıkartmaktan başka bir şeye yaramaz; Balzac, hiçbir zaman bu evin keyfini gerçekten çıkartamayacaktır. Balzac ne zaman bir şeyin keyfini sürmek istese, kader onu cezalandırır.

Belki de Balzac tüm bu aylar boyunca, ev neredeyse bitmek üzere olduğundan, Madam de Hanska'nın artık geleceğini ummuştu. Ama hassas duyguların ve sürekli bağlılık isteğinin tek taraflı olduğu ve büyük yazardan geldiği, Wierzchownia Şatosu'nun hanımefendisinin Fortunée Sokağı'ndaki eve taşınmaya biraz olsun niyetli olmadığı iyice anlaşılır. Böylece isteyerek ya da istemeyerek Balzac eylül sonunda, ocakta geri dönerken sıkıntısını çektiği kış soğukları bastırmadan, dünyanın çevresinin dörtte birini tekrar geçip bir kez daha –artık bilmem kaçıncı kez!– bu ürkek sevgiliyi nikâha ikna etmeyi denemeye karar verir.

Ama bundan önce bir kez daha Akademi'de bir koltuk sahibi olmaya girişir. Chateaubriand'ın ve bugün adı çoktan kaybolmuş başka bir ölümsüzün (yaşamı boyunca Akademi'ye seçilmiş olan birinin) ölümüyle iki koltuk boşalmış ve Balzac adaylığını koymuştur. Bu durumda Paris geleneklerine göre başvuruyu desteklemesi gereken diğer otuz sekiz Akademi üyesini ziyaret etmek yerinde olacaktır. Ama Balzac'ın bunun için zamanı yoktur artık. Kış gelmeden Rusya'ya geri dönmek zorundadır ve böylece seçim sonuçlarını şansa bırakmış olur. Olayın sonucu acıklıdır – günümüzden bakıldığında Balzac'tan çok Akademi için acıklıdır aslında–

İnsanlık Komedyası'nın yaratıcısı için toplam iki oy verilmiştir. Noailles dükü ile ölümsüz hizmetlerini artık hatırlayamadığımız başka bir bey, *fauteuil* (koltuklar) ve frakların yeni sahipleri olurlar. Balzac'ın üçüncü kez geri çevrilişini de onurlu ve üstün bir tavırla karşıladığı söylenmelidir. Arkadaşlarından birine açık olarak kendisi için oy vermeyi göz alabilen o iki cesur kişiyi, onlara teşekkür edebilmek için bulmasını rica eder.

Balzac ekimde yine Wierzchownia'ya gider. Ancak bu kez hayranlığı tuhaf bir biçimde uçup gitmiştir. Wierzchownia artık bir cennet değil, bir "çöl"dür.

> Ah, on dört gün boyunca burada Ukrayna'da olsaydın, Fortunée Sokağı sana çok çekici gelirdi,

diye yazar annesine. Adeta onur konuğu gibi karşılandığını, neredeyse korkuyla sürekli tekrarlar:

> Burada birlikte yaşadığım insanlar bana karşı inanılmaz sevecen; ancak şımartılmış bir misafir ve kelimenin tam anlamıyla bir arkadaştan başka bir şey değilim. Ailemin tüm fertleri tanınıyor ve tüm sorunlarım büyük bir ilgiyle paylaşılıyor. Ancak imkânsız olana karşı elden ne gelir ki!

Yani artık Balzac'ın Paris'te bir annesi ve kız kardeşinin olduğu kabul edilmektedir. Balzac, ailesine gönderdiği mektuplarda Madam de Hanska'yı asla adıyla anmaz. Ama satır aralarından, hatta mektubun kendisinden, Wierzchownia'da bir şeylerin yolunda gitmediği açıkça okunabilmektedir. "İmkânsızlıklar"; bunlar gerçekten de Balzac'ın Paris'te yaptığı inanılmaz harcamalar olmalıdır. Madam de Hanska büyük ihtimalle hiçbir zaman oturmayacağı bir ev için yapılan saçma sapan harcamaları karşısında haklı olarak dehşete düşmüş olmalıdır. Balzac birdenbire hızını kesip Paris'e şunları yazar:

> Yapılacak fedakârlığın bir sınırının olduğunu söylemem yeterli olacaktır ve insanın hiç kimseye, en yakınındaki insanlara bile yük

olmaması gerekir. Evin bitmek bilmeyen borçları iyi bir izlenim bırakmadı ve herhangi bir hikâye daha bunun üzerine eklenirse duruma göre tüm geleceğim tehlikeye girebilir.

Görünüşe göre zorlu sahneler yaşanmıştır.

Bu kadar yüksek bir harcama yapılmış olmasına öfkeliler.

Madam de Hanska, Balzac'ın hesap yeteneğinin sıkı bir denetim gerektirdiğini bir kez daha kabul etmek zorunda kalmıştır. Balzac'ın başta 100.000 frank değer biçtiği ev, şimdi mobilyalarla birlikte üç yüz bini bulmuştur bile. Eva de Hanska gibi milyoner bir kadın bile bu kadarından rahatsızlık duymuş olmalıdır. Wierzchownia'nın çekiciliği yavaş yavaş kaybolmaya başlar. Balzac sıkıntıyla ailesine yazar, annesi öfkeyle yanıt verir. Bu mektuplardan biri Madam de Hanska'nın eline geçer. Yeni sıkıntılar başlar ve Balzac bütün suçu ailesinin üzerine atmaya ve evliliğin gerçekleşmemesi durumunda onları sorumlu tutmaya çalışır. Daha şimdiden Madam de Hanska'nın Fortunée Sokağı'ndaki evi satabileceği söylentisi hemen ortaya atılmıştır bile:

O, burada zengin, sevilen ve sayılan biri, hiçbir şeyi eksik değil, bu nedenle kendisine huzursuzluk, borç ve harcamalar, aşina olmadığı yüzlerden başka bir şey getirmeyecek olan yeni bir çevreye girmeye çekiniyor. Çocukları da üzerine titriyor.

Balzac'ı da bir korku sarar ve son derece anlamsız tasarruf denemelerine girişir. Hizmetçi kız hemen gönderilmelidir; maaşı ve yiyip içmesi birdenbire çok fazla gelmeye başlamıştır. Sadece uşağı, François kalacaktır. Topladığı hazineler için vazgeçilmez bir bekçidir o. Balzac çok daha grotesk aşırılıklara düşer. Suresnes'deki kız kardeşine –Ukrayna'nın ortasından– mektup yazarak döndükten sonra her pazartesi aşçısını kendisine gönderip göndermeyeceğini sorar. Kendisi ve uşak için bir haftalık dana etini pişirmesini ister. Milyonlarca hesap kitap yapmış olan Balzac, şimdi en mütevazı rakamlardan söz etmektedir:

> Bana 200 franktan fazla kalmıyor, sonra tiyatrodan kazandıklarımın dışında elimde hiçbir şey kalmayacak. Ve başyapıtlarla bile para kazanılamayacak günlerin geldiğini görebiliyorum.

Yenilginin böylesi Balzac için yeni bir şeydir. Artık kendine inancının kalmadığını göstermektedir. Canlı karakteri önemli bir darbe almıştır. Bedeni intikam almaktadır. Her yandan uyarı işaretleri geldiyse de Balzac o güne dek bunları yeterince ciddiye almamıştır. Şimdiyse tüm organları ciddi bir biçimde yorgun düşmüştür. Onunkisi gibi sağlam bir bünye bile, bir darbe daha alırsa iflas edecektir.

Wierzchownia'ya yaptığı bahtsız yolculuk bile bir akılsızlıktır. Touraineli biri olarak Balzac Rusya'nın soğuk havasına alışık değildir. Bronşite yakalanır ve yakalandığı bu hastalık, sadık arkadaşı Dr. Nacquart'ın 1842' de düşündürücü bir şekilde tespit ettiği üzere, kalbindeki rahatsızlığı ortaya çıkarır. Nihayet yatağından çıkabildiğinde Balzac canlılığını kaybetmiştir. Her adımda nefesi kesilmekte; konuşmak bile onu yormaktadır.

> 1819 yılındaki kadar zayıfım; hastalık beni bir çocuk haline getirdi.

Herhangi bir şey üzerinde çalışabilecek durumda değildir.

> Tam bir yıldır hiçbir şey kazanmadım.

O çok sevdiği çalışma kıyafetini, keşiş cüppesini çıkartmak zorunda kalması, onun için, simgesel bir anlam kazanır:

> Hastalığım sırasında bir gecelik vardı üzerimde – bu artık daimi olarak beyaz keşiş cüppemin yerini alıyor.

Kış ortasında dönmek mümkün değildir. Hatta planladıkları Kiev ve Moskova yolculuklarından da vazgeçmek zorunda kalırlar. İki Alman doktor, Dr. Knothe ile oğlu onu muayene eder. Tuhaf bir biçimde modern bir yöntem gibi algılanan bir limon kürü denerler. Ancak bu yalnızca anlık

bir iyileşme sağlar. Beden artık gerçekten güç toplayıp çaba harcamayı reddetmektedir; bir tarafta bir organ çalışmaz hale gelir, diğer tarafta bir başka organ. Bazen gözleri sorun çıkartır, sonra tekrar ateşi yükselir ve sonra yine boğazı iltihaplanır.

Madam de Hanska'nın tavrına dair sadece bazı anıştırmalar var; ancak kesin olan bir şey varsa, o da ilişkilerinin çok da iyi durumda olmadığıdır. Madam de Hanska başta ünlü yazara hayran kalmış ve kendisine tapması gururunu okşamıştır; sonraysa Balzac bir *bilboquet,* eğlenceli bir soytarı haline gelmiş, hep neşeli bir arkadaş, *saltimbanques* grubunun zengin ruhlu yol arkadaşı olmuştur. Şimdiyse sadece bir yüktür. Bu eğlence düşkünü kadınlar, anne ve kızı Kiev'de kurulan pazarı aylardır heyecanla beklemektedir. Şehirde bir ev kiralanmış, arabalar, hizmetkârlar ve mobilyalar önden gönderilmiş, sayısız süs eşyası alınmıştır. Şimdiyse Balzac'ın hastalığı yüzünden –belki de yollar kötü olduğu için– projeyi sürekli ertelemek zorunda kalmaktadırlar. Ve Balzac'ın tek eğlencesi, bu iki hanımın, kendisi zatürreeden yatarken, toplantılara giderken giymeyi düşündükleri tuvaletlerini ona göstermeleridir.

Ailesine yolladığı mektuplarda Eva'sını ve aslında oldukça yüzeysel ve basit biri olan kızını insanüstü yaratıklarmış gibi över. Yine de yalnızlığın buz gibi mekânıyla çevrelenmiş bir halde sadece eğlencelerini düşünen bu şımarık kadınların arasında kendini son derece yabancı hissetmiş olmalıdır. Çünkü birdenbire tekrar eski arkadaşlarına yönelir. Madam de Hanska yıllar boyunca Balzac'ın tüm diğer ilişkilerini geri plana itmesine yol açmıştır. En sadık ve anlayışlı dostu, gençliğindeki eşlikçisi Zulma Carraud'ya neredeyse hiç mektup yazmamıştır. Şimdiyse onun kendisiyle nasıl ilgilendiğini hatırlamakta ve böyle bir durumda yanında olsaydı, kendisini nasıl koruyacağını düşünmektedir.

Elbette! Alıştığı üzere ona, *chère* ya da *cara* diye hitap edemeyecek kadar uzun bir süre geçmiştir. "Sevgili ve iyi Madam Zulma" diye başlar, sanki oldukça yabancılaşmış bir tanışıklık söz konusuymuş gibi. Ama hemen yine eski samimi sesi yakalar ve satırlarındaki hüzün hissedilir:

> Yeğenlerim ve kız kardeşim bana sizin hakkınızda iki kez oldukça üzücü haberler verdiler ve yazmadıysam bu sadece

yazamayacak durumda olduğumdandı. Ölüme çok yaklaştım ... On beş yıllık aşırı yıpranmadan kaynaklanan çok kötü bir kalp hastalığı söz konusu. İşte sekiz aydır burada, bir doktorun, çok şaşırtıcı, ama Ukrayna'nın ortasında önemli bir hekim olan ve yanlarında yaşadığım arkadaş çevresine yakın olan bir doktorun gözetimi altında yaşıyorum. Tedaviye "Moldova ateşi" denen iğrenç bir ateşten dolayı ara verildi; Tuna Nehri'nin bataklıklarından geliyor, buradan Odessa'ya gidiyor ve oradan da steplere uzanıyor. Benim yakalandığım türün adı aralıklı beyin duyarlılığı ve iki ay sürüyor. Ancak sekiz gün önce kronik kalp hastalığımın tedavisine tekrar başlamaya hazır duruma geldim. Ve önceki gün yeğenlerim, siz sevgili Zulma'nın Frapesle'deki arazinizi satmanıza rağmen evinizi elden çıkarmamayı umduğunuzu bildiren bir mektup yolladılar.

Sözcükler, Frapesle ve Madam Carraud, tüm hatıralarımı güçlü bir şekilde canlandırdı. Mektup yazmak için bile olsa kendimi zorlamam yasaklandığı halde, birkaç ticari mektubun dışında size geçen şubattan bu yana neden yazamadığımı söylemek istedim. Size, gerçek dostların unutulduğuna inanmamanızı söylemek zorundaydım ve şunu bilmenizi isterim ki, sizi düşünmekten, sizi sevmekten ve burada da ortak arkadaşımız Borget'nin 1833'ten beri tanındığı bu yerde de sizi düşünmekten vazgeçtiğimi sanmayın!..

Yaşam ellili yılların tepelerinden ne kadar farklı görünüyor! Ümit ettiklerimizdense ne kadar da uzağız! Frapesle'de Madam Desgrès'yi nasıl uyuttuğumu hatırlıyor musunuz? Sanırım o günden bu yana bir sürü insanı uyuttum. Kim bilir ne kadar çok hayal salmışım ortalığa! Ve inanın bana, içimde size karşı her geçen gün daha da büyüyen şefkate karşın o günden bu yana pek de ilerlemedim. Bahtsızlık ne kadar hızlı bir şekilde yükseliyor ve mutluluğumuzun karşısına ne çok engel çıkıyor! Gerçekten de yaşama karşı bir tiksinti hissetmeye başlıyor insan. Üç yıldır kendime bir yuva kurmaya çalışıyorum; Tanrı şahidimdir, bana bir servete mal oldu – ama kumrular nerede? Ne zaman taşınacaklar? Yıllar geçiyor, yaşlanıyoruz ve her şey solup solgunlaşıyor, hatta yuvamdaki kumaşlar ve mobilyalar bile. Görüyorsunuz canım, her şey öyle toz pembe değil, hatta mutluluğun kucağında yaşayanlar için bile...

Balzac kendisini birçok kez borçlarından kurtaran ve doğru düzgün teşekkür edemediği Madam Delannoy’a bile yazar. Maddi borçlarını hiçbir zaman ödeyememiş olan bu adam, görünüşe göre sevgi ve minnet borcunu zamanında ödemek üzere belli belirsiz bir istek duymaktadır. Belki artık Balzac da zamanının fazlasıyla daraldığının farkındadır.

58. Önemli bir kavşak noktası olan Saarbrücken Bölgesi, yüzyıllar boyunca Fransa ile Almanya arasında sınır tartışmalarına yol açmıştır. (Ç.N.)

25

Evlilik ve eve dönüş

Balzac durumunu seziyordu belki, ama doktorlar onu kurtaramayacaklarını kesin olarak biliyordu. Madam de Hanska'ya bunu açıkça söylediklerini varsayabiliriz. İşte Madam de Hanska şimdi, evliliğin kısa süreceğinden emin olduktan sonra, bunca yıldır peşinden koşan bu adamın son arzusunu yerine getirmeye, yaşamında en çok istediği şeyi ona vermeye karar verir. Bu adamın artık tehlike getirmeyeceğini bilmektedir; artık çok fazla har vurup harman savuramayacaktır. *Bon Balzac* (İyi Balzac), *pauvre Balzac* (zavallı Balzac) haline gelmiştir ve Madam de Hanska'yı, kendilerine uzun yıllar hizmet etmiş sadık uşakları ölümcül bir hastalığa yakalandığında soylu hanımların hissettiği türden bir acıma duygusu sarar. Böylece nihayet 1850 Martı için nikâh hazırlıkları yapılır. Nikâh, en yakın taşra kenti olan Berdiçev'de gerçekleşecektir; çift daha sonra ilkbaharda Paris'e, nihayet tamamlanan eve gitme niyetindedir. Hayalperest Balzac' ın sabırsızlığını, tören için uzaktan verdiği talimatlardan daha iyi anlatan başka bir şey yoktur.

> En üst katta, kakma işli salonun yanındaki ilk odada kahverengi dolabın üzerinde duran büyük Çin kâsesinin içinde Champs-Elysées Bulvarı'ndaki bir çiçekçinin adresini bulacaksın. 1848'de zaten ziyaretime gelmiş ve evin on dört gün boyunca çiçeklerle süslenmesi üzerine konuşmuştuk; yıllık ücret üzerinden bir fiyat söylemişti. Yılda 6-7 franklık bir fiyat söz konusu. İnsanın yalnızca yeterli parası olduğunda ve memnun kaldığında yapabileceği bu

harcamadan, yolculuğa çıkmam gerektiği için vazgeçmiştim. Çiçekleri seviyor, bunu biliyorum. Çiçekçi evin süslenmesi işini üstlenirse, pazarlık edip bu işi iyi bir fiyata halledebilmek için bir temele sahip oluruz. Onun gerçekten çok güzel çiçekler getirmesine dikkat et ve onunla açık konuş.

Şu süslemelerin yapılması gerekiyor: Birincisi ilk odadaki çiçek masası, ikinci olarak Japon salonundaki çiçek masası, üçüncü olarak kubbeli odadaki iki adet çiçek sehpası, dördüncü olarak kubbenin altındaki gri odanın şöminesinin üzerindeki Afrika tahtasından yapılma küçük çiçeklikler, beşinci olarak merdiven sahanlığındaki iki büyük çiçek vazosu ve altıncı olarak Feuchères'in monte ettiği kâselerde duran küçük tahta çiçeklikler.

Böylece daha evlenmeden, eve taşınmadan haftalar önce talimatlarını verir. Bu hasta adamın hayal gücünün hâlâ ne muhteşem bir şekilde çalıştığını, hafızasının en küçük ayrıntılara kadar ne kadar özenle işlediğini görüyoruz. Balzac her bir mobilya parçasını hatırlamakta, her vazonun ve her bir çiçekliğin nerede durduğunu bilmektedir. Aklı Fortunée Sokağı'ndadır zaten, düğününün ve geri dönüşünün çok daha ötesinde.

14 Mart'ta Ukrayna'da bir taşra kenti olan Berdiçev' deki Azize Barbara Kilisesi'nde nikâh kıyılır. Tören gizlilik içinde gerçekleşir; her türlü gösterişten kaçınılır. Hiç kimse davet edilmemiş ve kimseye haber verilmemiştir. Sabah erkenden saat yedide, henüz sabahın alacakaranlığında tören yapılır. Gelmesi beklenen Şitomir piskoposu gelmemiştir; ancak Balzac en azından yüksek aristokrasiden bir başpapaz olan Kont Czaruski'nin nikâhlarını kıyması şerefine ermiştir. Şahit olarak sadece başpapazın akrabaları ve artık damadı olan Kont Mniszech hazır bulunmaktadır. Törenden sonra dosdoğru Wierzchownia'ya dönerler. Akşam eve vardıklarında yorgunluktan ölmek üzeredirler. Sonraki günlerde bir sabah –sanki mutluluk tekrar sağlığına kavuşturmuş gibi– Balzac çalışma masasına oturur ve bir kez daha Napoléon edasıyla son, en büyük zaferinin *communiqué*'lerini (bildiri) yazar. Annesine, kız kardeşine, arkadaşı ve doktoru Dr. Nacquart'a ve Madam Zulma Carraud'ya yazar.

Eski gençlik arkadaşı Zulma'ya bu mektupta da tekrarladığı gibi,

Eski arkadaşlıklarım sorulduğunda her zaman ilk sizin isminizi andım,

diyerek şunları bildirir:

Üç gün önce, sevdiğim, her şeyden çok sevdiğim ve ölünceye kadar seveceğim tek kadınla sonunda evlendim. Bu birleşme Tanrı'nın benim için yedekte beklettiği bir ödül olmalı, bu kadar çok can sıkıntısının, yıllarca çalışmanın, yaşamak ve atlatmak zorunda kaldığım zorlukların karşılığı olarak. Mutlu bir çocukluk geçirmedim ve ilkbaharım da çiçeklerle bezenmemişti; şimdi parlak bir yaza ve en tatlı sonbahara sahip olacağım. Ve belki de benim mutlu evliliğim bu bakış açısından size de kişisel bir teselli gibi gelir. Size, kaderin, uzun acıların sonunda paylaştırdığı hazinelere sahip olduğunu gösterir.

Mektupları mühürler. Bundan sonra ise aklında tek bir düşünce vardır: mektupların ardı sıra nihayet eve dönmek.

Bu mektuplardan hiçbirine karısı ne bir mektup ne de tek bir satır ekler. Balzac böyle bir anda bile ondan tek bir selam almayı başaramamıştır ve Balzac annesine oldukça zorlama bir özür bildirmek zorunda kalır:

Karım bu mektubun sonuna birkaç satır eklemeyi düşünüyordu ama kurye bekliyor, onunsa yatakta kalması gerekiyor. Elleri romatizmadan o kadar şişti ki, kalemi oynatamayacak durumda. Bir sonraki mektubumda sana sevgilerini bildirecektir.

Balzac bütün mutlulukların bedelini pahalıya ödemek zorunda kalır. Yola çıkamaz; yollar hâlâ karla kaplı ve kapalıdır. Ama Balzac zaten yola çıkamayacaktır, çünkü sağlığı bunu imkânsız kılmaktadır. Fortunée Sokağı'ndaki ev için çiçekleri ısmarlamakta çok erken davranmıştır. Zayıf düşmüş bedeni yeni şiddetli nöbetler geçirir.

Kalp hastalığım ve zatürreem ağır bir şekilde nüksetti. Yine fazlasıyla güç kaybettik, oysa sanki ilerleme kaydetmişiz gibi görünüyordu... Gözlerimin önünde henüz çekilmek istemeyen siyah

bir perde var, her şeyi kapatıyor ve bu da benim yazmamı engelliyor ... Açık gökyüzünden gelen bu yıldırımdan sonra bugün ilk kez kalemi elime alıyorum.

Bunun üzerine en azından karısının anneyi oğlunun sağlığı konusunda rahatlatmak üzere birkaç satır yazması beklenirdi. Ama Balzac bütün ürkekliğiyle şunları eklemek zorunda kalır:

Karımın kendine ayıracak tek bir dakikası bile yok ve ayrıca elleri korkunç bir şekilde şiş; rutubetten...

On dört gün sonra, 15 Nisan'da Balzac annesine bir mektup yazabilmek için tekrar tüm gücünü toplamak zorunda kalır:

Artık harfleri bile seçemiyorum ki sana bu mektubu yollayabileyim. Gözlerimdeki ağrı, ne okumama ne de yazmama izin veriyor.

Oysa doğuştan bir Rzewuska olan Madam Eva, yaşlı kadına birkaç satır yazıp yazmamak konusunda hâlâ kararsızdır. Balzac yine zayıf bir bahane uydurmak zorunda kalır: Bu kez de kızı hastadır, annesi başucundan ayrılamamaktadır. Sadece Balzac'a saygılarını sunmasını rica etmektedir. Bundan sonra da kendisiyle ilgili olarak şunları itiraf etmek zorunda kalır:

Hiç iyi değilim, ne kalbim ne de ciğerlerim iyi. Her hareketimde sesim soluğum çıkmaz hale geliyorum.

Nihayet yola çıkmaya karar verirler ve bu, korkunç bir yolculuk olur. Daha Brody'de, Polonya sınırında Balzac çok güçsüz düşer. Hiç iştahı yoktur, sürekli ter dökmekte ve giderek kötüleşmektedir. Yakınları gördüğünde onu neredeyse tanıyamazlar. 11 Mayıs 1850'de Balzac Dresden'den şunları bildirir:

Normalde altı gün süren bu yolu katedebilmek için dolu dolu bir ay harcadık. Bir kez değil, yüzlerce kez hayati tehlike atlattık. Arabanın camlarına kadar battığımız bataklıktan bizi çıkartabilmeleri

için sıkça on beş ya da on altı vinçli adama ihtiyacımız oldu. Yine de sonunda geldik ve hâlâ hayattayız, ama hasta ve yorgunuz. Böyle bir yolculuk insanı on beş yıl yaşlandırıyor. Birinin diğerinin kollarında ölebileceği korkusunu taşımanın ne demek olduğunu tahmin edebilirsin – ve üstelik bu kadar çok severken.

Yolculuğun bu durağına tamamen bitap düşmüş ve gözleri neredeyse görmez olmuş halde varır. Tek bir basamak bile çıkamayacak durumdadır artık ve Paris'e doğru yola devam edebileceğinden kuşkuludur.

Sağlığım acınacak halde... Bu korkunç yolculuk hastalığımı daha da kötüleştirdi.

Mahvolmuş gözlerine rağmen mektubu kendi yazmak zorunda kalır ve yine karısını ilgisizliğinden dolayı savunması gerekir:

Mektuplarında onun hakkında söylediğin her şey için sana müteşekkir. Ancak ellerinin durumu kendisinin sana yazmasına olanak vermiyor.

Tuhaftır ki, parmaklarını engelleyen bu korkunç romatizma Madam Eva'nın Dresden'deki kuyumcuları gezmesini ve seçtiği güzel bir inci kolyeyi 25.000 franka almasını engellemez. Ve Balzac'ın ne annesine ne de kız kardeşine tüm bu aylar boyunca tek bir satır yazıp gönderemeyen bu kadın, yaptığı alışverişi düzgün bir yazıyla kızına anlatabilecek durumdadır. Balzac'ın, bitkin düşmüş bir halde, görmeyen gözleriyle otel odasında yattığı sırada, onun bu inci kolye dışında hiçbir şey düşünmemesi, tam anlamıyla kalpsizliğini göstermektedir. Üstelik ilginçtir ki Madam Eva'nın yazdığı bu mektupta Balzac artık sadece "*bon, cher amie*"dir (iyi, değerli arkadaş), daha uzun sürmeyeceğini bildiği için yanında taşıyıp durduğu bir yüktür.

Dresden'de geçen bu günlerde ne tarz çatışmaların yaşandığı sadece kaygısız satırların ardından sezilebilmektedir. Ancak Balzac rolünü sonuna kadar oynamalıdır. Kız kardeşine talimat verir:

Sana güveniyorum: Ben geldiğimde annemin Fortunée Sokağı'nda olmaması gerektiğini ona anlatmak zorundasın.

Balzac iki kadının karşılaşmasından çok korkmaktadır ve uygun olmayan şu bahaneyi kullanır:

Tüm eşyalarımız boşaltılırken annem yanımızda olur ve bize yardımcı olursa gururu kırılabilir.

Yaşlı kadın kuruntusunda haklıdır. Tüm bu aylar boyunca hazineleri sadık bir şekilde korumuştur, hizmetkârları denetlemiş ve sevkıyatçılarla pazarlık etmiştir. Kendini beğenmiş Rus prensesin bundan böyle evinde onu görmek istemeyeceğini bilmektedir. Geriye sadece tek bir görev kalmıştır: karşılama için evin çiçeklerle süslenmesini sağlamak; sonra çift gelmeden sessizce gitmek düşecektir ona. Uşak François, kapıda beklemeli ve doğuştan bir Rzewuska olan Madam Eva'ya Paris'teki saray yavrusu eve kadar eşlik etmelidir. Odalardaki ve merdivenlerdeki tüm ışıklar yanmalıdır. Şenlikli bir karşılama olmalıdır bu. Ancak yaşlı Madam Balzac olacakları önceden sezerek Suresnes'ye, kızının yanına doğru yola çıkmıştır.

Hayal ettiği her mutluluk için gerçeklikte büyük bir bedel ödemek zorunda olan Balzac'ın dönüşü üzerinde yine bir lanet dolaşmaktadır.

Balzac, *Sönmüş Hayaller*'in sadece yazarı değil, aynı zamanda acı çeken kahramanı da olmuştur her zaman. Paris'e Fortunée Sokağı'ndaki evin önüne varışı kendi romanlarında bile kurgulayamayacağı kadar korkunç bir sahne olur. Son yolu demiryoluyla almışlardır ve tren rötar yapmıştır. Arabaya binip eve doğru yola çıktıklarında gecenin zifiri karanlığıdır. İstediği düzenlemelerin aynen yapılıp yapılmadığını merak eden Balzac sabırsızlık ve heyecan içindedir. Tüm ayrıntıları büyük bir dikkatle belirlemiştir; her bir çiçekliğin ve vazonun nerede duracağını, kaç lambanın yanacağını, uşağın onları elinde çiçek *girandol*'ü (çok kollu çiçek aydınlatıcısı) ile karşılayacağını bilmektedir.

Araba nihayet durur. François sözünü tutmuştur. Ev baştan aşağı aydınlatılmıştır. Ancak kapının önünde kimse durmamaktadır. Kapıyı çalarlar; kimse cevap vermez. Balzac bir kez daha, sonra bir kez daha çalar. Işıldayan evden hiç ses gelmez. Bazı komşular toplanır; sorulur soruşturulur; ancak kimse bir çare bulamaz. Balzac arabacıyı kapıyı

açabilecek bir çilingir bulması için yolladığı sırada Madam de Balzac arabanın içinde kalır. Balzac, evliliğini nasıl zorla yaptıysa, şimdi de kendi evine yine öyle zorla girmektedir.

Bunu ürkütücü bir sahne izler; uşak François odaların birinde bulunur. Delirmiştir. Tam o sırada aklını yitirmiştir ve gece yarısı akıl hastanesine götürülmesi gerekir. Çıldıran adam sakinleştirilip oradan götürülürken Balzac, doğuştan bir Rzewuska olan Eva'yı böylesine yanıp tutuşarak özlediği eve götürür.

26

Son

Balzac’ın yazgısının yasası son âna kadar tekrarlanır: Balzac, hayallerini sadece kitaplarda yaşar, bunlara kendi yaşamında hiç biçim kazandıramaz. Tarifsiz bir çabayla, umutsuzca kendini feda ederek ve ateşli beklentiler içinde döşemiştir bu evi, nihayet elde ettiği karısıyla “yirmi beş yıl” yaşayabilmek için. Ama aslında oraya ölmek için taşınmıştır. Çalışma odasını, *İnsanlık Komedyası*’nı tamamlayabilmek için tamamen kendi zevkine göre döşetir. Bekleyen elliden fazla eser taslağı vardır. Ama bu çalışma odasında tek bir satır daha yazamayacaktır. Gözleri tamamen iflas etmiştir ve Fortuneé Sokağı’ndan günümüze ulaşan tek mektup dehşet vericidir. Arkadaşı Théophile Gautier’ye hitap etmektedir mektup. Madam Eva’nın elyazısıyla yazılmıştır; Balzac mektuba güçlükle yalnızca tek bir satır karalayabilmiştir:

Artık okuyup yazamıyorum.

En pahalı cinsinden kakma işli dolaplardan kendisine bir kütüphane yaptırmış, ama tek bir kitabın bile kapağını açamamıştır. Salonu altın işlemeli Şam kumaşlarıyla süslüdür; Paris’in ileri gelenlerini burada kabul etmek istemiştir Balzac. Ama onu ziyaret etmeye kimse gelmemiştir. Artık her sözcük ona fazla gelmeye başlamıştır ve doktorlar ona en ufak bir konuşma çabasını bile yasaklamıştır. Balzac, galerisini tüm Paris’e büyük bir sessizlik içinde ne büyük bir koleksiyonun meydana geldiğini gösterip sansasyon yaratmak, şaşırtmak için sevdiği resimlerle doldurmuştur.

Arkadaşlarına, yazarlara ve sanatçılara başyapıtlarını tek tek nasıl gösterip açıklayabileceğini hayal etmiştir. Ancak sevinç sarayı olarak düşlediği yer tüyler ürpertici bir zindan olur. Kocaman evde yapayalnız öylece yatmaktadır; sadece bazen annesi, o da gölge gibi tedirgince, onu görebilmek için içeri girer. Çünkü karısı –tanık olanların hepsi ağızbirliği ederek böyle söylemektedir– ondan her türlü ilgiyi esirgemektedir, yolculukları ve Dresden'deki ikametleri sırasında gün ışığına çıkan korkunç bir umursamazlık içindedir.

Kızına yazdığı mektuplarda da tavrı su götürmez biçimde ortaya çıkar. Bu mektuplarda sıradan konulardan, danteller, mücevher ve yeni giysilerden söz edilmektedir. Ölüm döşeğindeki Balzac için kaygılandığını belli eden tek bir satır bile yoktur.

Merdivenlerden artık güçlükle çıkabilen, neredeyse tamamen kör olmuş Balzac'ı *Bilboquet –Saltimbanques-* grubunun bunun neşeli zamanlarından kalma takma adıdır– diye andığında bile aynı aldırışsızlık devam etmektedir.

Bilboquet buraya hiç olmadığı kadar kötü bir durumda geldi. Artık yürüyemiyor ve sürekli bayılıyor.

Balzac'ın artık yitik biri olduğunu, onu gören herkes anlamaktadır. Buna inanmayan, inanmak istemeyen sadece tek bir kişi vardır: kendisi. O, zorluklarla alay etmeye ve imkânsız olanı mümkün kılmaya alışıktır. Böylece Balzac inanılmaz, yenilmez iyimserliğiyle şimdi de mücadele etmekten vazgeçmez. Ara sıra küçük bir iyileşme fark edilir ve Balzac sesine tekrar kavuşur. Sonra kendini toparlar ve merak edip onu görmeye gelen ziyaretçilerden biriyle konuşur. Siyasi sorunlar hakkında tartışır; umut vaat eder. Tıpkı kendini kandırdığı gibi, başkalarını da kandırmaya çalışır. Herkes eski gücünün bir yedeğinin içinde saklı durduğuna inanmalıdır. Bazen son bir alevlenmeyle, her dem taze mizacı gerçekten de bir kez daha ortaya çıkar.

Ancak yaz başında artık hiç kuşku kalmaz. Dört doktor, Doktor Nacquart, Dr. Louis, Dr. Roux ve Dr. Fouquier konsültasyon için çağrılır. Raporlarından, artık sadece ağrı kesiciler ve duruma göre hafif yatıştırıcıların gerekli olduğu sonucu çıkmaktadır; bunun dışında çoktan ondan umut kesilmiştir. Ona ancak son yıllarında yakınlaşan ve bu

haftalarda olağanüstü bir arkadaşlık sunan Victor Hugo, Balzac'ı yüzü ateşler içinde uzanmış olarak bulur; yalnızca gözlerinde canlılık kalmıştır. Balzac, *İnsanlık Komedyası*'nı tamamlayamadığından yakınır; ölümünden sonra eserlerine ne olacağı hakkında konuşur. Doktoru sadık Dr. Nacquart'ı ne kadar zamanı kaldığı konusunda ona doğruyu söylemesi için zorlar. Ama eski arkadaşının yüzünden ne durumda olduğunu anlar. Belki gerçekten doğru, belki de sadece bir söylentidir, ama bu şaşkınlık içinde Horace Bianchon'u, *İnsanlık Komedyası'*nda bilimde mucize gerçekleştiren doktoru çağırdığı söylenir:

Bianchon burada olsaydı beni kurtarırdı!

Ancak ölüm hiç duraksamadan yaklaşır ve bu, Balzac'ın kahramanlarının hiçbirinde anlatmadığı kadar dehşet verici, korkunç bir ölüm olur. Victor Hugo ölüm döşeğindeki Balzac'ı ziyaretini anılarında anlatır:

> Zili çaldım. Bulutların arasında ay parlıyordu. Sokak terk edilmişti. Kimse çıkmadı, ikinci kez çaldım zili. Kapı açıldı. Elinde mumla bir hizmetçi kız çıktı. "Beyefendi ne emrederler?" Ağlıyordu. Adımı söyledim. Düz zemin üzerinde duran ve şöminenin karşısındaki konsolun üzerinde Balzac'ın David D'Anger yapımı kocaman mermer büstünün bulunduğu salona alındım. Salonun ortasına, altı tane altın kaplama, zarif heykel ayaklar üzerinde duran zengin masanın üzerinde bir ışık yanıyordu. Başka bir kadın geldi, aynı şekilde gözyaşları içindeydi ve şöyle söyledi: "Ölüyor. Madam odasına çekildi. Doktorlar dün umutlarını kestiler. Sol bacağında bir yarası var ve kangrene dönüşmüş durumda. Doktorlar ne yapacaklarını bilemiyorlar. Ödem sonucu vücudunda yağ toplanmaya başladığını söylüyorlar. Et ve derisindeki yağ tabakası o kadar sertleşmiş ki, delip sıvıyı akıtmak mümkün değilmiş. Bir ay önce beyefendi bir mobilyanın köşesine çarparak kendisini yaralamıştı... Sabah saat dokuzdan beri konuşmuyor artık. Madam gelip beyefendinin son kutsal yağ sürme ayinini yapması için rahip çağırdı. Beyefendi ne olduğunu bildiğine ilişkin bir işaret yaptı. Bir saat sonra elini kız kardeşi Madam de Surville'e uzattı. Saat on

birden beri boğazından anlamsız sesler çıkartıyor. Geceyi atlatamayacak. Arzu ederseniz Mösyö de Surville'i çağırayım. Henüz yatmadı." Kadın yanımdan ayrıldı. Bir süre bekledim. Işık salondaki mobilyaları ve Pourbus ile Holbein'ın duvarda asılı muhteşem resimlerini zor aydınlatıyordu. Mermer büst karanlıkta uzanmış ölen adamın hayaleti gibi salınıyordu. Ölüm kokusu evi sarmıştı. Mösyö de Surville geldi ve hizmetçi kızın söylediği her şeyi onayladı.

Bir koridordan geçtik, kırmızı halı kaplı ve çok sayıda sanat eseri, heykel, vazo, resim ve sırlanmış kâselerle döşeli bir merdivenden çıktık ve yine bir koridordan geçtik, orada açık bir kapı dikkatimi çekti. Gürültülü, uğursuz bir hırıltı duydum. Balzac'ın odasındaydım. Yatağı odanın ortasında duruyordu. Maun bir yataktı, yatağın başına ve ucuna, hasta adamı hareket ettirmeye yarayan bir mekanizma takılmıştı. Balzac bu yatakta başını, odadaki döşemelerle aynı kırmızı Şam kumaşından yapılmış yastık yığınına dayamış uzanmaktaydı. Yüzü morarmış, neredeyse kararmış, sağ yana düşmüştü, sakalı tıraş edilmemişti, saçları griydi ve kısa kesilmişti; gözleri açık ve donuktu. Onu profilden görüyordum; imparatora benziyordu. Yatağın her iki yanında yaşlı bir hastabakıcı ile bir uşak duruyordu. Masanın arkasında bir lamba, kapının yanındaki komodinin üzerinde bir lamba daha yanıyordu. Gece masasının üzerinde gümüş bir vazo duruyordu. Uşak ve kadın neredeyse dehşete kapılmış, susuyor ve ölüm döşeğindeki Balzac'ın sesli hırıltılarını dinliyorlardı. Döşeğin yanındaki ışık canlı parıltılarla, genç, neşeyle gülümseyen bir adamın şöminenin üzerinde asılı resmini aydınlatıyordu. Yataktan dayanılmaz bir koku geliyordu. Yorganları kaldırdım ve Balzac'ın elini tuttum. Eli ter içindeydi, sıktım. Elini sıkışıma karşılık vermedi...

Hastabakıcı bana, "Gün doğarken ölecek," dedi. Merdivenlerden aşağı indim ve bu canlı yüzün resmini zihnime kazıyarak yanımda götürdüm. Salona girdiğimde yine büstle karşılaştım, hareketsiz, hissiz, yüce ve belirsiz bir ışıltı yayan büst ve ölüm ile ölümsüzlük arasında bir karşılaştırma yapmaktan kendimi alamadım.

Balzac, 1850 yılının 18 Ağustos'u 19'una bağlayan gecesinde ölür. Sadece annesi yanındadır; Madam de Balzac çoktan odasına çekilmiştir.

Cenaze töreni 21 Ağustos'ta yapılır. Dinî tören Saint-Philippe du Roule Kilisesi'nde yapılır. Cenaze mezarlığa sağanak yağmur altında götürülür. Karısının, Balzac'ın en içten arzularını ne kadar az bildiği belli olmaktadır. Tabutu taşıyanlar arasında Victor Hugo, Alexandre Dumas, Sainte-Beuve ve Bakan Baroche vardır. Victor Hugo dışındaki bu üç kişiden hiçbiri yaşamı boyunca Balzac'a hiç yakın olmamıştır; hatta Sainte-Beuve onun en acımasız düşmanı olmuştur, Balzac'ın gerçekten nefret ettiği tek kişi odur. Mezarlık olarak Père Lachaise seçilmiştir, Balzac her zaman sevmiştir bu yeri. Balzac'ın Rastignac'ı bakışlarını buradan şehrin üzerinde dolaştırmış ve Paris'e buradan meydan okumuştur. Balzac'ın alacaklılarından kurtulduğu ve huzura kavuştuğu son ev yalnızca burasıdır.

Şimdi söz Victor Hugo'da – bu saatin şerefine ve büyüklüğüne o nail olabilmiştir:

> Tabutunu mezara koyacağımız bu adam, bütün kamuoyunun yasıyla uğurlanmayı hak edenlerden. Yaşadığımız çağda bütün boş kurgular anlamsızlığını ortaya koyuyor. Gözler hükmedenlerin gövdelerine değil, tinsel olanlarınkine yöneliyor ve bu gövdelerden biri yok olduğunda, tüm ülke ayağa kalkıyor. Toplumsal yas: Bu, bugün yetenekli bir adamın ölümünden duyduğumuz acıdır; milli yas: bir dehanın vefatının üzüntüsü. Balzac adı, efendiler, bir gün dönemimizi geleceğe taşıyacak olan parlak bir izle kaybolacaktır...
>
> Ölümü Fransa'yı dehşete düşürdü. Birkaç ay önce evine dönmüştü. Ölümün yaklaştığını hissettiğinden, tıpkı büyük bir yolculuk öncesinde akşam anneye sarılmak gibi, vatanını tekrar görmek istedi. Yaşamı kısa, ancak dopdoluydu; yaşadığı gün sayısından çok eseri vardı. Ah, bu güçlü, yorulmak bilmez işçi, bu filozof yazar, bu düşünür, bu deha aramızda tüm büyük adamların yazgısı olan fırtınalar ve savaşlarla dolu bir hayat yaşadı. Bugün artık huzur içinde dinleniyor. Artık kavga ve nefretten uzak. Bir ve aynı günde hem mezarına hem şöhretine ulaşıyor. Başımızın üstünü kaplayan bulutların yukarısında, vatanımızın yıldızları altında parlayacak artık. Siz hepiniz, buradaki herkes onu kıskanmıştır. Ancak böyle bir kaybın karşısındaki acımız ne kadar büyük olursa

olsun, felaketi kabul edelim, iyisiyle kötüsüyle her şeyi olduğu gibi kabul edelim. Bizimkisi gibi bir çağda büyük bir ölüm yaşandığında ve yaşandıktan sonra, kuşku ve şüpheyle dolu ruhların dinî bir sarsıntı geçirmesi belki iyi, belki de gereklidir. Halkı en yüce sırla karşı karşıya getirip herkesin eşit ve herkesin özgür olduğu ölümü düşünmesini sağlayan kader ne yaptığının çok iyi farkındadır. Yüce bir ruh görkemli bir tavırla öteki hayata girdiğinde, çoğunluğun üzerinde uzun bir süre dehanın görünür kanatlarıyla uçan bir varlık aniden o güne kadar göremediğimiz kanatlarını açıp bilinmezde kaybolduğunda zihinlerimizde yalnızca ciddi ve yüce düşüncelere yer vardır. Hayır! Bilinmez olan bu değil! Başka üzüntülü durumlarda daha önceden de söylemiştim ve tekrarlamaktan yorulmayacağım: Bu, gece değil, ışıktır. Hiçlik değil, sonsuzluktur. Son değil başlangıçtır. Siz hepiniz, beni dinleyen herkes, doğru değil mi bu söylediklerim? Bunun gibi cenazeler ölümsüzlüğün kanıtıdır...

Bunlar Balzac'ın yaşarken hiç duymadığı sözlerdir. Kendi romanının kahramanı gibi Père Lachaise'den Paris'i fethedecektir.

Balzac’ın Yaşamı ve Eserlerine Toplu Bakış

YAŞAMI	ESERLERİ
Aile, kökeni Balsa ya da Balssa, Albigeois köylüleri.	
Baba, Bernard François (1746-1829); 1797'de evlendi.	
Anne, kızlık soyadı Anne- Charlotte Laure Sallambier (ölümü 1854).	
Honoré, doğum yeri Tours, l'Armee d'Italie Sokağı, 20 Mayıs 1799.	
Eğitimi, Oratoryenler Koleji, Vendôme.	*Louis Lambert*'de anlatılmıştır.
Lepître Yatılı Okulu, Paris ve Ganser et Beuzelin Öğretim Kurumu, Paris.	
1816 Hukuk Fakültesi'nde öğrenci; aynı zamanda avukat Maître Guyonnet de Merville'in yanında stajyer.	
1818 Noter Passez'nin yanında.	İlk denemeler: *Notes sur l'immortalité de l'âme; Notes sur la philosophie et la religion.*
1819 Hukuk bakaloryası için ilk sınav. Yazar olma kararı. Paris, Lesdignières Sokağı 9 numarada bir tavan arasında oturmaktadır.	Tılsımlı Deri'de anlatılmıştır. Şiir denemeleri: *Saint-Louis; Robert de Normandie; Livre de Job;* trajedi: *Sylla*. Roman taslakları: *Coqsigrue ve Sténie.* Trajedi: *Cromwell*. Roman fragmanı *Falthurne*.
1820 Yazar Auguste Le Poitevin de l'Egreville ile tanışır.	
1821 Le Poitevin ile birlikte takma adlar altında romanlar çıkarmaya başlar.	*Les deux Hector*, Auguste de Viellerglé adıyla; aynı takma adla *Charles Pointel*; ikisi de Balzac tarafından inkâr edildi.
45 yaşındaki Madam de Berny (kızlık soyadı Hinner; 1777-1836) ile tanışır.	
1822 Le Poitevin ile birlikte "roman fabrikası"na devam eder. İlk sahne planları.	*L'Héritière de Birague*, A. de Viellerglé ve Lord R' Hoone adıyla; aynı takma adla *Jean-Louis* ve *Clotilde de Lusignan*. Horace de Saint Aubin takma adıyla *Le Centennaires*, *Le Vicaire des Ardernes* romanları.
1823 Yazın Touraine'i ziyareti.	*La dernière Fée*, Horace de Saint-Aubin adıyla.
1824 Çalakalem romanlar yazma başarısızlığının ardından intihar düşünceleri.	*Annette et le criminel*, H. de Saint-Aubin adıyla; broşürler: *Du Droit d'Aînesse*, M.D. adıyla;

	Histoire impartaile des Jésuites, anonim. *Wann-Chlore*, anonim.
1825 Çalakalem yazdığı son roman yayımlanır; gazeteci Horace Raisson ile birlikte çalışır; Kurallar dizisine başlar; ailesinden ve Madam de Berny'den borç aldığı parayla yayıncı Urbain Canel ve başka iki ortakla birlikte yayıncılık projelerine katılır. Yayıncılık spekülasyonları başarısız olur.	*Le Code des gens honnêtes*, Horace Raisson adıyla. Molière, œuvres complètes, Balzac'ın önsözüyle; *La Fontaine, œuvres complètes*, Balzac'ın önsözüyle, H. Balzac ve Sautelet Yayınevi'nden; her biri tek bir cilt olmak üzere, Devéria' nın vinyetleriyle.
1826 15000 franklık kayıpla yayınevinin tasfiyesi. Balzac yeni bir sermayeyle bir matbaa açmaya karar verir. Balzac ve Barbier ismiyle haziranda matbaacılık lisansı alır; romanlar, broşürler ve küçük kitapçıklar basılır.	Broşürler, *Petit Dictionnaire critique et annecdotique des enseignes de Paris, par un batteur de pavé.*
1827 Eylülde matbaa batar. Balzac yeni bir sermayeyle bir hurufat dökümhanesi açar.	Başka kurallar: *L'art de mettre sa cravate; L'Art de payer ses dettes.*
1828 İlkbahar: Hurufat dökümhanesinin haczi. Ticari spekülasyonların tamamıyla çöküşü. Yaklaşık 100000 frank borç. Balzac, sahte bir adla Cassini Sokağı'nda oturur; evini iyice donatır ve tekrar yazmaya başlar.	*Code Civil*, Manuel complet de la politesse; sonra *Code Pénal, Code Galant, Code Conjugal, Code du Commis Voyageur*, hepsi Horace Raisson ile birlikte.
1829 Martta ilk kez kendi adıyla romanı yayımlanır. Önce Abrantés düşesi, ardından Zulma Carraud ile tanışır.	Sonuncu *Şuan* (sonraları *Şuanlar*), Honoré Balzac; *Physiologie du Mariage*, par un jeune célibataire.
1830 Balzac ünlü olur. Paris salonlarına girer. Gazetecilik çalışmalarını heyecanla yürütür. Bir gazeteye ortak olur: Feuilleton des journaux politiques. Yazın taşraya geziler yapar.	*Scènes de la vie Privée*, (Özel Yaşamdan Sahneler), 2 cilt (içindekiler: La Vendetta; Tefeci Gobseck; Le Bal de Sceaux; Gloire et Malheur; Top Oynayan Kedi Mağazası vs.), Le Voleur, *La Mode, La Caricature'de* makaleler, novellalar, yazılar.
1831 Balzac soyluluk unvanı kullanmaya başlar. Yeni evi: Cassini Sokağı 1 numara; uşak ve araba. İlk siyasi eğilimler. Castries düşesinin Balzac'a yolladığı ilk mektuplar. Saché'de Mösyö de Margonne'un yanında ve Angoulême'de Carraud ailesinin yanında ikamet.	*Tılsımlı Der*i, M. de Balzac; *Romans et Contes philosophiques*, 3 cilt (Ph. Chasles'in önsözüyle *Tılsımlı Deri*'nin yeni baskısı ve 12 öykü, bunların arasında *Sarrasine, El Verdugo, Bilinmeyen Başyapıt, Jésus-Christ en Flandre*, vb.). *Le Voleur, Revue de Paris*'de makaleler. Broşürler: *Enquête sur la politique des deux ministères.*

1832 Castries düşesi ile ilişkisi; aristokrat çevreyle ilişkiler. Ukrayna'dan, "Yabancı Kadın" Madam de Hanska'dan gelen ilk mektup. Ağustosta Aix-es-Bains'de Castries düşesi ile birlikte yapılması planlanan İtalya yolculuğu ekimde Cenevre'de yarıda kesilir. Balzac taşraya, Madam de Berny'nin yanına kaçar. Aralıkta yeniden Paris.	*Tuhaf Öyküler*, ilk bölüm; *Otuz Yaşındaki Kadın*; *Kornelius'un Elmasları; Madam Firmiani; Louis Lambert; Tours Papazı; La Caricature; Revue de Paris* ve *Le Renovateur*'de gazete makaleleri.
1833 Nisandan mayısa kadar yine Angoulême'de Carraudların yanındadır. Eylülde Neuchâtel'de Madam de Hanska ile ilk buluşma. Aralıkta Cenevre'de Madam de Hanska'yı ziyareti.	*Tuhaf Öyküler*, ikinci bölüm; *Köy Hekimi.* Yeni roman dizisine başlar: *Études de mœurs au XIXe siècle* (XIX. Yüzyılda Töre İncelemeleri), bunun içinde *Scènes de la vie province (Taşra Yaşamından Sahneler, Eugénie Grandet, Le Message, L'Illustre Gaudissart* vd. ile birlikte). Gazetecilik: *L'Europe littéraire* için makaleler.
1834 Şubat başına kadar Cenevre' dedir. Nisanda Frapesle'de Carraudların yanında. Ekimde Saché'de M. de Margonne'un yanında.	*Études de mœurs au XIXe siècle* (XIX. Yüzyılda Töre İncelemeleri) dizisinden *Scènes de la vie parisienne* (Paris Yaşamından Sahneler); *On Üçlerin Romanı; Mutlak Peşinde; Langeais Düşesi; Revue de Paris'de: Lettre aux écrivains français.*
1835 Balzac Paris'te Batailles Sokağı, 13 numarada dul Madam Durant takma adıyla oturmaktadır. Madam de Hanska'yı ziyaret için Viyana'ya gider. Mayıstan hazirana kadar orada kalır. Aralık: Balzac'ın evinde yangın çıkar. Tuhaf Öyküler'in bir kısmı kaybolur.	20 cilt olarak anlaştığı *Études philosophiques* (Felsefe İncelemeleri) dizisine başlar. *Un drame au bord de la mer; Goriot Baba; Séraphita; Le Contrat de Mariage.*
1836 Chronique de Paris'yi kurar. Milis teşkilatına katılmamaktan dolayı 27 Nisan'dan 4 Mayıs'a kadar hapis yatar. *Vadideki Zambak*'ın izinsiz baskısından dolayı Buloz ile mahkeme. Kontes Sarah Guidoboni-Visconti ile ilişki; Visconti ailesinin işleri için Caroline Marbouty eşliğinde İtalya'ya (Torino) gider.	
1837 İlkbaharda Viscontilerin isteği üzerine iki ay yine İtalya'da kalır (Milano, Venedik, Floransa). Yayıncısı Werdet iflas eder; Balzac, senetleri nedeniyle bu olayın içinde yer alır. Viscontilerin	*Études de mœurs'e ve Études philosophiques*'e devam eder. *La vielle Fille; Sönmüş Hayaller,* ilk kısım; *La Messe de l'Athée; Une Passion dans le désert; César Birotteau. Tuhaf Öyküler,* üçüncü bölüm.

Champs Elysées, 54 numaradaki evine sığınır. Chronique de Paris başarısız olur.	
1838 Sardinya'daki gümüş maden ocakları spekülasyonu. Martı Marsilya'da geçirir, sonra Ajaccio'dan Sardinya'ya uzanır. Sèvres yakınlarında bulunan Les Jardies'deki mülkün tadilatı.	*La Femme supérieure* (sonraları *Les Employés* adını alır) ile birlikte *Nucingen Bankası* ve *La Torpille* (sonraları *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti*'nin ilk bölümü olur).
1839 Mart. Les Jardies'deki yeni binanın bahçe duvarı çöker. Cinayet yüzünden ölüme mahkûm olan Noter Peytel'i savunur.	Gambara ile birlikte *Le Cabinet des antiques* (Antikalar Odası); Massimilla Doni ile birlikte *Bir Havva Kızı ve Béatrix*, 1. ve 2. Bölüm: *Un grand homme de province.*
1840 Balzac, terzisi Buisson'un yanında Richelieu Sokağı'nda, sonra Passy'de Basse Sokağı, 19 numarada oturur.	*Pierrette; Pierre Crassou; Vautrin. La Princesse parisienne* (sonraları *La Princesse de Cadignan* adını alır);
Mart: Vautrin adlı oyununun Théâtre Porte-Saint-Martin'de prömiyeri. Temmuz: Revue parisienne'in kuruluşu.	*Code littéraire proposé da la société des gens de lettres.*
1841 Kasım: Mösyö de Hanski'nin ölümü.	*Physiologie de l'employé; Z. Marcas; Köy Papazı.* Telif hakları yasası için bir taslak hazırlar.
1842 Mart: Odéon'da *Les Ressources de Quinola* adlı oyunun prömiyeri. Romanlarının *İnsanlık Komedyası* adı altında toplu basımına ilişkin anlaşma. Balzac yeni bir önsöz yazar.	*Ursule Mirouët; İki Yeni Gelinin Anıları; İnsanlık Komedyası,* cilt 1-3.
1843 St. Petersburg'a Madam de Hanska'nın yanına gider; temmuz, ağustos, eylül. Eylül: *Paméla Giraud* adlı oyunun Theâtre de la Gaîté'de prömiyeri. Fransız Akademisi'ne üyelik başvurusu reddedilir.	*Esrarlı Bir Vaka; La Muse du department; Le Martyr Calviniste* (sonra Cathérine de Medici'nin ilk bölümü olur); *İnsanlık Komedyası*'nın dört cildi daha yayımlanır.
1844 Madam de Hanska'yla oturacakları ev için mobilya ve mefruşat alışverişi. Ağır bir sarılık geçirir.	*Yaşamda Bir Başlangıç; Honorine; Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti*, Bölüm 1 ve 2. *İnsanlık Komedyası*'nın üç cildi; *Modeste Mignon; Köylüler*'in ilk bölümü yayımlanır.
1845 Şubat: Madam de Hanska ve kızı Dresden'de; Balzac onları mayısta ziyaret eder. Onlarla birlikte Cannstatt, Paris, Belçika, Hollanda'ya gider. Brüksel'de onlardan ayrılır. Sonbaharda hep birlikte İtalya yolculuğuna çıkarlar. Yıl sonunda tekrar Paris'e döner.	Béatrix, 3. Bölüm; *Petites misères de la vie conjugale; İnsanlık Komedyası*'nın iki cildi.

1846 Madam de Hanska ile yeni bir İtalya seyahati. Roma'da Paskalya: Papa'nın huzuruna kabul edilir. Eylül: Metz'de evlilik hazırlıkları. Madam de Hanska bir çocuk beklemektedir. Balzac Madam de Hanska için Fortunée Sokağı'ndaki Pavillon Beaujon'u satın alır. Aralık: Madam de Hanska, Dresden'de erken doğum yapar.

İnsanlık Komedyası'nın son dört cildi. *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti,* 3. bölüm.

1847 Balzac Fortunée Sokağı'ndaki evi yerleştirir ve orada Madam de Hanska'yı ilkbaharda iki buçuk ay boyunca ağırlar. Ekim: Ukrayna, Wierzchownia'ya Madam de Hanska'nın yanına gider. Kiev'e gider. Rusya'da dört ay kalır.

Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti, 4. Bölüm; *Les parents pauvres; Kuzen Bette; Cousin Pons.*

1848 Şubat devriminden kısa bir süre önce Paris'e geri döner. 25 Mayıs: La Marâtre adlı oyununun Théâtre Historique'de prömiyeri. Sonbaharda ikinci Ukrayna gezisi.

YAŞAMI

1849 Tüm yıl boyunca Wierzchownia'da kalır. Hastadır.

1850 14 Mart'ta Madam de Hanska ile Berdiçev'de St. Barbara Kilisesi'nde evlenir.

Çift, nisanda Paris'e doğru yola çıkar. Balzac ağır hastadır. Ağustosta Victor Hugo'nun ziyareti. Balzac 18 Ağustos'u 19'una bağlayan gece ölür (saat 23.30'da).

21 Ağustos'ta cenaze töreni. Victor Hugo törende konuşma yapar.

1882 Balzac'ın karısının ölümü. Eşyaları Drouot Oteli'nde açıkartırmaya çıkar.

Ölümünden sonra yayımlanan eserleri

1851 *Mercadet* adlı oyununun Théâtre du Gymnase'de prömiyeri; D'Ennery'nin uyarlamasıyla.

Öykü *La Filandière* (*Tuhaf Öyküler*'e aittir). Théâtre complet, cilt I.

1853 *Le Député d'Arcis,* Charles Rabou tarafından tamamlanmıştır.

1854 *Küçük Burjuvalar* (büyük ihtimalle yine Rabou tarafından yayına hazırlanmıştır).

1855 *Köylüler*; *İnsanlık Komedyası*'na üç ek cilt.

1870/72 *Œuvres complètes*'in 20-23. ciltleri olarak öyküler, denemeler, karalamalar ve gazete makaleleriyle birlikte dört ciltlik *Œuvres diverses*.

1876 Yazışmalar, Cilt I.

1899'danbaşlayarak Lettres à *L'Étrangère* (Yabancı Kadın'a Mektuplar), 3 Bände

1912'den başlayarak *Œuvres complètes*, ed. Marcel Bouteron.

1923'ten başlayarak *Cahiers Balzaciens*, ed. Marcel Bouteron (mektuplaşmalar, karalamalar ve taslaklar).

1925 *Cromwell*, tıpkıbasım, ed. w.s. Hastings, Princeton.

LİTERATÜR

Oldukça zengin Balzac literatüründen burada sadece önemli birkaç tanesini sayabileceğiz. Tam bir derlemeye William Hobart Royce girişmiştir: *A Balzac Bibliography*, Chicago, 1929 (eklerle birlikte, 1930/37). Balzac'ın eserlerinin kaynakçası ve bunların oldukça karmaşık oluşum süreçlerini anlatan Vikont de Spoelberch de Lovenjoul 1879'da, bugün bile geçerliliğini koruyan vazgeçilmez bir kaynak hazırlamıştır: *Histoire des Œuvres de H. de Balzac* (3. baskı, Paris, 1888). Spoelberch aynı zamanda Balzac'ın karısının ölümünden sonra geriye kalan belgeleri de kurtarmıştır; kendisinin topladığı malzemeyi Fransız Akademisi'ne bırakmıştır. Bunlar şimdi Chantilly Şatosu'nda bulunmaktadır.

Balzac'ın Toplu Eserleri önce 20 cilt olarak yayımlanmıştır, Paris, 1853-1855; daha sonra Edition définitive olarak 24 cilt halinde 1869-1875; Marcel Bouteron ve Henri Longnon tarafından yayına hazırlanan ve bugün temel alınan eleştirel baskı 1912'den bu yana Conard, Paris'te çıkmaktadır (bugüne dek 38 cilt). Gençlik dönemi eserleri daha 1866-1868 yıllarında Paris'te 10 cilt olarak yeniden yayımlanmıştı ve 1868'de illüstrasyonlu bir baskıyla 2 cilt halinde yeniden basılmıştır.

Mektuplaşmalar: "Correspondence", Edition définitive'in 24. cildi, Paris, 1876; *Lettres â l'Étrangère* (Madam de Hanska), cilt I, Paris, 1899, cilt II. 1906, cilt III. 1935; Letters to His Family, 1809-1850, ed. W.S. Hastings, Princeton University Press, 1934; *Correspondence inédite avec Madam Zulma Carraud*, ed. Marcel Bouteron, Paris, 1935; Marcel Bouteron ayrıca bir dizi küçük mektuplaşmalar dizisi (Madam de Berny, Castries düşesi, Balzac'ın doktoru Dr. Nacquart vd. ile) ile aynı zamanda Balzac'a gönderilen mektupları 1923'ten beri yayımlanan Cahiers Balzaciens'de yayımlamıştır. Bu dizide ayrıca Balzac'tan geriye kalan belgelerden yayımlanmayan oyunlar da basılmıştır (örneğin Les Fantaises de Gina adlı novella, *Tuhaf Öyküler*'in bir fragmanı ve 1847 yılında Ukrayna'ya yaptığı bir yolculuktan *Lettre sur Kiew* [Kiev Üzerine Mektup]).

BALZAC ÜZERİNE

1. Çağdaşları

Balzac'ın kız kardeşi Madam de Surville, illüstrasyonlu bir kitap çıkartmıştır: *Les Femmes de Balzac*, Paris 1851; ve 1858'de *Balzac, sa Viet et ses Œuvres, d'après sa Correspondence*'ı yayımlamıştır; "Sainte-Beuve", 1850 tarihli deneme; *Causeries du Lundi*'de basılmıştır, cilt II; Victor Hugo: "Cenaze Töreninde Balzac Üzerine Bir Konuşma", *Les Femmes de Balzac* içinde, 1851. *Ölüm Döşeğinin Betimlenmesi: Choses Vues*, Paris, 1887; Théophile Gautier: *H. de Balzac*, Paris, 1859; E. Werdet, Balzac'ın yayıncısı: *Portrait intime de B.*, Paris, 1859; L. Gozlan: *Balzac en pantoufles*, Paris, 1856 ve *Balzac chez lui*, 1862; H. Taine: 1858 tarihli çığır açan denemesi *Essais de Critique et d'Histoire'*da (Paris) yayımlanmıştır.

2. Sonraki yayınlar

Spoelberch de Lovenjoul: *Un roman d'amour* (Madam de Hanska), Paris 1899; *La genèse d'un roman de B.* (Köylüler), 1901; Une page perdue, 1903; A. Cerfberr ve J. Christophe: *Répertoire de la Comédie humaine*, Paris 1887 (Balzac'ın romanlarındaki karakterler ansiklopedisi; önsöz P. Bourget). Dr. A. Cabanès: *Balzac ignoré*, Paris 1899; E. Biré: *H. de B.*, Paris 1897; F. Wedmore: *Balzac*, Londra 1890 (Great Writers); F. Brunetière: B., Paris 1906; G. Hanotaux ve Vicaire: *La Jeunesse de B.*, Paris 1904; G. Ruxton: *La Dilecta de Balzac* (Madam de Berny), Paris 1909; A. Lebreton: *Balzac, l'homme et l'œuvre*, Paris 1905.

3. Yeni literatür

L.J. Arrigon: *Les débuts littéraires ve Les années romantiques de Balzac*, Paris 1924, 1927; P. Abraham: *Balzac*, Paris 1927; *Créatures chez Balzac*, Paris 1931. E.R. Curtis: *Balzac*, Bonn 1923; J.H. Floyd: *Les femmes dans la vie de Balzac*, Paris 1926; E. Preston: *Recherches sur la technique de Balzac*, Paris 1926; A. Prioult; *Balzac avant la Comédie humaine*, Paris 1936; R. Bouvier: *Balzac, homme d'affaires*, Paris 1930; R. Bouvier ve E. Maynial: *Les Comptes Dramatiques de Balzac*, Paris 1938; A. Billy: *Vie de Balzac*, Paris 1944, 2 cilt.

Yayıncının sonsözü

Merhum arkadaşımın bu son eserinin yayıncısı olarak bu kitaba ilişkin birtakım açıklamalar yapmak istiyorum. Stefan Zweig'ın ölümünden sonra akrabalarının güvenerek bana teslim ettiği elyazmaları oldukça zengin bir mirastı. Bunlar arasından ilk önce, 1943'te henüz savaş sırasında, Zeit und Welt (Zaman ve Dünya) başlığı altında, toplu makaleleri ve konferans metinlerinin bulunduğu bir kitap yayımladım. Sonra "Balzac"la ilgili materyalleri incelemeye başladım.

Stefan Zweig'ın kendi aramızda konuşurken –daha dar kapsamlı eski denemelerinden farklı olarak– "Büyük Balzac" adını verdiği girişim, yazarın isteğine uygun olarak en önemli eseri, magnum opus'u olacaktı. Elyazmalarının üzerinde on yıl boyunca çalışmıştı. Bu, bütün yazarlık deneyimi ve ayrıca hayat tecrübesinin toplamının ürünü olacaktı. Balzac, ona, kendine özgü yeteneğiyle üstesinden gelebileceği bir konu, hatta tam da kendi özel yeteneğine uygun biricik konu gibi görünmekteydi. Viyana'daki başlangıç yıllarından bu yana, Balzac'ın eserleri ve Balzac efsanesiyle birlikte yaşamıştı. Bu arada Viyana'nın, Balzac'ın Avrupa'daki şöhretinde özel bir rol oynadığını da unutmamalıyız. Fransız romancıyı nihai olarak dünya kamuoyunun zihnine kazıyan Balzac hayranlığının ikinci dalgası tam da Viyana'dan çıkmıştır. 1835 yılında Balzac Viyana'ya yaptığı ziyarette ilk kez Avrupalı bir okur kitlesi tarafından kabul edildiğini hissetmiş ve bunun doyasıya tadını çıkarmıştır. Hugo von Hofmannsthal, yüzyıl sonunda Stefan Zweig'ın da dahil olduğu genç Viyana yazar okulunun sözcüsüydü ve Hoffmannsthal, Balzac'ın Toplu Eserleri'ne önsöz olarak Balzac hakkında Alman dilindeki en güzel denemeyi yazmıştı. Bu genç Viyanalılar için Balzac öyle büyük bir roman ustası sayılmazdı, roman biçimi aslında onlara biraz kuşkulu görünüyordu, Balzac daha çok "sürüyle figürün kaynadığı bir dünya ... büyük, sonsuz bir hayal gücü, hatta Shakespeare'den bu yana en büyük hayal gücüydü. Onlar için Balzac, saklı şiirsel gücün beden bulmuş haliydi bir bakıma, hiçbir zaman sonuna kadar kullanılmamış ve yazmaya ve hayaller kurmaya teşvik eden bir *potentiel de littérature*'dü (edebî potansiyel). Stefan Zweig'ın Balzac imgesi de bu anlayışa dayanıyordu ve bu eser onun gençlik yıllarındaki coşkusunu hâlâ taşımaktadır.

Zweig, özellikle Fransız edebiyatının yorumcusu olarak yeteneğini konuşturduğu bu yıllarda Balzac temasına yakınlaşmak istemiştir. İlk başta önsözüyle birlikte bir Balzac antolojisi çıkartmıştır; önce makaleleri, sonra da birlikte *Üç Büyük Usta*[1] başlıklı kitabı oluşturan ve programlı olarak *Dünyayı Yaratan Ustalar* dizisine dahil olan büyük denemeleri "Balzac", "Dostoyevski" ve "Dickens"ı yazmıştır. Zweig'ın sistematik bir biçimde bu deneme dizisi ve novellaları Die Kette'nin

(Zincir) yanına yerleştirdiği biyografi dizisinin son kitabı “Büyük Balzac” onun eserini taçlandıracaktı.

Eser geniş kapsamlıydı ve Zweig bu eserin zaman zaman iki cilt olması gerektiğini söylüyordu. Ancak büyük usta Balzac’ın eseri *İnsanlık Komedyası’*nda yaşanan durum burada da yaşanmıştı: Eser tamamlanamamıştı. Bir bakıma Balzac’ın huzursuzluğu eserden ve dokümanlardan yaşamöykücüsüne de geçmiş olmalıdır. Bu kitapta ne yazık ki yayımlanamayacak kadar fragmanlar halinde kalan bir ek bölümün taslaklarında Zweig, Balzac’ın ölümünden sonra dul eşi ve ailesinin, ölen Balzac’ın savurganlık zaafına nasıl yakalandığını ve büyük bir gayretkeşlikle sakladıkları milyonları hiç duraksamadan nasıl savurduklarını anlatır. Aynı şekilde ardılı Zweig da zamanını savurganca harcar. Stefan Zweig ne maddi ne de ruhsal anlamda cimri bir insandı. Ancak uzun yıllar boyunca kendini, oldukça yararlı ve idareli bir disipline zorlamıştı, yoksa eserlerini oluşturması mümkün olmazdı. Fakat Balzac konusunda böyle olmadı. Hep yeni dosyalar getiriyordu – ve bu sırada benim onu gözlemleme ve onunla işbirliği yapma fırsatım oldu. Sürekli yeni boyutlar ortaya çıkıyordu ve Zweig, yazdıkları üzerinde sürekli oynuyordu. Zweig büyük ustaların “elyazmaları”nı içeren güzel koleksiyonunun yanı sıra, Balzac’ın muazzam tashih provalarının da bulunduğu değerli elyazmalarına sahipti. İşte bu karışık, bitmek tükenmek bilmeyen düzeltiler gizemli bir telkin yaymaktaydı. Yaşamöykücüsünün müsveddelerine de bulaştı bu duygu. Yorulmak bilmez yardımcısı olan karısının tekrar tekrar yazmak zorunda kaldığı asıl çekirdeğin çevresinde ek parçalar birikiyordu. Özel dosyalar ve not defterleri oluşmuştu. Kataloglar ve tablolar hazırlanmıştı. Balzac kitapları ve monografiler karalamalar, kenarlarına düşülen notlar, not kâğıtları ve göndermelerle dolmuştu. Stefan Zweig’ın savaş patlak vermeden kısa bir süre önce taşındığı Bath’daki evinde bulunan küçük çalışma odası bir Balzac müzesine, bir Balzac arşivi ve bir Balzac bürosuna dönüşmüştü.

Zweig, 1940 yazında Amerika gezisine çıkıp bir daha dönemeyince bunların hepsini geride bırakmak zorunda kaldı. Brezilya’daki yazlık mesire yerlerinden biri olan Petropolis’teki sakin sığınağında özyaşamöyküsünü ve Satranç’ı[2] tamamladı. Ve ölümünden kısa bir süre önce yine Balzac’a dönmek üzere son bir hamlede bulundu. Bana yazdı ve ben notlarının bir kısmını kopya ederek ona yolladım. Ancak yolladıklarım eline geçmedi. Üzerinde alıcının öldüğünü bildiren bir notla, açılmadan geri geldi. Ve beraberinde götürdüğü müsveddelerinin bir kısmının kopyası, Petropolis’te kalan dokümanların düzenlenmesiyle ilgilenen Brezilyalı yayıncısı ve yazar Wittkowski tarafından çalışma masasına göz attıkları sırada dokunulmamış olarak bulunmuştur. Zweig artık çok yorgundu ve Londra, Bath’da kalan materyal ile müsveddeleri olmadan eserini tamamlayamayacağını düşünüyordu. Son günlerinin karamsarlığıyla, Balzac gibi bir devi bütünüyle kavrayabilmenin hiçbir zaman mümkün olamayacağını dile getirmeye başlamıştı: Buna kalkışan herkes yarı yolda kalmıştır.

Materyali incelemeye başladığımda, elimdekinin sadece bir fragmandan ibaret olup olmadığı kuşkusunu taşıyordum. Ancak bu söz konusu değildi. Kitap tamamlanmıştı – bütün bölümleri tamamlanmamış ve nihai biçimini kazanmamış olsa da büyük bir kısmı bitmişti. Burada kullanılan tüm dokümanlarla ilgili filolojik bir sıralama veremem; bu başka bir araştırmayı gerektirir. Metin

üzerine sadece birkaç söz söylemek istiyorum: Temel metinler, Stefan Zweig'ın, üzerine İngilizce olarak "yayıncıya gönderilmek üzere" diye belirttiği bir zarfın içindeki müsveddelerden oluşmaktadır. Bu, kitabın neredeyse üçüncü yazılımıydı. Zweig, işi sadece mekanik olarak yazıları kopya ederek yazmaktan ibaret olmayan karısıyla birlikte bu müsveddeleri gözden geçirmişti. Yazarın bir şiir gibi akıp giden hayal gücüne karşılık karısının açık ve net soruları ile düştüğü kenar notları, çoğu kez önemli düzeltmelere yarıyor, yoksa Zweig kendini bu çekici konuya kaptırıp gidiyor, kendi deyişiyle bir "arya" okumaya sürükleniyordu. Kaldı ki Zweig'ın kendisi de sık sık değişiklikler yapmış ve bazı yerleri çizmişti. Diğer durumlarda benim karar vermem gerekiyordu. Ve bu sırada kendine özgü tutkulu sadeliğiyle, Zweig'ın işini ve yaşamını paylaşmış olan ve yine onunla birlikte ölüme giden Bayan Lotte'yi sık sık saygıyla andım. Eserin üslubu ve sesine hiç dokunmadım elbette. Ara ara, eklenen bölümlerden ve sayfalardan bazıları eksikti; bununla birlikte bunları önceki metinler ve notlar sayesinde tamamlamak mümkündü. Ham bir taslak halinde bulunan son bölümleri yeniden yazdım. Bunun dışında dosyalardan, notlardan ve not defterlerinden oluşan söz konusu kapsamlı materyal ile Zweig'ın alıntı yaptığı kitaplara da başvurdum. Zweig, Bouteron'un Fransızca eleştirel toplu basımının yanı sıra, Insel Yayınevi'nin onun için özel bir nüsha hazırlattığı *İnsanlık Komedyası'*nın Almanca baskısını temel alıyordu. Bu kitaplar ona 1908'den beri eşlik etmişti. Zweig'ın mektupları arasından arkadaşları ve yardımcılarının Balzac kitabından söz eden mektupları ayrılmıştır ve ben bunu fırsat bilerek merhum arkadaşımın adına bu çalışmada emeği geçen herkese teşekkür etmek istiyorum.

İzin verirseniz, pek kolay olmayan son düzeltmelerin somut koşullarına ilişkin birkaç söz söylemek isterim. Dokümanlar farklı yerlere dağılmıştı, bir kısmı burada Londra'da, bir kısmı Bath'taydı; Zweig bunlardan bazılarını bankalarda muhafaza ediyordu. Zweig "gerçek olmayan savaşın" ilk aylarında müsveddelerini toplayabilmişse eğer, benim de tüm dünyayı kasıp kavuracak olan ateşin oldukça yaklaştığı bir dönemde her şeyi gözden geçirebilmem gerekirdi. Bu gerçekliğin doğrudan etkisiyle önceki evim tamamen bombalanmış olduğundan, üç kez ev değiştirmek zorunda kalmıştım. Üzerinde çalıştığım müsveddeler iki kez kelimenin tam anlamıyla elimden alınmış ve pencereden dışarı atılmıştı. Çatı çökmüş ve tüm notlar altında kalmıştı; bugün bile sayfaların arasında orada burada küçük cam parçaları, sıva parçaları vardır. Zweig'ın Bath'taki evinin sessiz koridorlarında bile korkunç bir "Baedeker saldırısında"[3] parçacıklar etrafa dağılmıştı. Çalışma odasının duvarının dibine düşen bir bomba şans eseri patlamamıştı. Zaman zaman akıl danıştığım British Museum da hasar görmüştü; buna rağmen tüm o yıllar boyunca "Nord Library"nin okuma odaları ziyaretçilere açık tutulmuştu. Dolayısıyla bu çalışma, İngilizlere özgü bir "hafifseme"yle ifade etmeme izin verilirse, hiç de öyle normal koşullar altında gerçekleşmedi. Biz eski kıtanın sınanmış çocukları için hiç de uzak olmayan bu konuları kişisel nedenlerden ötürü anlatmıyorum. Bunlar sadece belgesel notlar niteliğinde.

Ancak Stefan Zweig'ı memleketinden süren ve ölümüne yol açan karanlık güçler, sonuç olarak bu esere de haksızlık etmişti. Kitap tamamlandı. Bu kitap tam anlamıyla Stefan Zweig'ın tasarladığı kitap değil, ama yine de tüm iyi niyetimle, bu kitabın, onun eserine onurlu bir son nokta koyduğunu söyleyebilirim. Ve ben, oldukça teselli gerektiren bu dönemde iyi bir Avrupalı ve dünya vatandaşı

olan Zweig’ın bu son kitabının bu kez hiçbir engelle karşılaşmadan yola koyulmasını ve uzun karartma yıllarında dünyanın her yerinde ona sadık kalan arkadaşlarına ulaşabilmesini umut verici bir işaret olarak görüyorum.

RICHARD FRIEDENTHAL
Londra, Aralık 1945

1. *Üç Büyük Usta*, çev. Ayda Yörükân, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Ç.N.)

2. *Satranç*, çev. Ayça Sabuncuoğlu, Can Yayınları, 2009, 24. basım. (Ç.N.)

3. Almanya’nın 1942 yılında İngiltere’nin kültürel ve tarihsel önem taşıyan şehirlerine düzenlediği saldırılar. (Ç.N.)